بعون خالق کون و مکان و فضل خلاق زمین و زمان

درین زمان خجستہ عنوان شرح نادر بصیرت افزا المسمیٰ

ذکیا ۱۹۱۴ء

شرح

ثریا ۱۳۳۲ھ

مؤلفہ عالم اکمل فاضل اجل مولوی حافظ محمد نذیر صاحب [illegible]پوری

در مطبع منشی نولکشور لکھنؤ بطبع مزین مطبوع جہان شد

تقریظ مولوی عبد الباسط خان شاگرد شارح سلمہ اللہ تعالی وعم فیضہ

غواص خامۂ آشنائی بحار افکار بودہ بتوفیق غفار دستار بکنار سلامت رسیدہ دریکتا بدست آوردہ کہ ہر یتیم وبیکس را ازان انتفاع کلی بہم رسد وطائر روح سعدی علیہ الرحمہ کہ فی الحقیقۃ آشیانۂ او بعرش معلی است شادان وفرحان است کہ تا اینوم احدی بکشف اسرار وتوضیح استار کریما نپرداختہ وہر ہر مصرعۂ کتاب مسطور وموصوف بہ آیت وحدیث ثابت نساختہ درینولا استاذی مکرمی معظمی مفخمی حاجی حرمین مطہرین حافظ کلام ربانی ورب المشرقین منشی بے بدل شاعر بینظیر مولانا ومولوی محمد نذیر مصطفےٰ آبادی مشہور رام پور متخلص بہ حافظ ونذیر حسب ایماے شیخ کریم الدین احمد صاحب کوتوال مرزاپور کہ در قدردانی غربا ورتبہ شناسی فضلا وعلما وصلحا وسخاوت وشجاعت بیمثال اند دریکتا شرح کریما حال المتن نوشتہ داد بلاغت دادہ اند الحق کتابیست لاجواب وشرحیست ونایاب واللہ اعلم بالصواب
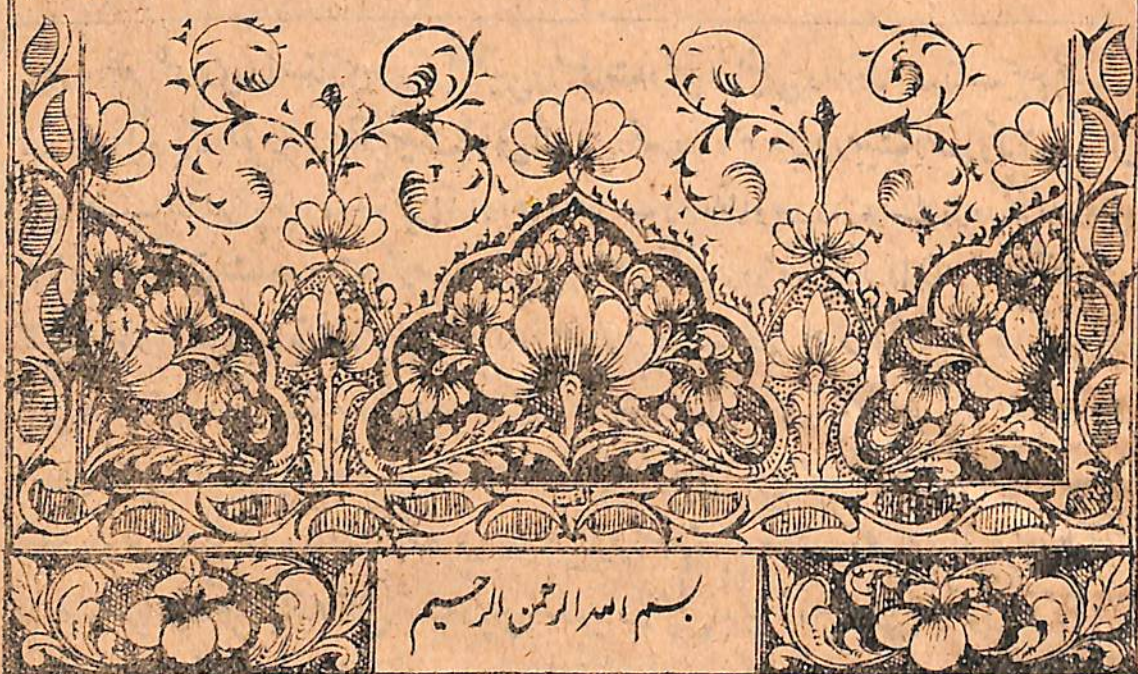
بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ رب العالمین خیر الرازقین ارحم الراحمین مالک یوم الدین دلیل المتحیرین امان الخائفین نعم الناصر محب المحسنین احکم الحاکمین خالق السموات والارضین رازق المخلوقین راحم المساکین غیاث المستغیثین ذی القوۃ المتین معین الصابرین منعم الشاکرین وہو الواحد الاحد الصمد لم یلد ولم یولد ولم یکن لہ کفواً احد لا شریک لہ ولا الٰہ غیرہ ولا معبود سواہ ولا موجود الا اللہ ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم القدیم الحکیم سبحان ربک رب العزۃ عما یصفون وسلام علی المرسلین والحمد للہ رب العالمین والصلوٰۃ والسلام علے حبیبہ ونبیہ ورسولہ محمدن المصطفے والمجتبیٰ خیر الوریٰ شفیع الامم سید العرب والعجم معدن الجود والکرم مخزن العلوم والحکم الاتم صاحب التاج والمعراج والبراق والشفاعۃ والسیف والعلم مہبط النون والقلم دافع الہموم والغموم والالم مفتاح الکرم مصباح الظلم بشیر المومنین والمسلمین ونذیر الکافرین والمشرکین وآلہ واصحابہ واحبابہ واولادہ واہل بیتہ وذریاتہ وازواجہ الطیبات الطاہرات اجمعین خصوصاً علی رفیق الغار ابوبکر رضہ الصدیق مقبول اللہ الستار وعلے قامع بنیان الکفار عمر رضہ بن الخطاب محبوب العزیز الوہاب وعلی جامع القرآن الفرقان عثمان رضہ بن عفان مورد احسان السبحان وعلی اسد اللہ الغالب علی رضہ بن ابی طالب کرم اللہ وجہہ ابداً ورضوان اللہ تعالی علیہم اجمعین بعد ازین بدل حزین کمترین خلائق نالائق فقیر حقیر پرتقصیر تراب اقدام صغیر وکبیر عبدہ الحافظ محمد نذیر بن حاجی الحرمین المطہرین المکرمین المنظمین الشریفین زادہما اللہ شرفاً وکرامۃً وعظمۃً حافظ محمد صدیق سمی خلیفہ اول احمد صلی اللہ علیہ وسلم بن حافظ محمد ہاشم عالم بے نظیر بن محمد العزیز خان فلزئی المصطفے آبادی معروف بہ رام پور افغانان پرنور ابقاہ اللہ الے یوم البعث والنشور غفر اللہ لے ولہم واحسن الے

والیهم واغفر اللهم لامی واستاذی وسائر المسلمین والمسلمات وجمیع المومنین والمومنات انک سمیع مجیب
الدعوات میگوید که اقفر سراسر احقر بمشیت خالق اکبر وارد شهر دار العلم مرزاپور بیت السرور که از بنارس
جانب جنوب بفاصلهٔ پانزده کروه ثمیناً آباد ابقاه الله الی یوم التناد بود و از مدتے درین فکر که قدردانی
ذی فهم صاحب فتوت و مروت و کرم بر سرم مثل هما ظل افگن گردد تا شرح کریما بنام نامیش تصنیف
و تالیف نموده ذخیرهٔ دنیا و توشهٔ عقبیٰ سازم که ابر مطیر کرم جالس صدر نعم حاتم ثانی خیرخواه خلائق
ربانی سرمایهٔ قدردانی مسافر پرور غریب نواز خداپرست مقبول بارگاه کریم حضرت شیخ کریم الدین احمد
کوتوال مرزاپور سرتاسر نور سلمه الله الصمد الی الابد که اگر این شعر جامی علیه الرحمه بشان عالیشان
کوتوال موصوف بنویسم رواست **شعر** در اصلابش کرم رسم قدیم است + کریم ابن الکریم ابن الکریم است
بخدمت سراسر برکتش نیاز حاصل گشت و این رساله بدرگاهش هدیه بردم **مصرع** گر قبول افتد زہے
عز و شرف + بدانکه این کتاب مستطاب لاجواب مصنفهٔ عالیجناب بلبل گلشن شیراز حضرت مصلح الدین
شیخ سعدی علیه الرحمة والغفران است بنظر نفع تام و فائده عام بشرحش پرداختم و از استادان
انچه دیده و شنیده بودم نگاشتم و امیدوار دعاے مغفرت از بینندگانش بوده بتوفیق الٰهی در یکتا
شرح کریما نام نهادم والله ولی التوفیق و منه الهدایه الی سبیل التحقیق بسم الله الرحمن الرحیم م کریما
ببخشاے بر حال ما + که هستم اسیر کمند هوا + بدانکه این کتاب فیض انتساب مسمیٰ به کریما از منظومات ناظم
ممالک سخن طرازی حضرت شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی رحمة الله علیه و علی والدیه در بحر متقارب مثمن مقصور
وزن فعولن فعولن فعولن فعول و گاهے فعل هم آمده و این کتاب سعادت مآب پندنامه ایست مملو
از نصائح بے انتها و مشحون از مواعظ لا احصی مشهور به کریما سبحان الله محمد وحم نیز مانند این کتاب همنام خدا
و رسول است صلی الله علیه و آله وسلم چون معلوم نمودن تاریخ رحلت شیخ علیه الرحمه ضرور بود لهذا تواریخ
چند از تواریخ معتبره درین صفحه درج کردم **ابیات** شیخ سعدی که عارف حق بود + راز دان وجود
مطلق بود + موطن و مسکنش به شیراز است + مولد و مدفنش به شیراز است + یک صد و بست
سال عمرش بود + کاندران رحلت از جهان فرمود + بوجودش جهان گلستان شد + مرز و بوم
زمانه بستان شد + رتبهٔ غوث داشت آن فیاض + پایهٔ قطب داشت آن مرتاض + بشب جمعه
و دهم شوال + شد بفردوس آن ستوده خصال + چون ز خاصان حق تعالیٰ بود + خاص تاریخ او ملک فرمود ۶۹۱
ایضاً شیخ سعدی چو شد به مسکن عدن + شد رقم عندلیب گلشن عدن ۶۹۱ + **ایضاً** پیش حق بے گفتگوے
خاص و عام + باکمال و جاه و مکنت سعدی است + گفت هاتف سال نقل آن فصیح + بلبل و طوطی جنت سعدی
۶۹۱ھ

سعدی است ❊ الف در قوله کریما ندائیه است یعنی اے کریم فائده بدانکه در خبر است سخی آنرا گویند که خود بخورد
و دیگران را خوراند بخیل آنکه خود به تنگی زهر مار نماید و دیگران را لقمه ندهد کریم آنکه خود نخورد و دیگران را خوراند
و منت نه نهد لئیم آنکه نه خود خورد و نه دیگران را خوراند و نه خوردن دهد الله تعالیٰ جل شانه که از خورد و نوش
و لباس و پوشش پاک است ذاتش آن کریم ست که باوجود بدکارے و گنهگاری و نافرمانی بندگان روزی رسان
است و چه خوش فرمود شیخ علیه الرحمه در کتاب مستطاب خود گلستان **قطعه** اے کریمے که از خزانهٔ غیب ❊
گبر و ترسا وظیفه خور داری ❊ دوستان را کجا کنی محروم ❊ تو که با دشمنان نظر داری ❊ بخشاے صیغهٔ امر از بخشودن
بمعنی رحم کردن بدانکه چون دانستی تعریف هر چهار مذکورهٔ بالا پس قدرے بیان رحیم و کریم دیگر بشنو و خیال
کن شیخ چه اسم جامع در عنوان کتاب خود آورده که اگر تمام عمر انسان بیان کریم و رحیم نماید به انتها نرسد پس
شیخ علیه الرحمه از خالق خود کریما گفته رحم طلب میکند و خداوند کریم بندگان خود را طریق طلب بسورهٔ الحمد لله
رب العالمین بیاموخت که طلب و خواست از آن شخص باید که صاحب مقدور بود و سخی و کریم باشد و همتش
عالی بود پس در هر کسے که این چهار صفات نباشند خواستن و سوال کردن از و موجب ذلت باشد زیرا که
بسا کسان چنان هستند که صاحبان مقدور اند لیکن سخی نیستند و بسیارے چنین میشوند که سخی اند مگر کریم نیستند
و وقتے که بسیار مفلس از آنها میخواهند و می طلبند و هجوم و انبوه پیرامون شان کرده سوال می نمایند
آنها مضطرب و پریشان از سوال شان بوده غضب نموده بدر از در خود میکنانند و سے رانند و زجر
و توبیخ بر زبان می آرند و دشنامها میدهند از ین هم سائل باز نزد آنها نمیرود و بعض کسان با وصف سخاوت
کریم نیز می باشند لیکن بسبب پست همتی خود موافق و لائق شان خود سلوک نمی کنند جل جلاله و عم نواله
درین سوره رغبت عظیم به بندگان عمیم میدهاند که تا از من طلبگاری و خواستگاری کنند و از دیگران طلب
نکنند زیرا که هر چهار صفات مذکورهٔ بالا در ذات وحده لاشریک من موجود اند و در دیگر نیستند اول مقدور
خود بیان فرموده است که الحمد لله رب العالمین یعنی اے مردمان تمام خوبیها برائے خدا ثابت اند
پس شماها از خدا طلبید و از کس طلب نه کنید چنین که همه مخلوق شنیده ند که خداوند صاحب مقدور است
لیکن خیال کردند که بخیل نباشد که خواستن ما یان ضائع نشود از ین سبب فرمود که رب العالمین بخیل نیست
بلکه پرورشش از عرش تا فرش فراخ است و سخاوتش در تمام عالم مشهور است پس بعد ازین این امر ملحوظ گردید
که سخی هست ولیکن بوقت دادن کسے را سخن بد یا دشنام گفته باشد یا گوید و بد زمانے که بسیار خواهندگان
جمع شده باشند برون کنانیده باشد ازین خوف خواستن نمی توانیم پروردگار عالم فرمود الرحمن الرحیم
یعنی بسیار مهربان است و بسیار عزیز میدارد بندگان خود را و هر که نمی طلبد از و برادو بسیار غضب میکند و از

خواہندگان بسیار خوش میباشد چنانچہ حضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ اند من لم یسئل اللہ یغضب علیہ یعنی ہر شخص
کہ نمی خواہد و نمی طلبد از اللہ تعالی جل جلالہ و عم نوالہ غصہ میکند بر آن پس بخیال بندہ آمد کہ بسیار کس سخی و کریم
می شوند ولیکن ہمت پست میدارند ازین باعث حاجت سائلان بخوبی روا کردن نمی توانند پس از
چنین پست ہمت خواستن چہ ضرور ست لہذا فرمود ملک الودود مالک یوم الدین یعنی مالک روز جزا ہست
ای پیش او حقیقت دنیا چیست ہمتش چنان بلند است کہ بروز قیامت بندگان خود را محل ہائے زر و سیم
عطا خواہد فرمود و در باغہای رنگا رنگ و جنت ہائے گوناگون خواہد داشت ہمت آن خداوند کریم بسیار بلند ہست
از شما ہر قدر و ہر چیز کہ خواستن ممکن باشد بخواہید زین بعد جل جلالہ ادب دیگر آموخت کہ این نباید بندگان را کہ
تا من حاجت روائی شان کردہ باشم بر درین افتادہ باشند و عبادت من کنند و وقتیکہ حاجت شما روا
نگردانم سوگردانیدہ بدر دیگران رو آوردہ بہ تعظیم و تکریم آنہا مصروف می باشند و بر درہای ایشان افتادہ
ورفتہ مدد می طلبند بس اینچنین غلام نمکحرام می باشند پس شمارا باید کہ چنین بگوئید کہ ایاک نعبد و ایاک
نستعین یعنی عبادت تو خواہیم نمود و مدد از تو خواہیم طلبید خواہ حاجت ما روا کن و خواہ مکن ما پای بر در
دیگران بجز در تو ہرگز نخواہیم شد و سوای تو عبادت کسے نخواہیم کرد بعد ازین باز طور دیگر آموخت
کہ شما این مکنید کہ ہر چیز کہ نزد شما خوب باشد در حق خود بہتر دانستہ می طلبید چراکہ بسا اشیا چنان
می باشند کہ شما آنہا را در حق خود بہتری دانید و آن شے در حقیقت بحق شما زبون میباشد پس شما
این دعا خواستہ باشید اہدنا الصراط المستقیم صراط الذین انعمت علیہم غیر المغضوب علیہم ولا الضالین یعنے
نما ما را راہ راست آنان کہ نعمت کردی تو بر انہا نہ راہ آنان کہ بر آنہا غصہ تو شدہ و نہ راہ شان کہ
گمراہ شدند یعنی آن چیز ما را بدہ کہ در ان راہ مستقیم ما قائم مانند اگر در دنیا دہی چنان بدہ کہ در ان دین ما برباد
نگردد و چنین دنیا نصیب ما مگردان کہ در ان غضب تو بر ما پایان باشد و راہ ترا فراموش نمائیم آمین
یارب العالمین کذا ذکر فی تحفۃ الاسلام فائدہ بدانکہ بای موحدہ زائدہ اگر ما قبل حروف مضموم
باحروف شفوی کہ میم و با و فا و واو است واقع شود مضموم خوانند ہمچو بگفت و بمال و بخشیاے و بفرمای
و بوزر و باقی ہمہ جا مکسور است و نزد بعضے ہمہ جا مکسور است قولہ کہ ہستیم الخ کاف تعلیل یعنی زیرا کہ بدانکہ
شیخ در مصرعہ ثانی را دیا واحد متکلم آوردہ تا نسبت حرص و ہوا بطرف دیگران نباشد ورنہ بصیغہ جمع
ہم میتوان گفت مصرعہ کہ مائیم پابند حرص و ہوا ۔ اسیر قید می کند در اصل خمند بود چراکہ معنے خم و
پیچ و انعطاف ورد ظاہر است و کمند وحدت ریسمانی باشد کہ از ریشم وغیرہ بنا کنند و درویشان
و صوفیان بہ دہنت مراقبہ گرد کمر و زانو پیچیدہ می نشینند و کمر وحدت ہم بمعنی کمند وحدت ہست

کذا فی غیاث اللغات و در برہان قاطع نوشتہ کہ کمند مبدل خمند مرکب از خم و مند کہ کلمۂ نسبت است و آن ریسمانی باشد کہ در وقت جنگ در گردن خصم انداختہ بجو می کشند ہوا بفتح اول و ثانی بالف کشیدہ معروف است و نام قریہ ایست از قراے دامغان و در انجا چشمۂ ایست کہ اگر چیزے دران چشمہ افتد باد و طوفان عظیم شود بمرتبۂ کہ اسپ و آدم را ببرد و هوا در عربی آرزوے نفس را گویند ہکذا فی البرہان القاطع و در غیاث اللغات ہوا بالقصر بمعنے آرزو و اشتیاق و میل نفس امارہ نوشتہ است و ہوا بالمد بمعنی جوف فلک یعنی فرجیکہ درمیان زمین و آسمان است گویند دہوا بمعنی دوست داشتن و بے فرزند شدن مادر و بمعنی خالی و عنصری از عناصر اربعہ کہ زیر کرۂ نار است کذا فی المنتخب و درین شعر غرض از خواہش نفسانی و میل نفس امارہ است و در کمند ہوا اضافت بیانیہ است و معنی بیت آن ست کہ شیخ علیہ الرحمۃ تضرع و زارے بحضرت باری عز اسمہ نمودہ مناجات میکند کہ اے کریم یعنی اے بخشندہ رحم کن بر حال پرملال و اندوہگین ما زیرا کہ من قید کمند ہوا یعنی خواہش نفس امارہ ہستم مرا از قید نفس امارہ نجات عطا کن و رہائی دہ کہ بطرف ذات پاک تو متوجہ بودہ بہ اطاعت و فرمانبرداری تو مصروف شوم و از ماسواے اللہ رو بگردانم و از نفسانیت نفس امارہ برون آیم واللہ اعلم بالصواب چون ذکر نفس امارہ بمیان آمد پس لازم شد کہ عوام را از اقسام نفوس درین مقام تفہیم و افہام نمودہ بتفصیل تمام نقش ارقام کشم باید دانست کہ نفس بفتحتین دم و آن جذب نسیم است از راہ بینی یا دہان براے ترویح و تفریح قلب و دفع بخارات از ہمان راہ و این ہر دو حرکت یعنی برآمدن و فرو رفتن دم مجموع یک نفس باشد و جمع آن انفاس آید و نفس بفتح اول و سکون ثانی بمعنی جان و روح و حقیقت شی و ہستی و عین ہر چیز درین صورت جمع نفوس و انفس آید و نفس در اصطلاح سہ قسم است اگرچہ در حقیقت ہمین یک روح است مگر چون بہر صفتے موصوف می گردد مناسب آن صفت موسوم می شود و آن سہ قسم این ست اول نفس امارہ یعنی سخت امر کنندہ بہ طرف لذات مکروہہ و حظوظ فانی و ممنوعہ کما قال اللہ تعالے ان النفس لامارۃ بالسوء یعنی ہر آئینہ نفس حکم کنندہ سخت است بطرف بدی دوم نفس لوامہ یعنی بسیار ملامت کنندہ خود را بوقوع معاصی بہدایت نور دل و این نفس صلحا و اولیا را حاصل باشد ازین سبب او را اللہ تعالی جل جلالہ مقسم بہ قسم گردانید کہ لا اقسم بالنفس اللوامۃ یعنی سوگند می خورم بنفس ملامت کنندہ از معاصی سوم نفس مطمئنہ و آن از صفات ذمیمہ پاک شدہ بہ اخلاق حمیدہ متصف گشتہ بقرب الٰہی فائز شدہ باطمینان می رسد و این چنین نفس انبیا را باشد علی نبینا و علیہم الصلوٰۃ والسلام لہذا باین خطاب

مشرف ست یا ایتها النفس المطمئنة ارجعی الی ربک راضیة مرضیة ونزد بعضے نفس چہار قسم ست سہ قسم ہمین ست
کہ مذکور شد. وچہارم را نفس ملہمہ گویند. وملہمہ آنکہ ارادت مختلفہ ازان در دل راہ یابد ودر قاموس
وصراح نفس بفتح بمعنی روح وخون وتن وچشم زخم نیز آمدہ ودر چراغ ہدایت نوشتہ کہ نفس بمعنی آلت
تناسل نیز مستعمل ست کذا فی غیاث اللغات پس گویا بموجب آیہ کریمہ امن یجیب المضطر اذا دعاه ویکشف
السوء بحالت کمال اضطراب واضطرار شیخ الابرار از دست نفس نابکار ناہنجار تنگ وعاجز آمدہ التجا
بجناب ستار وغفار آوردہ می گوید کہ کریما الخ ونیز تعلیم بطالبان خدا است کہ ہر دم بحضرت اللہ تعالے
عجز وزاری نمایند واز دست نفس امارہ رستگاری خواہند وصبح وشام بل ہر لحظہ وآن بمناجات نجات
خود ہا از آفات نفسانی وشہوات ولذات شیطانی وخیالات شہوانی جویند وحتی المقدور وسع جویاے
رضامندی حق تعالی بودہ از حلال راضی واز حرام ناراض باشند وہر زمان از منہیات مجتنب ومحترز شوند
ونیز عملاً بحدیث خیر الانام علیہ الف الف صلواة وسلام علی آلہ واصحابہ الکرام کہ الدعاء مخ العبادة یعنی دعا
مغز عبادت است ونیز عمل بحدیث نبوی صلی اللہ علیہ وعلی آلہ واصحابہ واہل بیتہ وبارک وسلم کہ فرمودہ اند
من لم یسئل اللہ یغضب علیہ یعنی ہر کہ سوال نکند از خدا غضب کردہ شود بران نمودہ میگوید کہ کریما الخ ودو شعر
آیندہ ہم مناجات ودعا واقع شدہ اند وجہ اختیار کردن مصنف علیہ الرحمة باسم کریم با وجود موجود بودن دیگر
اسمای نیست کہ فرمود خدا اجل جلالہ وعم نوالہ قل ادعوا اللہ او ادعوا الرحمن ایا ما تدعوا فلہ الاسماء الحسنی باید دانست
کہ اللہ تعالی بہ حبیب خود صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم میفرماید کہ بگو اے محمد صلی اللہ علیہ وسلم بخوانید اللہ تعالی یا رحمن
یا بہر اسمی کہ ازین اسمہا دعا کنید نوانید پس خدا را است نامہای وہم بموجب اجیب دعوة الداع وادعونی استجب
لکم ودیگر آیات واحادیث میگوید کریما الخ ومصنف رح مصرعہ اول گویا ترجمہ این آیہ کریمہ کہ رب اغفر وارحم وانت
خیر الراحمین است فرمود یعنی اے پروردگار بخش ورحم کن وتو بہترین مہربانان ہستی واز مصرعہ ثانی بموجب کلام
ربانی کہ سورہ قل اعوذ برب الناس وحدیث سید انس وجانی اعدی عدوک نفسک التی بین جنبیک پناہ و
نجات از شر نفس وشیطان میخواہد کہ انہ لکم عدو مبین بدان ناطق است بہر حال از حرص وہواے نفس مصنف
علیہ الرحمہ پناہ از آلہ العالمین می طلبد کہ الحریص محروم در خبر آمدہ است الحاصل چون افضل نتائج صلوات واکمل
ثمرات نماز ونجات دعا خواستن از جناب الہی ست لہذا اشعار است برانکہ بعد فراغت از صلوات وسلام باین طور روے
عجز ونیاز بر زمین انکساری وخاکساری نہادہ بگوئید کریما الخ چون بجز ذات تبارک وتعالی فریادرس کسی نیست
سواے او تعالی کس بفریاد کس نمی رسد بنا بر آن میفرماید ہم نداریم غیر از تو فریادرس * توئی عاصیان را
خطا بخش وبس * قولہ نداریم اے ما ہمہ مومنان عاصی سواے تو رسندہ فریاد نداریم وبجز

تو احدی نیست که بفریاد عاصیان برسد و دادشان دہد بلاشک ذات پاکت بخشندۂ خطای گنہگاران است و بس ای
برای بخشش جرائم مجرمان و گناہہاے گنہگاران ذات اقدس تو بسندہ و کافی است و لفظ توئی مرکب از دو حرف
باشد که تو و یا اند فائدہ حصر می بخشد یعنی سواے تو نیست فریادرس گناہگاران دیگر فائدہ بدانکہ حرف میم
در آخر اسماء و صفات و افعال بمعنی من باشد و ہرگاہ بر فعل مقدم باشد بمعنی مرا می شود ہمچو زرم داد و اسپم
بخشید و تیغم داد و لباسم ارزانی فرمود و تاجم عطا کرد و گاہی در آخر فعل ہم بمعنی مرا می آید چنانچہ نبستم بر واے
کسے و گاہی بقرینہ حذف می شود مصرعہ القصہ بازگشتم و آمد بخانہ زود ؛ یعنی باز گشتم و آمدم بخانہ زود۔
فائدہ آوردن اسم بصیغۂ امر براے معنی فاعلیت است ہمچو خطا بخش و جہاندار و جان آفرین و دستگیر و
پوزش پذیر و فریادرس و غیرہم و بس بمعنی بسیار و کافی است و بسندہ ہم بفتحتین بمعنی کافی و وافی است مطلب اینکه
مصنف ازین بیت نفی غیر کردہ ثبوت ذات خدا می کند که نیست وند اریم ماجز تو فریادرسی توئی عاصیان را ای
تو ہستی گناہگاران را بخشندۂ خطا و عفو کنندۂ تقصیرات و برای عفو گناہ و خطا ذات پاک تو کافی و وافی بسیار

است و ازین شعر اشارہ است بسوی این آیہ متبرکہ حسبی اللہ لا الٰہ الا ہو علیہ توکلت و ہو رب العرش العظیم
و از مصرعۂ ثانی تنبیہ است بآیۂ شریفہ که و من یغفر الذنوب الا اللہ یعنی بجز خدا نیست کسی بخشندۂ گناہہا و
استغاثہ سواے درگاہ اللہ رب العالمین بدیگرے نمی شاید چنانچہ در یکے سورہ از سورتہاے زبور که مشہور
بدعاے سریانی است حق تعالی میفرماید سے تجدنی مستغاثا بی مغیثا ؛ انا القہار فاطلبنی تجدنی ؛ یعنی بیابد
کسی که استغاثہ کند بمن فریادرس که من قہارم فائدہ ہیچ نمی دانم که وقتی در حادثہ صعب درماندہ و بدرگاہ
دستگیر درماندگان استغاثہ کردہ وادترا دست گرفتہ است یا نہ نقل است آندم که زمین را بقارون مسلط
گردانیدند و بگماشتند و زمین او را فرو می برد سہ بار گفت ای موسی مرا دست گیر موسی علیہ السلام ہیچ بدو
التفات نکردند بموسی عم خطاب آمد که ای موسی عم چہ دل است که تو داری درماندہ سہ بار تو استغاثہ کرد
بفریادش نہ رسیدی اگر او یکبار بما استغاثہ کردی می دیدی که چگونہ بفریاد او التفات میفرمودیم پس سعدی
علیہ الرحمۃ آگاہ میفرماید که اے عزیز اگر وقتی بحادثہ درمانی و بواقعۂ گرفتار آئی زنہار بخلق استغاثہ نکنی و قصہ
درد خود با زید و عمر و نگوئی که در مہم شاق جز خدا تعالی فریادرسی نیست اگر بواقعۂ مبتلا شوی قصۂ خود بدرگاہ
رفیع کن که کرمش بیگانہ را دست میگیرد یگانہ را کے ضائع میکند نقل بر آنکه اندر انچہ فرعون بے عون
غرق شد از غایت تعصب جبرئیل عم دہان او پر خلاش کردند وقتی حضرت رسالت پناہ
صلی اللہ علیہ وسلم که فردای قیامت عصاۃ بدو استغاثہ خواہند کرد از جبرئیل عم پرسیدہ که آن چہ کردی
گفت یارسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من از بے ادبی بسیار معائنہ کردہ بودم و او نزدیک بود که

بدرگاه دستگیر درماندگان استغاثه کند و خداوند رحیم و کریم ست بباید که او را دست گیرد و او را از آن عقبه خلاص دہد
از غایت تعصب وهان او را بر خلاش کردم تا او نام خدا بر زبان نراند و بدان درگاه استغاثه نکند قطعه
بخشنده دستگیر خلق خدا است ٭ مرده که دستگیر اسیر شود ٭ گر مباد آنکهی ز دست شوی ٭ جز خدا نیست که دستگیر شود
چون ثابت شد که بجز ذات خالق کل کسی نیست که بفریاد کسی رسد و سواے او تعالی احدی نیست که خطا و عصیان
احدی بخشد پس باز داشتن از خطا و راه نمودن بسوے صواب هم کار او ست لهذا شیخ علیه الرحمة میفرماید هم نگهدار
ما را از راه خطا ٭ خطا در گذار و صوابم نما ٭ ش قوله نگهدار مخفف نگاهدار و ازین شعر اشاره است بانچه در
حدیث شریف آمده است که آن حضرت صلی الله علیه وسلم خطوط کشیدند از دست مبارک و فرمودند که خط راست
مستقیم راه راست است یعنی خطی راه دین محمدی ست صلی الله علیه وسلم بدین صورت <<<<<< و دیگر خطوط
کج مج راه شیطان رجیم ست و هم اشاره است بآیه اهدنا الصراط المستقیم صراط الذین انعمت علیهم غیر المغضوب
علیهم ولا الضالین و درین شعر مصنف علیه الرحمة صنعت عروض و ابتدا بکار برده و خطا و خطا الفاظ متجانس
درینجا آمده اند و صورت ضد خطا است و دیگر صنعت تقابل بظهور آورده که صواب و خطا است و نما صیغه امر
از نمودن بمعنی نمایش از بهار عجم بفتح اول یعنی راه راست نما و شیخ علیه الرحمة نیز درینجا مثل سابق ضمیر متکلم مفرد
آورده است و مرادش بر اهل بینش مخفی نیست و معنی بیت آنست که محفوظ دار ما را از راه کج که راه شیطان
رجیم است و گناه و خطای من معاف فرما و راه راست فرما که آن راه مستقیم راه انبیا علی نبینا و علیهم الصلوة والسلام
است یعنی طریقه محمد صلی الله علیه وسلم روزی کن مرا و نیز خطا نام شهری است که مشک آنجا بسیار بهتر پیدا شد
چون درینجا ذکر مناجات و دعاست پس فوائد چند که از برکت دعا حاصل میشوند نگاشته می آیند غزلیه
من دعاے شب کارها دارد هر چه در شب بخواهند در آن نیابد ٭ شب خلوتخانه عشاق است
مشتاقان این راه در پرده سیاه و سپید شب چه عشقها ز پیا کنند نقل است بزرگی بود هر گاه
که شب در آمدی گفتی الحمد لله الذی نجانا من اولاد آدم ازین شب خلوتخانه انس است و کسیکه
در خلوتخانه انس خواب کند او را مرده باید گفت نه خفته اگر مرد بیداری بقدر امکان بیدار باش و خواب
را گرد چشم خود گشتن مده و بگذار و سخن آن کنیزک را آئینه وقت خود ساز نقل است چنین گویند که خواجه
کنیزکے را خرید چون شب شد خواجه کنیز را گفت که جای خواب من راست کن تا بخسپم کنیزک گفت ای خواجه
ترا هم خواجه است گفت بلی گفت آنخواجه خواب کند گفت نے گفت شرم نداری که خواجه تو خواب نکند و تو خواب
کنی فائده در حدیث صحیح آمده است که هرگاه سه دل جمع شوند دعاے داعی مستجاب گردد و سه دل اینست یکے
دل بنده مومن دوم دل قرآن شریف که سوره یس است سوم دل شب که بعد نصف شب است هر که خواهد که دعای و

بدرگاه حیّ و قیوم قبول و مستجاب گردد بعد نصف شب بطهارت کامل سورهٔ یس تا سحر بخوانند که حاجت
دلی و مراد قلبی او بحصول انجامد بفضله و کرمه و تمم در تفسیر مولانا یعقوب چرخی رحمة الله ذکر کرده که در سبت و نیز
در تفسیر مسطور مسطور است که خدای تعالی می فرماید که من بقدرت و عزت و جلال خود در آخر شب بر آسمان
دنیا نزول میفرمایم و ملائکه را ارشاد میکنم که به بینید در بندگان من کدام بنده بیدار و کدام خفته و چه
میخواهد هر که این وقت از من میخواهد میدهم دعایش روا می سازم فائده ملا علی قاری رحمة الله علیه در شرح
فقه اکبر بعد بیان مذمت کلمات کفر افاده فرموده که سزاوار است هر مسلمانی را که از کفر بخدا پناه جوید و خبته باشد و این
دعا را هر صبح و شام ورد سازد تا سبب نجات وی باشد از کفر و شرک اللهم انی اعوذ بک من ان اشرک بک شیئا
وانا اعلم واستغفرک لما لا اعلم وانت علام الغیوب ولا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم ٥ باید دانست
که هر سه بیت شرح بالا بطریق دعا و ثنای خدای عز و جل و علا بودند و بعد ثنا و حمد حمید نعت نبی مجید
صلی الله علیه وسلم ضرور است لهذا الشیخ علیه الرحمة اصدق العشاق محمد مصطفی صلی الله علیه وآله وسلم
است به نعت محمد عربی صلی الله علیه وسلم طوطی زبان را باشتیاق تمام و شوق مالا کلام صفیر سنج ساخته فراز

در ثنای محمد مصطفی صلی الله علیه وآله واصحابه واهل بیته وسلم میگویم

زبان تا بود در دهان جایگیر ثنای محمد بود دلپذیر شرح ای تا وقتیکه زبان قائم و گویاست
یعنی تا دمیکه زنده ام مدح و نعت و ثنای پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم دل پسند محبوب و مرغوب
قلوب احباب و اخلاست پذیر بفتح اول صیغه امر از پذیرفتن است و دلپذیر یعنی دل پسند
است ای قبول کردهٔ دل و مقبول روح است باید دانست که خداوند کریم مداح جناب
رسالت مآب صلی الله علیه وسلم است که انک لعلی خلق عظیم و طه و یس والم یعنی قرآن کریم که نازل بر آن
حضرت صلی الله علیه وسلم شده است مشحون و مملو از مدح نبی صلی الله علیه وسلم است و دیگر احادیث
قدسی که درج کلام الله شریف نیستند مثل لولاک لما خلقت الافلاک و لولاک لما اظهرت الربوبیة دال
بر مدح آنحضرت صلی الله علیه وسلم اند در حالیکه الله تعالی جل شانه و عم احسانه مدح خوان آنحضرت صلی الله علیه وسلم است
پس بندگان مخلص را چه چگونه نعت نبی صلی الله علیه وسلم دل پسند و مقبول طبع نباشد و در صورتیکه قل ان کنتم
تحبون الله فاتبعونی یحببکم الله و اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و ان الله و ملائکته یصلون علی النبی یا ایها
الذین آمنوا صلوا علیه و سلموا تسلیما و بسیار آیات متبرکات علی هذا القیاس اند و چون بسبب
حب و متابعت رسول مقبول صلی الله علیه وسلم محب و متابع دوست خدا می گردد پس چگونه
ثنا و پیروی محمد مصطفی صلعم دل پسند و محبوب تر از جمله خویش و بیگانه و از جان و روح و اولاد و

مال خود و جمیع اشیاے ماسوی اللہ نباشد۔ صلوۃ و سلام صلواۃ علے ذات خیر الوری ٭ سلام علی مصطفے مجتبیٰ ٭ صلوۃ علی سید المرسلین ٭ سلام علی شافع المذنبین ٭ صلواۃ علی افضل الاولین ٭ سلام علی اکمل الآخرین ٭ صلواۃ علی مہبط جبرئیل ٭ سلام علی ساقی سلسبیل ٭ صلواۃ علی خاتم الانبیاء ٭ سلام علے سید الاصفیاء ٭ صلواۃ علی خیر خلق کریم ٭ سلام علی اہل خلق عظیم ٭ صلواۃ علے منبع جود و حلم ٭ سلام علی منہل دین و سلم ٭ صلواۃ علی صاحب تاج حق ٭ سلام علی اہل معراج حق ٭ صلواۃ علی سید الحافظین ٭ سلام علی سید الفاضلین ٭ صلواۃ علی سید العالمین ٭ سلام علی سید العالمین ٭ صلواۃ علی سید الشاکرین ٭ سلام علی سید الصابرین ٭ صلواۃ علی سید المسلمین ٭ سلام علی سید المومنین ٭ صلواۃ علی سید المتقین ٭ سلام علی سید المتقین ٭ صلواۃ علی سید الذاکرین ٭ سلام علی سید القانتین ٭ صلواۃ علی سید القانعین ٭ سلام علی سید القائمین ٭ صلواۃ علی سید الراکعین ٭ سلام علی سید الساجدین ٭ صلواۃ علی سید الخائفین ٭ سلام علی سید الخاشعین ٭ صلواۃ علی سید الزاہدین ٭ سلام علی سید العابدین ٭ صلواۃ علی سید العارفین ٭ سلام علی سید العاشقین ٭ صلواۃ علی سید الصادقین ٭ سلام علی سید الصالحین ٭ صلواۃ علی سید الاطہرین ٭ سلام علی سید الاطہرین ٭ صلواۃ علی سید الانجبین ٭ سلام علی سید الانجبین ٭ صلواۃ علی شافع یوم دین ٭ سلام علی دافع بغض و کین ٭ قولہ زبان بضم زاء معجمہ و فتح باے موحدہ ترجمہ لسان بکسر لام مشہور و معروف است و ہم بمعنی الفاظ موضوعہ است و زبان بفتح اول معروف است و بعربی لسان گویند و بضم اول ہم درست است از برہان و شرح گلستان اے عزیز غور کن درین مقام کہ ہمین زبان اگر بدگو است آفت جان است کہ اللسان آفۃ الانسان اشارہ بدان است و اگر مداح و خوش بیان راحت جان و جہان است کہ الاحسان عبید الاحسان کنایہ ازان چنانچہ مصداق شق اول این شعر است بیت جراحات سنان باہم برآید ٭ و لے ناید بہم زخم زبانہا ایضاً زخم شمشیر جانستان نکند ٭ انچہ زخم زبان کند با مرد ایضاً بہوش باش کہ سر بر سر زبان نہ دہی ٭ زبان سرخ سر سبز میکند برباد ٭ و مصداق شق ثانی شعر شیخ علیہ الرحمۃ کہ در گلستان ست شعر بہ شیرین زبانی و لطف و خوشی ٭ توانی کہ پیلے بموئے کشی ٭ و اشعار اخیار درین باب بسیار الا درین مختصر گنجایش ندارند در کتب بزرگان باید جست پس انسان ضعیف البنیان را لازم است کہ معطی دہن و زبان را و حبیبش محمد مصطفے صلی اللہ علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم را بہ ثنا و صفات جلیلہ و جمیلہ ہر دم و ہر لحظہ یاد آرد و نفسے بجز حمد پروردگار و نعت احمد مختار صلی اللہ علیہ و سلم بیکار نگذارد کہ فاذکرونی اذکرکم و اشکروا لی و لا تکفرون شاہد ناطق تقریر فقیر محمد نذیر اکست و للہ در من قال

شعر کر اسکی حمد مین ای دل کوئی سخن پیدا ٭ کہ جس نے دی ہی زبان اور کیا دہن پیدا ٭ واین حمد وثنای لسانی
تصدیق آن بقلب نشان ایمانی است کہ اقرار باللسان وتصدیق بالقلب دال برآن است قصیدہ
مقدسہ اے حافظ مسکین چہ کنی مشک ختن را ٭ از گیسوے احمد بستان عطر عدن را ٭ از نکہت جان
بخش محمد شدہ ستم ٭ ارزان بخرم غنچۂ نسرین وسمن را ٭ شیدا اے گل روی حبیبم عنادل ٭ بس چون نگرم
سوے گلستان وچمن را ٭ یارب شدہ ام طالب توفیق ز ذاتت ٭ تا در رہ او وقف کنم جان وبدن را
آسایش ماخواست وبگذاشتہ راحت ٭ صد حیف کہ سازیم طلب راحت تن را ٭ وصف لب لعلش ز خلائق
چو شنودم ٭ دادم بمساکین چہ بدخشان چہ یمن را ٭ مداح رسول عربی باش کہ خالق ٭ دادست زبان نیز عطا کرد
دہن را ٭ نامش بدل ورد صبح نہادیم ودادیم ٭ این قالب خاکی بسگ وزاغ وزغن را ٭ در عشق کسی یافتہ ام
لذت فردوس ٭ راحت شمرم درد وغم ورنج ومحن را ٭ در ظاہر و باطن ہمہ جا جلوۂ او ہست ٭ با چشم حقیقت تو بہ بین
سرو علن را ٭ وقتیکہ ملایک بنمایند شبیہت ٭ از فرط خوشی محو کنم گور وکفن را ٭ افتادہ نذیر است کشوق وطن تو
بگذاشت ہمہ عیش ورہا کرد وطن را ٭ مطلع ثانی ای کوی تو شرمندہ کند خلد وعدن را ٭ وی روی تو در پردہ کند
روے چمن را ٭ دندان منما دیدہ پروین وپرن را ٭ دندان مشکن خواجہ کنون ویس قرن را ٭ منصور
بعشق تو زدہ بانگ انا الحق ٭ خود خواست نمودہ ز خدا دار ورسن را ٭ در گیسوے مشکین تو عالم ہمہ
قید است ٭ ہرگز بدو عالم ندہم موے شکن را ٭ مشتاق بدیدار تو ہر اول وآخر ٭ دیوانہ کند عشق
تو ہر نو وکہن را ٭ در مدح تو حرفے نتوانم کہ سرایم ٭ لیکن سببش اینکہ کنم پاک سخن را ٭ ہر پیر ز مدح تو جوان
گشتہ بارض است ٭ نک تازہ تر ونو کنم افلاک کہن را ٭ نسرین بلطافت نشود ہمسر جسمش ٭ در نسترن
آن بو نہ نصیب است سمن را ٭ عشقی کہ مرا با رخ زیباے تو حاصل ٭ آن عشق نہ نل داشت نہ بود ست
دمن را ٭ تشبیہ بہ سیب وگل فردوس چہ باشد ٭ آن عارض رنگین تو وآن سیب ذقن را ٭ شمس وقمر
چرخ ز مہجوری رویت ٭ جویان تو گشتند ہمہ دہر وزمن را ٭ در ہجر تو نالان ہمہ عشاق بہ عالم ٭ فریاد بکن گوش
تو مرغان چمن را ٭ از نکہت جان بخش سر زلف تو مست است ٭ این حافظ مسکین چہ کند مشک ختن را ٭
ولنعم ما قیل شعر بشر سے کب بیان نعت نبی ہو ٭ یہان قاصر فرشتہ کی زبان ہے ٭ م حبیب خدا اشرف
انبیا ٭ کہ عرش مجید ش بود متکا ٭ ش قولہ حبیب خدا الخ بمعنی محبوب ومحب خدا ای محبوبیت مطلقہ
حاصل بود ومحبوبیت مطلقہ آنرا نامند کہ جمیع اقوال وافعال واعمال واحوال ظاہر وباطن مرغوب
ومحبوب جناب ایزدی باشند وکارے از رضاے خدا جدا نباشد قولہ خدا در اصل خود آ
بمعنی خود آیندہ بود وادرا از جہت کثرت استعمال حذف کردند یعنی او خود بظہور آیندہ

جمیع مخلوق است از پردهٔ عدم بمنصّهٔ وجود و او خود بذات خود دائم و قائم است و بہمین معنی واجب الوجود است
پس تامل کن درین مقام الی یوم القیام فائده بدان اے عزیز باتمیز کہ آنحضرت صلی الله علیه وآله واصحابه وسلم را
علاوه از مراتب حبیبیت و محبوبیت و محب و خلیل بودن مناصب و مدارج عظیم اکرم کریم و فضل عظیم رحیم وجود
عمیم حلیم حاصل اند و متواصل کہ آنہا را بجز خدا و حبیبش احدے ندانند چہ خوش گفت کسے شعر عزیز وجو کہ ہی
شان محمدؐ * خدا جانے ہی یا جانے محمدؐ * قوله اشرف صیغه اسم تفضیل بمعنی شریف تر یعنی بزرگ تر
قوله انبیاء جمع نبی و نبی آنکہ دعوت خلق باسلام کند بوحی خدا اجل شانه و عز اسمه و باو سے کتاب و شریعت
و ملت حق باشد پس محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم افضل النبیین و اشرف المرسلین علی نبینا و علیهم الصلواة
و السلام اجمعین اند و دلائل افضلیت و اکملیت و اشرفیت آن حضرت صلی الله علیه وسلم اظهر من الشمس
و انور من الامس اند کہ از قرآن مجید و توریت و انجیل و زبور و دیگر صحائف و احادیث قدسی باید جست
و اکمل ترین براہین لولاک لما خلقت الافلاک و لولاک لما اظهرت الربوبیة کذا فی شرح دیباچہ الکنز
وغیره است و آیات بینات قرآن مجید مثل و کان فضل الله علیک عظیما و الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت
علیکم نعمتی و رضیت لکم الاسلام دینا و علمک مالم تکن تعلم و قال له الواحد الصمد الاحد یا نور نوری و یا سر سری
و یا خزاین معرفتی افدیت ملکی علیک یا محمد من لدن العرش الی تحت الارضین کلهم یطلبون رضائی و انا اطلب
رضاک یا محمد و ما ارسلناک الا رحمة للعالمین و یا ایها النبی انا ارسلناک شاهدا و مبشرا و نذیرا و ان فضله کان علیک
کبیرا و انا فتحنا لک فتحا مبینا لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک و ما تاخر و یتم نعمته علیک و یهدیک صراطا مستقیما
و ینصرک الله نصرا عزیزا ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء و الله ذو الفضل العظیم بہر حال آنحضرت صلی الله علیه
وسلم اکرم الاولین و اشرف الآخرین و افضل الانبیاء و المرسلین صلواة الله و سلامه علیهم اجمعین اند ہرگاه
کہ برہان کامل کلام الله مجید بر اکمل و افضل و اشرف بودن حضور صلی الله علیه وسلم شاهد ناطق است پس حاجت
دیگر اوله نیست اگر چشم خدا بین کسی دارد بر ان مخفی نیست ورنہ شپره از آفتاب اجتناب کند و فرقہ گمراه
وہابیہ کہ مصداق کان من الکافرین اند در علم خدا از ازل شقی و بدبخت پیدا شده اند بر قول و فعل شان اہل ایمان
کے عمل کنند و کجا باشند اہل اسلام ازین گمراہان و از صحبت ناپاک شان دور بباشند خدا از دشمنان محمد مصطفی
صلی الله علیه وسلم و از اعدای خلفای اربعه و دشمنان اہل بیت و اولاد و آل و اصحاب رسول الله صلی الله
علیه وسلم جمیع مسلمانان سنت و جماعت را بر کنار داشته به محبت خود و محب محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم
و محب آل و اصحاب و اولاد و امجاد و اہل بیت اطہار و اتباع اجبار و اخیار و اخلاء ابرار ا لے
یوم القرار برقرار داشته بمراتب اعلی رسانده و حسن خاتمه نصیب فرماید اللهم احفظنا من الوہابیة و الروافض

بیان افضل بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم ... ۱۲

والخوارج وجمیع اہل الکفر والشرک والنفاق ویارب اوصلنا باہل الایمان والایقان فی الجنان و یا اللہ ارزقنا حلاوۃ الایمان والعرفان ویا مالک نجنا من النیران بطفیل محمد صلی اللہ علیہ وسلم وآلہ واصحابہ واولادہ واہل بیتہ وشہداء اہل کربلاء اجمعین آمین یا رب العالمین برحمتک یا ارحم الراحمین اکنون چند اشعار مولوی محمد حیات صاحب رامپوری غفر اللہ لہ برای سوختن جگرہا وہابیہ می نویسم غزل جدا شانون سے ہی شان محمدؐ ✤ خدا خود ہی ثناخوان محمدؐ ✤ نبی ہون یا ولی ہون یا ملائک ✤ ہین سب ممنون احسان محمدؐ ✤ خدا بخشے گا ہمکو تم کو سب کو میان ہم ہین غلامان محمدؐ ✤ اگرچہ پرخطا ہون ہین ولیکن ✤ نہین چھوڑونگا دامان محمدؐ ✤ وچند شعر سید دلدار علی صاحب مذاق دہلوی شاگرد محمد ابراہیم ذوق غفر اللہ لہم برائے سوختن جانہای فرقہ ضالۂ وہابیہ درج شرح ہذا میشوند وآن اینست ابیات دشمن مصطفےٰ ہین وہابی ✤ دوست سے کب ہوا ایسی بے ادبی ✤ نجد اچھ عجب خبیث ہین یہ ✤ منکر آیت وحدیث ہین یہ ✤ رافضی خارجی کے ہین پرچھا ✤ کیونکہ ہین دشمن سوختہ جگر گئی ہو انھین جبر توحید ✤ ہین یہ مشرک نجس خبیث وپلید ✤ حق سے خالی ہی سب کلام انکا ✤ کفر سے شرک وچرک سے ہی بھرا ✤ ای مذاق اپنہ ہی خدا کی مار ✤ اور نبیؐ وعلی کی ہی پھٹکار ✤ باقی اشعار از مثنوی او باید جست قولہ عرش بفتح عرش حق تعالی وکیفیت وبیان آن در شرع جائز نیست وگویند یاقوتی است سرخ کہ از نور حق تعالے درخشان است وبمعنی تخت وسقف خانہ وعز وجاہ وقوام ودرستی کار وجانب قوی چیرے وخیمہ وخانہ کہ برآن سایہ سازند فائدہ بدانکہ شین ضمیر در آخر اسم ضمیر مضاف الیہ غائب است چون مجیدش وپس فعل ورابط ضمیر مفعول غائب است چون دیدش واگرش وگاہ زائد است ہمچو خودش کاف در مصرعۂ ثانیہ بیانیہ است ای عرش بزرگ تکیہ گاہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم است مجید بمعنی بزرگ متکا بمعنی تکیہ کردہ شدہ اسم مفعول ست از باب افتعال حبیب خدا موصوف اشرف انبیا صفت عرش مضاف مجید مضاف الیہ ومعنی بیت اینکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم حبیب یعنی محب ومحبوب خدا جل وعلا ہستند چنان محبوب ومحب کہ شریف تر وبزرگتر وافضل واکمل جمیع انبیا ومرسلین واولو العزم اند حاصل اینکہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم محبوب ومحب خدا ہستند ومحبوبیت مطلقہ بذاتش حاصل است واز جملہ انبیا علی نبینا علیہم الصلوۃ والسلام نبی آخر الزمان محمد مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وسلم افضل واکمل واشرف ہستند وعرش بزرگ خدا تکیہ گاہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم بودہ است یعنی باوجود اینقدر بزرگی وعلوی پایگی عرش یکی از جای تکیہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بودہ ست ووقت معراج از عرش بالا تشریف شریف بردند چنانچہ بیت آیندہ شعر دیگر معراج آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم استم سوار جہانگیر یکران براق ✤ کہ بگذشت از قصر نیلی رواق

ش قوله سوار جهانگیر الخ صفت ثانیه حبیب خدا است جهانگیر صفت سوار است سوار مضاف یکران براق
مضاف الیه است دیگر ان صفت مقدم براق است و مصرعه ثانی صفت سوار است یکران یعنی مخصوص براے
یک کس که ذات آنحضرت صلی الله علیه وسلم است و بعضے یعنی اسپ خوب و اصیل نیز گفته اند دیگران ترکیب مقلوب
یعنی ران یک اهی بجز یک کس ران دیگر کس ندیده براق بضم اول وابه ایست پست تر از استر و بلند تر از خر که
پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم در شب معراج بران سوار شده بودند واین شعر مشعر معراج معلی است قصر یعنی کوشک نیلی
منسوب بسوی نیل رواق بکسر اول و بضم آن یعنی پیشگاه خانه و ایوانی که از مرتبه دوم در ساخته باشند مراد از
آسمان ست و قطعه عربی شیخ علیه رحمة الله تعالی که مشتمل بر معراج معلی است تبرکاً و تیمناً درج شرح هذا میگردد
قطعه بلغ العلی بکماله * کشف الدجی بجماله * حسنت جمیع خصاله * صلوا علیه وآله * **حال معراج شریف**
راویان اخبار و ناقلان آثار روایت میکنند که بتاریخ بست و هفتم شهر رجب روز دوشنبه وقت شب حضرت
جبرئیل علیه السلام حسب حکم خداوند رب جلیل از مرغزار جنت یک براق برق آثار براے سواری جناب
خاتم النبیین و حبیب حضرت رب العالمین آوردند حضرت صلی الله علیه وسلم با جسم مبارک و لطیف بر براق
سوار شده به بیت المقدس تشریف بردند و از ان جاے بر نردبان زر و سیم بالا بر آمده از آسمانها گذشته و از
عرش بالا شده به لامکان رونق افروز گشتند و آنجا بچشم سر از دیدار فیض آثار جناب پروردگار مشرف شده
از کلام ربانی همکلام و سرفراز شدند من بعد تمام کائنات دوزخ و بهشت ها را سیر کرده و انبیا را مشرف
فرموده دران واحد مراجعت نموده جلوه افزاے حجرۀ مقدسه خود شدند زنجیر حجرۀ مبارک جنبان بود و گرمی بستر
بدستور موجود بود و آب وضو در جوش بود یعنی گرم **نظم** معراج کی شب بعین فرحت * جبرئل بحکم رب عزت *
آئے سوے مرغزار جنت * لینے کو براق کے بسرعت * دیکھا که براق هین بکثرت * جنکی نہین کچھ حد و نہایت
هر مرکب خاتم رسالت * هے مائل روندو کوند وجودت * ان سب مین مریض درد والفت * تھا
ایک براق گرم رفت * کرتی تھی عیان وہ اُسکی حالت * گویا اِس شعر کی صداقت * گر بر سر و چشم
من نشینی * نازت بکشم که نازنینی * جبرئل نے دیکھ اُسکی زاری * وہ آہ و بکا و اشکباری *
پایا اُسے محو جان نثاری * از بهر حبیب رب باری * پھر صورت موسم بہاری * لائے بکمال راہواری
کی عرض که کیجیے طیاری * معراج کی رات ہے تمہاری * حاضر ہے براق کی سواری * ہے برق کو جس سے
شرمساری * یه اسپ ہے گرم بیقراری * کہتا ہے بصد امیدواری * گر بر سر و چشم من نشینی *
نازت بکشم که نازنینی * کس شان سے دو جہان کے سرور * پہنے ہوے حلۀ منور *
باندھے ہوے شملۀ معطر * کھولے ہوے گیسوے معنبر * با زینت و جاہ و شوکت و فر * گھوڑے

چلے سوار ہوکر ٭ جاتا تھا رکاب کے برابر ٭ کھولے ہوئے جبرئیل شہپر ٭ یہ دھوم تھی ہر فلک
کے اندر ٭ آتے ہیں حبیب رب اکبر ٭ شاہ لولاک ذات اطہر ٭ داخل ہوئے جس گھڑی فلک پر
بند چہارم
ادریس مقیم چرخ اخضر ٭ بولا کہ قسیم حوض کوثر ٭ گر بر سر و چشم من نشینی ٭ نازت بکشم کہ
نازنینی ٭ محبوب خدا نبی اکرم ٭ سلطان رسل پناہ عالم ٭ کس دھوم سے احمد مکرم ٭ آئے بفضائے
سبز طارم ٭ فوج ملکوت تھی فراہم ٭ باحشمت و شوکت معظم ٭ تھا گرم عنان براق بہم ٭ وہ غیرت
برق آفت رم ٭ سالار جیوش روح اعظم ہمراہ رکاب شاد و خرم ٭ سن سنکے نوید خیر مقدم ٭ ہنستے تھے ہم حلیل و
بند پنجم
آدم ٭ آئے جو تھے فلک پہ جس دم ٭ کرنے لگا عرض ابن مریم ٭ گر بر سر و چشم من نشینی ٭ نازت بکشم کہ
نازنینی ٭ منظور خدا نبی پیارا ٭ باحسن و جمال عالم آرا ٭ کس شوکت و شان سے سدھارا ٭ تھا
شمع بکف ہر ایک ستارا ٭ جبریل کہے تھا آشکارا ٭ چمکا مرے بخت کا ستارا ٭ حوروں میں ہم تھا
یہ اشارا ٭ کر لیجے حبیب کا نظارہ ٭ تائید پہ بخت ہے ہمارا ٭ دیدیم چو روے مصطفےٰ را ٭ وہ توسن
بند ششم
شاہ کا طرارہ ٭ تھا آتش طور کا شرارا ٭ پانوں کو براق سے اُتارا ٭ رفرف دہیں آنکر پکارا ٭ گر بر سر و چشم
من نشینی ٭ نازت بکشم کہ نازنینی ٭ اس رات عجیب ماجرا تھا ٭ اک نور زمین سے تا سما تھا ٭ جنت
کو بہار سے بھرا تھا ٭ آراستہ عرش کو کیا تھا ٭ حوروں کا ہجوم جا بجا تھا ٭ لشکر غلمان کا بھی کھڑا تھا ٭
نبیوں کا پرا بندھا ہوا تھا ٭ اور بیچ میں شاہ انبیا تھا ٭ جبریل نقیب بنگیا تھا ٭ کہتا ہوا طرقوا چلا تھا ٭
بند ہفتم
جو کوئی جلوس دیکھتا تھا ٭ بیساختہ کہتا مرحبا تھا ٭ فردوس پہ جب گذر ہوا تھا ٭ رضوان بہ نیاز
کہ رہا تھا ٭ گر بر سر و چشم من نشینی ٭ نازت بکشم کہ نازنینی ٭ اے صل علی وہ کارخانہ ٭
یاں نطق و بیان ہے عاجزانہ ٭ مقصد تھا حبیب کا بلانا ٭ معراج کا تھا فقط بہانا ٭ دیوان دنے
میں دخل پانا ٭ باشان و ادائے دلربانہ ٭ ہر چیز اُدھر سے پیش آنا ٭ بازینت و زیب بے کرانا ٭
کُحل مازاغ یاں لگانا ٭ آنکھیں نہ کسی طرف اُٹھانا ٭ پھر ہمت احمدی دکھانا ٭ امت کو خدا سے
بخشوانا ٭ جب عرش سے گذرا وہ یگانا ٭ کانی تھا یہ عرش کا ترانہ ٭ گر بر سر و چشم من نشینی ٭
نازت بکشم کہ نازنینی ٭٭ و معنی بیت آنکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم حبیب و محبوب و
محب خدا ہستند و سوار جہانگیر بایران براق اند کہ بجز ران یک ذات آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
دیگر ران کس بر وس نکردہ بود و چنان سوار کہ در شب معراج از اید انتہای افلاک در گذشت و
بمقام قاب قوسین او ادنے مشرف شد واللہ اعلم بحقیقۃ الحال اشارت بنفس م چہل سال
عمر عزیزت گذشت ٭ مزاج تو از حال طفلی نگشت ٭ ش چہل سال کنایہ از عمر بسیار عمر بفتح و ضم و ضمتین

زندگانی و زیستن اعمار جمع عزیز بمعنی کمیاب ناپائدار بے ثبات صفت عمر است گذشت ای بسر شد و رفت
مزاج بکسر آمیختن چیزے بچیزے و کیفیتے که از آمیختن چیزها بهم رسد و آنچه شراب را بدان آمیزند و سرشتے و کیفیتے
که از امتزاج چهار عنصر بهم رسد طفل بفتح و بکسر بمعنی نوزاده از مردم صبی بفتح و تشدید یاے تحتانیه کودک که
از شیر باز داشته نشده باشد و صبیان بکسر کودکان جمع صبی و بضم نیز آمده است نگشت اے برنگردید
و متبدل نشد و معنی بیت اینکه عمر کثیر تو که بسیار مرغوب و مطلوب تست یا کمیاب ناپائدار و بے ثبات است
بسر شد و رفت و عادت تو از حال طفولیت برنگردید یعنی با وجود گذشتن عمر کثیر که پیر شدی مگر خوے
طفلان ترک نکردی و خصلت طفلان معلوم و مشهور است سوال اگر کسے گوید که بر طفل و صبی گمان عقل
و هوش شدن نمی تواند پس چرا طفل و صبی باستعمال می آرند جواب حقیقةً و لغةً استعمال آنها منع است
اما مجازاً جائز است باز اگر کسے پرسد سوال که در طفل و صبی چه فرق است جواب هیچ فرق نیست
مگر کمی بیشی چند ماه است که یکے از دیگرے در عمر کم و زیاده میباشد سوال کدام کم و کدام زیاده است
جواب طفل نوزاده را گویند پس این کم عمر از صبی است و صبی آنکه شیر نگذاشته باشد پس زیاده است در عمر
کما لایخفی علی ارباب الدرایة و طفل آن بودن نوزاده است تا هنگام احتلام لیکن قبل از تولد جنین گویند
و وجه تسمیهٔ طفل به طفل اینکه او تابع هر شی میباشد مثل طفلے و صبی را صبی چرا نامیدند زیرا که او میل میکند
بسوے هر شیے خصوصاً بطرف بازی و لعب و این خطاب بطرف نفس خود میکند در هر دو بیت آینده
غرض در هر سه بیت نفس مخاطب است هم همه با هوا و هوس ساختی * دمی با مصالح نپرداختی پس هوا
تحقیقش در گذشت هوس بفتحتین بمعنی حرص و آز ساختن بمعنی موافقت کردن دمی ای مشغول
نشدی ای گاهی مصروف باعمال صالحه نشدی و معنی بیت اعمال صالحه است نپرداختی ای مشغول
نشدی ای گاهے مصروف باعمال صالحه نشدی و معنی بیت اینکه در تمام کارها خود به هوا که آرزوی نفسانی ست
و حرص و آز که خوی شیطانی است سازش و موافقت کردی در روزگاری و ساعتی باعمال صالحه که رضای
رحمانی است مصروف و مشغول نشدی یعنی بر گفتن نفس و شیطانی عمل نمودی و از خوشنودی خدا برگشتی نعوذ بالله
منهما مکن تکیه بر عمر ناپایدار * مباش ایمن از بازی روزگار * ش تکیه از اتکا است بمعنی اعتماد و معنی
عمر گذشت ناپائدار بمعنی بے ثبات صفت عمر است ایمن بمعنی بیباک و بے ترس و خوف و بیم بازی
بمعنی گردش روزگار بمعنی زمانه اے از گردش زمانه بے بیم مباش که در زمانے حال عالم دگرگون میگردد
و از حالی بحالی میگراید و تغیر و تبدل می پذیرد بقول کسے شعر به یک لحظه بیک ساعت بیک دم *
دگرگون می شود احوال عالم * روزگار ترجمه دهر است که زمانه را گویند و در حدیث شریف آمده است

که بسیار کسان زمانه را دشنام میدهند و بد میگویند الله تعالی جل شانه میفرماید که زمانه منم مرا بنی آدم بد میگویند و دشنام میدهند پس صبر میکنیم نعوذ بالله منها ای مسلمانان و مومنان باز آیید ازین حرکات که موجب درکات ست زمانه را بد گفتن نشاید و دشنام دادن نباید و هر که زمانه را بد گوید و دشنام دهد گویا خدا را دشنام دهد و بد گوید و هر که خدا را بد دشنام و بدی یاد کند کافر گردد و محروم از لذت کائنات شود نعوذ بالله منها و معنی بیت اینکه اعتماد بر عمر بے ثبات مکن و از بازی روزگار یعنی گردش زمانه بے ترس مباش که هر دم تازه بازی بر روی کار می آرد و از بد گفتنش و دشنام دادنش که کفر است باز آ و توبه کن و معانی هر سه بیت این ست شعر
نیاید طاعتی در وقت پیری ❊ غنیمت دان تو ایام جوانی ❊ یعنی با وجودیکه بکمال عمر که چهل سال است رسیدی و هنوز طفلانه بهوا و هوس گرفتاری و دمی ای یک ساعت به نیکی مشغول نشدی حالا اگر عاقلی اعتماد بر عمر فانی مکن و از گردش زمانه ایمن اے بیباک مباش و مضمون حدیث کن فی الدنیا کانت غریب او عابر سبیل یعنی باش در دنیا گویا که مسافرے یا گذرندهٔ راه هستی هر لحظه پیش نظر دار و آز و حرص بگزار و دیگر معنی اینکه چهل سال یعنی ایام کثیر بلهو و لعب و زندگانی برنج و تعب گذرانیدی چنان زندگانی که کمیاب و نادرست و ناپائدار و بی ثبات است و با وجود گذشتن زندگانی و جوانی هرشت تو از طفلی نه گذشت یعنی ترک غفلت نه کردی و درین کبر سن هم بیاد الٰهی مصروف نشدی و طفولیت نگذاشتی حیف بر این دانش و همت که بر الحریص محروم عمل نمودی و با هوا و هوس که بدترین اعمال ست موافقت بظهور آوردی و ساعتی با مور صالحه که بهترین افعال ست مشغول نشدی که ان الذین آمنوا و عملوا الصالحات کانت لهم جنات الفردوس نزلا الخ بدان ناطق است خیال نکردی پس گذشت انچه گذشت حالا بر عمر بقیه اعتماد مکن و از بازی زمانه بیخوف مباش و بیباک مشو یعنی هر دم از خدا ترسان و لرزان باش و از جنابش نا امید مشو که ایمان درمیان خوف و رجا است و طفل کنایه از مرد نادان است و در وی یای وحدت است پس درصورت که انسان ترک خصائل مذکورهٔ بالا که سراسر رذائل اند نمود لازم آید که این کس بر همه کرم کند لهذا شیخ علیه الرحمة بعد پاک کردن نفس از خصایل رذیله اشاره بطرف کرم نمود در مدح کرم گوید م
دلا هر که بنهاد خوان کرم ❊ بشد نامدار جهان کرم ❊ ش الف در دلا ندائیه است کرم بمعنی بخشش نامدار بمعنی مشهور خطاب بسوی دل نموده میفرماید که ای دل هر کس که خوان بخشش گسترد مهمانان و مسافران را حسب توفیق خود از آب و نان و نقد و جنس نواخت آن کس مشهور ملک بخشش شد و بیان کرم در شرح اول شعر کریما در تحقیقات لفظ کریم باید جست به بین که حاتم ازین خصلت مشهور عالم گردید و گستردن و نهادن خوان کرم کار حضرت ابراهیم خلیل الله علی نبینا و علیه و آله الصلوة والسلام بود که بدون مهمان لقمه بدهان خود نرسانیدی اللهم ارزقنا خدمة المسافرین و المساکین پس مصنف علیه الرحمة درین

بحث کرم در ہر شعر مدح کرم و کرم کننده و ہر دو را ستوده فرموده کرم نامدار جہانت کند * کرم کامگار امانت کند
معنی مصرعهٔ اول اینکه کرم مشہور و سردار زمانه ترا کند و معنی مصرعهٔ دوم کرم کامیاب امان از بدیہا
ترا اگر داند و در بعض نسخ بجای امانت لفظ زمانت است ای کرم کامیاب زمانه ترا کند اما خوبی نسخهٔ ثانیه
ظاہر است که مرادف جہان زمانه است و بس کامگار بمعنی کامیاب اے یابندهٔ مقصد فائده در کرم
خوبیہاست که بیان آن از حد احصا خارج ست یکے شہرت بعالم ظاہری دوم عزت بعالم باطنی سوم امینی
از بلیات دارین چہارم خوشنودی خدا جل جلاله و عم نواله پنجم رضامندی رسول کریم صلی الله علیه
و آله و اصحابه و سلم ششم مورد تحسین و آفرین عالمیان بودن ہفتم مقبول کائنات شدن و علی ہذا القیاس
هم ورای کرم در جہان کار نیست * وزین گرم تر ہیچ بازار نیست * ش معنی مصرعهٔ اول ای سوای
کرم و احسان در دو جہان کاری بہتر و خوشتر نیست معنی مصرعهٔ دوم اے از کرم گرم تر یعنی پسندیده
و رونق پذیر تر بازارے از بازار ہاے عمل نیست هم کرم مایهٔ شادمانی بود * کرم حاصل زندگانی بود *
ش یعنی کرم متاع خرمی و شادمانی است و کرم حاصل زندگانی است ای ثمرهٔ زندگانی و خوشی کونین
کرم است و در شادمانی یاے مصدری است یعنی در ہر دو جہان کرم انسان را خوش و خرم میدارد
م دل عالمی از کرم تازه دار * جہان را ز بخشش پر آوازه دار * ش اے دل تمام عالم از بخشش تازه دار
و زمانه را از بخشش خود پر شہرت دار که بجز صیت کرمت دیگر در و نگنجد و سواے آوازهٔ بخشش تو ہیچ
بگوش کسی نرسد جہان بفتح و کسر آن بمعنی روزگار ست فائده در خوشنود داشتن دل عالم خوشنودی
خدا است جل جلاله و رضامندی محمد مصطفے است صلی الله و آله و اصحابه و سلم هم ہمه وقت شو در کرم مستقیم * که
ہست آفرینندهٔ جان کریم * ش یعنی تمام وقت در کرم ثابت قدم باش برای اینکه خالق جان کریم است
و رحیم و قدیم و عظیم و علیم و حکیم و حلیم است ہرگاه که خالق کریم نام دارد پس مخلوق ہم بموجب حدیث نبوی
صلی الله علیه و سلم که تخلقوا باخلاق الله است یعنی خوگیرید باخلاق خدا که کریم است و پیشهٔ کرم جاری دارید
و نیز بفحواے آیهٔ کریمه و احسنوا ان الله یحب المحسنین ہر دم و ہر لحظه مستعد و ثابت قدم در کرم باید بود خدا
جمله مومنان را عادت کرم نصیب کند در صفت سخاوت گوید هم سخاوت کند نیک بخت اختیار *
که مرد از سخاوت شود بختیار * ش سخاوت بمعنی بہره دادن از نعمت بدیگران قال النبی صلی الله
علیه و سلم السخاء خلق الله الاعظم یعنی سخاوت خوی خدا است بزرگ و مما رزقنهم ینفقون و لن تنالوا
البر حتی تنفقوا مما تحبون و علی ہذا القیاس بسا آیات بینات در قرآن مجید موجود اند که دال اند بر
سخاوت و رتبهٔ سخی از ہمه اولی است روایت است از علی رضی الله تعالے عنه از نبی صلی الله

علیه وسلم تحقیق آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمودند السخاء شجرة من اشجار الجنة اغصانها متدلیات فی الدنیا
فمن اخذ بغصن منها قاده ذلک الغصن الی الجنة جامع صغیر للسیوطی یعنی روایت کرد حضرت علی کرم الله وجهه
از آنحضرت صلی الله علیه وسلم که فرمود سخاوت درختی ست از درختهای بهشت که شاخهایش فرو هشته در دنیا پس
کسی که بگیرد شاخی را ازان شاخها بکشد او را آن شاخ سوی بهشت بختیار از ترکیب مقلوب است و آن دو معنی
دارد یکی آنکه سخی مددگار بخت شود این معنی بر کمال مبالغه دلالت میکند دوم آنکه بخت با او یار بود و معنی بیت آنکه
مرد نیک طالع پیشه سخاوت اختیار میکند ازین سبب که انسان بسبب سخاوت مددگار نصیب و بخت میگردد
و طالع یار او بود دوم بلطف و سخاوت جهانگیر باش * در اقلیم لطف و سخا میر باش * ش بای موحده در کلمه بلطف
سببیه است و لطف بمعنی نرم خوئی و پاکیزگی و باریکی اینجا معنی اول مراد است ای بسبب نرم خوئی و سخاوت
گیرنده جهان باش و در ولایت و دیار لطف و سخا سردار باش یعنی لطف و سخاوت چه خوش ترین اشیا اند که
مرتکب اینها همه عالم را مسخر و فرمانبردار خود میسازد و بسبب این هر دو عادت مالک لطف و سخا سردار می گردد
و بهمین معنی شیخ علیه الرحمة در گلستان فرموده اند شعر بشیرین زبانی و لطف و خوشی * توانی که پیلے بموئے کشی *
هم سخاوت بود کار صاحبدلان * سخاوت بود پیشه مقبلان * ش صاحبدل اے کسے که دلش زنده باشد
از یاد خدا و آنکه بدل رسیده باشد و علامت او آنست که آنچه در تمام عالم است در خود یابد و اطلاع
بر مغیبات دارد و خبر مشرق و مغرب داند و اهل تصرف را گویند مقبل صاحب اقبال کسی که بخشش با دیا در
بود یعنی سخاوت کار اولیاء الله و عارفان است و سخاوت پیشه صاحبان اقبال و نیک بختان است مثل
خلفاء اربعه اعنی حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه و حضرت عمر بن الخطاب رضی الله تعالی عنه و حضرت
عثمان بن عفان رضی الله تعالی عنه و حضرت علی کرم الله وجهه و عشرهٔ مبشره و جمیع اولاد و اهلبیت محمد مصطفی
صلی الله علیه و آله وسلم پیشه سخاوت و شجاعت داشتند که آیه ویطعمون الطعام علی حبه مسکینا ویتیما و اسیرا
در شان شان ست هم سخاوت مس عیب را کیمیاست * سخاوت همه دردها را دواست * ش یعنی
سخی هرچند که عیب دارد بجهت سخاوت همه عیبهایش پوشیده میشوند اے سخاوت عیب انسان را مستور
میسازد چنانکه کیمیا عیب مس را دور میگرداند اے از مس زر و سیم میکند و مشهور است که سخی حبیب الله است
اگرچه فاسق است و بخیل عدو الله است اگرچه زاهد و عابد باشد هرگاه عیب فسق و فجور بباعث سخاوت
دور می شود دیگر عیوب چگونه زائل نشوند قوله همه دردها را اے سخاوت دردهاے دنیا و آخرت را
دوا است یعنی دردوا لمهاے وارین را دور میگرداند آرے آرے سخی در دنیا بفراغ خاطر اوقات بسر میکند
و در عقبی به بهشت میرود الحاصل سخی از تکلیفات دنیا و عقبی مبرا است کیمیا علمی ست که از استعمال

نباتات وغیره زر ونقره بسازند ومصداق این مصرعهٔ ثانی این حدیث شریف ست الصدقة ترد البلاء هم مشو تا توانی
از سخاوت بری ٭ که گوے بہی از سخاوت بری ٭ ش قوله بری در مصرعهٔ اول بمعنی بیزار وجدا و در مصرعهٔ ثانی
بمعنی خواهی برد از بردن وکاف علت ست قوله گوے بہی اے گوی بہتری بسبب سخاوت خواهی برد
وهیچگاه از سخاوت بیزار ودل تنگ مباش ویای بری در مصرعهٔ ثانی برای خطاب ست ومصنف علیه الرحمة درین بیت
صنعت تجنیس منفصل بکار برده است خلاصه معنی اینکه تا امکان ومقدور خود از سخاوت جدا مشو یعنی ترک سخاوت
مکن چراکه گوے بہبودی وبہتری بسبب سخاوت خواهی بردای بباعث سخاوت نیک نام انام خواهی شد
در مذمت بخل گوید ٭ هم اگر چرخ گردد بکام بخیل ٭ ور اقبال باشد غلام بخیل ٭ ش این بیت یاد وبیت
آینده قطعه بند است ٭ هم دگر در کفش گنج قارون بود ٭ دگر تابعش ربع مسکون بود ٭ نیرزد بخیل آنکه نامش
بری ٭ دگر روزگارش کند چاکری ٭ ش اگر حرف شرط ست چرخ بمعنی آسمان کام بمعنی مقصد ور مخفف واگر
قارون از قوم موسی علی نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام بود ومشهور بخیل چنانچه قصه او در کلام الله مجید موجود است
که باوصف شنیدن احسن کما احسن الله الیک عمل نمود ودر زمین خسف شد وتا قیامت در زمین بر سر خود
خزانه بی بهره نهاده می خزد وخواهد خزید تا که جهنم خواهد رسید نعوذ بالله منها ربع مسکون بفتح میم ای چهارم حصهٔ
زمین که از آب برآمده است ویران آبادی جهان است ای اگر تابعش تمام جهان باشد پس معنی چنین باشد
که آسمان موافق مراد بخیل گردش نماید ودر قبضه اش گنجی باشد مثل گنج قارون واگر تابعش تمام جهان باشد واقبال
غلام او باشد ای اگر بخیل باین چهار صفت سابق موصوف باشد لیاقت آن ندارد که نامش بر زبان رانده شود
اگرچه تمام زمانه چاکرش باشد وانتجا بسوے او نماید قوله نیرزد این شعر جزای هر چهار شرط مذکوره بالاست ونیرزد
از ارزیدن بمعنی سزاوار شدن یعنی بخیل با وجود هر چهار اوصاف مذکور سزاوار آن نیست که نامش بر زبان گرفته شود
اگرچه تمام زمانه بضرورت تابع حکم او باشد ودر شعر اول بخیل که مکرر واقع شده خبر از صنعت مردف میدهد
نعوذ بالله من البخل اللهم لا تجعلنا من اهل البخل واجعلنا من اهل السخاء بحرمة نبیک محمد صلی الله علیه وسلم هم مکن التفاتے
بمال بخیل ٭ مبر نام مال ومنال بخیل ٭ ش قوله التفات بگوشه چشم نگریستن ویا در قوله التفاتے تنکیری ست
قوله منال رخت خانگی واثاث البیت را گویند ای از گوشه چشم هم بطرف مال بخیل منگر چه جائیکه نام مال واسباب
آن بر زبان رانی ای عزیز بگرفتن نام مال ومنال زبان را ملوث مگردان ووبال بر خویش مگیر هم بخیل ار بود
زاهد بحر وبر ٭ بهشتی نباشد بحکم خبر ٭ ش قوله خبر بمعنی حدیث ست واتساعش در مطولات مسطور اند در صحاح ستة
باید جست قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا یدخل الجنة خب ولا بخیل ولا منان ای داخل نخواهد شد در بهشت
مکار وممسک ومنت نهنده بر محتاجان یعنی فریب دهنده وشوم ومنت نهنده داخل نخواهد شد در بهشت وبخیل

کسیکه از نعمت خود بدیگران ندهد و معنی بیت اینست که بخیل اگرچه عابد و زاهد بحر و بر ست یعنی تری و خشکی لیکن جنتی
نخواهد شد مثل شیطان که بخل سجده رانده درگاه سلطان عالیجاه که الله عالم است گردید ای بخیل بهشتی بحکم حدیث پیغمبر
صلی الله علیه وسلم نخواهد شد مطلب اینکه بهشت او را وزی نخواهد شد اگرچه عبادت کثیر کرده باشد و زیاده تر ازین
بخیلها بخیلیکه نام نامی آنحضرت صلی الله علیه وسلم بشنود و درود نفرستد اللهم صل وسلم علی محمد وعلی آل محمد واصحاب محمد
و اولاد محمد و ازواج محمد و اهل بیت محمد کما صلیت وسلمت علی ابراهیم وعلی آل ابراهیم انک حمید مجید هم بخیل ارچه باشد
تونگر بمال ✤ بخواری چو مفلس خورد گوشمال ✤ ش ار مخفف اگر مفلس کسیکه فلوس و مال نداشته باشد قوله خورد گوشمال
ای رنج و تکلیف بخواری بفتح بای موحده معنی اینکه ای بخیل اگرچه دولتمند بسبب مالی ست مگر بذلت و خواری مانند
محتاج و مفلس رنج و الم میخورد بباعث اینکه صرف ما یحتاج نمی سازد و درین شعر مصنف علیه الرحمة صنعت تجنیس زاید
بکار برده روایت عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ما من یوم یصبح العباد فیه الا ملکان
ینزلان فیقول احدهما اللهم اعط کل منفق خلفا و ثانیهما اللهم اعط کل ممسک تلفا متفق علیه یعنی بخاری و مسلم از ابی هریرة
رضی الله عنه روایت نموده که فرمود رسول علیه السلام که نیست هیچ روزیکه صبح میکنند بندها در ان روز مگر که دو
فرشته فرود می آیند پس میگوید یکی ازان فرشته ای بارخدایا بده هر خرچ کننده را بدلی و عوضی و میگوید دیگری
ازان و ای خدا بده ممسک را تلفی یعنی مال او را تلف گردان بنوائب و حوادث خلاصه اینکه اگر بخیل دولتمند
میباشد مگر بباعث بد دعای ملائکه خوار و مفلس گشته مال او ضایع میگردد هم سخیان ز اموال بر میخورند ✤ بخیلان
غم سیم و زر میخورند ✤ ش یعنی اهل سخا به بذل مال ناموری دنیا و ثواب عقبی حاصل میکنند و بخیلان در جمع
آن مشقت بسیار میبرند و بوقت مرگ بجز غم و حسرت چیزی همراه خود نمی برند و جهره صنعت اشتقاق بر متامل مخفی
نیست و کریم کارساز به نسبت هر دو یعنی سخی و بخیل در قرآن شریف ارشاد فرموده است ولا تجعل یدک مغلولة
الی عنقک ولا تبسطها کل البسط فتقعد ملوما محسورا یعنی مساز دست خود را بربسته بگردن خود تا بر بسط آن
توانا باشی بربستن دست کنایه است از امساک و بکشای دست خود را همه کشادن و بسط دست عبارت
است از اعطا و کل البسط اشارت بر اسراف یعنی اسراف مکن که بنشینی ملامت کرده شده درمانده
و محتاج در صفت تواضع گویدم دلا گر تواضع کنی اختیار ✤ شود خلق دنیا ترا دوستدار ش قوله
تواضع بمعنی فروتنی خلق بمعنی مخلوق و مراد از خلق خصوصاً انسان ست که از مطلق فرد کامل مراد باشد
میفرمایند که ای دل اگر فروتنی اختیار کنی تمام عالم دوستدار تو گردد مولانای روم در دفتر دوم
مثنوی شریف میفرمایند بیت من ندیدم در جهان جستجو ✤ هیچ اهلیت به از خوی نکو ✤ درباره حسن
خلق احادیث نبوی صلی الله علیه وسلم بسیار اند یکی ازانجمله نوشته می آید درین مقام روایت

عن ابی اسامة بن شریک قال شهدت الاعاریب یسئلون النبی علیه السلام یقولون ما خیر ما اعطی العبد قال
حسن الخلق یعنی اسامه بن شریک روایت کرد که جمعی از اعراب بجناب رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم
سوال کردند ومن حاضر بودم عرض کردند ای رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم بهترین چیزیکه ازان حضرت
بنده را داده شود چیست رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم فرمودند که حسن خلق یعنی نیک عادت سوال
اگر کسی اعتراض کند که در کتاب خود گلستان شیخ میفرمایند که ؎ نکوئی با بدان کردن چنان ست ٭ که بد کردن
بجاے نیک مردان ٭ ودر نسخه کتاب خویش بوستان میگویند که ؎ بدی را بدی سهل باشد جزا ٭ اگر مردی
احسن الی من اسا ٭ فکیف التوفیق یعنی چگونه درین هر دو کلام شیخ علیه الرحمة مطابقت بظهور رسد جواب
بتوفیق خدا آنکه شعر اول که چون گل در گلستان بشگفانیده اند در شان حاکم وظالم ست حاکم عدالت را
لازم نیست که بر ظالمان ترحم کرده رها نماید که خرابی رعایا لازم است وگلیکه یعنی شعر ثانی که در بوستان شگفته است
در حق نفس خویش است اگر ترا کسی ایذا رساند معاف کن که کار مردان همین ست لیکن حق غیر معاف کردن نتوانند
حاکم از ظالم که درین صورت بربادی عالم ست که ترحم بر گرگ ظلم وستم ست بر گوسفندان والله اعلم بالصواب م
تواضع زیادت کند جاه را ٭ که از مهر پرتو بود ماه را ٭ ش یعنی خمیدگی هلال[1] که از آثار فروتنی است سبب ترقی
نور است از پرتو آفتاب حتی که از هلال بدر[2] میگردد اے چون ماه پیش افتاده خمیده میشود وتواضع می کند
اکتساب نور از وی می نماید واز مشهورات است که نور القمر مستفاد من نور الشمس وکاف در مصرعه ثانیه تعلیلیه است
ومعنی بیت آنکه فروتنی موجب ترقی مدارج است برای اینکه دلیل روشن است که بسبب مهر در ماه روشنی حاصل ست
م تواضع بود مایه دوستی ٭ که عالی بود پایه دوستی ٭ ش اے تواضع اصل وسبب دوستی مردمان میشود که بسبب
تواضع همه کس او را دوست میدارند یعنی تواضع سبب دوستی است از آشنایان وباعث زیادتی محبت ست
از دوستان الحاصل تواضع متاع محبت است ازین مرتبه که بلند است مرتبه دوستی وصنعت اشتقاق ظاهر ست
م تواضع کند مرد را سر فراز ٭ تواضع بود سروران را طراز ش طراز بکسر یعنی آرایش جامه را گویند فرموده رسول
خدا صلی الله علیه وآله وسلم من تواضع لاخیه المسلم رفعه الله تعالی ومن ارتفع علیه وضعه الله تعالی اے
هر که فروتنی کند براے برادر مسلمان خود درجه او را الله تعالے بلند خواهد نمود وهر که بلند گزیند بر برادر
مسلمان پست خواهد گردید او را حق تعالے مرد عام ست اے وضع عموماً هر مرد را لازم ست وخصوصاً
امرایان عالیمقدار را واجب است معنی آنکه تواضع یعنی فروتنی هر مرد تواضع کننده را سر بلند میکند عموماً
تواضع براے سرواران عالیمقدار آرایش میباشد خصوصاً م تواضع کند هر که هست آدمی ٭ نزیبد ز مردم
بجز مردمی ٭ ش یعنی ارتکاب تواضع می کند آنکه فرزند آدم علیه السلام ست زیرا که از آدمی

[1], [2] هلال ماه شب اول را میگویند ۱۲ وبدر ماه شب چهاردهم را گویند ۱۲

سوای مروت و آدمیت هیچ زیب نمی دهد و سه درمن قال شعر آدمی را آدمیت لازم است ٭ عود را گر بو نباشد هیزم ست
و بسبب اخلاق عظیم رسول کریم صلی الله علیه وآله وسلم فرمود خداوند کریم انک لعلی خلق عظیم م تواضع کند هوشمند گزین
نهد شاخ پرمیوه سر بر زمین ٭ ش هوشمند مرکب از هوش و مند است و مند بمعنی صاحب یعنی صاحب هوش پس
هوشمند موصوف و گزین صفت آن و گزین بمعنی مقبول و برگزیده معنی اینکه تواضع اختیار میکند صاحب هوش مقبول
زیرا که شاخ پرمیوه مایل بر زمین میگردد که هر که خواهد از میوه اش بآسانی متمتع شود و برخورد علی هذا القیاس صاحب
رتبه و دولت و جاه را لازم است که حتی المقدور بجز فروتنی و تواضع خلائق اوقات عمر عزیز را رایگان نسازد م
تواضع بود حرمت افزای تو ٭ کند در بهشت برین جای تو ٭ ش یعنی تواضع عزت متواضع زیاده می کند
و بباعث این خوی خوش در بهشت میرود زیرا که از تواضع خرسندی دلهاست و خوشنودی دلها موجب رضامندی
خدا است و رضامندی خدا بلاشک به بهشت خواهد برد برین بمعنی برتر و بهتر بهشت موصوف مضاف برین صفتش
مضاف الیه است و بهشتی بودن متواضع از حدیث متذکرهٔ بالا واضح است م تواضع کلید در جنت ست ٭
سرافرازی و جاه را زینت ست ٭ ش مضمون این بیت و بیت سابق واحد است ای تواضع مفتاح
قفل دروازهٔ بهشت است یعنی بسبب تواضع ابواب جنت بر متواضع کشاده می شوند و تواضع سربلندی
و مرتبه را رونق است یعنی هر صاحب جاه که تواضع میکند آن تواضع باعث زیب و آرایش جاه میشود
و عند التقطیع الف سرفرازی حذف میگردد بضرورت وزن شعر م کسی را که عادت تواضع بود ٭ ز جاه و
جلالش تمتع بود ٭ جاه و جلال بمعنی مرتبه و بزرگی تمتع برخورداری و نفع ش هر که عادی تواضع است او را
جاه و جلال نفع می بخشد ورنه نمرود و هامان و قارون و غیرهم من الکفار الاشرار بها مون نار یعنی دوزخ
سرگشته و سراسیمه بعذاب الیم گرفتار اند که با وجود انبقار جاه و جلال بچاه ضلال غریق بودند که تواضع
نداشتند و ثمرهٔ جاه و جلال و نتیجهٔ دولت و اقبال بهر حال همین است که سیرت تواضع بصاحب جاه
حاصل بود م کسے را که گردن کشی در سر است ٭ تواضع ازو یافتن خوشتر است ش را علامت مفعول ست
گاهی برائے تخصیص قسم آید و گاہے زاید معنی اینکه هر که نخوت و عجب و غرور و بغاوت در سر دارد تواضع
از ان کس اگر بظهور رسد بسیار بهتر است ورنه هر کس عاجز فی نفسه متواضع و خلیق است او را حاجت
تواضع آموزی نیست که او را عجز خود متواضع ساخته است ہاں تواضع از گردن کشان بسیار خوش ست
و زیبنده اگر خدا نصیب وے گرداند م تواضع عزیزت کند در جهان ٭ گرامی شوی پیش دلها چو جان ٭
ش اے تواضع ترا عزت دارد و غالب و مقبول جهان سازد و بزرگ باشی رو برو ے دلهاے
خلائق مانند جان یعنی چنانکه جان را خلائق عزیز می دارند همچنین ترا بسبب تواضع بچشم خود عزیز

خواهند داشت هم تواضع مدار از خلایق دریغ ✤ که گردن ازان بر کشی همچو تیغ ش دریغ بکسر اول و ثانی بمعنی افسوس و پوشیده ای تواضع را از مخلوقات افسوس و پوشیده مدار ازین جهت که گردن بلند شوی بباعث آن مانند تیغ و شمشیر یعنی چون تیغ خمیدگی که صورت تواضع است اختیار نموده است این قدر سربلندی یافته که بر سر متکبر و هر سرکش جا دارد پس اگر تو هم تواضع اختیار خواهی نمود ترا هم رفعت و بزرگی حاصل خواهد شد حاصل همچو تیغ فروتنی و خمیدگی اختیار کنی تا بر سر هر متکبر و سرکش جاگیری و بلند مرتبه شوی و این فقط ادعاست چراکه تیغ صلاحیت خمیدگی در اختیار خود ندارد هم تواضع ز گردن فرازان نکوست ✤ گدا اگر تواضع کند خوی اوست ✤ ش این شعر و کسی را که گردن کشی در سر است هر دو مآل واحد دارند اگر معترضی اعتراض کند در صورتیکه مرد گردنکش و گردن فراز است تواضع ازو یافتن محال است چراکه در سرکش از مایه فروتنی چه کار و اجتماع ضدین مشکل است جواب شیخ علیه الرحمة میفرمایند که گدایان و محتاجان خود خوی فروتنی دارند اگر انهمعنی از گردنکشان و گردن بلندان بظهور آید بسیار خوش باشد چنانچه در شعر هم مضمون این شعر اشاره بدفع دخل بلفظ اگر رفته است یعنی تواضع و فروتنی گدایان نفع بدیگران نمیرساند بخلاف گردن بلندان و سرکشان که اگر اینها بتواضع پیش آیند فائده بخلایق لاحق شود و الله اعلم بالصواب و عنده ام الکتاب در مذمت تکبر گوید نعوذ بالله منها هم تکبر مکن زینهار ای پسر ✤ که روزی زدستش درائی بسر ✤ ش خطاب عام است بشاگردان و فرزندان و طالبان و مریدان و نهی است از کبر و عجب و غرور که فعل شیطانی است یعنی تکبر مکن هرگز ای فرزند که روزی از دست تکبر عاجز و هلاک شوی مثل دیگر متکبرین که چگونه از دست تکبر خوار و ذلیل شده نعوذ بالله منها غور کن بر حال بدمآل آنها که منجمله متکبرین یکی شیطان علیه اللعنة دوم شداد سوم نمرود چهارم فرعون پنجم هامان ششم قارون هفتم بخت نصر هشتم ابرهه نهم ابوجهل دهم آذربت تراش و غیرهم من الملاعنة و توابعین اینها روایت عن سفیان

الثوری رضی الله عنه انه قال کل معصیة عن شهوة یرجی غفرانها و کل معصیة من الکبر لا یرجی غفرانها

لان معصیة ابلیس علیه اللعنة کان اصلها من الکبر و زلة آدم علیه السلام کان اصلها من الشهوة از سفیان ثوری رضی الله عنه مروی است که تحقیق فرمود هر گناه که او به شهوت است آمرزیده خواهد شد و هر گناه که از کبر و غرور است آمرزیده نخواهد شد زیرا که گناه ابلیس علیه اللعنة بود اصلش از کبر و تقصیر آدم علیه السلام بود اصلش از شهوت روایت کرد عبد الله بن مسعودی رضی الله عنه که فرمود رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم که داخل نخواهد شد به بهشت کسیکه در دلش برابر ذره از تکبر باشد و همچنین روایت است در صحیح مسلم و ترمذی سوال چه سر است در انکه آدم علیه السلام با وجود نهی اعنی ولا تقربا هذه الشجرة فتکونا من الظالمین مرتکب منهی عنه شد نه پس از توبه و گریه و زاری گناهش عفو گردید ابلیس علیه اللعنة

بسبب عدم تعمیل حکم واذ قلنا للملائکة اسجدوا لآدم فسجدوا الا ابلیس ابی واستکبر وکان من الکافرین مطوق بطوق لعنت گشت جواب زلت ولغزش آدم علیه السلام بمقتضاے خواہش شکم وقوت باه بود نه بمقتضاے تکبر و
جاه هم تکبر ز دانا بود ناپسند * غریب آید ایمعنی از هوشمند * ش اے غرور وتکبر از عالم که بظهور رسد نهایت ناپسند
است که بر مذمت او واقف شده مرتکب آن میگردد شاذ ونادر بظهور می آید این امر از صاحب هوش یا آنکه
در تعجب می اندازد ظهور غرور از ذی شعور واگر از نادان وجاهل بوقوع آید خود عادت آنهاست که خود شیخ علیه الرحمة
میفرماید هم تکبر بود عادت جاهلان * تکبر نیاید ز صاحب دلان * ش مراد از جاهلان کفاران واز صاحب دلان اهل
عرفان مقصود است ای تکبر وغرور در عادت کافران ست وتکبر وغرور از عارفان واهل ایمان هرگز بظهور نمی آید هم
تکبر عزازیل را خوار کرد * بزندان لعنت گرفتار کرد * ش یعنی عزازیل را باوجود بودنش معلم الملکوت ومدرس
مدارس عالم جبروت خوار وذلیل کرد وبه قید خانهٔ لعنت که قهر خدا است گرفتار نموده محروم رحمت شد قال
الله تعالی حکایة عن الشیطان انا خیر منه خلقتنی من نار وخلقته من طین فرمود حق تعالی حکایت از ابلیس گفت
ابلیس من بهتر از آدمم چراکه پیدا کردی مرا از آتش وپیدا کردی او را از گل ولای که بغایت کمتر واحقر از آتش ست
یعنی تکبر نموده مورد لعنت تا قیامت شد قال فاخرج منها فانک رجیم وان علیک لعنتی الی یوم الدین پس
فرمود جل جلاله بیرون شو ازان چراکه تو رانده درگاه وسنگسار کرده شده وتحقیق بر تو لعنت خدا تا قیامت
است هم کسے را که خصلت تکبر بود * سرش پرغرور از تصور بود * ش یعنی هر که عادت تکبر دارد سرادمدام
پُرغرور از خیالات باطله پیدا ار میباشد. ای سر عادی غرور پر از خیالات واهیات می ماند نعوذ بالله منها
هم تکبر بود مایهٔ مدبری * تکبر بود اصل بدگوهری * ش اے غرور بفاعت بدبختی وبدحالی ست وکبر بیخ
بدذاتی وبنیاد بدگوهری است در مدبری وبدگوهری یاے مصدری است یعنی هرکه نصیب اُو ازگون
دارد آن غرور می کند وهرکه اصل ونسل وذاتش بد است آن ارتکاب غرور می نماید نعوذ بالله
منها هم چو دانی تکبر چرا میکنی * خطا میکنی وخطا می کنی * ش یعنی اگر میدانی که تکبر بد وزشت و
زبون ست پس چرا اختیارش میکنی واگر دیده ودانسته ارتکاب آن میکنی خطا میکنی اے هرگاه
بر مذمت آن آگاه گشتی وبر قبایح او مطلع شدی پس چرا تکبر میکنی واگر بعد مطلع بودن برزشتی وزبونی او
ارتکاب آن کنی خطا وگناه میکنی واین نشاید که بزور به آتش افتد. نعوذ بالله منها ودر شرح قصیدهٔ
امالی که از امام محمد رح وشرحش از در دیگر رحمة الله علیهما ست نوشته دیده که من جری مجری البولین
فکیف تکبر یعنی کسیکه پیدا شد از دو سوراخ بول پس او چگونه تکبر میکند انسان را لازم است که قدر
خود شناسد واز حد نگذرد که ما هلک امرء عرف قدره یعنی هلاک نشد آنکس که شناخت قدر خود یعنی

از دست ہلاکت صوری ومعنوی خلاصی یافت این ست ترجمۂ حدیث مذکوره والله اعلم بالصواب عنده ام الکتاب
در فضیلت علم گوید م بنی آدم از علم یابد کمال ٭ نه از حشمت وجاه ومال ومنال ٭ ش بنی آدم بمعنی اولاد
آدم علیہ السلام وجمع بن بنین می آید لیکن بحالت اضافت نون جمع بباعث کثرت استعمال ساقط گردیده بنی
میماند واین پسر را میگویند پس معنی آن پسران آدم علی نبینا وعلیہ الصلوٰة والسلام است چنانچہ بنی اسرائیل
وغیره برین قیاس باید دانست وازین شعر اشاره است بطرف آیۂ کریمہ وعلم آدم الاسماء کلها ثم عرضهم علی الملائکة
فقال انبئونی باسماء هولاء ان کنتم صادقین یعنی بیاموخت حق تعالی آدم علیہ السلام را نامہای مخلوقات
ہمہ آن از علویات وسفلیات پس عرض کرد اشخاص آن مسمیات بر فرشتگان که قائل اتجعل فیها بودند پس
گفت که خبر دہید مرا بنامہای اینہا اگر ہستید راست گویان در طعن استحقاق خلافت آدم علیہ السلام ونیز
قال الله تعالی قل رب زدنی علما یعنی گفت که بگو ای محمد صلی الله علیہ وآلہ وسلم یارب زیاده کن مرا از روی
علم ای علم کثیر بخش مرا پس مطلب اینکه چنانکه ابو البشر بسبب علم کمال یافت اولادش نیز بباعث علم بمدارج
کمال میرسند اعنی کمال آدم وپسران او از علم است نه از حشمت وجاه ومال ومنال که اینہمہ اسباب غرور است
ومعنی منال در بحث بخل گذشت ومعنی بیت اینکه اولاد آدم علیہ السلام بسبب علم مرتبۂ کمال می یابند نه بسبب
حشمت وجاه ومال ومنال می یابند وبس م چو شمع از پے علم باید گداخت ٭ که بے علم نتوان خدا را شناخت ش
شمع در لغت بمعنی موم است یعنی مانند شمع در تحصیل علم مشقت بسیار اختیار باید کرد کاف در مصرعۂ ثانی تعلیلیہ است
بمعنی زیراکه ای شناختن خدا که اصل ایمان است بی علم نتواند یعنی مقصود از جملۂ علوم خوانی حصول معرفت ربانی
وہر که خدا را شناخت خود را شناخت چنانکه ہر که خود را شناخت خدا را شناخت بحکم من عرف نفسه فقد عرف
ربه معنی اینکه مثل شمع برای علم سوز وگداز باید یعنی مشقت بسیار باید کشید زیراکه بغیر علم وبدونش
خدا را نخواہد شناخت یعنی معرفت خدا که اصل ایمان است بے علم حاصل نخواہد شد اللہم ارزقنا
معرفتک بحق محمد ن المصطفی صلی الله علیہ وآلہ واصحابہ وسلم م خردمند باشد طلبگار علم ٭ که گرم است
پیوسته بازار علم ٭ ش یعنی ہر که عاقل است طالب علم است زیراکه ہمیشہ بازار علم پر رونق است
زیرا العلم عزة الدنیا وشرف الآخرة واقع است یعنی علم عجیب دولت لازوال است که گاہی کمالش
بزوال ابدال نمی یابد چنانچہ درباره فضیلت علم امام اعظم علیہ الرحمة بدیباچۂ شرح الیاس حکایتی نقل
کرده است که بآب زر باید نوشت بعینه ترجمۂ آن تبرکاً درج شرح ہذا میگردد نقل است که ابلیس
علیہ اللعنة بعرصۂ محشر بموجب آیۂ کریمہ لاملئن جهنم منک وممن تبعک الی آخره بحضور پروردگار عالم
مدعی انجمعنی خواہد شد که ملکا بادشاہا الہا تو فرموده بودی که ہر که پیروی تو خواہد کرد ہمراه تو بجہنم داخل

خواہم کرد پس تو قدرانی وصادقی وعدۂ خودرا وفا فرما یعنی پیروی کنندگان مرا ہمراہ من بجہنم داخل فرما استفتی
سوالی از کافر حکم جل جلالہ وعم نوالہ شرف نفاذ یافت کہ ای راندۂ درگاہ والاجاہ ما بر وو دعوی خودپیش چار
امام کہ امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ وامام شافعی رحمۃ اللہ علیہ وامام مالک رحمۃ اللہ علیہ وامام احمد حنبل رحمۃ اللہ علیہ اند
ہر کرا پسند کنی پیش کن ابلیس علیہ اللعنۃ در دل خود بزعم علم کثیر خود ائمہ ثلثہ را قابل ولائق جوابدہی خود تصور نکردہ
پیش امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ رسیدہ مسئلہ غصب استفسار خواہد نمود وخواہد گفت کہ ای امام اعظم وپیشوای
معظم مسئلہ دارم اگر حکم باشد عرض نمایم از پیشگاہ عالم پناہ جناب امام سراج الائمہ یعنی ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ حکم
عز صدور خواہد یافت کہ بگو چہ مسئلہ داری ای مردود درگاہ باری گفت بحکم پروردگار عالم آمدہ ام از خود نیامدہ ام
مسئلہ اینکہ در چیز غصبی تصرف رواست یا نہ امام اعظم علیہ الرحمۃ خواہند فرمود کہ لاریب در چیز مغصوب تصرف
جائز نیست تو کدام چیز غصب کردۂ بگو گفت بندگان خدا را غصب کردہ ام وہمہ پیروی من کردہ اند امید کہ ہمراہ من
بدوزخ روند امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ خواہند فرمود نظر کن درین کہ شخصی زمین کسی غصب کردہ ودران تصرف
نمودہ درختہا کاشتہ پس اینقدر تصرفش روا بود ہرگاہ کہ مالک زمین بحکم عدالت بر غاصب غلبہ یافتہ رسید دران
صورت حکم قاضی شرف نفاذ خواہد یافت کہ درختہای کاشتہ بہ غاصب وزمین کہ اصل ملکیت مالک است
بمالک آن دادہ شود پس ای ملعون تو کہ در بندگان خدا تصرف نمودی یعنی تخم بدی در زمین وجودشان کاشتی
پس درختہای گناہان ہمہ ہا را بر سر خود نہادہ راہ جہنم پیش گیر وبندگان خدا را کہ ملکیت خدا است بگذار کہ زندہ
کردن وروزی دادن آنہا تعلق خدا است پس دعوی تو باطل است وپس ای طالب خدا نظر کن برتبہ امام اعظم
رحمۃ اللہ علیہ کہ بمیدان محشر آفتاب علمش چسان جلوہ گر خواہد شد وہمہ خلایق بہ تحیر خواہد ماند وای بر حال
کسانیکہ با چنین امام اعظم عداوت میدارند کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در شانش سراج امتی فرمودہ اند
خداوند کریم مقدمہ ابلیس بمیدان حشر پیشش پیش خواہد کنانید ازینجا فضیلت امام اعظم رح دریافت باید نمود
وفضایلش تا بروز شمار در شمار نخواہد آمد پس درین بیت شیخ علیہ الرحمۃ اشارہ بسوی رونق بازار علم نمود
کہ بازار علم ہمیشہ رونق دارد حتی کہ بمیدان محشر ہم نیر اعظم علم امام اعظم رح جلوہ گر شدہ ابلیس علیہ اللعنۃ
باوجود علم کثیر مثل شپرہ ضریر خواہد نمود اللہم نور بالعلم قلبی واللہ اعلم ہر کسی را کہ شد در ازل
بختیار ۞ طلب کردن علم کرد اختیار ۞ ش ازل آنکہ ابتدا ندارد ابد آنکہ انتہا ندارد بختیار کسی کہ
طالعش یار ومددگار او باشد ای بخت او نیک باشد یعنی صاحب نصیب وقسمت خوب معنی اینکہ
ہر کرا کہ در ازل بخت یاری کنندہ ومددگارش طلب کردن علم کہ فرض است اختیار کرد یعنی
ہر کہ از قدیم نیک نصیب است تحصیل علم می کند وفرضیت تحصیل علم از حدیث ثابت ست چنانچہ

بر بیت آینده مصنف رح اشاره بآن فرمود هم طلب کردن علم شد بر تو فرض ٭ دگر واجب ست از پیش قطع ارض ٭
ش روایت نمود ابن ماجه از انس بن مالک رضی الله عنه فرمود پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم طلب العلم فریضة
علی کل مسلم ومسلمة یعنی طلب علم فرض است بر هر مومن و مومنه وسفر کردن برای تحصیل علم واجب است اگر
عالمی در شهر خود نیابد اطلبوا العلم ولو کان بالصین مشعر بر آن است قال الله تعالی فلولا نفر من کل فرقة منهم
طائفة الخ پس چرا ترک وطن نمی کنند از هر فرقه ایشان گروهی ابن عباس گفت که فرمود رسول خدا صلی الله
علیه وآله وسلم کسی که اجل وی در طلب علم درآید ملاقات خواهد کرد حق تعالی را حالانکه نبود درمیان وی و انبیا
مگر درجه نبوت کذا رواه الطبرانی فی الاوسط معنی اینکه تحصیل علوم دینیه مثل تفسیر و حدیث و فقه و اصول فرض است
بر تو ای طالب خطاب عام است و دیگر اینکه واجب است برای حصول علم سفر کردن اگر عالم در شهر خود
نیافته باشد ای طالب خدا بعد تحصیل علم ظاهری بتحصیل علم باطنی مشغول بجان و دل شو و بتحصیل علم توحید مصروف
بروح و روان باش که بذریعه آن بمنزل مقصود خود که وصل محبوب حقیقی است برسی و تعریف فرض و واجب
در کتب فقه باید جست قطع ارض بمعنی بریدن زمین مراد ازین سفر کردن هم بر دامن علم گیر استوار ٭
که علمت رساند بدار القرار ٭ ش دار القرار نام بهشت است یعنی شیخ علیه الرحمة بطالبان و شاگردان مسلمانان
میفرمایند که بر دید و دامن علم محکم گیرید زیرا که علم شما را به بهشت خواهد رسانید و در کتب مسطور است که هر که
بطلب علم دین بمیرد درجه شهادت یابد هرگاه که از خدمت طلبهٔ علم آدمی بهشتی می شود پس صاحب علم
بدرجهٔ اولی بهشتی خواهد شد ونیز از علماء دین شنیده و شد که بنابر ادنی طالب علم دین اگر بمیرد تا چهل روز
ملائکه بر فلک ماتم میکنند و اگر کسی قلم شکسته به طالب علم دهد عوض آن در بهشت حور و قصور یابد و در
کتابی دیده ام که اگر کسی عالم باعمل را بنظر حقارت بیند زنش طلاق گردد و اگر بر شتم و سب و دشنام
یاد کند عالم را کافر گردد نعوذ بالله منها هر که خدمت علما و طلبه کند در دو جهان امان و نجات یابد از آفات
و بلیات و اسقام و امراض زیرا که علماء دین وارثه انبیاء کرام علی نبینا و علیهم الصلوٰة والسلام اند
و آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم فرموده اند که علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل سبحان الله چه برتر
رتبه علماء امت محمد است صلی الله علیه وآله وسلم هم بیاموز چه علم گر عاقلی ٭ که بی علم بودن
بود غافلی ٭ ش صنعت تجنیس خطی مخفی نیست اینکه بجز علم دین و علم توحید هیچ چیز میاموز الا
زیرا که بی علم بودن بود غافلی است یعنی بی علم بودن سراسر غفلت است و غافل دشمن خدا
و رسول است صلی الله علیه وآله وسلم و عاقل حبیب خدا و رسول است صلی الله علیه وآله وسلم
کما العاقل حبیبی والاحمق عدوی واقع است یعنی عاقل دین دوست خدا و رسول است صلی الله وآله

وسلم و غافل دین و دشمن خدا و رسول است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس شیخ علیہ الرحمۃ میفرماید کہ علم دین و علم
توحید حاصل کن کہ ازان دوستدار پروردگار و رسولش گردی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و بے علم مباش کہ ازان
جاہل و غافل باشی و بہ دشمنان خدا و رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم شمار کردہ شوی واللہ اعلم بالصواب
وعندہ ام الکتاب ❊ ترا علم در دین و دنیا تمام ❊ کہ کار تو از علم گیرد نظام ❊ ش تمام بمعنی کافی و لبندہ است
یعنی علم ترا در دو جہان کافی است زیرا کہ کار تو بباعث علم درستی خواہد یافت نظام بمعنی درستی ای کارہای
بستہ و ازین تو بسبب علم کشادہ خواہند شد و مشکلات دنیوی و دینی بسبب علم حل خواہند شد ای طلب
خدا اعلم وسیلۂ نجات عالم است در دو عالم اے عزیز علم حاصل کن کہ اگر محتاج شوی مال تست و اگر غنی
باشی جمال تست و بکلید علم ابواب خزاین دین توانی کشود و بہ سلاح علم با نفس و شیطان کہ دشمنان دینی اند
محاربہ توانی نمود و علمی بیاموز کہ وسیلۂ معرفت خداوند ذوالجلال بود و رسانندہ بمراتب فضل و کمال شود
واما علمی کہ برائے جدال است از اہل ضلالت است و علمی کہ برای تحصیل جاہ و مال ست ثمرۂ آن وبال است
وحسن و قبح آن در کتب بزرگان باید جست واللہ اعلم در مذمت صحبت جاہلان ❊ ہم دلا گر خردمندی و
ہوشیار ❊ مکن صحبت جاہلان اختیار ❊ ش دلا الف در دلا ندائیہ است گر مخفف اگر است و یا در خردمندی
برای خطاب است جاہلان جمع جاہل خلاف قیاس است بمعنی نادان اکثر اہل فرس مثل عاقلان
و عابدان و زاہدان و عالمان و صالحان و ظالمان و طالحان و غیرہم را خلاف قیاس مانند جمع استعمال
کردہ آمدہ اند و اگر نظر بجانب قاعدہ صرف کردہ شود صیغۂ تثنیہ الا فارسیان الف و نون جمع قرار دادہ
بجائے جمع استعمال می نمایند فافہم و تدبر واللہ اعلم بالصواب و در بعض مقام مراد از جاہل کافر باشد معنی
اے دل اگر تو عقلمند ہستی و ہوشیار ہستی صحبت نادان و کافران اختیار مکن و بر گفتگوے انہا اعتبار
مدار ❊ ز جاہل گریزندہ چون تیر باش ❊ نیامیختہ چون شکر شیر باش ❊ ش یعنی از صحبت جاہل
یا کافر یا نادان مانند تیر از کمان گریزان باش نہ شامل مانند شکر و شیر باش یعنی محبت و دوستی
با جاہل مکن ❊ ترا اژدہا گر بود یار غار ❊ ازان بہ کہ جاہل بود غمگسار ❊ ش ای ترا اژدہا یعنی مار بزرگ
اگر یار غار بود بہتر است ازان جاہل کہ غمخوار تو بود حاصل اینکہ صحبت اژدہا از جاہل بہ است ازینکہ
فرو بردن آن محض فنائے دنیاوی است و از صحبت این تباہی اخروی است یار غار یارے
کہ در تنہا مونس باشد و رفاقت نگذارد کاف بیانیہ است غمگسار بمعنی غمخوار یعنی جاہل مصالح خویش
را نمیداند دیگر را چہ فائدہ بخشد و قصہ گزیدن اژدہا و یار غار بودن حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ خلیفہ
اول محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در کتب و غیرہ مسطور است اگر خواہی بہ بین در مطولات

دنیبات و آیات بینات که ثانی اثنین اذ هما فی الغار اذ یقول لصاحبه لا تحزن ان الله معنا الحمد لله والمنة فقیر
حقیر محمد نذیر محرر این شرح بر جبل ثور در ۱۲۸۹ھ ہجری بماه ذی الحجه رفته جاے تشریف داشتن حضور صلی الله علیه
وآله وسلم وحضرت ابو بکر صدیق خلیفه اول رضی الله عنه ومقام ایستادن جبرئیل علیه السلام وجای بر آمدن مار از ان
غار بچشم ظاهر و باطن معائنه کردم و دران سال حج اکبر واقع شده بود وتا این یوم که ۱۲۹۱ھ ہجری است بکیفیت
مکه معظمه ومدینه طیبه بکیفت هستم و خبر از دنیا و ما فیها ندارم اللهم ارزقنا زیارة حرمک وحرم حبیبک محمد صلی الله
علیه وآله وسلم فی الیقظة والنوم واللیل والیوم هم اگر خصم جانِ تو عاقل بود ❊ به از دوستداری
که جاهل بود ❊ ش یعنی اگر دشمن جان تو عاقل باشد از ان دوستدار بهتر که جاهل باشد لا حاله دشمن دانا که
پے جان بود ❊ بهتر از ان دوست که نادان بود ❊ وگفته اند که دوستی نادان نقصان وزیان جان ومال هست
چنانچه قصهٔ خرس وانسان درین مقام بیاد آمد حکایت آورده اند که از خرسی وانسانی دوستی جانی بود روزی
خرس او را دعوت نموده به بیابان خود برده فواکه انواع انواع ومیوجات اقسام اقسام پیش آن انسان نهاده
بعد خورد ونوش انسان را غلبهٔ خواب بیهوش ساخته خسپانید چون آدم مذکور بخفت مگسان از چهار طرف بر شیرینی
فواکه که بر دست ودهانش بود دویده وپریده چسپیدند ونشستند خرس مذکور از دور دید که دوستدار
او را مگسان ایذا میرسانند سنگے گرانبار از کوهسار آورده مگسان را که بر دهانش چسپیده بودند بزد وزد
که چهره اش معدوم وجانش بحق معلوم شد برهمین که خرس بدانست خود با دوستی نمود ودر حق
او ستم قاتل گردید که دست از جان بشست وجامه گذاشت از ینجاست که گفته اند دوستی نادان هلاکی
جان است العاقل یکفیه الاشاره هم چو جاهل کسے درجهان خوار نیست ❊ که نادان تر از جاهلی کار نیست
ش ای مانند جاهل احدی در دو جهان ذلیل وخوار نیست زیرا که بدتر از جاهل بودن هیچ کار نیست جاهلی
لفظ مرکب یعنی شخصے که کارش جهل باشد پس معنی مصراع چنین باشد که کسے نادان تر از جاهلی نیست واگر
نادان یعنی بے فائده وبدتر گویند پس معنیش اینکه بے فائده تر وبدتر از جاهلیت هیچ کار نیست نعوذ بالله
منهام ز جاهل نیاید جز افعال بد ❊ وزو نشنود کس جز اقوال بد ❊ ش یعنی گفتار وکردار جاهل
هر دو بد است واز جاهل بجز گفتار وکردار بد بظهور نیاید وکسے از جاهل بجز گفتار بد نشنود هم سر انجام
جاهل جهنم بود ❊ که جاهل نکو عاقبت کم بود ❊ ش سر انجام یعنی آخر کار نکو عاقبت یعنی خاتمه
نیک یعنی که آخر کار جاهل واصل دوزخ گردد نعوذ بالله منها زیرا که جاهل نیک خاتمه کم
می باشد ای خاتمهٔ جاهل بخیر نمی باشد هم سر جاهلان بر سر دار به ❊ که جاهل بخواری گرفتار به ❊
ش یعنی کفار همیشه بقتل وکشتن رسانیده شوند بهتر است اے سر کافران بدار کشیده وبخواری

نیک

بتبلا و به تباهی رسیده بهتر است غرض اینکه این شعر بطور بد دعا بحق جاہلان واقع شده است که جاہلان گاہی صورت بهتری بجز خرابی نه بینند. هم ز جاہل حذر کردن اولی بود ✤ کز وننگ دنیا و عقبیٰ بود ✤ ش

اے از جاہل پرہیز کردن بهتر بود زیرا که بسبب او شرمندگی دارین حاصل می شود ازین ہم لازم است که انسان تا به امکان از جاہلان و کافران دور ماند و ہرگز بصحبت شان نرود نه ایشان را بمصاحبت خود گزینند نه روی سیاه کافر به بیند. اللهم احفظنا من الجهالة واهل الجهل باید دانست که جهل بر دو قسم است اول معنی جهل بفتح نادانی و نادانستن و بکسر خطا است از صراح و کشف و منتخب یکے جهل مرکب و آن اعتقاد داشتن بر ماہیت چیزے بطوریکه دانستن او بخلاف ماہیت آن چیز باشد. از بحر الجواہر چنانچه کسے پاره ارزیز را نقره داند دوم جهل بسیط و آن ندانستن حقیقت چیزے را مطلقاً چنانچه ندانستن مردم این دیار آن چیز را که بدان بانات سرخ را رنگ سرخ دہند و ندمت جهل نعوذ بالله منها از آیات متبرکات قرآن شریف ظاہر است که حضرت موسیٰ علی نبینا و علیه الصلوٰة والسلام قال اعوذ بالله ان اکون من الجاہلین و بجاے دیگر پروردگار عالم میفرماید واعرض عن الجاہلین و بجاے یظنون بالله غیر الحق ظن الجاہلیة غرض از آیات و احادیث و اقوال بزرگان ندمت جهل بخوبی ثابت است خدا از جهل محفوظ دارد بنده گان خود را. در صفت عدل گوید هم چو ایزد ترا انیهمه کام داد ✤ چرا بر نیاری سرانجام داد ✤ ش فرمود جل جلاله که در قرآن شریف اعدلوا هو اقرب للتقوی و ان الله یامر بالعدل والاحسان وایتای ذی القربیٰ و ینهی عن الفحشاء والمنکر والبغی یعظکم لعلکم تذکرون یعنی خصلت انصاف اختیار کنید که این خوے قریب تر است از پرہیزگاری در مصرعهٔ اول داد بمعنی دادن و در مصرعهٔ ثانی بمعنی عدل و انصاف معنی اینکه چون الله تعالیٰ جلشانه ترا انیهمه اسباب مقصد دری عطا فرموده پس تو چرا بظهور نمی آری آخر کار انصاف و عدل یعنی در صورتیکه خداوند کریم ترا پادشاه و حاکم گردانید ترا باید که بکوشد. لی انجام عدالت و انتظام نصفت فرمائی که واذا حکمتم بین الناس ان تحکموا بالعدل ان الله نعما یعظکم به و بجاے ان الله یحب المقسطین فرموده است هم چو عدل است پیرایهٔ خسروی ✤ چرا عدل را دل نداری قوی ✤ ش عدل بمعنی انصاف پیرایه بکسر باے فارسی و یاے مجهول آرایش خسروی بادشاهی چرا مخفف چه را بمعنی براے چه معنی اینکه ہرگاه که انصاف و عدل آرایش پادشاہی است پس تو اے پادشاه چرا بر عدل دل را قوی و محکم نمیداری و چگونه این دولت و نعمت بی مثال را از دست بگذاری والله اعلم هم ترا مملکت پایداری کند ✤ اگر معدلت دستیاری کند ✤ ش مملکت بر وزن مسکنت بمعنی پادشاہی جزاے مقدم است معدلت بر وزن مغفرت مصدر میمی بمعنی عدل و بمعنی انصاف کردن شرط موخر است معنی اینکه ای

پادشاہ پادشاہی تو تا دیر ماند اگر انصاف نمائی و منصف و عادل باشی چراکہ انصاف موجب زیادتی پادشاہیست و سبب پایداری سلطنت است ہم چو نوشیروان عدل کرد اختیار + کنون نام نیکو ازو یادگار + ش نوشیروان نام پادشاہ ایران است و دران چند لغت است یکی نوشین روان دوم نوشیروان سوم نوشں روان و نیز بحذف با و تشدید را آمدہ است معنی اینکہ ہرگاہ نوشیروان بادشاہ عدل اختیار نمود تا اینہم نامش در دنیا بہ نیکی یادگار است یعنی نام نیک او در روزگار اشتہار یافتہ ہم زتاثیر عدل ست آرام ملک + کہ از عدل حاصل شود کام ملک + ش یعنی از اثر عدل و انصاف ملک و اہل ملک را آرام و راحت است یعنی کہ از عدل حاصل شود مقصد ملک و اہل آن ہم جہان را بانصاف آباد دار + دل اہل انصاف را شاد دار + ش اہل انصاف کنایہ از انصاف کنندگان یا انصاف خواہان اے جہان را بہ سبب انصاف آباد دار و دل خواہان انصاف را ملول مگردان بلکہ خوش و خرم دار کہ خوش داشتن مظلومان موجب خوشنودی خدا است ہم جہان را بہ از عدل معمار نیست + کہ بالاتر از معدلت کار نیست + ش معمار آنکہ تعمیر مکانات کند و برائے قائم ماندن جہان از عدل ہیچ چیز بہتر نیست یعنی عمارت جہان را بہتر از عدل معمار نیست چراکہ بلندتر از عدل کاری نیست اے عدل افضل فضائل است ہم ترا زین بر آخر چہ حاصل بود + کہ نامت شہنشاہ عادل بود + یعنی اے بادشاہ ترا بہتر ازین آخر کار چہ حاصل شود کہ نام تو شہنشاہ عادل مشہور گردد سبحان اللہ وبحمدہ در مذمت ظلم گویدم اگر خواہی از نیکبختی نشان + در ظلم بندی بر اہل جہان + ش یعنی اے بادشاہ یا حاکم و یا ہر کس را فی نفسہ خطاب است کہ اگر خواہان نیک نصیبی و جویان نشان سعادتمندی ہستید تو لہ در اے دروازہ ظلم پس دروازۂ ظلم را بند کنید ای باز دارید ظالمان را از ظلم کردن کقولہ تعالے والکافرون ہم الظالمون و در حدیث شریف است کہ الظلم ظلمات یوم القیامۃ و قولہ تعالی واللہ لا یہدی القوم الظالمین و قولہ تعالے ربنا اخرجنا من ہذہ القریۃ الظالم اہلہا پس مذمت ظلم از قرآن و حدیث ثابت است خدا از شر ظلم و ستم محفوظ دارد ہم رعایت دریغ از رعیت مدار + مراد دل دادخواہان برآر + ش یعنی بارعایا مراعات ضرور است و برآوردن حاجت مظلومان لازم است ہم خرابی زبیداد بیند جہان + چو بستان خرم زباد خزان + ش یعنی بربادی از بے انصافی می بیند جہان مانند باغ تر و تازہ از باد خزان اے چنانکہ باغ تر و تازہ از باد خزان خراب می شود ہمچنین جہان از بے انصافی برباد می گردد ہم مدہ رخصت ظلم در ہیچ حال + کہ خورشید ملکت نیابد زوال + ش یعنی اجازت ظلم و ستم باحدی ہیچ حال مدہ تا کہ سلطنت تو کہ مثل خورشید است زوال نیابد بدانکہ ستم موجب زوال بادشاہی است عاقل را

باید که هرگز ارتکاب این نه نماید وحتی المقدور از چنین امور پر شرور دور ماند واز حق تعالی پناه طلبد
هم کسے کاتش ظلم زد در جهان ❊ برآورد از اهل عالم فغان ❊ ش اے هر کس که آتش ستم در جهان
افروخت گویا از اهل عالم فغان وفریاد برآورد یعنی از ظلم او همه عالم بفغان خواهد آمد والامان بزبان هر یک
جاری خواهد شد واز دست ظلم وجفاے ظالم گریه وزاری بدرگاه باری عزاسمه خواهند نمود هم ستم کش گراهی
برآرد ز دل ❊ زند سوز او شعله در آب وگل ❊ ش یعنی بترس از آه مظلوم که اگر برآرد از دل بزند گرمی او
شعله در آب وگل شعله زدن در آب وگل کنایه از خرابی وبربادی تری وخشکی است ای آتش آه مظلومان
وملهوقان خرابی وبربادی بحر وبر میکند یعنی خشک وتر رامی سوزد وخاک سیاه میگرداند هم مکن بر ضعیفان
بیچاره زور ❊ بیندیش آخر ز تنگی گور ❊ ش یعنی بر عاجزان بیچاره ظلم وستم مکن واز تنگی گور اندیشه کن
چراکه اگر دل ضعیفان ومسکینان آزرده خواهی نمود آخر روزے بگور خواهی رفت در آنجا بعوض دل آزاری
ضعیفان بیچاره گرفتار عذاب گور که تنگ وتاریک است خواهی شد هم بآزار مظلوم مائل مباش ❊ ز دود دل
خلق غافل مباش ❊ ش یعنی براے آزردن مظلوم خواهش کننده مباش واز دود دل خلق غافل
مباش ❊ مراد از دود دل خلق آه آتشین است ودر حدیث شریف وارد است که دعای مظلوم مستجاب است
فاجر باشد یا کافر گو بعد چندے اثرش ظاهر شود هم مکن مردم آزاری اے تند رای ❊ که ناگه رسد بر تو
قهر خدای ❊ ش یعنی ظلم مکن اے تیز عقل زیراکه ناگاه بر تو غضب الٰهی خواهد رسید وهر که چنین کرده است
بر وی بر وقهر خدا نازل گردیده خانمانش خراب ساخت هم ستم بر ضعیفان مسکین مکن ❊ که ظالم بدوزخ
رود بے سخن ❊ ش یعنی ظلم بر عاجزان وبیچارگان مکن زیراکه ظالم دوزخی است بی گفتگو ودر حدیث شریف
آمده است که گناهان مظلوم بر ظالم بار کرده بدوزخ داخل خواهند کرد نعوذ بالله منها در صفت **قناعت**
قناعت در لغت بفتح قاف بمعنی راضی شدن باندک چیز ضد حرص است ودر اصطلاح صوفیهٔ کرام بمعنی
سکون نفس عند عدم المولوفات وقرار دل در اوان تصادم آفات اکثر اهل تفسیر در آیهٔ من عمل صالحاً من ذکر
او انثی وهو مومن فلنحیینه حیوة طیبة حیوة طیبة را به قناعت تفسیر کرده اند وبسیار احادیث به باب
قناعت وارد اند که القناعة کنز لا یفنی والقناعة مال لا ینفد عز من قنع وذل من طمع هم دلا گر
قناعت بدست آوری ❊ در اقلیم راحت کنی سروری ❊ ش اے دل اگر ترک حرص کنی بملک
خرمی سرداری کنی یعنی سردار ملک خرسندی باشی هم اگر تنگدستی ز سختی منال ❊ که پیش خردمند
هیچ ست مال ❊ ش یعنی اگر مفلس هستی از سختی ناله مکن زیراکه بروبروے دانشمند مال هیچ قدر
ومنزلت نمی دارد هرگاه که بر عاقل تکلیف دنیوی رو نماید وحاجت بمال افتد هرگز این تکلیف را

بنجبال نیاردو حاجت را در خاک اندازد و بقاضی الحاجات حقیقی متوجه شود چه خوش گفت کسے بجواب کسے
سوال اینست آنکه شیران را کند روبه مزاج * احتیاج است احتیاج است احتیاج * جواب اینست
شیر مردان کے شوند روبه مزاج * میزنند بر چشم خود صد احتیاج * بیوقوف است که وقت سختی
پریشانی برخود طاری وساری گرداند حافظ شیرازی رحمۃ اللہ علیہ میفرمایند شعر صبر کن حافظ بسختی روز و
شب * عاقبت روزے بیابی کام را * هم ندارد خردمند از فقر عار * که باشد نبی را ز فقر افتخار *
ش یعنی هیچ دانشمند از محتاجی ننگ ندارد چرا که نبی ما صلی اللہ علیہ وسلم را از فقر افتخار بود و بران نازمینمود
گویا این شعر اشارت است بحکم محکم که الفقر فخری فقر فخر من است و این حدیث مشهور است فی الواقع مراد
از فقر خدا پرستی است اگر خلاف این کند مصداق کاد الفقر ان یکون کفراً و الفقر سواد الوجه فی الدارین
گردد نعوذ باللہ منها و این هردو نیز حدیث شریف هستند ماسوے اللہ پرستی را فقر نباید گفت زیرا که فقر که
هزاران فخر دارد مراد از ان فقریست که محتاج محض بذات غنی حقیقی باشد و ماسوای آن از همه مستغنی
گردد نه آن محتاجگی که موجب کفر و روسیاهی دارین شود هم غنی را زر و سیم آرایش است * ولیکن فقیر
اندر آسایش است * ش یعنی دولتمند را طلا و نقره اے دولت و مال رونق است الا فقیر دارام
که مال دنیا ندارد زیرا که اگر مال دنیا میداشت متوجه بخدا کی شدی بخلاف جمله مالداران که یکی از هزار هم
مائل بخدا نیست ازین هم فقیر در آسایش است که هر دم بوصل شاه حقیقی شاد است چه سبب است که
بودند سیدنا محمد صلی اللہ علیہ وسلم کوه ذهب را از پیش براندند و مفاتیح کنوز پروردگار را باز گردانیدند
و فرمودند که الدنیا جیفة و طالبها کلاب و الدنیا دار لمن لا دار له و الدنیا مال لمن لا مال له و الدنیا سجن المؤمنین
و جنة الکافرین مالداری بقدر حاجت باید نه که از خدا غافل سازد و بجهنم رساند نعوذ باللہ منها هم غنی گر
نباشی مکن اضطراب * که سلطان نخواهد خراج از خراب * ش ای اگر دولتمند نیستی غمگین و بیقرار مشو
زیرا که پادشاه محصول زمینی که آباد نباشد نمی طلبد پس همین فائده کافی است که بجهت فقر کسے مزاحم
و پرسان حال تو نباشد هم قناعت بهر حال اولی تر است * قناعت کند هر که نیک اختر است *
ش یعنی راضی برضاے خدا شدن بهمه حال بهتر است در اضی برضاے خدا اے باشد آنکس
که نیک ست هم ز نور قناعت برافروز جان * اگر داری از نیک بختی نشان * ش یعنی از نور
رضاے خدا اردلشن و منور کن جان را اگر از نیک بختی نشانے داری اے اگر در تو علامت نیکبختی
است از نور رضاے خدا منور ساز جان خود را **در مذمت حرص** هم ایا مبتلا گشته در دام
حرص * شده سست ولا لعقل از جام حرص * ش ایا بهمزهٔ مفتوحه مقصورهٔ کلمه عربی

است برای ندا و استفهام ای طالب حق گرفتار شده در دام آز یعنی خواهش نفسانی و مست و بیهوش گشته از پیمانه شراب آز و حرص چنین نباید هشیار باش و از حرص و غفلت بیرون شو که الحریص محروم بقوله مقبوله بگوش جان بشنو و بدل ثبت گردان و از حرص برکنار شو هم مکن عمر ضائع بتحصیل مال ✤ که هم نرخ گوهر نباشد سفال ✤ ش یعنی عمر را در حاصل کردن مال صرف و خرج مگردان زیرا که گوهر در برابر خزف ریزه ها نباشد ای عمر تو گوهریست و مال چون سفال است که سفلگان او را جمع میکنند پس ضائع کردن عمر در تحصیل مال گویا دادن گوهر است در بهای سفال سفال بفتح سین جمله ریزه ریزه کوزه و سبوی شکسته هرانکس که در بند حرص اوفتاد ✤ دهد خرمن زندگانی بباد ✤ ش ای هرکس که بقید و گرفتاری حرص افتاده آن کس توده زندگانی خود را بباد داده خرمن زندگانی بباد دادن تشبیه کامل است که چنانکه خرمن را بعد کوفتن برروی هوا می پرانند تا غله از وی برآید و علی هذا القیاس خرمن زندگانی بباد دادن یعنی از کوفت حرص روح بدن بر باد میروند یعنی از قالب خاکی بدر میشوند فرمود رسول خدا صلی الله علیه وسلم من اخذ الدنیا اکثر ما یکفیه فقد حتفه و هو لا یشعر یعنی کسی که گرفت دنیا را زیاده از قدر کفایت پس بتحقیق گرفت هلاک خود را و حالانکه او نمیداند خرمن بالکسر توده غله که منوز آنرا نکوفته اند و از کاه جدا نساخته باشند بهندی کھلیان گویند و صاحب فرهنگ رشیدی بفتحه خاے معجمه ترجیح داده هم گرفتم که اموال قارون تراست ✤ همه نعمت ربع مسکون تراست ✤ ش اموال قارون و ربع مسکون در تحت بخل گذشت و این شعر با بیت آینده قطعه بند است آے فرض کردم که همه مالی قارون برای تست و همه نعمت دنیا بهر تو لیکن چه فائده که هم نخواهی شد آخر گرفتار خاک چو بیچارگان با دل دردناک ✤ ش ای آخر روزی بقبر خواهی رفت مانند عاجزان که دل شان غمگین و دردمند میباشد هم چرا میگدازی ز سودا ے زر ✤ چرا میکشی بار محنت چو خر ✤ ش اے برای چه تلاش زر جان و دل خود را بوته غم میگدازی و برائے چه بار مشقت مانند خر میکشی یعنی چگونه اینقدر محنت به حاصل کردن زر برخود گوارا میکنی که همه لا حاصل است اینقدر که بطلب زر دیوانه و سودائی شده چرا بطلب رب اکبر مفتون و مجنون نمی شوی که بدارین درجه بلند یابی هم چرا میکشی محنت از بهر مال ✤ که خواهد شدن ناگهان پایمال ✤ ش ای چون محنت برای مال میکشی که ناگه خراب و پامال خواهد شد یعنی بتحصیل مال محنت مکش که آخر همه مال پامال خواهد شد ای برباد خواهد رفت و خراب خواهد گشت و غارت خواهد گردید هم چنان داده دل بنقش درم ✤ که هستی ز نقش بدیعم عدم ✤ ش ای آنچنان دل بنقش درم داده یعنی عاشق نقش درم شده که از لذت آن همنشین ندامت گشته و نقش درم عبارت از هیأت مجموعی درم است بدان و آگاه باش که دل بدرم دادن و از خدا غافل بودن

چه قدر شرمندگی و خجالت است نعوذ بالله منهاهم چنان عاشق روی زر گشته ٭ که شوریده احوال و سرگشته ٭ ش یعنی آنچنان شیدای روی زر گشته که دیوانه حالات و پریشان شده ای بعشق دولت و سیم و زر چنان دیوانه گشتی که خبر از دنیا و ما فیها نداری بلکه حالات تو همچو احوال دیوانگان است و پریشان گشته پس اینچنین لائق نیست باید که ترک محبت زر کنی و عشق الله اکبر حاصل سازی که بدارین سربلند می شوی ٭ م چنان گشته صید بهر شکار ٭ که یادت نیاید ز روز شمار ٭ ش صید یعنی صیاد بطریق مبالغه و شکار مراد از دنیا و حرص صیاد نسبت شکار آشکار است و بر ظاهر یعنی تو برای دنیا آنچنان حریص گشته که روز قیامت را فراموش کرده و سید بسین مهمله و کمسور و یاے معروف بمعنی گرگ اے برای شکار مانند گرگ شده روز شمار ترجمه یوم حساب است و وجه تسمیه اش بروز شمار اینکه آن روز حساب و کتاب گناهگاران خواهد شد والله اعلم بالصواب م مبادا دل آن فرومایه شاد ٭ که از بهر دنیا دهد دین بباد ٭ ش یعنی دل آن کمینه خوش مباد که برای حصول دنیا دین خود را برباد میدهد قوله تعالی اولئک الذین اشتروا الضلالة بالهدی فما ربحت تجارتهم وما کانوا مهتدین این شعر بطور دعاے بد واقع شده بشان کسانیکه دین را بعوض دنیا برباد میدهند در صفت طاعت و عبادت گویدم کسی را که اقبال باشد غلام ٭ بود میل خاطر بطاعت مدام ٭ ش اے کسی را که اقبال بنده میباشد رغبت دل او و خواهش روح او مدام بطرف پرستندگی خدا میباشد و پرستندگی خدا می نماید قوله تعالی وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون اے لیعرفون و پیدا نکردم جن و انس را مگر تا که عبادت کنند و پرستش من کنند بدان و آگاه باش که انسان و جن را خصوصاً و دیگر اشیا را عموماً برای بندگی خود جل جلاله آفریده است پس ای گروه انسان و ای گروه جنیان امت محمدی صلی الله علیه وسلم فرض است بر ما و شما بندگی خدا تعالی جل جلاله و عم نواله و جل شانه و عز اسمه تا دم زندگی سبحان الله و بحمده که بهتر از طاعت و عبادت خدا و خوشتر از بندگی او و رسولش صلی الله علیه وسلم در دنیا چیزی نیست و بعقبیٰ بجز نقایش و لقای حبیب او احمد مجتبیٰ صلی الله علیه وسلم هیچ شے درکار نیست شعر یا الٰهی بده تو توفیقم ٭ راه بنما بسوی تحقیقم ٭ الٰهی توفیق طاعت خویش و رسول خود محمد مصطفےٰ صلی الله علیه وسلم رفیق ما گردان که از حلقه اطیعوا الله واطیعوا الرسول ومن یطع الله ورسوله که جا بجا در قرآن مجید مذکور است بیرون نروم و یا ایها الذین آمنوا اذکروا الله ذکرا کثیرا وسبحوه بکرة واصیلا را ورد جان باید ساخت و نجو بی تصور برین آیه کریمه باید نمود که یا بنی آدم ان لا تعبدوا الشیطان انه لکم عدو مبین وان اعبدونی هذا صراط مستقیم و بجاے دیگر میفرماید جل جلاله قربان خدا باشم واعبد ربک حتی یاتیک الیقین و در سوره فاتحه تعلیم بندگی نمود باین طور ایاک نعبد الخ بدانکه این نکته طاعت پایان ندارد و من حسب شیئا اکثر ذکره فراموش مکن خواب خرگوش مکن خود را بیهوش مکن بهوش آ و بطاعت خدا معروف باش و بعبادت

کبر با مشغوف و منقاد امر معروف و بصفات جمیلہ موصوف افضل الامور طاعۃ اللہ تعالی و عباداتہ نافرمانی او از سر
نادانی نست بہ بین بیک نافرمانی چہ حال شیطان است و بر عبادت خود مغرور مباش کہ ابلیس ازین سبب
مقہور گردید و لعنت در من قال ابیات مشو بر طاعت بسیار مغرور * کہ ابلیس از پئے آن گشت مقہور * ترا گر
تکیہ بر روزہ نماز است * مکن تکیہ کہ خالق بے نیاز است * عبادت آنست کہ بے طمع کند و مزد و منت نہ طلبد
و از ریا بر کنار ماند ریا کاری آن کند کہ خدا را سمیع و علیم بصیر نداند و نعم ما قیل شعر خدا سمیع و بصیر است کے
تواند دید * کہ من نباشم و کس با تو در سخن باشد ہم نشاید سر از بندگی تافتن * کہ دولت بطاعت توان یافتن
ش اے از بندگی خدا سرتابی نباید زیرا کہ دولت دارین بسبب طاعت حاصل توان ساختن اگر بندگی
خدا بخلوص دل کنی دولت دارین یابی و اگر از بندگی خدا سرتابی مردود درگاہ خدا شوے و مردود خدا
مردود کل است و ازین گلستان است گلیکہ در بوستان سعدی شیرازی مصلح الدین رحمۃ اللہ تعالی علیہ
الی یوم الدین شگفتہ است بیت عزیزیکہ از درگہش سر بتافت * بہر در کہ شد ہیچ عزت نیافت * ہم سعادت
ز طاعت میسر شود * دل از نور طاعت منور شود * ش ای نیک بختی از بندگی خدا میسر و آسان میشود و دل
او از نور بندگی خدا منور و روشن میگردد پس ہر کس کہ بندگی خدا خواہد نمود او را سعادت حاصل خواہد بود و دل
او از نور عبادت خدا منور و روشن خواہد گشت ہم اگر بندی از بہر طاعت میان * کشاید در دولت جاودان
ش یعنی اگر برائے بندگی خدا اگر خود خواہی بست اے مستعد و آمادہ طاعت الہی خواہی شد خواہد کشود جل جلالہ
بر روی تو در دولت جاوید کہ عبارت از مغفرت کاملہ است پس باید کہ لیل و نہار بطاعت غفار بخلوص دل
مشغول باشی ہم ز طاعت نپیچد خردمند سر * کہ بالاے طاعت نباشد ہنر * ش اے از بندگی خدا
دانشمند سر خود را ہرگز نتابد زیرا کہ گدامی ہنر فوق از طاعتش نیست و نباشد قال اللہ تعالے و من
اراد الآخرۃ و سعی لہا سعیہا و ہو مومن فاولئک کان سعیہم مشکورا و ہر کہ بخواہد ثواب آخرت و سعی بکند برا
وے سعی کہ لائق ویست و او مسلمان باشد پس این جماعت ہست سعی ایشان مقبول ہم بہ آب عبادت
وضو تازہ دار * کہ فردا از آتش شوی رستگار * ش اے از آب بندگی کہ مراد عین بندگی است یعنی
برائے بندگی وضو تازہ ضرور است ہرگز بندگی بے وضو مکن و با وضو بودن مدام باید کہ اکمل ترین عبادات
وضو است خلاصہ اینکہ ہر دم و ہر وقت در عبادت خداے تعالی مستعد و آمادہ باش تا فرداے قیامت
از دوزخ نجات یابی فائدہ بدانکہ وضو بضم واو دست و رود پا شستن است و بفتح واو آب وضو را
میگویند و بکسر واو جاے وضو را می گویند پس آب عبادت چہ چیز است اضافت لفظی است معنیش اینکہ برا
بندگی خدا وضو تازہ دار قال اللہ تعالے یا ایہا الذین آمنوا اذا قمتم الی الصلوٰۃ فاغسلوا وجوہکم و ایدیکم

الی المرافق وامسحوا برؤسکم وارجلکم الی الکعبین و در وضو چهار فرض است شستن رو و هر دو دست تا آرنج و مسح ربع راس و هر دو پا تا شتالنگ باقی سنن اند و آداب واللہ اعلم بالصواب هم نماز از سر صدق بر پای دار که حاصل کنی دولت پایدار ش ای نماز خدا از راه راستی قائم وار و گزار و ادا کن یعنی نماز یکه از راه صدق باشد و خالی از شائبه ریا باشد بخوان زیرا که بسبب او حاصل کنی دولت جاوید که مغفرت است و صنعت تجنیس تام منفصل ظاهر است واقیموا الصلوٰة وآتوا الزکوٰة ولا تکونوا من المشرکین ومن ترک الصلوٰة متعمدا فقد کفر و غیرهم بسیار آیات و احادیث شاهد ناطق اند نماز چیزی است عجیب و غریب و پسند عند اللہ که جا بجا در قرآن شریف نماز را یاد فرموده است هم ز طاعت بود روشنائی جان که روشن ز خورشید باشد جهان ش ای طاعت در جهان مثل خورشید است در جهان چنانکه از خورشید جهان روشن میشود از طاعت خدا ملک جان منور میگردد فانهم فانه من الرموز هم پرستنده آفریننده باش در ایوان طاعت نشیننده باش ش اے بندگی کننده حق تعالی باش و در محل بندگی گوشه نشین باش یعنی هر دم خدا را یاد کن و در مکان تنها نشسته بندگی خدا کن که در عزلت گزینی و گوشه نشینی مذاق عجیب است بند اند مگر آنکس که مزه او چشیده باشد هم اگر حق پرستی کنی اختیار در اقلیم دولت شوی شهریار ش یعنی حق پرستی کننده بملک دولت بادشاه میباشد پس حق پرستی که افضل ترین امور است اختیار باید کرد هم سر از جیب پرهیزگاری برآر که جنت بود جای پرهیزگار ش اے سر خود را از جیب پرهیزگاری بیرون آر یعنی پرهیزگاری و خوف خدا را اختیار کن زیرا که جنت جای پرهیزگار است قال اللہ تعالی عز و جل ان المتقین فی جنات وعیون بدرستیکه پرهیزگاران در باغهای بهشت و چشمها باشند هم ز تقوی چراغ روان بر فروز که چون نیک بختان شوی نیک روز ش ای از پرهیزگاری چراغ جان خود را روشن کن تا همچو نیک بختان نیک روز شوی یعنی تقوی باعث روشنائی جان است و سرفراز متقی شدن نیکبخت و نیک روز است ای خدا تقوی متقی نصیب این فقیر گردان بحق محمد مصطفی صلی اللہ علیه وسلم و جمیع امت محمد صلی اللہ علیه وسلم را متقی ساز بلطفک العمیم وبفضلک یا کریم هم کسے را که از شرع باشد شعار نترسد ز آسیب روز شمار ش شعار بالکسر جامه که زیر جامه متصل بدن پوشند و آن جامه بالا را دثار گویند و نشان اهل حرب که یکدیگر را بدان شناسند و بفتح درخت کذا فی المنتخب و اینجا مراد از شعار خصلت و عادت است یعنی هر کس که با شرع شریعت خو گرا است از آفات روز قیامت او را هیچ ترس و بیم نیست بدین رتبه شریعت را که سرکرا عادت شریعت یعنی پیروی شریعت نصیب است او مقبول خدا است و او را از بلیات قیامت هیچ اندیشه نیست پس بر هر مسلمان را لازم است که پیروی شریعت را شعار خود سازد و قدمے بیرون از احاطهٔ شریعت ننهد زیرا که شعر شریعت را مقدم دار اکنون طریقت از

شریعت نیست بیرون شرع بمعنی راه راست که حق تعالی برای بندگان پیدا کرده و بدان امر نموده که ثم
جعلناک علی شریعة من الامر فاتبعها ولا تتبع اهواء الذین لا یعلمون و شریعة بمعنی راه ظاهر و راست و شرع دین
حق تعالی که برای بندگان کرده اینجا نکتهٔ که از مرشد شنیده بودم بیاد آمد و آن اینست که حقیقت و طریقت مثل دریای
عظیم است و شریعت مثل کشتی است پس بدون کشتی ظاهر اسیر دریا محال است والله اعلم بحقیقة الحال در مذمت
شیطان هم دلا هر که محکوم شیطان بود + شب و روز در بند عصیان بود + ش ای هر کس که تابعدار شیطان شود
میل و نهار او در فکر عصیان میباشد یعنی بجز گناه کار دیگر از و بظهور نمیرسد و هر که محکوم شیطان خواهد بود جای او
دوزخ است قال الله تعالی عز و جل لاملئن جهنم منک و ممن تبعک منهم اجمعین هم کسی را که شیطان بود پیشوا +
کجا باز گردد براه خدا + ش نعوذ بالله منها آنکس را که شیطان پیشوا گردد کی براه خدا بجز عنایت خدا آید یعنی
هرگز بدون عنایت خدا براه راست باز نگردد اللهم احفظنا من شر الشیطان و من شر النفس هم دلا عزم عصیان
مکن زینهار + که فردا ز آتش شوی رستگار + ش ای دل ارادهٔ گناه هرگز مکن چه جای نافرمانی حق تعالی بلکه گاهی
قصد آنهم مکن زیرا که اگر ازچنین عزم باز مانی فردای قیامت از آتش دوزخ خلاص شوی قال الله تعالی
و اما من خاف مقام ربه و نهی النفس عن الهوی فان الجنة هی الماوی هم ز عصیان کند هوشمند احتراز + که از
آب باشد شکر را گداز + ش ای از نافرمانی خدا مرد دانشمند دوری گزیند زیرا که شکر در آب میگداز د مراد
از آب نافرمانی و از شکر کنایه به هوشمند یعنی هرگاه مرد هوشمند که مثل شکر شیرین است در آب که نافرمانی
است قرین شد هلاک خواهد شد هم کند نیکبخت از گنه اجتناب + که پنهان شود نور مهر از سحاب ش مآل
این شعر و شعر بالا واحد است یعنی نیکبخت آدمی از گنه دوری میاند زیرا که نور خورشید از ابر پوشیده
می شود رباعی لا احد با بدان کم نشین که صحبت بد + گرچه پاکی ترا پلید کند + آفتابی بدین بزرگی را +
ذرهٔ ابر ناپدید کند + یعنی نور مهر باوجود این قدر کلانی و بزرگی از سحاب پوشیده میشود پس جسم انسان
که مشتی بیش نیست از ابر سیاه گناه چگونه پنهان نشود هم مکن نفس اماره را پیروی + که ناگه گرفتار دوزخ
شوی + ش بیان نفسها در کمند. هوا گذشت اکنون منع میکند که هرگز پیروی نفس سرکش مکن زیرا که
اگر پیروی کنی گرفتار دوزخ شوی قال الله تعالی سبحانه ان النفس لامارة بالسوء بدرستی که
نفس بسیار فرماینده است به بدی و بدی بسوی دوزخ میکشد. نعوذ بالله منها هم اگر برنتابد ز عصیان
دلت + بود اسفل السافلین منزلت + ش ای اگر برنگردد از گناه دل تو بدرستی باشد
در دوزخ که نامش اسفل السافلین است مقام و قیام تو قال الله تعالی جل جلاله ثم رددناه اسفل
سافلین الا الذین آمنوا و عملوا الصالحات پس گردانیم ایشان را در پست ترین مقامات مگر کسانیکه

یقین آوردند و کردند کارہای نیک اسفل السافلین نام مقامی کہ ہیچ مقام از و پست تر نباشد در دوزخ
ہم مکن خانۂ زندگانی خراب * بسیلاب فعل بد و ناصواب * ش اے خانہ زندگانی خود را تباہ مکن بسبب
سیلاب فعل بد ناخوش یعنی از ارتکاب افعال بد عیش زندگی منغص میشود و خانۂ زندگانی خراب و برباد
میگردد نعوذ باللہ منہا ہم اگر دور باشی ز فسق و فجور * نباشی ز گلزار فردوس دور * ش فسق بالکسر کار بد
کردن فجور بالضم زنا کردن و برانگیختہ شدن بر معاصی فردوس نام اعلی درجات بہشت باشد یعنی اگر از
بدکاری و معاصی برکنار باشی از گلزار فردوس دور نباشی ای اگر ترک افعال بدکردی داخل گلزار فردوس باشی
در بیان شراب طہور ہم بدہ ساقیا آب آتش لباس * کہ مستی کند اہل دل التماس * ش مراد از ساقی مرشد
کامل است و آب آتش لباس کنایہ از شراب است و شراب در اصطلاح موحدین و صوفیہ کرام محبت خدا را
گویند و اہل دل صاحب دل کہ کنایہ از طالب صادق و عاشق واثق است پس شیخ علیہ الرحمۃ از مرشد کامل
خود را درخواست محبت الٰہی میکند کہ نتیجہ ابیات مذکورہ بالا بعد تعمیل ہمین ست کہ طالب شاہد حقیقی گردد
و میگوید ای مرشد کامل شراب طہور محبت الٰہی عطا کن تا خواستگاری مستی و درخواست و جستجوی بیہوشی
و بیخودی طالب صادق و عاشق واثق نمایدم می لعل در ساغر زرنگار * بود روح پرور چو لعل نگار * ش سرخ
لعل ای شراب سرخ محبت الٰہی ساغر زرنگار پیمانۂ آراستہ و پیراستہ دل لب معشوق روح پرور پرورندہ روح یعنی
خوش کنندۂ روح ای شراب سرخ محبت الٰہی بہ پیمانۂ دل روح پرور بیا باشد یعنی خوش کنندۂ روح بیا باشد
مانند لب معشوق لب آن ساغر زرنگار از لب معشوق کم نیست فانہم فانہ من الخفیات ہم خوشا آتش شوق ارباب عشق *
خوشا لذت درد اصحاب عشق * ش در خوشا الف کثرت است یعنی بسیار خوش است آتش شوق صاحبان عشق
و بسے خوشتر است لذت درد یاران عشق ای گرمی شوق ارباب عشق و لذت درد اصحاب عشق بسیار خوش است
عاشقان را عشق بلائی است عظیم چہ خوش گفت کسی رباعی در بلا لذتی است پنہانی * ناچشیدہ کسے
کجا داند * آنکہ او لذت بلا دریافت * در در ابہتر از دوا داند ہم بیار آن شراب چو آبِ حیات * کہ یابد ز بویش
دل از غم نجات * ش یعنی بدہ ای مرشد کامل و ہادی اکمل آن شراب کہ مانند آب زندگانی است
اشارہ است بطرف محبت الٰہی تا کہ بیابد از بوے خیر ادل از غم دنیا نجات و رہائی و خلاصی ہم خوش آن
دل کہ دارد تمنائے دوست * خوش آن کس کہ در بند سودای اوست * ش ای خوش آن دل است کہ
آرزوی وصال دوست حقیقی خود میدارد و خوش آن کس است کہ در فکر عشق دوست است یعنی اندل
و آن کس خوش است کہ تمنای وصال یار و سودای ملاقات دلدار در دل خود میدارد الٰہی اینچنین دل مارا
روزے کن * ہم خوش آن دل کہ شید است بر روی دوست * خوش آن دل کہ شد منزلش

کوی دوست * ش ای خوش آن دل کہ مشتاق لقای الٰہی است وخوش آن دل کہ ہر وقت در خیال
وصال باری تعالیٰ میماند الٰہی اینچنین دل نصیبم کن ہم شراب چو لعل روان بخش یار * شراب مصفا چو روی
نگار * ش ای مرشد کامل محبت الٰہی مرا بدہ مانند لب جان بخش یار و محبت الٰہی مرا بدہ کہ صاف کردہ شدہ
ہمچو روی معشوق باشد ہم خوشا می پرستی ز صاحبدلان * خوشا ذوق مستی ز اہل دلان * ای اعمال صالحات
از شوق محبت از کسانیکہ دل شان بیاد الٰہی زندہ است بسیار خوش است و بسیار خوش ست مزہ مستی از
اہل دلان در صفت وفا ہم دلا در وفا باش ثابت قدم * کہ بے سکہ رائج نباشد درم * ش وفا
بمعنی بجا آوردن وعدہ سکہ نقشے کہ بر درہم و دنانیر امیر وقت از اسم خود کندہ کناند رائج بمعنی جاری
اے دل در بجا آوردن وعدہ ثابت قدم باش زیرا کہ بے سکہ درم جاری نمی شود کسے نمی خرد ہمچنین دوستی
کہ وفا دار نباشد مانند درم بے سکہ است کہ نشان دوستی در وے نیست یعنی غیر معتمد علیہ است
ہم ز راہ وفا گر نہ پیچی عنان * شوی دوست اندر دل دشمنان * ش ای از راہ وفا اگر عنان اسپ
ارادت نہ تابی بیگمان دوست در دل دشمنان باشی قال اللہ تعالےٰ واوفوا بعہدے اوف بعہدکم
وفا کنید بعہد من وفا خواہم کرد بعہد شما ہم مگردان ز کوی وفا روے دل * کہ در روے جانان
نباشی مجل * ش اے روے دل یعنی توجہ دل از کوی وفا متاب تا کہ بمواجہ یار شرمندہ نباشی
زیرا کہ با دعوی دوستی خلاف وعدہ کردن نمی زیبد ہم منہ پاے بیرون ز کوے وفا * کہ از دوستان
می نیرزد جفا * ش یعنی از کوی وفا پا بیرون منہ زیرا کہ از دوستان لائق نیست جفا کردن بر دوستان
ای ہر کہ وفا نکرد جفا کرد بر دوستان ہم جدائی ز احباب کردن خطاست * بریدن ز یاران خلاف وفاست
ش ای از دوستان جدائی کردن خطاست وقطع نمودن از یاران خلاف وفاست زیرا کہ
وفا مقتضی وصال و پیوند است نہ خواہان مفارقت ہم بود بیوفائی سرشت زنان * میاموز کردار
زشت زنان ش ای بیوفائی در پیدائش زنان ثابت است پس تو یاد مکن اعمال
بد زنان یعنی کارے کہ بدترین افعال زنان باشد نباید آموخت کہ بیوفائی خاصۂ زنان ست تو ہم
بشمار آنان باشی در حدیث شریف آمدہ است کہ ہن ناقصات العقل والدین وقال اللہ تعالےٰ
جل جلالہ ان کیدکن عظیم وکید عین بیوفائی است در فضیلت شکر ہم کسے را کہ باشد دل
حق شناس * نشاید کہ بندد زبان سپاس * ش ای کسیکہ دل حق شناس دارد او را لازم و لائق
نیست کہ از شکر الٰہی ہیچ وقت زبان را بند کند سپاس بالکسر بر وزن قیاس بمعنی حمد و شکر
و در رشیدی بضم شین نوشتہ ہم نفس جز بشکر خدا بر میار * کہ واجب بود شکر پروردگار * ش ای

وے بجز شکر خدا بر آوردن نشاید زیرا کہ ہر دم شکر ایزدی واجب است کما قال اللہ تعالے
اعملوا آل داود شکرا و قلیل من عبادی الشکور م ترا مال و نعمت فزاید ز شکر ❊ ترا فتح از در درآید
ز شکر ❊ ش یعنی مال و نعمت تو بسبب شکر افزون شود کہ لئن شکرتم لازیدنکم گواہ اوست و
ترا فتح و ظفر بر دشمنان ظاہر و باطنی بسبب شکر حاصل شود و مرادات و حاجات تو جملہ روا شوند ای
شکر موجب زیادتی مال است و شکر سبب فتح و ظفر بر اعدائے دین است پس مرتبہ شکر گزار
بسیار اعلی است الٰہی توفیق شکر عطا کن جمیع مومنان را م اگر شکر حق تا بروز شمار ❊ گزاری نباشد
یکے از ہزار ❊ ش اے اگر شکر حق تعالے تا روز قیامت ادا کنی از ہزار یک ہم ادا نشود کہ ما شکرناک
حق شکرک قول پیغمبر ما است صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم پس اگر سائلے سوال کند کہ در صورتیکہ شکر حق
ادا نشود پس چہ فائدہ از شکر جواب خود شیخ علیہ الرحمۃ گفتہ م ولے گفتن شکر اولے تر است ❊
کہ اسلام را شکر او زیور است ❊ ش یعنی حق در است است کہ شکر حق از احدی چنانکہ حق شکر است
ادا نشود الا شکر حق گفتن از زبان بہتر است زیرا کہ برای اسلام شکر اہل اسلام زیور است یعنی
آرایش اسلام از شکر است خواہ شکر لسانی یا روحانی بہر حال واجب است قال اللہ تعالی وان
تعدوا نعمۃ اللہ لا تحصوہا اگر شمار کنید نعمت خدا نتوانید شمرد آن را و این شعر بطور جواب سوال مقدر
واقع شدہ است م گر از شکر ایزد نہ بندی زبان ❊ بدست آوری دولت جاودان ❊ ش یعنی اگر از
شکر پروردگار زبان خود را خاموش نگردانی بلا شک در دست خود آری دولت ہمیشہ را کہ مغفرت
است در بیان صبر م ترا اگر صبوری بود دستیار ❊ بدست آوری دولت پائدار ❊ ش اے
اگر ترا صبر مددگار بود بدست خویش دولت پائدار کہ مغفرت است آری صبر بفتح شکیبائی کردن و ایذا
برداشتن بر نفس خود و عظمت صبر و صابرین از کلام اللہ المبین و حدیث النبی الامین بخوبی ثابت
قال اللہ تعالی ان اللہ مع الصابرین و اصبر و ما صبرک الا باللہ و یا ایہا الذین آمنوا اصبروا و صابروا
و علی ہذا القیاس بسیار جا ذکر صبر است و در حدیث شریف آمدہ الصبر مفتاح الفرج و نیز
در حدیث لطیف وارد است من لا صبر لہ لا ایمان لہ یعنی کسے را کہ صبر نیست از ذائقہ ایمان
خبر ندارد مولانائے روم در مثنوی شریف چہ خوش فرمودہ ابیات صبر را با حق قرین کن
اے فلان ❊ آخر والعصر را آگہ بخوان ❊ صد ہزاران کیمیا حق آفرید ❊ کیمیائے ہمچو صبر آدم ندید
حضرت شاہ ولی اللہ محدث دہلوی قدس سرہ الآلہ تفسیر این اشعار مذکورہ بدین طور
می فرمایند کہ ازان شعر اشارت است بآیۂ کریمہ آخر سورۂ والعصر کہ بپارۂ عم واقع است

قوله تعالی وتواصوا بالصبر فائده بدانکه صبر بر سه قسم است یکی صبر بر طاعت خدا دوم صبر بر منهیات سوم بر
مصیبت بی اظهار جزع و فزع ہم صبوری بود کار پیغمبران * نه پیچید زین روی دین پروران پش ای
صبر کردن بر مصائب کار پیغمبران بود یعنی چنانکه حق صبر است از پیغمبران ما صلی الله علیهم وسلامه اجمعین
ادا میشد چنانچه صبر ایوب و محنت یعقوب و زکریا و جرجیس و غیرہم علی نبینا و علیهم الصلوٰة والسلام در
کتب دینیات مسطور است باید دید بعد ازان شهداء و صبر بخوبی دادند پس ازان اولیاء کرام و صلحاء
عظام صبر اختیار کردند چنانچه در شان قوله تعالی شاهد ناطق است سلام علیکم بما صبرتم فنعم عقبی الدار
الله تعالی جل جلاله اکنون مایان را صبر نصیب کند و نمی تابند روی خودها از صبر کسانیکه دین پروران اند یعنی
علمایان دین و فقراء باصدق و یقین ہم صبوری کشاید در کام جان * که جز صابری نیست مفتاح آن پش ای صبر
کردن دروازۂ مقصد جان و دل بر کشاید زیرا که بجز صبر کردن نیست کلید آن یعنی از صبر مقصد جان و روح در وان
حاصل میگردد صبوری کلید حصول مدعاهاست ہم صبوری بر آرد مراد دلت * که از عالمان حل شود مشکلت
پش ای صبر کردن مراد دل تو دهد که از علما حل مشکل تو گردد یعنی از ما اگر این سخن ترا باور نیست از علماء بپرس
که عقدۂ تو حل شود از بیان شان ہم صبوری کلید در آرزوست * کشایندۂ کشور آرزوست * پش ای صبر
کردن کلید باب تمناست و کشایندۂ قفل ملک امید است و این شعر بمضمون حدیث مکرم مطابق است
که الصبر مفتاح الفرج یعنی صبر کلید فراغت و کشادگی و حصول مطلب است ہم صبوری بهر حال اولی بود
که در ضمن آن چند معنی بود * پش ای صبر کردن بهمه حال بهتر است زیرا که در میان آن چند معنی مفید مطلب
صابر است یکی اینکه امر خدا بجا آوردن ست دوم الله تعالی همراه صابر هست سوم صبر تلخ است ولیکن بر شیرین دارد
چهارم پیروی پیغمبران علی نبینا و علیهم الصلوٰة والسلام است و علی ہذا القیاس ہزاران معنی در ضمن صبر پوشیده اند
چنانچه بر صابرین مخفی نخواهد بود ہم صبوری ترا کامگاری دهد * ز رنج و بلا رستگاری دهد * پش اے صبر ترا
مقصد وری دهد و از رنج و بلا رهائی دهد قال الله تعالے انما یوفی الصابرون اجرہم بغیر حساب
جز این نیست که داده خواهند شد صابران اجر خود را بیحساب در آخرت ثواب حاصل شود
و ہم در دنیا مراد تو بر آید قال الله تعالے فان مع العسر یسرا ان مع العسر یسرا پس بدرستیکه
ہمراه تنگی فراخی است و با سختی آسانی است ہم صبوری کنی گر ترا دین بود * که تعجیل کار شیاطین بود
پش اے اگر دیندار کامل هستی صبر کن زیرا که در کار شتاب زدگی کار شیاطین است مصرعۂ اول
مصداق اینکه الصبر من الایمان بمنزلة الراس من الجسد صبر از ایمان بمنزلۂ سر است از تن یعنی بے صبر را
ایمان نیست و مصرعۂ ثانیه مصداق این حدیث شریف است العجلة من الشیطان والتانی من الرحمن

یعنی بشارت تعجیل از جانب شیطان است و توقف و میانه روی از طرف رحمان است در صفت راستی
م دلا راستی گر کنی اختیار ✣ شود دولتت همدم و بختیار ✣ ش اے دل اگر صدق را اختیار کنی بخت تو یار تو
و دولت تو همدم تو گردد قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان الصدق یهدی الی البر والبر یهدی الی الجنة
بدرستیکه راستی راه نیک بنماید و نیکی راه بنماید بسوی جنت و نیز قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
الصدق ینجی والکذب یهلک و اشارت است بسوی آیه کریمه من المومنین رجال صدقوا م نه پیچد
سر از راستی هوشمند ✣ که از راستی نام گردد بلند ✣ ش یعنی هوشمند آدمی از راست گوئی سر خود را هرگز
نمی تابد زیرا که از باعث راست گوئی نام آدمی مشهور و مرتفع میگردد پس عاقل را باید که هرگز عادت
دروغگوئی نیاموزد بلکه راستی پیشه خود سازد و الا دروغ مصلحت آمیز به از راستی فتنه انگیز چنانکه حضرت
ابراهیم خلیل الله علی نبینا و علیه الصلوٰة والسلام بعد بت شکنی تبخانهٔ نمرود مردود و مطرود فرمودند بل فعله
کبیرهم یعنی بلکه شکست بتان را کلان تر ایشان پس جائیکه مصلحت وقت باشد دروغگوئی مضائقه ندارد
والله اعلم بالصواب و عنده ام الکتاب م دم از راستی گر زنی صبح وار ✣ ز تاریکی جهل گیری کنار ✣ ش
ای اگر مثل والصبح اذا تنفس یعنی مانند صبح اگر دم از راستی زنی از ظلمات جهل که بدترین اعمال است بدر
شوی ای تاریکی جهل از تو وقتی خواهد رفت که کذب را مطلق فرو گذاری چنانکه صبح روشنی نمی یابد تا وقتیکه
صادق نشود و کاذب را بسبب تاریکی صبح کاذب میگویند و بعد از رفتن تاریکی صبح صادق می بر آید
که در ان گمان تاریکی نمی ماند غرض از تاریکی بر آمدن صبح صادق می گویاند و اقسام جهل در بحث جهل گذشت
م مزن دم بجز راستی زینهار ✣ که دارد فضیلت یمین بر یسار ✣ ش ای سوای راست گوئی دمی بر میار
زیرا که یمین را بر یسار یعنی راست را بر چپ بزرگی است که یمین را نام راستی است ازین جهت افضل
است و چپ بسبب ناراستی کمتر م به از راستی در جهان کار نیست ✣ که در گلبن راستی خار نیست ✣ ش
اے در جهان بهتر از راست گوئی کاری نیست زیرا که در درخت راستگوئی خار نیست یعنی در صدق
هیچ خرابی و تکلیف نیست گلبن بمعنی درخت است در مذمت کذب م کسے را که ناراستی گشت
کار ✣ کجا روز محشر شود رستگار ✣ ش اے آنکس که کارش دروغگوئی شد بروز محشر هرگز از عذاب
خدا رها نخواهد شد رستگاری بمعنی خلاص یابنده قال الله تعالی ولهم عذاب الیم بما کانوا یکذبون
و مر ایشان را عذابی است دردناک بسبب دروغگوئی ایشان نعوذ بالله منهام کسے را که گردد زبان
دروغ ✣ چراغ دلش را نباشد فروغ ✣ ش اے کسیکه زبانش عادی دروغگوئی باشد هرگز چراغ
دل او را روشنائی نباشد دلش مدام مرده است م دروغ آدمی را کند شرمسار ✣ دروغ آدمی را کند بیوقار

ش اے ناراستی مرد را شرمنده میکند. و ناراستی آدمی را بی حقیقت میکند وقار بفتح واو آهستگی و آهستگی
کردن هم ز کذاب گیرد و خردمند عار * که او را نیارد کسے در شمار * ش اے از دروغگو مرد عاقل عار یعنی
ننگ میکند زیرا که دروغگو را کسے در شمار نمی آرد و هیچ و پوچ میداند هم دروغ ای برادر گو زینهار *
که کاذب بود خوار و بے اعتبار * ش یعنی اے برادر هرگز دروغ مگو زیرا که دروغگو چنان خوار و بے اعتبار
میباشد که کسی کلام او را معتبر ندانند هم ز ناراستی نیست کاری بتر * از و گم شود نام نیک ای پسر * ش بتر
مخفف بدتر است ای از دروغگوئی کاری بدتر نیست و از دروغگوئی نام نیک گم میشود یعنی اے پسر از دروغگوئی
نام نیک هم زایل میگردد پس باید که از ناراستی مجتنب و محترز و بر کنار باش تا گم نام نشود و نیک نام تو در صنعت
حق تعالی هم نگه کن برین گنبد زرنگار * که سقفش بود بے ستون استوار * ش اے نظر کن بسوے
آسمان که سقفش بدون ارکان محکم است گنبد زرنگار بدال بے نقطه یعنی آسمان سقف یعنی بام
ستون یعنی ارکان و بابها استوار یعنی محکم پس شیخ علیه الرحمه بموجب فانظر الی آثار رحمت الله الخ
میفرمایند که ببین اے طالب خدا بطرف گنبد زرنگار که چگونه پروردگار عالم بامش بدون ستونها محکم
آفریده و چه قدر بلندی و سطری با فلاک عطا فرموده و چه سان شمس و قمر و نجوم دران جلوه افروز فرموده
و جاے عبادت ملائکه ساخته پس در کتب دینیه آمده است که از زمین تا آسمان دنیا پانصد ساله راه است
و سطری آسمان نیز پانصد ساله راه است و علی هذا القیاس سطری هر آسمان و فاصله درمیان هر دو
پانصد پانصد ساله راه است والله اعلم بالصواب در مقدسی میگوید که هفت آسمان بطریق قبه اند که بر زمین
باشد. و روایت کرد وهب از سلمان فارسی که آسمان اول از زمرد سبز است و آسمان دوم از نقره سفید
است و آسمان سوم از یاقوت سرخ است و آسمان چهارم از زر سپید است و آسمان پنجم از زر سرخ
و آسمان ششم از یاقوت سبز است و آسمان هفتم از نور است و در بستان فقیه ابو اللیث آورده است
که بالای هفتم آسمان صحرا است از نور و بالاے آن صحرا است حجابها و بالاے آسمانها عرش خدا تعالی
است درمیان مشرق و مغرب نیز پانصد ساله راه است و بیشتر دنیا بیابان و دریا است و اندک دنیا
آبادانی است و بیشتر در آبادانی کافرانند و مسلمانان اندک و گرد بر گرد تاریکی است و بیشتر تاریکی از
کوه قاف است و آن کوهی است که تمام دنیا را گرد گرفته است و آن کوه از زمرد سبز است و کرانهای آسمان
متصل بدان کوه است و در دنیا هیچ کوه نیست که رگ آن کوه متصل بکوه قاف نیست پس چنانچه صنعت پروردگار
است مشاهده آن بتمامه محال است ای طالب نظر سرسری بر صنائع صوری انداز که چه قدر عجائبات دران
پر است و هر کرا دیده صنائع معنوی میسر است او صاحب مظهر العجائب است درین زمانه سبحان الله چه خوش گفت

کسیکه گفت شعر برگ درختان سبز در نظر هوشیار ❊ هر ورقی دفتری ست معرفت کردگار ❊ و نظر بمضمون آیه افلا ینظرون الخ میگویند که نگه کن الخ هم سراپردهٔ چرخ گردنده بین ❊ در و شمعهای فروزنده بین ❊ ش سراپرده بمعنی خیمه و پردهٔ خانه چرخ بمعنی آسمان شمع بمعنی موم اینجا مراد از ستارگان آسمان است ای ناظر عجائبات الٰهی و ای شاهد غرائبات جهان پناهی خیمهٔ آسمان گردنده به بین و در ان ستارگان روشن مشاهده کن و وصف قدرت کامله و حجت بالغه اش بر زبان جاری کن و صفاتش بچشم ظاهر و باطن معائنه فرما تا بمرتبهٔ اعلیٰ رسی و درجه بلند یابی و دیگر بحکم و ارادهٔ جناب باری عز اسمه و جل قدره غور کن که فعل الحکیم لا یخلو عن الحکمة که یکے را امیر و دیگرے را فقیر و کسے را غنی و احدی را محتاج و علی هذا القیاس هر چه خواست کرد که یفعل الله ما یشاء و یحکم ما یرید پس نظر بمضمون آیهٔ کریمه موصوفه شیخ علیه الرحمة میفرمایند هم یکی پاسبان و یکے پادشاه ❊ یکی دادخواه و یکے باج خواه ❊ ش پاسبان بمعنی چوکیدار ای یک نگهبان و دیگرے بادشاه ملک است و یکی مظلوم و دیگر (باج بمعنی خراج) خراج خواه است و محصول ملک از رعایا و غیره می طلبد و دیگر انصاف خواه است که بجو استگاری انصاف زاری بدرگاه بادشاه میکند هم یکے شادمان و یکے دردمند ❊ یکے کامران و یکے مستمند ❊ ش شادمان مرکب از شاد و مان که مرخم مانند است بمعنی مانند خوش مراد از و خوش و خرم دردمند مرکب از درد و مند که بمعنی صاحب است اے صاحب درد کامران بمعنی کارنده و کامیاب و مقصد جاری دارنده و مقصد در مستمند مرکب از مست و مند که مست بضم اول بمعنی غم و مند بمعنی صاحب باشد یعنی صاحب غم است ای یک شخص خوش و دیگر صاحب درد است و یک کس کام روا و مقصد در و دیگر صاحب غم است هم یکے باجدار و یکے تاجدار ❊ یکی سرفراز و یکے خاکسار ❊ ش باجدار آنکه همیشه خراج ادا کند تاجدار بمعنی بادشاه سرفراز بمعنی سربلند خاکسار بمعنی مانند خاک چه سار بمعنی مانند و بسیار آمده است اینجا معنی اول مراد است اے یک شخص همیشه اداے محصول شاه میکند و دیگر پادشاه است و یک سربلند و دیگر مانند خاک و برابر آن و مشابه آن هم یکے بر حصیر و یکے بر سریر ❊ یکے در پلاس و یکے در حریر ❊ ش حصیر بمعنی بوریا سریر بمعنی تخت پلاس بر وزن حماس بمعنی پشمینه سطبر و درشت که آن درویشان پوشند و پشمینه گستردنی حریر جامهٔ پشمین و اطلس و پارچهٔ ابریشم یعنے یک شخص بر بوریا و یک کس بر تخت نشسته و یک آدمی در پلاس و یک انسان در حریر اے یک بر تخت حکومت و ثروت و دیگر بر بوریاے ذلت و عسرت و کسے را پلاس میسر است و احدی جامهٔ ابریشم در بر دارد هم یکے بینوا و یکے مالدار ❊ یکے نامراد و یکے کامگار ❊ ش ای یک کس بے سامان و بے توشه و دیگر کس

صاحب دولت ست یک شخص برمراد دل تر رسیده و دیگر صاحب مقصد است یعنی کام او حاصل ست هم
یکے در عناؤ یکے در غنا ٭ یکے را بقا و یکے را فنا ٭ ش اے یکے غنی یعنی توانگر است و دیگر در مشقت و
رنج است و یکی باقی ست و دیگرے مردہ اے یکے زندہ می ماند و دیگرے می میرد بقول کسی مصرعہ یکی همی رود و
دیگرے همی آید ٭ عنا بالفتح و المد رنج دیدن کذا صرح فی الصراح هم یکی تندرست و یکی ناتوان ٭ یکی سال خوردہ و
یکے نوجوان ٭ ش اے یک کس صحیح البدن و دیگر کس ناتوان و بیمار است و یک کس پیر و دیگری جوان ست
هم یکے در صواب و یکے در خطا ٭ یکے در دعا و یکے در دغا ٭ ش اے یک کس کار بهتر میکند و دیگر خطا می نماید
و یک شخص خواستگار دعا از درگاہ کبریاست و دیگرے در دغابازی معروف ست که مردم را بزور تعویذ
وغیرہ زور و مکر و دغا بطور گندم نمایان جوفروش می نماید و بقدر یک جو هم تاثیر ندارد کسے را فالنامه دیده
خبر علم غیب میدهد تعوذ بالله منها و دیگرے را تعویذ بی تمیز نوشته میدهد و فلوس وغیرہ از آنها می طلبد
و می خورد پس صورت اوقات بسر نمودن دغابازان در دغاست هم یکے نیک کردار و نیک اعتقاد
یکے غرق در بحر فسق و فساد ٭ ش اے یک کس نیک عمل و نیک اعتقاد ست و دیگرے غرق دریای
فساد ست یعنی نافرمانی حق تعالی میکند و هم در خلق فسادها می اندازد هم یکے نیک خلق و یکی تندخوی ٭
یکے بردبار و یکے جنگ جوے ٭ ش اے یک کس نیک عادت که با خلق نیری پیش مے آید و دیگر
سخت خو که با مردم به سختی پیش می آید و دیگرے بردبار که سخن هر کس برداشت میکند و یکی جنگ کننده
که بادنی امور براے جنگ بالضرور تیار میشود و آمادہ فساد میگردد هم یکے در تنعم یکے در عذاب ٭ یکے
در مشقت یکے کامیاب ش اے یک کس در ناز و نعمت ست و یکے در سختی دنیا گرفتار ست و یکی
در رنج و محنت ست و دیگرے مراد یابنده است هم یکے در جهان جلالت امیر ٭ یکے در کمند حوادث
اسیر ٭ ش اے یک شخص در کشور بزرگی امر کننده و سردار ست و دیگرے در کمند آفات قیدی ست
هم یکے در گلستان راحت مقیم ٭ یکے با غم و رنج و محنت ندیم ٭ ش اے یک در باغ آرام قیام کننده
است و دیگرے با غم و رنج و محنت قرین ست اے همنشین محن است هم یکے را برون رفت زاندازه
مال ٭ یکی در غم نان و خرج عیال ٭ ش اے یک کس را مالی از حد اندازه بدست افتادہ و دیگر
کس در فکر نان و خرج عیال و اطفال ست خرج بجیم عربی عیال بالکسر زن و فرزند هم یکے
چون گل از خرمی خنده زن ٭ یکے را دل آزردہ خاطر حزن ٭ ش اے یک کس مانند گل از فرط خوشی
خنده کنان ست و دیگرے را دل محزون و جان غمگین ست حزن بمعنی غمگین هم یکے بسته از بهر طاعت کمر
یکے در گنه برده عمری بسر ٭ ش اے یک کس به بندگی حق تعالے مستعد ست و دیگری عمر عزیز خود را بگناه

ونافرمانی پروردگار بسر کرده ام یکے راشب وروز مصحف بدست * یکے خفته در کنج میخانه مست
ش مصحف بالضم وبالکسر چیزے که درو صحیفه ها ورساله ها جمع کرده شود از منتخب وبمنا سبت
همین معنی مستعمل است یعنی قرآن مجید وبضم میم وفتح صاد وتشدید حای مفتوح لفظے که بتغیر الفاظ لفظ دیگر
شود چون از عید عبد واز توشه بوسه اے یک شخص لیل ونهار قرآن مجید بدست دارد ودیگری بگوشه
میخانه بیهوش خفته است یعنی یکے مصروف تلاوت قرآن وعبادت خالق است ودیگے بفسق وفجور
مشغول ست ام یکے بر در شرع مسمار دار * یکے دره کفر زنار دار * ش اے یک کس بدروازه
شریعت میخ آهنی دارنده یعنی عابد است ودیگرے براه کفر زنار دار ست مسمار بمعنی میخ آهنی زنار
رشته ایست که بت پرستان وآتش پرستان با خود دارند ام یکے مقبل وعالم وهوشیار * یکے مدبرو
جاهل وشرمسار * ش ای یک کس صاحب اقبال ودانا وهوشیار ست ودیگر بد بخت ونادان وشرمنده ست
بسبب اعمال وافعال * خود مقبل بمعنی صاحب اقبال ست مدبر بمعنی بدبخت ست ومعنی جاهل درگذشت
ام یکے غازی وچابک وپهلوان * یکے بزدل وسست وترسنده جان * ش غازی بمعنی غزا کننده ای
یک شخص غزا کننده باکفار در راه خدا است وچست وچالاک بعبادت ست بخلاف کسانیکه مصداق
اذا قاموا الی الصلوٰة قاموا کسالے اند ذرا قوت دل وتن دارنده اند ودیگر نامرد وسست
وهراسان جان اند در هر امر شرعی وهر ادا ے احکام الٰهی کاهل وسست میمانند ام یکے کاتب اهل
دیانت ضمیر * یکے دزد باطن که نامش دبیر * ش ای یک شخص نویسنده صاحب دینداری ست دل او
یعنی کاتب ست ودلش دیانت دار ست ودیگرے سارق خفیه که نام او نویسنده است ودر عرف منشی گویند
مراد اینکه بعض اهل قلم ایمان دارند مثل مولوی محمد حبیب الله خان صاحب عم فیضه که سابق صدر الصدور
بودند ومانند مولوی محمد عبد الغفور صاحب دام ظله که در پولیس انسپکٹر درجه اول اند وبالفعل بکوتوالی
مرزاپور مامور اند پس این دو کس را بهزار تلاش معلوم کردم که مرتشی نیستند ورنه همه مهربانان
رشوت را شیر مادر دانسته می خورند وهیچ خوف خدا ورسول بدل نمی آرند که الراشی والمرتشی کلاهما
فی النار شاهد ناطق ست وصفات هر دو مولانا ازین فقیر درین مختصر نوشتن ممکن نیست الا بجاے دیگر
انشاء الله تعالے حتی المقدور خواهم نوشت ودیگرے دزد پوشیده که نام او منشی ست اے منشیان
دیوان که همچون سارقان خفیه اند بلا دغدغه با خذ رشوت مصروف اند ونمیدانند که این مثل اجرت
بغیات ست یعنی بویان که خرج خود از زانیان میگیرند اینچنین منشیان رشوت ستان خرج که از رشوت
دهندگان میگیرند اللهم احفظنا من اخذ الرشوة ورشنع امید از مخلوقات ام ازین پس مکن تکیه بر روزگار *

که ناگه ز جانت برآرد دمار * ش اے بعد از نیکه دیدی حال یکے چنین و کیفیت دیگر چنان پس در نیصورت
اعتماد مکن بر دنیا که محض بے ثبات ست چنان نشود که ناگاه از جان تو هلاکی برآرد یعنی جان ترا هلاک
سازد پس لازم است که پیش از مردن تارک دنیا و مافیها شوی و بخدا رجوع نمائی و مار بفتح هلاک هم
مکن تکیه بر لشکر بے عدد * که شاید ز نصرت نیابی مدد * ش ای بر لشکر بسیار اعتماد مکن اتفاق ست که اگر
از تائید الٰهی مدد نشود پس لشکر چه کار خواهد آمد مکن تکیه بر ملک و جاه و حشم * که پیش از تو بودست و بعد
تو هم * ش ای اعتماد بر کشور و مرتبه و لشکر و دولت مکن زیرا که این همه قبل از تو نیز بود و پس از تو نیز خواهد بود
پس دل بلند بخیین بیوفا حشم بفتحتین خادمان شخص م مکن بد که بد بینی از یار نیک * نمی روید از تخم بد بار
نیک ش ای بدی مکن که بدی بینی از یار نیک و صالح یعنی یار نیک تو بد خواهد شد اگر تو بدی خواهی نمود
زیرا که از تخم بد ثمر نیک هرگز پیدا نمی شود م ق بسا بادشاهان سلطان نشان * بسا پهلوانان کشورستان
ش این اشعار تا که گردند الخ قطعه بند هستند اے بسیار پادشاهان که دارندهٔ سلطان نشان بودند بسیار
پهلوانان که ملک گیر بودند م بسا تند گردان لشکر شکن * بسا شیر مردان شمشیر زن * ش اے بسیار سخت
پهلوانان لشکر شکن و بسیار شیر مردان یعنی بهادران شمشیر زن شمشیر بر وزن تکبیر معروف ست در اصل شمشیر
دم شیر بود مرکب اضافی چه شم بمعنی دم و ناخن آمده و تیغ اکثر شکل ناخن شیر دارد م بسا ماهرویان شمشاد قد *
بسا نازنینان خورشید خد * ش ای بسیار حسینان قد شمشاد دارنده و بسیار معشوقان رخسار خورشید دارنده شمشاد
بر وزن بهزاد بفتح اول هم آمده نوعی از ریحان ست در غایت سبزی و خوشبوئی که آن را مرزنگوش گویند
و در تشبیه قد مراد از شجر معروف که از اقسام سرو است م بسا نامدار و بسا کامگار * بسا سرو قد و بسا
گلعذار * ش اے بسیار کسان نامور و بسیار کامیاب اند و بسیار قد سرو دارند و بسیار رخسار مانند
گل دارند عذار بالکسر جاے ریش از هر دو طرف کذا فی القاموس م بسا ماهرویان نوخاسته * بسا
نو عروسان آراسته * ش ای بسیار خوبصورتان نوجوان و بسیار نوکتخدا پیراسته و مزین شده م که کردند
پیراهن عمر چاک * کشیدند سر در گریبان خاک ش یعنی اینچنین کسان مذکورهٔ بالا آخر الامر پیراهن و لباس
عمر و زندگانی را چاک کردند و سر در گریبان خاک ای قبر کشیدند انا نهایکی نمانده و نشان شان کسے ندیده
پس بر سلطنت و حشمت دنیا هرگز مغرور مباش که هیچکس از ان متمتع نشده و احدی نخواهد شد م چنان
خرمن عمر شان شد بباد * که هرگز کسے زان نشانی نداد * ش ای آنچنان خرمن زندگانی آنها خراب
و برباد شد که هرگز کسے از ان نشانی نداد یعنی گمنام و مفقود الخبر شدند و مجهول العلامت گشتند م منه دل
برین منزل جانستان * که وروی نه بینی دل شادمان * ش ای درصورتیکه حال چنین ست پس دل منه بر

مکان جانستان زیراکه درانجا احدی را با دل خوش نه بینی بموجب حدیث شریف که الدنیا ساعة لیس فیها راحة م منه دل برین کاخ خرم هوا * که می بارد از آسمانش بلا * ش اے دل برین محل خوش هو اکنایه از دنیاست منه زیراکه از آسمان بردنیا بلامی بارد اے حوادثات فلکی بردنیا می آیند م ثباتے ندارد جهان اے پسر * بغفلت مبر عمر دردی بسر * ش درثباتے یای تنکیرست ونکره درخبر نفی افاده استغراق میکند یعنی هیچ ثبات نمیدارد جهان اے پسر درغفلت عمر خود را دران بسر مبرم مکن تکیه بر ملک دفرماندهی * که ناگه چو فرمان رسد جاندهی * ش یعنے اگر مرتبهٔ سلطنت هم ترا حاصل باشد بردی اعتماد مکن که آن هم مانع اجل نیست اے اعتماد بر ملک وحکومت مکن زیراکه ناگهان چون حکم خدا برسد جان دهی م منه دل برین دیر ناپائدار * ز سعدی همین یک سخن یاددار * ش اے دل برین دیر ناپائدار منه از سعدی رح که مصنف کریماست همین یک سخن یاددار که این سخن خلاصه همه نصیحت هاست والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب

تمت

تاریخ تصنیف شرح کریما اعنی دُر یکتا از فقیر مؤلف

پے تفرح روح سعدی شیراز اے حافظ
نوشتم شرح دلکش دُر یکتا نام او کردم
عجیب ونادر ونافع نهایت سودمند آمد
خدا از لطف خود بخشید این نعمت باین عاجز
طفیل سید ابرار بردستم شمین ساخت
چه وصفش سازم ولیکن بادنی مرتبه گویم
دل هر طالب معنی زدستش میرود بیشک
چه داند قدر این گوهر چو مرد بے هنر باشد
بفکر سال تاریخش شدم غواص بحر حق

کشادم از کریما پرده هاے راز اے حافظ
بتوفیق خدای بے نیاز و آز اے حافظ
که دارند اهل دین بر نکته هایش ناز اے حافظ
که کرده بر خلائق باب رحمت باز اے حافظ
ز آ جام مضامین طائر شهباز اے حافظ
که شرحی نیست الا شاهد طناز اے حافظ
چو بینخواند کسے شرحم بسوز دساز اے حافظ
شناسد قدر این دُر عاشق جانباز اے حافظ
غنفر از هاتف غیبی رسید آواز اے حافظ

سنه ۱۲۹۰ هجری

تقریظ ریختہ قلم بلاغت رقم افضل العلماء اکمل الکملاء عالم المعی مولوی محمد شمس الحق صاحب

جهان جهان ثنا و توصیف او را سزاوار است که نطفهٔ ناچیز را از صلب پدر به شکم مادر جا داده بعرصهٔ قلیل از کتم عدم بعرصهٔ ظهور آورده و ربع مسکون را به صنائع و بدائع بوقلمون مزین و مستجل کرده بمصداق من یهدی الله فلا مضل له طریق صراط المستقیم دین اسلام را که روشن تر از لولوی آبدار و دُر شاهوار است بچشم جهانیان وا کرد و عالم عالم شکر و سپاس شایان شان آن داور دادار است که انسان ضعیف البنیان را به زیور علم و هنر آراسته شریفهٔ کرامت عطا فرمود و جوهر نطق را که ذریعه اکتساب حقائق کائنات و وسیلهٔ معرفت موجودات است باو بخشود و گوناگون صلوة و سلام پیشوای رسل را که لباس فاخره اول ما خلق الله نوری پوشیده و سراج انا بعثت لاتمم مکارم الاخلاق ساخته ما گمراهان کوی ضلالت را راه روشن شریعت غرا هدایت کرد و قرآن پاک را که انه لقرآن کریم و فیه شفاء للصدور شان اوست و تا یوم الجزا دین را رونق و شادابی در تبیان او از نزد پروردگار عالم الاسرار برای ما یان آورد و صد نیاز آل و اصحابش را که ستون متین و عارف راه یقین اند و مقتبس لمعات شریعت و پیشوایان بهترین بعد ازان معلوم باد که درین ایام فرحت انجام نسخهٔ دُر یکتا که فی الحقیقه دُر یکتا و لعل بی بهای شرح کریماست از غواصی عالم بے بدل و فاضل کامل الاکمل حلال الدقائق کشاف الحقائق الفارغ عن التوصیف و المستغنی عن التعریف بغایة الاشتهار فی الدیار و الامصار سیدنا و سندنا حضرت حافظ مولوی محمد نذیر صاحب رامپوری لازال فیوضه علی مفارق الطالبین بدست آمده الحق این شرحی است که پیش ازین هیچ کس این دُر را بدست نیاورده و غواصان دریای معانی که در علم خود بیمثال تبحر داشته درین دریای بی پایان غوطه زده و نیافته بل اگر شیخ زمانه موجود بوجود بودی دفتر عقل و دانش خود را در دریا انداختی و اگر شیخ مصنف رح شرح کتاب خود را دیدی بجز لفظ سبحان و مرحبا دیگر نه گفتی الحاصل دُریست لالاو لوایست در عالم مثال بیمثال در بیان تشبیهات و توجیهات و خیالات چنان است که به ثنایش تیزی زبان ناطقه لال و فهم دور شناس تا به دوربینی معانی آن رسد چه مجال و خرد عقده کشای کمالات آن دریا در امریست محال

خاتمة الطبع

الحمد لله و المنة که درین هنگام فرحت انجام نسخهٔ بیمثل و بے همتا مسمی به دُر یکتا شرح کریما مصنفهٔ فاضل اجل عالم اکمل حافظ مولوی محمد نذیر صاحب ساکن مصطفی آباد عرف رامپور حسب ایمار رای بهادر منشی پراگ نراین صاحب مالک مطبع منشی نولکشور بمقام لکهنؤ ماه اپریل سنه ۱۹۱۴ء مطابق جمادی الاول ۱۳۳۲ھ بار ششم بلباس آرای انطباع شد

بعون صانع مکین و مکان و فضل خلاق زمین و زمان

الحمد لله که درین ایام خجسته نسخهٔ متبرکه مشتمل بحالات بزرگان دین متین اعنی
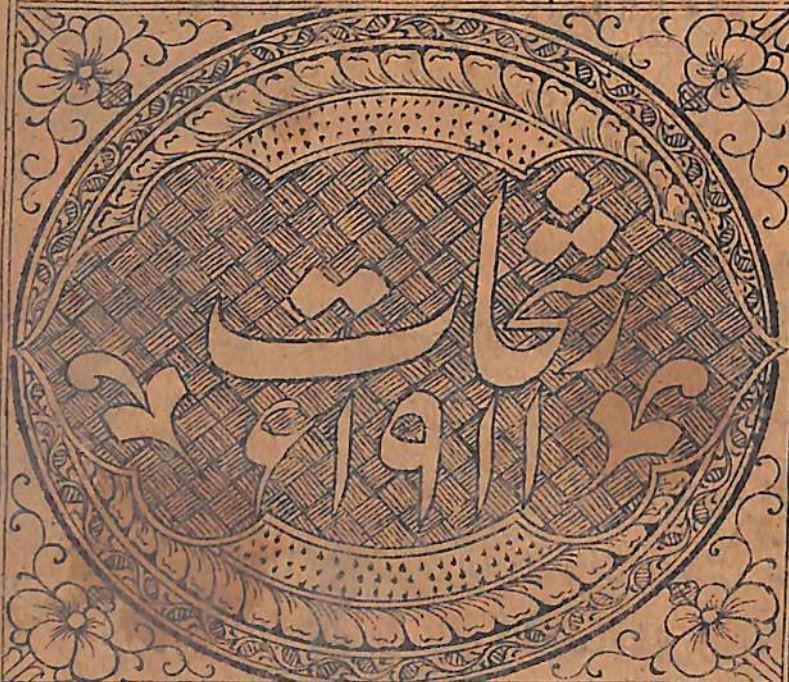
رشحات

۱۹۱۱ء

مصنفهٔ عالم اجل فاضل اکمل واقف اسرار خفی و جلی علی بن حسین الواعظ الکاشفی المشتهر بالصفی

در مطبع نامی گرامی منشی نولکشور واقع کانپور مطبوع طبایع عالم گردید

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد لمن رش رشحات الحقائق والحکم علی قلوب العارفین بفیضہ الاقدس الاقدم والصلوٰۃ علی
مظہر الاتم ومظہر اوتیت جوامع الکلم لیکمل بہا طوائف الامم والسلام علی آلہ واصحابہ مفاتیح الکرم
ومصابیح الظلم اما بعد چنین گوید فقیر بے بضاعت وحقیر خالی از استطاعت فخر الدین علی
ابن الحسین الواعظ الکاشفی المشتہر بالصفی ثبتہ اللہ تعالے علی محجۃ اولیائہ وشرفہ بکمال
متابعۃ اصفیائہ کہ چون بیامن الطاف الٰہی وبرکات اعطاف نامتناہی در اواخر شہر
ذیقعدہ ۸۸۹ھ تسع وثمانین وثمانمایہ بتقبیل عتبہ علیہ وسدہ سینہ حضرت ولایت منزلت
ہدایت منقبت قطب الکبراء المحققین وغوث العظماء الموحدین خواجہ ناصر الحق والحقیقۃ والدنیا
والدین عبید اللہ رضی اللہ عنہ وارضاہ اتفاق افتاد ونوبتے دیگر در اوائل ماہ ربیع الآخر
سنہ ۸۹۳ ثلاث وتسعین وثمانمایہ شرف پای بوس خدام آن آستانہ وملازمان آن دولت خانہ دست داد
در خلال مجالس افادہ مآب ومحافل افاضۃ انتساب حضرت ایشان باستماع بعضے از خصائص
وشمائل ومناقب وفضائل خواجگان سلسلہ نقشبندیہ قدس اللہ تعالی ارواحہم العلیہ کہ ہموارہ
مذکور می گشت مشرف می شد وبادراک ظرفے از ان معارف وحقائق بلند ولطائف ودقائق ارجمند

که پیوسته بر زبان معجز بیان آن حضرت می رفت مستسعد می گشت و آن در رشحات شریفه و جواهر نفیسه
را باید او لطیفه مدرکه در صدف قوت حافظه با مثال اللؤلؤ المکنون میپرورد و بعد از انقضای ہر صحبتے
و انطوای ہر بسطتے آن محفوظات و مکنونات را بی شائبه تبدیل و تغییر نقیبد تعلق و تحریر در می آورد
و چون بواسطۂ شامت حوادث گردون و ملامت نوازل گوناگون از سعادت مجاورت آن کعبۂ عز و اقبال
محرومی روی نمود و از دولت ملازمت آن حریم آمانی و آمال مہجوری واقع شد ہمدران فرصت مفارقت
صوری و مہاجرت ضروری بر خاطر فاتر گذشت و در ضمیر کسیر مرتسم گشت که آن انفاس متبرکه و کلمات
مبارکه را که در ان ایام سعادت فرجام و اوقات میمنت سمات استماع افتاده بود یکجا جمع نماید
تا رفیق این سرگشته بادیۂ ہجران شود و انیس این پای شکسته زاویۂ یاس و حرمان گردد شاید
که دل خون گشته را از مطالعه معانی آن تشفی حاصل آید و دیدۂ بخون آغشته را از مشاہدۂ
صور خطی آن تسلی روی نماید ٭ مثنوی ٭ چونکه شد از پیش دیده وصل یار ٭ نایبی باید از و مان یادگار ٭
چونکه گل بگذشت و گلشن شد خراب ٭ بوی گل را از که جوییم از گلاب ٭ چونکه شد خورشید و ما را کرد
داغ ٭ چاره نبود بر مقامش از چراغ ٭ لیکن بسبب عوارض روزگار و نوائب لیل و نہار این
معنے پیوسته در عقدۂ تاخیر و تعویق می افتاد و گره بسته از رشته تالیف و تلفیف نمی کشاد تا بعد
از شانزده سال در شہور سنه ۹۰۹ تسع و تسعمائة آن داعیه قدیم تجدید یافت و خاطر بجمع و ترتیب آن
شتافت و انچه از احوال و اطوار سلسله خواجگان و خلفا و اصحاب ایشان طبقةً بعد طبقةٍ در کتب معتبره
این طائفه بزرگوار بتفاریق دیده بود یا از حضرت ایشان و سائر عزیزان این سلسله بی واسطه
و بواسطه شنیده بترتیبے لائق و ترکیبے موافق درین مجموعه درج نمود و آنرا بذکر شمائل و مناقب حضرت
ایشان که مقصود اصلی ازین تصنیف و علة غائی ازین تالیف آن بود باتمام رسانید و بایراد
احوال و مقامات و شرح اطوار و کرامات آن حضرت مسکیة الختام گردانید و درین کتاب ہر جا که
لفظ حضرت ایشان بر سبیل اطلاق ایراد نمود مراد حضرت ولایت پناه عبید الله بود قدس سره
و اعلی ذکره و ہر جا که از معارف و لطائف این طائفه علیه روح الله ارواحہم و نور اشباحہم نکتۂ
پرداخت عنوان آنرا بجہت فاصله بلفظ رشحه موشح و مرشح ساخت و در باقی مواضع ہر جا
بفاصله احتیاج افتاد دائرہ صغیرہ آنجا نہاد و چون این فیض نو رسیده رشحات جانفزا بود از

عین الحیات قلوب ارباب علم و عرفان و اصحاب ذوق و وجدان ترشح نموده و بساتین صدور
طالبان صادق الاخلاص و محبان کامل الاختصاص را تازگی و طراوت افزوده ازین جهت
مسمّی شد به رشحات عین الحیات و از عجائب اتفاقات آنکه تاریخ اتمام کتاب رشحات از عدد
حروف وی که مقصود نه است اتفاق افتاد چنانچه از قطعه و رباعی آخر کتاب مستفاد است
والله یهدی الی الرشاد و ملتمس از طالبان طریق و سالکان سبیل تحقیق آنست که چون وقت
شریف ایشان از مطالعه احوال و اطوار معارف و حقائق این عزیزان خوش گردد و مقصود ی
این جمع و ترتیب که پریشان تر است از هر پریشان و امیدوار برابطه محبت درویشان وی الوقت
از گوشه خاطر عاطر فرو نگذارند و بدعای خیر یاد آرند و مامول از مکارم اخلاق و مراسم اشفاق ناظران
منصف و حاضران بشعور منصف آنکه چون باعث این خطاب و جامع این کتاب را درین گفت و گوی
مدخلی بغیر از نقل شمائل و فضائل اهل حقائق و معانی نیست و در ادای معارف و لطائف این طائفه
منصف ورای شیوه ترجمانی نی پس باید که عبارات و اشارات این عزیزان هدف ناوک طعن و انکار
نسازند و خود را در بادیه هوان و بادیه ادبار نیندازند والسلام علی من اتبع الهدی و بنای این مجموعه
بر مقاله و سه مقصد و خاتمه اتفاق افتاده منه المبدأ و الیه المعاد و فهرست مقاله و مقاصد و خاتمه
اینست مقاله در ذکر طبقات خواجگان سلسله نقشبندیه قدس الله تعالی ارواحهم العلیه من اولها الی
آخرها هم بوجه اجمال و هم بطریق تفصیل والله یقول الحق و هو یهدی السبیل مقصد اول در ذکر آبا
اجداد و اقربای حضرت ایشان و تاریخ ولادت آن حضرت و احوال ایام صبا و شمه از شمائل
و اخلاق و اطوار آن حضرت و ابتدای سفر و دیدن مشائخ زمان قدس الله تعالی ارواحهم
مقصد دوم در ذکر بعضی از حقائق و معارف و دقائق و لطائف و حکایت و امثال که در
خلال احوال از حضرت ایشان بیواسطه استماع افتاده مقصد سوم در ذکر بعضی از
تصرفات عجیبه و امور غریبه که بطریق خرق عادت از ان حضرت ظاهر شده و نقل ثقات و عدول
در ان بصحت و ثبوت پیوسته و هر مقصدی ازین مقاصد ثلاثه مشتمل خواهد بود بر سه فصل
خاتمه در ذکر تاریخ وفات حضرت ایشان و کیفیت انتقال و ارتحال آنحضرت از دار دنیا بدار
آخرت مقاله در ذکر طبقات خواجگان سلسله نقشبند قدس الله ارواحهم العلیه من اولها

الی آخرہا ہم بوجہ اجمال وہم بطریق تفصیل واللہ یقول الحق وہو یہدی السبیل پوشیدہ
نماند کہ حضرت ایشان تعلیم ذکر و نسبت و طریقۂ خواجگان قدس اللہ ارواحہم از حضرت
مولانا یعقوب چرخی رح گرفتہ اند و ایشان از حضرت خواجہ بہاء الدین نقشبند و ایشان از میر
سید کلال رح و ایشان از خواجہ محمد بابای سماسی رح و ایشان از خواجہ علی رامیتنی رح و ایشان از خواجہ محمود رح
انجیر فغنوی و ایشان از خواجہ عارف ریوگری و ایشان از خواجہ عبد الخالق غجدوانی رح
کہ سر حلقۂ سلسلۂ خواجگان اند و ایشان از خواجہ یوسف ہمدانی و ایشان از خواجہ ابو علی
فارمدی و ایشان از شیخ ابو القاسم گرگانی و شیخ ابو القاسم را انتساب در علم باطن بدو
جانب است یکی آنکہ بہ شیخ ابو الحسن خرقانی و وی را بشیخ ابو یزید بسطامی و ولادت شیخ ابو الحسن
بعد از وفات شیخ ابو یزید است بمدتی و تربیت شیخ ابو یزید ویرا بحسب باطن روحانیت بودہ
نہ بظاہر صورت و نسبت ارادت شیخ ابو یزید رح بہ حضرت امام جعفر صادق ست رضی اللہ تعالی عنہ
و بہ نقل صحیح ثابت شدہ کہ ولادت شیخ ابو یزید بعد از وفات حضرت امام است و تربیت
حضرت امام ایشان را بحسب روحانیت و معنی بودہ است نہ بحسب ظاہر و صورت و حضرت
امام جعفر را رضی اللہ عنہ چنانچہ شیخ ابو طالب مکی قدس سرہ در قوت القلوب آوردہ دو نسبت
ثابت ست یکی بوالد بزرگوار خود امام محمد باقر و ایشان را بوالد بزرگوار خود امام زین العابدین رح و ایشان را
بوالد بزرگوار خود حضرت امام حسین رح و ایشان را بوالد بزرگوار خود امیر المؤمنین علی رضی اللہ عنہم اجمعین
و ایشان را بحضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم و مشائخ طریقت قدس اللہ ارواحہم سلسلہ نسبت
ائمہ اہل البیت را رضی اللہ تعالی عنہم از جہت نفاست و عزت و شرفی کہ دارد سلسلۃ الذہب
نام کردہ اند و نسبت دیگر کہ حضرت امام جعفر رضی اللہ عنہ دارد بقول شیخ ابو طالب مکی قدس سرہ
بقاسم بن محمد بن ابی بکر صدیق ست رضی اللہ تعالی عنہم کہ پدر مادر حضرت امام است و از فقہای
سبعہ بودہ است و بی نظیر زمان خود در علم ظاہر و باطن و وی را نسبت ارادت باطن بہ سلمان فارسی
بودہ است رضی اللہ عنہ و ویرا با وجود دریافت شرف صحبت حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم نسبت باطن
از امیر المؤمنین ابی بکر صدیق رضی اللہ عنہ نیز بودہ بعد از انتساب بحضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم
و باز شیخ ابو القاسم گرگانی رح را نسبت ارادت باطن بشیخ ابو عثمان مغربی بودہ است و ویرا با بو علی کاتب

و ویرا با ابو علی رودباری و ویرا با جنید بغدادی و ویرا با سری سقطی و ویرا بمعروف کرخی و شیخ معروف را دو نسبت واقع است یکی بداؤد طائی و ویرا بحبیب عجمی و ویرا بحسن بصری قدس الله ارواحهم و حسن بصری را با امیر المومنین علی رضی الله عنه و ایشان را بحضرت رسالت صلی الله علیه وسلم و دیگر شیخ معروف را نسبت ارادت بحضرت امام علی رضاست و ایشان را بپدر بزرگوار خود امام علی موسی کاظم و ایشانرا بپدر بزرگوار خود امام جعفر صادق رضی الله عنهم الی آخر النسبة کما هو والله اعلم

خواجه یوسف همدانی قدس سره

حضرت قطب الاولیا خواجه محمد پارسا قدس سره در کتاب فصل الخطاب آورده اند که بخدمت مولانا شرف الملة والدین العقیلی الانصاری البخاری روح الله روحه که از کبار علما اند و از خاندان خواجگان قدس الله ارواحهم بخط شریف ایشان مکتوب است که شیخ یوسف همدانی قدس سره هژده ساله بودند که به بغداد رفتند و از ابی اسحاق فقیه علم فقه آموختند و در علم نظر بدرجه کمال رسیدند و بر مذهب امام ابو حنیفه رضی الله عنه بوده اند و در اصفهان و بخارا تعلم کردند و در عراق و خراسان و خوارزم و ماوراء النهر صاحب قبول بودند و مدتی در کوه زر ساکن بودند و خرقه از دست شیخ عبد الله جوینی پوشیدند و در تصوف انتساب بشیخ عبد الله جوینی و شیخ حسن سمنانی و شیخ ابو علی فارمدی رحمهم الله تعالی کردند و ولادت ایشان در سنه ۴۴۰ه اربعین و اربعمایة بوده است و وفات ایشان در سنه ۵۳۵ه خمس و ثلثین و خمسمایة و در تاریخ امام یافعی قدس سره مذکور است که خواجه یوسف همدانی صاحب احوال و صاحب کرامات بود و در بغداد و اصفهان و عراق و خراسان و سمرقند و بخارا افاده و استفاده نمود و حدیث در زید و موعظه فرموده و خلقی از وی منتفع شدند و در مرو نزول کرده مدتی آنجا ساکن شدند و بعد از ان به هرات رفت و چند وقت آنجا اقامت فرمود و باز به مرو آمد و بعد از فرصتی بار دیگر به هرات رفت و یک چند آنجا بود و بعد از ان عزیمت سفر مرو نمود چون از هرات بیرون آمد در راه وفات یافت و در همان موضع که وفات یافته بود وی را دفن کردند و گویند بعد از ان ابن النجار که از مریدان وی بود جسد مبارک ویرا بمرو نقل کرد و قبر مبارک او آنجاست یزارد و یتبرک به و چون حضرت خواجه یوسف را قدس سره وفات نزدیک رسیده است چهار کس را از میان اصحاب در مرتبه دعوت و مقام ارشاد یافته اند

و بخلافت و نیابت خود نصب کرده و هر یک بعد از ایشان در مقام دعوت خلق بوده اند و طالبان را بطریق حق ارشاد نموده اند و خلفاء و اصحاب دیگر بطریق ادب در متابعت و ملازمت وی می بوده اند و بترتیب ذکر هر یک از خلفاء ایشان طبقةً بعد طبقةٍ تا آخر سلسلهٔ خواجگان قدس الله ارواحهم ایراد می یابد و بالله التوفیق۔

خواجه عبد الله برقی رحمه الله

ایشان خلیفهٔ اول اند از خلفاء اربعهٔ خواجه یوسف همدانی قدس سره و در اصل از خوارزم اند عالم و عارف و صاحب کرامات و مقامات بوده اند و در انساب شیخ عبد الکریم سمعانی رحمه الله مذکور است که نسبت خواجه عبد الله برقی به برق ست بفتح راء مهمله که معرب بره است زیرا که بعضے آبا و اجداد ایشان گوسپند دار بوده اند و بره فروشی میکرده قبر مبارک ایشان در بخارا بر سر تل سوزنستان است نزدیک مزار شیخ ابوبکر اسحاق کلاباذی رحمهما الله

خواجه حسن انداقی رح

خلیفهٔ دوم خواجه یوسف همدانی بوده اند و کنیت و نام ایشان ابو محمد حسن ابن حسین انداقی ست و انداق دهی ست بر سه فرسنگی بخارا و سمعانی در انساب خود آورده که در مرو دهے دیگر ست بر دو فرسنگی شهر که آنرا نیز انداق گویند و انداق معرب انداک ست و خواجه حسن از انداق بخارا است نه از انداق مرو و فرموده که خواجه حسن رح در زمان خود شیخ وقت بود و طریق پسندیده داشت در تربیت مریدان و دعوت خلق بحق سبحانه تعالی و صاحب صفای وقت و دوام عبادت و ریاضت بود و متابع آثار سنت و آداب حضرت رسالت صلی الله علیه و آله وسلم و صحبت به خواجه یوسف همدانی قدس سره داشته بود و سالها ملازمت وی کرده و از خواص اصحاب و مریدان وی بود و با وی سفر خوارزم و بغداد کرده بود و من اول در مرو با وی ملاقات کردم در خانقاه خواجه یوسف همدانی قدس سره لیکن وی را نشناختم بعد از ان با وی در بخارا ملاقات کردم و بوے تردد بازگشت می نمودم و به صحبت وی تبرک می جستم و وے اکرام من بغایت می نمود و اندک حدیث از وے برسم تیمن و تبرک بروایت استاذنا و شیخنا یوسف الهمدانی قدس سره استماع دارم و ولادت وی در سنه ۴۶۲ هـ ست و ستین و اربعمائة بوده است و وفات وی در بیست و ششم رمضان در سنه ۵۵۲ هـ ثنتین

وخمسین وخمسمایة و در شب بیست و هفتم در منزل مبارک نزول کرده وی نبیرۀ امام عالم عامل فقیه خانی عبد الکریم ابی حنیفه اندانی که از کبار تلامذه شمس الائمه حلوائی بوده است رحمهما الله منقول است که خواجه حسن اندانی بملازمت خواجه یوسف همدانی پیوسته اند و از ایشان نسبت و طریقه فرا گرفته اند با وجود فرشتی از دوام مشغولی کار ایشان بجائی رسیده که کیفیت عظیم غالب می شده و بسیار از مهمات ضروری ایشان در تعویق می افتاده وکفالت معیشت اولاد و ازواج بسر نمی شد روزی حضرت خواجه یوسف ایشان را نصیحت کرده اند که عیالمند در ویش آید و مباشرت بعضی امور ضروریست و در ان اهمال و امهال شرعاً و عقلاً جائز نیست خواجه حسن گفته اند که حال من بر وجهی است که مجال هیچ کار دیگر ندارم حضرت خواجه را از ان سخن غیرت عظیم شده است و ایشان را عتاب کرده اند و درشت گفته آن شب حضرت حق را سبحانه بخواب دیده اند که یا یوسف انا اعطیناک لبصارة و اعطینا الحسن والبصارة والبصیرة ای یوسف ما ترا بینائی عقل دادیم و حسن را بینائی عقل و بینائی دل دادیم حضرت خواجه یوسف بعد از ان ایشان را لغایت عزیز میداشته اند و هیچ اسرار از امور دینیه از ایشان پنهان نمیکرده اند قبر مبارک ایشان در بخارا بیرون دروازه کلاباذست در مزار شیخ ابو بکر اسحاق کلاباذی بر شرقی قبر شیخ رحمهما الله

خواجه احمد یسوی رحمه الله

خلیفه سوم بوده اند از خلفاء خواجه یوسف قدس سره و ترکان ایشان را اتا یسوی گویند و اتا که به ترکی پدر است بر مشائخ بزرگ اطلاق کنند مولد ایشان یسی ست که شهر یست مشهور از بلاد ترکستان و قبر مبارک ایشان نیز آنجاست صاحب آیات و کرامات جلیله و مراتب و مقامات رفیعه بوده اند و ایشان در طفلی منظور نظر کیمیا اثر بابا ارسلان شده اند که از قدماء مشائخ ترک و معتقای ایشان بوده اند و گویند بابا ارسلان باشارت مشتمل بر بشارت حضرت رسالت صلوات الله وسلامه علیه تربیت وی شغل گرفته اند و خواجه را در خدمت و ملازمت ایشان ترقیات کلی واقع شده و تا بابا ارسلان در قید حیات بوده اند خواجه بر سبیل دوام بملازمت ایشان قیام می نموده بعد از وفات ایشان هم باشارت ایشان به بخارا آمده اند و سلوک ایشان در خدمت خواجه یوسف تمام گشته و بدرجه تکمیل و ارشاد رسیده اند و در رساله بعضی از متأخرین مشائخ این خاندان قدس الله اسرارهم

چنین مذکورست که بعد از وفات خواجه عبد الله برقی و خواجه حسن اندانی چون نوبت خلافت بخواجه احمد یسوی رسید و بدعوت خلق در بخارا مشغول شد و بعد از چندگاه که ایشان را بنا بر اشارت غیبی بجانب ترکستان عزیمت افتاده در وقت رفتن همه اصحاب را بمتابعت و ملازمت حضرت خواجه عبد الخالق غجدوانی قدس سره وصیت نمودند بعد ازان بجانب یسی توجه فرمودند پوشیده نماند که خواجه احمد یسوی قدس سره سر حلقه مشائخ ترک اند و اکثر مشائخ ترک را در طریقت انتساب بایشان ست و در خاندان ایشان بسے بزرگان و عزیزان بوده اند که ذکر مجموع ایشان را علیحده کتابے باید لاجرم بذکر سلسله بعضی از اصحاب خواجه که تا زمان حضرت ایشان متصل ست اکتفاے نماید بعد ازان شروع میکند در ذکر حضرت خواجه عبد الخالق که خلیفه چهارم اند از خلفاء اربعه حضرت خواجه یوسف همدانی قدس الله ارواحهم و بدانکه خواجه احمد را چار خلیفه بوده اند که ذکر ایشان بر سبیل اجمال ایراد مے باید و بالله التوفیق

منصور اتا رحمة الله

خلیفه اول اند از خلفاء خواجه احمد یسوی و ایشان فرزند رشید باب ارسلان بوده اند و عالم بعلوم ظاهر و باطن و در مبادی کار از والد بزرگ وار خود تربیتها یافته اند و بعد از وفات والد هم بفرموده ایشان بملازمت خواجه شتافته و در ظل عنایت ایشان بدرجهٔ عالیه اهل ولایت رسیده

عبد الملک خواجه رحمه الله

فرزند بزرگوار منصور اتا است و بعد از وے بجاے وے نشسته و میان بتربیت مستعدان برتبه والا بر مسند ارشاد بوده و طالبان طریق را راه رشاد نموده۔

تاج خواجه رحمه الله

فرزند عبد الملک خواجه و پدر بزرگوار زنگی آتا است که بعد ازین ذکر ایشان مے آید و تاج خواجه بعد از تحصیل علوم رسوم در علم طریقت و حقیقت تربیت از والد شریف خود یافته بعد از بلوغ بدرجهٔ کمال و تکمیل بتربیت ناقصان شتافته۔

سعید اتا رحمه الله

خلیفه دوم خواجه احمد بوده اند و باشارت ایشان تربیت مریدان نموده۔

صوفی محمد دانشمند اتا رحمه الله

خلیفهٔ سوم اند از خلفاء اربعه خواجه احمد و سالها بر مسند ارشاد بوده اند و خلق را بحق دعوت نموده حضرت ایشان بیفرموده اند که صوفی محمد دانشمند مرد بیاردان و متشرع و متقی بوده است حضرت خواجه که به یسی آمده اند بذکر جهر مردم را مشغول گردانیده اند خدمت صوفی محمد دانشمند را انجا طر رسیده که حضرت خواجه را از ذکر جهر منع کنند از منزل خود که روان شده است معلوم حضرت خواجه شده است که بجهت احتساب می آید پیش از انکه ملاقات واقع شود در وی تصرف کرده اند و درحین ملاقات کار وی را اتمام کرده اند

حکیم اتا رحمه الله

از کبار مشائخ ترک اند و خلیفهٔ چهارم خواجه احمد اند نام ایشان سلیمان است و حکیم لقب حکمتهای ایشان که بزمان ترکی در معاملات درویشان گفته معروف و مشهور است و از جملهٔ فوائد انفاس ایشان است این مثل که در احترام خلق و اغتنام وقت فرموده اند هر کیم کو رسانک خضر بیل و هر تون کو رسانک قدر بیل یعنی هر کس که ببینی خضر دان و هر شب که آید شب قدر شناس و این مثل نیز بایشان منسوب ست که در کسر نفس خود فرموده اند پارچه بخشی تبریجان پارچه بغدادی پرسا یعنی همه نیک باید همه گندم یا کاه و مسکن حکیم سلیمان در ولایت خوارزم بوده از دار الفنا بدار البقا رحلت فرموده اند در موضعی که آنرا آق فرغان گویند یعنی قلعه سفید و قبر مبارک ایشان آنجا معروف و مشهور ست

زنگی اتا رحمه الله

ایشان را زنگی بابا نیز گویند اعظم و اقدم خلفا و اصحاب حکیم اتا بوده اند مولد و مسکن ایشان ولایت شاش بوده و قبر مبارک ایشان نیز آنجاست و خلق بزیارت آنجا میروند و بمرادات واصل میشوند خدمت مولانا محمد قاضی علیه الرحمه از حضرت ایشان نقل کرده اند که میفرمودند هرگاه بزیارت زنگی اتا می آیم از قبر او آواز الله الله می شنوم ایشان نبیره باب ارسلان بوده اند و فرزند تاج خواجه و سالها در ظل حمایت و تربیت والد مبارک شریعت خود بوده اند و بعد از وفات والد باشارت غیبی دایمای لاری عمرها ملازمت حکیم اتا نموده و بعد از وفات حکیم زوجه ایشان را که عنبر اتا نام او ست دختر براق خان ست بحبالهٔ عقد خود در آورده اند و ایشان را از عنبر آتا اولاد و احفاد بزرگوار پیدا شده

همه عالم و عامل و فاضل و کامل که هر یک در زمان خود مقتدای سالکان و رہنمای طالبان بوده اند
گویند حکیم اتا سیاه چرده بوده اند روزی عنبر اتا را بخاطر گذشته که چه بودی اگر حکیم سیاه چرده نبودی
حکیم را بر خاطر وی اشراقی شده است فرموده اند زود باشد که سیاه تری از من مصاحب شوی
آن بوده که بعد از حکیم نصیب زنگی اتا شده است و بعضی گفته اند زنگی اتا بحسب ظاهر حکیم اتا را
در نیافته بود و تربیت حکیم اتا ایشان را بحسب معنی و روحانیت بوده نه بحسب ظاهر و صورت
و قول اول اصح است و گویند وقتی که حکیم اتا در ولایت خوارزم وفات یافته زنگی اتا در تاشکند
بودند علی الفور براه خوارزم روان شدند و هیچ جا گشت نکردند تا رسیدند و شرط زیارت قبر حکیم و پرسش
اهل مصیبت بجای آوردند و بعد از انقضای مدت عدت عنبر اتا شیخ زنگی اتا محرمی را نزد او فرستاده و خطبه
کردند و او روی بر تافته گفته من بعد از حکیم بحبالهٔ ازدواج کسی در نیایم بتخصیص این زنگی سیاه و درین
روی تافتن گردن وی کج ماند و مضطرب گشت آن محرم نزد زنگی اتا آمده و ماجرا باز گفت
زنگی اتا باز بوی پیغام داد که یاد داری آن را که در خاطر تو گذشته بود که چه بودی اگر حکیم سیاه چرده
نبودی و حکیم بر خاطر تو مشرف شده فرموده زود باشد که به سیاه تری از من مصاحب شوی چون محرم
آن سخن به عنبر اتا گفت یادش آمده و گریه افتاد و گفت رضا دادم بانچه مراد ایشان است فی الحال
گردن او راست شده و بحبالهٔ ازدواج ایشان در آمد و ایشان را چهار خلیفه بوده است
اوزون حسن اتا و سید اتا و صدر اتا و بدر اتا که این چهار کس در مبادی حال در یکی از مدارس بخارا
به تحصیل علم اشتغال داشته اند و باتفاق همدیگر همت بر مطالعه می داشته اند و در یک شب
هر چهار را داعیهٔ سلوک این راه پیدا شده و ارادت طریق حق در خاطر ایشان سر زده علی الصباح خانها
را بتاراج داده اند و از مدرسه روی در صحرا نهاده اند بجانب ترکستان رفته بصحبت زنگی اتا افتاده اند
و ذکر هر یک بسبیل اجمال ایراد می یابد

اوزون حسن اتا رحمه الله

خلیفهٔ اول ست از خلفای اربعه زنگی اتا گویند چون این چهار عزیز بولایت تاشکند رسیده اند و در صحرا
میگذشته اند سیاهی دیده با لبهای سطبر که گله گاو پیش خود داشته بچرانید و وی زنگی اتا بوده و طریق ایشان
در مبادی کار و باز بجهت ستر حال و بحسب معیشت آن بوده که گاوان اهل تاشکند بچرانیده اند

واز اجرت آن قوت عیال و اطفال بهم میرسانیده گویند هرگاه زنگی اتا در صحرا بعد از نماز بذکر جهر
مشغول می شده اند گاوان نزدیک چرا کرده گرد ایشان حلقه میزده اند و تا ایشان بذکر مشغول
می بوده اند گاوان اصلا چرا نمی نموده اند چون آن طلبهٔ علم نزدیک اتا رسیده اند دیده اند که
بپای برهنه پشته خار درشت را درهم می شکسته و در رمه گریه می کوبند که بر سر سپرند و بخبانند
بمند و آن خارهای در پای ایشان نمی خلد متعجب شده پیش رفته اند و سلام کرده و اتا جواب گفته
پرسیده اند که شما درین دیار غریب می نمائید چه کسانید و از کجا می آئید گفته اند ما طلبهٔ علم بوده ایم و در
بخارا بتحصیل علوم قیام می نموده ایم ناگاه دلهای ما از مطالعه و مباحثه گرفت و ارادت سلوک از باطن های ما
سر زد الحال بطلب تحقیق ازان دیار بیرون آمده ایم میخواهیم که بوی از حقیقت بمشام ما رسد هر سوی پیچیم
و مرشد کامل و مکمل می جوئیم که بعد ازین ملازمت و متابعت وی نمائیم باشد که از درکهٔ بعد و نقصان
بدرجهٔ قرب و کمال برآئیم اتا فرموده اند باشید تا من بوی کشم و شما را بآن مرشد نشان دهم پس روی
بطرف شمال و جنوب و شرق و مغرب آورده اند و استنشاق هوا کرده و از هر سوی بوی
کشیده گفته اند که هر چهار حد عالم را بوی کشیدم در تمام ربع مسکون کسی غیر خود ندیدم که تواند شما را
از نقصان رهاند و بکمال رساند سید اتا و بدر اتا را ازین سخن در باطن انکاری پیدا شده سید اتا
بدل اندیشیده که من سید و عالم باشم که تابع این سیاه گاوچران شوم و بدر اتا را بخاطر آمده که این
زنگی اشتر لب را ببینید که چه دعوی عظیم می کند اما اوزون حسن اتا و صدر اتا بران دعوی
انکار نکرده اند و بباطن گذرانیده که می تواند بود که حضرت حق سبحانه نوری درین سواد ودیعت نهاده باشد
زنگی اتا مقارن این حال در باطن هر چهار تصرف کرده اند و دلهای ایشان را بجانب خود متعلق
ساخته و منجذب گردانیده اول کسی که از یاران پیش رفته و بر دست اتا بیعت کرده و انابت
آورده اوزون حسن اتا بوده است و اول کس ازین چهار عزیز که اذن ارشاد یافته بعد از بلوغ بدرجهٔ
کمال اوزون حسن اتاست

سید اتا رحمه الله

خلیفهٔ دوم زنگی اتاست و نام وی سید احمدست و بسید اتا معروف و مشهورست گویند سید اتا
در اثنای ملازمت زنگی اتا هر چند ریاضت میکشید در باطن خود هیچ رشد نمی دید و هر چند سعی می نمود

به دل وی هیچ دری نمی کشود آخر درد دل تو در التماس عنبر اتا رسانیده و گفته سخن شما نزد اتا درجهٔ
قبول دارد امید دارم که درباب من کلمهٔ چند گویند باشد که بنظر عنایتی مشرف شوم عنبر اتا قبول
کرده و گفته تو غیور را امشب در بند سیاه پیچیده در سر راه اتا بنه از تا سحرگاه که بطهارت ساختن
بیرون آیند ترا آن حال ببینند ممکن که بر تو رحم کنند سید اتا چنان کرده عنبر اتا شب در فراش اتا را
گفته اند احمد مردی فقیر است و سینهٔ الم است و مدتی است که در ملازمت است هرگز نظر عنایت
خاص مخصوص این جناب نه شده التماس دارم که بر وی رحم کنند اتا تبسم کرده فرموده اند احمد
که سیادت و علم سد راه او شده اول که مراد چه ومن اورا بجز دشنان دادم بدل اندیشد که من سید و
عالم هاشمی کی تابع سیاه گاوچران شوم اکنون تو اورا درخواست کردی از سر گناه وی در گذشتم و
چون وقت سحر اتا بیرون آمده چیزی سیاهی بر سر راه خود افتاده دیده پای بران نهاده از خود
سید اتا بوده که پای بر سینه او نهاده بوده اند و پای اتا را بوسیده اتا گفته اند چه کسی گفته احمد است
اتا گفته اند که برخیز با این شکستن خود کار تو درست شد و درین محل بوی التفاتی خاص کرده اند
چون سید اتا قدر است کرده اند آنچه مقصود ایشان بوده بر ایشان منکشف گشته و ابواب مواهب فتوح مفتوح
شده و باندک فرصتی بدرجهٔ ارشاد و کمال رسیده و بسی ناقصان را بمرتبهٔ کمال رسانیده و سید اتا
با حضرت عزیزان (لقب خواجه است بلفظ عزیزان) خواجه علی رامیتنی که از جملهٔ طبقهٔ خواجگانند قدس الله ارواحهم و ذکر ایشان بعد ازین
خواهد آمد معاصر بوده اند و میان ایشان مفاوضات واقع شده که در ذکر عزیزان شمهٔ از ان ایراد
خواهد یافت و در مقامات حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره مذکور است که حضرت خواجه نقل
کرده اند که وقتی دهقانی زمینی را ارزن می کاشته است سید اتا بروی گذشته و از وی پرسیده
که در چه کاری و چه می کاری دهقان گفته اند که ارزن می کارم ولیکن این زمین ارزن نکو نمی دهد
سید اتا آن زمین خطاب کرده که ای زمین ارزن نکو بده گویند چندین سال دران زمین ارزن میرسته
است بی آنکه تخم کارند

اسمعیل اتا قدس سره

از کبار اصحاب و خلفاء سید اتا بوده است حضرت ایشان میفرموده اند که مردم در اوائل حال
به اسمعیل اتا عرض میکرده اند اتا می گفته من اینها نمیدانم آتش بزنم بمجلس بنظرم میتی آتش دوسی

میدهم و طبل وی میزنم اتا در نواحی خرزیان می بوده است که قصبه ایست میان سیرام و تاشکند وحوالی آن دیار نسبت با تا معترض بوده اند و دائم غیبت و مذمت می کرده اند اتا میگفته این ملایان صابون واشنان من اند حضرت ایشان این سخن را از وی بغایت می پسندیده اند و استحسان میفرموده (خواجه احرار رحمه الله تعالی) قال انفاس نفیسه اتا ست میگفته در آفتاب سایه باش و در سرما جامه و در گرسنگی نان حضرت ایشان فرموده اند که این سخن اتا کلام جامع ست و هم حضرت ایشان فرموده اند که اسمعیل اتا بعد از آنکه مریدے را تلقین می کرده میفرموده که ای درویش برادران طریقت شدیم یک نصیحت از من قبول کن که این دنیا را یک گنبد سبز خیال کن و بدانکه تو ئی و حق سبحانه را چندان ذکر گوئی که بغلبه قهرمان حب حق سبحانه ماند و بس و تو از میان بیرون روی حضرت ایشان میفرموده اند که ازین سخن اتا خیلی بوی می آید و هم حضرت ایشان از حال خود خواجه ابراهیم علیه الرحمه نقل فرموده اند که حضرت سید شریف جرجانی مرا میگفتند شیخ زاده از سجدهاے مریدان اسمعیل اتا بوے مذاق می آید ۔

اسحاق اتا رحمه الله

فرزند اسمعیل اتا بوده است صاحب صفای وقت و احوال بزرگ بوده و در نواحی اسبیجاب می نشسته و آن قصبه ایست میان تاشکند و سیرام شیخ عبد الله خجندی علیه الرحمه که از اصحاب حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره بوده میفرموده پیش از آنکه بشرف صحبت حضرت خواجه مشرف شوم چندین سال مرا جذبه قوی رسیده بود بمزار خواجه محمد بن علی حکیم ترمذی قدس سره رفتم از ایشان اشارت رسید که باز گرد که مقصود تو بعد از دوازده سال دیگر در بخارا حاصل خواهد شد و آن موقوف بظهور خواجه بهاء الدین نقشبند ست خاطر من فی الجمله آرام گرفت بجانب خجند مراجعت کردم روزی در بازار میگذشتم دو ترک دیدم که بر در مسجدی نشسته بودند و باهم سخنان میگفتند و می گریستند گوش فرا داشتم از زبان طریق می گفتند مرا بصحبت ایشان میل خاطرے شد با ایشان نیازمندی کردم و مقداری طعام و میوه پیش آوردم باهم گفتند این درویش طالب است نباید لائق آنست که در خدمت سلطان زاده ما اسحاق خواجه باشد چون از ایشان این سخن شنیدم باز داعیه من در طلب قوت گرفت تفحص کردم گفتند ایشان در اسبیجاب می باشند بصحبت ایشان رفتم و اظهار طلب کردم اما از واقعه ترمذ هیچ نگفتم و چند روز در خدمت ایشان بودم و الطاف و التفات بسیار نمودند روزی فرزند ایشان که جوانی بود بغایت رشید و آثار قبول از ناصیه وے

ظاہر بود بوالد بزرگوار خود گفت این درویش سکین ست می باید که در خدمت شما باشد اسحاق خواجہ فرمودند ای فرزند این درویش مرید خواجہ بہاالدین نقشبند خواہد بود مارا در روے مجال تصرف نسبت چون از ایشان این سخن شنیدم یقین من بحضرت خواجہ بیفزود و از ایشان اجازت خواستم و بہ خجند باز گشتم و منتظر ظہور حضرت خواجہ قدس سرہ می بودم تا وقتیکہ در بخارا بشرف صحبت و قبول ایشان مشرف شدم

صدر اتا و بدر اتا رحمہما اللہ

خلیفہ سوم و چہارم زنگی اتا بودہ اند و نام ایشان مولانا صدرالدین محمد و مولانا بدرالدین محمد بودہ است و ایشان را صدر اتا و بدر اتا نیز گویند و ایشان در بخارا ہمیشہ ہم حجرہ و ہم سبق می بودہ اند و در یک ظرف طعام و شراب بخوردہ اند و بر یک فراش خواب می کردہ اند چون بصحبت زنگی اتا پیوستہ اند روز بروز آثار ترقی از احوال مولانا صدرالدین ظاہر می شدہ است لیکن در کار مولانا بدرالدین فرو بستگی تمام بودہ آخر بخاطرش آمدہ کہ سید اتا عنبر اتا را وسیلہ ساخت تا زنگی اتا بحال او پرداخت من نیز آنجا روم و از دار الشفاء شفقت ایشان درد خود را دوا طلبم پس بوقت فرصت بخدمت عنبر اتا رفتہ گریان گریان حال خود باز گفتہ و برا شفیع آوردہ التماس نمودہ کہ در محل بسط اتا بعرض رسانند کہ بدرالدین میگوید من و مولانا صدرالدین ہر دو بندہ شمائیم جہت چیست کہ نظر عنایت شما در حق وی زیادہ افتادہ است اگر از من تقصیری در وجود آمدہ تنبیہ فرمائید تا بتدارک آن قیام نمائیم چون زنگی اتا آخر روز از صحرا در آمدہ اند اتفاقاً منبسط الحال بودہ عنبر اتا پیغام مولانا بدرالدین را با تا رسانید و التماس التفات خاطر کردہ اتا فرمودہ اند کہ فرو بستگی کار او از ان جہت ست کہ در اول ملاقات وگفتہ و گوے من بخاطر گذرانید کہ زنگی شتر لب را می بینید کہ چہ دعوی عریض میکند اکنون کہ تو درخواست کردی از سر گناہ وی در گذشتم پس وی را طلبید و التفاتے نمود کہ فی الحال بدرجہ و مقام مولانا صدرالدین رسید و بعد ازان ہمیشہ در سیر مقامات و منازل سائرین عنان در عنان و رکاب برکاب ایشان می سودہ در ظہور احوال و مواجید معارفین شریک و سہیم او می بود و دیگر مولانا صدرالدین در ہیچ وقتی و حالی بروے فائق و غالب نہ گشت و در سلوک طریقت و حقیقت از وی در نگذشت

الیغن بابا رحمہ اللہ

خلیفهٔ صدر اتا بوده و بعد از وی به اشارت وی طالبان را بحق دعوت نموده

شیخ علی شیخ رحمه الله

خلیفهٔ امین بابا رحمه الله بوده و بعد از وی بجای وی بر مسند ارشاد نشسته

مودود شیخ رحمه الله

خلیفهٔ شیخ علی شیخ بوده و بعد از وی مستعدان را تربیت فرموده

کمال شیخ رحمه الله

از کبار اصحاب مودود شیخ بوده و در ولایت شاش مقام داشته حضرت ایشان می فرمودند که کمال شیخ مرید مودود شیخ بود و پدر طریقت خادم شیخ وقتیکه ما از سفر خراسان مراجعت کردیم و در تاشکند اقامت نمودیم وی برای ما بسیار می آمد بعضی از اعزه اصحاب می گفتند که روزی کمال شیخ نزد ایشان آمده بودند که برای ما ذکر اره گویند و ذکر اره نوع ذکریست در سلسلهٔ مشائخ ترک که در وقت ذکر گفتن آوازی مثل آواز اره و در سر از حنجره ذکر بیرون می آید کمال شیخ در نظر حضرت ایشان بقوت هرچه تمام تر هفت و هشت بار ذکر اره گفت حضرت ایشان فرمودند که بس کنید که دل ما درد گرفت و بعضی اصحاب می گفتند که فرمودند بس کنید که از عرش تا فرش سوخته شد پس لحظه تامل کردند آنگاه فرمودند و در آن نگرم که اگر منکری گوید که این چه نوع ذکر گفتن ست کسی در جواب وی چه گوید پس این بیت خواندند بیت مرغان چمن بهر صباحی ✤ خوانند ترا با صطلاحی ✤

خادم شیخ رحمه الله

از اجلهٔ اصحاب مودود شیخ بوده و در مبادی ظهور حضرت ایشان در ولایت شاش بلکه ما وراء النهر مرشد و مقتدای جمعی کثیر بوده و بحضرت ایشان ملاقات می داشته شیخ جمال الدین بخاری رحمه الله که خلیفه و قائم مقام خادم شیخ بود از آنجا بهرات آمده و بر سر مزار حضرت مولانا سعد الدین کاشغری قدس سره با جمعی کثیر از مریدان اقامت نموده و همانجا وفات یافت و قبر او بر تحت مزار ست این فقیر در ملازمت مخدومی استادی مولانا رضی الدین عبد الغفور علیه الرحمة و الغفران گاه گاه بصحبت وی می رفت و وی از شیخ خود نقل ها می کرد و فوائد باز می گفت که بعضی از آن در ضمن رشحه مذکور می شود

رشحه شیخ جلال الدین میگفت که شیخ ما خادم شیخ در آیت فویل للقاسیة قلوبهم من ذکر الله میگفتند که جمعی هستند که از ذکر گفتن قساوت قلب حاصل میکنند که آن زلب اد باب میگویند از سر غفلت بمقتضای طبع و نفس می شاید که من ذکر الله اشارت بآن باشد اگرچه مفسران من عقل عن ذکر الله تفسیر کرده اند

رشحه دی میگفت که شیخ ما فرمودند حضوری که حالکان را در بدایت ذکر و عبور بر مراتب آن مے باشد بعنوان الہٰی کہ پیش ازان نیز دوست داده لیکن آن حضور القائی الہٰی باشد و بواسطه کشاکش طبیعت زود زائل میشود اما اگر عبور بر مراتب ذکر که عبارت از مشاهده بعضے انوار و کشوف ست کرده باشد آن مراتب چون احسام لطیفه بجاے طبیعت مے نشنید و سالک از مقتضاے طبیعت و پریشانی خاطر خلاص می یابد

رشحه دهم دی میگفت که شیخ ما میگفتند دلیل بر صحت حال که وارد میشود آنست که بوقت ورود وفنا ے وشیتی در رهناد سالک پیدا میشود و کلفت اعمال برخیزد و بشریعت میلی و محبتی تازه حاصل میگردد که باحکام شرعی روے ذوق و بهجت بے کلفت و کسالت قیام مینماید

رشحه دهم دے میگفت که یکے از علماء رسوم نزد شیخ ما آمده بود میگفت حال اہل رقص سماع از دو حال بیرون نیست دران وقت شعور دارند یا ندارند اگر شعور دارند با وجود شعور حرکت در قص و اظهار بیخودی بغایت قبیح ست و اگر شعور نه دارند بعد از شعور طهارت ناکرده نماز می گذارند ازان قبیح ترست شیخ در جواب آن دانشمند گفتند که از اسباب نقض وضو یکی آنست که عقل مسلوب ای شود چنانچه مجانین را واقع ست و دیگری آنکه عقل مستور میگردد چنانچه در حال اغماء باشد اما بے شعوری این طائفه در حال رقص سماع نه مسلوب شدن عقل ست و نه مستور شدن آن بلکه این بے شعوری راجت آنست که دران محل عقل کلی العالم آلہی برین عقل جزو ے قابض میگردد و در مملکت وجود سالک حاکم و غالب میشود و این عقل کلی را قوت و قدرت آن هست که تدبیر و ضبط عالمی کند چه جائے تدبیر و ضبط بدن دران حال در ظل حمایت و تدبیر اوست و آن عقل کلی مدبر در مقام حفظ و نگاه داشت او بلکه نواقض وضو دران محل نمی باند چه طالب صادق دران محل از طبیعت و احکام و اہتمام بیرون مے آید و از لوازم بشریت خلاص میشود پس دران وقت بتجدید وضو اصلا احتیاج نیفتد

رشحه دهم شیخ جلال الدین میگفت که شیخ ما میگفتند که بعضی مخادیم سلسله خواجگان قدس الله ارواحهم

چنین گفته اند که وجود عدم بوجود بشریت عود میکند اما وجود فنا هرگز بوجود بشریت عود نمی کند معنی این
سخن بحسب ظاهر آنست که مراد از وجود عدم تحقق صفت عدم ست که عبارت از ان بیخودیست که مبتدیان
طریق خواجگان را در اثنای مشغولی دست میدهد لیکن آنچه حقیقت معنی ست وجود عدم عبارت
از ان هستی حقیقی که بر دل سالک پرتوے اندازد بواسطه کمال شغل باطنی وی و خلو دل از نقوش
کونیه و آن پرتو هستی حقیقی که بعد از ان بیخودی پیدا میشود وجود آن عدم ست و این وجود عود می کند
بوجود بشریت یعنی باز این پرتو پیدا میشود و لوازم وجود بشری غالب مے آید بخلاف وجود موهوب
حقانی که در بقاء بعد الفنا گویند که بعد از تحقق بمقام فنا پیدا میشود پس همچنان که فنا را وجود باقی
از پے ست این عدم را نیز وجود از پے ست و این وجود اگرچه پرتو همان وجود باقی ست لیکن
بواسطه عدم تحقق بمقام فنا گاه گاه متواری می شود تا وقتیکه صاحب ثابت گردد و ملک شوند والله تعالی اعلم

خواجه عبد الخالق غجدوانی قدس الله سره

ایشان خلیفه چهارم اند از خلفاء اربعه خواجه یوسف همدانی قدس سره و سر دفتر طبقه خواجگان اند و سر
سلسله این عزیزان قدس الله ارواحهم و روح اشباحهم مولد و مدفن ایشان قریه غجدوان ست از
ولایت بخارا و آن دیهی ست بزرگ شش فرسنگی بخارا و نام والد شریف ایشان عبد الجمیل
است و عبد الجمیل امام معروف ست از اولاد امام مالک بوده و مقتدای وقت و عالم بعلوم ظاهر و
باطن و ساکن ملاطیه روم بوده و والده حضرت خواجه از اولاد ملکے از ملوک روم ست و گویند عبد الجمیل
امام صحبت با خضر علیه السلام بوده و حضرت خضر او را بوجود خواجه بشارت داده و عبد الخالق نام نهاده
و بعد از آنکه عبد الجمیل امام بسبب حوادث ایام با متعلقان خود از ولایت روم بدیار ماوراء النهر افتاده اند
بولایت بخارا آمده و در غجدوان ساکن شده اند و حضرت خواجه آنجا متولد گشته و در غجدوان نشو و نما یافته اند
و در مبادی حال در شهر بخارا بتحصیل علوم اشتغال داشته اند روزی در میان کار و بار استاد خود
امام صدر الدین نام بزرگے از کبار علماء زمان تفسیر میخوانده اند باین آیت رسیده اند که ادعوا ربکم تضرعاً
و خفیة انه لا یحب المعتدین از استاد خود پرسیده اند که حقیقة این خفیه و طریقه وے چیست اگر
ذاکر بلند مے خواند یا در وقت ذکر باعضا حرکت مے کند غیرے بران اطلاع مے یابد و اگر بدل
میگوید شیطان بحکم حدیث ان الشیطان یجری من ابن آدم مجری الدم واقف مے شود استاد فرموده اند

این علم لدنی ست اگر حق سبحانه خواسته باشد از اهل الله کسی بتو رسد و ترا تعلیم کند حضرت خواجه عبدالخالق منتظر می بوده اند تا وقتیکه خواجه خضر علیه السلام بایشان رسیده اند و وقوف عددی مر ایشان را تلقین کرده در کتاب فصل الخطاب مذکورست که روش حضرت خواجه عبدالخالق در طریقت حجت ست و مقبول همه فرق علی الدوام در راه صدق و صفا و متابعت شرع و سنت مصطفا صلی الله علیه و آله وسلم و مجانبت و مخالفت بدعت و هوا کوشیده اند و روش پاک خود را از نظر اغیار پوشیده ایشان را سبق ذکر دل در جوانی از حضرت خضر علیه السلام بوده و بران سبق مواظبت نموده اند و خواجه خضر علیه السلام ایشان را بفرزندی قبول کرده اند و فرموده اند که در حوض آب در آی و غوطه خورد بدل بگوی لا اله الا الله محمد رسول الله حضرت خواجه چنان کردند و این سبق را گرفتند و بکار مشغول شدند و کشادها یافتند از اول کار تا آخر حال روزگار ایشان نیز دیک همه خلق مقبول و محبوب بوده اند و بعد ازان حضرت خواجه یوسف همدانی قدس سره به بخارا آمدند و خواجه عبدالخالق صحبت ایشان را دریافتند و معلوم کردند که ایشان را هم ذکر دل می بوده است در صحبت ایشان می بودند تا مدتی که خواجه یوسف در بخارا بودند گفته اند که خواجه خضر علیه السلام بر سبق ایشان بند و خواجه یوسف قدس سره بر صحبت و اگرچه طریق خواجه یوسف و مشائخ ایشان قدس الله تعالی ارواحهم ذکر علانیه بوده است لیکن چون حضرت خواجه عبدالخالق قدس سره از حضرت خضر علیه السلام تلقین ذکر خفیه کرده اند و بآن مامور شده خواجه یوسف آنرا تغییر نداده اند و فرموده اند بر وجهیکه از ایشان مامور شده آید مشغول باشید و در بعضی از تحریرات حضرت خواجه عبدالخالق قدس سره مذکورست که فرموده اند بیت و دو ساله بودم که خواجه زنده دلان حضرت خضر علیه السلام مرا بحضرت شیخ بزرگ ربانی خواجه یوسف همدانی قدس سره سپردند و تربیت من وصیت کردند و تا ایشان در ماوراءالنهر بودند من در خدمت و ملازمت بودم و از ایشان استفاده و استفاضه می نمودم بعد از آنکه خواجه یوسف بخراسان آمدند حضرت خواجه عبدالخالق قدس سره بریاضت مشغول شدند و احوال خود را پوشیده می داشتند و ولایت ایشان چنان شد که در یک وقت نماز به کعبه سیر فتند و می آمدند و در ولایت شام ایشان را مریدان بسیار پدید آمدند و خانقاه و آستانه پیدا شده بود و در مقام ارشاد و دعوت خلق متمکن بودند و طالبان را و صادقان را بطریق حق دلالت مینمودند و ایشان را

وصیت نامه ایست در آداب طریقت که برای فرزند معنوی خود خواجه اولیاء کبیر قدس سره نوشته اند مشتمل بر فوائد جزیله و عوائد جلیله که ناگزیر همه سالکان و مریدان است و از جملهٔ آن وصایاست این چند

فقرهٔ جامعه که برسم تیمن و تبرک ایراد می یابد

رشحه فرمودند که وصیت میکنم ترا ای پسر که من العلم و ادب و تقوی در جمیع احوال و بر تو باد که تتبع آثار سلف کنی و ملازم سنت و جماعت باشی و فقه و حدیث آموزی و از صوفیان جاهل پرهیزی همیشه نماز با جماعت گذاری بشرطیکه امام و موذن نباشی هرگز طلب شهرت نکنی که آفت ست در شهرت و بهیچ منصب مقید مشو دائم گمنام باش و در قبالها نام خود منویس و بمحکمه قضا حاضر مشو و ضمان کسی مشو و بوصایای مردم در میا و با ملوک و ابنای ملوک صحبت مدار و خانقاه بنا مکن و در خانقاه منشین و سماع بسیار مکن که سماع بسیار نفاق پدید آرد و بسیاری سماع دل را بمیراند و بر سماع انکار مکن که سماع را اصحاب سماع بسیار اند کم گوی و کم خور و کم خسپ و از خلق بگریز چنان که از شیر بگریزی و ملازم خلوت خود باش و با امردان و زنان و مبتدعان و توانگران و عامیان صحبت مدار حلال خور و از شبهه بپرهیز و تا توانی زن مخواه که طالب دنیا شوی و در طلب دنیا دین بباد دهی بسیار مخند و از خنده بقهقه اجتناب نمای که خنده بسیار دل را بمیراند و باید که در همه کس بچشم شفقت نگری و هیچ فردی را حقیر نشمری ظاهر خود را میارای که آرایش ظاهر از خرابی باطن ست با خلق مجادله مکن و از کسی چیزی مخواه و کسی را خدمت مفرمای و مشائخ را بمال و تن و جان خدمت کن و بر افعال ایشان انکار منمای که منکر ایشان هرگز رستگاری نیابد بدنیا و باهل دنیا مغرور مشو باید که دل تو همیشه اندوهگین باشد و تن تو بیمار و چشم تو گریان و عمل تو خالص و دعای تو بتضرع و جامهٔ تو کهنه و رفیق تو درویش و مایهٔ تو فقر و خانهٔ تو مسجد و مونس تو حق سبحانه و تعالی

رشحه و هم از کلمات قدسیه حضرت خواجه است این هشت عبارت که بنای طریقه خواجگان قدس الله ارواحهم بر آنست. هوش در دم. نظر بر قدم. سفر در وطن. خلوت در انجمن. یاد کرد. بازگشت. نگاهداشت. یادداشت. و غیر این همه پیداست پوشیده نماند که سه کلمهٔ دیگر ست از جمله مصطلحات این طائفه علیه و آن وقوف عددی و وقوف زمانی و وقوف قلبی ست که جمله یازده کلمه باشد و چون حضرت خواجه سر حلقه سلسلهٔ خواجگان اند لاجرم درین مقام الفاظ مصطلحهٔ ایشان که دانستن طریقه این عزیزان موقوف بر آنست هم بعبارات شریفهٔ این طائفه در ضمن یازده رشحه شرح می یابد

بین الاجمال و التفصیل والله یقول الحق و هو یهدی السبیل

رشحه هوش در دم و آن آنست که هر نفسی که از درون برآید باید که از سر حضور و آگاهی باشد و غفلت بآن
راه نیابد حضرت مولانا سعد الدین کاشغری قدس الله سره فرموده اند که هوش در دم یعنی انتقال از
نفسی بنفسی می باید که از سر غفلت نباشد و از سر حضور باشد و هر نفسی که میزند از حق سبحانه خالی
و غافل نباشد حضرت ایشان فرموده اند که درین طریق رعایت و حفظ نفس را مهم داشته اند یعنی باید
که جمیع انفاس بر الفت حضور و آگاهی صرف شود و اگر کسی محافظت نفس نمیکند میگویند فلان کس
نفس گم کرده است یعنی طریق روش گم کرده است حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره فرموده اند
که بنای کار درین راه بر نفس می باید کرد چنانکه اشتغال بوظیفه هم زمان حال از تذکر ماضی و تفکر در مستقبل
مشغول گرداند و نفس را نگذارد که ضائع گردد و در خروج و دخول نفس و حفظ ما بین النفس سعی نماید
که بغفلت فرو نرود و بر نیاید رباعی ای مانده ز بحر علم بر ساحل بین * در بحر فرو غلت و بر ساحل بنشین *
بر دار صفی نظر ز هیچ کونین * آگاه بسر باش درین النفسین * حضرت مخدومی مولانا نور الدین عبد الرحمن الجامی
قدس الله سره السامی در اواخر شرح رباعیات آورده اند که شیخ ابو الجناب نجم الدین الکبری
قدس الله روحه در رساله فواتح الجمال میفرمایند که ذکری که جاریست بر نفوس حیوانات انفاس
ضروریه ایشان ست زیرا که در بر آمدن و فرو رفتن نفس حرف ها که اشارت ست بغیب
هویت حق سبحانه گفته می شود اگر خواهند و اگر نخواهند و آن حرف هاست که در اسم مبارک الله
است و الف لام از برای تعریف ست و تشدید لام از برای مبالغه در ان تعریف پس می باید
که طالب هوشمند در نسبت آگاهی بحق سبحانه برین وجه باشد که در وقت تلفظ باین حرف شریف هویت
ذات حق سبحانه ملحوظ وی باشد در خروج و دخول نفس واقف بود که در نسبت حضور مع الله فتوری
واقع نشود تا رسد بآنجا که بی تکلف نگاهداشت او این نسبت همیشه حاضر دل او بود و بتکلف
نتواند که این نسبت را از دل دور کند رباعی با غیب هویت آمد ای حرف شناس * و انفاس
ترا بود بر ان حرف اساس * باش آگه از ان حرف در امید و هراس * حرفی گفتم شگرف اگر داری
پاس * پوشیده نماند که غیب هویت که حضرت مخدومی درین رباعی گفته اند باصطلاح اهل تحقیق عبارتست
از ذات حق سبحانه باعتبار لا تعین یعنی بشرط اطلاق حقیقی که مقید نیست بالطلاق نیز ممکن نیست

که درین مرتبه هیچ علمی داد راگے هرگز بوی متعلق گردد وازین حیثیت مجهول مطلق است

رشحه نظر بر قدم آنست که سالک را در رفتن و آمدن در شهر و صحرا و همه جا نظر او بر پشت پای او باشد تا نظر او پراگنده نشود و بجای که نمی باید نیفتد و می شاید که نظر بر قدم اشارت به سرعت سیر سالک بود در قطع مسافات هستی و طی عقبات خود پرستی یعنی نظرش بهر جا که منتهی شود فی الحال قدم بر آن نهد و آنکه ابو سعید روئیم قدس سره گفته است که ادب المسافر ان لا تجاوز همه قدمه باین معنی ست و حضرت مخدومی قدس سره گفته است در کتاب تحفة الاحرار در منقبت حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره این مضمون را چنین بنظم آورده اند که مثنوی کم زده بی همهی هوش دم ＊ در گذشته نظرش از قدم

بس که زخود کرده بسرعت سفر ＊ باز نمانده قدمش از نظر ＊

رشحه سفر در وطن آنست که سالک در طبیعت البشری سفر کند یعنی از صفات بشری بصفات ملکی و از صفات ذمیمه بصفات حمیده انتقال فرماید حضرت مولانا سعد الدین قدس سره فرموده اند که شخص خبیث بهر جا که انتقال کند خباثت از وی زائل نمی شود تا انتقال نکند از صفات خبیثه و پوشیده نباشد که احوال مشائخ طریقت قدس الله ارواحهم در اختیار سفر و اقامت مختلف افتاده است بعضی از ایشان در بدایت سفر کنند و در نهایت مقیم شوند و بعضی در بدایت مقیم شوند و در نهایت سفر کنند و بعضی در نهایت و بدایت مقیم باشند و سفر نکنند و بعضی در بدایت و نهایت سفر کنند و مقیم نشوند و هر طائفه را ازین چار فرقه در سفر و اقامت نیتی صادق و غرضی صحیح ست چنانچه در ترجمه عوارف مشروح ست طریقه خواجگان قدس الله ارواحهم در سفر و اقامت آنست که در بدایت حال چندان سفر کنند که خود را بملازمت عزیزے رسانند و در خدمت وے مقیم شوند و هم اگر در دیار خود کسی ازین طائفه یابند ترک سفر کرده بملازمت وے شتابند و سعی جمیل در تحصیل ملکه آگاهی بتقدیم رسانند و بعد از حصول صفت ملکه سفر و اقامت علی السویه است حضرت ایشان میفرمودند که مبتدی را در سفر جز پریشانی هیچ حاصل نیست چون طالبے بصحبت عزیزے رسید وی را مے باید نشست و صفت تمکین می باید حاصل کرد و ملکه نسبت خواجگان قدس الله ارواحهم بدست می باید آورد و بعد از ان بهر جا که رود هیچ مانع نیست رباعی یا رب چه خوش ست بی دهان خندیدن ＊ بی واسطه چشم جهان را دیدن ＊ بنشین و سفر کن که بغایت خوب ست ＊ بی منت پا گرد جهان گردیدن ＊ حضرت مخدومے

قدس سره در اشعة اللمعات در شرح این بیت که بیت آئینه صورت از سفر دور است ؛
کان پذیرای صورت از آن زیست ؛ چنین فرموده اند یعنی آئینه صوری که عبارت از آن آهن صیقل
است از برای انطباع صورت ناظره وی حاجت بآن ندارد که بجانب صورت سفر کند و جنبش نماید
زیراکه وی پذیرای صورت از جهت صفا و نوریت وجه خود شده است هرچه در مقابل وی می افتد
در وے می نماید و صورت آن در وے منطبع گردد بے حرکت وی بسوی صورت همچنین چون آئینه معنوی
دل از خشونات صورت کونیه خلاص یافت و نوریت و صفاء وے رانسیه گرفت و ظلمات خواستهای
طبیعی از وے زائل شده در قبول تجلیات ذات و صفات الٰہیه حاجت به سیر و سلوک ندارد زیراکه
سیر و سلوک وی عبارت از تصفیه و تصقیل وجه قلب ست چون آن بصفا رسید مقالت رسید
از سفر و سیر و سلوک مستغنی شد

رشحه خلوت در انجمن از حضرت خواجه بهاءالدین قدس سره پرسیده اند که بنای طریقه شما بر چیست
فرموده اند خلوت در انجمن بظاهر با خلق و بباطن با حق سبحانه بیت از درون شو آشنا و از برون
بیگانه وش ؛ اینچنین زیبا روش کم می بود اندر جهان ؛ آنچه حق سبحانه می فرماید که رجال لا تلهیهم تجارة ولا بیع
عن ذکر الله اشارت باین مقام ست و فرموده اند که نسبت باطنی درین طریقه چنان افتاده است
که جمیعت دل در اطوار صورت و تفرقه بیشتر از آن بود که در خلوت و فرموده اند که طریقه ما صحبت ست
و در خلوت شهرت و در شهرت آفت خیریت در جمعیت ست و جمعیت در صحبت بشرط نفی بودن در
یکدیگر و خواجه اولیاء کبیر قدس سره فرموده اند که خلوت در انجمن آنست که اشتغال و استغراق و ذکر
بمرتبه رسد که اگر بیازار در آید هیچ سخن و آواز نشنود بسبب استیلاء ذکر بر حقیقت دل و حضرت ایشان
فرموده اند که بسبب اشتغال بذکر از روے جد و اهتمام در مدت پنج و شش روز باین مرتبه میرسد
که همه آوازها و حکایات مردم ذکر نماید و سخنی که خود گوید ذکر شنود بے سعے و اهتمام می شنود
رشحه یادکرد آن عبارت از ذکر لسانی یا قلبی ست حضرت مولانا سعدالدین کاشغری قدس سره
فرموده اند که طریق تعلیم ذکر آنست که اول شیخ بدل گوید لا اله الا الله محمد رسول الله مرید دل خود را
حاضر کند و در مقابله دل شیخ بدارد و چشم فراز کند و دهان را استوار دارد و زبان را بر کام بچسپاند
و دندان را بر هم نهد و نفس را نگیرد و با تعظیم و قوت تمام بذکر شروع کند بر موافقت شیخ و بدل

گوید نه بزبان و در حبس نفس صبر کند در یک نفس سه مرتبه بگوید چنانکه اثر حلاوت ذکر بدل رسد حضرت
ایشان در بعضی از کلمات قدسیه خود نوشته اند که مقصود از ذکر آنست که دل همیشه آگاه باشد
بحق سبحانه بوصف محبت و تعظیم اگر در صحبت ارباب جمعیت این آگاهی حاصل شود خلاصه ذکر حاصل
شده مفرغ بود در حق ذکر آنست که دل آگاه بحق سبحانه باشد و اگر در صحبت این آگاهی حاصل
نشود طریق آنست که ذکر گفته شود و طریقی که نگاه داشت این آسان تر بود آنست که دم
را در زیر ناف حبس کند و لب را بر لب چسپاند و زبان را بر کام برد چنانکه نفس در درون بسیار
تنگ شود و حقیقت دل را که عبارت از آن معنی مدرک دراک ست که هر طرف میرود و اندیشه
دنیا و مصالح دنیا بجهت او می اندیشد و در طرفة العینی او را بآسمان رفتن و تمام عالم را سیر
کردن میسر ست از همه اندیشها بیزار ساز دو در آن متوجه گوشت پاره که بصورت صنوبر ست گرداند
و آنرا مشغول بذکر گفتن کند باین طریق که کلمهٔ لا را بطرف بالا کشد و کلمهٔ اله بطرف دست راست
حرکت کرده و کلمهٔ الا الله را سخت بر دل صنوبری زند چنانکه حرارت او بتمام اعضا برسد و در طرف
نفی وجود جمیع محدثات را بنظر فنا و ناخواستن مطالعه باید کرد و در طرف اثبات وجود حق سبحانه
بنظر بقا و مقصودی مطالعه باید نمود و جمیع اوقات را مستغرق این ذکر باید گردانید و بهیچ شغل
از آن باز نباید ماند تا بواسطهٔ تکرار کلمه صورت توحید در دل قرار گیرد و ذکر صفت لازم دل گردد
رشحه بازگشت و آن آنست که هر باری که ذاکر بزبان دل کلمهٔ طیبه را بگوید در عقب آن بهمان زبان
گوید که خداوندا مقصود من توئی و رضای تو زیرا که این کلمهٔ بازگشت نفی کننده است هر خاطری
را که بیاید از نیک و بد تا ذکر او خالص ماند و سر او از ماسوی فارغ گردد و اگر مبتدی در بدایت
ذکر کلمهٔ بازگشت از خود صدق در نیابد باید که ترک آن نکند زیرا که بتدریج آثار صدق بظهور می آید
خدمت مولانا جلال الدین علیه الرحمة که از اجلهٔ اصحاب مولانا سعد الدین قدس سره بودند میفرمودند
که در مبادی احوال که از حضرت مخدومی تعلیم ذکر گرفته بودم و در ذکر بازگشت مامور شده چون میگفتم
که خداوندا مقصود من توئی و رضای تو مرا از این گفتن شرم می آمد زیرا که در این قول صادق
نبودم و بصریح میدانستم که دروغ میگویم روزی در این خیال افتاده بودم پیش ایشان رفتم
فرمودند که نزد شیخ بهاء الدین عمر بروید هم در ملازمت ایشان رفتم چون بنشستیم شیخ فرمودند که حضرت شیخ

رکن الدین علاء الدوله قدس سره فرموده اند که سالک هرچند از خود صدق در طلب نیابد لیکن میباید
که خداوندا مقصود من توئی تا وقتیکه حقیقت صدق ظاهر شود چون از پیش حضرت شیخ بیرون آمدیم
حضرت مخدوم فرمودند که شیخ از اهل جذبه اند و اصطلاح نمیدانند یعنی این سخن بر من پوشیده
ماند تا بعد از مدتے ظاهر شد که غرض ایشان از ان سخن این بود که شیخ بطریق جذبه تربیت یافته اند
نه بطریق سلوک و طریق ارشاد نمیدانند زیرا که هنوز محل آن نبود که شیخ آنچه الفقیر ظاهر کنند جهت آنکه
تا از شیخ نشنیده بودم در بازگشت آن کلمه را از روی سوز و نیاز میگفتم و در ان گفتن خجل و منفعل بودم
چون از شیخ شنیدم آن سوز و نیاز و خجالت و انفعالی نماند

رشحه نگاهداشت و آن عبارت از مراقبه خواطر ست چنانکه در یکدم چند بار کلمه طیبه را گوید که بخاطر او غیر
نرود و حضرت مولانا سعدالدین قدس سره در معنی این کلمه فرموده اند باید که یک ساعت و دو ساعت
و زیاده از دو ساعت آن مقدار که میسر شود خاطر خود را نگاهدارد که غیرے بخاطر وے نگذرد و خدمت
مولانا قاسم علیه الرحمة که از کبار اصحاب و مخصوصان حضرت ایشان بودند روزے بتقریبی میفرمودند
که ملکه در نگاهداشت بآن درجه رسیده است که از وقت طلوع فجر تا چاشت بلند دل را از خطور
اغیار نگاه میتوان داشت بروجهی که درین مقدار زمان قوت متخیله از عمل خود معزول گردد پوشیده
نماند که عزل قوت متخیله بتمامه از عمل اگرچه نیم ساعت باشد نزد اهل تحقیق امری بغایت عظیم ست و آن
از نوادر ست و بعضی از اکمل اولیاء را احیانا این معنی دست میدهد چنانچه حضرت شیخ محی الدین
ابن العربی قدس سره در فتوحات مکی آنجا که بیان سجده قلب کرده اند در اسوله و اجوبه خواجه محمد علی حکیم ترمذی
قدس سره تحقیق این بحث فرموده اند و تفصیل آن لائق این مقام نیست

رشحه یادداشت که عبارت از دوام آگاهی ست بحق سبحانه بر سبیل ذوق و بعضی باین عبارت گفته اند
که حضور بے غیبت ست و نزد اهل تحقیق مشاهده که استیلاء شهود حق است بر دل بتوسط حب ذاتی
کنایت از حصول یادداشت ست و حضرت ایشان در شرح این چهار کلمه مذکور شد این عبارت فرموده اند
که یاد کرد عبارت از تکلف ست در ذکر و بازگشت عبارت از رجوع ست بحق سبحانه بر این وجه که هر بار
کلمه طیبه را گوید از عقب آن بدل اندیشد که خداوندا مقصود من توئی و نگاهداشت عبارت از محافظت
این رجوع ست بی گفت زبان و یادداشت عبارت از رسوخ ست در نگاهداشت

رشحه وقوف زمانی خواجه بهاء الحق والدین قدس سره فرموده اند وقوف زمانی که کارگذار بنده رونده راه
است آنست که بنده واقف احوال خود باشد که در هر زمانی صفت و حال او چیست موجب شکرست یا
موجب عذر و حضرت مولانا یعقوب چرخی قدس سره فرموده اند که حضرت خواجه بزرگ اعنی خواجه بهاء الدین
قدس سره مراد را در حال قبض باستغفار امر فرموده اند و در حال بسط بشکر فرموده که رعایت این که حال
وقوف زمانی ست و هم حضرت خواجه بزرگ فرموده اند که بنای کار سالک را در وقوف زمانی بر ساعت
نهاده اند تا دریابد به نفس شود که بحضور میگذارد یا بغفلت که اگر به نفس بنا کنند تا دریابند که این دو صفت
نشود و وقوف زمانی نزد صوفیه قدس الله ارواحهم عبارت از محاسبه است و حضرت خواجه بزرگ
قدس سره فرموده اند که محاسبه آنست که در هر ساعتی آنچه بر ما گذشته است محاسبه میکنیم که غفلت چیست
و حضور چیست می بینیم که همه نقصان ست و باز گشت میکنیم و عمل از سر میگیریم

رشحه وقوف عددی و آن عبارت از رعایت عددست در ذکر حضرت خواجه بزرگ خواجه بهاء الدین
قدس سره فرموده اند که رعایت عدد در ذکر قلبی برای جمع خواطر متفرقه است و آنچه در کلام خواجگان قدس
الله ارواحهم واقع ست که فلان مر فلانی را بوقوف عددی امر فرموده اند مقصود ذکر قلبی ست با رعایت عدد
نه مجرد رعایت عدد در ذکر قلبی و ذاکر باید که در یک نفس سه کرت یا پنج کرت یا هفت کرت یا بیست و یک
کرت گوید و عدد طاق را لازم شمرد و حضرت خواجه علاء الدین عطار قدس سره فرموده اند بسیار گفتن شرط نیست
باید که هرچه گوید از سر وقوف و حضور باشد تا فائده بران مترتب شود چون ذکر قلبی از عدد بیست
و یک بگذرد و اثر ظاهر نشود دلیل باشد بر بی حاصلی آن عمل و اثر ذکر آن بود که در زمان نفی وجود بشریت
منفی شود و در زمان اثبات اثری از آثار تصرفات جذبات الوهیت مطالعه افتد و آنکه حضرت
خواجه بزرگ فرموده اند که وقوف عددی اول مرتبه علم لدنی ست میتواند بود که نسبت
باهل بدایت اول مرتبه علم لدنی باشد که از مطالعه این آثار تصرفات جذبات الوهیت بود که حضرت خواجه
علاء الدین فرموده اند چه آن کیفیتی و حالتی ست که موصل ست بمرتبه قرب و علم لدنی در آن مرتبه مکشوف
میشود و نسبت باهل نهایت وقوف عددی که اول مرتبه علم لدنی ست آن باشد که ذاکر واقف شود
بر سر سریان واحد حقیقی در مراتب اعداد کونی همچنان که واقف ست بر سریان واحد عددی در مراتب
اعداد حسابی بیت اعداد کون و صورت کثرت نماینده ست ÷ فالکل واحد تجلی بکل شان ÷ و یکی از کبار محققان

این مضمون را چنین گفته است قطعه کثرت چو نیک در نگری عین وحدت است ÷ ما را شکی نماند
درین گر ترا شکی ست ÷ در یک عدد که بنگری از روی اعتبار ÷ گر صورتش نه بینی در ماده یکی ست ÷
و در شرح رباعیات فرموده رباعی در مذهب اهل کشف و ارباب خرد ÷ ساریست احد در همه
افراد عدد ÷ زیرا که عدد گرچه برون ست ز حد ÷ هم صورت و هم ماده اش هست احد ÷ و بحقیقت این
وقوف ست که اول مرتبه علم لدنی ست والله تعالی اعلم پوشیده نماند که علم لدنی علمی ست
که اهل قرب را که به تعلیم الهی و تفهیم ربانی معلوم و مفهوم می شود نه بدلائل عقلی و شواهد نقلی چنانچه در
کلام قدیم در حق خضر علیه السلام فرموده اند که وعلمناه من لدنا علما و فرق میان یقین و علم لدنی
آنست که علم یقین عبارت از ادراک نور ذات و صفات الهی است و علم لدنی کنایت از ادراک
معانی و فهم کلمات از حق سبحانه بطریق الهام

رشحه وقوف قلبی و آن هر دو معنی محمول ست یکی آنکه دل ذاکر واقف و آگاه باشد بحق سبحانه و آن از
مقوله یاد داشت ست و حضرت ایشان در بعضی از کلمات قدسیه خود نوشته اند که وقوف قلبی عبارت
از آگاهی و حاضر بودن دل ست بجناب حق سبحانه بآن وجه که دل را هیچ بایستی غیر از حق سبحانه نباشد
و جای دیگر فرموده اند که در حلین ذکر ارتباط و آگاهی بمذکور شرط ست و این آگاهی را شهود و وصول
و وجود و وقوف قلبی میگویند و معنی دوم آنست که ذاکر از دل واقف بود یعنی در اثنای ذکر متوجه
باین قطعه لحم صنوبری الشکل شود که آنرا مجاز دل میگویند و در جانب الیسر محاذی پستان چپ
واقع ست و اورا مشغول و گویا بذکر گرداند و نگذارد که از ذکر و مفهوم آن غافل و ذاهل گردد و حضرت
خواجه بهاء الدین قدس سره ذکر حبس نفس و رعایت عدد را لازم نمی شمرده اند اما وقوف قلبی
را بهر دو معنی که گفته اند مهم میدانسته اند و لازم می شمرده اند زیرا که خلاصه آنچه مقصود ست از ذکر در
وقوف قلبی ست بیت مانند مرغ باش هان بر بیضه دل پاسبان ÷ کز بیضه دل زایدت مستی و وصل
قهقه ÷ و حضرت خواجه عبد الخالق را قدس سره چون وفات نزدیک رسیده است چار کس را از
اصحاب خود که مذکور میشود در مقام دعوت و ارشاد مستعد یافته اند و بعد از نقل حضرت خواجه هر یک
ازین چار بزرگ بامر ارشاد قیام نموده اند و خلق را بحق فرموده

سه لنقا

	خواجه احمد صدیق رحمه الله	

ایشان خلیفهٔ اول اند از خلفاء اربعه حضرت خواجه عبد الخالق قدس سره در اصل از بخارا بوده اند و بعد از وفات حضرت خواجه بجاے ایشان نشسته اند و اصحاب دیگر در متابعت و ملازمت ایشان بوده اند و چون حضرت ایشان را وفات نزدیک رسیده است همه یاران را بمتابعت خواجه اولیاء کبیر و خواجه عارف ریوگری امر کرده اند و بعد از نقل ایشان این دو عزیز در بخارا بدعوت و ارشاد طالبان و مستعدان مشغولے کرده اند و قبر مبارک خواجه احمد در قریهٔ مغیان ست که دہے ست بر سه فرسنگی شهر بخارا

خواجه اولیاء کبیر رحمه الله

ایشان خلیفهٔ دوم خواجه عبد الخالق اند بخاری الاصل اند در مبادی حال یکے از دانشمند بخارا را به تحصیل علوم اشتغال داشته اند اتفاقاً روزے حضرت خواجه عبد الخالق قدس سره در بخارا مقدارے گوشت گرفته بوده اند خواجه اولیا آنجا رسیده و نیاز مندے بسیار کرده التماس نموده اند که گوشت را بمن دہید تا همراه شما بخانه رسانم حضرت خواجه التماس ایشان را قبول فرموده اند و ایشان گوشت را بدرخانهٔ حضرت خواجه آورده اند و حضرت خواجه ایشان را در خاطر شریف راه داده اند و فرموده که یک ساعت دیگر بیائید تا بهم طعام خوریم چون خواجه اولیا از ملازمت حضرت خواجه برگشته اند خود را در تحصیل و مطالعه بغایت افسرده یافته اند و بصحبت حضرت خواجه دل را مائل دیده اند بعد از ساعتے باز بملازمت حضرت خواجه شتافته اند و بدولت فرزندی و قبول نسبت طریقهٔ ایشان یافته دیگر بمجلس استاد نرفته اند آن دانشمند هرچند سعی نمود که ایشان را ازین طریق برگرداند میسر نشد بعد از ان هرجاے که ایشان را مے دید زبان طعن و ملامت میکشاده و سفاهت بسیار میکرد و خواجه اولیا در برابر هیچ نمی گفته اند تا شبی از شبها بر خواجه اولیا بحسب کشف از ان دانشمند امرے قبیح و فعلی شنیع ظاهر شده و وے را در کبیره و فاحشه دیده بامداد که بهم رسیده اند باز آن دانشمند آغاز ملامت و سفاهت کرده خواجه اولیا گفته اند اے استاد شرم نمیداری که شب در چنین فاحشه بودے و در روز مارا از راه حق باز میداری آن دانشمند خجل و منفعل شده است و یقین دانسته که ایشان را در ملازمت حضرت خواجه عبد الخالق فتحی شده است و متنبه گشته و همان زمان بملازمت حضرت خواجه رفته در خدمت ایشان توبه و انابت بازگشت کرد بر طریقهٔ ایشان اقبال

نموده از جملهٔ مقبولان گشته مشهورست که خدمت خواجه اولیا کبیر به در مسجد سمرقندیان در بازار بخارا یک چله خواطر بر آورده اند که دران طرف چهل شبانه روز هیچ خاطرے مزاحم ایشان نشده است حضرت ایشان این امر را از خواجه اولیا بغایت غریب و عظیم میداشتند و می پسندیدند وانگشت بدندان میگرفتند میفرمودند استغنال بطریقهٔ خواجگان قدس الله ارواحهم کسے را اندک فرصت باین مرتبه میسر رسد که از همه آوازے که بگوش مے آید همه ذکرے شنود و هم حضرت ایشان میفرمودند که معنی چلهٔ خواطر که از خواجه اولیا علیه الرحمة منقول ست نه آن ست که مطلقاً هیچ خاطرے نمی آمده باشد بلکه مراد آنست که هیچ خاطرے مزاحم نسبت باطنی ایشان نمی شده است همچنانکه خس و خاشاک بر روے آب روان مانع جریان آب روان نمیشود و می فرمودند که از خواجه علاء الدین غجدوانی علیه الرحمة که از اجلہ اصحاب حضرت خواجه علاء الدین قدس سره بودند پرسیدم که دل شما برین وجه است که غیری در وی خطور نمیکند فرمودند که گاه گاه چنین میشود و این بیت خواندند

بیت

چون بغایت تیز شد این جو روان ؛ غم نیاید در درون عاشقان ؛

فرمودند که گفته است غم نیاید نگفته است که غم نباید و مؤید این قول ست آنچه حضرت خواجه علاء الدین عطار قدس سره فرموده اند که خطرات مانع نبود و احتراز از ان دشوار بود و اختیار طبیعی که مدت بیست سال در نفی آن بودیم ناگاه نسبت خطر گذشت اما قرار نیافت خطرات را منع کردن کار قویست و بعضے برانند که خطرات را اعتباری نیست اما نباید گذاشت که متمکن شود که اگر تمکن آید قبض پیدا مے شود قبر مبارک خواجه اولیاء در بخارا بر خاک زیر حصار نزدیک برج عیار واقع شده چون خواجه را وفات نزدیک رسیده است چهار کس را از اصحاب خود که مذکور می شوند بخلافت اختیار کرده اند اجازت ارشاد فرموده اند

خواجه دهقان قلتی رحمه الله

خلیفهٔ اول ست از خلفاء خواجه اولیاء بعد وفات ایشان بر مسند ارشاد نشسته بوده است و سائر خلفاء و اصحاب در متابعت و خدمت وی بوده اند و قبر مبارک وی در ده قلت است که قریه ایست در شمال بخارا بر دو فرسنگی شهر

خواجه زکی خدابادی رحمه الله

خلیفه دوم ست از خلفا رخواجه اولیا وبعد از خواجه دهقان در مقام ارشاد نشست فرموده است وبا
خلفا واصحاب درخدمت وی بوده اند وملازمت وے می نموده وقبر وے در ده خدابا دست کز
دیهای بزرگ بخارا است بر پنج فرسنگی شهر

خواجه سوکمان رحمه الله

خلیفه سوم ست از خلفا رخواجه اولیا روبعد خواجه زکی بدعوت خلق مشغول بوده وسائر اصحاب درخدمت
ومتابعت وے بوده اند وقبر وے نیز نزدیک قبر خواجه اولیا است

خواجه غریب رحمه الله

فرزند صلبی خواجه اولیا وخلیفه چهارم ایشان بوده است وبعد از خواجه سوکمان بامر ارشاد قیام
مے نموده وخلق را بحق دعوت مے فرموده با شیخ العالم شیخ سیف الدین الباخرزے قدس سره
که از کبار اصحاب شیخ نجم الدین کبرا بوده است قدس سره معاصر بوده ودر فتح آباد بخارا که مدفن
شیخ سیف الدین آنجاست بهم صحبت بسیار میداخته اند ودران زمان شیخ مجذوب محبوب القلوب
شیخ حسن بلغارے رحمه الله از جانب اوروس وبلغار بولایت بخارا آمده است خدمت خواجه
غریب را که دران وقت نود ساله بوده است دریافته است وبغایت معتقد شده چون شیخ حسن
شیخ سیف الدین ملاقات کرده است شیخ سیف الدین از وے پرسیده است که خواجه غریب را
چون یافتید فرمود که مرد تمام ست وسلوک وی بجذبه آراسته است و شیخ حسن بلغاری در مدت
سه سال که در بخارا مقیم بوده است دائم بخواجه غریب صحبت میداشته از خاوند تاج الدین سناهی که
از کابر وقت بوده چنین منقولست که شیخ حسن بلغاری علیه الرحمة فرمود که من در مدت حیات خود
بسے اولیا وارباب قلوب را ملازمت کردم کسی را بمرتبه خواجه غریب ندیدم ودر مقامات شیخ حسن
مذکورست که در مدت عمر خود بیست وهشت تن از اولیا را ملازمت کردم اول ایشان شیخ سعد الدین
حموی بود وآخر ایشان خواجه غریب قدس الله اروا حهم وجملی از احوال شیخ حسن در فصل اول از
مقصد اول در ذکر شیخ عمر باغستانی که جد اعلا حضرت ایشان بوده اند بتقریب ایراد خواهد یافت
وخواجه غریب را چهار خلیفه بوده است که مذکور میشود وهمه سالک طریق رشاد وصاحب دعوت وارشاد

خواجه اولیاء ریا رسا رحمه الله

خلیفه اول ست از خلفاء اربعه خواجه غریب علیه الرحمة و وے از قریه خرمن ثیتی ست که دهی بوده است
در ولایت بخارا و حالا مندرس و منطمس ست و قبر وی آنجا بوده است

خواجه حسن شاوری رحمه الله

خلیفه دوم خواجه غریب ست و وے از قریه شادر ست که دهی بوده است از ولایت بخارا و او نیز
حالا مندرس ست و قبر وی هم آنجاست

خواجه اوکتمان رحمه الله

خلیفه سوم خواجه غریب ست و قبر وے در بخارا نزدیک بجوش مقدم ست بر بالاے پشته خواجه
چهار شنبه در قلب شهر واقعست

خواجه اولیا غریب رحمه الله

خلیفه چهارم ست از خلفاء خواجه غریب رحمه الله

خواجه سلیمان کرمینی رحمه الله

ایشان خلیفه سوم اند از خلفاء حضرت خواجه عبد الخالق قدس سره بعضی بر آنند که ایشان از جمله خلفاء
خواجه اولیا بوده اند میتواند بود که ایشان اول ملازمت حضرت خواجه عبد الخالق کرده باشند لیکن اتمام
امر ایشان در صحبت خواجه اولیا رشده باشد والله اعلم

رشحه از ایشان پرسیده اند که والمخلصون علی خطر عظیم که در حدیث واقع ست آن خطر عظیم چه باشد
ایشان فرموده اند که اگر این خطر خطور بمعنی خوف بودے بایستی که بلفظ فی مصدر شدی اما چون
مصدر بحرف علی شده است دلیل ست بر آنکه مراد ازین خطر عظیم مقامے عالے ست که مخلصان را خواهد
بود و این مقام را خوف لازم ست و آنکه خوف بر ایشان غالب ست بنا بر بلندی مقام ست زیرا که هر که
با آفتاب نزدیک تر بود حرارت آفتاب را در وے تاثیر بیشتر باشد و قبر مبارک خواجه سلیمان در ولایت
کرمینه است آن قصبه ایست مشتمل بر دیها از انجا تا شهر بخارا دوازده شرعی راه راست و در رساله
بهائیه که مشتمل بر مقامات و مناقب حضرت خواجه بهاء الدین ست قدس سره و تالیف شیخ فاضل و
کامل ابو القاسم بن محمد بن مسعود البخاری ست علیه الرحمة که از کبار اصحاب و تلامذه حضرت خواجه محمد پارسا
ست قدس سره چنین مذکور ست که خدمت خواجه سلیمان را دو خلیفه بوده است که هر یکی در زمان خود

صاحب ارشاد بوده است و خلق را بحق دعوت می نمودند و در رسالهٔ مسلک العارفین آورده که خواجه سلیمان [illegible]
را یک خلیفه بوده و ذکر به مجموع ایراد مے باید

خواجه محمد شاه بخاری رحمه الله

خلیفهٔ اول خواجه سلیمان علیه الرحمة بوده است و بعد از وے قائم مقام وے بشد

شیخ سعد الدین غجدوانی رحمه الله

خلیفهٔ دوم خواجه سلیمان بوده است و بعد از خواجه محمد شاه به دعوت و تربیت خلق مشغول بود۔

شیخ ابو سعید بخاری رحمه الله

وے نیز از کبار اصحاب خواجه سلیمان بوده و از خلفاء وے و پیر و مقتدا ر شیخ محمد بخاری ست
که صاحب کتاب مسالک العارفین ست که در طریقهٔ خواجگان قدس الله ارواحهم تالیف کرده و
در ان کتاب چنین مذکور ست که چون خواجه سلیمان را وفات نزدیک رسیده است از میان
اصحاب خود شیخ ابو سعید را بخلافت و نیابت اختیار کرده اند و شیخ سعد از ان سالها پیشوا و مقتدای
طالبان و صادقان بوده اند

رشحه از شیخ ابو سعید پرسیده اند چون خاطرے نیامده و باز گشت آن را نفی کنیم و منفی شود بچه دانیم
که خاطر نفسانی بوده یا شیطانی فرموده است که حاضر باشید که اگر در همان لباس عود کند و مثل خاطر اول
بود آن خاطر نفسانی ست زیرا که ابرام و لجاج صفت اوست و یک آرزو را مکرر مے طلبد تا آن وقت
که کام او بر آید پس روے به آرزوے دیگر کند اما اگر در لباس دیگر عود کند شیطانی ست زیرا که مقصود
شیطان اضلال و اغوا است اگر در لباسی نتواند راه سالک زد بلباس دیگر بر آید و از در دیگر در آید
رشحه هم از وے پرسیده اند که سخن از طریقت گفتن کرا رسد فرموده است کسی را که اگر ظاهر او را بهمه
اهل زمین عرض کنند بر ظاهر او هیچ عیب شرعی نیابند و اگر باطن او را بر همه اهل آسمان عرض تمامی
در باطن او هیچ نقص نباشد

درانجمه

خواجه عارف ریوگری رحمه الله

ایشان خلیفهٔ چهارم اند از خلفا حضرت خواجه عبد الخالق قدس سره مولد و مدفن ایشان ریوگری ست
که دهی ست از دیهای بخارا بر شش فرسنگی شهر و از انجا تا غجدوان یک فرسنگ شرعی ست و سلسلهٔ نسبت

و ارادت حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره از میان خلفاء حضرت خواجه عبد الخالق بخدمت
خواجه عارف پیوسته قدس سره

خواجه محمود انجیر فغنوی قدس الله سره

ایشان افضل و اکمل اصحاب خواجه عارف اند و از میان اصحاب خواجه عارف بخلافت و ارشاد ممتاز
بوده اند مولد ایشان انجیر فغنی است که دیهی است در ولایت بخارا از مضافات وابکنی که دیهے بزرگ
مشتمل ست بر چندین ده و مزرعه و سه فرسنگ از شهر دور است و ایشان در وابکنی مقیم بوده اند و قبر
مبارک ایشان آنجاست بکسب گل کاری می پرداخته اند و از آن ممر وجه معاش می ساخته و چون
خواجه را اجازت ارشاد یافته بوده اند و بدعوت خلق بحق ماذون گشته بنا بر مقتضاے وقت و مصلحت
حال طالبان ذکر علانیه افتتاح کرده اند اول بار که مشغول شده اند در مرض موت خواجه عارف
بوده است نزدیک بزمان تسلیم ایشان بر سر تل ریوکرے و خواجه عارف دران محل فرموده اند
که این وقت آن وقت ست که مارا اشارت کرده بودند اشارت رسیده بود که وقتی خواهد آمد که طالبان
را بنا بر مصلحت حال ایشان ذکر جهر باید گفت و بعد از نقل ایشان خواجه محمود در مسجدے که در دروازه
وابکنی است به ذکر علانیه مشغول شدند و مولانا حافظ الدین از کبار علما در وقت جد اعلا حضرت
خواجه محمد پارسا اند باشارت استاد العلما شمس الائمة الحلوائی رحمهما الله در بخارا از خواجه محمود سوال
کرده بحضور جمعی کثیر از ائمه و علما در زمانکه خدمت شما ذکر علانیه بچه نسبت مے گوئید خواجه فرموده اند
تا خفته بیدار شود و از غافلی آگاه گردد و روے براه آرد و باستقامت شریعت و طریقت در آید
و بحقیقت توبه و انابت که باحتیاج همه خیرات و اصل همه سعادات ست رغبت نماید خدمت
مولانا حافظ الدین گفتند که نیت شما صحیح ست و شما را این شغل حلال ست انگاه از خواجه محمود التماس
نمودند که ذکر علانیه را حدے بیان فرمائید که بآن حد حقیقت از مجاز ممتاز گردد و بیگانه از آشنا جدا
شود خواجه فرمودند که ذکر علانیه کسے را مسلم ست که زبان او پاک باشد از دروغ و غیبت و حلق او
پاک باشد از حرام و شبهت و دل او پاک باشد از ریا و سمعت و سر او پاک باشد از توجه بغیر حضرت
ربوبیت خدمت خواجه علی رامیتنی که از اجله اصحاب خواجه محمود اند فرموده اند که درویشی در عهد دولت
خواجه محمود حضرت خواجه خضر را علیه السلام دید از ایشان پرسید که درین زمان از مشائخ کیست که بر جاده

استقامت ثابت باشد تا دست ارادت در دامن متابعت وے زده بوے اقتدا نمایم خواجه خضر
فرمودند که خواجه محمود انجیر فغنوی بعضی از اصحاب خواجه علی فرموده اند که آن درویش که حضرت خضر را
دیده بود خواجه علی بود دندا ما خود را بآن نمی آوردند که من خضر را دیده ام گویند که روزے خواجه علی
با سائر اصحاب خواجه محمود در ده راتیتن بذکر مشغولے بوده اند ناگاه فودیده اند که مرغ سفید بزرگ
پروازکنان از بالاے سر ایشان میگذشته چون بسمت الراس ایشان رسیده بزبان فصیح گفته
که اے علی مردانه باش اصحاب را از دیدن آن مرغ و شنیدن آن سخن کیفیتی شده است که
بیهوش گشته اند بعد از انکه بخود آمده اند پرسیده اند که این چه بود که دیدیم و شنیدیم خدمت خواجه علی
فرموده اند که آن خواجه محمود بود حق سبحانه ایشان را آن کرامت کرده است که دائم دران مقام
که حق سبحانه با موسی کلیم علیه السلام چند هزار کلمه گفته است پرواز مے کنند و درین محل ایشان
بر سر بالین خواجه دهقان قلتی که خلیفه نخستین خواجه اولیا کبیر است رفته اند که وفات وے نزدیک
رسیده بود و از حضرت حق سبحانه درخواست کرده بود که در نفس آخر یکی دوستان خود را بر سر من بفرست
که درین وقت رحلت مرامد دے باشد خواجه محمود بسبب آن رفته بود در خدمت خواجه محمود دو خلیفه
بوده است که بعد از ایشان در مقام ارشاد بوده اند و خلق را بتحقیق دلالت نموده اند

امیر خرد وابکنی رحمه الله

علم ایشان امیر حسین ست خلیفه اول اند از خلفا خواجه محمود و از بزرگان زمان خود بوده اند و مرجع طالبان
و سالکان و ایشان را برادرے بوده است بزرگ امیر حسن نام معروف بمیر کلان که وی هم
از اصحاب خواجه محمود بوده است لیکن امر خلافت و نیابت خواجه مفوض بمیر خرد شده و قبر میر خرد
در ده وابکنی ست در صفه مقبره خواجه محمود قدس سره بیزار و بیترک هم

خواجه علی ارغندانی رحمه الله

خلیفه امیر خرد بوده و قبر وے در ده ارغندان ست از قصبه زندنی بر پنج فرسنگ بخارا

خواجه علی رامیتنی رحمه الله

ایشان خلیفه دوم اند از خلفا خواجه محمود و لقب ایشان در سلسله خواجگان قدس الله ارواحهم
حضرت عزیزان است و گویند چون خواجه محمود را وفات نزدیک رسیده است امر خلافت بحضرت

عزیزان

عزیزان حواله کرده اند و سائر اصحاب را بایشان سپرده سلسلهٔ نسبت حضرت خواجه بهاءالدین
قدس سره از میان خلفا و اصحاب خواجه محمود بدو واسطه بایشان می رسد و ایشان را مقامات رفیعه
و کرامات عجیبه بسیارست و بصنعت بافندگی مشغول بوده اند حضرت مخدومی در کتاب
نفحات الانس نوشته اند که این فقیر از بعض اکابر چنین استماع دارد که اشارت بایشان ست آنچه
حضرت مولانا جلال الدین رومی قدس سره در غزلیات خود فرموده اند بیت گر نه علم حال
فوق قال بودی کی شدی بنده اعیان بخارا خواجه نساج را مولد شریف ایشان رامیتن ست
که قصبهٔ بزرگ ست در ولایت بخارا بر دو فرسنگی شهر و بر ده پار رهای بسیار مشتمل ست و قبر مبارک
ایشان در خوارزم ست معروف و مشهور به زیارت و اتبرک به و از برکات انفاس نفیسه ایشان ست این چند
سخن که در ضمن شانزده رشحه ایراد می یابد

رشحه حضرت شیخ رکن الدین علاءالدوله سمنانی قدس سره بایشان معاصر بوده اند و میان ایشان
مراسلات و مفاوضات واقع شده گویند حضرت شیخ درویشی را بخدمت ایشان فرستاده
و سه مسئله پرسیده و هر یکی را جواب شنیده مسئله اول آنکه ما و شما خدمت آینده و رونده می کنیم
و شما در سفره تکلف نمی کنید و ما تکلف می کنیم و مردم از شما آزادی می کنند و از ما در گله اند سبب
این چیست حضرت عزیزان در جواب گفته اند که خدمت کنندگان منت نهنده بسیار اند و خدمت
کنندگان منت دارنده کم اند جهد کنید که از خدمت کنندگان منت دارنده باشید تا کسی
از شما در گله نباشد مسئله دوم آنکه شنیده ایم که تربیت شما از خواجه خضرست علیه السلام این چگونه
است در جواب فرموده اند بندگان حق سبحانه عاشق آنند که خضر عاشق اوست
مسئله سوم آنکه ما می شنویم که شما ذکر جهر میگوئید چه نسبت در جواب فرموده اند که ما نیز می شنویم
که شما ذکر خفیه میگوئید پس ذکر شما نیز جهر باشد

رشحه مولانا سیف الدین قصه که از اکابر علماء آن زمان بوده از حضرت عزیزان سوال کرده شما
ذکر علانیه بچه نیت می گوئید ایشان فرموده اند که باجماع همه علما در نفس اخیر بلند گفتن و تلقین
کردن بحکم حدیث لقنوا موتاکم بشهادة ان لا اله الا الله جائز ست و درویشان را هر نفس نفس اخیرست
رشحه شیخ بدرالدین رامی و مائی که از کبار اصحاب شیخ حسن بلغاری ست صحبت حضرت عزیزان

دریافته بوده است و از ایشان پرسیده بودند که ذکر کثیر که ما از نزد حق سبحانه بآن مأموریم کما قال سبحانه
و اذکروا الله ذکرا کثیرا ذکر زبان ست یا ذکر دل حضرت عزیزان فرموده اند که مبتدی را ذکر زبان نسبت
و منتهی را ذکر دل مبتدی همیشه تکلف و تعمل میکند و جلبه میکند اما منتهی را چون اثر ذکر بدل رسد
جمله اعضاء و جوارح و عروق و مفاصل وی بذکر گویا شوند و دران وقت سالک بذکر کثیر متحقق شود
و دران حال کار یک روزهٔ وی برابر کار یک ساله دیگران بود

رشحه فرموده اند که معنی آن سخن که حق سبحانه در هر شبانروزی سی صد و شصت نظر رحمت
بر دل بنده مومن میکند آنست که دل سی صد و شصت روزنه دارد بجمیع اعضا و آن سی صد و شصت
رگ ست و سی صد و شصت از اورده و شرائین متصل بدن چون دل از ذکر متاثر شود و بآن مرتبه
رسد که منظور نظر خاص حق سبحانه گردد و آثار آن نظر از دل بجمیع اعضا منشعب شود تا هر عضوی
بطاعت لائق حال خود مشغول گردد و از نور آن طاعت از هر عضوی فیض که نظر رحمت
عبارت از ان ست بدل رسد

رشحه از ایشان پرسیده اند که ایمان چیست فرموده اند که کندن و پیوستن مناسب صنعت خود
که بافندگی بود جواب گفتند

رشحه از ایشان پرسیده اند که مسبوق بقضا مسبوق است که برخیزد فرموده اند که پیش از صبح یعنی باید که
پیش از وقت برخیزد تا که نماز قضا نشود

رشحه فرموده اند که در آیه کریمه توبوا الی الله هم اشارت ست و هم بشارت اشارت ست به کردن توبه
و بشارت بقبول آن که اگر قبول نکردی امر نکردی امر دلیل قبول ست باید تقصیر

رشحه فرموده اند که عمل می باید کرد و ناکرده انگاشتن و خود را مقصر دیدن و عمل از سر گرفتن

رشحه فرموده اند در وقت خود را نیک نگاه باید داشت وقت سخن کردن و وقت چیزی خوردن

رشحه فرموده اند که روزی حضرت خضر علیه السلام پیش خواجه عبدالخالق آمده اند خواجه دو قرص
جوین از خانه بیرون آورده اند خضر علیه السلام نخورده اند خواجه فرموده اند تناول نمائید لقمه
حلال ست خضر علیه السلام فرموده که همچنان ست لیکن خمیر کننده وی بی طهارت بوده است
ما را خوردن این روا نیست

رشحه[۱۱] فرموده اند کسی که جائے مے نشیند و خلق را بخدائے خواند باید که چون مرد جانور دار باشد حوصله هر مرغے را بداند و طعمه هر مرغے درخور وے دهد مرشد نیز باید که تربیت صادقان و طالبان بقدر تفاوت قابلیات و استعدادات ایشان کند

رشحه[۱۲] فرموده اند که اگر در همه روے زمین یکے از فرزندان خواجه عبدالخالق بودے منصور هرگز بدار نه رفتے یعنے اگر یکے از فرزندان معنوی خواجه در حیات بودے حسین منصور را تربیت از ان مقام گذرانیدی

رشحه[۱۳] فرموده اند که روندگان راه ریاضت و مجاهدت بسیار باید کشید تا بمرتبه و مقامے رسند اما راه ازین همه نزدیک تر هست که زودتر بمقصود رسد و آن آنست که رونده راه دران کوشد که خود را بواسطه خلقے و خدمتے در دل صاحب دلے جا کند چون دل این طائفه مورد نظر حق ست او را نیز از ان نظر نصیبی رسد

رشحه[۱۴] فرموده اند بزبان دعا کنید که بآن زبان گناه نه کرده باشید تا اجابت مترتب شود یعنی پیش دوستان خدا تواضع و نیازمندی کنید تا ایشان برای شما دعا کنند

رشحه[۱۵] روزی در حضور حضرت عزیزان کسی خوانده که مصرع عاشقان در دمے دو عید کنند ایشان فرموده اند که سه عید کنند آنکس گفته که حضرت عزیزان کشف این معنی فرمانید گفته اند که یکی یاد کرد بنده میان دو کرد خداوند ست اول بنده را توفیق دهد که یاد وے کنند و چون یاد کند بشرف قبول مشرف سازد پس توفیق و یاد کرد و قبول سه عید باشد۔

رشحه[۱۶] روزے شیخ فخرالدین نورے که از اکابر آن زمان بوده از عزیزان پرسید که سبب چه بود که در روز اول که سوال الست بربکم واقع شود همه بلفظ بلی جواب دادند و در روز ابد که حق سبحانه لمن الملک الیوم گوید هیچکس جواب نه گوید ایشان فرموده اند که روز ازل وضع تکالیف شرعیه بوده و در شرع گفت باشد اما روز ابد روز رفع تکالیف شرعیه است و ابتدا ر عالم حقیقت و در حقیقت گفت نباشد لاجرم آنروز حضرت حق سبحانه هم بخود جواب خود گوید لله الواحد القهار و از جمله اشعاری که بحضرت عزیزان منسوبست این یک قطعه و چهار رباعی ست فرمودند قطعه نفس مرغی مقید در درون ست + نگه دارش که خوش مرغیست و مساره + زپائش بند مگسل تا نپرد + که نتوانی گرفتن بعد پرواز + رباعے باهرکه

نشستی ولشد جمع دلت ٭ وز تو نه رسید زحمت آب و گلت ٭ از صحبت وی اگر تبرا نکنی ٭ هرگز نکند
روح عزیزان بحلت ٭ رباعی بیچاره دلم که عاشق روے تو بود ٭ تا وقت صبوح دد دش در کوے
تو بود ٭ چوگان سر زلف تو از حال بحال ٭ می بردش و همچنان یکی گوے تو بود ٭ رباعی چون ذکر اهل
رسد دلت درد کند ٭ آن ذکر بود که مرو را فرد کند ٭ هرچند که خاصیت آتش دارد ٭ لیکن دو جهان
بر دل تو سرد کند ٭ رباعی خواهی که بحج رسی بیارام اے تن ٭ واندر طلب دوست بیارامی تن ٭ خواهی
مدد از روح عزیزان یابی ٭ پای از سر خود ساز و بیارامی تن

بن خوارق عادت قدس الله سره منقول ست که خدمت سید اتا که ذکر ایشان
در سلسله خواجه احمد یسوی قدس سرها گذشت با خدمت عزیزان در یک زمان بوده اند و گاه گاه
بیکدیگر ملاقات مے نموده و خدمت سید اتا را در مبادے حال با ایشان نقارے می بوده است روزی
از خدمت سید نسبت با ایشان صورتے منافی طریق ادب صادر شده اتفاقاً دران ایام از جانب
دشت قبچاق جمعی از ترکان تاختی آورده اند و یک پسر سید اتا را باسیرے برده سید متنبه شده اند
و دانسته که این حادثه بواسطه آن بے ادبے واقع شده بمقام معذرت درآمده و ترتیب
سفره کرده و خدمت عزیزان را برسم ضیافت التماس نموده و نیاز مند بسیاری پیش برده و ایشان
بر غرض سید اطلاع شده اند و التماس وے را قبول نموده بر سر سفره وے حاضر شده اند و
دران مجلس بسی از اکابر علما و مشاهیر وقت بوده اند و خدمت عزیزان را دران روز کیفیتی عظیم
بوده و وقتی بغایت خوش داشته اند چون خادم نمکدان آورده سفره بر زمین نهاده ایشان
فرموده اند که علی انگشت بر نمک نزند و دست بطعام نبرد تا فرزند سید اتا بر سر این سفره حاضر نشود
و بعد از ین سخن لحظه سکوت کرده اند و حاضران همه منتظر آن نفس بوده اند درین حال ناگاه پسر
سید اتا از ان در خانه درآمده و یکبار شور و غوغا از ان مجلس برخاسته مردم حیران و مدهوش
مانده اند پس کیفیت آن آمدن از وے پرسیده اند گفته که من پیش ازین ساعت در دست
جمعی از ترکان اسیر بودم و مرا بند کرده بدیار خود مے بردند اکنون مے نگرم پیش شما حاضرم اهل
مجلس را یقین شده که آن تصرفے بوده است که از حضرت عزیزان واقع شده همه سر در پای ایشان
نهاده اند و دست ارادت داده منقول ست که روزے خدمت عزیزان را مهمانے عزیز رسیده است

و درخانهٔ ایشان خوردنے حاضر نبوده ازان جهت تبسی در بار شده اند و از خانه بیرون آمده ناگاه
غلامے مچان فروش که از جملهٔ مخلصان ایشان بوده دیگیے پر از مچان بر سر درین محل رسیده است و
نیاز مندیے بسیار کرده که این طعام را به نیت ملازمان شما ساخته ام امید وارم که در محل قبول
افتد خدمت عزیزان را آمدن آن غلام باین طعام درین وقت بغایت پسندیده افتاده است
وے را نوازش کردند و مهمان را بآن بر گذرانیده پس آن غلام را طلبیدند و فرمودند که خدمتگاری
تو بغایت کارے بود اکنون هر مرادے که دارے از ما بطلب که مقصود حاصل ست غلام بغایت
زیرک و آگاه بود گفت آن مے خواهم که من شما شوم خدمت عزیزان فرموده اند این بغایت صعب
است و بار بر تو مے افتد و ترا طاقت کشیدن این بار نخواهد بود غلام نیاز مندیے کرد که مراد من
این ست و غیر ازین هیچ آرزو ندارم ایشان فرمودند همچنین باش پس دست وے گرفته بخلوت
خاص بردند و التفات نموده متوجه حال وے شدند بعد از ساعتی شیخ ایشان بروے افتاد
فی الحال بحسب ظاهر و باطن بصورت و سیرت ایشان بر آمد بعینه مثل ایشان شد بعد ازین
التفات مدت چهل روز کما بیش زنده بود بعد ازان بجوار رحمت حق سبحانه نقل کرد رحمة الله علیه گویند
که چون عزیزان از ولایت بخارا باشارت غیبی عزیمت خوارزم کردند و به دروازهٔ شهر رسیدند ایستادند و
درویش را پیش خوارزم شاه فرستاده که فقیرے بافنده به شهر شما آمده و داعیه اقامت دارد و اگر مصلحت شما
باشد در آید و الا برگردد و درویشان را گفتند چون رخصت باشد ازین دهند نشانے مهر بادشاه
درین باب بگیرید چون درویشان یافتند و هم عرض کردند خوارزم شاه و ارکان دولت خندیدند
و گفتند اینها مردم ساده و نادان اند پس از وے هزل و مطایبه نشانے بر طبق مدعای ایشان نوشتند
و مهر کرده بایشان دادند و درویشان آن نشان را بملازمت حضرت عزیزان آوردند و ایشان
قدم مبارک در شهر نهادند و بگوشه نشستند و بطریق خواجگان قدس الله ارواحهم مشغول شدند و
هر صباح بمزدورگاه مے آمدند و یک دو مزدور میگرفتند و بخانه مے آمدند و مے فرمودند که وضو کامل سازید
امروز تا نماز دیگر بر طهارت باصحبت دارید و ذکر گوئید بعد ازان مزد خود گیرید و روید آن مردم بجان
منت مے داشتند و تا نماز دیگر بدان وجه در ملازمت ایشان مے بودند چون یک روز بآن طریق
بسر مے بردند از برکت صحبت حضرت عزیزان و تاثیر و تصرف باطنی ایشان صفتی از آن مردم حال می شد

که دیگر از ملازمت گرامی ایشان امکان رفتن وجدا شدن نبود تا بعد از چندگاه اکثر اهل آن دیار
بربقهٔ ارادت ایشان درآمدند و پیروان ایشان کثرت و ازدحام طالبان بسیار شد آخر خبر بخوارزم
شاه بردند که شخصی درین شهر پیدا شده است که اکثر مردمان دست ارادت بوی داده اند و در
ملازمت وی بپای ایستاده مبادا که از وی و کثرت اتباع وی ملک را خللی و آفتی
پیدا شود که تسکین نتوان داد بادشاه ازان خبر متوهم شده بمقام آن درآمده که ایشان را ازان
دیار اخراج کند حضرت عزیزان همان دو درویش را بآن نشان پیش بادشاه فرستادند که ما بشهر شما هم باجازت
و مصلحت شما درآمدیم اکنون اگر سخن را دیگرے کنید و بنقیض آن حکم می فرمائید بیرون رویم بادشاه
وارکان دولت ازان حضرت بغایت خجل و منفعل شدند و بملازمت ایشان آمدند و از جملهٔ محبان
و مخلصان شدند گویند سن شریف حضرت عزیزان تا صد و سی سال کشیده بود و ایشان
را دو فرزند بزرگوار بوده است هر دو عالم و عامل و عارف و کامل از مراتب علیه ارباب
ولایت بهره تمام داشته اند

خواجه خرد رحمه الله تعالی

فرزند کلان حضرت عزیزان بوده است نام وی خواجه محمد بوده در زمان حیات والد شریف خود
بسن هشتاد رسیده است و اصحاب حضرت عزیزان را خواجه بزرگ می گفته اند و خواجه محمد را
خواجه خرد و باین نام شهرت یافته بوده اند

خواجه ابراهیم رحمه الله تعالی

فرزند خرد حضرت عزیزانست گویند چون حضرت عزیزان را وفات نزدیک رسیده است خواجه
ابراهیم را اجازت ارشاد داده اند و بدعوت مستعدان امر فرموده و بعضی اصحاب را بخاطر آمده که با وجود
خواجه خرد که فرزند کلان تر اند و عالم اند بعلوم ظاهر و باطن جهت چه باشد که ایشان خواجه ابراهیم را
بارشاد خلق اختیار کردند حضرت عزیزان را بر آن خاطر اشرافی شده فرموده اند که خواجه خرد بعد از
ما چندان مکثی نخواهد کرد و هم درین ایام بما ملحق خواهد شد وفات عزیزان روز دوشنبه بین الصلوتین
بیست و هشتم ماه ذیقعده سنه خمسة عشر و سبعمائة بوده است و در بعضی نسخها بنظر آمده که نقل ایشان در
شهور سنه احدی و عشرین و سبعمائة بوده است والله اعلم و وفات خواجه خرد روز دوشنبه وقت چاشت

هفدهم ماه ذی الحجه سنه خمسه عشر و سبعمائه بوده است بنوزده روز بعد از نقل حضرت عزیزان و وفات خواجه ابراهیم در شهور سنه ۷۹۳ه ثلاث و تسعین و سبعمائه واقع شده است و در تاریخ وفات حضرت عزیزان گفته اند این قطعه هفصد و پانزده ز هجرت بود + بیست و هشتم ز ماه ذیقعده + کان جنید زمان و شبلی وقت + زین سرا رفت در پس پرده + حضرت عزیزان را بعد از خواجه خرد چهار خلیفه بوده است همه محمد نام که صاحب کمال و اهل ذوق و حال بوده اند و بعد ایشان طالبان تحقیق را بحق دعوت فرموده اند

خواجه محمد کلادوز رحمة الله تعالی علیه

از کبار اصحاب حضرت عزیزان بوده است و از جمله خلفا ایشان و قبر وی هم در خوارزم است۔

خواجه محمد حلاج بلخی رحمه الله

از کمل اصحاب عزیزان بوده و از جمله خلفاء ایشان و قبر وی در ولایت بلخ ست۔

خواجه محمد باوردی رحمة الله تعالی علیه

از جمله اصحاب حضرت عزیزان ست و از جمله خلفاء ایشان و قبر وی نیز در خوارزم ست

خواجه محمد بابا سماسی قدس سره

ایشان افضل و اکمل اصحاب حضرت عزیزان اند مولد ایشان قریه سماسی بوده است که از جمله دیهای رامتین ست و یک شرعی دور ست از رامیتن و از انجا تا بخارا سه شرعی ست و قبر مبارک ایشان نیز آنجاست منقول ست که چون حضرت عزیزان را وفات نزدیک رسیده است خدمت خواجه محمد بابا را از میان اصحاب اختیار کرده اند و خلافت و نیابت خود را بایشان تفویض فرموده همه اصحاب را بمتابعت و ملازمت ایشان امر کرده اند و حضرت خواجه بهاء الدین را قدس سره نظر قبول بفرزندی ایشان بوده است و ایشان پیش از ولادت حضرت خواجه بارها که بر کوشک هندوان میگذشته اند میفرموده اند که ازین خاک بوی مردی می آید زود باشد که کوشک هندوان قصر عارفان شود تا وقتی آنجا رسیده اند که فرموده که آن بوی زیادت شده همانا که آن مرد متولد شده است و دران محل از ولادت حضرت خواجه سه روز گذشته بود و جد ایشان معامله بر سینه ایشان گذاشته اند و ایشان را بنظر حضرت بابا آورده اند خواجه بابا محمد فرموده اند که وی فرزند ماست داد را قبول کرده ایم پس باصحاب گفتند که این مرد ماست که ما بوی وی شمیده بودیم

روی نباشد که مقتدای روزگار شود پس روی به سید امیر کلال کرده اند که خلیفه خواجه اند و فرموده اند که در حق فرزند بهاء الدین شفقت و تربیت دریغ ندارے و ترا بحل نکنم اگر تقصیر کنی امیر برپای خواسته اند و دوست بر سینه نهاده که مرد نباشم اگر تقصیر کنم و باقی این حکایت و تربیت هاے امیر حضرت خواجه را در مقامات حضرت خواجه بتفصیل مذکورست حضرت ایشان میفرموده اند که حضرت خواجه محمد بابا را در ده سماسی باغکی می بوده است که گاه گاه تاک آن را بدست مبارک خود مے بریده اند و آن کار دیر تر مے کشیده بواسطه آنکه چون یک شاخ تاک را مے بریده اند از غلبه حال و کیفیتی که پیدا شته اره از دست مبارک ایشان مے افتاده و از خود غائب مے شده اند و آن غیبت و بیخودی مدتے برداشته حضرت خواجه محمد بابا را چهار خلیفه بوده است همه فاضل و کامل که بعد از ایشان بدعوت صادقان و ارشاد طالبان مشغول مے بوده اند

خواجه صوفی سوخاری رحمه الله

از خلفاء خواجه محمد بابا بوده است و قبر وے در ده سوخارے ست که دهها بخارے ست که بر نه و فرسنگی شهرست

خواجه محمود سماسی رحمه الله

فرزند شریف خواجه محمد باباست و از جمله خلفاے ایشان

مولانا دانشمند علی رحمه الله

از کبار اصحاب خواجه محمد باباست و از جمله خلفاء معزز ایشان

سید امیر کلال قدس سره

ایشان افضل و اکمل همه خلفا و اصحاب خواجه محمد بابا بوده اند و شرف سیادت داشته اند مولد و مدفن ایشان ده سوخارے ست و بداشکری اشتغال مے داشته اند و بزبان بخارا داشکر را کلال گویند در مقامات ایشان مذکورست که والده شریفه ایشان فرموده اند تا امیر کلال را در پوست داشتم هرگاه که لقمه شبهه آلود اکل اتفاق افتادے مرا درد شکم عظیم بگرفتے و چون این معنی مکرر شده دانستم که بسبب وجود این فرزندست دیگر در لقمه احتیاط کردم و بوے امیدوار شدم چون سید امیر کلال بسن شباب رسیده اند کشتی می گرفته اند و گرد ایشان هنگامه و معرکه مے شده روزے دران معرکه

شخصے را بخاطر گذشته که چه معنی دارد که سید زاده شریف کشتی گیرد و زور آزمائی کند و طریق اهل بدعت
ورزد و زحمتِ اشتنا وی را خواب ربوده در خواب چنان دیده که قیامت قائم شده است و وی جائے
در میان گل ولائے تا سینه فرو رفته است و بمجال خود فرو مانده ناگاه دید امیر پیدا شدند و هر دو
بازوے وے گرفتند و بآسانی وے را از ان لائے بالا کشیدند چون بیدار شده امیر در ان معرکه
روی بوے کرده فرموده اند که ما زور آزمائی برائے چنین روزے کنیم روزے حضرت خواجه محمد بابا
از کنار معرکه امیر گذشته اند زمانے بنظارهٔ ایشان توقف فرموده اند بعضی اصحاب را که همراه بودند بخاطر
آمده که جهت چیست که حضرت خواجه متوجه این مبتدعان شدند خواجه را بران خاطر اشرافی شده
فرموده اند که درین معرکه مردے ست که بسی مردان در صحبت وے بدرجهٔ کمال خواهند رسید نظر ما
بر دست می خواهم که او را صید کنم درین محل نظر امیر بجانب ایشان افتاده و جاذبهٔ ایشان امیر
را از جائے در ربوده چون خواجه قدم نهاده اند و روان شده امیر بے طاقت گشته معرکه را گذاشته
اند و از عقب ایشان رفته چون خواجه بمنزل خود رسیده اند امیر را در آورده اند و طریقه گفته اند و
بفرزندی قبول کرده بعد از ان دیگر هرگز کسے امیر را در معرکه و بازار ندیده مدت بیست سال پیوسته
در خدمت و ملازمت خواجه محمد بابا بوده اند و هر هفته دو بار روز دوشنبه و پنجشنبه از سوخاری به سماسی بر رفته
بملازمت خواجه باز مے آمده اند و مسافت میان این دو شرعی ست و دران مدت بطریق خواجگان
اشتغال مے نموده اند بر وجهے که هیچکس را بر حال ایشان اطلاع نبوده است تا در ظل تربیت خواجه بدرجهٔ تکمیل
و ارشاد رسیده اند و حضرت خواجه بهاء الدین را قدس سره نسبت صحبت و تعلیم ذکر و آداب سلوک طریقت از ایشان
است خدمت سید امیر کلال را چهار فرزند و چهار خلیفه بوده است همه ارباب کمال و اصحاب وقت و حال تربیت
هر یکی از فرزندان را حواله بیکی از خلفاء اربعه خود کرده اند و ذکر ایشان با بعضی دیگر از اصحاب امیر و اصحاب
ایشان سمت ایراد مے یابد گویند اصحاب امیر صد و چهار تن بوده اند و نام بعضے از ایشان در مقامات امیر مذکور ست

امیر برهان رحمة الله علیه

فرزند نخستین حضرت سید امیر کلال بوده اند و بارها امیر فرموده اند که این فرزند برهان من ست و
امیر برهان از اجلّهٔ اصحاب حضرت خواجه بهاء الدین اند قدس الله سره و خدمت امیر تربیت ایشان
بحواله حضرت خواجه کرده بوده اند روزے خدمت امیر بحضرت خواجه را گفتند چون استاد شاگرد را تربیت کند

هر آئینه خواهد که اثر تربیت خود را در شاگرد مطالعه کند تا ویرا اعتماد شود بر آنکه تربیت وی جای افتاده
است اگر خللی در کار شاگرد بیند آنرا اصلاح نماید آنگاه فرموده اند که فرزند من امیر برهان حاضر است و
هیچکس دست تصرف بروی ننهاده است و تربیت معنوی نکرده در نظر من بتربیت وی مشغول شوید
تا اثر آنرا مطالعه نمایم و مرا بصفت مربی اعتماد شود حضرت خواجه در مراقبه نشسته بودند و متوجه خدمت امیر
شده و از غایت رعایت ادب در امتثال امیر متوقف گشته خدمت امیر فرموده اند توقف مفرمایید حضرت
خواجه بنا بر امتثال امر ایشان متوجه باطن خدمت امیر برهان شده اند و بی توقف در باطن وی مشغول گشتند
فی الحال آثار آن تصرف در باطن و ظاهر برهان پیدا گشت و حالی بزرگ در وی پدید آمد و اثر سکر
حقیقی ظاهر شد امیر برهان صاحب سکر و جذبه قوی بوده است و طریق وی انزوا و انقطاع از خلق می بوده
و هرگز با کسی شغل و آرام نمیگرفته و هیچکس را بر اطوار و احوال وی اطلاع نمی بوده و در قوت باطن بمرتبه بوده
که احوال باطنی بعضی از اصحاب حضرت خواجه را غارت میکرده و برا عریان می ساخته شیخ نیک روز بخاری
که یکی از جمله اصحاب حضرت خواجه است حکایت کرده است که هر گاه که مرا وجای با امیر برهان ملاقات
می شد احوال باطنی مرا از من می ربود و مرا خالی و پریشان خاطر می ساخت چون این معنی بمکرات و مرات
واقع شد خواستم که در دل خود بحضرت خواجه عرض کنم باین داعیه پیش حضرت خواجه آمدم فرمودند که از
امیر برهان بشکایت آمده گفتم بلی گفتند در آن زمان که او بتو متوجه شود تو متوجه من شو بگو که من نیستم
ایشانند بعد ازین تعلیم چون با امیر برهان رسیدم و خواست بهمان طریق بمن مشغول شود من متوجه حضرت
خواجه گشتم و صورت ایشان را در خیال آوردم و گفتم من نیستم حضرت خواجه اند یکبار دیدم که حال امیر
برهان دیگر شد و بیهوش از پای در افتاد بعد از آن دیگر هرگز بطریق تصرف بمن متوجه نشد راقم از امیر برهان
منقول ست که فرموده عید قربانی بود که خلق از مصلی باز گشته بودند و مردم بسیار در ملازمت حضرت خواجه
میرفتند و من از عقب همه میرفتم چون ازدحام و اقبال خلق را بحضرت خواجه مشاهده کردم با دل خود گفتم خوشا
ایام بروائل ظهور حضرت خواجه که زمان ظهور احوال و کار و بار ایشان بود این زمان خلق ایشان را
تشویش میدهند چون این معنی را بر خاطر گذرانیدم حضرت خواجه توقف نمودند تا من بایشان رسیدم
گریبان مرا گرفتند و اندک حرکتی دادند و صفتی بغایت بزرگ در باطن من تصرف کرد چنانچه از عظمت و
صولت آن طاقت ایستادن نداشتم حضرت خواجه مرا آنگاه داشتند زمانی که بران صفت گذشت

چون بحال خود باز آمدم مرا گفتند چه میگوئی آن حال و کار و بار این هست یا نے در قدم ایشان افتادم و گفتم کار و بار و احوال بیشتر از بیشتر است

امیر حمزه رحمه الله

فرزند دوم امیر کلال ست و امیر ویرا بنام والد خود سید حمزه کرده اند و هرگز ویرا بنام نمیخوانده اند همیشه پدر مے گفته اند و از وے کرامات و خوارق عادات بسیار ظاهر مے شده است که بعضی ازان در مقامات امیر کلال که نبیرهٔ امیر حمزه تالیف کرده مذکورست و حرفهٔ امیر حمزه صیادی بوده است و ازان ممر وجه معاش حاصل مے کرده و امیر تربیت وے را حواله بمولانا عارف دیک کرانی کرده بوده اند. امیر حمزه می فرموده است که خدمت مولانا عارف مرا گفتند اگر یاری میخواهید که بار شما کشد این بغایت دشوارست و اگر یاری میخواهید که شما بار او کشید همه جهان یار شماست و خدمت امیر حمزه بعد از وفات امیر کلال قائم مقام ایشان بوده و سالها خلق را بطریق شاد ارشاد فرموده و وفات وے در غرهٔ شوال سنه ثمان و ثمان مائة واقع شده و ویرا چهار خلیفه بوده است که بعد از وی بمسند ارشاد بوده اند و طالبان را بحق دعوت مینموده اند

مولانا حسام الدین شاشی بخاری رحمته الله علیه

خلیفه اول ست از خلفاء امیر حمزه و فرزند مولانا حمید الدین شاشی بوده که از کبار علماء بخارا بوده است در زمان حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره و بایشان ارادت و خلاص تمام داشته خدمت مولانا حسام الدین اول ارادت به شیخ محمد سونجی داشته که از مشائخ وقت بوده بعد ازان بخدمت امیر حمزه شتافته و تربیت تمام در صحبت و خدمت وی یافته حضرت ایشان میفرمودند که در مبادی حال چون به بخارا رسیدیم بمدرسه مبارک شاه رفتیم خدمت مولانا حسام الدین و مولانا حمید الدین شاشی بعد ازان که مرا شناختند التفات بسیار نمودند که بمطالعه مشغول شوید و گفتند که شیخ خاوند طهور را به نسبت والد ما عنایت و التفات بسیار بوده گوئیا می خواستند که مکافات آن بجاے آرند دران مدرسه حجرهٔ نیک معین ساختند می فرمودند اول بار که بخدمت مولانا حسام الدین ملاقات کردم اتفاقاً چکمن عودی نیفش پوشیده بودم چون آن را دیدند نه پسندیدند و فرمودند که درویش اینچنین جامه پوشد فی الحال بیرون آمدم و بشخصی که پوستین داشت معاوضه کردم

چون دم برآمدم فرمودند که این نیک می فرمودند که خدمت مولانا حسام الدین جمعیت قوی و استغراق تمام داشتند آثار جمعیت از ایشان ظاهر بود و عجب چشمها بر حال داشتند هر چند کسی بی مذاق بودی مقید ایشان می شد و ایشان از غایت حرارت جمعیت و غلبات جذبات که داشتند در زمستان یخ را می شکستند و پاهای خود را در آب می نهادند و پیش سینه خود را می کشادند و آب بر سینه خود می پاشیدند تیر ترا الغ بیک ایشان را بقضای بخارا تکلیف کرده بودند و بزور قاضی ساخته دران زمان که در دار القضا می نشستند و فصل خصومات می کردند جمعی طالبان از دور می نشستند و کسب جمعیت ایشان می کردند من در محکمه ایشان حاضر می شدم و در مقابله ایشان که دریچه بود که من ایشان را می دیدم و ایشان مرا نمی دیدند انجا می نشستم و نظاره ایشان می کردم هرگز در نسبت خواجگان قدس الله ارواحهم از ایشان ذهولی و فتوری فهم نه کردم در ستر و اخفا طریقه جمعیت باطن خود بغایت می کوشیدند و نسبت خود را بلباسهای می پوشیدند تا بآسانی چیزی از ایشان ظاهر نمی شد بارها میگفتند این کار را هیچ لباسی از اشتغال بافاده و استفاده در صورت اهل علم بهتر نیست حضرت مخدومی در نفحات الانس از حضرت ایشان نقل کرده اند فرموده اند این فقیر در زمانی که در بخارا رسیدم و بشرف صحبت مولانا حسام الدین و مولانا حمید شاشی مشرف شدم درین فقیر اضطرابی و اضطراری بود و ایشان فرمودند که مراقبه بحقیقت انتظارست حقیقت مراقبه عبارت ازین انتظارست نهایت سیر عبارت از حصول این انتظارست بعد از تحقیق اینچنین انتظار که ظهورش از غلبه محبت ست راه بر جز این انتظار نیست و هم حضرت فرمودند که در مرض مولانا حمید الدین قرب بزمان انتقال ایشان خدمت مولانا حسام الدین بر سر بالین والد آمدند و والد را مشوش یافتند فرمودند که با شما را چه پیش شود گفت از من چیزی می طلبند که من آن ندارم و طریق تحصیل آن نیز نمیدانم از من قلب سلیم می طلبند مولانا حسام الدین فرمودند که لحظه حاضر من باشید معلوم خواهد شد چون متوجه شدند بعد از ساعتی مولانا حمید الدین در باطن خود اطمینانی و آرام دلی یافتند چشم باز کردند و گفتند ای فرزند جزاک الله خیرا امداد در همه عمر خود ورزش این طریقه می بایسته است کردن دریغا ازین عمر که ضایع کردم و ببرکت فرزند صالح بجمعیت تمام از دنیا رفته اند

مولانا کمال الدین میدانی رحمه الله تعالی

خلیفهٔ دوم ست از خلفاء امیر حمزه و از میدان ست که دہی ست از قصبه کوفین در ولایت سمرقند۔

امیر بزرگ و امیر خرد رحمہما اللہ تعالیٰ

ایشان خلیفه سوم و چہارم امیر حمزه اند و فرزندان بزرگوار امیر برہان بوده اند که برادر کلان امیر حمزه است رحمہم اللہ۔

بابا شیخ مبارک بخاری رحمۃ اللہ علیہ

از کبار اصحاب امیر حمزه است و بعضی گویند از اصحاب امیر کلال بوده است و در مقامات امیر کلال آنجا که بعضی از اصحاب ایشان را نام می برد یک شیخ مبارک را ذکر کرده و آنجا که اصحاب امیر حمزه را ذکر میکند یک شیخ مبارک دیگر نام برده لیکن آن شیخ مبارک که از اصحاب امیر کلال ست راتینی بوده است و این شیخ مبارک که از اصحاب امیر حمزه است بخاری ست از بزرگان وقت بوده حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره باوجود دریافت صحبت حضرت خواجه بہاء الدین قدس سره بصحبت وی نیز میرفته اند حضرت ایشان فرموده اند که خدمت خواجه علاء الدین غجدوانی علیہ الرحمۃ می فرمودند که خدمت خواجه محمد پارسا بدیدن بابا شیخ مبارک بسیار میرفتند روزے مرا ہم داعیه آن شد که ہمراه ایشان باشم فرمودند که شما میائید چرا که شما از صحبت بابا شیخ مبارک جمعیت مجلس حضرت خواجه بزرگ خواجه بہاء الدین قدس سره مے طلبید و آن از دیگر نخواہید یافت پس شما بے اعتقاد میشوید شما را آمدن مناسب نیست گویند که روزے بابا شیخ مبارک بخانه حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره آمده بود حضرت خواجه یعنی در جائے نشست۱۲ در آخر صحبت برائے خواجه ابو نصر از وے فاتحه درخواستند بابا فاتحه آغاز کرد و در میان فاتحه خواندن از ان خانه بیرون آمد و بر بیرون خانه فاتحه را تمام کرد بعد از ان از وے پرسیده اند که جہت بیرون آمدن چه بود فرموده است که دران محل که از برائے خواجه ابو نصر فاتحه خواندن گرفتم ملائکه از آسمان فرود آمدند و دران خانه اژدحام کردند که مبارک را جائے نماند بضرورت بیرون جایست آمد پوشیده نماند که خدمت امیر حمزه را غیر ازین عزیزان که ذکر ایشان گذشت اصحاب دیگر بوده است مثل شیخ عمر سوزن گری بخاری و شیخ محمد خوارزمی و مولانا عطاء اللہ سمرقندی و خواجه محمود حموی و مولانا حمید الدین و مولانا نور الدین و مولانا سید احمد ہرسه کرینی و شیخ حسن و شیخ تاج الدین و شیخ علی خواجه ہر سه نسفی و غیر ایشان که ہمه فاضل و کامل بوده اند اما چون از احوال ایشان چیزے مسموع و معلوم نگشته ذکر ہر یکے را علحده ایراد نه کرده

چون بدر آمدم فرمودند که این تیک می فرمودند که خدمت مولانا حسام الدین جمعیت قوی و استغراق
تمام داشتند آثار جمعیت از ایشان ظاهر بود و عجب چشمها بر حال داشتند هر چند کسی بے مذاق بودے
مقید ایشان مے شد و ایشان از غایت حرارت جمعیت و غلبات جذبات که داشتند در زمستان
یخ را مے شکستند و پایهاے خود را در آب مے نهادند و پیش سینه خود را می کشادند و آب بر سینه خود
مے پاشیدند میرزا الغ بیک ایشان را بقضاے بخارا تکلیف کرده بودند و بزور قاضی ساخته
دران زمان که در دار القضا می نشستند و فصل خصومات می کردند جمعی طالبان از ود ربے نشستند
و کسب جمعیت ایشان مے کردند من در محکمهٔ ایشان حاضر می شدم و در مقابلهٔ ایشان که در حجرهٔ
بود که من ایشان را سعید یدم و ایشان مرا می دیدند انجا می نشستم و نظارهٔ ایشان می کردم هرگز
در نسبت خواجگان قدس الله ارواحهم از ایشان ذهولے و فتورے فهم نه کردم در ستر و اخفار طریقهٔ جمعیت
باطن خود بغایت مے کوشیدند و نسبت خود را بلباسهاے مے پوشیدند بآسانی چیزی از ایشان ظاهر
نمی شد بارها میگفتند این کار را هیچ لباسے از اشتغال بافاده و استفاده در صورت اهل علم بهتر نیست حضرت
مولانا جامی در نفحات الانس از حضرت ایشان نقل کرده اند فرموده اند این فقیر در زمانے که در بخارا رسیدم
و بشرف صحبت مولانا حسام الدین و مولانا حمید شاشی مشرف شدم در ین فقیر اضطرابی و اضطراری
بود و ایشان فرمودند که مراقبه بحقیقت انتظار است حقیقت مراقبه عبارت ازین انتظار است نهایت سیر
عبارت از حصول این انتظار است لیکن تحقیق انچنین انتظار که ظهورش از غلبهٔ محبت ست راهبر
جز این انتظار نیست و هم حضرت فرمودند که در مرض مولانا حمید الدین قرب بزمان انتقال ایشان
خدمت مولانا حسام الدین بر سر بالین والد آمدند و والد را مشوش یافتند فرمودند که با شما را چه میشود
گفت از من چیزے می طلبند که من آن ندارم و طریق تحصیل آن نیز نمیدانم از من قلب سلیم می طلبند
مولانا حسام الدین فرمودند که بحفظه حاضر من باشید معلوم خواهد شد چون متوجه شدند بعد از ساعتی
مولانا حمید الدین در باطن خود اطمینانی و آرام دلی یافتند چشم باز کردند و گفتند ای فرزند جزاک الله
خیرا مراد در همه عمر خود و ارزش این طریقه مے بایسته است کردن دریغا ازین عمر که ضایع کردم و ببرکت فرزند
صالح بجمعیت تمام از دنیا رفته اند

مولانا کمال الدین میدانی رحمه الله تعالی

خلیفه دوم ست از خلفاء امیر حمزه و از میدان ست که دہی ست از قصبه کوفین در ولایت سمرقند۔

امیر بزرگ و امیر خرد رحمها الله تعالیٰ

ایشان خلیفه سوم و چهارم امیر حمزه اند و فرزندان بزرگوار امیر برہان بوده اند که برادر کلان امیر حمزه است رحمهم الله۔

بابا شیخ مبارک بخاری رحمة الله علیه

از کبار اصحاب امیر حمزه است و بعضی گویند از اصحاب امیر کلال بوده است و در مقامات امیر کلال آنجا که بعضی از اصحاب ایشان را نام می برد یک شیخ مبارک را ذکر کرده و آنجا که اصحاب امیر حمزه را ذکر میکند یک شیخ مبارک دیگر نام برده لیکن آن شیخ مبارک که از اصحاب امیر کلال ست را متینی بوده است و این شیخ مبارک که از اصحاب امیر حمزه است بخاری ست از بزرگان وقت بوده حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره باوجود دریافت صحبت حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره بصحبت وی نیز میرفته اند حضرت ایشان فرموده اند که خدمت خواجه علاء الدین غجدوانی علیه الرحمة می فرمودند که خدمت خواجه محمد پارسا بدیدن بابا شیخ مبارک بسیار میرفتند روزے مرا هم داعیه آن شد که همراه ایشان باشم فرمودند که شما میائید چرا که شما از صحبت بابا شیخ مبارک جمعیت مجلس حضرت خواجه بزرگ خواجه بهاء الدین قدس سره مے طلبید و آن از دیگر نخواهید یافت پس شما بے اعتقاد میشوید شما را آمدن مناسب نمیست گویند که روزے بابا شیخ مبارک بخانه حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره آمده بود (یعنی در جائے نشست ۱۲) حضرت خواجه در آخر صحبت برائے خواجه ابونصر از وے فاتحه درخواستند بابا فاتحه آغاز کرد و در میان فاتحه خواندن از آن خانه بیرون آمد و در بیرون خانه فاتحه را تمام کرد بعد از آن از وے پرسیده اند که جهت بیرون آمدن چه بود فرموده است که دران محل که از برائے خواجه ابونصر فاتحه خواندن گرفتم ملائکه از آسمان فرود آمدند و دران خانه اژدحام کردند که مبارک را جائے نماند بضرورت بیرون بایست آمد پوشیده نماند که خدمت امیر حمزه را غیر ازین عزیزان که ذکر ایشان گذشت اصحاب دیگر بوده است مثل شیخ عمر سوزن گری بخاری و شیخ احمد خوارزمی و مولانا عطاء الله سمرقندی و خواجه محمود حموی و مولانا حمید الدین و مولانا نور الدین و مولانا سید احمد هرسه کرمینی و شیخ حسن و شیخ تاج الدین و شیخ علی خواجه هر سه نسفی و غیر ایشان که همه فاضل و کامل بوده اند اما چون از احوال ایشان چیزے مسموع و معلوم نگشته ذکر هر یکے را علحده ایراد نه کرد

چون بدر آمدم فرمودند که این نیک می فرمودند که خدمت مولانا حسام الدین جمعیت قوی واستغراق تمام داشتند آثار جمعیت از ایشان ظاهر بود و عجب چشمها بر حال داشتند هر چند کسی بی مذاق بودی مقید ایشان می شد و ایشان از غایت حرارت جمعیت و غلبات جذبات که داشتند در زمستان یخ را می شکستند و پاهای خود را در آب می نهادند و پیش سینه خود را می گشادند و آب بر سینه خود می پاشیدند میرزا الغ بیک ایشان را بقضای بخارا تکلیف کرده بودند و بزور قاضی ساخته دران زمان که در دار القضا می نشستند و فصل خصومات می کردند جمعی طالبان از دور می نشستند و کسب جمعیت ایشان می کردند من در محکمه ایشان حاضر می شدم و در مقابله ایشان که در کنجی بود که من ایشان را میدیدم و ایشان مرا نمی دیدند آنجا می نشستم و نظاره ایشان می کردم هرگز در نسبت خواجگان قدس الله ارواحهم از ایشان ذهولی و فتوری فهم نکردم در ستر و اخفاء طریقه جمعیت باطن خود بغایت می کوشیدند و نسبت خود را بلباسها می پوشیدند تا آنکه چیزی از ایشان ظاهر نمی شد بارها میگفتند این کار را هیچ لباسی از اشتغال بافاده و استفاده در صورت اهل علم بهتر نیست حضرت مخدومی مولانا جامی قدس سره در نفحات الانس از حضرت ایشان نقل کرده اند فرموده اند این فقیر در زمانی که در بخارا رسیدم و بشرف صحبت مولانا حسام الدین و مولانا حمید شاشی مشرف شدم در این فقیر اضطرابی و اضطراری بود و ایشان فرمودند که مراقبه بحقیقت انتظار است حقیقت مراقبه عبارت ازین انتظار است نهایت سیر عبارت از حصول این انتظار است بعد از تحقیق این چنین انتظار که ظهورش از غلبه محبت است راهبر جز این انتظار نیست انتهی و هم حضرت فرمودند که در مرض مولانا حمید الدین قرب بزمان انتقال ایشان خدمت مولانا حسام الدین بر سر بالین والد آمدند والد را مشوش یافتند فرمودند که با شما را چه پیش بود گفت از من چیزی می طلبند که من آن ندارم و طریق تحصیل آن نیز نمیدانم از من قلب سلیم می طلبند مولانا حسام الدین فرمودند که لحظه حاضر من باشید معلوم خواهد شد چون متوجه گشتند بعد از ساعتی مولانا حمید الدین در باطن خود اطمینانی و آرامی دلی یافتند چشم باز کردند و گفتند ای فرزند جزاک الله خیرا مرا در همه عمر خود ورزش این طریقه می بایسته است کردن دریغا ازین عمر که ضایع کردم و ببرکت فرزند صاحب جمعیت تمام از دنیا رفته اند

مولانا کمال الدین میدانی رحمه الله تعالی

خلیفه دوم ست از خلفاء امیر حمزه و از سیدان ست که دہی ست از قصبه کوفین در ولایت سمرقند

امیر بزرگ و امیر خرد رحمہما اللہ تعالیٰ

ایشان خلیفه سوم و چہارم امیر حمزه اند و فرزندان بزرگوار امیر برہان بوده اند که برادر کلان امیر حمزه است رحمہم اللہ۔

بابا شیخ مبارک بخاری رحمۃ اللہ علیه

از کبار اصحاب امیر حمزه است و بعضی گویند از اصحاب امیر کلال بوده است و در مقامات امیر کلال آنجا که بعضی از اصحاب ایشان را نام می برد یک شیخ مبارک را ذکر کرده و آنجا که اصحاب امیر حمزه را ذکر میکنند یک شیخ مبارک دیگر نام برده لیکن آن شیخ مبارک که از اصحاب امیر کلال ست راتینی بوده است و این شیخ مبارک که از اصحاب امیر حمزه است بخاری ست از بزرگان وقت بوده حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره با وجود دریافت صحبت حضرت خواجه بہاءالدین قدس سره بصحبت وی نیز سیر رفته اند حضرت ایشان فرموده اند که خدمت خواجه علاءالدین غجدوانی علیه الرحمة می فرمودند که خدمت خواجه محمد پارسا بدیدن بابا شیخ مبارک بسیار سیر رفتند روزے مرا ہم داعیه آن شد که ہمراه ایشان باشم فرمودند که شما میائید چرا که شما از صحبت بابا شیخ مبارک جمعیت مجلس حضرت خواجه بزرگ خواجه بہاءالدین قدس سره مے طلبید و آن را دیگر نخواهید یافت پس شما بے اعتقاد میشوید شما را آمدن مناسب نیست گویند که روزے بابا شیخ مبارک بخانه حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره آمده بود (یعنی در ہمائے عینت ۱۲) حضرت خواجه در آخر صحبت براے خواجه ابو نصر از وے فاتحه درخواستند بابا فاتحه آغاز کرد و در میان فاتحه خواندن از ان خانه بیرون آمد و بر برون خانه فاتحه را تمام کرد بعد از ان از وے پرسیده اند که جہت بیرون آمدن چه بود فرموده است که دران محل که از براے خواجه ابو نصر فاتحه خواندن گرفتم ملائکه از آسمان فرود آمدند و دران خانه اژدحام کردند که مبارک را جاے نماند بضرورت بیرون بایست آمد پوشیده نماند که خدمت امیر حمزه را غیر ازین عزیزان که ذکر ایشان گذشت اصحاب دیگر بوده است مثل شیخ عمر سوزن گری بخاری و شیخ احمد خوارزمی و مولانا عطاءاللہ سمرقندی و خواجه محمود حموی و مولانا حمیدالدین و مولانا نورالدین و مولانا سید احمد ہرسه کرمینی و شیخ حسن و شیخ تاج الدین و شیخ علی خواجه ہرسه نسفی و غیر ایشان که ہمه فاضل و کامل بوده اند اما چون از احوال ایشان چیزے مسموع و معلوم نگشته ذکر ہر یکے را علیحده ایراد نکرده

چون بدر آمدم فرمودند که این نیک ـ می فرمودند که خدمت مولانا حسام الدین جمعیت قوی و استغراق
تمام داشتند آثار جمعیت از ایشان ظاهر بود عجب چشمها بر حال داشتند هر چند کسی بی مذاق بودی
مقید ایشان می شد و ایشان از غایت حرارت جمعیت و غلبات جذبات که داشتند در زمستان
یخ را می شکستند و پاهای خود را در آب می نهادند و پیش سینه خود را می کشادند و آب بر سینه خود
می پاشیدند میرزا الغ بیک ایشان را بقضای بخارا تکلیف کرده بودند و چندی در قاضی ساخته
دران زمان که در دار القضا می نشستند و فصل خصومات می کردند جمعی طالبان از در می نشستند
و کسب جمعیت ایشان می کردند من در محکمه ایشان حاضر می شدم و در مقابله ایشان که در حجره
بود که من ایشان را میدیدم و ایشان مرا نمی دیدند انجا می نشستم و نظاره ایشان می کردم هرگز
در نسبت خواجگان قدس الله ارواحهم از ایشان ذهولی و فتوری فهم نه کردم در ستر و اخفا طریقه جمعیت
باطن خود بغایت می کوشیدند و نسبت خود را بلباسهای می پوشیدند با آسانی چیزی از ایشان ظاهر
نمی شد بارها میگفتند این کار را هیچ لباسی از اشتغال بافاده و استفاده در صورت اهل علم بهتر نیست حضرت
مخدومی (مولانا جامی رح) در نفحات الانس از حضرت ایشان نقل کرده اند فرموده اند این فقیر در زمانی که در بخارا رسیدم
و بشرف صحبت مولانا حسام الدین و مولانا حمید شاشی مشرف شدم در این فقیر اضطرابی و اضطراری
بود و ایشان فرمودند که مراقبه بحقیقت انتظار است حقیقت مراقبه عبارت ازین انتظار است نهایت سیر
عبارت از حصول این انتظار است بعد از تحقیق انچنین انتظار که ظهورش از غلبه محبت است راهبر
جز این انتظار نیست و هم حضرت فرمودند که در مرض مولانا حمید الدین قرب بزمان انتقال ایشان
خدمت مولانا حسام الدین بر سر بالین والد آمدند و والد را مشوش یافتند فرمودند که با شما را چه میشود
گفت از من چیزی می طلبند که من آن ندارم و طریق تحصیل آن نیز نمیدانم از من قلب سلیم می طلبند
مولانا حسام الدین فرمودند که لحظه حاضر من باشید معلوم خواهد شد چون متوجه شدند بعد از ساعتی
مولانا حمید الدین در باطن خود اطمینانی و آرام دلی یافتند چشم باز کردند و گفتند ای فرزند جزاک الله
خیرا مرا در همه عمر خود ورزش این طریقه می بایست کردن دریغ ازین عمر که ضایع کردم و ببرکت فرزند
حاصل جمعیت تمام از دنیا رفته ام

مولانا کمال الدین میدانی رحمه الله تعالی

خلیفهٔ دوم ست از خلفاء امیر حمزه واز میدان ست که دیهی ست از قصبهٔ کوفین در ولایت سمرقند۔

امیر بزرگ و امیر خرد رحمهما اللہ تعالیٰ

ایشان خلیفهٔ سوم وچهارم امیر حمزه اند وفرزندان بزرگوار امیر برہان بوده اند که برادر کلان امیر حمزه است رحمہم اللہ۔

بابا شیخ مبارک بخاری رحمۃ اللہ علیہ

از کبار اصحاب امیر حمزه است وبعضی گویند از اصحاب امیر کلال بوده است ودر مقامات امیر کلال آنجا که بعضی از اصحاب ایشان را نام می برد یک شیخ مبارک را ذکر کرده وآنجا که اصحاب امیر حمزه را ذکر میکند یک شیخ مبارک دیگر نام برده لیکن آن شیخ مبارک که از اصحاب امیر کلال ست راميتینی بوده است واین شیخ مبارک که از اصحاب امیر حمزه است بخاری ست از بزرگان وقت بوده حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره باوجود دریافت صحبت حضرت خواجه بہاء الدین قدس سره بصحبت وی نیز میرفته اند حضرت ایشان فرموده اند که خدمت خواجه علاء الدین غجدوانی علیه الرحمة می فرمودند که خدمت خواجه محمد پارسا بدیدن بابا شیخ مبارک بسیار میرفتند روزے مرا هم داعیه آن شد که همراه ایشان باشم فرمودند که شما میائید چرا که شما از صحبت بابا شیخ مبارک جمعیت مجلس حضرت خواجه بزرگ خواجه بہاء الدین قدس سره طلبید وآن از دیگر نخواهید یافت پس شما بے اعتقاد میشوید شما را آمدن مناسب نیست گویند که روزے بابا شیخ مبارک بخانهٔ حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره آمده بود حضرت خواجه (یعنے در جائے میت ۱۲) در آخر صحبت برائے خواجه ابونصر از وے فاتحه درخواستند بابا فاتحه آغاز کرده ودر میان فاتحه خواندن از آن خانه بیرون آمده وبر برون خانه فاتحه را تمام کرد بعد از آن از وے پرسیده اند که جهت بیرون آمدن چه بود فرموده است که در آن محل که از برائے خواجه ابونصر فاتحه خواندن گرفتم ملائکه از آسمان فرود آمدند ودر آن خانه اژدحام کردند که مبارک را جائے نماند بضرورت بیرون بایست آمد پوشیده نماند که خدمت امیر حمزه را غیر ازین عزیزان که ذکر ایشان گذشت اصحاب دیگر بوده است مثل شیخ عمر سوزن گری بخاری وشیخ احمد خوارزمی ومولانا عطاء اللہ سمرقندی وخواجه محمود حموی ومولانا حمید الدین ومولانا نور الدین ومولانا سید احمد هرسه کرمیتی وشیخ حسن وشیخ تاج الدین وشیخ علی خواجه هر سه نسفی وغیر ایشان که همه فاضل وکامل بوده اند اما چون از احوال ایشان چیزے مسموع ومعلوم نگشته ذکر هر یکے را علیحده ایراد نکرد۔

امیر شاه رحمه الله

فرزند سوم امیر کلال بوده است و طریق وے در کسب معاش آن بوده که از صحرا نمک می آورده
و میفروخته و از آن معاش میگذرانیده و از دنیا بقدر کفاف تصرف میکرده اند میفرموده اند که هر گرفتی را جواب
گفتنی در عقب است همیشه در خدمت بندگان خدا مشغول بوده اند و بقدر امکان در کفایت مهمات
مردم سعی و اهتمام تمام داشته و از تعهد خاطرها و نگاهداشت دلها دقیقه فرو نمی گذاشت و امیر کلال تربیت
ویرا حواله بشیخ یادگار کرده بوده اند که یکی از خلفاء امیر است

امیر عمر رحمة الله علیه

فرزند چهارم خدمت امیر ست صاحب کرامات و خوارق عادات بوده و اکثر اوقات به شغل احتساب
قیام مے نموده و امر معروف و نهی منکر میکرده اند و بغایت غیور بوده اند میفرموده اند که اکابر فرموده اند
که چون گاو را وقت سر بریدن آید بر خرمن این طائفه گذارید و چون نردبان را وقت سوختن رسد
به دیوار این طائفه نهید و هر کرا خواهید که براندازید با این طائفه دراندازید و خدمت امیر کلال تربیت
ویرا بشیخ جمال الدین دهستانی حواله کرده بوده اند که از خلفاء خدمت امیر ست و وفات امیر عمر رح
در شهور سنه ثلث و ثمان مائة بوده است مخفی نماند که افضل و اکمل خلفاء و اصحاب خدمت امیر کلال
علیه الرحمة حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره بوده اند و ذکر شمه از احوال حضرت خواجه و اصحاب ایشان
طبقه بعد طبقه بواسطهٔ آنکه طویل الذیل ست بعد از ذکر سائر خلفا و اصحاب خدمت امیر کلال ایراد
خواهد افتاد و الله ولی الرشاد

مولانا عارف دیک کرانی رحمة الله علیه

خلیفه دوم از خلفاء اربعه خدمت امیر کلال بوده مولد و مدفن ایشان ده دیک کران ست از
قصبه هزاره که بر لب آب کوهک واقع ست و از آنجا تا شهر بخارا ۱۲ فرسنگی شرعی ست و قبر مبارک
مولانا عارف بیرون ده است بر سر راه هزاره خدمت امیر کلال علیه الرحمة میفرموده اند که در میان
اصحاب من مثل این دو تن حضرت خواجه بهاء الدین و مولانا عارف کسے دیگر نیست ایشان گوی
از همه برده اند و حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره بعد از آن که از خدمت امیر کلال اجازت
یافته بوده اند که هر جا بوئے بمشام شما برسد از ترک و تازیک طلبیدم و در طلب کاری بموجب خود

تعظیم تکریم ایشان بر موجب آن نفس هفت سال در مصاحبت مولانا عارف بسر برده اند و دران
مدت بر وجه تعظیم و تقدیم مولانا عارف معامله میکرده اند چنانچه در وقت طهارت بر لب آب
بلند تر از مولانا عارف طهارت نمی کرده اند و در راهها که می رفته اند با یکدیگر قدم بر بالای قدم ایشان
نمی نهاده اند و بصورت متابعت با ایشان مصاحبت می کرده اند چون مولانا عارف در ملازمت
امیر کلال بر حضرت خواجه سبقت داشته اند و سالها پیش از حضرت خواجه امیر ایشان را تربیتها
کرده بوده حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره فرموده اند که چون بذکر خفیه مشغول گشتیم
در ما آگاهی پیدا شد طالب اهل آن سر گشتیم سی سال با مولانا عارف درین حسب وجوی و تگ
و پوی بودیم که کرت سفر حجاز رفته شد هر کجا نشان وادند در تنها و زاد دیها گشتیم اگر مثل مولانا عارف
یا مجبر ادمی یافتیم نمی آمدیم کسی باشد که هم زانو باشد و پیر از آسمان گذشته باشد و بظاهر و باطن اصحاب
مشغول نشسته

رشحه از کلام قدسیه مولانا عارف ست که هر که در بند تدبیر خود ست در دوزخ نقد ست و هر که در مطالعه
تقدیر او ست سبحانه در بهشت نقد ست

رشحه فرموده اند که در وقت طعام خوردن هر عضوے بکارے مشغول ست دل بچه مشغول ست
اصحاب گفتند بذکر حق سبحانه فرمودند که ذکر درین وقت گفتن الله و لا آله الا الله نیست بلکه ذکر درین محل
از سبب بمسبب رفتن ست و نعمت را از منعم دیدن مولانا امیر اشرف که از مخصوصان اصحاب
مولانا عارف بوده است نقل کرده که روزے شخصے معامله بخدمت مولانا عارف آورد ایشان
قبول نکردند و گفتند معامله گرفتن کسی را روا است که آن کار که مقصود صاحب معامله است بهمین همت
او کفایت شود و مرا آن همت نیست گویند مولانا عارف را خویشی بود مولانا درویش آذر سکنی نام که
از تابعان میر خسرو دابکنوی بود و بذکر جهر اشتغال مے نمود مولانا عارف نزد وے رفتند و منع ذکر جهر
فرمودند قبول نکرد مولانا عارف گفتند اگر قبول نمی کنی گاو کاری تو تلف خواهد شد بآن سخن ملتفت
نشد و همان روز گاو کاری او بمرد با وجود آن مولانا درویش ممتنع نه شد و با ستان عزیزان دابکنوی
رفت و باز آمد روز دیگر یک گاو کاری دیگر تلف شد بعد از دیدن آن دو علامت متقاعد شده و نزد
مولانا عارف آمده مولانا گفتند این بیت از ما او گیر بیت کار نادان کوته اندیش ست + باد گیرد

کسی که در پیش ست + منقول که روزی در ده ویک کران سیلی عظیم آمده بود از آب کوهک چنانچه
دهم آن شده که ده را آب برد مردم ترسیدند و بفغان برآمدند مولانا عارف بیرون آمدند و خود در ا بر
رهگذر سیل آنجا که تندتر و قوی‌تر بود در آب انداختند و این گفتند اگر می توانی ما را ببر فی الحال آن سیل فرو نشست
وار به وی تسکین یافت منقول ست که در کرت اولی که حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره از سفر حجاز
باز گشته‌اند مدتی در مرو بوده‌اند و اصحاب از ماوراءالنهر جمع آمده بودند و صحبتهای شگرف قائم
بوده دران اثنا قاصدی از پیش مولانا عارف در رسید که بحضرت خواجه پیغامی داده بودند که اگر نشسته
باشید برخیزید و اگر برخاسته باشید روان شوید که وقت رفتن ما نزدیک رسیده است وصیتها داریم حضرت
خواجه اصحاب را در مرو گذاشته بتعجیل هرچه تمام‌تر متوجه بخارا شدند تا در ده ویک کران پیش مولانا
عارف رسیدند مولانا بحاضران گفتند که مرا با ایشان سری ست هر دو بخانه در آئیم یا شما بدر آئید
حاضران گفتند شما را منفعی نیست ما با آن خانه دیگر در آئیم آنگاه مولانا عارف دران خلوت بحضرت خواجه
گفتند که میان ما و شما معلوم هست که اتحاد کلی بوده است و هست اگر عشقبازیها در میان گذشته باشد
اکنون وقت با آخر آمده و در اصحاب خود و اصحاب شما نظر کردم قابلیت این راه و صفت نیستی در خدمت
خواجه محمد پارسا بیشتر از دیگران می بینم هر نظری که درین راه یافته بودم و هر معنی که به کسب حاصل
کرده‌ام همه را نثار وقت او کردم و با وی سپردم و اصحاب خود را بمتابعت او امر کنم شما نیز در باب
او هر آئینه درین معنی تقصیر نخواهید کرد که او از اصحاب شماست بعد از آن فرمودند که از عمر زیاده روز
دیگر بیش نمانده است بدست خود دیگهای آب را شوئید و به زانو نشینید و خود آتش کنید و آب را گرم
کنید و استعداد غسل بسیار دهید و بعد از نقل من روز سوم با تمام گردید حضرت خواجه باهتمام تمام بوعدهای
مولانا عارف قیام نمودند و بعد از دفن ایشان سه روز باز متوجه مرو شدند و خدمت مولانا عارف
را دو خلیفه بوده است که بندگان خدا را بعد از نقل مولانا بطریق حق ارشاد فرموده‌اند و در راه رشد ارشاد نموده

	مولانا امیر اشرف بخاری رحمة الله علیه	

خلیفه اول مولانا عارف ست و بعد از ایشان بجای ایشان نشسته و طالبان طریق تحقیق صحبت سید اشرف و خاطر بجمعیت دلهای گماشته

	امیر اختیار الدین دیک گرانی رحمة الله علیه	

خلیفه دوم مولانا عارف است و بعد از ایشان مامور بوده بارشاد مریدان۔

شیخ یادگار کنسروی رحمة الله علیه

خلیفه سوم امیر کلال است و از قریه کن سرون بوده است که دهی است از ولایت بخارا بر دو فرسنگی شهر و امیر تربیت فرزند سوم خود را که امیر شاه است حواله بوی کرده بوده اند و امیر شاه بواسطه وی بدرجات عالیه رسیده

شیخ جمال الدین دهستانی رحمة الله علیه

خلیفه چهارم است از امیر کلال مظفر بوده امیر مربی امیر عمر شده است که فرزند چهارم امیر است و امیر عمر در ظل تربیت وی بمقامات عالیه این طائفه رسیده

شیخ محمد خلیفه رحمة الله علیه

از کبار اصحاب امیر کلال بوده است در آخر مقامات امیر مذکور است که چون ایشان از دنیا رحلت کردند همه اصحاب بدر خانه شیخ محمد خلیفه آمدند که امروز بجای حضرت شمائید و این معنی نزد شماست باید که طالبان را راه نمائید شیخ محمد گفت این معنی که شما از من می طلبید نزد فرزند ایشان امیر حمزه است پس شیخ محمد با سائر اصحاب رفتند و ملازمت و خدمت امیر حمزه علیه الرحمة اختیار کردند

امیر کلان واشی رحمة الله علیه

از اجله اصحاب امیر کلال است و از ده واش بوده که از اعمال بخاراست و سه فرسنگی از شهر دورست و بعد از امیر کلال بتربیت مریدان و تعلیم طالبان قیام می نموده خدمت خواجه علاء الدین عجدوانی علیه الرحمة پیش از وصول بملازمت حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره تعلیم ذکر از ایشان گرفته بوده اند حضرت ایشان میفرموده اند خدمت خواجه علاء الدین عجدوانی گفتند که من شانزده ساله بودم که بملازمت امیر کلان واشی رسیدم و ایشان مرا بطریق ذکر خفیه مشغول ساختند و مبالغه بسیار کردند که این طریقه را چنان پنهان دار که همنشین و همزانوی تو بران اطلاع نیابد و اگر دانی که مردم بران اطلاع مییابند بالشی پیدا کن و بران تکیه زده مشغول باش چندگاه برین وجه مشغول بودم و ریاضتی عظیم داشتم و آثار ضعف در بشره من ظاهر شده بود یک روز والده مرا میگفتند که تو بیماری نهفته و ضعفی داری ولی از من می پوشی گفتم بیمار نیستم ایشان سینه خود را کشادند و گفتند اگر تو سبب ضعف خود نه گوئی شیرے که ازین ایشان خورده بحل نکنم بحسب ضرورت قصه را با ایشان مشروح گفتم و طریقه را که معلوم کرده بودم عرض کردم والده فی الحال آن طریقه گرفتند و بطریق نفی و اثبات مشغول شدند و من از اظهار این معنی عظیم در بار شدم و از غایت اضطراب نزد امیر کلان رح

رفتم و قصه والده را عرضه داشت نمودم فرمودند ما والده ترا اجازت دادیم که باین طریق مشغول باشند
چند گاه والده نیز مشغول بودند روزی برادر من بصحرا رفته بود والده مرا طلبیدند و فرمودند که دیگ را پاک
بشوی و پر آب کن و گرم ساز همچنان کردم بعد از ان طهارت ساختند و دو رکعت نماز گزاردند و مرا پیش
خود نشاندند و فرمودند که بطریقه مشغول شو و خود نیز مشغول شدند و بعد از ساعتی جان بحق تسلیم کردند۔

شیخ شمس الدین کلال رحمة الله علیه

از کبار اصحاب امیر کلال ست سفر مبارک حجاز کرده بوده است و آن راه را از قرشی جبه کفش رفته و در
عراق با مشایخ وقت صحبت داشته است و طریقه مراقبه ایشان را وی بماورا النهر آورده و انتشار داده
در مبادی حال وی با حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره نقاری می بوده و لیکن در آخر مرتفع شده است
چنانکه در مقامات حضرت خواجه قدس سره این قصه بتفصیل مذکور ست

مولانا علاء الدین کن سروی رحمه الله تعالی

از جمله اصحاب کار کرده امیر کلال ست و نام وے در مقامات حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره
مذکور است پوشیده نماند که خدمت امیر کلال را علیه الرحمة غیر ازین عزیزان که مذکور شده اصحاب
دیگر بوده اند مثل خواجه شیخ دارزونی و مولانا جلال الدین کشی و مولانا بهاء الدین طوالسی و شیخ بدر الدین
میدانی و مولانا سلیمان و شیخ امین هر دو کرمینی و خواجه محمد و الکنی رحمهم الله همه عامل و عالم عارف کامل
اما چون از احوال و اقوال ایشان چیزے استماع نیفتاده بود لاجرم ذکر هر یکی علحده ایراد ننمود

مولانا بهاء الدین قشلاقی رحمة الله علیه

مقتداے زمان خود بوده اند و عالم بعلوم ظاهر و باطن و صاحب آیات و کرامات مولد
ایشان قشلاق خواجه مبارک قرشوی ست که از مضافات ولایت بخارا است و از آنجا تا شهر بخارا
دوازده فرسنگ است شیخ صحبت و استاد حدیث حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره بوده اند و پدر ایشان
مولانا عارف ویک کرانی اند خدمت مولانا عارف پیش از وصول بصحبت امیر کلال مرید ایشان بوده
اند از مولانا امیر اشرف و امیر اختیار الدین که از خلفا مولانا عارف اند منقول ست که گفته اند روزے
حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره در مبادی احوال بولایت نسف بقشلاق خواجه مبارک بخدمت
مولانا بهاء الدین قشلاقی علیه الرحمة رسیده اند حضرت مولانا فرموده اند همچنین مرغی که تو ے بار تو

عارف دیگ کرانی ست حضرت خواجه فرموده‌اند که صحبت ایشان با این زودی میسر شود و شوق دریافت
مولانا عارف بر حضرت خواجه غالب شد و دران زمان مولانا عارف در ده خود بوده‌اند و اتفاقاً دران
محل با جمعی از اصحاب در زمین پنبه می کشتند خدمت مولانا بهاء الدین حضرت خواجه را گفتند اگر شما را
خاطر به عارف است او را آواز دهیم هر آینه خواهد آمد و بیرون آمدند و بر بامی رفتند و سه کرت
عارف را آواز دادند مولانا عارف دران نیمروز از پنبه کاشتن دست باز داشتند و اصحاب را
گفتند شما علوفت بمنزل برید که خدمت مولانا بهاء الدین مرا طلبیدند پس به تعجیل تمام روان شدند
و دران نیمروز پیش از آنکه دیگ از آتش دان فرو گیرند از آنکه آش رسیده بود دران صحبت
که در قشلاق بود رسیدند و مسافت میان ده دیک کران و قشلاق خواجه مبارک رحمه الله
قریب به بیست فرسنگ است و اول ملاقاتی که میان مولانا خواجه و مولانا عارف دست داده است
دران صحبت بوده است حضرت ایشان میفرمودند که مولانا بهاء الدین قشلاقی علیه الرحمة بزرگ
بوده‌اند و حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره در بدایت ارادت بصحبت ایشان رسیده بوده‌اند
ایشان فرموده‌اند که بار درویشی ست که هیزم مطبخ می کشد وی را ببینید حضرت خواجه بیرون آمده‌اند و
آن درویش را دیده که پشته خار خشک بر پشت برهنه خود گرفته از صحرا بمطبخ مولانا می آورد و داب وی در
خار کشیدن آن بود که بر پشت برهنه می کشیده است و آنکه خدمت مولانا حضرت خواجه را بدیدن وی
اشارت کرده‌اند از برای تنبیه ایشان بوده است بر کمال اخلاص و در خدمت حضرت ایشان بعد از تقریر
این حکایت روی بحاضران مجلس کرده فرموده‌اند که مردم اینچنین خدمتها باخلاص میکرده‌اند و نیاز و مستی
تمام پیش می آورده‌اند لاجرم بدولتهای عظیم که فوق آن دولتی متصور نیست میسر رسیده‌اند اگر شما اینچنین
خدمتها پیش نمی توانید بردن باری دانید که اینچنین مردم بوده‌اند

خواجه بهاء الدین محمد نقشبند قدس الله تعالی سره

ولادت ایشان در محرم سنه ثمانیة عشر و سبعمائة بوده است در عهد عزیزان خواجه علی رامیتنی علیه الرحمة
والرضوان بنابر آن قول که وفات حضرت عزیزان در شهور سنه احدی و عشرین و سبعمائة بوده باشد
مولد و مدفن ایشان قصر عارفان ست که دیهی ست به یک فرسنگی شهر بخارا از طفلی باز آثار ولایت
و انوار کرامت و هدایت از بشره مبارک ایشان واضح و پیدا و لائح و هویدا بوده است ازد الله

حضرت خواجه منقولست که فرموده اند فرزند بهاءالدین چهار ساله بود گه گفت این فراخ ناخ گوساله پیشانی خواهد اورد بعد از چند ماه بهمان صفت گوساله بزائید و حضرت خواجه را در ایام طفلی نظر قبول بفرزندی از حضرت خواجه محمد بابای سماسی بوده است و تعلیم آداب طریقت بحسب صورت از امیر کلال چنانچه در ذکر خواجه محمد بابا اشارتی بدان رفته است اما بحسب حقیقت ایشان اویسی بوده اند و تربیت از روحانیت حضرت خواجه عبدالخالق عجدوانی قدس سره یافته اند چنانچه از واقعه که در مبادی احوال دیده اند معلوم میشود و تفصیل آن در مقامات مذکورست پوشیده نماند که در سلسله خواجگان قدس الله ارواحهم از زمان خواجه محمود انجیر فغنوی تا زمان امیر کلال رحمهما الله ذکر خفیه را با ذکر علانیه جمع می کرده اند و ایشان را درین سلسله شریفه علانیه خوانان می گویند چون زمان ظهور حضرت خواجه بهاءالدین قدس سره رسیده بنا بر آن که از حضرت خواجه عبدالخالق قدس سره مامور بعمل بعزیمت بوده اند ذکر خفیه اختیار کرده و از ذکر علانیه اجتناب نموده و هرگاه که اصحاب امیر کلال در مجلس افتتاح ذکر علانیه می کرده اند حضرت خواجه برمیخاسته اند و از ان حوزه بیرون میرفته اند و بر خاطر اصحاب این معنی بغایت گران مے آمده است لیکن حضرت خواجه پروای آن نمی کرده اند و در مقام رفع ثقل آن جماعت نمی شده اند اما در خدمت و ملازمت امیر کلال هرگز دقیقه فرو نمیگذاشته اند و پیشه سر تسلیم بر آستان ارادت و متابعت ایشان میداشته اند و امیر روز بروز التفات بحضرت خواجه زیاده می کرده اند تا روزی جمعی از کبار اصحاب امیر در خلوتے بنا بر غیرتے که داشته اند حضرت خواجه را خوضی کرده اند و بعضی صفات و احوال ایشان را بصورت قصور و نقصان باز نموده و امیر در ان خلوت هیچ نفرموده تا وقتیکه جمیع اصحاب از خرد و بزرگ با نصد کما بیش در سوخاری بجهت عمارت مسجد و جماعت خانه و منازل دیگر جمع شده بوده اند و هرکس بکاری مشغول بوده چون کار گل بآخر رسیده و همه اصحاب پیش امیر حاضر بوده اند در ان مجمع امیر روے بخوض کنندگان کرده اند و فرموده که شما در حق فرزندم بهاءالدین گمان بد برده و غلط کرده اید که بعضی احوال او را بر قصور حمل فرموده اید شما او را نشناخته اید همیشه نظر خاص حق سبحانه شامل حال اوست و نظر بندگان حق سبحانه تابع نظر حق سبحانه در مزید نظر بحال او مرا اصلی و اختیاری هست پس حضرت خواجه را که بخشت کشیدن مشغول بوده طلبیده و در ان مجمع روے بایشان کرده گفتند فرزند بهاءالدین نفس مبارک خواجه محمد بابا در حق

اویسی بودن

ذکر خفیه

شما بجای آورده‌ام گفته بودند که آنچه از تربیت و حق تو بجای آوردم تو در حق فرزند بهاء الدین بجا آری و تقصیر نکنی چنان کردم و اشارت به سینه مبارک خود کرده و گفتند ایشان برای شما خشک کردم و مرغ روحانیت شما از بیضه بشریت بیرون آمده اما مرغ همت شما بلند پرواز افتاده است اکنون اجازت است هر جا بوی بمشام شما میرسد از ترک و تازیک طلبید و در طلب به کاری بموجب همت خود تقصیر نکنید حضرت خواجه فرموده اند که چون از خدمت امیر این نفس ظاهر شد آن واسطه ابتلای ما گشت که اگر بر همان صورت متابعت می‌بودیم از بلا دورتر و بسلامت نزدیکتر می‌بودم و بعد از ان نفس حضرت خواجه هفت سال بمولانا عارف مصاحبت کرده اند پس بملازمت قثم شیخ و خلیل اتا رسیده اند و دوازده سال با خلیل اتا بوده اند و دو بار سفر حجاز کرده اند و در نوبت دوم حضرت خواجه محمد پارسا را قدس سره همراه برده اند و چون بخراسان آمده اند حضرت خواجه محمد پارسا را با سائر اصحاب از راه باورد بجانب نیشاپور فرستاده اند و خود به هرات آمده اند خاص از برای ملاقات حضرت مولانا زین الدین ابوبکر تایبادی و سه روز در تایباد با ایشان صحبت داشته اند پس متوجه حجاز شده اند و در نیشاپور باصحاب ملحق شده و بعد از مراجعت چند گاه در مرو اقامت کرده اند آنگاه به بخارا آمده اند و تا آخر حیات آنجا بوده اند و تفصیل احوال ایشان در مقامات مذکور است و خدمت امیر کلال علیه الرحمة در مرض اخیر خود اصحاب را بمتابعت حضرت خواجه اشارت فرموده اند و در ان محل اصحاب از حضرت امیر سوال کرده اند که حضرت خواجه بهاء الدین در ذکر علانیه متابعت شما نکردند امیر فرموده اند که هر عملی که بر ایشان می گذرانند هر آینه بنا بر حکمت الهی ست و اختیار ایشان در میان نیست پس این مصرع خوانده اند که مصرع اے سه تو من کیم چنانکه تو داری سخن خلفا خواجگان ست قدس الله تعالی ارواحهم اگر تر ابے تو بیرون آورده اند مترس و اگر بخود بیرون آمده بترس

ذکر کیفیت نقل حضرت خواجه و تاریخ وفات ایشان قدس الله تعالی سره

خدمت مولانا محمد مسکین علیه الرحمة که از اکابر زمان بوده الله فرموده اند که شیخ نور الدین خلوتے در بخارا فوت شده بود و حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره در مجلس تعزیت حاضر بودند و اصحاب

تعزیت آوازها بلند کرده بودند و ضعفا نعره و فریاد ناخوش می کردند حاضران را ازان کراهیت شد
و منع کردند هر کسی سخنی میگفت آنگاه حضرت خواجه فرمودند وقتی که مرا وقت آخر آید من درویشان را
مردن آموزم خدمت مولانا محمد مسکین فرموده اند که همیشه آن سخن بخاطر من بود تا وقتی که حضرت
خواجه مریض شدند و دران بیماری که مرض اخیر ایشان بود بکاروان سرا رفتند و در مدت
مرض در حجرهٔ کاروان سرای بودند و خواص اصحاب ملازمت ایشان می نمودند و ایشان نسبت
بهریک شفقتی و التفاتی خاص میفرمودند و در نفس اخیر هر دو دست مبارک خود بدعا برداشتند و
مدتی مدید همچنان بودند آنگاه هر دو دست بر روی مبارک خود فرود آوردند و از عالم نقل کردند
حضرت ایشان میفرمودند که خدمت خواجه علاء الدین غجدوانی علیه الرحمة میفرمودند که من در
مرض اخیر حضرت خواجه حاضر بودم ایشان در حالت نزع بودند پیش ایشان درآمدم و چون مرا دیدند
فرمودند که علا سفره پیش آر و طعام خور و ایشان همیشه علا میگفتند بنا بر فرمودهٔ ایشان امتثال نمودم و دو
لقمه خوردم و دران حالت نتوانستم طعام خوردن سفره را جمع کردم باز چشم کشادند دیدند که سفره
برداشته ام فرمودند که علا سفره را بیار و طعام خور چند لقمه دیگر خوردم و سفره برداشتم باز دیدند
که سفره برداشته ام فرمودند که سفره بیار و طعام خور که طعام را نیک می باید خوردن و کار را نیک
می باید کردن تا چهار کرت چنین فرمودند و دران زمان جمعی از ملازمان و اصحاب را خاطر مشغول
می بوده است که حضرت خواجه کدام را اجازت ارشاد فرمایند و تربیت فقرا بکه تفویض نمایند
حضرت خواجه را بران خاطر اشراق شده است فرموده اند که درین وقت مرا چه تشویش میدهید
این امر بدست من نیست هر وقت که حق تعالی شما را بآن حالت مشرف گرداند آن حالت
حاکم ست شما را خواهد فرمود خواجه علی داماد که از جملهٔ خدام حضرت خواجه بوده است چنین فرموده اند
که حضرت خواجه قدس سره در مرض اخیر مرا امر فرمودند که بحفر قبری که روضهٔ مبارک ایشان
خواهد شد بعد از تمام آن نزد ایشان آمدم و در خاطر من گذشت که بعد از ایشان امر ارشاد اشارت بکه
خواهد شد ناگاه سر مبارک برآوردند و فرمودند که سخن همانست که در راه حجاز تمام کرده ایم هر کرا
آرزوی ما آید در خواجه محمد پارسا نظر کند بعد ازین نفس روز دیگر بجوار رحمت حق سبحانه نقل کردند
حضرت خواجه علاء الدین عطار قدس سره فرموده اند که در وقت نقل حضرت خواجه پیش سینه خواندیم

چون بتمیه رسانیدیم انوار ظاهر شدن گرفت بکلمه مشغول شدیم بعد از ان نفس حضرت خواجه منقطع شد سن شریف ایشان بهفتاد و هشت سال تمام شده بوده است و در هفتاد و چهارم بوده ام که نقل کرده اند وفات ایشان در شب دوشنبه سوم ماه ربیع الاول سنه ۷۹۱ھ احدی و تسعین و سبع مائة بوده است و در تاریخ وفات حضرت خواجه گفته اند قطعه رفت شاه نقشبند ان خواجهٔ دنیا و دین * آنکه بود می شاه راه دین و دولت ملتش * مسکن و ماوای او چون بود قصر عارفان * قصر عارفان زین سبب آمد حساب رحلتش * پوشیده نماند که افضل و اکمل خلفاء و اصحاب حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره حضرت خواجه علاء الدین عطار و حضرت خواجه محمد پارسا قدس سرهما بوده اند لیکن اصحاب ایشان بسیار و خدام بیرون از حد شمار اند و درین مجموعه از اصحاب حضرت خواجه قدس سره ذکر کسی خواهد شد که حضرت ایشان سخنان از وی نقل می فرمودند یا در بیرا دیده بودند و اگرچه حضرت خواجه علاء الدین عطار اقدم و اعظم همه اصحاب اند و خلیفه بحق نایب و مناب مطلق اند و اوی بتقدیم ایشان ... ذکر ایشان بعد از ذکر همه اصحاب خواجه محمد نیز دیک ایراد خواهد یافت بنا بر آنکه ذکر ایشان و خلفاء و اصحاب و اتباع ایشان طویل الذیل است قدس الله ارواحهم و روح اشباحهم

خواجه محمد پارسا قدس الله تعالی سره

ایشان خلیفه دوم حضرت خواجه اند و اعلم و اورع زمان و تذکرهٔ خاندان خواجگان قدس الله ارواحهم در بدایت احوال که حضرت خواجه محمد پارسا آغاز ملازمت حضرت خواجه کرده اند روزی در اثنای مجاهدات و ریاضات بدر خانه حضرت خواجه آمده بوده اند و بیرون شهر منتظر ایستاده اتفاقاً کنیزکی از خادمان حضرت خواجه از بیرون در آمده حضرت خواجه از وی پرسیده اند که به بیرون کیست وی گفته جوانی ست پارسا که بر در منتظر ایستاده حضرت خواجه بیرون آمده اند و خواجه محمد را دیده اند فرموده اند که شما پارسا بوده اید از ان روز باز که این لفظ بر زبان مبارک ایشان گذشته در السنه و افواه افتاده و خدمت خواجه محمد بدین لقب مشهور شده اند خدمت خواجه محمد قدس سره در نوبت ثانی که حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره بسفر حجاز رفته اند در ملازمت بوده اند میفرموده که حضرت خواجه بزرگ در راه حجاز مخلصی را بمراقبه امر فرمودند و

بمحافظت صورت ایشان و نحریهٔ خیال نیز امر کردند و فرمودند که طریقهٔ او جذبه است و صفت او
میان جمال و جلال ست و تلقین ذکر نیز فرمودند و کیفیات را حواله بعلم او کرده‌اند و آن مخلص را علی الدوام
بمسک صفت لطف آدمی دوید فصل و قطع منظر از جزا عمل امر میفرمودند و با آنکه از قول و فعل
انچه میگذرد آنرا در دریای نیستی می باید انداختن و سررشتهٔ دید قصور را نیک نگاه داشتن و
هم حضرت خواجه در حق آن مخلص فرموده‌اند که او مرا دست گاهی با مراد بصفت مریدی بصحبت
تربیت او معامله میکنند و در مبادی که آن مخلص را بسخن امر کردند روزی در راه آن مخلص
در پیش ایشان میرفت ایشان در وی نظر کردند و روی باصحاب آوردند و فرمودند که حاضران
مجلس او هر فردی نسبت حال خود از وی سخن خواهند شنید و در بعضی مجلسها آن مخلص را بنا بر هویت
نفس تحمید میکردند تا هر که گوید سو غرافتد و هر چه گوید آن شود و در مجلس دیگر فرمودند که هر چه او میگوید
حق سبحانه آن میکند میگوئیم بگوی او میگوید و در مجلس دیگر آن مخلص را بصفت برخ بنظر مواهبت
کرامت کردند و برخ اسود بندهٔ درم خریدهٔ سیاه چردهٔ بوده است در زمان حضرت موسی علیه السلام
که بر درگاه حق سبحانه درجهٔ محبوبی داشته است گفته‌اند که برخ در بنی اسرائیل قرینهٔ اویس قرنی
بوده است در میان این امت و حضرت ایشان میفرمودند که جماعتی از کبرای متقدمین که بواسطه
زبان امور حقیقه از یکدیگر بجا است معلوم میکرده‌اند ایشان را برخیال میگفته‌اند و جمعی که بعد از ظهور
دین محمدی صلی الله علیه وسلم برین صفت اند ایشان را اویسیان میگویند و هم خدمت خواجه پارسا
قدس سره فرموده‌اند که در راه حجاز در مرضی که حضرت خواجه بزرگ را واقع شده بود وصایای فرمودند
و در اثنا آن مخلص را بجهت اصحاب خطاب کردند و فرمودند حقی و امانتی که از خلفای
خاندان خواجگان قدس الله تعالی ارواحهم باین ضعیف رسیده است و انچه درین راه کسب
کرده است آن امانت را بشما سپردیم چنانکه برادر دینی مولانا عارف علیه الرحمة سپردند قبول می باید کرد
و آن امانت را بخلق حق سبحانه می باید رسانیدن آن مخلص تواضع کرده قبول نمود و چون از سفر
حجاز مراجعت کردند بر سر جمع در حضور اصحاب آن مخلص را نظر موهبت فرمودند و مکرر گفتند که انچه داشتیم
بتمام ربودی و بعد از آن با آن مخلص روز بروز نظر عنایت زیادت میفرمودند و وقتی دیگر فرموده‌اند
که انچه مولانا عارف در حق او گفت ما نیز همان میگوئیم و برآنیم اما ظهور آن موقوف بر اختیار ماست

دور آخر حیات میفرموده اند نسبت معنی و باطنی که بود دیم و اشارت کرده هر آئینه ظهور خواهد کرد تا آخر سنگی
بر سر راهست تا آن برخیزد دهم حضر خواجه محمد پارسا قدس سره فرموده اند که حضرت خواجه بزرگ در آخر
حیات در غیبت آن مخلص در رجوع آن مخلص فرموده اند که هرگز از وے نه رنجیده ایم از بهر کس بسبب
رنجش در وجود دامده است که بنابر حکمتی و مصلحتی عارضی چند روز باطن خود را از و باز گرفته باشیم
اکنون باطن من بتمامی با و راست ست و من برهان قولم که در رجوع او در راه حجاز در حضور اصحاب
گفته ام و اکنون نیز اگر او حاضر بودے زیاده ازان در رجوع او گفتمی و نیز بسیار دران حال اظهار
فرمودند و بسیار یاد کرده اند والحمد لله علی ذالک بیت بدین امیدهای شاخ در شاخ * کرمهاے
تو ما را کرد گستاخ * فرموده اند که حضرت خواجه بزرگ در اخیر در غیبت آن مخلص در حضور اصحاب
و احباب در رجوع وی فرموده اند که مقصود از وجود ما ظهور او ست و او را بهر دو طریق جذبه و سلوک
تربیت کرده ایم اگر مشغول میشود جهانے از و منور میگردد حضرت ایشان میفرمودند که این نقل را
بدین وجه نیز شنیده ایم که حضرت خواجه بزرگ در رجوع خواجه محمد پارسا قدس سره فرموده اند که
مقصود از وجود ما ظهور محمد است میفرمودند که این عبارت متضمن ایهامی ست خدمت خواجه
محمد پارسا قدس سره در مرض اخیر حضرت خواجه بزرگ قدس سره ملازمت بسیار میکرده اند
و بامداد و شبانگاه بخدمت میرسیده روزے الطاف بسیار نموده اند و فرموده که شما را این مقدار
ملازمت حاجت نیست از وے بعضی از اخفاء حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره در محله خواجه
کفشیر در سمرقندی بملازمت حضرت ایشان آمده بودند آن حضرت نسبت بایشان التفات
بسیار فرمودند در تعظیم و توقیر ایشان افزودند و در اثنای صحبت گفتند که عزیزے حضرت خواجه
بهاء الدین را قدس سره بعد از انتقال ایشان بخواب دیده از ایشان پرسیدند که چه عمل کنیم
تا نجات یابیم فرموده اند که آن عمل مشغول باشید که در نفس اخیر مشغول میباید بود و یعنی چگونه که
در نفس اخیر همگی خود بجانب حق سبحانه حاضر و آگاه میباید بود همیشه همچنان باشید بعد ازان
فرمودند که خدمت خواجه محمد پارسا قدس سره جد بزرگوار شما بوده اند که روزے حضرت
خواجه بهاء الدین قدس سره بکنار حوض باغ مزار آمده بوده اند که ایشان پاها در آب نهاده اند
بمراقبه مشغول اند و از خود غائب حضرت خواجه فی الحال فوطه بسته اند و آب در آمده روی مبارک خود را

بر پشت پای ایشان نهاده و گفته اند آلهی بحرمت این پای که بر بهاء الدین رحمت کن حضرت ایشان
بعد ازین سخن فرمودند من نمیدانم که حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره غیر ازان عمل که در نفس اخیر
می باید کرد چه عمل میکرده باشند که باین درجه رسیده اند۔

من خوارق عاداته قدس سره اگرچه مرتبه حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره ازان زیاده است
که ایشان را بخرق عادت ستایند یا از ایشان کرامتی باز نمایند اما چون دو سه نقل از عدول و ثقات
این سلسله شریفه استماع افتاده بود بایراد آن گستاخی نمود بعضی مخادیم میفرمودند که حضرت خواجه محمد
پارسا قدس سره آثار تصرفات خود را همیشه بواجبی می پوشیده اند و در ستر و اخفاء آن کما ینبغی میکوشیده
لیکن بحسب ضرورت یکبار شمهٔ اظهار کرده اند بواسطه آنکه از اخفاء آن اهانتی بمتابع سلسله سند
خدمت ایشان میرسیده و صورت این واقعه بر سبیل اجمال آنست که قدوة المحدثین شیخ شمس الدین
محمد بن محمد الجزری علیه الرحمة در زمان میرزا الغ بیگ بسمرقند آمده بوده اند و بتحقیق
و تصحیح سند اعیان ماوراء النهر مشغول نموده و بعضی ارباب حسد و غرض بایشان عرض کرده اند
که خدمت خواجه محمد پارسا در بخارا احادیث بسیار نقل می کنند و صحت سند ایشان معلوم نیست اگر
حضرت شیخ آنرا تحقیقی فرمایند و در نباشد شیخ در مقام تحقیق آن شده اند و میرزا الغ بیگ را بر ان
داشته تا قاصدی به بخارا فرستاده اند و از حضرت خواجه التماس آمدن کرده پس شیخ با خواجه عصام الدین
که شیخ الاسلام سمرقند بوده و جمیع اعاظم دانشمندان وقت مجمعی ساخته اند و مجلسی بغایت عالی پرداخته
و حضرت خواجه دران مجلس حاضر شده اند شیخ دران مجلس از ایشان التماس نموده اند تا
حدیثی باسناد خود روایت کرده اند شیخ فرموده اند که در صحت این حدیث هیچ سخن نیست اما این
اسناد نزد من ثابت نشده ازین سخن حسودان خوشدل شده اند و بیکدیگر خبث عین کرده حضرت
خواجه همان حدیث را از طریق دیگر اسناد گفته اند شیخ دران اسناد نیز همان سخن فرموده اند
حضرت خواجه دریافته اند که هر اسناد که بیان کنند مسموع نخواهد افتاد لحظه مراقب شده اند و سکوت
کرده بعد ازان روی بشیخ آورده فرموده اند که خدمت شما فلان مسند را از کتب اهل حدیث
مسلم میدارید و اسانید آنرا معتبر می شمارید شیخ فرموده اند که آری اسانید آن همه معتبر و معتمد است
و دران هیچکس از محققان فن حدیث شبهه و دغدغه ندارد اگر اسانید حدیث شما ازان مسند باشد مارا

دران سخن نسبت نبض حضرت خواجه روے بخواجه عصام الدین کرده اند و فرموده که در کتاب خانه
خدمت شما در فلان طاق در زیر فلان و فلان کتاب این مسند که نام بر دیم قطعش این و جلدش چنین
نهاده است و دران مسند بعد از چند ورق در فلان صفحه این حدیث باین اسانید که بیان کردیم
بتفصیل مذکور و مسطور است عنایت کرده شاگردے را از خدام فرستید تا زود آنرا حاضر گرداند خواجه
عصام الدین متردد بوده اند در آنکه این مسند اینجا هست یا نے و اهل مجلس ازین سخن بغایت متعجب
متحیر و متامل و متفکر شده اند چه بر همگنان ظاهر بوده است که حضرت خواجه هرگز به کتاب خانه
خواجه عصام الدین نرسیده بوده اند پس خواجه کسی را از ملازمان خاصه خود به تعجیل تمام فرستاده اند
تا آن نشانها را ملاحظه کرده اگر یابد بیارد و آن کس رفته و مسند را بهمان صفت که نشان داده بوده اند
باز یافته و بمجلس آورده و آن حدیث در همان صفحه که اشارت کرده بوده اند بآن طریق اسنادے ثقات
مسطور بوده خروش از ان مجلس برخاسته و شیخ با سائر علما عظیم حیرت زده شده اند و تحیر و تعجب
خواجه عصام الدین از دیگران زیاده بوده زیرا که وے بیقین مے دانسته که این مسند در کتاب خانه
اوست چون این قصه بعرض میرزا الغ بیگ رسیده وے نیز از طلبیدن حضرت خواجه تشویر و انفعال
یافته و این تصرف که از حضرت خواجه درین مجلس واقع شده سبب مزید شهرت ایشان گشته و اعیان
و اکابر زمان را با ایشان عقیده دیگر پیدا شده مولانا عبد الرحیم ینگیتانی رحمة الله که ملازم حضرت خواجه و
برادر رضاعی و هم سبق خواجه برهان الدین ابو نصر قدس سره بوده چنین فرموده که درین تاریخ که
میرزا خلیل پسر میر محمد جهانگیر که فرزند امیر تیمور است در سمرقند بادشاه بود و میرزا شاهرخ در خراسان
مے بود حضرت خواجه گاه گاه بجهت کفایت مهمات مسلمانان رقعه بمیرزا شاهرخ مے نوشتند
میرزا خلیل را از ان ناخوش مے آمده است آخر بسعایت اهل حسد بغایت متاثر و متغیر شده است
چنانچه کسی را به بخارا بپیش ایشان فرستاده که شما را عنایت کرده بجانب دشت میباید رفت شاید که
جمعے آنجا ببرکت قدوم شما شرف اسلام یابند حضرت خواجه فرموده اند خوش باشد اول مزارات
طوف کنیم بعد ازان رویم و فی الحال اسپ طلبیده اند مولانا عبد الرحیم گفته است که من اسپ ایشانرا
گرده پیش آوردم فی الفور سوار شده اند و با جمعی از خادمان در ملازمت ایشان روان شدیم
اول بقصر عارفان بمزار حضرت حضرت خواجه بزرگ قدس الله تعالے سره رفتند چون از مزار بیرون آمدند

آثار هیبت و عظمت از بشرهٔ مبارک ایشان ظاهر بود از آنجا بسوی خارسے رفتند و زمانے بر سر قبهٔ
سید امیر کلال علیه الرحمة رفتند توقف نمودند چون از عزار ایشان آمدند تازیانه بر اسپ زدند بر
بالاے پشته راندند و روے بجانب خراسان این بیت خواندند بیت همه را از یمه و زیر کن نه زبر مان
و نه زیر ✤ تا بدانند که امروز درین میدان کیست ✤ و از آنجا باز به بخارا آمدند همان لحظه نشانے میرزا
شاهرخ براے میرزا خلیل در رسید مضمون آنکه اینک رسیدیم باید که جای جنگ مقرر سازند و حضرت
خواجه فرموده تا آن نشان را در مسجد جامع بر بالاے منبر خواندند پس بسمرقند پیش میرزا خلیل فرستادند
و میرزا شاهرخ از عقب آن نشان در رسیده میرزا خلیل را بقتل رسانید در نفحات الانس مذکور است
که یکے از مریدان و معتقدان حضرت خواجه نقل کرده است که چون حضرت خواجه در نوبت اخیر عزیمت
سفر حجاز میکردند در وقت وداع گفتم خواجم شما رفتید فرمودند که رفتیم و رفتیم آن بود که دران سفر وفات
یافتند خدمت خواجه ابو نصر قدس سره سفر حجاز همراه والد بزرگوار خود بوده اند میفرمودند که دران وقت
که خدمت والدین فوت مے شدند بر سر بالین ایشان حاضر نبودم چون حاضر شدم روے مبارک
ایشان را کشادم تا نظرے کنم چشم بکشادند و تبسم نمودند قلق و اضطراب من زیاده شد بپایان پاے
ایشان آمدم و روے خود را بر کف پای ایشان نهادم پای خود بالا کشیدند پوشیده نماند که حضرت
خواجه محمد پارسا دو کرت بسفر مبارک رفته اند کرت اول در ملازمت حضرت خواجه بزرگ بوده اند و آن
سفر دوم حضرت خواجه بزرگ بوده است و کرت ثانیه در ماه محرم الحرام ۸۲۲ه اثنین و عشرین و
ثمان مائة بوده که بنیت طواف بیت الله الحرام و زیارت نبیه علیه الصلوة والسلام از بخارا بیرون آمده
و از راه نسف بصغانیان و ترمذ و بلخ و هرات بقصد دریافت مزارات متبرکه روان شدند و
همه سادات و مشائخ و علما مقدم شریف ایشان را مغتنم شمردند و باعزاز و اکرام تلقی نمودند و چون
بنیشاپور رسیده اند بواسطهٔ حرارت هوا و خوف راه میان اصحاب سخنی میگذشته است و فی الجمله
فتوری بعزیمتها راه یافته بوده است دیوان مولانا جلال الدین رومی را قدس سره تفاؤل کشاده اند
این ابیات برآمده که ابیات روید ای عاشقان حق باقبال ابد ملحق ✤ روان باشید همچون مه بسوی
برج مسعودی ✤ مبارک باد تا این ره بتوفیق امان الله ✤ بهر شهرے و هر جائے و هر دشتی که بنمودی ✤
و از نیشاپور بیازدهم جمادی الآخرین این سال متوجه جانب حجاز شده اند و چون در کنف صحت و عافیت بمکه محترمه

رسیده اند و ارکان حج تمام گزارده ایشان را مرضی عارض شده است چنانچه طواف وداع در محافه کرده اند و از آنجا متوجه مدینه شده اند و اشارات و بشارات یافته اند و روز چهارشنبه بیست و سوم بمدینه رسیده اند و از حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم نوازشها یافته اند در روز پنجشنبه بجوار رحمت حق پیوسته اند و مولانا شمس الدین فناری رومی و اهل مدینه و قافله بر ایشان نماز گزارده اند و شب جمعه در آن منزل مبارک نزول فرموده اند و در جوار قبهٔ شریفهٔ امیر المؤمنین عباس رضی الله تعالی عنه مدفون شده و خدمت شیخ زین الدین الخوافی قدس سره از مصر سنگ سفید تراشیده آورده اند و لوح قبر ایشان ساخته و آن از سائر قبور ممتاز است گویند سن مبارک ایشان هفتاد و شش سال بوده است کما بیش و بعضی از افاضل در تاریخ وفات ایشان گفته اند قطعه محمد حافظی امام و فاخره ❊ من سامیع قول الحق من فیه

اذا سالت لتاریخ فوته منه ❊ فقال فصل الخطابی اشارة فیه

خواجه ابونصر پارسا رحمة الله تعالی علیه

ثمرهٔ شجرهٔ طیبه حضرت خواجه محمد پارسا بوده اند و لقب شریف ایشان حافظ الدین و برهان الدین است حضرت مخدوم در نفحات الانس آورده اند که حضرت خواجه ابونصر پایه علوم شریعت و رسوم طریقت را بوالد بزرگوار خود رسانیده بودند و در نفی وجود و بذل موجود کار از ایشان گذرانیده و در ستر حال و تلبیس بمثابه بودند که هرگز از ایشان ظاهر نشده که روزی در این راه قدمی نهاده اند و از علوم این طائفه بلکه از سائر علوم چیزی دانسته اگر کسی از ایشان سوالی میکرد و میفرمودند که بکتاب رجوع کنیم چون کتاب میکشادند همان محل برمی آمد که آن مسئله بودی یا یک دو ورق کم یا بیش کم از این تخلف میکردی پیری عزیز معمر معروف به پیر خلط از خادمان آستانه خواجه محمد پارسا قدس سره که ملازمت آنحضرت بسیار کرده بود و سالها در خدمت خواجه ابونصر بسر برده اند و نسبت از آن خانوادهٔ بزرگوار داشت بهرات آمده بود روزی میفرمود که از مخدوم زادهٔ خود خواجه حافظ الدین ابونصر استماع دارم که فرمودند از والد بزرگوار خود شنیدم این بیت را که بیت نکو خو و در نزد خردمندی نکو بین باش و نیکو ظن ❊ که در این چار چیز آمد کلید شادمانیها ❊ روزی در مسجد جامع هرات با جمعی از طالبان علم پیرامن پیر خلط نشسته بودیم و وی از شمائل خواجگان بتخصیص حضرت خواجه پارسا و خدمت خواجه ابونصر قدس سرهما سخنی در پیوسته بود در این اثنا بر طاق مقصوره بانگ نماز پیشین دادند

در نسخه بطاء منقوطه نوشته شده ۱۲

وبعضی مستمعان بے ادبانہ قطع سخن پیر کردہ بتجدید وضو برخاستند وے گفت از حضرت خواجہ محمد پارسا قدس سرہ شنیدہ ام این بیت را کہ بیت نماز را بحقیقت قضا بود لیکن + نماز صحبت ما را قضا نخواہد بود + وفات خدمت خواجہ ابو نصر در شہور سنہ ۸۶۵ھ خمس وستین وثمان مائۃ بودہ است ودر تاریخ وفات ایشان گفتہ اند قطعہ خواجہ اعظم بونصر آنکہ شد بتکیہ گاہش مسند دار البقا + سر او چون با خدا پیوستہ بود + زین سبب تاریخ شد سر خدا

خواجہ محمد فغاتری رحمۃ اللہ تعالے علیہ

از جملہ مقبولان ومنظوران حضرت خواجہ بزرگ بودہ است ومولد وے فغاتر است کہ قصبہ بزرگ ست میان سمرقند وبخارا واز مضافات بخارا است حضرت ایشان میفرمودند کہ مولانا محمد جوانے بودہ بغایت بجمال کہ حضرت خواجہ بزرگ قدس سرہ وے را صید کردہ بودہ اند وبنظر عنایت وشفقت قبول فرمودہ ووے بامر حضرت خواجہ بزرگ بعد از نقل ایشان ملازمت حضرت خواجہ محمد پارسا قدس سرہ بسیار مے نمودہ میفرمودند کہ من وے را ملازمت کردہ ام از برکت نظر حضرت خواجہ بزرگ ویمنت صحبت حضرت خواجہ محمد پارسا نسبت جمعیت حاصل کردہ بود وے میگفت کہ بسیار بود وے کہ حضرت خواجہ محمد پارسا بعد از ادائے نماز خفتن از مسجد بیرون مے آمدند وبر در مسجد عصا را بر سینہ مبارک خود میزدند ومے ایستادند وباصحاب دو سہ کلمہ میگفتند بعد ازان سکوت میکردند ودران سکوت از خود غائب مے شدند وآن غیبت امتداد مے یافت وایشان ہمچنان بر عصا تکیہ زدہ مے بودند تا وقتیکہ موذن بانگ نماز بامدادی داد باز بمسجد در مے آمدند حضرت ایشان میفرمودند کہ این نوع مشغولیہا از خواجگان این سلسلہ قدس اللہ ارواحہم عجیب وغریب نیست این حالت از دوام مشغولی آسان می گردد وکلفت عمل بواسطہ دوام مشغوری مرتفع می شود واللہ اعلم

خواجہ مسافر خوارزمی رحمۃ اللہ تعالے علیہ

از مخلصان وملازمان حضرت خواجہ بزرگ قدس اللہ تعالے سرہ بودہ است وبعد از نقل حضرت خواجہ ہم باشارت ایشان ملازمت حضرت خواجہ محمد پارسا قدس سرہ مے نمودہ حضرت ایشان وے را دیدہ بودہ اند وباوے صحبت داشتہ میفرمودند کہ در کرت اولے کہ بجانب ہرات متوجہ بودم

در راه بخواجه مسافر همراه شدم و وی در اصل از خوارزم بود و معمر شده بود نود ساله بوده باشند صحبت درویشان و بزرگان بسیار دریافته بود و مشرب این کار داشت وی میگفت که در ملازمت حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره بسیار می بودم و خدمت ایشان می کردم اما بسماع بسیار میل داشتم روزی بجمعی از اصحاب ایشان اتفاق کردیم که قوال و دف و نای حاضر سازیم و در مجلس حضرت خواجه مشغول شویم ببینیم که چه میفرمایند آنچنان کردیم و گوینده و نوازنده آوردیم حضرت خواجه دران مجلس نشستند و هیچ گونه منع نفرمودند و در آخر فرمودند که ما این کار نمیکنیم و انکار نمیکنیم و حضرت ایشان از خواجه مسافر نقل فرمودند که وی میگفت روزی حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره عمارتی میکردند و همه اصحاب ایشان از خرد و بزرگ آنجا که حاضر بودند باهتمام تمام بکار گل اشتغال داشتند و حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره آن روز در میان گلزار بودند چون آفتاب بحد استوا رسید و هوا بالغایت گرم شد حضرت خواجه اصحاب را اجازت فرمودند که آسایش کنید هر کس دست و پا شستند و بسایه رفتند و بخواب افتادند و حضرت خواجه محمد پارسا هم در آن کنار گلزار با پایهای پر گل در آفتاب خواب کردند درین اثنا حضرت خواجه آمده اند و بر همه اصحاب گذر کرده چون پیش خواجه محمد پارسا رسیده اند و ایشان را بآن کیفیت بخواب افتاده دیده اند روی مبارک خود را بر پای ایشان مالیده اند و فرموده اند که خداوندا بحرمت این پای که بر بهاء الدین رحمت کن

مولانا یعقوب چرخی رحمة الله علیه

ایشان از کبار اصحاب حضرت خواجه بزرگ خواجه بهاء الدین اند قدس سره و عالم بوده اند بعلوم ظاهری و باطنی و در اصل از چرخ اند که دهی ست در ولایت غزنین و قبر مبارک ایشان در هلفتو است که یکی از دیهای حصار ست ایشان فرموده اند که پیش از آنکه بملازمت حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره پیوندم با ایشان صحبت و اخلاص تمام داشتم و بعد از آنکه از اکابر و علماء بخارا اجازت فتوی گرفتم عزیمت آن کردم که بوطن اصلی مراجعت نمایم روزی مرا بحضرت خواجه ملاقات افتاد تواضع و تضرع بسیار کردم که گوشه خاطر بمن دارید فرمودند که این زمان عزیمت کرده نزد ما آمده گفتم دوست دار خدمتم فرمودند از چه جهت گفتم از آن جهت که بزرگید و مقبول همه

خلائق آید فرمودند که دلیل بهتر ازین مے باید شاید که این قبول شیطانی باشد گفتم که این حدیث
صحیح ست که هرگاه حضرت حق سبحانه بنده را به دوستی گیرد دوستی او را در دلهای بندگان خود اندازد
ایشان تبسم کردند و فرمودند که ما عزیزان نیم از آن سخن ایشان حال من دیگر شد بجهت آنکه پیش ازین
بیک ماه در خواب دیده بودم که مرا میگویند مرید عزیزان شو من این خواب را فراموش کرده بودم چون
ایشان این سخن فرمودند مرا آن خواب یاد آمد از حضرت خواجه التماس کردم که خاطر شریف
بمن دارید فرمودند که شخصی از حضرت عزیزان علیه الرحمة والرضوان خاطرے طلبیده بود فرموده
که در خاطر غیر نمی ماند چیزے پیش ما گذار که چون آنرا ببینیم تو یاد آئی پس فرمودند که ترا خود چیزی نیست
که پیش ما گذاری طاقیه مبارک خود را بمن دادند که این را نگاه دار هرگاه که این طاقیه را بینے
مرا یاد کنی و چون یاد کنی بیابے و فرمودند که زنهار درین سفر مولانا تاج الدین دشت کولکی را
دریابے که وے از اولیاء الله است بخاطر آمد که مراد اعیهٔ بلخ نیست و از آن راه بوطن میروم بلخ
کجا و دشت کولک کجا بعد از ان از انجا متوجه بلخ شدم اتفاقا ضرورتی واقع شد و صورتے پیش آمد
که از بلخ به دشت کولک افتادم و اشارت حضرت خواجه مرا یاد آمد متعجب شدم و صحبت مولانا تاج الدین
دریافتم و بعد از دریافت مولانا رابطهٔ محبت من بحضرت خواجه قوت گرفت و سببی واقع شد که بار دیگر بخارا
بملازمت ایشان مراجعت کردم و این داعیه در خاطر افتاد که دست ارادت بحضرت خواجه
دهم در بخارا مجذوبی بود که بوی عقیدهٔ تام داشتم بر سر راه نشسته دیدم با وے گفتم بروم گفت
زود بروو در پیش خود خطوط بسیار بر زمین کشید با خود گفتم این خطوط را شمار کنم اگر فرد باشد دلیل
بر حقیقت این داعیه خواهد بود که ان الله فرد یحب الفرد چون شمار کردم فرد بود بر یقین تا بحضرت
خواجه رفتم و ارادت گفتم و مراد قوف عددے تلقین کردند و فرمودند تا تو لے عدد فرد را
رعایت کن اشارت بآن خطوط فرمودند که من دلیل خود ساخته بودم و هم حضرت مولانا یعقوب
قدس سره در بعضی از مصنفات خود نوشته اند که چون بعنایت بے غایت حق سبحانه داعیهٔ طلب درین
فقیر پیدا شد عصا کش دولت بفضل آلهی بصحبت حضرت خواجه بهاء الحق والدین قدس الله سره
کشید در بخارا بملازمت ایشان رسیدم و بکرم عمیم ایشان التفات مے یافتم تا بهدایت صمدیت
یقین حاصل شد که ایشان از خواص اولیاء اند کامل مکمل اند بعد از اشارت غیبیه و واقعات کثیره

تناول بکلام الله کردم این آیت برآمد که اولئک الذین هدی الله فبهداهم اقتده و در آخر همه روز
در فتح آباد که مسکن این فقیر بود متوجه مزار شیخ سیف الدین الباخرزی رحمه الله نشسته بودم
که ناگاه پیک قبول الٰہی در رسید و بیقراری در باطن پیدا شد قصد حضرت خواجه کردم چون
به قصر عارفان که منزل ایشان بود رسیدم حضرت خواجه را بر سر راه منتظر دیدم تلقی باحسان نمودند
بعد از نماز صحبت داشتند و هیبت ایشان مستولی شده بود و مجال نطق نمانده درین اثنا
فرمودند که در اخبار است العلم علمان علم القلب فذلک علم نافع علم الانبیاء والمرسلون و علم
اللسان فذلک حجة الله علی ابن آدم امید است که از علم باطنی نصیبی تو رسد و فرمودند که در خبر
است اذا جالستم اهل الصدق فاجلسوا هم بالصدق فانهم جواسیس القلوب یدخلون فی قلوبهم
وینظرون الی همکم و ما مامور یم بخود کسے را قبول نمی کنیم امشب ببینیم که چه اشارت مے شود اگر قبول
کنند ما نیز قبول کنیم و آن شب چنان بر من صعب گذشت که بعمر خود چنان شبی نه گذرانیده بودم
که مبادا در گردد باز شود ترسان و هراسان چون با ایشان نماز بامداد کردم فرمودند که مبارک باد
که اشارت بقبول شد ما کسی را کم قبول مے کنیم و اگر قبول میکنیم اما تا هر کسے چون آید و وقت چون
باشد بعد از ان سلسله مشائخ خود را تا بحضرت خواجه عبد الخالق غجدوانی قدس سره هم بیان کردند
و این فقیر را بوقوف عددی مشغول گردانیدند و فرمودند که اول علم لدنی این سبق ست که از حضرت
خواجه خضر علیه السلام بحضرت خواجه بزرگ رسیده بعد از ان چند وقت دیگر در ملازمت ایشان
مے بودم تا غایتے که فقیر را از بخارا اجازت سفر شد فرمودند که انچه از ما بتو رسیده است به بندگان
خدا برسان تا سبب سعادت باشد حضرت ایشان میفرمودند که خدمت مولانا یعقوب علیه الرحمة
گفتند که حضرت خواجه بزرگ مرا فرمودند که به خواجه علاء الدین عطار مصاحب باشید بعد
از وفات حضرت خواجه چند گاه من در بدخشان افتادم و خدمت خواجه علاء الدین در چغانیان
متوطن بودند باین فقیر نامه نوشتند که وصیت حضرت خواجه چنین بود که با هم باشیم حالا مصلحت
چیست چون بر مضمون مکتوب اطلاع افتاد بچغانیان آمدم و در ملازمت ایشان باشیدم تا وقتیکه
خدمت خواجه نقل کردند بعد از سه روز سفر کردم و بجانب هلغتو آمد حضرت مولانا یعقوب
چرخی قدس سره در مبادی احوال چند گاه در جامع هرات و چند گاه در دیار مصر

بتحصیل علوم اشتغال داشته اند حضرت ایشان میفرمودند که خدمت مولانا یعقوب علیه الرحمة گفتند که
چندگاه که در هری بودم از خانقاه خواجه عبدالله انصاری قدس سره که در بازار ملک واقع ست
طعام می خوردم بسبب آنکه در شرایط آن توسعه بسیست و در اصل وقف نیز احتیاط نموده اند و
حضرت ایشان میفرمودند که از اوقاف مدرسه غیاثیه نیز می شاید خورد و بسبب آنکه در اوقاف
آن نیز احتیاط مرعی داشته اند و مردم صالح متورع در انجا ساکن می بوده اند از اوقاف آن
اجتناب نمی نموده اند و حضرت ایشان از خدمت مولانا یعقوب قدس سره نقل میکردند که ایشان میفرمودند
که در شهر هرات از موقوفات آن جز در سه موضع چیز نمیتوان خورد در خانقاه خواجه عبدالله انصاری
قدس سره و در خانقاه ملک و در مدرسه غیاثیه دیگر جائی که در وقف تردد نباشد نیست و لهذا اکابر
ماوراءالنهر قدس الله ارواحهم مریدان خود را از سفر هرات منع کرده اند چه حلال در آنجا کم ست چون
سالک بحرام افتد رجع القهقری عاد المیشوم الی طبعه بطبیعت باز رود از سلوک صراط مستقیم منحرف
شود و هم حضرت ایشان میفرمودند که خدمت مولانا یعقوب علیه الرحمة با خدمت شیخ زین الدین
خوافی رحمة الله در مصر هم سبق بوده اند و پیش مولانا شهاب الدین سیرامی رحمه الله که از کبار علماء زمان
بوده است تلمذی میکرده اند و با هم صحبتی میداشته اند روزی خدمت مولانا یعقوب علیه الرحمة از من
فقیر پرسیدند که تو در خراسان بوده میگویند که خدمت شیخ زین الدین خوافی خوابهای مریدان را تعبیر
میکند و از ان اعتبار بسیار میگیرند گفتم آری واقع ست خدمت مولانا دست مبارک در میان
محاسن داشتند بعد از سخنان ایشان را رغبتی دست داد و آداب ایشان آن بود که زمان زمان
از خود غائب میشدند در ان غیبت سر مبارک ایشان پیش سر افتاد چنانچه در رشته تار موی سفید در فرجهای
انگشتان مبارک ماند بعد از ساعتی سر بر آوردند و این بیت خواندند بیت چو غلام آفتابم همه ز آفتاب
گویم نه شبم نه شب پرستم که حدیث خواب گویم

خواجه ناصرالدین عبیدالله رضی الله تعالی عنه وارضاه قدس سره

اگرچه حیثیت نسبت ارادت که حضرت ایشان را بخدمت مولانا یعقوب علیه الرحمة ثابت بوده است
لائق آن بود و مناسب چنان می نمود که ذکر حضرت ایشان بعد از ذکر مولانا سمت ایراد یابد لیکن چون
احوال حضرت ایشان از مبدا تا منتهی مشتمل است بر انواع حکایات و روایات از صفات آبا و اجداد

واقربا و اولاد آن حضرت و بیان بعضی احوال و اطوار و صحبت مشایخ کبار و معارف و لطائف که در خلال مجالس از آن حضرت بی واسطه استماع افتاده و شرح تصرفات و خوارق عادات که از حضرت ایشان بظهور آمده است و ذکر تاریخ وفات و کیفیت انتقال و ارتحال آن حضرت بدار آخرت لاجرم بعد از تمام این مقاله که مشتمل ست بر ذکر سلسلهٔ خواجگان قدس الله ارواحهم شرح احوال حضرت ایشان که مقصود از تالیف این مجموعه آنست بر سبیل تفصیل در ضمن سه مقصد و خاتمه ایراد میباید چنانچه در دیباچهٔ این رساله فهرس آن نوشته شده است

خواجه علاء الدین غجدوانی رحمة الله علیه

از اجلهٔ اصحاب حضرت خواجه بزرگ اند مولد ایشان ده غجدوان ست و قبر مبارک ایشان در ذیل مرده است که دهی ست بر جنوب شهر بخارا نزدیک بعیدگاه و در کنار آن ده تلی ست و ایشان در بالای آن تل مدفون اند خدمت خواجه در سن شانزده سالگی بصحبت امیر کلان داشتی که از کبار اصحاب امیر کلال بوده اند قدس سرهما رسیده اند و از ایشان تعلیم ذکر گرفته چنانچه قبل ازین در ذکر امیر کلال ایراد یافته حضرت ایشان می فرمودند که خدمت خواجه علاء الدین هم در آوان شباب شرف ملازمت و قبول حضرت خواجه بزرگ قدس سره یافته بوده اند و تا آخر حیات حضرت خواجه در خدمت و ملازمت ایشان بوده اند و بعد از نقل حضرت خواجه هم باشارت ایشان لبقیة العمر بحضرت خواجه محمد پارسا و خواجه برهان الدین ابو نصر قدس الله ارواحهما مصاحبت میداشته اند و آن بزرگواران صحبت شریف ایشان را مغتنم می شمرده اند حضرت ایشان میفرمودند که خدمت خواجه علاء الدین علیه الرحمة استغراق تمام داشته اند بغایت شیرین کلام گاه بودی که در میان سخن از خود غائب می شده اند میفرمودند که مثل خواجه علاء الدین مشغول و حریص بر کار کسی کم دیده ام از بس که مشغولی داشتند گویا که عین این نسبت شده بودند و قتی که خواجه محمد پارسا قدس الله سره بسفر مبارک حجاز میرفته اند میخواسته اند که خواجه علاء الدین را همراه برند و ایشان را در آن وقت کبر سن دریافته بوده است و به نود سالگی کما بیش رسیده بوده اند و آثار ضعف و پیری نیک ظاهر بوده است یکی از اکابر سمرقند گفته است که از حضرت خواجه درخواست کردم که خدمت خواجه علاء الدین بسیار پیر و ضعیف شده اند و از ایشان خدمت گاری نمی آید اگر ازین سفر ایشان را معذور دارید می شاید حضرت خواجه فرمودند

مارا با ایشان هیچ کارے نیست غیر ازانکه چون ایشان را بے بینم از نسبت عزیزان یاد مے آید واین
مدد وتقوی اتمام ست مارا حضرت خواجه علاء الدین میفرمودند که تا من خود را شناختم آن مقدار که گنجشکی منقار
در آب نگاهدارد غفلت مرا در نیافته است نه در خواب ونه در بیداری حضرت ایشان میفرمودند
که خدمت خواجه علاء الدین استغراقی بغایت غالب داشتند در وقتی که به بخارا رسیدم ایشان نود ساله
بودند ملازمت ایشان میکردم روزے بقصر عارفان به نیت زیارت حضرت خواجه بزرگ قدس الله
سره پیاده رفته بودم و مراجعت نموده نیمی از راه آمده بودم که خدمت خواجه علاء الدین پیش آمدند و
فرمودند که گمان بردیم که شما شب آنجا خواهید بود بنا بران ما هم بهمراهی ایشان بازمزار آمدیم بعد از
گذاردن نماز خفتن فرمودند که مردی نیازمندی شاید احیا کنی وخواب نروی وبعد از نماز خفتن تا صباح نشستند
بروجهے که ازین پایه بران نگشتند حضرت ایشان میفرمودند که این چنین نشستن به آرام بی جمعیت
تمام ممکن نیست بی کمال جمعیت قوت بشرے وفا نمیکنند که کسے در کبر سن چنین نشیند وفرمودند که شیخ
مزار مردے فقیر بود دو کاسه آش آورد بسر پر آورد دو کاسه کلان تر را پیش خواجه نهاد ایشان آنرا
بتمام خوردند واز وقت خفتن تا صبح نشستند که احتیاج به بیرون آمدن وطهارت ساختن نشد
حضرت ایشان مے فرمودند که بسبب آنکه پیاده بمزار آمده بودم وتا نیمه راه مراجعت کرده باز در
خدمت خواجه برگشته بودم تعب وماندگی بسیار شده بود لیکن بضرورت موافقت می یافت نشست بعد از نیم
شب مجال نشستن نماند بهتر آن دیدم که برخیزم ایشان را خادمے کنم چون شروع نمودم خواجه فرمودند
بارے بر میدار اید گفتم مجال نشستن نماند خواستم که سبک بار شوم و راحتی یابم حضرت ایشان میفرمودند
که در سمرقند مرا درد چشم گرفت چهل روز کشید ملول شدم قصد برآمدن کردم هرچند خدمت مولانا
سعد الدین کاشغرے منع کردند ممتنع نشدم ومیل بخارا کردم به آرزوے دیدن خواجه علاء الدین
غجدوانی که اوصاف ایشان بسیار شنیده بودم وهنوز دیدار مبارک ایشان را ندیده بودم چون
ببخارا رسیدم روزے بیرون آمدم وازان بیرون مسجدی دیدم دران مسجد در آمدم پیرے روشن
آنجا نشسته یافتم باطن مرا بصحبت وی انجذابی قوی شد پیش رفتم مرا اینک دریافت سه روز متصل مے آمدم روز سوم
فرمودکه سه روز ست که می آئی با ما صحبت میدارے مقصود چیست اگر آمده که شیخی وکرامت بینی آنچه
مطلبے اینجا یافت نیست واگر از صحبت ما متاثر میشوی وتفاوتے در خود بازے یابے بر ما مبارک باز فرمودند که

مبارکت بار بعد از آن این رباعی را که بحضرت عزیزان علیه الرحمة والرضوان منسوبست خواندند که

رباعی با هر که نشستی و نشد جمع دلت * وز تو نرمید زحمت آب و گلت * از صحبت او اگر تبری نکنی * هرگز نکند روح عزیزان بحلت * و آن پیر خواجه علاء الدین غجدوانی بود قدس سره و هم حضرت ایشان میفرمودند که در بدایت حال عجب اضطرابی داشتم تا بصحبت خواجه علاء الدین علیه الرحمة نرسیدم آرامی نیافتم حضرت ایشان میفرمودند که در اوائل ارادت بصحبت عزیزان بسیار می رسیدم و بعضی بطریقه مشغول می ساختند که نسبت حضور و جمعیت بزودی ظاهر می شد و چون آثار آن حضور بظهور می آمد بامر دیگر مشغول می ساختند و اثر آن جمعیت زائل میشد و مورث تفرقه میگشت ازین جهت بسی سرگردانی کشیدیم و سبب این را نمی دانستیم آخر الامر معلوم شد که مقصود ایشان آن بود که این طریق بغایت عزیز ست بزودی معلوم نشود و جمعیت بآسانی میسر نگردد چون ببخارا بخدمت خواجه علاء الدین رسیده شد ببرکت صحبت شریف ایشان از آن تفرقها خلاصی دست داد و طریق روشن گشت و هم آن حضرت فرموده اند که مرا در بدایت عقیده چنان بود که حصول مقصود باز بسته بالتفات عزیزی و کاملی ست بیک نظر و التفات کاملی مقصود میسر خواهد شد چون بملازمت خواجه علاء الدین رسیدم فرمودند آنچه معلوم کرده ایم باید بآن مشغول بود سعی و اهتمام و سعی تمام دارد هر چه بسعی و اهتمام حاصل میشود بقا و دوام ندارد و هم حضرت ایشان فرمودند که مدت چهل روز بخدمت خواجه علاء الدین ملاقات و اختلاط داشتم روزی کمال تصرف و برکات مجلس شریف حضرت خواجه بزرگ را قدس سره یاد کردند و در آخر گفتند صحبت عزیزان وقت نیز غنیمت ست اگرچه در مرتبه مردم ماضی نباشند و فرمودند که حضرت خواجه بزرگ میفرمودند که اکابر گفته اند گربه زنده به از شیر مرده و هم حضرت ایشان فرموده اند که در فوت خواجه علاء الدین علیه الرحمة خدمت خواجه ابو نصر پارسا علیه الرحمة وعظ گفته اند و در اثنا فرموده که خدمت خواجه علاء الدین علیه الرحمة در همسایگی ما بودند و ما در سایه عنایت و برکت و همت ایشان ایمن و آسوده بودیم این زمان ایشان بجوار رحمت حق سبحانه رفتند اکنون محل آنست که ترسیم مولانا بدر الدین صرافی نام عزیزی که از جمله مریدان و خادمان خواجه علاء الدین غجدوانی قدس سره بوده است و از محله صرافان که یکی از محلات بخاراست چنین حکایت کرده است که چون خدمت خواجه علاء الدین علیه الرحمة حضرت خواجه ناصر الدین عبید الله قدس سره

را اجازت دادند با خواجه علاء الدین گفتم که شما حضرت خواجه را زود اجازت دادید فرمودند که خواجه عبید الله
پیش ما تمام آمد و از پیش ما تمام رفت خدمت مولانا بدر الدین دائم از بخارا ملازمت حضرت ایشان بسمرقند
می آمده است و بعضی از اصحاب میگفته که چون حضرت ایشان از خدمت خواجه علاء الدین جدا
شده می رفتند خواجه فرمودند سبحان الله این نه خواجه عبید الله است بلکه این خواجه بهاء الدین ست
که بار دیگر بدنیا آمده با هزار کمال زیاده

شیخ سراج کلال پرمسی رحمة الله علیه

مولد وی پرمس بوده است که دهیست در قصبهٔ وابکنی که از انجا تا شهر بخارا قریب چهار شرعی ست
در مبادی احوال مرید امیر حمزه فرزند امیر کلال قدس سرهما بوده است اما آخر
در سلک اصحاب حضرت خواجه بزرگ در آمده است در بدایت حال که ملازم امیر حمزه بوده است
ریاضات و مجاهدات بسیار میداشته یکبار در اثنا وی را غیبتی دست داده که سه شبانه روز از خود
بیخبر افتاده امیر حمزه را از ان حال واقف ساخته اند فرمودند که بروید در گوش وی گوئید که امیر حمزه
میگوید که آنجا که رسیده از همانجا باز گرد چون این سخن بگوش وی فرو گفته اند بعد از لحظه در
وی حس و حرکت پیدا شده و بشعور آمده حضرت ایشان در مبادی احوال وی را دیده بوده اند
و با وی صحبت داشته میفرموده اند که من در سن بیست و دو سالگی بودم که از سمرقند عزیمت بخارا
کردم و در ان راه بده شیخ سراج الدین پرمسی رسیدم بسیار خاطر مشغول کردند که آنجا پیش ایشان
باشم خاطر من آنجا فرو د نیامد اجازت خواستم ایشان گفتند که درین بوستان در آئید و سیر کنید
و چنان انگارید که خراسان و عراق و همه جا دیده آمد من سیر کردم چون خاطر باشیدن نبود اجازت
بخارا طلبیدم و دو سه روزی که نزد شیخ سراج الدین بودم ملاحظهٔ احوال ایشان میکردم روزی
بکلالی مشغول می بودند و شب بسیاری نشستند بطریقه که می نشستند پاے دیگر خم میگشتند
و هم حضرت ایشان فرموده اند که مولانا سراج الدین هروی بسمرقند آمده بود و در مدرسهٔ میرزا
الغ بیک مدرس شده وی میگفت که من شیخ سراج الدین پرمسی را دیده بودم با وجود آنکه ایشان
را تتبع متداولات علمیه کمتر بوده در مجلس و سخنان ایشان چندان نمک و حلاوت بود که در مجالس بسیاری
از دانشمندان دیده ایشان نبود و این مولانا سراج الدین هروی بسیار کرد و ایشان دیده بود

و ملازمت این طائفه بسیار کرده کتاب مفاحص پیش خواجه ضیاء الدین علیه الرحمه خوانده بوده و بسبب
ملاقات شیخ سراج الدین پرمسی و حلاوت کلام و لطافت مجلس ایشان بخانواده خواجگان قدس الله
ارواحهم بسیار عقیده داشت حضرت ایشان میفرمودند شیخ سراج الدین پرمسی از اهل این سلسله
بودند هرگاه کسی قصه صحبت ایشان کردے همان زمان خانه جاروب کرده بودند یا هنوز جاروب
در دست داشتند از ایشان سر آن پرسیدم گفتند مراقبه رسیده است از من که هرگاه مهمان خدا بیاید
دے پیش از ان مرا خبر میکنند نیز حضرت ایشان میفرمودند که شیخ سراج الدین پرمسی میگفتند
که روزے مرا با جمعی از اصحاب شیخ ابو الحسن عشقی ملاقات واقع شد ایشان تصور آن کردند که مگر مرا
میل آن نسبت که ایشان را بسلسله ارادت خود در آرم گفتند ای شیخ شما خیلے روزگار خود ضائع کنید که
ما از محبت و تصرف شیخ ابو الحسن تا اینجا پریم و اشارت بگلوے خود کردند هیچ چیز دیگر را در ما گنجایش
نیست شما بتوانید که خود را در گنجانید غیرت مرا بران داشت که در باطن هاے ایشان تصرفی کرده باشد
که همه گریبانها چاک زدند و در زمین غلطیدن گرفتند و مدتے بے هوش افتادند بعد از ان
تصرفے باز پس کرد تا باز با خود آمدند چون با خود آمدند در مقام ارادت و نیاز بے غایت شدند گفتم
که بآن نسبت ما و شیخ ابو الحسن شما از یک ناودان آب می خوریم از بعض عزیزان چنین
استماع افتاده که حضرت مولانا سعد الدین کاشغرے قدس الله سره در مبادی احوال با شیخ
سراج الدین صحبت بسیار رسیداشته اند و آن طریقه ذکر لا اله الا الله را که در رساله ایشان مذکور است
که یکسر الف لا را از ناف بالا اعتبار میکنند و کرسی لا را بر پستان راست و یکسر الف را بر قلب
صنوبری و آله را متصل کرسی لا که بر پستان راست واقع شده است و الا الله محمد رسول الله متصل
قلب بے اعتبار میکنند و این شکل را باین کیفیت نگاه میدارند و بذکر بطریقه مقرره مشغول می باشند
از شیخ سراج الدین رحمه الله تعلیم گرفته اند

مولانا سیف الدین مناری رحمه الله تعالی علیه

از قریه منار بوده اند که دیهے ست در ولایت فرکت و آن قصبه معمور است و چهار فرسنگ از تاشکند
دور و خدمت مولانا از کبار اصحاب خواجه بزرگ قدس الله سره بوده اند و عالم به علم
ظاهر و باطن پوشیده نماند که در ملازمت حضرت خواجه بزرگ قدس سره چهار مولانا سیف الدین

بوده اند یکے محبوب ویکے مقبول ویکے مقهور ویکے مردود وازاحوال هر یک شمهٔ ایراد می باید آما
مولانا سیف الدین که محبوب قلوب بوده خدمت مولانا سیف الدین منارے اند وحضرت خواجه بزرگ
را قدس سره نسبت بایشان توجه خاطر والتفات بسیار بوده است وتا حضرت خواجه درقید حیات
بوده اند خدمت مولانا در ملازمت ایشان مے بوده اند وبعد از نقل حضرت خواجه قدس سره
هم باشارت ایشان درخدمت وملازمت حضرت خواجه علاء الدین عطار قدس سره بسر برده اند
حضرت ایشان میفرمودند که خدمت مولانا سیف الدین مناری علیه الرحمه پیش از وصول بحضرت
خواجه بزرگ قدس سره باستفاده وافاده علوم متداوله اشتغال تمام داشته اند وپیش
مولانا حمید الدین شاشی والد شریف مولانا حسام الدین که از خلفاء امیر حمزه بوده اند وذکر
ایشان گذشته است تلمذ مے نموده اند وچون شرف قبول حضرت خواجه قدس سره دریافته
اند روے از مطالعه علوم رسمی برتافته اند میفرمودند که درمرض موت مولانا حمید الدین بسر
بالین ایشان حاضر بودم خدمت مولانا حمید الدین را اضطراب عظیم بود گفتم اے مخدوم این
چه قلق واضطراب ست آن همه علوم که مارا بر ترک تحصیل آن ملامت میکردید وطعنه میزدید
کجا شد خدمت مولانا حمید الدین فرمودند که از مادل می طلبید واحوال دل وما آن نداریم
اضطراب ازین جهت ست حضرت ایشان میفرمودند که اگر در حال صحت مزاج حضور دل ملکه
نشده باشد در وقت بیمارے که همه قواے دماغ وطبیعی ضعیف شده اند وروے بانحطاط
آورده کسب جمعیت وحضور دل بغایت غایت متعذر ومتعسر ست وسر دراین که اهل الله بر سر
بالین بیماران مے آیند آنیست که بتوسط صحبت شریف ایشان بارے از بیماری برداشته میشود
وچیزے از علائق وے کمتر میگردد وهم حضرت ایشان میفرمودند که مردمی که ایشان را درین
طریق سخنان بلند بوده در وقت رفتن از دنیا ایشان را بسیار درمانده مے دیدیم وبغایت مشوش
مے یافتیم همه معارف وتحقیقات دران وقت برطرف بود امرے که تحصیل آن بتکلف وتعمل
باشد در وقت بیماری وهجوم امراض واعراض وضعف طبیعت چگونه میسر شود خصوصا در
حین مفارقت روح از بدن که اصعب شدائد واشد محن ست چه دران محل مجال
تکلف وتعمل نیست وهم حضرت ایشان میفرمودند که در زمان نقل مولانا رکن الدین خوافی

با شیخ بهاء الدین عمر و مولانا سعد الدین کاشغری حاضر بودیم و مولانا خواجه که از مریدان و محرمان مولانا رکن الدین بود و یک غلام که از خادم ایشان بود حاضر بودند کسے دیگر نبود مولانا رکن الدین که تحقیقات امام غزالے را در نظر نمے آورد در ان وقت غیر بیان اعتقاد واحتراز کلمه توحید کارے نداشت همه کارهائے دنیا در بیان فضل و کمال هباء شده بود اما مولانا سیف الدین که بشرف قبول حضرت خواجه بزرگ قدس سره مشرف شده بود مولانا سیف الدین خوش خوان بخارے بوده است و سبب پیوستگی وے بحضرت خواجه قدس سره آن بوده است که وقتی از بخارا برسم تجارت بخوارزم رفته بوده است اتخبا بصحبت حضرت خواجه علاء الدین عطار قدس سره رسیده است و در مجلس شریف ایشان بغایت متاثر گشته چون به بخارا مراجعت کرده است بملازمت حضرت خواجه بزرگ قدس سره شتافته و سعادت قبول ایشان دریافته و از ایشان طریقه فرا گرفته و بجد هرچه تمامتر مشغول شده است و بکلی همت روے در نسبت خواجگان قدس الله ارواحهم آورده و ترک اختلاط دوستان قدیم و انبساط یاران ندیم کرده اما مولانا سیف الدین که مشهور حضرت خواجه گشته مولانا سیف الدین بالاخانه است و وے از اعیان علماء بخارا بوده واین مولانا سیف الدین بالاخانه و خواجه حسام الدین یوسف که عم بزرگوار حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره بوده است هر دو مصاحب شبانه روزے مولانا سیف الدین خوش خوان بوده اند چون مولانا سیف الدین از خوارزم برگشته و طریقه حضرت خواجه بزرگ قدس سره اختیار کرده و بکلی ترک آمیزش یاران نموده روزے خدمت خواجه حسام الدین یوسف و مولانا سیف الدین بالاخانه باتفاق یکدیگر بخانه مولانا سیف الدین خوش خوان آمده اند و باوے خلوتے کرده گفته اند که ما یاران قدیم یکدیگر بودیم و از صحبت یکدیگر شکیبائے نداشتیم وحقوق صحبت میان ما ثابت است اگر نسیم سعادت بمشام شما رسیده است بمقتضاے محبت و حق صحبت آنست که ما را نیز از ان آگاه گردانید و بان دلالت نمائید تا شد که ما نیز بآن سعادت مشرف شویم بعد از مبالغه و ابرام تمام گفته است که عزیز نسبت در این ولایت باین صورت و باین کیفیت و ارشاد بحضرت خواجه قدس سره کرده است که در صحبت شریف

ایشان آثار سعادت و انوار هدایت بسیار است مولانا سیف الدین بالاخانه گفته آری همچنین است
روزی مرا ایشان پیش آمدند و پوستینی نو پوشیده بودند در خاطر من گذشت که باید که ایشان
این پوستین را بمن دهند فی الفور بمن دادند و من گواهی میدهم بر حقیقت ایشان پس مولانا
سیف الدین خوش خوان را گفتند برخیز و ما را بملازمت ایشان برسان آنگاه هر سه به صحبت خواجه
بزرگ قدس سره آمدند و خواجه حسام الدین یوسف مولانا سیف الدین بالاخانه نیز بشرف
قبول نسبت و طریقه ایشان فایز شدند لیکن در آخر کار ایشان از مولانا سیف الدین بالاخانه
ترک ادبی صادر شده بوده است که موجب کراهیت و غبار خاطر مبارک حضرت خواجه شده است
و بآن واسطه از شرف صحبت ایشان محروم شده و مهجور و مقهور گشته است و سبب مهجوری و
مقهوری وی آن بوده که روزی حضرت خواجه در یکی از کوچهای بخارا میرفته اند و مولانا
سیف الدین بالاخانه در ملازمت ایشان بوده است ناگاه شیخ محمد حلاج از برابر پیدا شده و وی در زمان
حضرت خواجه شیخی معتبر بوده و بسی مریدان داشته از جمله منکران حضرت خواجه بوده است چون
نزدیک رسیده است حضرت خواجه بموجب کرم و مروت بجانب وی توجه کرده و در حین گذشتن
وی پنج شش قدم مشایعه نیز کرده اند مولانا سیف الدین بآن پسنده نکرده و خود را بمیان
آورده و چند قدم دیگر مشایعه کرده حضرت خواجه را از آن بی ادبی که از وی در وجود آمده غیرت
عظیم شده است و بغایت متأثر و متغیر شده اند بعد از آنکه مولانا سیف الدین برگشته و با ایشان
رسیده فرموده اند که حلاج را مشایعه کردی و بآن بی ادبی خود را بباد دادی بخارا را خراب
کردی و عالمی را ویران ساختی بعد از تغیر و غضب حضرت خواجه در همان چند روز مولانا
سیف الدین بالاخانه وفات کرده و تماق کرایلی از ترکت آمده و بخارا را محاصره کرده و مردم
بسیار کشته شدند و ضایع گشته و ویرانی بسیار بآن ناحیت راه یافته بعضی مخادیم از حضرت
ایشان نقل می کردند که فرموده اند شیخ محمد حلاج را هفت خلیفه بوده است اول ایشان شیخ
اختیار و آخر ایشان شیخ سعدی پرنشی و شیخ اختیار در مبادی احوال ملازمت حضرت خواجه
بزرگ قدس سره بسیار می کرده است و اخلاص و ارادت تمام داشته و از عجایب امور است
که با وجود دریافت صحبت حضرت خواجه آخر ترک ملازمت ایشان کرده و روی بصحبت شیخ محمد حلاج

آورده با وجود مریدی وی هم از طریقهٔ خواجگان قدس الله ارواحهم بازمی گفته و تقویت
نسبت شریفهٔ ایشان میکرده و هم حضرت ایشان میفرموده اند که من پیش ازین در طریقت شیخ
اختیار را دیده بودم پیرے بود بافنده شیخ حاجی نام و وی نیز یکے از خلفاء شیخ محمد حلاج بوده و
در مرو می باشید گاهی بازار برای ریسمان و مصالح کار خود رفتی غیر ازان کارے که برای آن
میرفت نمیدانست به نسبت خود آگاه بوده از غیر ازان ذاهل هرگز بآیین و بسیار ملتفت نمی شد
همیشه نظر بر قدم داشت و هم حضرت ایشان میفرمودند که شیخ سعدی پرسی که خلیفه آخرین
شیخ محمد حلاج بود در اوائل حال از مقبولان و منظوران حضرت خواجه بزرگ قدس سره بوده است
اما در آخر صورتے واقع شده است که وی نیز رفته و مرید شیخ محمد حلاج شده و من ویرا دیده بودم
بسیار معمر شده بود در اوائل که پیش حضرت خواجه بزرگ بوده است خرد سال بوده و ایشان وی
را ملازم والده یا والده کلان خود که بغایت مسنه بوده ساخته اند و حضرت خواجه را باغی بوده است
در وقت زرد آلو شیخ سعدی بآن باغ رفته خواسته که زرد آلو گیرد باغبان مانع شده شیخ سعدی
گفته اے باغبان بیا رسے تا لی حضرت خواجه خدا ے را از ما دریغ نمیدارند تو زرد آلو را دریغ
میدارے چون این سخن بحضرت خواجه رسیده است بسیار استحسان کرده اند و نظر عنایت
ایشان بشیخ سعدی بیشتر شده اما در آخر عجب صورتے واقع شده که شیخ سعدی از حضرت
خواجه اجازت حج رفتن طلبیده و این نزد حضرت خواجه و اصحاب مستحسن نیفتاده هر چند منع
کرده اند ممتنع نشده و چون از سفر حج باز گشته التفاتے از حضرت خواجه در نیافته است نزد شیخ
محمد حلاج رفته و مرید وی شده اما مولانا سیف الدین که آخر بداغ مردودی متسم گشته مولانا
سیف الدین خوارزمی ست که در مبادی حال از محبان و مخلصان حضرت خواجه بزرگ
قدس سره بوده است لیکن در آخر کار صورتے عجیب و غریب روی نموده که از شرف صحبت و
خدمت حضرت خواجه محروم و مهجور شده و از دل مبارک ایشان دور افتاده بعضی مخادیم از حضرت
ایشان نقل کرده اند که میفرموده اند سبب مردودی و دور افتادگی وی آن بوده است که
وی گاه گاه بامر تجارت قیام مینموده و خالی از بخل و امساکی نبوده روزی حضرت خواجه را با جمعی اصحاب ایشان
استدعا کرده و برسم ضیافت بمنزل خود آورده و داب حضرت خواجه و اصحاب ایشان آن بوده است

نام ایشان محمد بن محمد البخاریست در اصل از خوارزم بوده اند خواجه محمد عطار پسر بوده است
خواجه شهاب الدین و خواجه مبارک و خواجه علاءالدین چون خواجه محمد وفات یافت خواجه علاءالدین
هیچ چیز از میراث پدر قبول نکرده بوده اند و در تجرید تمام در یکی از مدارس بخارا بتحصیل علوم اشتغال
نموده چون داعیه طریق حق از خاطر ایشان سر زده است بصحبت شریف حضرت خواجه بزرگ
خواجه بهاءالدین قدس سره شتافته اند و روی از مطالعه علوم رسمی برتافته حضرت خواجه بزرگ قدس
سره ایشان را بنظر قبول مشرف گردانیده اند و طریقه گفته اند و بعمل باطنی مشغول ساخته در مقامات مذکور
است که حضرت خواجه در مبادی حال خدمت خواجه علاءالدین را در مجالس نزدیک خود می نشاندند و
زمان زمان متوجه ایشان می شدند بعضی از محرمان حضرت خواجه را از آن معنی سوال کردند فرمودند که او را
نزدیک خود می نشانم تا گرگ او را نخورد گرگ نفس او در کمین اوست هر لحظه از حال وی تفحص مینمایم تا نفس او را
که مظهری شود خدمت مولانا علاءالدین فرموده که در اوائل ملازمت حضرت خواجه قدس سره
شیخ محمد دراهنین از من سوال کرد که دل بنزدیک تو چه کیفیت است گفتم کیفیت آن پیش من
معلوم نیست وی گفت دل بنزدیک من چون ماه سه روزه است بعد از آن من تعریف و تمثیل
وی را به نسبت دل بر حضرت خواجه عرض کردم سه بوده آن درویش نسبت حال خود را بیان
کرده و حضرت خواجه درین محل ایستاده بودند قدم مبارک خود را بر قدم من نهادند مرا کیفیتی بزرگ
پیدا شد که جمیع موجودات را در خود مشاهده کردم چون از آن حال باز آمدم حضرت خواجه فرمودند که نسبت
اینست نه آن پس حال دل را کسی تواند که او را کنهی بزرگی دل در بیان نمی آید و سر آن حدیث
که لا یسعنی ارضی ولا سمائی ولکن یسعنی قلب عبدی المؤمن از خواص این است هر که دل را شناسد شناسد حضرت
در ایام حیات خود حواله تربیت بسیاری از طالبان بخدمت خواجه علاءالدین قدس سره می کرده اند
و می فرموده اند که علاءالدین خیلی بار بر ما سبک ساخته است لاجرم انوار ولایت و آثار آن علی
الوجه الاتم والاکمل از ایشان بظهور پیوسته است به یمن صحبت و حسن تربیت ایشان بسیاری از
طالبان از پایگاه بعد و نقصان به پیشگاه قرب و کمال رسیده اند و مرتبه تکمیل را کمال یافته اند منقول است که
در بخارا ایشان جمعی از علما در رویت حق و عدم رویت بحثی افتاده و ایشان را بحضرت خواجه
علاءالدین عقیده تمام بوده بجماعت بملازمت ایشان آمدند و بحث را عرض کردند گفتند حکم شمائید

میان ما حکم فرمائید حضرت خواجه منکران رویت را که میل بمذهب معتزله داشتند گفتند شما سه روز متصل پیش
ما آئید و در صحبت بر طهارت کامل نشینید و ساکت باشید تا بعد از ان حکم کنیم ایشان سه روز
پیوسته بصحبت حضرت خواجه علاء الدین می آمده اند و سکوت میکرده آخر روز سوم ایشان را
کیفیتی شده است که بیخود دیها کرده اند و بسیار در زمین غلطیده و بعد از افاقت برخاسته اند و گوش گرفته
و بغایت نیازمندی کرده که ایمان آوردیم بآنکه رویت حق ست و بعد از ان ملازمت حضرت خواجه
علاء الدین را قدس سره لازم گرفته اند و آستانه ایشان ملازم شده گویند دران مجلس بعضی اصحاب
حضرت خواجه این بیت خوانده بوده اند که بیت کور سے آنکه گویدت بنده که حق کجا رسد ٭ بر کف هر یکی بنه
شمع صفا که همچنین ٭ بخط مبارک حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره دیده شده که حضرت خواجه
علاء الدین قدس سره در مرض اخیر میفرموده اند که بعنایت حق سبحانه و نظر حضرت خواجه بزرگ قدس سره
اگر اختیار کنیم همه عالم بمقصود حقیقی واصل شوند بیت گر نشکستے دل و زبانِ راز ٭ قفل جهان را
همه بگشادے ٭ حضرت ایشان میفرموده اند که حضرت خواجه محمد پارسا را قدس سره در توجه و مراقبه
غیبت بسیار واقع می شده و حضرت خواجه علاء الدین عطار را قدس سره شعور و وقوف تمامی بوده
است و این صفت شعور و صحو را از غیبت و سکر اتم و اکمل گفته اند و هم حضرت ایشان میفرموده اند که
بعد از وفات حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره همه اصحاب حضرت خواجه بحضرت خواجه علاء الدین بیعت کرده
اند بجهت علو شان ایشان حتی خواجه محمد پارسا قدس الله ارواحهم

سن نفائس انفاسه الشریفه قدس الله تعالی سره پوشیده نماند که بعضی از کلمات قدسیه

حضرت خواجه علاء الدین قدس سره که در مجالس صحبت میفرموده اند خادمت خواجه محمد پارسا قدس سره
در قید کتابت آورده بوده اند و میخواسته که بمقامات حضرت خواجه بزرگ الحاق کنند لیکن میسر نشده است
و بعضی از ان انیست که از خط مبارک حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره نقل افتاده برسم تعین و تبرک در
ضمن بیست و هفت رشحه درین مجموعه مذکور و مسطور میگردد

رشحه میفرموده اند که مقصود از ریاضت نفی تعلقات جسمانی ست بکلی و توجه کلی بعالم ارواح و عالم
حقیقت بمقصود از سلوک آنست که بنده باختیار و کسب خود ازین تعلقات که موانع راه اند بگذرد و هر یک
ازین تعلقات را بر خود عرضه کند از هر کدام که گذرد علامت آن بود که آن تعلق مانع نیست و غالب

نیامده است و در هر کدام که باز ایستد و خاطر را بآن بسته بیند بداند که او مانع راه او شده است تدبیر
قطع آن کند حضرت خواجه ما برای احتیاط چون جامه نو پوشندندی در اول گفتندی که این آن
فلانست و عاریت وار پوشیدندی

رشحه فرموده اند که تعلق بمرشد اگرچه بحقیقت غیریست و در آخر نفی می باید کرد اما در اول سبب وصول است
و تعلق ماسوای او را نفی کردن از لوازم است بلکه وجود رضای او باید طلبید و در محل ماسوای
او نفی کند چون در غیر محل نفی فائده ندهد

رشحه فرموده اند که مشایخ کبار قدس الله تعالی ارواحهم گفته اند التوفیق مع السعی همچنین مدد روحانیت
مرشد مر طالب را بقدر سعی طالب ست که بامر مقتدا بود پس سعی این معنی بقائمی یابد توجه مقتدا را ابطال
چند روز پیش لقا نبود پیداست که مقتدا بغیر حیثیت تواند متوجه بود لطیفه آنی بود که مولانا داؤدک که از
سابقان اصحاب حضرت خواجه بزرگ ست علیه الرحمة هم از اول مرا بسعی امر کردند توفیق رفیق شد
تا در صحبت حضرت خواجه قدس سره اوقات همه بسعی مصروف میشد از اصحاب کم کسی دانستمی که یک روز
تمام بسعی بسر بردی

رشحه فرموده اند که گاه باشد که در اثنای سعی و توجه حالی طلوع کند و طالب بیند که آن شود اما
نداند که چه می بیند و بچه می بیند در خود نظر کند خود را گم بیند در حیرت افتد و باز آن حال روی با احتجاب
آرد و طلوع او مایهٔ حدیث النفس گردد باید که در آن حال قصور خود را مطالعه کند و بآن احتجاب
رضا دهد از آن جهت که مراد محبوب ست و بمقتضای عزت اوست و توجه در پی قید او نشود زیرا که مصرعه
دوم بشر لائق این صید نیست تا آنگاه که باز طلوع کند و تا آنگاه که حال قوی گردد و بقا یابد و باز در
درجه و سعی در آید دو سه روزی زحمت بیش نیست بعد از آن سعی ملکه میگردد تا بجدی که باختیار
طالب بفنا و فنا رفت میرسد

رشحه فرموده اند که چون ملک و ملکوت بر طالب پوشیده شود و فراموش گردد فنا بود و چون هستی
سالک هم بر سالک پوشیده شود فنا در فنا بود فلانی در بعضی استحان کرده هیبت بر وی مستولی شد تضرع نمود
تا از وی مرتفع شد امتحان این طائفه روا نداشته

رشحه فرموده اند که چون طالب بامر مرشد و بمدد او خود را خالی میکند از هر مانعی که از صحبت

مرشد بود و در دل طالب مرشد تمکن یافته باشد پس ازان قابل فیض الٰہی گردد و محل ورود احوال نامتناہی
شود بحقیقت قصور در فیض الٰہی نیست قصور از جہت طالب ست چون طالب رفع موانع کرد
ہر آئنہ حالی طلوع کند برو بواسطہ روحانیت مرشد کہ آن حال محل حیرت باشد و بہیچ وجہ ادراک
آن وجود و آن حقیقت نتواند کرد رب زدنی تحیرا فیک حکمت اختیار در آدمیان مشیر ست چون
موانع طبیعت اصل شده اند بقوت اختیار وجهد بسیار رفع آن موانع می باید کرد فرشتگان اگرچہ
مجبول بر طاعت الله و معصوم از مخالفت قصداً و فعلاً اما در خشیت و خوف اند اعتبار تمام اختیار
راست در سعادت و شقاوت و ترقی و تنزل

رشحہ میفرمودند کہ طالب عجز و بیچارگی خود را در پیش مرشد باید کہ دائما مطالعہ کند و یقین داند کہ
وصول بمقصود حقیقی میسر نمی شود الا از جہت مرشد و بواسطۂ دریافتن رضائے او در ہمہ طرق و
ابواب دیگر بر خود مسدود بیند و ہمگی ظاہر و باطن خود را فدائے وے کند و علامت مرشد کامل
آن بود کہ طالب ہر چند عالم و عارف بود و بانچہ داند و تواند در سلوک سعی نماید و بعد ذلک در حضور
یا غیبت توجہ بہ روحانیت مرشد نماید آن سعی ہائے وے بکلی محو شود و بیحاصلی و فرو ماندگی کار خود را پیش
از توجہ بمرشد مطالعہ کمال کند و دریابد و علی التحقیق ببیند و ہر چند منازل و مراحل قطع کند آن ہمہ
در جنب مطالعہ کمال مرشد و قوت سیر در روحانیت او کہ بطیر مبدل شدہ است بمدد جذبات الٰہی بغایت
اندک بیند تا کہ سیر او سالہا بیک ساعت مرشد نرسد

رشحہ میفرمودند کہ امید چنانست کہ آن نسبت کہ علی الدوام ہر لحظہ قصور و افعال خود را مے بیند و ک
بار قصورے در آید و از سر شکستگی و درماندگی ملاحظہ کرم و مشاہدہ الطاف می کند و پناہ مے برد و
التجاے نماید بمحض لطف و عنایت و حضرت خواجہ بزرگ قدس سرہ باین صفت امر فرمودند کہ دائم
مراد درین صفت میدارند

رشحہ میفرمودند کہ باید کہ طالب در طلب رضائے مرشد ظاہرا و باطنا در غیبت و حضور علی الدوام
سعی نماید و بمحض عنایت الٰہی محل نظر رضائے وے در یابد دریافتن و شناختن آن محل نظر رضا و عمل کردن
بر موجب آن چنانکہ در محل نظر رضا افتد و آن نظر رضا بقا یابد نیک دشوار ست اما آسانست چون

توفیق حق سبحانہ رفیق شود دانہ لیسر علی من یسرہ اللہ عزوجل

رشحه ۱۰ میفرمودند که بر طالب آنست که بی اختیار باشد بنسبت مرشد در همه امور دینی و دنیوی و کلی و جزوی و بر مرشد آنکه تفحص احوال او کند و بنسبت اصلاح وقت و زمان او را بهر کاری فرماید و امور او را بر وی یقین کند تا باختیار مرشد دران شروع نماید

رشحه ۱۱ میفرمودند که رعایت جانب اهل علم باید کرد و حال خود را پوشیده باید داشت و با هر یک از اهل طریق بنسبت حال او باید سخن گفت رعایت خاطر و احتراز آزار اهل قلوب می باید کرد و با این طائفه دروی شدن کار را دشوارتر میگرداند کارهای درونی ایشان بار یک ترست مخالطت و دوری کردن با ایشان وقتی مفیدست و بسبب مزید احوال ست که بواسطهٔ آن مخالطت آداب صحبت ایشانرا بیشتر شناسد و بیشتر رعایت کند و الا سبب مزید خطر باشد مصرع بی ادب را یار نی و با ادب بودن خطاست ** خطا ادب بظهور هستی وجود را با ادب دیدن ست

رشحه ۱۲ میفرمودند که افضل و اکمل احوال کوشیدن در تفویض است بنسبت همه انبیا و اولیا تا آخر بوده اند بنده باید که دائما بنسبت احوال ظاهری و باطنی هر لحظه بباطن در کسب تفویض باشد هر نوع اختیار که از وی سر میزند بکسب تفویض آنرا از خود محو میکند و میداند و می شناسد که اختیار حق سبحانه برای وی هر آئینه بهترست از اختیار وی برای خودش و بر طالب نیز آنست که بنسبت مرشد علی الدوام در حضور و غیبت بنسبت احوال باطنی در کسب همین تفویض باشد

رشحه ۱۳ میفرمودند که مقصود از دیدن صفت بیماری ظهور صفت تضرع و زاریست و توبه و انابت بحق سبحانه و علامت صحت آن دید میل بمناجات ست نه بجزایات فالهمها فجورها وتقویها حکمت دران آنست که چون میل رضا بنده شکر گوید و بران رود و چون میل بعدم رضا بنده تضرع کند و بحق سبحانه گردد و از صفت استغفار ترحم

رشحه ۱۴ میفرمودند که سابقهٔ عنایت ازلی را می باید دید و از امیدواری بآن عنایت بی علت و طلب آن عنایت لحظهٔ غافل نمی باید بود و از استغنا خود را نگاه می باید داشت و اندک حق سبحانه را بزرگ می باید شمرد و ترسان و لرزان بوده از ظهور استغنای حقیقی

رشحه ۱۵ میفرمودند که ولایت جائی ثابت میشود که او را با او نگذارند اگر قصوری گذرد باز خواست بود در آیهٔ کریمه الا ان اولیاء الله لا خوف علیهم ولا هم یحزنون میفرمودند که ایشانرا خوف ظهور طبیعت نیست بحکم آنکه الفانی لا یرد الی اوصافه

رشحه ۱۶ میفرمودند که در باطن معتصم باستدی باید بود و در ظاهر معتصم بحبل الله جمیع میان این دو صفت کمال ست

بیت جمع صورت با چنین معنی ژرف نیست ممکن جز ز سلطانی شگرف

رشحهٔ ۱۲ میفرمودند که از مزارات مشائخ کبار قدس الله تعالی ارواحهم زیارت کننده بهمان مقدار فیض میتواند گرفتن که صفت آن بزرگ را شناخته است و بهمان صفت توجه نموده و دران صفت درآمده اگرچه قرب صوری را در زیارت مشاهده مقدسه آثار بسیارست اما در حقیقت توجه بارواح مقدسه را بعد صوری مانع نیست در حدیث نبوی صلی الله علیه وسلم که صلوا علی حیثما کنتم بیان وبرهان این سخن ست و مشاهده صور مثالیه اهل قبور که ما اعتبار دارد و در جنب شناختن صفت ایشان دران توجه و دران زیارت و با این همه خواجه بزرگ قدس سره میفرمودند مجاور حق سبحانه بودن احق و اولی ست از مجاورت خلق حق سبحانه عز وجل و این بیت بر زبان مبارک ایشان بسیار میگذشت

بیت تو تا کے گور مردان را پرستی ٭ بگرد کار مردان گرد ورستی ٭ مقصود از زیارت مشاهده اکابر دین رضوان الله علیهم اجمعین میباید که توجه بحق سبحانه باشد و روح آن برگزیده حق را وسیله کمال توجه گردانیدن چنانچه در حال تواضع با خلق باید که هرچند تواضع ظاهرا با خلق بود بحقیقت با حق سبحانه باشد که تواضع با خلق آنگاه پسندیده افتد که خواص خدا را باشد عز وجل بآن معنی که ایشان مظاهر آثار قدرت حکمت بنده والا آن صفت بودنه تواضع

رشحهٔ ۱۳ میفرمودند که طریق مراقبه از طریق نفی و اثبات اعلی ست و اقرب ست بجذبه و از طریق مراقبه بمرتبه وزارت و تصرف در ملک و ملکوت میتوان رسید و اشراف بر خواطر و نظر بموهبت تنظر کردن و باطن را منور گردانیدن از دوام مراقبه است از ملکه مراقبه دوام جمعیت خاطر و دوام قبول دلها حاصل ست و این معنی را جمع و قبول میناندو میفرمودند که در ابتدا چون بخوارزم رفته شد بهر کس از اصحاب بباطن اشتغال نموده میشد باختیار خود بجهت اختیار باطن خود تا ببیند که آن صفت را بقاهست یا نی آن اشتغال قوی فائده کرد و آن ملکه باقی ماند

رشحهٔ ۱۴ میفرمودند که خاموشی از سه صفت باید که خالی نباشد یا نگاهداشت خطرات یا مطالعه ذکر دل که گویا شده باشد یا مشاهده احوال که بر دل میگذرد

رشحهٔ ۱۵ میفرمودند که خطرات مانع نبود احتراز از ان دشوار باشد اختیار طبیعی که مدت بیست سال در نفی آن بودیم تاگاه به نسبت خطره گذشت اما قرار نیافت خطرات را منع کردن کاریست قویست

وبعضی برآنند که خطرات را اعتبارے نیست اما نباید گذاشت تا متمکن گردد که بعد تمکن آن شده در مجارے فیض پدید آید بنا برآن دائم متفحص احوال باطن باید بود و خود را نفس زدن تہے کردن ظاہر با مرمرشد در حضور یا غیبت برائے نفی خطراتے ست که تمکن یافته است در باطن و سبب آنست که ہر معنی در لباس صورتی بود و ہر وقت خود را نفس زدن از خطرات موانعی که تمکن یافته است تہی می باید کردن

رشحه میفرمودند که اگر حیات باقی باشد انشاء الله عز و جل احیاء طریقه نخستین حضرت خواجه بزرگ قدس سره میباید کرد که خوش بود مواخذه بر خاطری بجهت تربیت و نیز در آخر حیات اظهار ملالت میکردند از اختلال تربیت خلق زیرا که آنچه با ایشان میرسد مراعات آن نمی کنند

رشحه از حضرت خواجه بزرگ قدس الله سره بسیار نقل میکردند که العبادة عشرة اجزاء تسعة منها طلب الحلال مے فرمودند که از وجوه مکاسب دہقانے و باغبانے اقرب است بحلیت درین زمان از تجارت

رشحه مے فرمودند که دوام صحبت با اہل الله واسطه ازدیاد عقل معاد است ✣

رشحه مے فرمودند که صحبت سنت موکده است ہر روز یا دو روز با این طائفه صحبت میباید داشت و محافظت آداب ایشان میباید کرد و اگر بعد صورے واقع شود ہر ماه یا ہر دو ماه از احوال ظاہری و باطنی خود بعبارت و اشارت بمکتوبات اعلام مے باید کرد و در منزل خود بتوجه بایشان مشغول بودن تا غیبت کلی واقع نه شود

رشحه در صحبت حضرت خواجه علاء الدین قدس سره گفتند مطلوب در نہایت عظمت است زبان طلب نداریم آن طلب نیز از عنایت شماست فرمودند تا خیر بجهت زمان قابلیت ست می یابند و از دست می دہند و نمی شناسند و نمیدانند که از کجاست

رشحه مے فرمودند که من ضامن میشوم که ہر که درین طریق بتقلید درآید ہر آئینه بتحقیق رسد و فرموده اند که حضرت خواجه بزرگ قدس سره مرا بتقلید خود امر کردند در ہر چه تقلید ایشان کردم و اکنون میکنم ہر آئینه اثر و نتیجه آن را بتحقیق مشاہده میکنم

رشحه میفرمودند که این طائفه را جز در مقام تلوین نتوان شناخت اکنون معلوم میکنیم که

اینان

ایشان را در مقام تمکین نمی شده است شناختن هرگز در حالت تمکین ایشان را در نیافت و تقلید
عمل کرد بی بهره ماند بلکه در خطر عظیم زندیقی شد مگر آنکه عنایت فرمایند و خود را بوی نمایند انتهی کلامه
قدس سره پوشیده نماند که تلوین نزد مشائخ طریقت قدس الله ارواحهم عبارت ست از گردیدن دل
سالک در احوالی که بروی میگذرد و بعضی گفته اند که گردیدن دل ست میان کشف و احتجاب بسبب
غلبت صفات نفس و ظهور آن و هر آئینه سالک را درین مقام توان شناخت از جهت تلوین احوال
وی میان صفات متقابله مثل قبض و بسط و سکر و صحو و امثال آن و تمکین باصطلاح ایشان عبارتست
از دوام کشف حقیقت بواسطهٔ اطمینان دل در موطن قرب و هر آئینه سالک را درین مقام نتوان شناخت
زیراکه صاحب تمکین بمرتبهٔ علم سعت رسیده است و در اکل و شرب و بیع و شری و نوم و یقظه و سائر
صفات بشری مشابه و مماثل اهل ظاهر شده و تقلید اهل تمکین در امور طبیعی و ترک ریاضات و
مجاهدات موجب خطر زندیقی ست چنانچه حضرت خواجه علاء الدین قدس سره فرموده اند اما هرگاه
که تلوین را باین معنی حمل کنیم که مصطلح قطب الموحدین و غوث المحققین شیخ محی الدین بن العربی
و اتباع ایشان ست قدس الله ارواحهم شناختن صاحب تلوین مشکل ترست و دقیق ترست
از شناختن صاحب تمکین زیراکه حضرت شیخ قدس سره در اصطلاحات خود آورده اند
که نزد اکثر مشائخ تلوین مقامی ناقص ست لیکن نزد ما افضل و اکمل همه مقامات ست
و حال بنده در وی همان حال ست که حق سبحانه در شان خود می فرماید کل یوم هو فی شان
و تمکین نزد ما تمکین ست در تلوین خدمت مخدومی استاذی مولانا رضی الدین عبد الغفور علیه الرحمة
میفرمودند که معنی کلام حضرت شیخ قدس سره که فرموده اند تلوین نزد ما اکمل مقامات ست نه آنست
که هر زمان سالک تجلی از تجلیات بی نهایت مشرف شود یا هر زمان وی را مدرکی از مدرکات بیحد
و غایت معلوم گردد بلکه مراد آنست که حقیقت آدمی بی رنگ شود و مطابق اصل گردد که
عبارت از ذات بحت بی کیف و کم ست پس چنانچه آنجا کل یوم هو فی شان واقع ست اینجا
نیز هر زمان از حقیقت وی رنگی بر آید و او را تابع خود گرداند و نسبت حقیقت او بهمه رنگها برابر
شود بلکه هر لحظه بمقتضای رنگی از شیونات آلهی عمل کند و در حقیقت خود بی رنگ باشد چنانچه گفته
اند بیت منم که رنگ من و ننگ من معین نیست * نه قب قرام و نی قب قزل نه شب سارق

و شک نیست که شناختن آنچنین شخصی که بهمه رنگها بر آید و نسبت او بهمه رنگها برابر بود و در حقیقت خود
بی رنگ باشد مشکل تر و دشوارتر خواهد بود از شناختن صاحب تمکین که همیشه در یک مرتبه مقیم است
در یک رنگ ثابت و مستقیم والله اعلم

ذکر مرض و وفات حضرت خواجه علاء الدین قدس سره

بخط مبارک حضرت خواجه محمد پارسا دیده شده است که حضرت خواجه علاء الدین قدس سره در مرض اخیر اصحاب را
فرمودند که آنچه بر من میگذرد به نسبت تفرقه ظاهر حال خود را بران قیاس نکنید حضور ظاهری و باطنی
را رعایت کنید و اگر چه متفرق و پریشان شوید و فرمودند که دوستان و عزیزان رفتند و میروند و
هر آئینه آن عالم به از این عالم است سبزه ها در نظر نمود یکی گفت خوش سبزه ایست فرمودند خاک نیز
خوش است با این عالم هیچ میل نمانده است جز همین جهت که دوستان بیایند و مرا نیابند و شکسته
خاطر شوند و باز گردند و هم درین مرض فرمودند اصحاب را که رسم و عادت را گذارید و هرچه رسم خلق
خلاف آن کنید و باید که موافق باشید بعثت نبی صلی الله علیه وسلم از برای بر انداختن رسوم و
عادات بشریت است هر یک در جنب دیگرے باشید و اثبات دیگرے کنید و در همه کارها عمل
بعزیمت نمائید و تا ممکن است از عزیمت نگردید صحبت سنت موکده است برین سنت مداومت
نمائید خصوصاً و عموماً و البته ترک صحبت نکنید اگر برین امور گفته شده استقامت ورزید یک
نفس استقامت شما را حاصل آن خواهد بود که حاصل همه عمر من است و احوال شما در تزائد خواهد بود
اگر این وصایا را ترک نمائید پریشان خواهید شد و در بن اثنا کلمه توحید را بلند گفتن گرفتند و در آخر
حیات در حضور اصحاب نسبت باین فقیر فرمودند که بیست سال زیادت است که میان من و او
دوستی لله فی الله است هر آئینه آن دیگر نخواهد شد و در غیبت این فقیر در حق فقیر فرموده اند
که من از و راضیم چنانکه رسول صلی الله علیه وسلم از صحابه رضی الله عنهم و شبی میان این فقیر و ایشان
سخنے گذشته بود و ایشان فقیر را به نسبت باطن خود تشریف فرمودند و در اتحاد سخن گفتند و آن
سخن مناسب معنی قاب قوسین او ادنے بود در حال رفتن آن شب را یاد کردند و گفتند میان
من و او خود شبے سخنی گذشته است و او میداند آن سخن را و کسی دیگر نمیداند و آن شب را
یاد کردند جهت تاکید رضا و فرمودند که اگر صورت عتابے بود باعث بران محبت و شوق بود و در مرض اخیر

فقیر را بسیار یاد کرده اند و فی الجمله خاطر مبارک ایشان را التفات تمام بوده باین فقیر و هر امیدواری که فقیر راهست ازین معنی ست و در مرض اخیر سخنان ایشان گاهی در باب رضا و وجد و محبت و شوق بوده و گاهی در نصیحت و حکمت و دعا و خیر خلق و از آنجمله آنچه بر زبان مبارک ایشان میگذشته است این بیت بوده است **نظم** ما منتظرانیم و عشقت آتش ست ✦ منتظر کان آتش اندر نی رسد ✦ و در شدت مرض مکرر میفرموده اند که من در خدمت پهلوان صورت و معنی بوده ام هل من مزید هل من مزید بسیار گفتند و حضرت خواجه بزرگ را قدس سره حاضر میدیده اند و با ایشان میگفته اند و می شنیده اند و بیان بی اختیاری خود در رفتن و باشیدن کرده میگفته اند در رفتن و باشیدن من دو فرمان شده اید به یک سخن باشید تا من نیز بر آن خوم و پیش از مرض به ده پانزده روز اختیار رفتن کرده اند و تاکید فرموده که ازین اختیار بر نخواهم گشتن و موجب تکسر ایشان صداع قوی و درد میان و کمر بوده و مبدا تکسر ایشان روز دوشنبه دوم ماه رجب سنه اثنین وثمانمائه بوده و ارتحال بدار القرار بعد از نماز خفتن شب چهارشنبه بیستم رجب واقع شده و روضه شریفه ایشان در ده نوچغانیان ست و هم حضرت خواجه محمد پارسا قدس الله تعالی سره نوشته اند که درویشی از جمله محبان و درویشان حضرت خواجه علاء الدین قدس الله تعالی سره بعد از وفات ایشان بچهل روز کما بیش در شب شنبه بیست و هشتم شعبان از سال مذکور حضرت خواجه را در واقعه دیده که فرمودند آنچه ما را کرامت کرده اند والا کرامت از آنچه اعتقاد محبان ست و فرمودند آنچه بود در میان شما گذاشته ام سوزنی پیش ایشان افتاده بود بدست گرفتند و بر پای کردند و فرمودند ظهور این معنی بر کسی ست که بر سر این سوزن راست ایستد و بهیچ طرفی میل نکند و هم حضرت خواجه نوشته اند که حضرت خواجه علاء الدین قدس الله تعالی سره در اوائل شعبان سنه خمس و تسعین و سبعمائه پیش از وفات بهفت سال از چغانیان متوجه بخارا شدند به نیت زیارت حضرت خواجه بزرگ قدس الله تعالی سره و بعد از هشرده روز رسیدند و در اوائل شوال مراجعت کردند شب عید رمضان در بخارا بوده درویشی از درویشان ایشان آن شب در واقعه دید که بارگاهیست در نهایت بزرگی و حضرت خواجه علاء الدین با حضرت خواجه بزرگ قدس الله تعالی سرهما در نزدیکی آن بارگاه اند معلوم شد که آن بارگاه حضرت رسالت پناه ست صلی الله علیه وسلم

حضرت خواجه بزرگ با آن بارگاه در آمدند بملاقات حضرت رسول صلی الله علیه وسلم و بعد از فرصتی بیرون
آمدند با بشاشت و بسط تمام و فرمودند که مرا این کرامت کردند که هر که در صد فرسنگی قبر من باشد از هر طرفی
من او را شفاعت کنم باذن الهی و عطار را در چهل فرسنگی مرقد او مرتبه شفاعت دادند و کمینه از محبان
و متابعان مرا در یک فرسنگی مرقد او مرتبه شفاعت دادند

خواجه حسن عطار رحمة الله علیه

ایشان دو پنهاد حضرت خواجه بزرگ خواجه بهاء الدین اند قدس الله سره فرزند بزرگوار حضرت خواجه
علاء الدین عطار را اند و ثمره شجره ولایت ایشان در ایام طفلی منظور نظر عنایت و عاطفت حضرت خواجه بزرگ
قدس سره شده بوده اند گویند که روزی خواجه حسن با جمعی اطفال در باغ مزار بازی میکرده اند و
بر گوساله سوار شده بوده اند و کودکان گرد ایشان میدویده اند درین اثنا حضرت خواجه بزرگ
بآنجا رسیده اند و ایشان را با کودکان بآن وجه دیده اند فرموده اند زود باشد که این کودک سوار باشد
و پادشاهان ذی شوکت در رکاب وی پیاده بدوند و آنچنان بود که چون حضرت خواجه حسن به خراسان
آمدند و در باغ زاغان میرزا شاه رخ را دیدند میرزا اشتری پیش ایشان بطریق معامله کشید و از غایت
اخلاص که با ایشان داشت خواست که بخود ایشان را سوار کند پیش آمد و یکدست رکاب اشتر گرفت
و بدست دیگر عنان وی و ایشان را سوار ساخت درین محل اشتر سر در کشید و میرزا عنان وی محکم گرفته چند
گام در رکاب ایشان بدوید بعد از آن اشتر با آمید ایشان فرود آمدند و روی بطرف بخارا آورده
نیازمندی کردند و تواضع نمودند و قصه ایام طفلی و سوار شدن گوساله و وعده حضرت خواجه ایشان را پادشاهان
ذی شوکت در رکاب تو بدوند بمیرزا باز گفتند و سر سرکشی اشتر ظاهر شد و استماع آن حکایت و مشاهده
آن صورت بسبب ازدیاد یقین حاضران شد بحضرت خواجه بزرگ قدس سره حضرت مخدوم در نفحات الانس
آورده اند که حضرت خواجه حسن جذبه قوی داشته اند و بصفت جذبه هرگاه که میخواسته اند تصرف میکرده اند و ویرا از مقام حضور و شعور
باین عالم به کیفیت بیخودی و بی شعوری میرسانیده اند و ذوق غیبت و فنا که بعضی از ارباب سلوک را علی سبیل الندرة
بعد از مجاهده بسیار میسر شود وی چشانیده اند و در ماوراء النهر و خراسان کیفیت تصرف ایشان در طالبان و
زائران اشتهار تمام دارد که هر که بمجلس شریف ایشان مشرف شدی از پای در افتادی و دولت غیبت و بیخودی دست دادی
چنین استماع افتاده است که یک روز بامداد از خانه بیرون آمدند کیفیتی غالب داشتند هر کرا نظر بر ایشان افتاد کیفیت

بیخودی روی نمود و بیخود افتاد یکی از درویشان ایشان بعزیمت سفر مبارک بهرات رسید آثار جذبه
و غلبت و بیخودی و حیرت از او ظاهر بود گاهی که در بازار ها میگذشت چنان معلوم میشد که ویرا امر باطنی
فرو گرفته است و با مردم خلوع و گفتگوی ایشان چندان شعوری ندارد عزیزی بود از این سلسله
که این فقیر بخدمت ایشان بسر سید بسیر سو دند که کار آن درویش بیش ازین نیست که علی الدوام صورت
خواجه حسن را مراقب می باشد و نگاه میدارد و ببرکت آن نگاهداشت صفت جذبهٔ ایشان و
روی سرایت کرده است خدمت خواجه حسن بالتماس یکی از اکابر وقت که بنسبت ایشان اخلاص
تمام داشته است مختصری در طریق خواجگان قدس الله ارواحهم نوشته اند و بعضی از آن انیست که
برسم تیمن و استرشاد بایراد می یابد

رشحه بدانکه طریقه سلوک طائفه علیه علائیه زاد الله فتوحهم اعلی اطوار سلوک جمیع مشائخ است قدس الله ارواحهم

داد بسیل بتعالی المطلب الاعلی والمقصد الاسنی وهو الله سبحانه وتعالی شانه برفع حجب التعینات من

وجه الذات الاحدیة الساریة فی الکل بالمحو والفنا فی الوحدة حتی تشرق سبحات جلاله فتحرق ماسواه و
بتحقیق نهایت سیر مشائخ بدایت طریقهٔ ایشانست چه اول در آمدن ایشان در حد فناست و سلوک
ایشان بعد از جذبه است یعنی تفصیل مجمل توحید که مقصود از آفرینش عالم و آدم همین ست و ما خلقت
الجن والانس الا لیعبدون ای لیعرفون گاهی که خواهند باین نسبت شریفه مشغول شوند اول باید که
صورت آنکس که این نسبت را ازو گرفته اند در خاطر آورند تا آن نسبت بیخودی پیدا شود پس ملازم آن
بیخودی بوده با آن صورت و خیال که آئینه روح مطلق است متوجه نقطه قلبی شوند و خود را با آن بیخودی
در دهند و هر چند آن نسبت قوت میگیرد و یرا شعور باین عالم کمتر میشود و این را عدم و غیبت گویند و ازینجا گفته اند
بیت وصل اعدام اگر توانی کرد ✤ کار مردان مردانه کرد ✤ چون بمرتبه رسید این بیخودی و نسبت شریفه که اصلا بوجود
خود و وجود غیر شعور نماند آنرا فنا گویند حضرت مولانا جلال رومی قدس سره میفرمایند بیت سپاس آن عدمی راکه
هست ما بربود ✤ ز عشق این عدم آمد جهان جان بوجود ✤ بهر کجا عدم آید وجود گم گردد ✤ زهی عدم که چو آمد وجود
از او افزود ✤ و در ترقی حال عدم و زیادت شدن این نسبت و مقدمهٔ ظهور صفت بیخودی حضرت خواجه بزرگ قدس
سره میفرموده اند مصرع همراه آن و خود را آن بیخودی ده ✤ اگر خاطر تشویش دهد باحضار خیال حضرت مرشد
است که مندفع شود والا باید که سه نوبت نفس را بقوت بر کشند همچنان که از دماغ چیزی میرانند و بعد از آن بطریق ذکر

مشغول شوند و اگر همچنان خواطر عود کند باید که بعد از تخلیه بر طریق مذکور سه بار بگوید استغفر الله من جمیع
ما ذکره الله قولاً و فعلاً و خاطراً و سامعاً و ناظراً لا حول و لا قوة الا بالله و دل را باز بآن موافق دارد و بذکر
باشتغال بدل مشغول شدن در دفع وساوس اصلی کلی دارد و رعایت این نسبت می باید کرد بنوعی که هیچ
وجه این نسبت خالی نشود و اگر دمی غافل شود باز بآن طریق که گفته شد بر سر کار رود و دائما حاضر بود و
گوشه چشم دل برین نسبت دارد و در بازار در آمد و شد و خرید و فروخت و خورد و خواب تا آن زمان که این
صفت ملکه شود و گاهی که خواهد بهمی مشغول شود بتضرع هرچه تمامتر در حضرت جامعه خود این دعا بخواند
که اللهم کن وجهی فی کل جهة و مقصدی فی کل قصد و غایتی فی کل سعی و ملجای و ملاذی فی کل شدة و همی و
وکیلی فی کل امر و تولنی محبة و عنایة فی کل حال

خدمت خواجه حسن قدس سره چنانکه طریقه سلسله خواجگان
است قدس الله ارواحهم بزیر بار بسیاران در می آمده اند و بیماری ایشان را بر میداشته در وقتیکه
بعزیمت سفر مبارک حجاز بشیراز رسیده اند یکی از اکابر آنجایی را که نسبت بایشان ارادت و اخلاص تمام
داشته بوده است مرضی طاری گشته بوده و خدمت خواجه بزیر بار وی در آمده بوده اند
آن بزرگ صحت یافته و خواجه مریض شده اند و در آن مرض نقل فرموده و نقل ایشان در شب دوشنبه
عید قربان سنه ست و عشرین و ثمانمائة بوده است و نعش مبارک ایشان را از شیراز بولایت چغانیان
که مدفن والد بزرگوار ایشان است نقل کرده اند و ایشان را از صلبیه حضرت خواجه بزرگ خواجه بهاء الدین
فرزند بزرگوار بوده است خواجه یوسف عطار علیه الرحمة که میان ایشان و شیخ بهاء الدین عمر قدس سره
مراسلات و مفاوضات واقع بوده است حضرت ایشان فرموده اند که روزی در مجلس شیخ بهاء الدین
عمر قدس سره مذکور میشد که بعضی اکابر طریقت قدس الله ارواحهم در وقت ذکر حبس نفس میفرموده اند
و آنرا شرط ذکر میداشته اند خدمت شیخ فرمودند که حبس نفس طریق هنود جوگیه است آنچه شرط این طریق است
حصر نفس است نه حبس نفس این سخن بخدمت خواجه یوسف علیه الرحمة رسیده است که شیخ بهاء الدین عمر این
طریق را نفی کرده اند بحضرت شیخ نوشته اند که چنین استماع افتاد که خدمت شما طریق حبس نفس را نفی کرده اید و
فرموده اید که هیچ کس از مشایخ طریقت قدس الله ارواحهم باین نفرموده و حال آنکه مقرر و محقق شده است
که حضرت خواجه بزرگ خواجه بهاء الدین و خلفای ایشان قدس الله ارواحهم در طریقه ذکر حبس نفس میفرموده اند
شما چگونه است که نفی آن کرده اید حضرت بهاء الدین عمر قدس سره در جواب خدمت خواجه یوسف علیه الرحمة

چنین فرموده اند که مقصود ما ازین سخن نفی طور ایشان نبود و در جواب اجمالی و ابهامی کرده اند *

شیخ عبدالرزاق رحمة الله تعالی علیه

از اجلهٔ اصحاب خواجه حسن و از خلفای ایشان است طریق وی در ورزش نسبت رابطه بوده است روزی
بملازمت حضرت سید قاسم تبریزی قدس سره آمده بوده است حضرت سید وی را گفته اند شما نسبت و طریقهٔ
شما خوب است و دیگر بر روش طریق رابطه استحسان کرده اند حضرت ایشان روزی در مجلسی که مردم
بوده اند فرموده اند که در مبادی حال ما را در صحبت بعضی اکابر با یکی از مشایخ اتفاق ملاقات افتاده فرمودند
نام وی نمی بریم و در آن مجلس بنا بر ملاحظه نام وی اظهار نکردند اما از خارج معلوم شد که آن شیخ عبدالرزاق
بوده است وی خواست که نسبت بمن تصرفی ظاهر کند و دست بردی نماید صحبت بس عالی بود و خیلی مردم عزیز حاضر
بودند من خود را بی نسبت خود گماشتم و نسبت خود را محکم نگاه داشتم وی این معنی را دریافت در مقام تصرف مشتر شد
و بهر دو چشم خود را بر من دوخت و بهمگی خود بمن متوجه گشت و خواست که باری بر من افکند من پشیده ستی کردم و
برین کتف من و دست مبارک بر کتف چپ نهاده مدد یاری بود بوی حواله کردم و چون مرا این وقع تصرف او
بخاطر بود پیش بردم و توجه او هیچ اثر نکرد و باز بر وی افتاد چنان متأثر شد که عرق بر جبین وی نشست
خجل و منفعل شد من نیز شرمنده شدم که پیر و عزیز بود آخر خود را بوی باز گذاشتم تا هر تصرف که خواهش پیش
برد وی با این معنی حاضر شد باز بمقام تصرف در آمد با وجود این هم کاری نتوانست کرد شرم
داشتم که زیاده انفعال یابد هم در زمان برخاستم و بیرون آمدم

مولانا حسام الدین پارسا بلخی رحمة الله تعالی علیه

از خلفای حضرت خواجه علاء الدین عطار است و در مبادی حال بشرف قبول و صحبت حضرت خواجه بزرگ
قدس سره مشرف شده بوده است لیکن حضرت خواجه تربیت وی را حواله بخدمت خواجه علاء الدین کرده اند
و وی در ملازمت ایشان بدرجه تکمیل و اکمال رسیده است بکمال ورع و تقوی و رعایت آداب
شریعت متحقق بوده است و در محافظت احوال و اوقات خود اهتمام تمام داشته حضرت ایشان میفرمودند
که چون از هری به نیت صحبت مولانا یعقوب چرخی علیه الرحمة روان شدم در بلخ بخدمت مولانا
حسام الدین پارسا ملاقات کردم بسی خواستند که بیان طریقهٔ خواجگان کنند و طریقه از ایشان قبول کنم چون
نیت ملازمت مولانا یعقوب داشتم قبول نکردم بسیار مبالغه نمودند خاطر نه کشید

آخر فرمودند مرا آن مقدار مجال دهید که باتمام این طریق خاص کنم شاید که وقتی شما را خاطر خواهد که بعضی را باین
طریق تربیت کنید و تواند بود که مردم از شما این طریق را خواهند باری پیش شما معلوم باشد بعد از آن
این طریق را بیان کردند و فرمودند که بسیار مردم را استعداد در نجی است که برین نسبت باندک
وقت آن مقدار جمعیت حاصل میشود که در اوقات بسیار بغیر این نسبت حاصل نمی شود و دانستن
این طریق شما را هم خواهد شد اتفاقا چون به تاشکند رفتم جمعی پیدا شدند و از ما طریق خاص را
استدعا کردند معلوم شد که خدمت مولانا حسام الدین بجهت این معنی آن همه مبالغه فرموده
بوده اند و هم حضرت ایشان فرموده اند که اوقات مولانا حسام الدین از اوقات شیخ بهاء الدین عمر
بلکه از اوقات شیخ زین الدین خوافی باوجود کثرت اوراد و اذکار ایشان مضبوط تر بود کمال سعی
و اهتمام در محافظت و رعایت اوقات و احوال داشتند از صباح تا نماز دیگر غیر وقت قیلوله تجویز کرده
بودند که مردم در ملازمت ایشان باشند بعد از نماز دیگر تا صباح کسی پیش ایشان نمی بود و اوقات
ایشان بغایت مضبوط و محفوظ بود نماز تهجد و اشراق و چاشت و سائر سنن را لازم داشته بودند و
این عبادات و جمیع آداب شریعت با جمعیت خاطر ایشان را حاصل بود و هم حضرت ایشان فرموده اند
که خدمت مولانا حسام الدین میگفتند هر چند جمعیت خاطر باشد لیکن در وقت خوردن طعام گفتن بسم الله
منافی نیست و باید که ترک نشود و از حضرت ایشان استماع افتاده که میفرمودند از خدمت مولانا حسام الدین
بلخی پرسیدم که در نهایت کار در طریق خواجگان قدس الله ارواحهم چرا ذکر میفرمانید ایشان فرمودند
که ذکر درین مقام از برای رفع درجات ست

مولانا ابو سعید رحمه الله

از کبار اصحاب خواجه علاء الدین عطار قدس سره بوده است بعد از نقل حضرت خواجه در صحبت و خدمت
خواجه حسن بوده است حضرت ایشان میفرمودند که نظر حضرت سید قاسم تبریزی قدس سره همیشه
بر سید ربوده معنی توحید بر ایشان غلبه داشت هر چه از حوادث و عوارض این عالم پیدا می شد حضرت
سید خود را بنا بر مشرب توحید با آن باز میگذاشتند و بمقتضای آن معامله میکردند و بتقریب این سخن فرمودند
که در آن فرصت که خدمت خواجه حسن عطار قدس سره بخراسان آمده بوده اند و در هرات با لنگر
حضرت سید قاسم قدس سره رفته اند و ایشان را ملازمت کرده و خدمت مولانا ابو سعید نیز در ملازمت

خواجہ حسن بودہ است چون در صحبت حضرت سید نشستہ اند خدمت مولانا ابوسعید را بخاطر آمدہ کہ در باطن
حضرت سید تصرفی کند و در آن مقام شدہ و جمع ہم کردہ حضرت سید واقف شدہ اند کہ خدمت مولانا
ابوسعید را داعیہ تصرفی شدہ است از آنجا کہ سعت مشرب اہل توحید ست خود را بخدمت مولانا ابوسعید
بازگذاشتہ اند و تن بتصرف دی در دادہ تا خدمت مولانا تصرفی تمام کردہ است بحیثیتی کہ حضرت سید را
ذہولی شدہ است و ساعتی نیک از خود غائب گشتہ بعد از افاقت سر برآوردہ اند و خدمت مولانا
ابوسعید را گفتہ اند بارک اللہ بارک اللہ کرم کردید و عنایت فرمودید خدمت خواجہ حسن
و مولانا ابوسعید ہر دو از ان صورت شرمندہ و منفعل شدہ اند و چون بیرون آمدہ اند
خواجہ حسن مولانا ابوسعید را بر آن بے ادبی ملامت کردہ اند

خواجہ عبد اللہ امامی اصفہانی رحمہ اللہ تعالیٰ علیہ

از اجلۂ اصحاب حضرت خواجہ علاء الدین ست قدس سرہ وی گفتہ است کہ اول بار کہ بصحبت حضرت
خواجہ علاء الدین قدس سرہ رسیدم این بیت خواندند کہ **مثنوی** تو مباش اصلا کمال انیست و بس
رو در و گم شو وصال انیست و بس + خدمت خواجہ عبد اللہ امامی علیہ الرحمہ بالتماس یکے از سادات
بزرگ در طریقہ خواجگان رسالہ مختصر بغایت مفید نوشتہ است کہ بعضے از ان انیست
کہ برسم تبرک ایراد مے یابد۔

رشحہ طریقۂ توجہ طائفہ علائیہ و پرورش نسبت باطنی ایشان چنانست کہ ہرگاہ خواہند کہ بیان اشتغال
نمانید اولاً صورت آن شخص این نسبت از و یافتہ باشند در خیال در آورند تا آن زمان کہ اثر حرارت
و کیفیت معہودہ ایشان پیدا شود و بعد از ان آن خیال را نفی نکنند بلکہ آنرا نگاہ دارند و بچشم و
گوش و ہمہ قوی بآن متوجہ بقلب شوند کہ عبارت ست از حقیقت جامعۂ انسانی کہ مجموعۂ
کائنات از علوی و سفلی بمفصل آن نسبت اگرچہ آن از حلول در اجسام منزہ است اما چون نسبت
سیان او و میان این قطعہ لحم صنوبری ہست پس توجہ باین صنوبری باید نمود و چشم و فکر و
خیال و ہمہ قوی بر آن باید گماشت و حاضر آن باید بودن و بجوار دل باید نشست و ہاشک
نداریم کہ درین حالت کیفیت غیبت و بیخودی روی نمودن آغاز میکند آن کیفیت را راہی فرض باید کردن
و از پی آن رفتن و ہر فکری کہ در آید بتوجہ بحقیقت قلب خود نفی آن کردن و بآن جستجو سے

مشغول نشدن و در آن محل تجلی گریختن تا آن نفی نشود و التجا بصورت آن شخص باید کردن و آنرا لحظه
نگاه داشتن و تا بار آن نسبت پیدا شود آنزمان خود آن صورت نفی میشود اما باید که شخص توجه آنرا نفی
نکند و اگر چنانچه آن صورت وسواس نفی نشود چند نوبت باسم یا فتاح بحسب معنی در دل مشغول شود
که البته دفع شود و اگر باین نیز دفع نشود در دل چند نوبت تامل کلمه لا اله الا الله بکند باین طریق که
لا موجود الا الله تصور کند و آن وسوسه که مشوش او باشد از هر نوعی که باشد چون موجود نیست از
موجودات ذهنی تحقیق آنرا بحق سبحانه قائم بیند بلکه عین حق داند زیرا که باطل نیز بعضے از ظهورات
حق است و شک نیست که باین تامل ذوقی شود نسبت عزیزان قوت گیرد و آن زمان آن فکر
را نیز نفی کند و بحقیقت بیخودی متوجه شود و از پی آن برود اگر با آنکه ذکر لا اله الا الله در دل بگوید
حضور نیابد بهر چند نوبت بگوید الله را میدید بدل فرو برد و آن مقدار مشغول شود که بسیار ادل
نشود و چون بیند که ملول خواهد شد ترک کند و بداند که مادام که غیبت و بیخودی و نسبت عزیزان در
ترقی باشد فکر در حقائق اشیا و توجه بجزیات عین کفر است مصرع باخودی کفر و بیخودی دین است
بلکه فکر در اسما و صفات حق سبحانه هم نباید کردن درین دم و اگر نیز برسد آنرا نفی باید کردن باین
طریقها که گفته اگر کسی گوید که درین صورت نفی حق لازم آید جواب گوئیم که حق را برای حق نفی میتوان
کردن چنانچه حضرت خواجه بزرگ قدس سره فرموده اند پس اگر فکر در حق صرف باشد هر چند نفی کنی باید
که زیادت شود زیرا که حق بنفی کسی منفی نشود و الا زائل گردد و نیز مطلب روحانیت این طائفه علیه
توجه بمنتهی است که سرحد وادی حیرت است و مقام تجلی انوار ذات است و در آن مقام وجود نمی ماند
و فکر در اسما و صفات شک نیست که ازین مرتبه فروتر است و باید که در بازار و گفتگوی و اکل و شرب
و همه حالات آن حقیقت جامعه خود را نصب العین خود ساز دو او را ظاهر داند و بصور جزوی از
حضرت جامعه خود غافل نشود بلکه همه اشیا را بدو قائم داند و سعی کند که آنرا در همه مستحسنات و مستقبحات
مشاهده نماید تا بجای رسد که خود را در همه بیند و همه اشیا را آئینه جمال یا کمال خود داند بلکه همه را
اجزای خود یا بد مصرع جز و در پیش است جمله نیک و بد ٭ و در حالت سخن گفتن نیز باید که ازین مشاهده
غافل نشود بلکه گوشه چشم دل او بدان سو باشد و اگر چه ظاهر او بچیزهای دیگر مشغول باشد چنانچه فرموده اند
بیت اندرون سو آشنا و از برون بیگانه وش ٭ اینچنین زیبا روش کم می بود

اندر جهان + و هر چند صحبت متیسر باشد این نسبت قوی تر گردد و چون بمرتبه برسد که تفرقه میان
دل و زبان تواند کردن و خلق او را حجاب از حق نشود و حق حجاب از خلق نگردد آن زمان
تواند که بصفت جذبه در دیگران تصرف کند و اجازت ارشاد دعوت خلق بحق آنکس را باشد که
باین مرتبه برسد و باید که خود را از غضب راندن نگاه دارد که راندن غضب ظرف باطن را از
نور معنی تهی و خالی می سازد و اگر غضبی واقع شود یا قصوری دست دهد که کدورتی قوی طاری شود
و سر رشتهٔ نسبت کم گردد یا ضعیف شود غسلی بر آرد و اگر قوت مزاج وفا کند با آب سرد که بسیار صفا بخشد
و الا با آب گرم و جامهٔ پاک در پوشد و در جای خالی دو رکعت بگذارد و چند نوبت بقوت نفس بر کشد
و خود را خالی سازد و بعد از ان بهمان طریق متوجه شود و در ظاهر نیز پیش حضرت جامعهٔ خود تضرع کند
و بکلی باو توجه نماید و بداند که این حقیقت جامعه مظهر مجموع ذات و صفات حق ست نه آنکه حق سبحانه
در وی حلول کرده بلکه بمنزله صورت ست در مرآت پس این تضرع بحقیقت نزد حق سبحانه باشد

شیخ عمر ماتریدی رحمة الله علیه

از اصحاب حضرت خواجه علاء الدین عطار ست قدس سره و از خدمت ایشان قبول تمام داشته
حضرت ایشان وی را دیده بوده اند از وی نقل میفرموده اند که شیخ عمر میگفت مشائخ عراق نزد مشائخ
خراسان نامه فرستاده اند که ما را احوال و مواجید ست و از ان معانی تعبیر باین الفاظ کرده ایم
شما درین باب چه سخن دارید و لفظی چند که مصطلح اهل مجاهده و مکاشفه است نوشته فرستاده اند
مشائخ خراسان این صورت را به مشائخ ماوراء النهر عرض کرده اند و ایشان از مشائخ ترک پرسیده
اند مشائخ ترک فرموده اند ما اینها نمیدانیم جواب ما اینست که پارچه بخشی بر نیمان و پارچه بغدادی
بر نیمان یعنی همه خوب اند ما بدیم همه گندم اند ما کاهیم یعنی اصل کار درین طریق نقصان خود و نفی وجود ست

خواجه عبید الله رح[1]

مولانا احمد مسکه رحمه الله

از جمله اصحاب حضرت خواجه علاء الدین ست قدس سره و از ملازمان و خادمان آستانه ایشان
حضرت ایشان فرموده اند که روزی مولانا احمد مسکه در مبادی احوال خود از حضرت خواجه
اجازت خواسته که به بدخشان رود بدیدن خویشان خود و بعد از مراجعت از بدخشان در راه بجائی
رسیده است که طائفه از دختران صحرانشینان بآب در آمده بوده اند مولانا احمد را دغدغه

دیدن ایشان شده است و آن دغدغه بروی غالب آمده و ویرا بیقرار ساخته بخاطر آورده که یک
نظاره کنم و خود را ازین تشویش خلاص گردانم پیش رفته و لحظهٔ تماشای ایشان کرده و برگذشته و چون
بصحبت حضرت خواجه مشرف گشت اتفاقاً مجمعی بزرگ و مجلسی عالی بوده حضرت خواجه بر سر جمع
متوجه مولانا احمد شده فرموده اند که در طریقهٔ خواجگان قدس الله ارواحهم محاسبه است ازان زمان که
از پیش ما برآمده اید و باز آمده آنچه درین مدت بر سر شما گذشته است همه را بر سبیل اجمال بیان فرمائید
مولانا احمد در مقام تقریر شده است و خیلی گفته چون بقصهٔ نظارهٔ دختران رسیده نتوانسته است
باز گفتن حضرت خواجه فرموده اند که چیزی ماند که نگفتید البته می باید گفت چاره نیست و اگر شما نگوئید
ما خواهیم گفت و شما را رسوا خواهیم کرد مولانا احمد بغایت مضطرب شده است و چاره جز افشای
آن سر ندیده آخر الامر بخجالت هر چه تمامتر تقریر واقع کرده است حضرت خواجه روی از مولانا احمد
گردانیده اند و فرموده که جوان گرم رو ببینید مولانا احمد می گفته که من دران مجلس از دهشت و خجالت
چنان شدم که اثر از هستی من باقی نماند تمام وجود من گوئی که جان در زبان آمده و بالکلیه از خود خالی شدم

درویش احمد سمرقندی رحمه الله

کنیت وی ابوالمیامن ست و لقب جمال الدین و نامش احمد بن جلال الدین محمد السمرقندی اگرچه
درویش احمد بحسب ظاهر مرید شیخ زین الدین الخوافی ست قدس سره و حضرت شیخ برای وی
اجازت نامه نوشته اند و در آخر نامه نام مبارک خود و تاریخ کتابت را چنین نوشته اند که کتب هذه الاحرف
العبد الفقیر الی الکریم الوافی زین الخوافی ثبته الله علی قوانین اهل الطریقه و اوصله الی ذروة مقامات
الکمل من ارباب الحقیقه تذکرة للولد الاعز السید احمد السمرقندی فتح الله علیه ابواب الحقائق و عرفه
التمییز بین الدرجات والدقائق فی رجب سنة احدی و عشرین و ثمانمائة فی بعض نواحی هرات
صینت عن الآفات اما بحسب حقیقت مشرب اهل توحید وجود بروی غالب بوده و تولا بخاندان
خواجگان سلسلهٔ نقشبندیه قدس الله ارواحهم مینموده و پیش از سفر خراسان و عراق و حجاز و ماوراء النهر
بصحبت حضرت خواجه علاء الدین عطار قدس سره بسیار رسیده و از برکات مجلس شریف ایشان بحظ تمام
محظوظ گشته و بعد از مفارقت صوری و مهاجرت ضروری همیشه بر فوت صحبت و خدمت شریف ایشان
اظهار حسرت و ندامت میکرده چنانچه در مراسلات و مکاتبات که بایشان نوشته این مضمون واضح و لائح ست

وازجملهٔ آن مکاتیب است این مکتوب از خط مبارک درویش احمد بجهت استشهاد و نقل افتاد و هو
هذا هو الجامع ایزد سبحانه و تعالی مشرقیان و مغربیان گیتی را بفر جبهه غرا و تلالو غرهٔ مصفای آن نور دیده
مردم عالم که مردم دیده خواص بنی آدم ست نتیجهٔ مظهر انوار سبحانی و لطیفهٔ مهبط آثار رحمانی مهب نسایم خلق
ارواح شمیم هوای العبیر صباح المسیتدع سالة من العنصر العظیم المستخرج فضالة من ارومة الکریم
نفحة ریاض التحقیق قطرة حیاض التحقیق قطرهٔ حیاض التوفیق عنوان صحایف اطراق ایقان فواتح الحقیقة شهاب
فلک الدرایة دری سماء الولایة دایرة نقطة الالباب نقطهٔ دایرة الاقطاب سکینة قلوب العاشقین علاء الحق
والملة والدین شمس الاسلام و المسلمین المخصوص بالطاف رب العالمین مخدومم که زجاجه دل محبان
بفروغ زینت وجود او نور علی نور ست و خطبه بر رمات لسان صدق فی الآخرین بمورد اذکار او
مذکور البسه الله لباس المجد و الجلال و اسکنه مقاعد الابدال براه معاد و سعادت جاودانی و مرجع
اقبال نامتناهی ارزانی دارد و هو المجیب لمن دعاه القادر علی القبول و الاعتنا نظم خدای عز و جل
نور این سعادت را چو آفتاب بر ایوان آسمان دارد صحیفهٔ تحیتی اروح من نسیم الاسحار و ذریعهٔ مدحتی اریج
من شمیم نسیم الازهار الی اقصی غایات العبودیة و مدی نهایات العبودة ازین ضعیف نیاز بدان غنودهٔ
معارج نازکه مسند معالی و اعزازست تبلیغ می افتد شعر الا یا نسیم الریح من ارض بابل تحمل الی اهل الخیام
سلامی بعرضه میدارد دربان آستان که مخیم کروبی و روحانی و عروهٔ وثقی زمینی و زمانی که فیض اعتصام حبل
متین آسمانی ست آن دودمان آفتاب اصارت که شمع هدایت سرای جهان در ظلمات ظلمت ست
بیت بقاءهم عصمة الدنیا و عزهم بحیث علی ناصیة الایام مسدل مسکین غریب شکسته تنهاند مخلص و محب
متخصص که غریق بحار فراق و حریق نوائر اشتیاق ست الحمد که کینه نعلین داران عتبه است چهرهٔ تمنی
زمین آن درگاه که نمونه جنت موعود ست می شاید و باستین مژه گوهر بار دامن چهره زر نگار خاک آن سرکوی
دولت که موقف مباهات بختیاران و مطاف کرامت نیک بختان ست میروبد و بلب حسرت حاشیه آن بساط
مبارک که بوسه جای طبقه اهل الله است می بوسد و در قبول عذر مفارقت و تقاعد صحبت انبیا و
اولیاء صلوات الرحمن علیهم و قدس الله ارواحهم شفیع می آورد که درین مدت تقصیر علی الدوام
جوامع همت و مجامع نهمت بران مقصور بوده است که بهر وجه تردد خویشتن را در ان صف نعال جا
ساخته آید و لیکن چون محول احوال و مقدر آمال و آجال حجاب موانع و نقاب تعذر بر روی کار

این بیچاره می کشیده است و زنجیر تقدیر در سلسلهٔ مشیت در زندان حرمان و حیران محبوس میداشته
جز صبر و تسلیم روی نبوده است بیت کسی ز چون و چرا دم نمی تواند زد * که نقشبند حوادث ورای
چون و چراست * ما کل ما یتمنی المرء یدرکه * تجری الریاح بما لا تشتهی السفن * روز و شب
بادم آتشین اصبح و آه عنبرین مزاج رواح گاه هوا را کلهٔ آتشین می بستم و گاه صبا را لخلخهٔ
عنبرین میدادم که این چه عقده است که وقت در کار این شکسته افگند که بعد از آن که آفتاب سعادت
بر سر این مخلص تافت و همای عزت سایهٔ رحمت بر سر این مرحوم انداخت و در کنف سایبان
اهل الجود مدظله مدتی مدید طفیلی بوده در حوزهٔ نور و بضعهٔ سرور که مطرح آثار انوار خورشید حق و مشرح
ابصار انظار حقیقت است الذی یقصد بالید القاصدون والصادقون و یغبطه الاولون والآخرون
روزگار بمطالعهٔ آیات بینات آلهی نموده شواهد ایجاز و دلایل اعجاز نامتناهی مشاهده کرده و براهین ساطعه
و حجج واضحه که بالاعین رات ولا اذن سمعت ولا خطر علی قلب بشر از حجب غیب و استار لاریب
نظاره کرد ناگاه دست نامرادی رقم مباینت بر لوح آن ملازمت کشید و کارگزاران این خیمه
اکنون که فراشان کلهٔ ابداعیان کن فیکون انداخت این گدای بر راحلهٔ فراق بستند و از آن
مرکز عز و اقبال که محل اعلای کلمة الحق است در اکناف آفاق و اطراف اقطار پریشان کردند
بیت و ان کنت لا ارضی بوصل مقطع * فها انا راض بو اتانی خیالها * بیت یا رب چه عهد بود
که عهد وصال بود * در گلشن امید نسیم شمال بود * آسوده بود دل ز فراق بسوخت جان *
هر دم ز دوست تازه نوید جمال بود * گیتی چنان ربود ز ما عهد آن وصال * گفتی مگر در آئینهٔ جان
خیال بود * امید اکنون کون و مکان و مقصد رکن و مکان آنست که یکبار دیگر خاک آن درگاه را
کحل الجواهر اهل دید است بزودی در دیدهٔ ستمدیده کشیده آید و اکنون که میدان حیات تنگ شد
و حادی رحیل مقرعهٔ تحویل خواهد جنبانید و آفتاب جان روی بمغرب آید خواهد آورد و مرغ آتشی
از دامگاه انس پرواز خواهد کرد و طیر همایون عرشی این قفس چار رود فرشی را بدرود خواهد نمود
و چنانکه هست و بود و خواهد دست تو در دامن عاطفت آنحضرت زده آید و بوسیدن آن پای
که تاج سروران است کلاه آن سری ساخته آید انشاء الله العزیز بیت سر رشتهٔ امید بدست قسمت
من دست آموز نا جنان سوی خودم کشی بسیر باز م بیت چنین که من ز فراقت

بسر در آمده ام ؛ گر م تو دست نگیری کجا توان برخاست ؛ و علیها اعتمادی فی ہذه الاجنبة وعلیہ التوکل و به الستعین آری اگر در نماز در اول تحریم و تکبیر دل حاضر باشد و در آخر تسلیم جان ناظر غیبتہا و غفلتها که درمیانه رود آنرا بکرم عمیم بحضور رہ میگیرند و آن طاقت شکسته بسته را در می پذیرند کرم از مان بیشتر شواند بود و رحمت ازان فزون تر صورت نتواند بست شفقت بر فرو ماندگان ازان وافر تر تصور نتوان کرد انشاء الله این چند رقم که رقعه نیاز ست و بعرق تشویر قلم دهشت بر بیاض خجالت ثبت افتاد در آن حضرت مجلی یابد و فتراک قبول این فرو مانده را دست آویزی تو نامزد شود بیت جاءت سلیمان یوم العرض قبرة یاتی برجل جراد کان فی فیہا ؛ ترنمت بلطیف القول و اعتذرت ان الهدایا علی مقدار مهدیها ؛ هدیه رد مکن انکار که پای ملخی تحفه مور سوی تخت سلیمان آرد حالیا روی نیاز بر آستانه بی نیازی مالد و زار زار بدرد دل می نالد باشد که بحکم العود احمد ازین سوی دری بگشاید و ازان جناب اشارتی آید که عود و اعوذ و اسلی و صالی عود و ا مصرع باز آکه ترا بناز میدانم داشت ؛ بیت شود میسر آیا درین جهان اینم ؛ که باز با تو دمے شاد مانه بنشینم ؛ بگوش دل سخن دلکشای تو شنوم ؛ بچشم جان رخ راحت فزای تو بینم ؛ اگرچه در خور تو نیستم قبول کن ؛ اگر بدم من و گر نیک چون کنم اینم ؛ خدام آن حضرت و ملازمان آنجناب یالیتنی کنت معهم فافوز فوزاً عظیماً علی الخصوص خواجه نیک بخت مقبول آن حضرت خواجه کافور سلمه الله بجمیع اہل بیت از مخلصان دعا و تحیت قبول فرمایند و آرزومندی زیاده ازان دانند که بتحریر بیان آن توان کرد بیت و لو جرع الایام کاس فراقنا ؛ لاصبحت الافاق شهب الذوائب ؛ فی غرة محرم سنة اثنی و عشرین و ثمانمائه تسوید این ارقام ناتمام تبطویل انجامید و سیاقت این نیاز نامه مستدعی کثرت شد و لیکن غمزدگان فراق و ماتم رسیدگان اشتیاق را معذور باید داشت بیت نه چندان آرزومندم که وصفش در بیان آید ؛ وگر صد نامه بنویسم حکایت بیش ازان آید ؛ همواره سده عالیه مقصد ارباب سعادت باد بمنه و لطفه حضرت ایشان میفرمودند که شیخ زین الدین الخوافی علیه الرحمة در مبادی حال بدرویش احمد سمرقندی اهتمام تمام داشتند و خاطر بترویج کار او می گماشتند و ویرا در مقصوره مسجد جامع هرات بواعظی نصب کرده بودند و قرب هفته ده روز در شهر توقف می نمودند و بمجلس وی حاضر میشدند و اہل شهر را بوعظ و

ترغیب میفرمودند و در جمعیت مجلس او اهتمام بلیغ داشتند و مردم را امر میکردند که بر دست وی
بیعت کنید بعد از چندگاه از درویش احمد بغایت رنجیده بودند و او را تکفیر کردند و مردم را از مجلس او
تنفیر فرمودند و منع بلیغ نمودند و تمام خاطر از و باز گرفتند و سبب رنجش خدمت شیخ آن بود که درویش احمد
بر سر منبر ابیات حضرت سید قاسم را قدس سره بسیار میخوانده در آخر مجلس نیز میفرمود تا خوانندگان
اشعار حضرت سید میخواندند و هر چند خدمت شیخ او را از آن منع میکرد متقاعد نمی شد و ایشان ازین
جهت بغایت از درویش رنجیده خاطر شده بوده اند و کار بجای رسیده که در مجلس واعظ درویش
هفت هشت کس بیش نماند حضرت ایشان میفرمودند که این رنجش خاطر و غضب خدمت شیخ بعد از آن
بوده است که من از هری بجانب حصار و شغنان رفته بودم بملازمت حضرت مولانا یعقوب چرخی
علیه الرحمه و در آن سفر سه ماه ماندم چون بهری باز آمدم صورت حال درویش و غضب
خدمت شیخ و کیفیت وعظ وی برین نهج که واقع شده بود شنیدم خاطر من بسیار ملول شد
و در آن وقت مرا با درویش چندان آشنائی نبود روزی از دروازه ملک بشهر در می آمدم درویش
بر روی پل روان پیش آمد و خود را از اسپ انداخت و گفت به نیت صحبت شما از منزل خود
بر آمده ام و میخواهم که بحجره شما آیم و دردی در دل دارم عرضداشت کنم و در آن محل کلید حجره را خدمت
مولانا سعد الدین کاشغری داشتند با خود گفتم باشد که خدمت مولانا پیش آیند پس باتفاق
درویش بجانب حجره خویش که در مدرسه غیاثیه داشتیم روان شدم و وی اسپ را بمنزل خود
فرستاد و در راه خدمت مولانا سعد الدین پیش آمدند بهم بحجره آمدیم و چون نشستیم پیش از سخن
درویش آغاز گریه کرد و بعد از آن اظهار ملالت و شکایت کرده قصه را بتمام باز گفت که مرا چنین و
چنین ایذا رسانیدند و در مجلس وعظ من هیچ کس نماند و در اثنای سخن نیز بسیار گریست پس گفت
در کار خود بغایت حیران بودم عزیزی مرا چنین گفت که اگر کار تو میکشاید از فلان کس میکشاید
کفایت این امر خطیر از دست دیگری نمی آید و آن عزیز مرا بشما امر کرده است اکنون من دست
نیاز در دامن همایت داده ام حضرت ایشان فرمودند که از استماع قصه درویش و گریه و تضرع وی در
باطن خود المی عظیم احساس کردم و دل من بر وی بسوخت دیدم که خاطر بی اختیار بجانب درویش متوجه
شد و بالفعل مشغول گشت گفتم باکی نیست شما در مسجد فلان حاضر شوید و وعظ گوئید ما را خاطر بران آید

که البته مجلس شما را جمعیت و کثرت بیشتر از پیشتر شود درویش خوشدل برخاست و دران مسجد که
اشارت شده بود وعظ گفتن آغاز کرد بعد از چند روز بمرتبه غلو کردند که از انجا بمسجد گشاده تر بایست رفتن
بسه و چهار مسجد بهمین جهت رفته شد بعد از ان اجتماع و غوغا بمرتبه رسید که بضرورت بمسجد جامع بایست
رفتن در مسجد جامع ازدحام و هجوم خلق بر وجهی شد که در هر مجلس چند نوبت درویش میگفت که خدایش
بیامرزاد که نزدیکتر نشینید هر چند مردم نزدیک بیکدیگر می نشستند آواز درویش بکناره مجلس نمیرسید
خبر این غوغا و ازدحام بسمع خدمت شیخ زین الدین خوافی رسید هر چند در مقابله سعی کردند کاری پیش
نرفت و هجوم و کثرت مجلس درویش بیشتر شد و در میان مردم شهرت یافت که جوانی ترکستانی بشیخ
زین خوافی معارضه کرد و کار از پیش برد بعد از آن در شهر هری انگشت نمای شدیم مریدان خدمت شیخ
هر جا ما را میدیدند با یکدیگر میگفتند که ایشان درویش احمد را مدد کردند و مجلس او را رواج دادند میفرمودند
که اول معارضه که در جوانی کردیم نسبت بخدمت شیخ زین الدین کردیم و از پیش بردیم و میفرمودند که
از خورد سالی باز طریقه من برین وجه افتاده است که هیچکس بمستیزه و عناد بر من غالب نیامده است
هر که با من ستیزه کرد کارش نشد و میفرمودند که میرزا سلطان ابوسعید میگفت که خواب دیدم که جمعی
از اولیا مرا گفتند که خواجه عبید بسیار قوت دارد و با او ستیزه و عناد نمیتوان کرد هر طرف که اوست
و هر چه خاطر او میخواهد همان میشود و فرمودند که راست دیده بود از صغر سن باز میدانم که هر که با من ستیزه
کرد مغلوب شد و کار او پیش نرفت بلازمان و خادمان حضرت خواجه عبدالخالق غجدوانی کسی را
مجال ستیزه نیست البته ایشان غالب اند حضرت ایشان وعظ درویش احمد را بسیار معتقد بودند
میفرمودند که مرا خاطر بسیار مائل بوعظ درویش احمد بود بسیار سخنان نیک می گفت در مجلس وعظ او
شیخ ابوحفص حداد و شیخ ابوعثمان حیری می بایست وگاهی میفرمودند که بایستی که در مجلس وی شیخ
ابوالقاسم جنید و شیخ ابوبکر شبلی حاضر بودی تا حقائق رفیعه او استماع کردندی روزی در مجلس
وعظ خود سخنان بلند دقیق میگفت چنین دریافت که بعضی منکران مجلس میگویند که چرا چنین سخنان
باید گفت که کسی نفهمد فی الحال آغاز کرد و گفت ازینکه تو پست باشی و سخنان بلند این طائفه را فهم نکنی
از کجا معلوم که همه حاضران مجلس همچنین اند شاید که دران مجلس کسانی باشند که این سخن بنسبت ایشان
میگذرد همه را مثل خود بی فهم و پست نباید دید و هم حضرت ایشان میفرمودند که درویش احمد را سر منبر

سخنان بغایت بلند میگفت و لقاضیان بروی زبان طعن و انکار میگشادند و جواب معتقدان از
جانب او آن بود که این سخنان بی اختیار روی می آید و بقدر استعداد بعضی مجلسیان گفته می شود
ویرا دران اختیار و گناهی نیست و هم حضرت ایشان میفرمودند که روزی در مجلس وی حاضر بودم
از وی سخنی در غایت بلندی و لطافت ظاهر شد وی بآن سخن تفاخری نمود و آنرا ناشی از استعداد
خود دانست بر اهل مجلس منت بسیار نهاده گفت منم آنکه بواسطهٔ من حقائق غیبیه و معارف حقیقیه
سمع شما را قرع میکند و شما قدر آن نمیدانید و از عهدهٔ شکر آن بیرون نمی آئید و این مضمون را
تکرار نمود و منت نهادن را از حد گذرانید و در آن باب مبالغه را بنهایت رسانید مرا بسیار
ناخوش آمد گفتم از کجاست که این سخن از حقیقت تو ناشی گشته است چرا حمل بران نمیکنی که شاید
درین مجلس بعضی باشند که استعداد ایشان جذب این معانی از مبدء فیاض میکند اگر استعداد ذات
و قابلیات اهل مجلس نباشد تو هیچ نیتوانی گفت چون گرد گریبان داشتم سر خود را و در جیب جبه کشیدم و انگشت
مسبحه را بر گوش خود محکم نهادم و حبس نفس کردم و گفتم من سخن تو نمی شنوم ببینم که چگونه معارف خواهی
گفت فی الحال حصر شد و راه سخن بروی بسته گشت هر چند سعی کرد که سخن تواند گفت میسر نشد دانست
که این سر از کجاست بر سر منبر آغاز کرد که چه معنی دارد راه سخن بر فقیری بستن و مستمعان را محروم کردن
آخر چاره ندید از منبر فرود آمد و من خود را در میان مردم از نظر وی پوشیدم و هم حضرت ایشان
میفرمودند که درویش احمد بسیار دلیر بود در وعظ خود میگفت که دانشمندی و عالمی به تعجیل نماز میگذارد
و تحمل ندارد که امام سلام نماز باز دهد با ضطراب تمام از مسجد بیرون می آید جامهای صوف می پوشد
بدر خانهٔ علیکه و فیروزشاه میرود مانند سگ باز گفت استغفر الله استغفر الله اگر فردای قیامت
حق سبحانه بپرسد که سگ که هرگز نافرمانی و عصیان در وجود وی نیامده چرا اطلاق اسم او بر جماعتی
نافرمان کردی چگویم بلکه مگس سگ سگان مثل علیکه و فیروزشاه که قوت سبعیت و درندگی دارند
وین جماعت را این قوت نیست انچه ایشان بسبعیت پیدا ساخته اند مرفواری که ایشان
جمع کرده اند ایشان بران جمع آمده اند و هم ایشان میفرمودند که روزی درویش احمد در وعظ
نمود میفرمودند که بعد از ان چندگاه وعظ خواهم گفت زیرا که وعظ بر دوام دو نوع است مردم شنوا
گفت یکی آنکه به نسبت متابعت شریعت بتمام از خود رسیده باشد و از آثار وجود وی نقش در هیچ نماند

رعونت وحظ نفس وجلبه نفع باعث بنا شد محض شفقت وشفقت بر مردم باعث باشد دوم آنکس که او را آمنزت وبحق سبحانه کاری بنا شد وفکر تهیهٔ اسباب آن عالم نداشته باشد بلکه روی وی همیشه در خلق بود واستیفاء حظوظ عاجله ورعونت وحظ نفس باشد من از قسم اول نیستم چه بقایای آثار نفس من بسیار ست ومعترفم که خواستهای طبیعی من بتمام رفع نشده است واز قسم دوم نیز نیستم زیراکه ملاحظه امور اخروی وغم تهیهٔ اسباب آن عالم مرا بسیار ست پس چند روز وعظ گفتم چند روز دیگر نے گویم

رشحه بخط مبارک درویش احمد علیه الرحمة دیده شده است که در مجموعه نوشته بود ونه کنت فی القدس متوجها الی حضرت القدوس سمعت منه جل طره بقول حنت الی قلت کیف الحنت یا رب قال جل وعلا انجلو شرک عن غیری والتوجه بالکلیة الی وسمعت نے درویش آباد فی الیقظة قایله روحانیا بکلام روحانی بقول این خود که گوئی من ذات شریفم نیست ازین عبارت آن فهم کرده شد که یعنی انچه بعضے میگویند که وجود مقید عین وجود مطلق ست یعنی وجود مخلوق عین وجود خالق است چنین نیست تعالی الله عن ذلک علوا کبیرا الحمد لله کا لشاهده معلوم شد که وجود خالق منزه است از انکه عین وجود موجودات باشد ودر همین روز بعد از حلقه وذکر مشاهده کرده شد که یک نور ست منبسط ومجموع کائنات همچون ذره ایست در پرتو این نور علم این واقعه آنست که همچنان که ذرهٔ از نور شمس وجود ونمود یافته است وباو ظهور گرفته است بعینه نسبت مجموع موجودات همچنین است بشمس حقیقی ازین روی که بنور شمس حقیقی ظاهر گشته اند وباو قائم اند واین فقیر را عروجی وتجریدی کرامت کردند وآن عروج در ذات حق بود سبحانه وتعالی ودران تجرید ومعراج فرق میان ذات حق وذات این فقیر آن بود که ذات حق را نهایت نبود وذات این فقیر متناهی بود ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم ازین مقام خبر داده است آن بزرگ درویش که خود گفته است لبس بینی وبینه فرق الا ان تقدمت بالعبودیة وشیخ الاسلام خواجه عبدالله انصاری را قدس الله تعالی روحه دیده شد در منام که فرمود در میان ما وتو پدر وفرزندی یا شفقت که در میان ما وتو می بنا شد وخدمت درویش احمد را آخر این سخنان این ابیات نوشته بود واشعار گفتم که در وی کلام بوی نیست مقتدای منزلم که نشانم پدید نیست پنداره وخمره بهر دو جهان صیحه کرده ام

منکر بدانکه تیر و کمانم پدید نیست ؛ چون آفتاب در رخ هر ذره ظاهرم ؛ از غایت ظهور عیانم پدید نیست

گویم بهر زبان و بهر گوش بشنوم ؛ وین طرفه ترکه گوش و زبانم پدید نیست ؛

سید شریف جرجانی رحمه الله تعالے

از جمله منظوران و مقبولان حضرت خواجه علاء الدین عطار بوده اند قدس الله تعالی سره حضرت مخدوم قدس سره در نفحات الانس آورده اند که این فقیر از بعضی اعزه شنیده است که قدوة العلماء المحققین و اسوة الکبراء المدققین صاحب التصانیف الفائقة والتحقیقات الرائقة السید الشریف الجرجانی رحمه الله که توفیق انخراط در سلک اصحاب حضرت خواجه علاء الدین عطار قدس سره یافته بوده است و نیاز و اخلاص تمام بخادمان و ملازمان داشته بارها میگفته که تا من بصحبت شیخ زین الدین علی کلا که از مشائخ شیراز است نرسیدم از رفض نرهیدم و تا بصحبت حضرت خواجه علاء الدین عطار نه پیوستم خدای را نشناختم حضرت ایشان فرموده اند که خال من خواجه ابراهیم علیه الرحمه میگفتند که در مدرسه الغ بیک تیموری بودم حضرت سید شریف نیز آنجا می بودند در زمستان سر و سحرگاه پای بکفش بملازمت حضرت خواجه علاء الدین عطار قدس سره بمدرسه او لاد صاحب ها ایه می آمدند مرا بخبر می آوردند بسیاری نشستم تا فرصت و اجازت در آمدن میشد و سحرگاه ملازمان حضرت خواجه طعامهای بتکلف میکرده اند مثل کرنج و مرغ و بعضی تکلفات دیگر مولانا بهاء الدین اندجانی که از علماء متقی بوده است گاهی در ان مجلس شریف حاضر می شده یکبار در سحری این طعامها آورده اند بخاطر وی گذشته که در سحر مردم درویش را این چه نوع تکلف است و چرا باید که این مقدار از تکلف کنند حضرت خواجه را بر ضمیر وی اشراقی شده فرموده اند که مولانا بهاء الدین طعام خورید اگر چنانچه حلال باشد ضرر نخواهد کرد و حضرت خواجه علاء الدین قدس سره خدمت سید شریف را بصحبت مولانا نظام الدین خاموش علیه الرحمه امر فرموده بودند و خدمت سید بفرموده حضرت خواجه ملازمت حضرت مولانا نظام الدین خاموش علیه الرحمه بسیار میکرده اند حضرت ایشان میفرمودند که خدمت مولانا نظام الدین خاموش علیه الرحمه فرمودند که چون خدمت سید شریف بصحبت حضرت خواجه علاء الدین پیوستند و حضرت خواجه ایشان را قبول فرمودند ایشان از حضرت خواجه التماس نمودند که مرا صحبت باکسی فرمایند از اصحاب خود که بواسطه صحبت وی اهلیت این مجلس حاصل کنم و مناسبتی باهل این نسبت پیدا سازم حضرت خواجه ایشان را بصحبت ما حواله کردند

وخدمت سید بعد از فراغ درس می آمدند وپیش ما می نشستند وسکوت می کردند روزی نشسته بودند مراقبه کرده ناگاه بیخودی وبیطاقتی از ایشان ظاهر شد چنانچه عمامه از سر ایشان افتاد وما برخاستیم و عمامه بر سر ایشان نهادیم چون بحال خود آمدند سبب آن بیخودی پرسیدیم گفتند عمرها بود که آرزوی آن داشتیم که یکساعت لوح مدرکهٔ من از نقوش علمیه پاک شود وزمانی دل من از اندیشهٔ معلومات خود خلاص یابد درین ساعت ببرکت این صحبت آن معنی دست داد از غایت ذوق لذت آن مرا این بیخودی روی نمود واز من این بی ادبی صادر شد خدمت سید شریف علیه الرحمه در اوقات مفارقت ومحرومی از ملازمت حضرت خواجه علاء الدین قدس سره مکاتیب ورقاع بملازمان ایشان میفرستاده اند واز انجمله است این دو مکتوب که برسم تیمن وتبرک نوشته می شود

مکتوب اول حضرت حق سبحانه وتقدس سایهٔ ارشاد وپناهی بندگی حضرت قطب الاقطاب محرم حظیرهٔ قدس زین الارباب سلطان المحققین وبرهان المدققین واقف الاسرار وقدوة الاخیار مرشد الخلائق وموضح الطرائق ظل الله علی العالمین وملجاء الطلاب والمسترشدین علی الله سبحانه امره وشانه را بر سر کافهٔ انام الی یوم القیام ممدود ومبسوط دارد این ضراعت از مقام معلوم مرفوع گردانیده ویمن التفات خاطر عاطر کیمیا خاصیت آن درگاه مستظهر بود ومی باشد رجا واثق است که سعادت پابوس وشرف ملازمت عتبهٔ علیه بر احسن احوال میسر گردد ودیگر احوال ظاهر وباطن موجب حمد وثناست واعتصام کلی بکرم عزیزان ست وتمسک بعروهٔ وثقی نسبت ایشان والحمد لله علی ذلک مخدوم زادگان علی الاطلاق علی الخصوص والخلوص نادر الآفاق کریم الشمایل والاخلاق تاج الملة والدین خواجه حسن احسن الله احواله بلقایه خدمات قبول فرمایند ملازمان سدهٔ علیا ومبارزان میدان بقا ربعد الفنا مولانا صلاح الدنیا والدین ومولانا کمال الدین ابو سعید با سائر اخوان صفا دعوات مشتاقانه تامل نمایند والسلام علیکم ورحمة الله وبرکاته وتحیاته

مکتوب دوم قطعه ومن عجب انی احن الیهم ❊ واسأل عن اخبارهم وهم معی ❊ وتشتاقهم عینی وهم فی سوادها ❊ ویطلبهم قلبی وهم بین اضلعی ❊ شعر ای صورت تو صورت الطاف الهی ❊ در صورت تو معنی حق نا متناهی ❊ خاک آستانه بوسیده این بیت را تکرار میکند که بیت

دلو آن لی فی کل نبت شعرة بلسانا ثبت الشکر کنت مقصرا۔ الطاف و اعطاف از بندگی مخدوم
و مخدوم زاده حسن الله احوالنا بیمن صحبت مشاهده میرود والنموذج اعتنا و الطاف خاطر فیاض
آن حضرت پیدا اند و هر لحظه امید واری در زیادت ست حق سبحانه و تعالی سایه ارشاد پناهی
را بر سر کافه انام مستدام دارد و مخدوم زادگان علی الخصوص خواجه تاج الملة و الدین
خواجه حسن و ملازمان غفیه علیه علی الخصوص مولانا صلاح الملت والدین و مولانا کمال الدین
ابا سعید مع سائر الابرار و الاخیار بدعوات مخصوص اند والسلام علیکم ورحمة الله و برکاته

مولانا نظام الدین خاموش رحمه الله تعالی

ایشان افضل و اکمل اصحاب حضرت خواجه علاء الدین اند و تا غیر ذکر ایشان را سبب همان ست
که مذکور خواجه بزرگ و خواجه علاء الدین قدس سرهما گذشته خدمت مولانا نظام الدین حضرت
خواجه بزرگ را در اوان تحصیل در صحبت یکی از علما در نواحی بخارا دیده بودند و بعد از ان بصحبت
حضرت خواجه علاء الدین پیوسته اند حضرت ایشان میفرمودند که خدمت مولانا نظام الدین علیه الرحمة
میگفتند که پیش از انکه بملازمت حضرت خواجه علاء الدین مشرف شوم و بخدمت ایشان پیوندم مرا
مجاهده و در ریاضت بسیار بود و از آثار ریاضت خوارق عادات بسیار مشاهده می افتاد چنانکه
گاهی به بعضی مساجد میرسیدم که مقفل بوده میخواستم که در آیم اشارت بقفل میکردم کشاده می شد
و امثال این چیزها بسیار ظاهر میگشت بعد از انکه استسعاد افتاد که حضرت خواجه علاء الدین عطار
بسمرقند تشریف آورده اند و اعیه شد که بملازمت ایشان رسم چون بمنزل ایشان رفتم اول بخدمت
مولانا ابو سعید ملاقات واقع شد ایشان گفتند مولانا بسیار پاکیزه اید وقت آ
پاکیزگیها و زهد ها گذرید مرا ازین سخن کراهیتی شد و بر خاطر من گران آمد چون پیش حضرت خواجه در آمدم
ایشان نیز باین عبارت فرمودند که مولانا بسیار پاکیزه اید وقت آمد که ازین پاکیزگیها و زهدها گذرید
لیکن مرا از سخن حضرت خواجه هیچ کراهیتی و ثقلی نشد بلکه آن کراهیت که حاصل شده بود مرتفع شد دانستم
که مقصود ایشان چیست و بتوفیق حق سبحانه بخدمت ایشان پیوستم از بعضی اکابر منقول است که میگفتند

کہ روزی پیش خدمت مولانا نظام الدین نشستہ بودم کنیزکی ملیحہ کہ مملوکہ ایشان بود از پیش ما بہمے گذشت
در خاطر گذشت کہ آیا حضرت مولانا درین کنیزک بملک یمین ہیچ تصرفی میکنند یا نی فی الحال
ایشان فرمودند کہ دل خود را باین نوع چیزہا ملوث نمی باید ساخت اہل حق در مییابند کہ بخاطر ہر کس
چہ میگذرد و حق سبحانہ ہزار بار بہتر از اہل حق میداند و اللہ کہ چہل سال ست کہ مرا احتلام نیفتادہ است
بسبب آنکہ روزے جماعتی از روحیان بمن فرود آمدند و گفتند کہ ترا رعایت خود میباید کرد کہ احتلام
نشود زیرا کہ ترا از ان ممر تراجع میشود ازین جہت چہل سال است کہ رعایت ازینمعنی کردہ ام و
ہفتدہ سال است کہ مرا بغسل احتیاج نیفتادہ باوجود آنکہ متاہل بودند۔

ذکر کرشمہ از لطافت و صفائی باطن خدمت مولانا علیہ الرحمہ حضرت ایشان
میفرمودند کہ خدمت مولانا نظام الدین علیہ الرحمۃ را لطافت بحد کمال بود و از اوصاف و احوال
و اخلاق مردم بسیار زود متاثر می شدند و دعوی بیرنگی می کردند و الحق ہمچنان بود کہ ہیچ چیز را از خود
نمیدانستند ہرچہ از اوصاف و احوال واقع شدی میگفتند این نسبت فلان ست و ان صفت فلان ہم
حضرت ایشان می فرمودند کہ روزی خدمت مولانا میگفتند یکے از طریقہ خانوادہ خواجگان قدس اللہ
ارواحہم کہ مقرر داشتہ اند آنست کہ ہر کس کہ می آید ایشان پیش می بینند کہ بعد از آمدن او چہ بخاطر افتاد آنچہ
در خاطر لائح شد آن وصف و نعت اوست چون بسبب کمال صفاء دل ایشان مصفا از ما سوا است
آنچہ ظاہر می شود منسوب بایشان نیست اگر آنچہ ظاہر شد تعلق بایمان و مسلمانی دارد و از نماز و روزہ و تحصیل
علوم دینی تعبیر باین طریق میفرمایند کہ نسبت مسلمانی و دیانت و نسبت علمی ظاہر شد و اگر محبت و عشق بار
ظاہر میگردد میگویند کہ نسبت جذبہ ظاہر شد و ہم حضرت ایشان میفرمودند کہ خدمت مولانا نظام الدین در ما بیکند
در منزل ما مہمان بودند و ما مقدم شریف ایشان را مغتنم دانستہ پیوستہ در خدمت ایشان بودیم یک روز
پیش ایشان نشستہ بودیم ناگاہ فرمودند آہ آہ نسبت گرانی ظاہر شد غالباً فلان کس می آید و یکی از اعیان شناس را
نام بردند و سبحان اللہ و لا الہ الا اللہ و لا حول و لا قوۃ الا باللہ گفتن گرفتند بعد از زمانی آن شخص در آمد خدمت
مولانا فرمودند بیائید خوش آمدید نسبت شما پیش از شما آمدہ بود و ہم حضرت ایشان فرمودہ اند کہ خدمت
مولانا نظام الدین نود سالہ شدہ بودند و در آخر حیات کسانے را کہ در نسبت ایشان نبودند با طور آن
مردم در پیش ایشان مستحسن نبود اگر از دور میدیدند میگفتند فلان کس می آید و باری می آرد و ثقل بار او مرا خراب

خواهد ساخت رسید او را عذر گوئید و برگردانید یکبار در صحبت ایشان نشسته بودم که شیخ سراج نام مردی که درویشی
می بود از در درآمد و بنشست و خدمت مولانا را که چشم بروی افتاد اثر ریاضت در بشره وی احساس کردند
ایشان را خوش آمد الحمد لله الحمد لله بسیار گفتند و اظهار بهجت و سرور کردند لیکن من این شیخ سراج را
می شناختم مردی بود بغایت خودپسند و منکر اولیا اگرچه بحسب ظاهر ریاضتی داشت اما غیر خود کسی نمی پسندید
بعضی می گفتند که اکابر دین را دشنام نیز میدهد خدمت مولانا الحمد لله میگفتند و من می گفتم که حال او
معلوم خواهد شد که ناگاه خدمت مولانا مضطرب شده فرمودند که برخیز برخیز و بیز خیز هرچه تمامتر و برا از
مجلس خود دور راندند و هم حضرت ایشان میفرموده اند که روزی خدمت مولانا را درد شکم
شد بسیار اظهار وجع و الم کردند آخر تفحص کرده شد پسر ایشان آش آرد و سیب چه خام
خورده بوده است و شکم او درد میکرده و هم حضرت ایشان فرمودند که یکبار کسی آمد
که خدمت مولانا نظام الدین را مرضی عارض شده است و در آن زمان در شاشی در منزل
ما مهمان بودند بتعجیل پیش ایشان رفتم دیدم که آتش کرده اند و جامه بسیار بر ایشان پوشیده اند
و چند کس خود را بر بالای ایشان انداخته و خدمت مولانا را تمرج عظیم گرفته
میلرزند و دندان برهم میزدند چنانکه در تب و لرزه می شود و آن تمرج هیچ تسکین نمی یابد
و من از مشاهده این حال بغایت اندوهگین شدم ساعتی بنشستم ناگاه یکی از اصحاب
ایشان که بخدمت ایشان رابطه تمام داشت گندم به آسیا برده بود از در درآمد
با جامهای تر شده که در هوای سرد در جوی آسیا افتاده بوده و سرمای عظیم خورده
و بغایت میلرزید خدمت مولانا که وی را دیدند فریاد برکشیدند که مرا بگذارید وی را زود
گرم سازید که این سرمای اوست که من میخورم صفت حال اوست که در من سرایت
کرده چون جامهای تر از وی برکندند و جامهای دیگر در وی پوشانیدند و او را گرم
ساختند فی الحال تمرج ایشان تسکین یافت و بحال خود باز آمدند و برخاستند
بی تشویشی از حضرت ایشان استماع افتاده که میفرمودند روزی پیش خدمت مولانا
نظام الدین علیه الرحمة نشسته بودیم و ایشان کتابی در دست داشتند ناگاه
بی موجب گریه عظیم بر ایشان مستولی شد ایشان گفتند آه مرا چه شد گریه ایست افتادم

حضرت ایشان گفتند از خدمت مولانا این سخن عجب بود بالیستی کہ دریابند کہ آن نسبت
یکی از مبتدیان مجلس بود کہ بطریق انعکاس از ایشان ظاہر شد خدمت خواجہ کلان رحمہ اللہ فرزند بزرگوار
حضرت مولانا سعد الدین کاشغری قدس سرہ از والد شریف خود نقل میکردند کہ ایشان فرمودند کہ روزی
انگشت پای مبارک مولانا نظام الدین علیہ الرحمۃ آبلہ کردہ بود و جراحت شدہ خادمی را گفتند کہ مرہمی
سازتا بر ین جراحت نہم آنکس مرہمی آورد و بر انگشت پای ایشان نہاد بعد از ساعتی فرمودند کہ دماغ
مرا تشویشی کہ مردم را از خوردن بنگ عارض شود پیدا شد مگر باین مرہم چیزی ازان آمیختہ
خادم گفت آری فرمودند پس اثر کیفیت اوست کہ در دماغ من سرایت کردست روانی
او را دور انداختند و امثال این حکایات از خدمت مولانا بسیار منقول ست کہ ذکر آن جملہ بطریق
تفصیل موجب تطویل ست لاجرم درین مجموع برایراد این مقدار اختصار افتاد

ذکر بعضی از قوتہای باطن ایشان رحمہ اللہ حضرت مخدوم قدس سرہ در نفحات الانس
آوردہ اند کہ جناب مخدومی خواجہ عبید اللہ ادام اللہ تعالی بقاءہم فرمودند کہ خدمت مولانا
نظام الدین گفتند کہ یکی از اکابر سمرقند کہ نسبت بما اخلاص و محبت و ارادت بسیار داشت
بیمار شد و بر موت مشرف گشت فرزندان و متعلقان وی نیازمندی بسیار کردند مشغول کردم
دیدم کہ وی را امکان بقاء حیات نیست مگر در ضمن وی او را ضمن گرفتم صحت یافت بعد از چندگاہ نسبت
بما تہمتی واقع شد کہ مقتضی باہانت و اذلال ما گشت و آن شخص میتوانست کہ دران باب نامی
و آنرا دفع کند اما خویشتن داری کرد و خود را بران نیاورد خاطر ما ازوی کوفتہ شد وی را از ضمن
اخراج کردیم بیفتاد و بمرد پوشیدہ نماند کہ آن بزرگ از اکابر سمرقند کہ دربارۂ خدمت مولانا
خویشتن داری کردہ بود خواجہ عصام الدین شیخ الاسلام سمرقند بودہ است و آن تہمت دادہ است
کہ بخدمت مولانا رسیدہ بواسطہ فرزند ایشان بودہ است کہ بدعوات و عزایم خواندن و تسخیر
جن منسوب بودہ ازانجہت بمخالطات اہل حرم بازگشت کردہ و جمعی از ارباب غرض وی را بجہت بعضی از
از حرم نسبتی میکردہ اند و تہمتی می نہادہ و شمۂ ازان حال بسمع میرزا الغ بیگ رسانیدہ اند فرزند
خدمت مولانا قرار کردہ و اثر شامت آن شقاوت و تہمت بخدمت مولانا نیز سرایت کردہ
میرزا الغ بیگ را غیرت شدہ و بغضب ہرچہ تمامتر خدمت مولانا را طلبید قاصدان

ایشان را سر برهنه در عقب اسپ سوار ساخته بوده اند نیز و میرزا الغ بیگ برده ایشان در
باغ میدان جائی نشسته بوده اند و سر پیش افگنده مراقبه داشته اند که مرزا الغ بیگ از پیش ایشان
گذشته ایشان بر نخاسته اند بعد از آنکه میرزا ایشان را طلبیده و سخنان عتاب آمیز آغاز کرده
خدمت مولانا نظام الدین فرموده اند که جواب اینهمه سخنان یک کلمه است میگویم من مسلمانم
اگر باور داری خوب دگرنه هرچه خاطرت میخواهد بفرمای میرزا ازان سخن متاثر شده فی الحال
برخاسته و گفته که دیر ایگذارید حضرت ایشان می فرمودند که بعد ازین بے ادبی به میرزا
الغ بیگ شکست و تشویش بسیار رسیده و دران زودی بسر وی عبد اللطیف میرزا آمده و بازگشت
و هم حضرت ایشان میفرمودند که خدمت مولانا نظام الدین بسیار بقوت بودند بدی شخص پیش ایشان
گفته بوده اند شخصے پیش ایشان متاثر و متغیر شده خطے بر دیوار کشیده اند آن شخص درهمان ساعت مرده است
خدمت مولانا محمد روحی که از کمل اصحاب حضرت مولانا سعد الدین کاشغری قدس سره بودند نقل کردند که حضرت
مولانا ما میفرمودند که روزی پیش خدمت مولانا نظام الدین علیه الرحمة نشسته بودم و مولانا سعد الدین
بود که از دانشمندان سقر بود و از مخلصان خدمت مولانا بود پیش ایشان شکایت بسیار کرد از طالب علمی که نسبت
بخدمت مولانا بی ادبے و غیبت و تهمت و خباثت و اهانت بجای می آورده و چندان بگفت که خدمت
مولانا متغیر ساخت اتفاقاً درین اثنا آن طالب علم خبیث منکر از دور پیدا شد مولانا سعد الدین رو ویرا بخدمت
مولانا نموده که اینک آن خبیث منکر است که میگذرد و دی بی ادبانه از پیش ایشان بگذشت خدمت مولانا
را غضب مستولی شد بچوبک صورت قبر بر دیوار کشیدند آن خبیث فی الحال افتاد و بیهوش گشت و خدمت مولانا
بخانه در آمدند و مردم بر سر او رفتند تا به بینند که چه حال دارد مرده بود حضرت ایشان میفرمودند که خدمت مولانا
یکبار در سر بخش آبی نشسته بوده اند و طهارت میکرده اند و شخصے آب دهقانی را گشاده بوده است آن
دهقان بتعجیل مے آمده است خدمت مولانا را بر سر آن بخش نشسته دیده پنداشته که آب را ازین شخص
گشاده شد و نیز از عقب ایشان آمده و بی ملاحظه دست بر ایشان زده و ایشان را سرنگون در آب
انداخته چون ایشان در آب افتاده اند سر ایشان در آب فرو رفته آن دهقان فی الحال بر کنار
آب افتاده و مرده و یکبار معتقدی ایشان را است گفته که میخواهم برای شما باغے سازم بعد از مدتے
آمده که باغ خود را نمی بینند و ایشان را بآن باغ آورده یک محوطه بوده است که نصف او را

برای ایشان باغ ساخته بوده و دران اهتمامی نکرده و نصف دیگر از برای خود ساخته بسیار معمور
کرده بوده چون مولانا بآنجا در آمده اند نصف باغ که بآن شخص تعلق بوده در نظر مولانا بهتر آمده ناگاه از درون
ایشان آوازی برآمده است که بمیرد این آواز هیچ منقطع نمی شده چند روزی برآ نگذشته اند آن شخص افتاده
مرده است حضرت ایشان حکایت میکردند که بعد از آنکه حضرت خواجه علاء الدین قدس سره خدمت شریف
را قبول کردند و ایشان بموجب اشارت حضرت خواجه بخدمت مولانا نظام الدین صحبت بسیار
میداشتند چنانچه پیش ازین گذشت بعضی از ارباب غرض بحضرت خواجه چنان عرض کرده اند
که مولانا نظام الدین را داعیهٔ شیخی و بزرگی هست و دران باب سخنان بسیار گفته اند که سبب
غبار خاطر شریف خواجه شده است و از خدمت مولانا بسیار دربار شده و چون بکرات و مرات این
خوض واقع شده و درشتی خاطر ایشان بنهایت رسیده مولانا را طلبیده اند و خواسته اند که نوعی تفرقی
کنند و دران وقت ایشان در چغانیان و مولانا در سمرقند می بوده اند چون امر حضرت بدر رسیده مولانا
بی توقف روان شده اند و خدمت شریف نیز بهمراهی ایشان رفته اند خدمت مولانا بر دراز گوشی
سوار بوده اند و خدمت سید شریف بر اشتری ناگاه اشتر سید را در راه درد گرفته است بر وجهی شده که مطلقا
امکان سواری نمانده و در راه معطل شده اند خدمت مولانا سید را بر دراز گوش خود نشانده اند و خود
بواسطهٔ آنکه ضعیف ترکیب بوده اند بران اشتر بیمار سوار شده اند آن اشتر فی الحال روان شده
چون سید این خرق عادت از مولانا دیده اند اشتر را بطریق نیازمندی پیش ایشان کشیده اند و مولانا
همچنان بر اشتر سوار بچغانیان در آمده اند بعضی از اصحاب این صورت را نیز بحضرت خواجه رسانیده اند
که اینک دلیلی دیگر بر آنکه مولانا را داعیهٔ شیخی و بزرگیست اینست که خود بر اشتر سوار شده و سید را
بر دراز گوش نشانده و ویرا مرید خود ساخته تا که در راه اشتر را بطریق معامله پیش وی گذرانیده این
مجموعه سبب ثقل عظیم حضرت خواجه شده چون مولانا و سید بملازمت حضرت خواجه رسیده اند در مجلس
نشسته اند همه اصحاب میگفتند این آن روز است که هر چه حضرت خواجه بمولانا نظام الدین داده اند
میگیرند اتفاقاً آن روز هوا بغایت گرم بوده است و صحبت امتداد یافته آفتاب رسیده و همه مردم
برخاسته اند و حضرت خواجه و مولانا هر دو در آفتاب بر هیئت مراقبه و توجه در مقابلهٔ یکدیگر نشسته بوده اند
و آن مراقبه و حضور دراز کشیده و تا نیم روز بر داشته خدمت مولانا نظام الدین میفرمودند که من ذرات

مراقبه و توجه خود را بشکل کبوتری یافتم و حضرت خواجه را چون شاهبازی که در عقب من پرواز میکرد بهر کجا که میگریختم در دنبال من بودند آخر مضطرب گشتم پناه بروحانیت حضرت رسالت آوردم صلی الله علیه وسلم ناگاه درین اثنا بارگاه محمدی صلی الله علیه وسلم ظاهر شد و مرا در حجره عنایت و کنف عاطفت و حمایت خود درگرفتند و من دران انوار بی نهایت آنحضرت صلی الله علیه وسلم محو شدم حضرت خواجه چون اینجا رسیدند ایشان را مجال تصرف نماند از حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم بخدمت خواجه خطاب رسید که نظام الدین آن ماست کسی را بوی کاری نیست آن بود که حضرات خواجه سر برآوردند و بکیفیتی عظیم برخاستند و بخانه درآمدند از ان غیرت چندروز بیمار شدند و هیچکس سبب آن بیماری را ندانست بعد از ان حضرت خواجه متوجه مزار خواجه محمد علی حکیم ترمذی قدس سره شده اند و خدمت مولانا نظام الدین را نیز اشارت کرده اند که همراه باشید خدمت مولانا بموجب فرموده حضرت خواجه متوجه مزار حضرت خواجه محمد شده اند و حضرت خواجه ایشان را مرکبی نداده بوده اند که سوار شوند با آنکه خدمت مولانا پیر و ضعیف بوده اند همچنان پیاده از عقب حضرت خواجه که به ترمذ روان شده اند بمحنت بسیار خود را بترمذ رسانیده چون حضرت خواجه بمزار رسیده اند مزار را خالی یافته اند بعد از تجسس و تفرس چنان معلوم کرده اند که روح شریف حضرت خواجه محمد باستقبال مولانا نظام الدین رفته است و روضه را خالی گذاشته حضرت خواجه فرموده اند که حق سبحانه را نسبت بهر که عنایت باشد با چه توانیم کرد بعد از ان بخدمت مولانا نظام الدین التفات بسیار کرده اند و آن غبار خاطر تمام مرتفع شده است و هم حضرت ایشان حکایت میکردند که خدمت مولانا نظام الدین بولایت شاش آمده بودند و در منزل ما مهمان بودند و ما اکثر اوقات در ملازمت و خدمت ایشان بسر می بردیم روزی در صحبت ایشان نشسته بودیم که مولانازاده فرکتی چند پوست بره دباغت کرده برسم نیازمندی بخدمت ایشان آورد ما بر خود گرفتیم که برای ایشان پوستین دوزانیم چون پیش پوستین دوزان بردیم از ایشان معلوم شد که جهت گریبان پوست می باید بتدارک آن مشغول شدیم و در هوا سردی بود و مولانازاده پیش ایشان بطریق طیبت گفته که خواجه در تمام پوستین اهمالی میکنند بمجرد این سخن در باطن مولانا تغیری بنهایت و بی نهایت پیدا شده و متاثر شدند و فرمودند که اهمالی است باری اهمال کسی را از نسبت بیرون می آرد بعد از ان آغاز سخن کردند که در زمانی که ما در سمرقند بودیم خواجه عصام الدین را

مرضی قوی عارض شد و مشرف بر موت گشت اولاد وے پیش ما آمدند بنیازمندے و التماس بسیار کردند
که بر سر بالین خواجه روید رفتیم دیدیم که خواجه رفتنی ست در برداشتن بار وی توقف کردم فرزندان
وے نیاز مندی از حد گذرانیدند و مبالغه و ابرام کردم و مارا ملجا ساختند خاطر بر آن گماشتیم و
خود را اثبات کرده خواجه را در ضمن حیات خود گرفتیم و به نسبت خود در آوردیم خواجه صحت یافت
بعد از چندگاه مارا واقعهٔ عظیم روی نمود که دست در گردن ما رابسته سر برهنه از میان بازارها
گذرانیده پیش میرزا الغ بیگ بردند و خواجه عصام الدین دران زمان شیخ الاسلام سمرقند بود
آن مقدار نتوانست که مارا از میرزا درخواهد و مدد رساند از خویشتن داری وا همال وی مارا قهر و
غیرت آمد وی را از ضمن اخراج کردیم چون از نسبت برآمد فی الحال افتاد و مرد بعد از تقریر این حکایات
متوجه بفقیر شدند و گفتند که خواجه واقف باشید که شما نیز از نسبت برآمدید بمجرد این سخن که گفتند ثقلی عظیم
در خود مشاهده کردم چنانچه از مجلس ایشان و حیله بسیار برخاستم و چون مرید ایشان نبودم متوجه مزار شیخ
خاوند طهور و شیخ عمر باغستانی قدس سرهما شدم و نزدیک قبر ایشان نشستم و بحسب باطن عرض
حال خود کردم و از ایشان مدد خواستم دران نشستن و توجه چنان معلوم شد که بمدد روحانیت عزیزان
برابطهٔ صوری و معنوی آن بار که خدمت مولانا متوجه فقیر ساخته بودند هم بر ایشان افتاد و آن ثقل
از من زائل شد برخاستم و متوجه خدمت مولانا شدم چون پیش ایشان رسید دیدم که مولانا بر حال
خود نشسته اند و با مولانا زاده فرکتی و جمعے از اصحاب صحبتے گرم دارند و هیچ تشویشی نیست من
نیز نشستم و متفکر و متحیر شدم که بتحقیق معلوم شده بود که آن بار متوجه مولانا گشت سبب چیست که اثر
آن ظاهر نشد درین اندیشه بودم که یکبار مولانا فریاد بر آوردند که خیزید خیزید که باز افتاد و مرا گرفتند
باز برخاستیم و ایشان بر بستر مرض افتادند و دران مرض از دنیا رفتند حضرت ایشان دران
عارضه خدمت مولانا قاسم را علیه الرحمه که یکی از اعاظم اصحاب حضرت ایشان بودند بتعهد و تیمار داری
خدمت مولانا نظام الدین علیه الرحمه تعین فرموده بودند خدمت مولانا قاسم علیه الرحمه میفرمودند
که خدمت مولانا نظام الدین علیه الرحمه درین مرض بسیار میگریستند و می گفتند که خواجه مارا پیر یافتند
و هر چه درین مدت حیات خود پیدا کرده بودیم از ما گرفتند و مارا در آخر کار مفلس ساختند با آنکه حضرت
خواجه علاء الدین قدس سره که در نهایت قوت و کمال تصرف بودند هر چند سعے نمودند که به نسبت این فقیر

تصرف توانند کرد نتوانستند پوشیده نماند که لفظ نسبت و لفظ بار دو کلمه است که در عبارات و اشارات
خواجگان قدس الله ارواحهم بسیار واقع شده است گاهی نسبت گویند و از آن طریقه و کیفیت مخصوصه
معهودهٔ این طائفه علیه خواهند و گاهی صفت غالب و ملکهٔ نفس کشی اراده کنند و گاهی بار گویند و گرانی
نسبتی خواهند چنانکه گویند فلان باری آورد یا فلان ما را در بار ساخت وقتی که بکسی ملاقات کنند
که بطریقهٔ ایشان مناسبتی نداشته باشد و از نسبت او متأثر شوند و اگرچه آن کس از اهل سلوک یا اهل
علم و تقوی باشد زیرا که نسبت این عزیزان فوق همه نسبتهاست و هرچه غیر آنست بار خاطر
ایشانست و گاهی لفظ بار گویند و از آن مرضی و عرضی اراده کنند چنانکه گویند فلان بار فلان برداشت
یا فلان بار بر فلان انداخته مراد ایشان رفع مرض یا حوالهٔ عرض باشد و مخفی نماند که رفع مرض و حوالهٔ
عرض مخصوص بطبقهٔ خواجگانست قدس الله ارواحهم خدمت والد این فقیر علیه الرحمه بفقیر گفتند
که تو شب جمعه بیست و نهم جمادی الاولی سنه سبع و ستین و ثمانمایه متولد شدی و در صباح این جمعه پیری
بزرگوار از خاندان حضرت خواجه محمد پارسا قدس الله سره بنیت سفر حجاز از ماوراء النهر به سبزوار آمد
و چند روز در منزل ما اقامت فرمود و ما در آن صباح جمعه ترا بر روی دست گرفته پیش ایشان بردیم
ترا فرا گرفتند و بانگ نماز در گوش راست تو گفتند و اقامت در گوش چپ و پیشانی ترا بوسه
دادند و گفتند این کودک از ماست و بعد از سه روز ترا مرض ام الصبیان عارض شد و آن بیماری
مهلک ست اطفال را ما ترسیدیم و چون آن مرض اشتداد یافت بار دیگر ترا پیش ایشان آوردیم و مرض
تو عرض کردیم گفتند باکی نیست و باز ترا فرا گرفتند و در کنار خود نهادند و از فرق تا قدم ترا دست کشیدند
و گفتند با او کارهاست شما دل جمع دارید بعد از آن دیگر اثر از آن مرض بر تو پیدا نشد و چون طالبان
و مستعدان آن دیار بر حال آن عزیز بقدر اطلاعی یافتند صحبت ایشان را مغتنم دانسته بخدمت
می شتافتند روزی ایشان از فقیر پرسیدند که فلان جوان از بزرگ زادگان و نقبای این شهر
که بما زیادتی التفات میدارد چند روزست که پیدا نیست آیا جهت آن چیست من گفتم یک هفته
شد که بدرد دندان عظیم افتاده است و یک طرف روی وی ورم کرده فرمودند که وی جوان
قابلیت خیزیست تا بعیادت وی رویم در ملازمت ایشان بسر بالین آن سید زاده رفتیم
دیدیم که روی ورم بر بستر افتاده است و از غایت وجع تب کرده می نالد بعد از پرسش

او زمانی سکوت کردند و چنان معلوم شد که متوجه مرض او گشتند و بعد از ساعتی سر بر آوردند آن درد بدندان
ایشان منتقل شده بود و همان طرف روے مبارک ایشان ورم کرده با درد دندان و حرارت
روی ورم کرده برخاستند و آن جوان صحت تمام یافته بمشایعه ایشان تا در سرا بیرون آمد و ایشان دو هفته
بدرد دندان مبتلا بودند حضرت ایشان میفرمودند که آنچه از اکابر خاندان خواجگان قدس الله ارواحهم منقول
ست که در بار مردم در حی آیند یکی از دو صورت میتواند بود یکی آنکه وقتی که آشنای عزیزرا مرضی و بلائی یا
ابتلایا مصیبتی عارض میشود ایشان طهارت میسازند و نماز می گذارند و تضرع و زاری میکنند و از حضرت
حق سبحانه درمیخواهند که او را ازان عارضه پاک و مطهر گرداند و صورت دیگر آنست که صاحب مصدر آن
مرض یا معصیت خود را امیداند و بجای وی خود را اثبات می کنند و بعد از طهارت و نیاز تمام تضرع
و زاری میکنند و بصدق و اخلاص توبه و انابت رجوع می نمایند و آن مقدار خاطر مشغول میدارند
و همت بر می گمارند که او را بتمامی ازان ابتلا خلاصی و نجاتی میسر میشود و میفرمودند که در وقتی که
یاری و عزیزی بیمارست او را بهمت مدد کردن بسیار خوب ست مدد بر دو نوع میباشد یکی
آنکه همت بتمامی مصروف باشد که مرض مرتفع شود و دیگر آنکه در وقت مرض تفرقه خاطر بسیار میباشد و بآسانی
خاطر جمع نمی شود بهمت مدد فرمایند که خواطر متفرقه مرتفع شود تا آنچه مقصود اصلی ست نصب العین گردد

حضرت مولانا سعد الدین کاشغری قدس الله سره

در اوایل حال بتحصیل علوم اشتغال داشته اند و کتب متداوله تحصیل کرده بوده اند و جمعیت صورے
نیز داشته اند چون واعیه این طریق پیدا کرده اند ترک و تجرید کرده تمام بصحبت مولانا نظام الدین
علیه الرحمة پیوسته اند خدمت خواجه کلان ولد عزیز حضرت مولانا سعد الدین قدس سره میفرمودند که والد
میگفتند که در سن هفت ده سالگی بودم کما بیش که پدر مرا همراه خود بسفر بردند و ایشان همیشه بطریق تجارت
مشغولی داشتند و باطراف و جوانب از برای کسب معاش آمد و شد میکردند و دران سفر که مرا
برده بوده اند پسری بغایت صاحب جمال هم در سن من همراه بوده مرا بوی علاقه محبتی شده شبی
در خانه کاروان سرای بهم بوده یم پهلوی هم خواب کردیم چون شمع نشانده شد و مردم بخواب رفتند
در خاطر من افتاد که دست وی را بگیرم و چشم خود را بران مالم هنوز دست فراز نکرده بودم که دیدم
که گوشه خانه شق شد و مردی با هیبت شمعی روشن بدست گرفته ازان شگاف در آمد و بجانب ما

فرو نگریست و نیز بر گذشت و گوشه دیگر از ان خانه شق شد وی از ان شگاف بیرون رفت و غائب شد
حال بر من بگشت و متنبه شدم و آن علاقه نماند و هم حضرت خواجه کلان نقل کردند که والد ما در سن دوازده
سالگی بوده اند که همراه پدر خود بسفر رفته اند روزی بر در کاروان سرای نشسته بوده اند و جمعی
سوداگران در ان نزدیکی با یکدیگر محاسبه و مناقشه و ماجرای داشته اند و گفتگوی ایشان
دور و دراز کشیده و تا وقت استوا بر داشته آخر گریه بر والد مستولی شده و بی اختیار گریسته اند
بنا بر آنکه آن جماعت از گفتگوی خود باز ایستاده متوجه ایشان شده اند و پرسیده اند که شما را
چه شد که بی موجبی در گریه شدید فرموده اند که از صباح تا این زمان من حاضرم که شما را از
خدای خود هیچ یاد نیامد از بس که مرا بر شما رحم آمد بی اختیار گریه بر من افتاد چون ایشان را
بعد از تحصیل علوم ذوق این طریق پیدا شده بملازمت خدمت مولانا نظام الدین علیه الرحمة
پیوسته اند و سالها در خدمت و صحبت ایشان بوده اند و بعد از چند سال باجازت ایشان عزیمت
سفر مبارک حجاز کرده بخراسان آمده اند و در هرات بصحبت مشائخ وقت مثل حضرت سید قاسم
تبریزی و مولانا ابو یزید پورانی و شیخ زین الدین خوافی و شیخ بهاء الدین عمر قدس الله ارواحهم
میرسیده اند و در حق حضرت سید قاسم قدس سره میفرموده اند که ایشان گرداب معانی عالم اند
درین زمان همه حقائق اولیا پیش ایشان جمع است و در حق مولانا ابو یزید پورانی قدس سره
میفرموده اند که وی را بخدای هیچ کاری نیست هر کاری که هست خدای را ست بوی و در حق شیخ بهاء الدین
عمر قدس سره میفرموده اند آئینه وی محاذی ذات افتاده است غیر ذات هیچ چیزی مشهود وی
نیست و حضرت شیخ زین الدین را بکمال تشرع ستایش میکرده اند خدمت مولانا علاء الدین که از
کبار اصحاب ایشان بودند میگفتند که حضرت مخدوم ما مولانا سعد الدین میفرمودند که در مبادی حال
که بهرات آمده بودم شبی در واقعه چنان دیدم که مجمعی بود بزرگ و جمیع اولیاء هرات حاضر بودند مرا
بآن مجمع در آوردند و هر مجموع حاضران مقدم نشاندند الا دو تن یکی شیخ ابو عبد الله طاقی و دیگری
خواجه عبد الله انصاری انتهی کلامه و آز غیر خدمت مولانا علاء الدین استماع افتاده که حضرت مولانا
سعد الدین رح فرمودند که چون از ان واقعه باز آمدم اثر رعونتی در خود یافتم برخاستم و در ان دلی
شب هر طرف میرفتم و برای دفع آن رعونت چاره می جستم ناگاه کردمی بشدت هر چه تمامتر نشسته

چنان بر پای من زد که تا صباح فریاد میکردم و دران درد و محنت ازان رعونت خلاص شدم حضرت
مخدوم قدس سره در نفحات الانس آورده اند که خدمت مولانا دمامی گفتند که بعد از چند سال که بصحبت
حضرت مولانا نظام الدین علیه الرحمه مشرف بودم مرا داعیه زیارت حرمین شریفین زادهما الله تعالی
تشریفاً و تکریماً قوی شد از ایشان اجازت خواستم فرمودند که هر چند مے نگرم ترا امسال در میان قافله
حاجیان نمی بینم و پیش ازان واقعها دیده بودم که ازان متوهم بودم و ایشان گفته بودند که برمترس
چون میروے آن واقعها را بخدمت شیخ زین الدین عرض کن که مرد متشرع ست و بر جاده
سنت ثابت و مراد ایشان خدمت شیخ زین الدین خوافی بود رحمه الله تعالی که دران
روز در خراسان در مقام ارشاد و مشیخت متعین بودند چون بخراسان رسیدم رفتن بحج
همچنان که خدمت مولانا نظام الدین گفته بودند در توقف افتاد و بعد ازان بسالهاے بسیار
میسر شد و چون بخدمت شیخ زین الدین رسیدم و آن واقعها عرض کردم ایشان گفتند که با ما بیعت
کن و در قید ارادت ما در آی گفتم عزیزی که این طریقه از ایشان گرفته ام هنوز در قید حیات اند شما مین آید
اگر میدانید که در طریقت این طائفه چنین جائز ست چنان کم ایشان فرمودند که استخاره کن گفتم مرا با استخاره
خود اعتماد نیست شما استخاره کنید گفتند تو استخاره کن که ما هم استخاره کنیم چون شب رسید استخاره کردم
دیدم که طبقه خواجگان بزیارتگاه هری که خدمت شیخ آن وقت آنجا بودند در آمدند و درختها را میکندند و دیوارها را
می فگندند و آثار قهر و غضب در ایشان ظاهر بود دانستم که این اشارت بمنع ست از انکه بطریق دیگر در آیم
خاطر من فارغ شد پای دراز کردم و باسودگی سر بخواب نهادم چون بامداد بمجلس شیخ در آمدم بی آنکه من
واقعه خود با ایشان بگویم گفتند طریق یکی ست و همه بیکے باز میگردد بهمان طریق خود مشغول باش اگر واقعها
مشکلے پیش آید با ما بگوی آنقدر که توانیم مدد کنیم حضرت مخدوم قدس سره در نفحات الانس پیش ازین
نیاورده اند و اشارتی باستخاره شیخ قدس سره نکرده لیکن از بعض مخادیم چنین استماع افتاده که حضرت
شیخ نیز بنا بر وعده باستخاره آن شب توجه کرده اند درختے بغایت بلند و بزرگ دیده اند که شاخهای
بسیار دارد حضرت شیخ داعیه کرده اند که یک شاخ بزرگ ازان درخت بشکنند و جدا سازند
هر چند سعی کرده اند و زور آورده اند میسر نشده است چون صباح بحضرت مولانا ملاقات کرده اند
فرموده اند که طریق یکی ست شما بهمان طریق خود مشغول باشید خدمت مولانا شمس الدین محمد روجی علیه الرحمة

میگفتند که حضرت مولانای ما فرمودند که چون از خدمت مولانا نظام الدین علیه الرحمة اجازت سفر حجاز طلبیدم گفتند قافله را در بادیه دیدم و تو با ایشان نبودی خاموش گشتم و بعد از چند روز باز اجازت خواستم گفتند برو ولیکن از ما وصیتی قبول کن زنهار آن کار نکنی که ما کردیم و پشیمان شدیم و این خجالت را بقیامت خواهیم برد هرگاه که اثر قهر الهی از تو ظاهر شود اعمال آن قوت قهریه نکنی چنانچه ما کردیم نسبت بخواجه عصام الدین و بعضے منکران و نا اهلان و این قصه در ذکر مولانا نظام الدین آنجا که بیان قوت های باطنی ایشان مذکور شده حضرت مولانا سعد الدین فرمودند که من از ایشان این وصیت را قبول کردم و بعد از چندگاه مرا کیفیتے دست داد که هر کرا چشم بر من می افتاد فی الحال بیهوش میگشت و اگر نزدیک من می آمد هلاک می شد و من در مبادی ظهور آن کیفیت در کنج خانه خزیدم و چهارده شبانه روز بیرون نیامدم و هر که از دور پیدا شدی و میل اختلاط من میکردے بدست اشارت میکردم و مانع میشدم و نمیگذاشتم که نزدیک من آید تا وقتیکه آن حالت و کیفیت منجلی شد

من فوائد انفاسه قدس الله سره مخفی نماند که یکے از کبار اصحاب ایشان بعضی از کلمات قدسیه ایشان را جمع کرده و طرفے از آن در ضمن شانزده رشحه ایراد می یابد

رشحه ۱ میفرموده اند که هر کاری را فرض کنند شغل بحق سبحانه از آن آسان تر است زیرا که هر چیزی که هست اول آنرا می جویند بعد از آن می یابند و حق سبحانه اول می یابند بعد از آن می جویند اگر اول نیافتی کے میل کردی مصرع تا تو نه بینی جمال عشق نگیرد کمال • معنی این سخن که حضرت مولانا سعد الدین قدس سره فرموده اند آنست که اول حق سبحانه بر باطن بنده بصفت ارادت که آنرا تجلی ارادے گویند ظهور میکند و بنده بعد از وجدان آن تجلی مرید و طالب حق سبحانه میشود پس درین صورت یافت بر طلب مقدم باشد و مصراع دیگر آن بیت اینست مصرع مے شنوی وصف حال راست نباید شنید

رشحه ۲ میفرموده اند که کسے یکے را دوست میدارد و میخواهد همه کس او را دوست دارند اگرچه غیرت محبت مقتضے آنست که محبوب را مخفی دارد ولیکن از غایت محبت سعی آن دارد که ویرا منکری نباشد نمیداند که چه حیله اندیشد و تا چه تدبیر کند که همه معتقد و طالب او شوند بهر وجهی که هست و بهر صفتے که میسر میشود وصفت آن محبوب میکند تا باشد که طالب او شوند

رشحه ۳ میفرموده اند که هرگاه موی بر تن تو بواسطه حالی متغیر و متاثر شود از پی آن موی مے باید رفت

رشحه ۴۸ میفرموده اند که خواجه محمد پارسا قدس سره فرموده اند که حجاب میان بنده و حق سبحانه همین انتقاش صور کونیه است در دل و این انتقاش بسبب صحبتهای پراگنده و سیرها و دیدن الوان واشکال گوناگون زیاده می شود و در دل خانه میکند و بمحنت و مشقت تمام نفی می باید کرد و دیگر از مطالعه کتب و گفتن و شنودن سخنان رسمی و کلمات شتی آن نقوش می افزاید و از مشاهدهٔ صور جمیله و استماع نغمات و سازهای طرب انگیز آن نقوش در حرکت و تموج می آید و چون جمله موجبات بعد و غفلت ست از حق سبحانه و طالب را نفی آن کردن واجب ست پس باید که از هرچه خیال را می افزاید بواجبی اجتناب نماید و با دل صاف توجه بجناب حق سبحانه کند سنت الٰهی برین جاری شده که بی محنت و مشقت و ترک لذات و شهوات حسی این معنی دست نمیدهد راحتی که میجویند در آخرت است دو سه روزی درین سرای فانی رنج کشیدی دیگر ابدالآبدین آسودی این عالم را هیچ نسبتی بآن عالم نیست گویا درمیان بیابان بی نهایت خشخاش دانهٔ افتاده است +

رشحه ۴۹ فصل بهار بوده و یکی از اصحاب ایشان بعضی رسالهامی نوشته میخواسته که چون تمام شود سیری کند درین اثنا بملازمت ایشان رفته این رباعی مشهور خوانده اند که رباعی با یار بگلزار شدم رهگذری بر گل نظری فگندم از بیخبری :: دلدار بطعنه گفت شرمت بادا :: رخسار من اینجا و تو در گل نگری :: پس فرموده اند که اگر بگشت میروی و از گشت حظی داری از حق سبحانه غافلی و اگر حظی نداری چرا میروی و رسالها می نویسی اگر عمل خواهی کردن یک سخن بس ست که بخدا مشغول باش و اگر عمل نخواهی کرد چرا می نویسی و فرموده اند که یک نی و هزار آسانی این سخن در همه جا میرود هرچه از غیر حق است سبحانه نی گفتی و خلاص شدی

رشحه ۵۰ میفرموده اند که خدمت مولانا نظام الدین علیه الرحمة می گفتند که سکوت انفع است از کلام زیرا که از هر سخنی حدیث النفس حاصل میشود و فیض الٰهی هرگز منقطع نیست مانع دریافت آن فیض حدیث النفس است در صحبت اولیاء الله دل خود را از حدیث النفس نگاه میباید داشت زیرا که ایشان را گوشی است که آن حدیث را بآن گوش می شنوند و مشوش وقت ایشان میشود کسیکه بمطالعه کتابی مشغول ست اگر یکی از خارج سخنی گوید مشوش وقت او می شود بلکه اگر مگسی بر ورق می نشیند تشویش می یابد جمعی که بر سبیل دوام توجه و مشغولی بجناب حق سبحانه میدارند

هرآئینه حدیث نفس مشوش ایشان میشود و نمیگذارد که مشغولی کنند کسی که طفلی گریان دارد و گریهٔ او مشوش
وقت ست میگویند که پستان در دهان او نه تا خاموش کند کسی باید که پستان ذکر در دهان دل نهد
تا شیر معنوی خوردن گیرد و بذکر گفتن درآید و از خیالات و حدیث نفس خلاص شود باز بست بحال بعض
دیگر ذکر گفتن نیز حدیث نفس ست

رشحه روزی اصحاب را مخاطب ساخته میفرموده اند که ای یاران دانید که حق سبحانه بدین عظمت و
بزرگی با شما در غایت نزدیکی ست و برین اعتقاد باشید که اگر این معنی حالا شما را معلوم نشود لیکن دائم
باید که با ادب باشید در خلا و ملا چون در خانهٔ تنها باشید پای دراز نکنید و در خلا جا شرمنده
و سر افگنده و چشم پوشیده نشینید در سر و علانیه و ظاهر و باطن با خدا راست باشید چون بحفظ این
آداب قیام نمائید این معنی شما را بتدریج معلوم شود باید که همیشه خود را بآداب ظاهری و باطنی
آراسته دارید آداب ظاهر آنست که به اوامر و نواهی شرع ایستادگی نمایید و دائم بوضو باشید و
استغفار و کم گفتن و احتیاج در جمیع امور و تتبع آثار سلف صالح باشید و ادب باطن بسیار دشوارست
هم آداب باطنی دل را از خطور اغیار نگاه داشتن ست چه خیر و چه شر هر دو برابرست در حجاب
بودن از حق سبحانه

رشحه میفرموده اند که حق سبحانه پیغمبر خود را صلی الله علیه وسلم طریقهٔ مراقبه تعلیم کرده است آنجا که فرموده
ما تکون فی شان و ما تتلو منه من قرآن و لا تعملون من عمل الا کنا علیکم شهودا اذ تفیضون فیه اصل مسئله
اینست که حق سبحانه فرموده است و حضرت رسالت را صلی الله علیه وسلم تعلیم کرده خلاصهٔ کار
اینست که بجناب حق سبحانه مشغول باشید حق سبحانه بر بنده از همه چیزها نزدیک ترست و از نزدیک تر
گفتن هم نزدیک ترست چرا که در حال قرب عبارت نمیگنجد وقتی که قرب را بعبارت در آورند
بعد میشود قرب نه آنست که گوئی باو نزدیک شدم با از و عبارتی توان کرد قرب آنست که تو در وی
گم شوی خود در او بغیر خود را گم کنی و هیچ ندانی که کجا بودی و از کجا آمدی و مطلقاً از و عبارتی نتوانی کرد
یکی پیش بزرگی خبر آورد که فلان شیخ از قرب سخن میکند آن بزرگ در را گفت چون با آن شیخ
رسی بگوی که اینجا که مائیم قرب بعد است قرب عبارت از نابودن تست آنجا عبارت
کجا گنجد

رشحه میفرموده اند که در هر نفسی که می گذرد واقف می باید بود حق سبحانه حاضر و ناظر ست باید که از حق سبحانه شرم دارد و از وی غفلت نه ورزد و حق سبحانه تشنیع و سرزنش کرده است ما جعل الله لرجل من قلبین فی جوفه در درون یک آدمی دو دل نیست که یکی را بدنیا مشغول دارد و یکی را بحق سبحانه در درون آدمی یکدل ست اگر بدنیا مشغول سازد از حق سبحانه بی بهره ماند و اگر متوجه بحق سبحانه گردد از دل او روزنه بسوی حق سبحانه کشاده شود و از ان روزنه آفتاب فیض الهی تافتن گیرد آفتاب که طلوع کرد از مشرق تا مغرب هر ذره که هست از نور او بهره بیابد و نور او بر همه می تابد اگر خانه بود که آنرا روزنه نباشد هر آئینه از ان نور بی بهره ماند پس اگر دل حاضر ست حضور او بمثابه آن روزنه است از ان رهگذر نور فیض وجود بوی خواهد رسید و اگر غافل ست آن نور از وی درخواهد گذشت بیت دوست

بهر لحظه در تو نظر میکند * چون تو از وی غافلی از تو گذر مے کند *

رشحه میفرموده اند که طاعات موجب وصول بجنت ست و ادب در طاعت سبب قرب حق سبحانه کاملان مشائخ قدس الله اسرارهم بر آنند که در ابتدا می باید که باطن خود را صافی گردانند بتصفیه و تزکیه مشغول گردد تا دوام مراقبه دست دهد و الا هر چه از اعمال صالحه بجای آرد آب در غلبے زیاده میکند مصرع هر چه گیرد علتی علت شود * کم آشنا گرد و لائی نمی باید بود که مدتی باید که تار رشته پیوند کردن بیاموزد و کارها دیگر خود هنوز کجاست طالب می باید که بجد و جهد تمام سعی کند تا در نفی خواطر استاد شود و داند که چگونه نفی می باید کردن و در ابتدا باید که بهیچ چیز مشغول نشود مگر بنفی خواطر آنها که رسائل مطالعه میکنند و سخنان از انجا می چینند از انها ایشان را هیچ نفعی نیست اینها همه بیکاریهاست راه حق سبحانه و کار او رفتنی و کردنی ست نه گفتنی و شنیدنی اگر کسے پیش بادشاه بغداد نشسته باشد و در حضور بادشاه دائم تواند بود و بادشاه مکتوبی بشام فرستاده باشد از ان مکتوب غایبان حظے میگیرند بغایت کسی جاهل بی عقل غافل باید که از حضور بادشاه باختیار خود دور رود و از برای خواندن آن مکتوب از بغداد بشام روی نهد

رشحه میفرموده اند که هر که یکجا همه جا و هر که همه جا هیچ جا نه *

رشحه میفرموده اند که پرهیز به از دارو هر که پر خورد انواع بیماریها در وی پدید آید برای دفع بیماری دارو خورد تا صحت یابد چون صحت یافت باز پر خوردن گرفت باز دارو خورد و صحت یافت همچنین چند

گرامست اعاده کرد عاقبت آن دار و او را ضرر کلی رساند همچنین کسیکه گناه کرد و انابت نمود باز گناه کرد باز انابت نمود و باز گناه کرد این انابت که وی را از گناه بتمامی باز نیارد و در وی اثر عظیم نکند مثل گناه دگرست ازین جهت ست که اهل الله پرهیزگی بر خود گرفته اند و ترک همه کرده و بحق سبحانه مشغول گشته تا ناگاه

در مرض غفلت نیفتند

رشحه فرموده اند که حضرت شیخ جنید قدس سره گفته است که استاد من در مراقبه گربه بود تا گربه دیدم بر سر سوراخ موشی نشسته و چنان متوجه وی گشته که موی بر اعضای وی حرکت نمیکند متعجب وروی نگریستم ناگاه بسترم ندا کردند که ای دون همت من در مقصود تو از موشی کمتر نیستم تو در طلب من از گربه کمتر مباش از آن روز باز در مراقبه افتادم بیت دانی که مرا یار چه گفت ست امروز

جز ما بکسی در منگر دیده بدوز

رشحه فرموده اند که دائم بیاد حق سبحانه باشید تا غایتی که از خود غائب شوید حق سبحانه از همه لطیف ترست هرکرا لطافت بیشتر مشغولی را بحق سبحانه بیشتر جولاه و موزه دوز از آن کس که خس حمام میکشد لطیف تر اند از ایشان خس کشی نمی آید باز بزاز از ایشان لطیف ترست آن تحمل ندارند که جولاهگی و موزه دوزی کنند ملایان از بزازان لطیف تر اند بزازی نمی توانند کرد باز جماعتی که بجناب حق سبحانه مشغول اند از همه لطیف تر اند ایشان را سر دل آن نیست که بغیر حق سبحانه مشغول شوند اگر برکوع روند خوش نمی آید که از آن باز آیند و اگر بسجود روند خوش نمی آید که سر از سجده بردارند این طائفه از همه لطیف تر اند تحمل آن ندارند که یک چشم زدن بغیر حق سبحانه مشغول باشند انبیا بر حال ایشان غبطت می برند نه از آن جهت که درجات و کمالات ایشان از درجات و کمالات انبیا زیاده است لیکن ایشان را شرف حالی ست که دائم در قرب حضرت حق اند و حضرت حق ایشان را از نظر خلق پوشیده داشته است و بر سبیل دوام ایشان را بخود مشغول گردانیده و پادشاه جمیع امور ممالک را بیکی از مقربان خود تفویض می نماید و او بامر پادشاه در ممالک تصرف میکند و دیگر آفتابه دارست و آب وضوء پادشاه ترتیب میکند و دائم پیش پادشاه است البته اگر متصرف در ممالک است نزد پادشاه مقرب ترست و برگزیده تر و مرتبه و درجه وی عالی تر و هر آئنه اگر قابلیت وی بیشتر نبودی متصرف در ممالک نشدی لیکن آفتابه دار این شرف دارد که دائم در قرب پادشاه است و خدمت

خاصه او میکند و بغیر او مشغول نیست وگرنه وی کجا و متصرف در مملکت کجا آنکه متصرف در ممالک ست از
جهت قرب و دوام و خدمت پادشاه است که بر آفتابه دار غبطت می برد و رشک دارد و از اینجا
رشحه فرموده‌اند در معنی این بیت که حضرت مولوی رومی قدس سره فرموده‌اند بیت ای دیده عجائبها را
بنگر عجب انیست این معشوق بر عاشق بی وی نه و با وی نی فرموده‌اند که اگر کسی هزار سال
پرواز کند یعنی بی وی نه با وی نی راه در نیابد پس چگونه قرب حق سبحانه تعالی را ادراک تواند کرد لیکن
چون سعی کند و بجد مشغول شود حق سبحانه او را چندان ادراک و یقین کرامت فرماید که این معنی را دریابد
که حق سبحانه بی وی نبوده است و او غفلت نموده اهل الله را یقینی حاصل میشود که بر هیچ نوع گمان
وتردد نمی ماند در بود و وجود حق سبحانه چنانچه هیچ کس را در بود و وجود خود شکی نیست هر چند جامها را
بر دارد و چشم پوشاند وجود خود را گم نمیکند و فراموش نمی سازد و در شک نمی افتند

رشحه فرموده‌اند که چون ذکر مجرد از لباس حرف و صوت عربی و فارسی شود و مجرد از جمیع جهات
آن زمان بمقام شجریت رسد و طالب همه وقت از وی بر تواند خورد قوله تعالی تؤتی اکلها کل حین فکر
چون حب سبب که شجرهٔ معرفت از وی میروید کما قال سبحانه مثل کلمة طیبة کشجرة طیبة همچنانکه شجره از حبه سر
میزند توحید صرف که مجرد از لباس حرف و صوت و عربی و فارسی و شکل و لون و کیف و کم و مجرد از
جمیع جهات ست از مضمون کلمه ظاهر میشود

من خوارق عاداته قدس سره خدمت مولانا علاء الدین که از اجلهٔ اصحاب حضرت مولانا
سعد الدین بوده‌اند و ذکر ایشان خواهد آمد میفرمودند من بیمار بودم حضرت مولانا بعیادت ما آمدند
بر کنار صفه نشستند و لحظه مراقبه کردند و سر مبارک پیش افگندند و بر سقف آن صفه بالای سر مبارک
ایشان دریچهٔ بود ناگاه موشکی از کنار آن دریچه قدری خاک پاشید و بر گردن و گریبان ایشان
ریخت سر بر آورده بالا نگریستند و باز مراقب شدند آن موش قدری دیگر خاک پاشید باز بر نگریستند همچنین
سه بار این صورت واقع شد بار چهارم بر نگریستند و از روی غضب گفتند ای موشک بی ادب
آنگاه برخاستند و بیرون رفتند و من بر فراش خود نشسته بودم و از آن صورت خجالت بسیار داشتم
بعد از لحظه دیدم که بر آن دریچه گربه پیدا شد و در کمین نشست ناگاه موشکی قدری خاک پاشید آن گربه
در جست و به پنجه خود موش را از آن سوراخ بیرون کشید و بکشت و قدری از آن بخورد و می شمردم

در ان روز آن گربه هژده موش از ان سوراخ بیرون آورد و در هم خائید و بگذاشت و برفت مولانا
علاء الدین که وی نیز از جمله مخلصان حضرت مولانا سعد الدین قدس سره بود نقل کرده است که دکان
جامه فروشی داشتم روزی محصلی در صورت پیاده روان براتی آورد و خشونت و سفاهت آغاز
کرد و دران محل مرا ابراد ای وجه برات او قدرت نبود متحیر شدم مقارن این حال حضرت مولانا پیدا
شدند چون آن تشدد از وی دیدند دست مبارک بر دوش وی نهادند و گفتند هی داو رزبان خود را نگاهدار
چون دست ایشان بدوش وی رسید بیهوش گشت و درمیان بازار بغلطید و مدتی مدید بدان حال
افتاده بود و ایشان بر در دکان من نشسته بودند چون بحال خود آمد به نیاز تمام برخاست و دست در
پای ایشان افتاد و روی بر پشت پای ایشان نهاد و از ان شغل انابت کرد و در وی درین
طریق آورد و هم وی نقل کرده است که والدهٔ فرزندان حامله بود و از حمل او چار ماه گذشته
بود دران ایام قصد اخراج آن جنین کرده جنین از پشت وی برفت و او مشرف بر موت شد و حال
بر وی گشت باضطراب تمام نزد ایشان دویدم دیدم که مردم بسیار از علما و صلحا نزد ایشان جمع آمده
و مجال پیش رفتن و سخن کردن نیست متحیر شدم و ندانستم که چه چاره کنم چون چشم ایشان برمن افتاد
فی الحال برخاستند و بجانب منزل روان شدند و جمعی از اصحاب در عقب ایشان می آمدند دران
اثنا مرا پیش خود خواندند و گفتند آن ظالمه را بگوی که یکبار دیگر در فلان تاریخ این حرکت
کرده بودی و ترا عفو کرده بودیم این بار نیز عفو کردیم اگر بار دیگر این ظلم از تو صادر شود سزای
خود ببینی من خوشدل شده بتعجیل برگشتم چون بخانه درآمدم دیدم که حال او بصلاح آمده و
از ان مرض اثری نمانده و قصه را بوی باز گفتم بگریست و بگفت راست فرموده اند در ان تاریخ
یکبار قصد کرده بودم و از مردن جستم پس بخدا عهد کرد که دیگر مثل آن قصدی نکند خدمت مولانا
علاء الدین گفتند که دران فرصت که در ملازمت حضرت مولانا می بودم روزی قاصدی
از ولایت قوهستان رسید و مکتوب والدین آورد که مرا بمبالغه و تاکید بلیغ طلبیده بودند تا کدخدا
سازند از ین صورت بغایت ملول شدم که مبادا از شرف ملازمت ایشان محروم شوم
با خود گفتم چون ایشان برین مضمون مکتوب اطلاع یابند هر آئینه مرا نگاه خواهند داشت
و نخواهند گذاشت که بقوهستان روم چون پیش ایشان درآمدم هنوز مضمون مکتوب را

عرض نکرده بودم که فرمودند چون ببالغه طلبیده اندمی باید رفت من متحیر شدم و از رفتن چاره ندیدم بعد ازانکه بملازمت پدر و مادر رسیدم همدران هفته مرا کدخدا ساختند و هشت سال آنجا ماندم لیکن دران مدت همیشه متوجه خدمت ایشان بودم و از باطن شریف ایشان استفاضه مینمودم و دران دیار عاملی ظالم بود که در توجیه مال و اخراجات برمن تعدی بسیار میکرد و ظلم بیداد از حد میگذرانید و من هیچ نمیدانستم که دفع ظلم وی بچه طریق کنم آخر بباطن متوجه حضرت مولانا شدم و استغاثه کردم شبی ایشان را بخواب دیدم که تیر و کمانی بدست دارند ناگاه آن عامل دربرابر پیدا شد ایشان آن تیر را برکمان نهادند و برکشیدند و بجانب وی انداختند چون بیدار شدم باخود گفتم تا چه بلا پیش آن بدبخت خواهد آمد روز دیگر نزد وی رسیدم و گفتم حاضر باش که بلای عظیم روی نموده دارد بخندید و استهزا نمود و سخنان بی ادبانه گفت بعد از سه روز یک نیمهٔ تن وی را فالج دریافت و دیگر برنخاست و هم حضرت مولوی فرمودند که دران ایام که در ولایت قوهستان بودم یکبار مقدار تخم پیله برداشته بودم روزی بر درخت بلند برگ می بریدم و در اثنای آن کار نسبت رابطه می ورزیدم ناگاه شاخی که پای بران داشتم بشکست و من از بالای درخت جدا شدم دیدم که حضرت مولانا ما پیدا شدند و مرا از هوا در ربودند و سالم بر زمین نهادند چنانچه بهیچ عضو من آسیبی نرسید این معنی را پوشیده میداشتم و چون بملازمت ایشان مشرف شدم خواستم که قصهٔ آن عامل ظالم و افتادن خود را از درخت بعرض ایشان رسانم پیش از انکه من سخن آغاز کنم فرمودند که افتادن ظالمان دیگرست و افتادن مظلومان دیگر و هم خدمت مولانا میفرمودند که در مبادی احوال چون حضرت مولانا مرا تعلیم ذکر دل کردند در هرات فرمودند که پیش من ذکری چند بدل بگوی من آغاز کردم و دل را بذکر مشغول ساختم فرمودند که همچنین مکن و در ذکر دل را حرکت مده بلکه مفهوم ذکر را بر دل حمل کن تا وقتی که دل از مفهوم ذکر متاثر شده خود بحرکت در آید آن زمان کار بوی بازگذار و دران محل که ایشان از حرکت دل من خبر دادند مرا عقیده نبود که در همه روی زمین کسی ظاهر باشد که از درون مردم و احوال دل خلق آگاه باشد که من درین تعجب و تحیر افتادم و از ذکر باز ماندم مقارن این حال فرمودند که چه حیران ماندهٔ والله که مراد سیلخ مرید بیست بقال در پس پاچال ایستاده و من این خانهٔ دل وی را به ازوی میدانم بعد از اطلاع برین معنی مرا کیفیتی عظیم دست داده دیگر دامن ایشان را

حکم گرفتم از خدمت مولانا محمد رح که برادر خرد حضرت مخدومی مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی قدس سره السامی بودند منقول ہست که می فرمودہ اند من در مبادی احوال باعمال اکسیری و شغل بہ آن مشغوف بودم و بیشتر اوقات شریف صرف آن می نمودم و تجربہ بسیار بدست آوردم و نشانہا نزدیک کار مشاہدہ کردم اما آنچہ حق بود ظاہر نمی شد و من در شغل و ترک آن تردد خاطر داشتم و ازین جہت بغایت شکستہ بال و پریشان حال بودم روزے درین پریشانے و سرگردانے بہ بازار خوش در آمدم چون نزدیک بسر چارسو رسیدم و درمیان کثرت مردم افتادم ناگاہ کسے از عقب من در آمد و دست در گردن من انداخت باز نگریستم دیدم کہ حضرت مولانا سعدالدین اند ایستادم و نیاز و تعظیم نمودم ایشان فرمودند کہ ہی و اور ہیست کیمیائی ترا اگر تعلیم کنم کہ در اکسیر و در صناعت نیست رو قناعت گزین کہ در عالم کیمیائی بہ از قناعت نیست ؛ این قطعہ خواندند و روانی برگذشتند بعد از رفتن ایشان ارادت آن شغل تمام از دل من زائل شد و خاطر بھگی از ان دغدغہ خلاص یافت و بیقین دانستم کہ آن تصرفے بود کہ بنابر محض شفقت از ایشان نسبت بفقیر صادر شد خدمت مولانا علاء الدین میفرمودند کہ در اوائل حال کہ بملازمت حضرت مولانا اختیار کردم ایشان بترک تحصیل علوم رسمی اشارت فرمودند بعضے سبق ہا راکہ در فن عربیت و منطق و کلام داشتم بتمام بگذاشتم اما پیش امیر سید اصیل الدین محدث علیہ الرحمہ کتابے در حدیث میگذرانیدم و نزدیک بآخر رسیدہ بود باخود گفتم حدیث خواندن مانع نخواہد بود بارے آن کتاب را تمام کنم صباح سشنبہ بود کہ جزو حدیث را بر داشتم و از درون شہر محلہ چل گزی کہ خدمت سید انجا می بودند متوجہ شدم چون قدم از در دروازہ ملک بیرون نہادم دیدم کہ بندگران از آہن برپای من پیدا شد چنانچہ قدم بدشواری برمیداشتم ازین صورت بغایت متوحش و متحیر شدم و در حد دم می نگریستم کہ آیا چہ میگویند دیدم ہیچکس باین معنی حاضر نشود مجنت تمام از پل روان گذشتم درین اثنا دیدم کہ دستار از سر من ربودہ شد و سر برہنہ ماندم توحش و تحیر من زیادہ شد یک دو قدم دیگر نہادم فرجی از کتف من ربودند ہمچنین در ہر دو سہ قدم چیزے از تن من ربودہ می شد تا دستار و فرجی و میان بند و قبا و پیراہن تمام رفت و من با تہ ازار ماندم و آن بندگران برپای من بود نزدیک بسر بازار چہار پلش دوزان رسیدہ بودم

باخود گفتم که اگر یک قدم دیگر پیش می نهی از اریز میرود و آن زمان رسوا میشوی فی الحال از انجا
برگشتم و دیدم پیراهن من پیدا شد و بر من فرود آمد و بهر موضعی که چیزی از من گم شده بود چون قدم من
بآنجا میرسید آنچیزهای خودمی آمد چون قدم از آستانه دروازه در شهر نهادم دیدم که آن بندگران
از پای من برخاست و ناپیدا شد فی الفور با دلی از مطالعه نفور بملازمت ایشان شتافتم دیدم
که در مسجد جامع جائی بمراقبه مشغول اند آهسته آمدم و نشستم ناگاه سر مبارک بر آوردند و بجانب
من توجه نموده تبسمی فرمودند از تبسم ایشان مرا معلوم شد که آن تصرفی بود که از ایشان واقع شده بود
و هم خدمت مولوی فرمودند که روزی مرا قبض عظیم طاری شد و حزن قوی فرو گرفت چنانچه بی طاقت
شدم برخاستم و بدر سرای حضرت مولانا آمدم و متوجه ایشان گشته بدل آغاز درخواست و زاری
کردم که عنایتی کنید و مرا ازین الم و اندوه بیرون آرید درین حال بیرون آمدند و آثار بسط از
ایشان ظاهر بود و تبسم کنان پیش آمدند و بدست راست گریبان مرا گرفته بفشردند و بعد ازان سرانگشت
شهادت را برآخره گردن من نهادند فی الحال در باطن من سروری و در دل من نوری و حضوری
حاصل شد و انشراحی در سینه من پیدا گشت که مدت چهار ماه متصل دل چون گل می شگفت و بقهقه میخندید
و آثار بر بشره من ظاهر بود بمثابه که لبم از خنده فراهم نمی آمد و خدمت مولوی فرمودند که شبی با جمعی از
اهل رسم و عادت اتفاق رقص و سماع افتاد چون صباح بملازمت ایشان آمدم جمعی از اکابر و اهالی
آنجا حاضر بودند ایشان از روی غضب نظری بجانب من کردند فی الحال دیدم که باری عظیم بر من افتاد
پنداشتم که کوهی بزرگ آوردند و بر کتف من نهادند چنان منحنی شدم که بینی من بر زمین نزدیک رسید
و نفس من تنگی کرده متعاقب شد و عرق از جبین من چکیدن گرفت و بیم آن بود که رابطه حیات منقطع شود
خدمت مولانا شهاب الدین احمد برجندی علیه الرحمه که از دانشمندان متبحر و از کبار اصحاب ایشان بود
و ذکر او بعد ازین خواهد آمد چون عجز و بیچارگی مرا دید بجانب ایشان بجهت درخواست من تواضع نمود
و نیاز مندی کرد ایشان بعد از ساعتی متوجه خدمت مولانا شهاب الدین احمد شدند و فرمودند که مرد
سیرابی شکنبه بدان گندگی را چنان پاک میسازد و می برد که طائفه سلیمه نفسا دل آن رغبت می نماید
ما نیز دو پاک ساختن بعضی نفوس کم از ان سیرابی نیستیم این گفتند و کف دست راست را بر کف
دست چپ نهادند و دست بر دست مالیدند فی الحال آن بار از کتف من برخاست

آن گرانی زائل شد خدمت استادی مخدومی حافظ غیاث الدین محدث علیه الرحمه که از اجلهٔ علماء زمان
از اعیان هرات بودند و بنظر حضرت سید قاسم تبریزی قدس سره رسیده بودند و ملازمت شیخ بهاء الدین
عمر و الد بزرگوار ایشان شیخ نور الدین محمد قدس الله روحهما بسیار کرده و نزد سلطان ابوسعید میرزا قرب
تمام داشتند بمرتبه که گاهی بالای تخت میرزا می نشستند و برای وی مثنوی میخواندند میفرمودند که
روزی در مسجد جامع بملازمت حضرت مولانا سعد الدین قدس سره رسیدم و دران مجلس بسے از علما
و فقرا حاضر بودند و در صف نعال فروتر از همه حاضران مردی فقیر قوهستانی نشسته بود و حضرت مولانا
سکوت کرده بودند ناگاه سر برآوردند و آن مرد قوهستانی را بپیش خود خواندند و دست وی را گرفته
بدست من دادند فرمودند که وی را بتو سپردیم و در مدد و حمایت وی تقصیر نکنی من قبول کردم و مرا و هیچکس را
از حاضران سر این سپارش معلوم نشد تا بعد از پانزده سال که حضرت مولانا وفات یافته بودند و در زمان
میرزا سلطان ابوسعید شخصی پیدا شد که بد و امرا مردم را به تهمت جهودی میگرفت و مبلغهای کلی حواله
میکرد و اتفاقاً آن مرد قوهستانی را گرفته بود چون وی مالی و جهاتی نداشت که سبب خلاصی وی
شود کار وی بر کشتن قرار گرفته بود تا دیگران بترسند و کار آن گیرنده پیش رود و بازار وی
گرم تر شود آخر مهم بآن انجامید که رسنی در گردن وی کرده بدروازهٔ عراق آوردند تا آنجا وی را
از دار آویزند درین اثنا من از پیش میرزا برگشته بودم و بمنزل خود میرفتم بدروازه رسیدم و ازدحام خلائق
دیدم پرسیدم که چه میشود گفتند فقیرے را به تهمت جهودی گرفته اند و میخواهند که بکشند من پیش راندم چون چشم وی بر من
افتاد فریاد کرد که ای حافظ من آن فقیر قوهستانی ام که حضرت مولانا سعد الدین در مسجد جامع مرا بشما سپارش کردند
و فرمودند که در مدد و حمایت وی تقصیر نکنی و شما قبول کردید اکنون وقت مدد و حمایت ست چون تیز در وی نگریستم
بشناختم فی الحال وی را خلاص کردم و از همین جا عنان برتافتم و بملازمت میرزا شتافتم و قصهٔ آن فقیر و سپارش
حضرت مولانا را بعرض رسانیدم میرزا آن تهمت کننده را بجای آن فقیر بسیاست فرمود و آن فقیر و سائر مردم
از شر وی خلاص یافتند و خدمت حافظ بعد از تقریر این حکایت این دو بیت از مثنوی خواندند مثنوی از پس صد سال
هر چه آید برو * پیرے بیند معین مو بمو * گر بمیرد دید او باقی بود * زانکه دیدش دید خلاقی بود * خدمت خواجه شمس الدین محمد
کوسوی بحضرت مولانا سعد الدین رحمهما الله صحبت بسیار رسیده داشته اند بعضے از اجلهٔ اصحاب ایشان چنین گفتند که روزی
خدمت خواجه بحضرت مولانا گفته اند که مرا دو مشکل عظیم پیش آمده است در حقائق توحید که از حل آن عاجزم و کسے نمیدانم

که آن مشکل تواند گشود و از صحبت خاطر من در بار است میخواهم که سفری اختیار کنم باشد که کسی را یابم که این
بار از خاطر من بردارد و حضرت مولانا فرموده اند که شما فردا صباح به نیت حل آن مشکلات توجه
این جانب شوید شاید که احتیاج بآن نشود که سفر باید کرد خدمت خواجه روز دیگر آمده اند چون چشم ایشان
بر روی حضرت مولانا افتاده نعره زده اند و بیخود گشته مدتی در آن بیخودی مانده اند و بعد از افاقت
و شعور این بیت از مثنوی خوانده اند بیت ای جمال تو جواب هر سوال ٭ مشکل از تو حل شود بی قیل و قال
پس داغدغه سفر از خاطر مبارک ایشان مرتفع شده است روزی محرمی در خلوتی از خدمت خواجه پرسیده
است که شما را آن روز چه شد که مدتی بیهوش افتادید و بعد از آن ترک سفر کردید فرموده اند که چون
چشم من برابر روی راست مولانا سعد الدین افتاد یک مشکل من حل شد و چون چشم برابر روی دیگر
ایشان افتاد مشکل دیگر مرتفع شد از لذت و ذوق آن فریاد کردم و بیخود افتادم در نفحات الانس
مذکورست که یکی از درویشان که بصحبت ایشان میرسید چنین حکایت کرد که مرا در مجلس وعظ که معارف
درویشان میگذشت تغیر بسیار می شد فریاد و نعره بسیار میزدم و از آن محجوب می بودم یک روز آنرا بعرض
ایشان رسانیدم گفتند هرگاه که ترا تغیرے افتد مرا بخاطر در می آور و در آن وقت که ایشان بسفر حجاز
رفته بودند مرا در یکی از مدرسها که آنجا عزیزی وعظ میگفت آغاز تغیر شدن گرفت با ایشان توجه کردم
دیدم که از مدرسه در آمدند و پیش من رسیدند و دو دست خود را بر دوشهای من نهادند من از خود بیرون
رفتم و بیهوش افتادم آنزمان که بحال خود آمدم مجلس وعظ بر شکسته بود و اهل مجلس رفته بودند و آفتاب
بمن رسیده بود و آن روز آخرین پنجشنبه بود از ماه رمضان که بعد از آن تا عید دیگر پنجشنبه نبود آنرا
در خاطر گرفتم که چون ایشان از مکه بیایند با ایشان عرض کنم چون ایشان از مکه تشریف آوردند و بخدمت
ایشان مشرف شدم جمعی پیش ایشان بودند که نتوانستم که آنرا بعرض ایشان رسانم روے بمن
کردند و گفتند پنجشنبه بود که بعد از آن تا عید پنجشنبه دیگر نبود وفات حضرت مولانا سعد الدین قدس سره
نماز پیشین روز چهارشنبه بوده است هفتم ماه جمادی الاخری سنه ستین وثمانمایه از بعضی اهالی استماع
افتاده که روز تعزیت حضرت مولانا خدمت خواجه شمس الدین محمد کوسوی قدس سره مجلس نهادند
و وعظ فرموده اند و در اثناء وعظ بر سر منبر این بیت خواندند بیت یک مشت خاک آئینه شد
بر روزگار ٭ نبود وجه باقی و پس خاک توده شد ٭ حضرت مولانا سعد الدین را قدس سره

دو فرزند بزرگوار بود یکی خواجه محمد اکبر المعروف بخواجه کلان که توفیق انخراط در سلک اصحاب حضرت ایشان یافته بوده اند و دو بار از هرات بملازمت آن حضرت بماوراء النهر شتافته در کرات اولی که راقم این حروف متوجه آستانه بوسی حضرت ایشان بود در قریه چهل دختران بصحبت خواجه کلان مشرف شد و آن نوبت ثانی خواجه بود که بملازمت حضرت ایشان میرفتند چون فقیر را دیدند متعجب شده و پرسیدند که کجا میروے و چه داعیه داری فقیر مجلی از دغدغه خود عرض کردم بشاشت بسیار نمودند و فرمودند باید که از ما جدا نشوے تا بموافقت و مرافقت یکدیگر این راه را قطع کنیم قبول کردم و ایشان احمال و اثقال و متعلقان فقیر را نزدیک خود آوردند و دران سفر شفقت و مرحمت و عنایت بسیار میکردند چون به بخارا رسیدیم اکثر احمال و اثقال خادمان و متعلقان را آنجا گذاشته هم درخدمت خواجه با جمعے از اصحاب حضرت ایشان که بر سر مزارع بخارا می بودند متوجه ولایت قرشی شدیم و در نسف بسعادت ملازمت حضرت ایشان مستسعد گشتیم و در خلال مجالس التفات بسیار و الطاف بیحد و شمار از حضرت ایشان نسبت بخواجه کلان مشاهده می شد و بسی نقلها از مصاحبت و خصوصیتے که بحضرت مولانا سعد الدین قدس سره داشته اند استماع می افتاد روزی در خلوتی خدمت خواجه را بطریق نفی و اثبات امر کردند و فرمودند که باین طریق مشغول باشید و چون بهرات مراجعت کنید هر که برای شما آید و یرا نیز باین طریقه خوانید و تعلیم ذکر کنید والد بزرگوار شما مولانا سعد الدین چون بهرات رفته اند سلوک ایشان هنوز تمام نشده[له] بوده است اما در هرات یاران پیدا کرده اند و ایشان را بر کار داشته و خود نیز مشغولی تمام کرده اند تا کارها پیش رفته است و سلوک ایشان بنهایت رسیده شما نیز باید که کار را باشید تا هم باتمام رسید پس این مثنوی خواندند که بیت حاصل آمد

کہ یار جمع باش + بچو بت گر از حجر یاری تراش +

و بعد از چند گاه که حضرت ایشان خواجه را اجازت مراجعت بخراسان دادند فقیر را نیز بمراجعت و بملازمت والدین امر فرمودند این فقیر بنا بر امر آن حضرت در مرافقت خواجه باز به بخارا آمد و ایشان آنجا روزے چند مکث فرمودند و فقیر باجازت ایشان زود متوجه خراسان شد و بعد از یک دو ماه ایشان نیز بهرات آمدند و همیشه بحال این کمینه ملتفت می بودند و الطاف بسیارے نمودند تا بعد از پانزده سال بفرزندی برداشتند و به بندگی قبول فرمودند روزی حضرت مخدومے مولانا نور الدین عبد الرحمان جامی

[illegible]

له [illegible]

قدس سره تقریبی در صفت خواجه کلان و پاکے طینت ایشان این مصرع خواندند که مصرع خاک او بهتر
زخون دیگران ؛؛ فرزند دوم حضرت مولانا قدس سره خواجه محمد اصغر المشتهر بخواجه خرد بودند که از
علوم ظاهری و اخلاق باطنی بهرهٔ تمام داشتند و هردو خواجه حافظ کلام الله بودند و مطلع
بر دقائق تفسیر و حقائق تاویل وفات حضرت خواجه خرد در ولایت زمین داور واقع شد در
شهور سنه ست و تسع مایة و بعضے از خدام نعش ایشان را از الجاهرات بر آوردند و بر تخت مزار در
عقب والد شریف خود مدفون اند رحمهما الله تعالی رحمة واسعة

مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی قدس سره السامی

لقب اصلی ایشان عماد الدین ست و لقب مشهور نور الدین ولادت ایشان بخرجرد جام بوده است
وقت العشاء الثالث والعشرین من شعبان المعظم سنه سبع عشر وثمانمایة چنانچه در قصیدهٔ رشح بال بشرح
حال که مشتمل ست بر مجملی از دقائق حالات ایشان در مدت حیات چنین فرموده اند که قطعه بسال
هشتصد و هفتده ز هجرت نبوی + که زد ز مکه به یثرب سرادقات جلال ؛؛ ز اوج قلهٔ پرواز گاه
عز قدم + بدین حضیض هوا بست کرده ام پر و بال + پوشیده نماند که نسبت شریف حضرت مخدوم
بشیخ عالم عامل امام المجتهدین وارث علوم الانبیاء والمرسلین امام محمد شیبانی رحمه الله میرسد
که از اعاظم مجتهدان ست در مذهب امام اعظم ابوحنیفه کوفی رضی الله عنه بوده است و یکی از
صاحبین است و هو محمد بن عبدالله بن طاوس بن هرمز الشیبانی و کان هرمز ملکا ببغداد و اسلم علی ید عمر
بن الخطاب رضی الله تعالی عنه و ذکر فی کتاب المصطفٰے انه کان بین الامام محمد و ابی حنیفه رحمه الله قرابة قریبة
فانه محمد الحسن ابن عبدالله ابن طاوس بن هرمز و هو ملک اسلم علی ید عمر بن الخطاب رضی الله عنه و ابوحنیفه
نعمان بن ثابت بن طاوس هرمز و الد ایشان مولانا نظام الدین احمد دشتی و جد ایشان مولانا
شمس الدین محمد دشتی از مشاهیر اهل علم و تقوی بوده اند منسوب بمحله دشت از محروسه اصفهان که
بواسطه بعضے حوادث زمان از وطن مالوف بولایت جام آمده اند و با مر قضا و فتوی اشتغال
نموده و مادر و پدر ایشان از فرزندان امام محمد شیبانی ست جد مولانا قوام الدین محمد از فرزندان امام محمد
دران ولد که از ولایت خود بدیار جام آمده اند صبیهٔ خود را در سلک ازدواج مولانا شرف الدین حاجی قاضی
مفتی فقاهت پناه منتظم گردانیده و نتیجه آن ازدواج ولایت مستوره نیست که مولانا شمس الدین محمد دشتی

دیرا در حبالهٔ مناکحت خود در آورده واز وی مولانا نظام الدین احمد که والد شریف ایشانست متولد
شده آبای ایشان تا ده ولایت جام ساکن می بوده اند ودر کتاب سجلات وقبالجات عبارت کشتی
می نوشته اند چون رخت اقامت کشیده اند لفظ جامی بجای آن رقم میزده اند ودران سال که حضرت مخدومی
متولد شده اند خاقان مغفور شاهرخ سلطان انار الله برهانه بر تسخیر ممالک عراق وفارس دست یافته بوده است

ذکر اشتغال حضرت مخدومی به تحصیل علوم در مبادی حال ورجوع ایشان به اهل فضل وکمال

چون ایشان در صغر سن همراه والد شریف خود بهرات آمده اند ودر مدرسه نظامیه
اقامت کرده وبدرس مولانا جنید اصولی که در علم عربیت ماهر بوده ودران فن شهرت تمام داشته
در آمده اند ومیل مطالعه مختصر تلخیص کرده چون بآن درس حاضر شده اند جمعی بقرات شرح مفتاح ومطول
مشغول بوده اند ایشان با آنکه هنوز بحد بلوغ شرعی نرسیده بوده اند در خود استعداد فهم آن یافته اند
بمطالعه مطول وحاشیه آن پرداخته بعد از ان بدرس مولانا خواجه علی سمرقندی که از اعاظم مدققان روزگار
بوده واز اکمل تلامذه حضرت سید شریف جرجانی رحمة الله در آمده اند میفرموده اند که وی در طریق مطالعه
بی مثل بود اما قریب بچهل روز از وی مستغنی توانستی شد بعد از ان بدرس مولانا شهاب الدین محمد
جاجرمی که از افاضل مباحثان زمان خود بوده واز سلسله تلمذ حضرت مولانا سعد الدین تفتازانی رحمه الله
میرسیده اند میفرموده اند که چندگاه بدرس وی میرفتیم از وی دو سخن شنیدیم که بکار می آمد یکی در کتاب
توضیح که بعضی اعتراضات مولانا زادهٔ خطائی را دفع میکرد روز اول برای آن اعتراض دو سه
مقدمه القا کرد وآنرا باطل ساختیم ومجلس دیگر بعد از تامل وافی صورت جوابی بیان کرد که فی الجمله
وجهی داشت وسخن دیگر وی در فن بیان از مطول تلخیص بوده اند که مناقشه می نموده واگرچه آن سخنها
در اصل زیاده وقعی نبوده وتعلق بلفظ وعبارت کتاب میداشت اما در توجیه وی استقامتی بود وبعد
از ان در سمرقند بدرس قاضی روم که از محققان عصر بوده میرفته اند در ملاقات اول مباحثه واقع شده
بوده است وبتطویل انجامیده بالآخر قاضی بسخن ایشان آمده مولانا فتح الله تبریزی که از دانشمندان متبحر بوده
وبپیش میرزا الغ بیگ مرتبهٔ صدارت داشته حکایت میکرده است که دران مجلس که میرزا قاضی روم را
در مدرسه خود در سمرقند اجلاس کرد همه اکابر وافاضل جهان دران مجلس حاضر بودند قاضی روم دران
مجلس بتقریب ذکر مستعدان وخوش طبعان میکرد ودر صفت مولانا عبد الرحمن جامی چنین فرمود که تا بنای

سمرقندست هرگز بجودت طبع و قوت تصرف این جوان جامی کس از آب آموریه بدین جانب عبور نه کرده
مولانا ابو یوسف سمرقندی از شاگردان مقرر قاضی روم نقل کرده است که چون حضرت مولانا
عبدالرحمٰن جامی بسمرقند آمدند اتفاقاً بشرح تذکرهٔ در فن هیات اشتغال نمودند و تصرفات بر چیده
معدوده که قاضی بر حواشی آن کتاب ثبت کرده بود و سالها قرار یافته بهر روز در هر مجلس از ان سخنان
مقرر یک دو سخن بمقام حک و اصلاح میرسید و قاضی ازان بغایت ممنون میشد و در آن اوقات شرح
ملخص چغمینی را که نتیجهٔ افکار وی بود در میان آوردو ایشان دران تصرفات میکردند که هرگز بخاطر
قاضی نرسیده بود روزی در هرات مولانا علی قوشجی بهیارت و رسم ترکان جغتای عجیب بر میان
بسته بمجلس شریف ایشان در آمده است و بتقریب شبهه چند بغایت مشکل از دقائق فن هیات
القا نموده ایشان به بدیههٔ هر یکے را جوابی شافی گفته اند چنانچه مولانا علی ساکت شده و متحیر مانده و ایشان
بر سبیل مطایبه فرموده اند که مولانا در جغتای شما بهتر ازین چیزے نبود مولانا علی بعد ازان بشاگردان
خود میگفته است از ان روز بازم معلوم شد که نفس قدسی درین عالم موجود بوده است بعضے
از خادیم میفرمودند که این قوت بنا بر آنست که مشغول بطریق خواجگان قدس الله تعالیٰ ارواحهم مد
تعقل و متقوی قوت مدرکه است و کیفیت و قوت مباحثه ایشان و غلبه و استیلا بر هم سبقان بلکه
بر استادان امر مشهور و مقرر بوده است ایام تعطیل ایشان بفراغت بال و آسودگی حال میگذشته
و طبع دراک ایشان باندیشهای دیگری پرداخته وقتے که بدرس میرفته اند بسیاری بوده که جزوی از یکے
هم سبقان میگرفته اند و لحظه مطالعه میفرموده اند چون بدرس حاضر می شده اند بر همه غالب می بوده اند مولانا
معین توقی میگفته است که ایشان چون بدرس مولانا خواجه علی رومی آمدند هر شبهه که از نتائج
طبع مستعدان در میان می افتاد بر بدیه ایشان آنرا دفع میکردند و هر روز دو سه شبهه وارد و اعتراض
خاص دران مجلس از آثار مطالعه خود میگذاشتند و میرفتند و ایشان بنا بر بعضے از رسوم علوم که باز
بسماع بوده است بمجلس درس اهالی روزگار حاضر می شده اند و اگر نه در نفس الامر ایشان را
تبلمذ کسے احتیاج نبوده بلکه بر مدرس آن حوزه بدرس غالب می بوده اند روزی از استادان و معلمان
ایشان سخن در میان افتاده بوده است ایشان فرموده اند که ما پیش هیچ کدام از استادان آنچنان سبقی نگذرانیدیم
که ایشان را بر ما غلبه و استیلا بوده باشد بلکه همیشه بهر یکے در بحث غالب بوده ایم

احیاناً بما سر بسری میگردند و هیچ یک را در ذمه ما حق استادی ثابت نیست و ما بحقیقت شاگرد پدر خود یم که زبان از وی آموختیم چنین معلوم شده است که ایشان صرف و نحو پیش والد خود گذرانیده بوده اند و بعد از آن در علوم عقلی و معارف یقینی ایشان را چندان بکسبی احتیاج نمی شده است روزی در اوایل حال خدمت مولانا شیخ حسین و مولانا داؤد و مولانا معین که اصحاب المشارکین فی البحث بوده اند اتفاق کرده بجهت تحصیل علوم وظیفه بدرخانه بعضے از امراء بزرگ میرزا شاهرخ میرفته اند آستین ایشان را گرفته کشان کشان همراه برده اند و بدرخانه آن میر زمانی انتظار کشیده اند بعد از ملاقات چون بیرون آمده اند ایشان فرموده اند که موافقت و اتفاق من با شما همین بود دیگر این صورت از من امکان ندارد و بعد از آن دیگر هرگز بدرخانه هیچ کس از اهل جاه و ارباب دنیا باز گشت و تردد نکرده و همیشه در زاویه فقر و فاقه پای همت در دامن صبر و قناعت کشیده اند تا مضمون سخن شیخ نظامی قدس سره در حق ایشان بظهور آمده که مثنوی چون بعهد جوانی از بر تو + بدر کس نرفتم از در تو + همه را بر درم فرستادی من نیخواستم تو میدادی + میفرموده اند که ما در ایام شباب هرگز تن بمذلت و خواری در ندادیم چنانچه اکثر مستعدان و افاضل سمرقند و هرات پیاده در رکاب قاضی روم و مولانا خواجه علے سمرقندی میرفتند و ما هرگز با ایشان موافقت ننمودیم بلکه هرگز بر عادت ارباب درس بملازمت درخانه ایشان نیز رغبت نکردیم و بواسطه آن تنقیص تمام بوصول وظیفه ما راه نیافت

ذکر وصول حضرت مخدومی بصحبت حضرت مولانا سعد الدین قدس سره

بعد از تحصیل علوم و ترک اختلاط و آمیزش علماء رسوم ایشان را در مبادی حال

که گرفتاری دل بیکے از مظاهر حسن و جمال بوده است از ان متعلق انحرافی در خاطر دست داده از هرات بسمرقند رفته اند و آنجا بکسب فضائل و کمالات روزی چند مشغول بوده تا آنکه شبے خاطر ایشان از مفارقت صوری و مزاحمت داغ دوری و مهجوری مجروح و متالم بوده است حضرت مولانا سعد الدین را قدس سره در واقعه دیده اند و از ایشان شنیده که فرموده اند رو و دار یاری گیر که ناگزیر بر تو بود آیشان را از ین واقعه تاثر بلیغ شده و دغدغهٔ عظیم در خاطر افتاده است زود بجانب خراسان شتافته و شرف صحبت و قبول حضرت مولانا را دریافته و باندک فرصت در صحبت شریف آنحضرت ایشان را شوق عظیم و ربودگی قوی دست داده است چنانچه یکی از بزرگان که درین طریق رفیق ایشان بوده است

متحیر و متعجب می شده است و میفرموده که طریق خواجگان ایشان را زود در ربود حضرت مولانا سعد الدین
قدس سره در مسجد جامع هراة هر روز پیش از نماز و بعد از نماز با اصحاب می نشسته اند و صحبت میداشته
و حضرت مخدومی را ممر و گذر بر آنجا بوده است هر نوبت که میگذشته اند حضرت مولانا سعد الدین میفرموده اند
که این جوان را عجب قابلیتی است شیفتهٔ وی شده ایم نمیدانیم که وی را بچه فن و حیله صید کنیم روز اول که
ایشان بصحبت حضرت مولانا رسیده اند گرفتار ایشان شده ایشان فرموده اند که امروز شهبازی
بدام ما افتاده و هم دران اثنا فرموده اند که حق سبحانه بصحبت این جوان جامی بر ما منت نهاده مولانا
شهاب الدین محمد جاجرمی بعد از گرفتاری ایشان بصحبت حضرت مولانا سعد الدین قدس سره چنین
میگفته اند که درین مدت پانصد سال یک مرد صاحب کمال درمیان دانشمندان از خاک خراسان
سر بر نزد خدمت مولانا سعد الدین کاشغری راه وی زدند مولانا عبد الرحیم کاشغری که از دانشمندان
مقرر هراة بود چنین میگفته که تا خدمت مولانا عبد الرحمن جامی ترک مطالعه نکردند و روی بطریق صوفیه
نیاوردند ما را الیقین شد که بهتر از مطالعه و تحصیل علوم رسمی کاری دیگر میباشد و فوق مرتبهٔ دانشمندی
امری دیگری بوده است ایشان در ابتدای شغل باین امر حضرت مولانا سعد الدین قدس سره ریاضات
و مجاهدات شاقه اختیار کرده بوده اند و از خلق بغایت مجتنب و محترز و متوحش می بوده اند و به تنهائی بسر
می برده بعد از انکه میان خلق در آمده اند طریق محاوره و اسلوب مکالمه از خاطر ایشان رفته بوده است
و از الفاظ مانوسه وحشی گشته و تبدریج آن الفاظ بخاطر ایشان می آمده است و در آخر آن اوقات ایشان را
جذبهٔ عظیم روی نموده و کیفیتی قوی دست داده است که بی شعور متوجه جانب کعبه شده اند و تا کوسو رسیده اند
آنجا ایشان را افاقتی شده و بشعور آمده اند و دغدغهٔ صحبت مولانا سعد الدین قدس سره و شوق دیدار
مبارک آن حضرت بر ایشان غالب شده بی اختیار عنان عزیمت از آنجا بر تافته اند و بملازمت حضرت
مولانا شتافته ایشان در اثنای ملازمت حضرت مولانا روزی چند در فصل بهار بجانب قصبهٔ ادیسر
کرده بوده اند حضرت مولانا رقعه نوشته و برای ایشان فرستاده و سواد آن رقعه اینست که از
خط مبارک آن حضرت نقل افتاده بسم الله الرحمن الرحیم ـ سلام علیکم و رحمة الله و برکاته حق تعالی با خود
دارد و بغیر خود نگذارد توقع از ان برادر و نور بصر برادر مولانا عبد الرحمن جامی آنکه این فقیر حقیر
عمر ضائع کرده را از گوشهٔ خاطر شریف دور ندارند و اشتیاق غالب دانند نمیدانم که چه نویسم اینها هم اسم

در اسم ست آنچه مقصود ست در عبارت نمی آید شیخ احمد غزالی میگوید که تعریف این طائفه که میکنم از جهت احتیاج ست مرا اما جهت تعطشی که مراست و غرت و شرفی که ایشان راست نمیدانم که چه گویم مصرعه خسار من اینجا و تو بر گل نگرے ؛ والسلام والتحیة من الفقیر الحقیر سعد الکاشغری چون این رقعه بایشان رسید فی الحال مراجعت فرموده اند و دیگر از ملازمت آن حضرت مفارقت ننموده حضرت مخدومی میفروده اند که در ابتدا بشغل باین طریق انوار ظاهر مے شد بطریقے که حضرت مولانا ے اشارت کرده بودند شغل می نمودیم و نفی میکردیم تا پوشیده می شد بر ظهور انوار و کشف و کرامات اعتمادی نیست هیچ کرامت به ازان نیست که فقیری را در صحبت صاحب دولتی تاثر و جذبی دست دهد و زمانے از خود بر هد خدمت استادی مولانا رضی الدین عبد الغفور علیه الرحمة و الغفران میگفتند که از ایشان پرسیدم که بعضے ازین طائفه را عوالم کشف می شود و بر بعضے دیگر مخفی می ماند سر درین چه باشد فرمودند که طریق دو نوع ست یکے سلسله ترتیب که سالک بهمان راهی که نزول کرده عود نماید و دیگر طریق وجه خاص ست که طریقهٔ خواجگان ماست قدس الله ارواحهم و سالک این طریق را قبله توجه جز نفس ذات نیست و درین طریق کشف عوالم ضروری نیست و خدمت مولانا عبد الغفور میفرمودند که ایشان را خاطر بمشاهده وحدت در کثرت که مشاهده تفصیلی ست مائل تر بود از طریق اجمال میفرمودند که هرگاه خود را در مرتبه اجمالی میگیریم مغلوب میشویم لیکن حضرت مولانای ما از اجمال بتفصیل کمے پرداختند جانب استغراق ایشان دران امر غالب بوده و میفرمودند که سر وحدت و معنی توحید چنان غالب شده است که دفع آنرا از خود ممکن نمیدانیم و درین ما را هیچ اختیاری نیست هیچ چیز پیش راه ازین در خاطر نباید یعنی پیش گرفته است

ذکر ملاقات حضرت مخدومی با مشائخ کبار از صغر سن تا نهایت کار مخفے نماند که غیر حضرت مولانا سعد الدین قدس سره از جمله اکابر که ایشان دیده بوده اند و ملاقات کرده اول همه حضرت خواجه محمد پارسا ست قدس سره در کتاب نفحات الانس نوشته اند که چون حضرت خواجه بعزم سفر حجاز از ولایت جام میگذشتند و بقیاس چنان مینماید که در اواخر جمادی الاولی یا اوائل جمادی الآخر سنه اثنین و عشرین و ثمانمائة بوده باشد پدر این فقیر با جمعی کثیر از نیازمندان و مخلصان بقصد زیارت ایشان بیرون آمده بودند و هنوز عمر من پنج سال تمام نشده بود یکے از متعلقان را گفت که مرا بر دوش گرفته پیش محفهٔ محفوف بانوار ایشان داشت ایشان التفات نمودند و یک سیر نبات کرمانے

عنایت فرمودند و امروز از ان شصت سال ست هنوز صفای طلعت منور ایشان در چشم من ست و لذت دیدار مبارک ایشان در دل من و همانا که رابطۂ اخلاص و اعتقاد و ارادت و محبتی که این فقیر را نسبت بخاندان خواجگان قدس الله ارواحهم واقع است ببرکت نظر ایشان بوده باشد و امید میدارم که همین رابطه در زمره محبان و مخلصان ایشان محشور شوم بنده و بوده دوم مولانا فخرالدین لورستانی بوده رحمه الله تعالی که از کبار مشائخ زمان بوده اند هم در نفحات الانس نوشته اند که بخاطر می آید که خدمت مولانا فخرالدین لورستانی رحمه الله که در خرجرد جام در سرای که تعلق بوالدین فقیر میداشت نزول فرموده بودند و من چنان خرد بودم که مرا به پیش زانوی خود نشانده بود و بانگشت مبارک خود نامهای مشهور چون عمر و علی بر روی هوا می نوشت و من آنرا میخواندم تبسم مینمود و تعجب میفرمود آن شفقت و لطف وی در دل من تخم محبت و ارادت این طائفه شد و از ان وقت باز هر روز نشو و نمای دیگری می یابد امید میدارم که بر محبت ایشان زیم و در محبت ایشان زیم و در محبت ایشان میرم و در زمرۂ محبان ایشان برانگیخته شوم اللهم احیینی مسکینا و امتنی مسکینا و احشرنی فی زمرة المساکین سوم خواجه برهان الدین ابو نصر پارسا پود قدس سره ایشان را اتفاق صحبت بخدمت خواجه ابو نصر بسیار افتاده بوده است در نفحات الانس نوشته اند که روزے در مجلس شریف ایشان ذکر حضرت شیخ محی الدین بن العربی قدس سره و مصنفات ایشان میرفت از والد بزرگوار خود نقل کردند که ایشان میفرمودند که فصوص جانست و فتوحات دل و این را نیز فرمودند که هر که فصوص را نیک میداند ویرا داعیه متابعت حضرت رسول صلے الله علیه وسلم قوی میگیرد و چهارم حضرت شیخ بهاء الدین عمر بود قدس الله روحه میفرموده اند که حضرت را استغراق و استهلاک عظیم بود بسیار بود که در هوا نیز می نگریستند همانا که ملائکه مخلوق از انفاس خلائق را که مقر ایشان هوا است ملاحظه میکردند و میفرموده اند که روزی بملازمت حضرت شیخ بره بجغاره رفته بودم و جمعے نیز از شهر رسیدند و داب ایشان آن بود که هر که از شهری آمد از وی می پرسیدند که خبر چیست بهمان قاعده از هر یک جدا جدا پرسیدند که از شهر چه خبر داری هر کس چیزے گفت آخر از من پرسیدند که تو از شهر چه خبر داری گفتم هیچ خبر ندارم فرمودند که در راه چه دیدی گفتم هیچ ندیدم فرمودند که هر کس پیش فقیرے میرود باید که همچنین رود که نه از شهر خبری داشته باشد نه در راه چیزی دیده باشد

پس این بیت خواندند بیت دلارامی که داری دل در و بند + دگر چشم از همه عالم فرو بند :: پنجم خواجه
شمس الدین محمد کوسوئی بود قدس الله سره میفرموده‌اند که حضرت خواجه وعظ میگفتند و حضرت مولانا
سعد الدین و مولانا شمس الدین محمد اسد و مولانا جلال الدین ابو یزید پورانی و غیر ایشان از عزیزان که
دران وقت بودند بمجلس ایشان حاضر میشدند و معارف و لطائف ایشان را استحسان میکردند و خدمت
مولانا شرف الدین علی یزدی رحمة الله علیه مارا ترغیب میکردند بمجلس وعظ ایشان از بعضی عزیزان
استماع افتاده که هر روزی که حضرت مخدومی بمجلس حضرت خواجه کوسوی قدس سره در می آمده‌اند خواجه
میفرموده‌اند که امروز شمعی در مجلس ما بر افروختند و حقایق و معارف بیشتر از پیشتر بر زبان ایشان میرفت
حضرت مخدومی میفرموده‌اند که خواجه کوسوی علیه الرحمه مصنفات حضرت شیخ محی الدین را قدس سره
معتقد بودند و مسئلهٔ توحید را موافق وی تقریر میکردند و آنرا بر سر منبر در حضور علما حاضر چنان بیان
میفرمودند که هیچ کس را بران مجال انکار نبود و در اسرار و حقایق قرآن و حدیث نبوی و کلمات مشائخ
بغایت تیز فهم بودند باندک توجهی معانی بسیار بر ایشان فائض میشد که بعد از تامل بسیار بخاطر دیگران
کم رسیدی در اثنای وعظ و مجلس سماع ایشان را وجدی عظیم میرسید و صیحهای بعید میزدند و اثر آن بهمه
مجلسیان سرایت میکرد و خدمت خواجه در بعضی اوقات مردمان را در صور صفات عالیه بر نفوس
ایشان میدیدند روزی میگفتند که اصحاب ما گاه گاهی از صورت انسانی بیرون میروند اما زود
باز میگردند و دیگر کس را نام بردند و میگفتند که هرگاه پیش من می آیند در صورت سگان چهار چشم
می نمایند بسیار بودی که در صحبت ایشان چیزی بخاطر کسی گذشتی خواجه آنرا اظهار کردندی بر وجهی که
غیر آنکس ندانستی ششم مولانا جلال الدین ابو یزید بود رحمه الله بده پور آن برای خدمت ایشان بسیار
میرفته‌اند در نفحات نوشته‌اند که یکبار پهلوی وی نماز میگذاردم وی را چنان مغلوب و مستهلک یافتم
که گوئی بخود هیچ شعوری نداشت در قیام که می ایستاد گاه دست راست را بر بالای دست چپ
می نهاد و گاهی دست چپ بر بالای دست راست هفتم مولانا شمس الدین محمد اسد بود رحمه الله
که ایشان بوی صحبت بسیار داشته‌اند هم در نفحات نوشته‌اند که یکبار در راهی با وی میرفتم بتقریب سخن
وی بآنجا رسید که گفت مرا درین چند روز امری واقع شد که هرگز مرا بخود گمان آن نمی بود و توقع آن نداشتم
و بر سبیل اجمال اشارتی بدان کرد بر وجهی که من از ان تحقیق وی بمقام جمع فهم کردم بعضی عارفان

گفته اند که چون خدای تعالی بذات خود بر کسی تجلی کند این کس جمیع ذوات موجودات و افعال و صفات
ایشان را در اشعهٔ ذات و صفات و افعال وی سبحانه متلاشی یابد و نسبت نفس خود را بموجودات چنان یابد
که گویا وی مدبر آن موجودات ست و این موجودات نسبت با وی اعضای وی اند و فرود
نمی آید چیزی بهیچ یک ازین موجودات الا آنکه می بیند که بآن فرود آمده و می بیند ذات خود را
ذات حق واحد و صفت خود را صفت وی و فعل خود را فعل وی بنا بر آنکه مستهلک شده در عین
توحید و استهلاک در عین توحید مستلزم آنست که آنچه منسوب باوست بخود منسوب یابد و به نسبت
ایشان را در توحید مقامی که ورای این مرتبه باشد و چون منجذب شد بصیرت بمشاهدهٔ جمال که نور عقل
را فارق بود میان اشیا و ممکن و واجب را از هم جدا میکرد پوشیده شد در غلبهٔ نور ذات قدیم و تمیز میان
قدیم و حادث برخاست از برای آنکه باطل ناچیز و ناپیدا می شود در زمان پیدا شدن حق و
این حالت را در معرفت این طایفه جمع گویند هشتم حضرت ایشان بودند میان حضرت مخدومی و
حضرت ایشان چهار کرت ملاقات واقع شده است دو کرت در سمرقند و کرت سوم در هرات
که حضرت ایشان در زمان میرزا سلطان ابوسعید از ماوراء النهر بخراسان تشریف آورده بوده اند
و مرتبهٔ چهارم در مرو که حضرت ایشان بالتماس میرزا سلطان ابوسعید به مرو آمده بوده اند و حضرت
مخدوم نیز از هرات بجهت دریافت ملاقات آنحضرت بمرو رفتند بخط مبارک ایشان دیده شده که
نوشته بودند که در نواحی مرو خدمت خواجه عبید الله مد الله ظلال جلاله ازین کمینه پرسیدند که سن تو
چند باشد جواب گفته که پنجاه و پنج تخمینا فرمودند که پس سن ما دو از ده سال زیاده باشد و مخفی
نماند که پیش از ان ملاقات و بعد از ان میان حضرت مخدوم و حضرت ایشان مکاتبات و
مراسلات بسیار واقع شده است و کمال ارادت و اخلاص ایشان نسبت بآن حضرت از مصنفات
نظم و نثر ایشان بر خاص و عام اهل عالم ظاهر و پیدا و روشن و هویداست و آن منظومات و منثورات
از ان مشهور ترست که به ایراد آن احتیاج باشد و خلوص عقیدت و محبت آنحضرت نیز نسبت با ایشان
از رقاع و مکاتیبی که آن حضرت با ایشان نوشته اند ظاهر و باهرست و از جملهٔ آن رقاع و مکاتیب
این دو رقعه است بر سبیل استشهاد و تیمن استرشاد از خط مبارک حضرت ایشان نقل کرده
درین مجموعه ایراد می باید رقعهٔ اولی بعد از رفع نیاز عرضه داشت این بیچاره گرفتار آنکه

گاهی میخواهم که گستاخی کرده از خرابی احوال خود نسبت بملازمان آستانه اندکی اعلام کنم لیکن می ترسم
که از خرابی که حال این فقیر ست موجب ملالت آن باریافتگان نشود و ذکر او حشته وحشته بهرجا که هست
از روی آن میباشد که نظر بخرابی این درمانده نکنند و طریقه ترحم که از اخلاق کرامت نسبت ایشان
ضعیف مرحمت دارند سبب گرفتاری خود جز آن نمیدانم که بیت هر کرا دیو از کریبان وا نمود ده پیشش
سازد سرش را و اخر دعوا السلام والاکرام رقعه ثانی عرضداشت آنکه اشتیاق و آرزومندی
عتبه بوسی بسیار ست هر چند با خود میگویم مصرعه این کار دولت ست کنون تا کرا رسد + لیکن هوای آنکه
خود را بران آستان بیند بسیار است امید از الطاف بی نهایت حق سبحانه آنکه این فقیر بی بال و پر
و بی همت و قدم را بمحض عنایت قدیمی روزی گردانند تا هر چه گونه که باشد از مضیق حبس خودی
نجات یافته متوجه آستان بوسی تو اند شد والسلام حضرت مخدوم سه نوبت بسمرقند رسیده اند
نوبت اول در زمان میرزا الغ بیگ رفته بوده اند و بدرس قاضی روم آمد شد میکرده اند چنانچه
شمهٔ گذشت و نوبت دوم خاص از برای دریافت صحبت حضرت ایشان رفته اند و تاریخ آن رفتن
چنانچه از خط مبارک ایشان نقل افتاده است در شب شنبه هشتم محرم سنه سبعین و ثمانمائة بوده است
و نوبت سوم هم بجهت ادراک صحبت حضرت ایشان از هرات بسمرقند رفته اند و چنان اتفاق افتاده
بوده است که در وقتی رسیده اند که حضرت ایشان بجهت ضرورت از برای مصالحه عمر شیخ میرزا و
سلطان احمد میرزا که فرزندان سلطان ابوسعید بودند عزیمت ترکستان کرده بوده اند چون سه روز
از ملاقات و صحبت گذشته است حضرت ایشان بجانب ترکستان متوجه شده اند و حضرت مخدوم را
با سائر اصحاب و اعزه بجانب فاراب فرستاده اند و بعد از مصالحه سلاطین بولایت شاش آمده اند
و ایشان را از فاراب طلبیده و در تاشکند چند شبانه روز صحبت های شگرف قائم بوده است و مجلسهای
عالی منعقد می شده خدمت مولانا ابوسعید اوبهی رحمه الله که از اصحاب حضرت ایشان بوده ذکر وی
در فصل سوم از مقصد سوم این کتاب خواهد آمد در ان صحبتها حاضر می بوده از کیفیات و خصوصیات
آن مجالس حکایات میفرمود و میگفت که اکثر اوقات میان حضرت ایشان و حضرت مخدوم صحبت بسکوت
میگذشت و گاهی حضرت ایشان سخن میگفتند روزی حضرت مخدومی بحضرت ایشان گفتند مارا
در بعضی از مواضع فتوحات مشکلات ست که حل آن بمطالعه و تامل میسر نیست حضرت ایشان مرا امر کردند

تا فتوحات بمجلس آوردوم وحضرت مخدوم آن محل را که مشکل تر بود پیدا کرده بعرض رسانیدند و عبارت
حضرت شیخ را خواندند حضرت ایشان فرمودند که لفظ کتاب را ما نیند تا مقدمه گویم پس در اسناد حمد و
تمهید مقدمات کرده بسی سخنان عجیب و غریب گفتند بعد از ان فرمودند که اکنون بکتاب رجوع کنیم چون
کتاب را کشادند و ملاحظه کرده شد مقصود در غایت وضوح و ظهور بود و مدت اقامت حضرت
مخدوم در ملازمت حضرت ایشان در تاشکند پانزده شبانه روز بوده است بعد از ان اجازت خواسته
از تاشکند متوجه سمرقند شده اند و از راه قرشی بخراسان آمده و تاریخ این سفر چنانچه از خط مبارک
ایشان نقل افتاده برین وجه است که بیرون آمدن بسفر سمرقند در کرت سوم روز دوشنبه بود غره
ربیع الاول سنه اربع و ثمانین و ثمانمایه و دو شنبه دیگر را بار دوم نزدیک تخت خاتون رسیده شد و
پنجشنبه را از انجا کوچ کرده آمد و سه شنبه را باندخود رسیده شد و آدینه را از آب امویه عبور افتاد و دوشنبه
را بقریه شادمان رسیده شد و آنجا بحضرت خواجه ملاقات افتاد و در روز یکشنبه ایشان بترکستان متوجه
شدند و ما را بجانب فاراب فرستادند پانزدهم ربیع الآخر از فاراب بجانب شاش توجه واقع شد
بیست و دوم را بشاش رسیده شد و هشتم جمادی الاولی از شاش بجانب خراسان توجه افتاد و
پانزدهم را بسمرقند رسیده شد دوشنبه بیست و یکم را رحلت واقع شد تا پنجشنبه در شادمان وقوف
افتاد و دوشنبه را بقرشی رسیده شد و هلال جمادی الاخر شب پنجشنبه در قرشی دیده شد حضرت مخدوم
میفرموده اند که ایشان خاطر یار از دو بسر می آرند و اگر چیزی بر خاطر مبارک ایشان گران می آمد
بقوة قاهره دفع آن میکنند و سخنان این طائفه را باین شیرینی که حضرت ایشان می فرمایند از هیچکس
نشنیده ایم از بعضی مخادیم چنین استماع افتاده است که حضرت ایشان بسیار طالبان را بملازمت
حضرت مخدوم حواله میفرمودند و بسی مستعدان را در صحبت ایشان تحریض می نموده اند در کرت اولی
که راقم این حروف بماوراء النهر سیر فت شبی که بساحل جیحون رسید بخواب دید که حضرت ایشان ظاهر شدند
و میفرمایند عجیب چیزیست که دریای از نور در خراسان موج میزند و مردم باقتباس نور چراغی بماوراء النهر
می آیند چون در قرشی بشرف ملازمت آنحضرت مشرف شد روزی در ان مبادی فرمودند که در هرات
از مشائخ وقت کرا دیده گفتم مولانا عبد الرحمن جامی و مولانا محمد روجی را فرمودند هر که در خراسان مولانا
عبد الرحمن جامی را دیده باشد و یرا باین روی آب آمدن چه حاجت ست بعد از ان فرمودند که شنیده ام

که خدمت مولانا عبد الرحمن جامی مرید میگیرند و مولانا محمد مرید میگیرند گفتم آری همچنین ست فرمودند از
کلمات قدسیه حضرت خواجه بزرگ خواجه عبد الخالق غجدوانی ست قدس سره که فرموده اند در شیخی را
بند در یاری کشای در خلوت را بند در صحبت را کشای خدمت استادی مولانا رضی الدین عبد الغفور
علیه الرحمة در تکمله حاشیه نفحات نوشته اند که حضرت مخدومی کسی را تلقین نمیکردند با آنکه حضرت مولانا
سعد الدین قدس سره مجاز بودند و از جانب غیب مأذون لیکن اگر ناگاه صادقی پیدا شدی وی را خفیه ازین
طریق آگاه میساختند و منشاء این کمال لطافت ایشان بود میفرمودند که تحمل بار شیخی نداریم اما در آخر حال
ارباب طلب را طالب بودند میفرمودند دریغا که طالب یافت نیست طالب بسیار ست اما طالب حظ خود و الا
راقم این حروف علیه الرحمة ملازمت حضرت مخدوم بسیار میکردند و از ایشان بالتفاتی و اشارتی بشغل
باطنی این طائفه علیه مشرف شده بودند میگفتند که در ماه ذی الحجه سنه ستین و ثمانمایه در مشهد مقدس حضرت
امام همام علی رضا علیه التحیة والسلام را در واقعه دیدم که از روضه قدم بیرون نهادم عزیزی در برابر من
پیدا شد بغایت نورانی با شکوهی تمام جبه الچه پاکشسته پوشیده و تحفیفه بسته پیش ایشان رفتم و سلام کردم
و نیازمندی تمام نمودم جواب دادند و التفات کرده فرمودند که باین شهر کی آمده گفتم دو سه روز شد
که آمده ام فرمودند که کجا نزول کرده گفتم فلان جا گفتند برو احمالی و اثقالی که داری بیار و در منزل
من نزول کن که برای تو جای نیک مقرر کرده ایم من از روی تواضع گفتم بنده شما را ملازمت نکرده ام
فرمودند که مرا سعد الدین کاشغری میگویند زود باش و خود را بمنزل ما برسان این گفتند و روان شدند و
من بیدار شدم چون روز شد از مردم مشهد پرسیدم که درین شهر باین نام هیچ عزیزی میباشد گفتند
شیخ سعد الدین مشهدی مردی زاهد ست که شیخ و مقتدای جمعی ست اما کاشغری نیست رفتم و او را دیدم
نه آن بود که من در خواب دیده بودم چون از پیش او بیرون آمدم ناگاه قافله هری در رسید و دران
میان آشنایان بودند بعد از ملاقات ایشان و استفسار از مشائخ هری چنان معلوم شد که حضرت
مولانا سعد الدین کاشغری قدس سره در هری مقتدای خلق بوده اند اما در همان ایام از دنیا رحلت
فرموده اند بعد از چند گاه که بهری آمدم بر سر مزار حضرت مولانا سعد الدین قدس سره بملازمت حضرت
مخدوم رسیدم و در خلوتی این واقعه را بر ایشان عرض کردم فرمودند ترا چه تعبیر بخاطر رسیده است
گفتم مرا چنان بخاطر آمده که من در هرات وفات یابم و مرا بر تخت مزار ایشان که منزل ایشان ست

دفن کنند فرمودند چرا تعبیر برین وجه نمیکنی که ایشان ترا بمنزل معنوے خود که عبارت از نسبتے ست که
ایشان دران می بوده اند دلالت کرده اند حمل آن واقعه برین نوع کردن بهتر ست چون حضرت
مخدوم این تعبیر فرمودند من به نیاز تمام گفتم که حالا ایشان نقل کرده اند وبجاے ایشان شمائید اگر
بطریق اشارت فرمائید غایت بنده نوازی باشد حضرت مخدوم چنانچه عادت ایشان بود استبعاد
نمودند وخود را ازان معنی دور داشتند لیکن دران اثنا بطریق کنایت بشغلے اشارت فرمودند
چون راقم این اوراق را در ماه شعبان سنه اربع وتسع مایة بخدمت خواجه کلان ولد بزرگوار
حضرت مولانا سعدالدین قدس سره نسبت مصاهرت واقع شد و به بندگی قبول کردند خدمت
والد علیه الرحمه گفتند آن واقعه که من پیش ازین بچهل سال دیده بودم این زمان تعبیر یافت

ذکر توجه حضرت مخدوم بسفر مبارک حجاز وبیان واقعه که دران سفر دست داده

بروجه ایجاز ایشان در اواسط ماه ربیع الاول سنه سبع وسبعین وثمانمایة متوجه سفر مبارک
حجاز شده اند وتاریخ رفتن وآمدن ایشان بطریق تفصیل در آخر این فصل از خط شریف ایشان
نقل خواهد افتاد وقتی که تهیهء اسباب آن راه مشغول مے نمودند جمعے از اعیان خراسان التماس
فسخ آن عزیمت کرده گفتند که هر روز بواسطه التفات شما بسے مهمات مسلمانان ساخته وپرداخته
مے شود وهر مهمے که بهمین همت شما بر در خانه سلاطین کفایت میشود بایک حج پیاده برابر ست
ایشان بر سبیل تطییب فرمودند از بسکه حج پیاده گزارده ایم کوفته و مانده شدیم بعد ازین
میخواهم که حج سواره هم گزاریم وچون از هرات متوجه شدند بر نیشاپور وسبزوار وبسطام
ودامغان وسمنان وقزوین وحاکم همدان شاه منوچهر نام اخلاص ونیازمندی تمام ظاهر کرد
وسه شبانه روز ایشان را با اهل قافله نگاهداشت وضیافتهاے بادشاهانه بجاے آورد ودر
ملازمت ایشان با جمعی کثیر از متعلقان ونوکران خود طریق همراهے مسلوک داشت وقافله
ایشان را از کردستان بسلامت گذرانید وبسرحد بغداد رسانید وایشان در اول ماه جمادی الاخر
به بغداد نزول فرمودند وبعد از چند روز به نیت زیارت روضهء مقدسه امیر المومنین حسین
رضی الله عنه از بغداد متوجه وحله شدند وچون به کربلا رسیدند این غزل نظم کردند **غزل**

هست این سفر بمذهب عشاق فرض عین		کردم ز دیده پای سوے مشهد حسین

حلب

اعیان خراسان?

خدام مرقدش بسرم گر نهند پای
کعبه بگرد روضهٔ او می کند طواف
از قاف تا بقاف پرست از کرامتش
آنرا که بر عذار بود جعد مشکبار
جامی گدای حضرت او باش تا شود
میران زدیده سیل که در مذهب کریم

حقا که بگذرد سرم از فرق فرقدین
رکب الحجیج اینَ تروحون اَینَ اینَ
آن به که حیله جوی کند ترک شید شین
از موی مستعار چه حاجت بزیب وزین
بار راحت وصال مبدل عذاب بین
باشد قضای حاجت سائل ادای دین

بعد ازان باز به بغداد آمدند و دران ایام از غرائب امور انچه سمت صدور یافت ازدحام روافض بود و اعتراض ایشان بر بعض ابیات سلسلة الذهب و صورت این واقعه بر وجه اجمالی آنست که فتح نام سواد خوانی از سکنهٔ جام که سالها در حوالی آستانهٔ سعادت فرجام حضرت مخدوم مقام داشت و دران سفر خیر انجام نیز همراه بود روزی بواسطه بعضی از عوارض نفسانی میان وی و یکی از خادمان ایشان گفتگوی شده و بکدورت و نزاع قوی انجامید و وی از غایت غلاظت طبیعت و کثافت جبلت که داشت ملازمت ایشان را گذاشت و برابطه جنسیت و علاقه مناسبت با جمعی از روافض اختلاط و ارتباط و رزید و رخت و بار اقامت بسر منزل او بار ایشان کشید و تمثیلی که ایشان در دفتر اول از کتاب سلسلة الذهب از بعضی کتب قاضی عضد رحمه الله نقل کرده اند در بیان این معنی که اکثر اهل عالم روی عبادت در موهوم و مخیل خود دارند اول و آخر آن تمثیل را فرو گذاشته و بیتی چند که در بیان ماحصل عقیدهٔ آن جماعه بود جدا ساخته بدیشان نمود و یکی از روافض بنابر کمال تعصب و تاکید این قصه و توقیر این فتنه چند بیت دیگر گفته بر ان افزود و جهال و غلات روافض از اطراف و جوانب نسبت بمردم قافلهٔ ایشان بطریق رمز و اشارت و ایما و کنایت سخنان شور انگیز فتنه آمیز میگفتند تا آنکه روزی در یکی از مدارس وسیع بغداد مجلسی عالی ترتیب کردند و حضرت مخدوم نشستند و قاضی حنفی و شافعی بر یمین و یسار ایشان قرار گرفتند و مقصود بیگ برادرزادهٔ حسن بیگ و خلیل بیگ برادر زوجهٔ حسن بیگ که از قبیل وی حاکم بغداد بود در مقابل ایشان با امرا و تراکمه نشستند و خاص و عام بغداد بر در و بام آن مدرسه ازدحام کردند و کتاب سلسلة الذهب را پیش آوردند و مضمون آن حکایت با ملاحظه سابق

و لاحق در حضور همگنان صورت مرافعه یافت و ایشان بر سبیل انبساط فرمودند که چون در نظم سلسلة الذهب
حضرت امیر و اولاد و بزرگواران ایشان را رضی الله عنهم اجمعین ستایش کردیم از سنیان خراسان
هراسان بودیم که ناگاه ما را برفض نسبت نکنند چه دانستیم که در بغداد بجفای روافض مبتلا خواهیم شد
و چون اهل مجلس بر مضمون حکایت کما ینبغی اطلاع یافتند انگشت تحیر بدندان گرفته جمله متفق الکلمه گفتند که
هرگز درین است کسے حضرت امیر را بدین خوبی نستوده و در منقبت ایشان و اولاد ایشان بچنین مبالغه
ننموده پس اقضی القضات حنفی و شافعی با سائر اکابر حاضر محضری بر صحت این حکایت قلمی کردند بعد از ان
ایشان در حضور قضات و اعیان از شخصی که سر حلقه آن روافض بود نعمت حیدری نام پرسیدند که از روے
شریعت بر ما سخن داری یا از روی طریقت گفت از هر دو روی با ایشان فرمودند اول بحکم شریعت برخیزو
از روی دست شارب خود را که بمدت العمر نه چیده بچنین چون ایشان این سخن فرمودند جمعے از اهل شروان
که هواداری ایشان دران مجلس حاضر بودند برجستند و در نعمت حیدری آویختند و تا رسیدن
مقراض نیم شارب وی را بروے عصا بکارد قطع کردند و نیم دیگر را بالمقراض بریدند و چون شارب
وی بتمام چیدند ایشان فرمودند که چون دستی بتو رسید از روے طریقت مردود نظر اهل طریق شدی
و کسوت فقر بر تو حرام شد اکنون بضرورت خود را بنظر پیر وقت میباید رسانید تا فاتحه و تکبیرے
در کار تو کند و بنابر قاعده طریقیان ویرا متی بایستی تا به کربلا رود و آنجا تکبیر از سادات
قبول کرده باز بر سر مجاوله آید بعد از ان برادر طریقت نعمت حیدری را که بعضے ابیات
ناصواب گفته بوده و بر ابیات سلسله افزوده و در خشونت و تعصب گوی مسابقت از اقران
ربوده پیش آوردند و عتاب و خطاب کردند و آثار قهر و سیاست حکام نسبت بوی بظهور
پیوست تا هم دران مجلس تهیه کلاه بر سر وے نهادند و ویرا بر درازگوش بازگونه سوار کردند
و با سائر اقران و اعوان بتعذیر و تشهیر تمام گرد شهر و بازار بغداد گردانیدند و بعد از صدور این
وقایع و جفای اهل بغداد ایشان این غزل نظم فرمودند نظم بگشاے ساقیا لب شط سر سبوی +
از خاطرم کدورت بغدادیان بشوے + مهرم بلب نه از قدح می که هیچ کس + ز ابناے
این دیار نیرزد بگفت و گوی + از ناکسان وفا و مروت طمع مدار + از طبع دیو خاصیت آدمی
مجوی + در راه عشق زهد سلامت نمی خرند + خوش آنکه با جفا و ملامت گرفت خوی + عاشق که نقب زد

نهان خانهٔ وصال + دارد فراغتی ز نفیر سگان کوی + بی رنگی است و بی صفتی وصف عاشقان + این شیوه
کم طلب ز اسیران رنگ و بوی + جامی مقام راست روان نیست این طریق + برخیز تا نهیم
بخاک حجاز روی + و مدت اقامت ایشان در بغداد چهار ماه بود و بعد از عید رمضان این سال
متوجه جانب حجاز شدند و روی بمدینهٔ پیغمبر صلی الله علیه وسلم آوردند ترکیبی در نعت آنحضرت
نظم کردند که مطلع اولش این است نظم محمل رحلت به بندای ساربان کز شوق یار + میکشد هردم
بر دیم قطرهای خون قطار + و در اواخر شوال بحریم حرمت نجف قبلهٔ عزت و شرف رسیدند و دران
مقام مبارک منزل متبرک این غزل فرمودند غزل قد بدا مشهد مولای انجو اجلی :: کز مشاهد شد ازان
مشهدم انوار جلی :: رویش آن مظهر صافی ست که بر صورت اصل :: آشکاراست دران عکس جمال
ازلی + چشم از پرتو رویش بخدا بینا شد + جای آن دارد اگر کور شود معتزلی + زندهٔ عشق
نمرده است نمیرد هرگز + لایزالی بود این زندگی و لم یزلی + در جهان نیست متاعی که ندارد بدلی + خاصه
عشق تو و منقبت بی بدلی + دعوهٔ عشق و تولا مکن ای سیرت تو + نقض ارباب الزیخردی و دغلی + مشک بر جامه
زدن سود ندارد چندان + چون تو در جامه گرفتار رگ گند بغلی + چون ترا چاشنی شهد محبت نرسید + از شمهٔ نحل
چه حاصل ز لباس عسلی + جامی از قافله سالار ره عشق ترا + که بپرسند که آن کیست علی گوی علی + و بعد از زیارت
مشهد مقدس و مرقد منور حضرت امیر کرم الله وجهه و رضی الله عنه قصیدهٔ غرا در منقبت آنحضرت بسلک
نظم در آوردند که مطلعش اینست شعر اصبحت زائراً لک یا شحنة النجف + بهر نثار مرقد تو نقد جان
بکف + و سید شرف الدین محمد نقیب دران وقت سید السادات و نقیب النقباء آن دیار بود
با اولاد و احفاد و سائر اکابر اقبال و استقبال ایشان فرمودند و شرائط تعظیم و توقیر بتقدیم رسانیدند
و سه شبانه روز ایشان را مهمان داری بزرگانه کردند و خدمتهای شایسته بجای آوردند و چون
ماه ذیقعده نو شد حضرت مخدومی با اهل قافله قدم در بادیه نهادند و روی توجه بمدینه پیغمبر صلی الله علیه
وسلم آوردند و در اثنای آن راه قصیده انشا کرده اند مشتمل بر اکثر معجزات و مطلع اول آن قصیده
اینست که بیت بانگ رحیل از قافله برخاست خیز ای ساربان + رخت بنه بر راحله آهنگ رحلت کن
روان + و مطلع دیگرش اینکه یارب مدینه است این حرم کز خاکش آید بوی جان + یا ساحت
باغ ارم یا عرصهٔ روض الجنان + و بعد از بیست و دو روز بمدینه رسیدند و شرائط زیارت روضهٔ مقدسه آنحضرت

صلی اللہ علیہ وسلم بجای آوردہ متوجہ مکۂ مبارک شدند و بعد از دہ روز در اوائل ذی الحجہ آنجا رسیدند
و مدت اقامت ایشان در حرم پانزدہ روز بود و بعد از ادای مناسک حج اسلام و شرائط و آداب
آن تمام باز متوجہ مدینہ شدند و در اثناء توجہ بزیارت حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم این غزل
فرمودند غزل بہ کعبہ رفتم از آنجا ہوای کوی تو کردم * جمال کعبہ تماشا بیاد روی تو کردم * شعار کعبہ
چو دیدم سیاہ دست تمنا + دراز بجانب شعر سیاہ موی تو کردم + چو حلقۂ در کعبہ بصد نیاز گرفتم + دعای
حلقۂ گیسوی مشکبوی تو کردم + نہادہ خلق حرم سوی کعبہ روی ارادت + من از میان ہمہ روی
دل بسوی تو کردم + مرا بہیچ مقامی نبود غیر تو کامی + طواف و سعی کہ کردم بجست و جوی تو کردم *
بموقف عرفات ایستادہ خلق دعا خوان * من از دعا لب خود بستہ گفت و گوی تو کردم + فتادہ اہل
منی در پی منی و مقاصد + چو جامی از ہمہ فارغ من آرزوی تو کردم * و بعد از ملازمت روضہ پیغمبر
صلی اللہ علیہ وسلم توجہ بجانب شام کردند و در دمشق چہل روز اقامت فرمودند و قاضی محمد خیضری
کہ اقضی القضات آن دیار بودہ و اکمل محدثان روزگار و در حدیث بغایت سند عالی داشتند صحبتہا
داشتند از وی حدیث استماع فرمودند و سند حدیث گرفتند و قاضی در مدت اقامت ایشان اینجا بوظائف
خدمتگاری و مہمانداری چنانچہ باید و شاید قیام نمود بعد از آن ایشان متوجہ حلب شدند و چون حلب
رسیدند سادات و ائمہ و قضات آنجا انواع تحف و ہدایا مبذول داشتند و در آن ولا قیصر روم توجہ
ایشان را از خراسان بجانب حجاز شنیدہ بود و بعضی کسان خاصہ خود را ہمراہ خواجہ عطاء اللہ کرمانی کہ
از دیر باز ارادہ ملازمت ایشان میکرد و باز گشت باین آستان میداشت مصحوب پنج ہزار اشرفی نقد
و صد ہزار دیگر موعود نامزد خدام ایشان کردہ بزبان مسکنت و نیاز التماس نمود کہ ایشان چند روزی
پرتو التفات بر ساحت مملکت روم اندازند و ساکنان آن مرز و بوم را بقدوم شریف خود بنوازند و
از جملہ اتفاقات حسنہ آن بود کہ ایشان پیش از رسیدن رسولان قیصر بچند روز برحسب الہام آسمانی
از دمشق متوجہ حلب شدہ بودند و چون آن رسولان بدمشق رسیدند ایشان را ندیدند تاسف
بسیار ورزیدند و ایشان ہنوز در حلب بودند کہ خبر آمدن مردم قیصر بطلب ایشان از دمشق رسید
بے توقف از حلب رو براہ تبریز نہادند کہ مبادا آن رسولان از دمشق بحلب آیند و ایشان را بالحاح
و ابرام طلب نمایند و چون بتبریز رسیدند در خلال آن احوال راہہا بواسطۂ حرب و ضرب لشکرہای روم

واذربیجان درانقلاب و اضطراب بود حاکم آنجا محمدبیگ نام که از اعیان ترا کمه بود و با حسن بیگ
قرابت قریبه داشت بنابر حسن اعتقاد و کمال اخلاص که ویرا بحضرت مخدوم بود با سی صد سوار مکمل
از اقربا و اتباع خود بقافله ایشان همراهی نمود و آن قافله را از کردستان و مواضع خطرناک بسلامت گذرانید
و بولایت تبریز رسانید و قاضی حسن و مولانا ابوبکر طهرانی و درویش قایم و شقال که اعظم صدور و اقرب ندمای
مجلس حسن بیگ بودند با سایر امرای کبار و اعیان آن دیار استقبال ایشان کردند و باعزاز و اکرام تمام
خدام ایشان را در منازل خوب و مواضع مرغوب فرود آوردند و باعث گشته ایشان را با حسن بیگ
ملاقات فرمودند و حسن بیگ غایت اکرام و احترام بتقدیم رسانید و تحف و هدایای پادشاهانه گذرانید
و با برام تمام التماس باشیدن کرد ایشان ملازمت والده کهنسته خود را بهانه ساخته متوجه خراسان
شدند و چون بهرات رسید میرزا سلطان حسین در مرو بود خبر مقدم شریف ایشان که بوی رسید
بعضی از معتمدان خاص را باتحفهای لایق مصحوب مکتوب مشتمل بر وفور اخلاص و نیاز برای ایشان
فرستاد و در اول آن مکتوب این بیت نوشته بود که بیت اهلاً بمقدمک الشریف فانه + فرح القلوب و
نزهة الارواح ؛ و مقارن این حال رقعهٔ امیر نظام الدین علی شیر و رسید مشتمل بر این رباعی
که رباعی انصاف بده ای فلک مینا فام :: تا زین دو کدام خوبتر کرد خرام :: خورشید
جهانتاب تو از جانب صبح :: یا ماه جهانگرد من از جانب شام + بخط شریف حضرت مخدوم
دیده شده است که بر ظهر کتابی نوشته بودند که اتفاق سفر مبارک از دار السلطنت هرات حمیت
عن الآفات ورشا نزدهم ربیع الاول سنه سبع وسبعین وثمانمائه واقع شد و اواسط جمادی الاخر
به بغداد رسیده شد منتصف شوال بکنار دجله اتفاق افتاده و هم از آنجا قافله روان شد
غره ذی القعده و از نجف حضرت امیر کرم الله وجهه و رضی الله عنه به بیابان در آمد و بیست و دوم
یا سوم توفیق نزول بمدینه رسول صلی الله علیه وسلم دست داد و ششم ذی الحجه بمکه شریف زادها
الله تعالی اشرفا رسیده شد یا زدهم بجانب شام نیت ارتحال واقع شد بیست و پنجم ما
بمدینه شریف رسیده شد بیست و هفتم رحلت افتاد و در راه اواسط عشر اخیر محرم به دمشق
نزول واقع شد بعد از نماز جمعه چهارم ربیع الاول از محروسه دمشق مراجعت بخراسان
اتفاق افتاد و دوازده روز را بحلب رسیده شد روز دوشنبه بیستم ربیع الثانی از بلدهٔ حلب

بجانب قلعۂ بیره روانه شدیم بیست وچهارم جمادی الاولی به تبریز رسیده شد و ششم جمادی الاخری بجانب خراسان توجه افتاده هلال رجب بیک منزل پیش ور زمین ری نموده شد و روز جمعه سیزدهم شعبان بشهر هرات نزول واقع شد و کان ذلک فی سنة ثمان وسبعین وثمانمائه من نفایس انفاسه المسموعة قدس سره وآن در ضمن بیست رشحه ایراد می یابد

رشحه ۱ روزی بتقریبی میفرمودند که اصالت نزد اهل تحقیق نه آنست که آبا و اجداد کسی از جنس امراء و وزرا بوده باشد یا در سلک فسقه و ظلمه منتظم بود بلکه اصالت عبارت از حسن جوهریست که در ذات انسان می باشد چون فطرت سلیم و سرشت پاک وانچه مردم در افراد انسانی آنرا اصل می پندارند عین بد اصلیست

رشحه ۲ میفرمودند که مردم بد نفس چون خواهند که عیب کسی برشمارند اول بدیهایی که در ذات ایشان موجود است برزبان ایشان جاری می شود آن بفهم ایشان نزدیکتر است

رشحه ۳ میفرمودند که بهمه گدایان وسایلان شفقت و مرحمت می باید نمود و لقمهٔ از بد و نیک دریغ نمی باید داشت نظر دران می باید کرد که موجد ایشان کیست جنیدی و شبلی حاجت نیست تا بوی احسان کنند و هیچ عالی همتی و پرهیزگاری بگدائی بدر خانه این کسی نخواهد آمد از کجاست که دران و رند و لباس مجهول صاحب دولتی نیست و اکثر چنین واقع است که اولیاء حق سبحانه ستر حال خود بصورت بی سروپایان میکنند

رشحه ۴ روزی ایشان از کسی پرسیدند که در چه کاری گفت حضوری دارم و پای در دامان قناعت پیچیده ام و در کنجی بفراغت نشسته فرمودند حضور و عافیت نه آنست که پای در کرپاسی در گوشهٔ نشینی عافیت آنست که از خود باز رسته باشی آن زمان خواه در کنج نشین و خواه در میان مردم باش +

رشحه ۵ میفرمودند که علامت بوالفردی آنست که دائم کسی محزون و اندوهناک بود در کارخانه الٰهی فارغ نشستن خوب نیست کسی را که حزنی و اندوهی نیست از وی بوی غفلت می آید و کسیکه حزنی و اندوهی دارد از وی بوی جمعیت حضور می آید نسبت خواجگان ما قدس الله تعالی ارواحهم در صورت حزن و اندوه ظاهر می شود

رشحه میفرمودند که محبت ذاتی آنست که یکی را دوست دارد و آنرا سببی و جهتی معلوم نباشد و این در میان مردم بسیارست کسیکه وی را انجذاب حق سبحانه چنین محبتی پیدا شود آنرا محبت ذاتی گویند و این بهترین انواع محبت است نه آنکه هرگاه که لطفی بیند دوست دارد و هرگاه که عنفی بیند بی میل شود

رشحه کسی پیش ایشان میگفت که فلان درویش ذکر جهر بسیار میگوید خالی از ریائی نمی نماید فرمود که ای فلان فردای قیامت همان ذکر ریائی او را کفایت ست از همان ذکر ریائی او نوری پیدا شود که همه صحرای قیامت را روشن گرداند پس فرمودند که گفته اند ذکر جهر را خاصیتی ست که ذکر خفیه را نیست زیرا که چون نفس متعقل مفهوم ذکر محقق گشت اولاً متخیله بتخیل لفظ آن متاثر میشود ثانیاً و قوت ناطقه به تکلم ثالثاً و قوت شامه بسماع رابعاً و قوت متخیله بار دیگر و همچنین نفس و قوت عقلیه و این حرکتی ست دوریه بر وفق حرکت دوریه وجودیه و در طلب تحقق بآن حرکت معنوی نسبت باین حرکت که صورت آن حرکت معنویست محل حصول آن تحقق است

رشحه روزی شخصی در مجلس شریف ایشان گفت که یکی از اکابر نوشته که حق سبحانه فرموده که انا جلیس من ذکرنی کسی را که این حال باشد چون ذکر جهر گوید فرمودند که در جلیسی که صد کار ناشایست و فعلهای ناخوش صادر میشود این ملاحظه نیست چون است که در ذکر جهر این ملاحظه میکنند حق سبحانه بظاهر و باطن محیط همه است ذکر جهر هم خوب است

رشحه کسی از ایشان پرسید که سبب چیست که حضرت شما تصوف کم میگویند فرمودند که انکار که یکدیگر را زمانی بازی داده ایم

رشحه میفرمودند که کلمات قدسیه اولیاء الله قدس الله تعالی ارواحهم مقتبس از مشکوٰة حقیقت حضرت رسالت ست صلی الله علیه وسلم همچنانکه تعظیم قرآن و حدیث واجب ست تعظیم کلام اولیا نیز لازم باسخنان ایشان بادب و حرمت زندگانی باید کرد تا کسی از خود برخورداری یابد

رشحه شیخ کمال الدین عبدالرزاق کاشی قدس الله تعالی سره در یکی از مصنفات خود نوشته که بسم الله ای بالانسان الکامل نزد بعضی از علمای وقت این معنی بغایت صعب نمود که تفسیر آن کلمه باین عبارت چگونه است روزی بحضرت مخدوم عرض کرده شد و ازان معنی استکشاف نموده آمد

فرمودند آن عبارت تفسیر لفظ اسم ست نه تفسیر لفظ الله

رشحه ۱۲ روزی میفرمودند که امروز ما را در خاطر افتاد و جائی دیده ایم که مظهر عالی الحقیقة صورت منطبعه است در آئینه نه عین آئینه زیرا که مظهر آنست که حکایت کننده باشد از حال ظاهر و اوصاف و احکام وی در ان مظهر ظاهر باشد و جوهر آئینه را این حالت نیست غرض ایشان ازین سخن چیزی دیگر بود باین تمثیل فرمودند

رشحه ۱۳ بعضی از عزیزان که بملازمت ایشان رجوع دائم داشتند میفرمودند که روزی در مجلس وعظ خواجه شمس الدین محمد کوسوئی قدس سره بودیم بر سر منبر فرمودند که مدتی بود که آن سخن اهل شرع فشارش قبر را بنسبت همه کس از مومن و کافر حق داشته اند و گفته اند فشارش بوجهی که خواهد بود جانب راست بچپ رود و طرف چپ براست آید مشکل بود چه بی تردد این صورت عین تعذیب است پس آنرا در حق انبیا و اولیا بلکه در حق صالحان و مومنان چگونه تصور توان کرد تا ناگاه بخاطر چنین رسید که غرض از بردن و آوردن چپ و راست آنست که جسمانی را بروحانی برند و روحانی را بجسمانی آرند و چون این توجه که خواجه فرموده اند بروجهی اجمال بود روزی از حضرت مخدوم پرسیده شد که این سخن چه معنی دارد فرمودند که صوفیه قدس الله ارواحهم برزخ را قبر میگویند و برزخ عبارت از مرتبه که واسطه است میان عالم جسمانی و عالم روحانی پس معنی این سخن که روحانی را بجسمانی آرند آنست که روح را مصور سازند بصورت مثالی یعنی او را صورت مقداری که عبارت از کمی و کیفی تواند بود پیدا شود و آنکه جسمانی را روحانی سازند مراد از جسم اینجا آن بدن کاین در حیط قبر نیست چه روح مجرد او را تمام فرو گذاشته است بلکه مراد آنست که طائر روح را که اول تعلقی باین جسم کثیف داشته است و از ان تثبیت او را بمجاز جسمانی میگفته اند بعد از مفارقت ازین جسم کثیف در هوای انقطاع او را متعلقی دیگر پیدا شود بغایت لطیف که نسبت بآن متعلق او را روحانی گویند و وجه دیگر این سخن را آنست که درین عالم صفات روحانی مخفی و مستتر است و صفات جسمانی و صفات جسمانی ظاهر و پیدا است پس هر شخصی از افراد انسان که درین عالم کون و فساد است صفات انسانی از وی ظاهر است و صفات سبعی و شهوی در وی مخفی چون گفته اند که جمیع معانی در ان عالم مصور خواهد شد بروجهی که هر در وی صفتی از صفات سبعی مبطن بوده باشد آنکس در صورت آن سبع ظاهر خواهد شد پس هر آئینه روحانی که آن صفت معنوی مستتر است جسمانی شود و جسمانی که آن صفتی ست از انسان الکون ظاهر ست روحانی شود یعنی مخفی و مستتر گردد درین دو وجه که گفته شد

تعذیب نخواهد بود

رشحه روزی عزیزی در مجلس ازایشان این حدیث پرسید که رسول صلے اللہ علیہ وسلم فرموده است که یوجر ابن آدم فی نفقته کلها الا شیئاً وضعها فی الماء والطین آدمی در همه نفقات خویش در آخرت مزد و ثواب می یابد مگر آن نفقه که در آب وگل صرف کند پس بنابراین حدیث لازم می آید که ساختن بقاع خیر را از مساجد ومعابد ورباطات وامثال آن در آخرت هیچ اجری نباشد ایشان فرمودند که ما را درین حدیث معنی دیگر بخاطر میرسد که مراد بآب وگل عالم اجسام بود مقصود آنست که آدمی هر نفقه که کند مزد یابد مگر آن نفقه که همت ونیت در آن متجاوز از عالم اجسام نباشد وخاص از بهر فواید وحظوظ جسمانیت ولوازم آن
رشحه میفرمودند که اگر تحصیل علم اولین وآخرین کرده باشد در نفس آخر هیچ علمی او را دستگیری نخواهد کرد وهمه معلومات از لوح مدرکه محو خواهد شد مگر آنکه ملکه حضور وآگاهی حاصل کرده باشد آنچه در نفس آخر دستگیری میکند همین است جوانی غنیمت است چند روزی ریاضتگی می باید گرفت وکنجگی می باید نشست وملکه حاصل باید کرد که خاطر از مزاحمت نفی واثبات خلاص شود
رشحه میفرمودند که در طریق خواجگان قدس اللہ اسرارهم کم کسی دیده ایم که در وی یک نوع چاشنی در قبولی نبوده باشد هدایت این طائفه است ونهایت مشائخ دیگر هر کرا این طائفه قبول کردند نادرست که دست از وی باز گیرند هر چند بنا بر غلبه احکام نفس وهوا بر کنار می افتد باز او را در میان میکشند
رشحه میفرمودند که بعضے مردم چیزهای عجب میخورند مثل خمر وبنگ از برای آنکه ایشان را کیفیتے خوشی حاصل شود کسیکه خمر خورده از دائره اسلام بیرون رفته یا دوی وسبعی گشته که خلق خدای از وی در تشویش اند وآنکه بنگ خورده خری یا گاوی شده که غیر شهوت راندن وچیزی خوردن هیچ نمیدانند واین حال حضور وکیفیت نام کرده هیچ کیفیتے خوشتر از هشیاری نیست که از حال خود آگاه بود کسے که حضور وکیفیت ازین چیزها پیدا میکند آن کیفیت هم در خور سر وریش ولیست وهم درین عالم اثر آن در سر وریش وی ظاهر است ولیسے مردم بینک مبتلاے این چیزها اند
رشحه میفرمودند که پیری آخرت جوانی است هر وجے که در جوانی میگذرانند در روزگار پیری اثر آن بر بشره ایشان ظاهرے شود
رشحه روزی بوالفضولی باره که دم از زهد وتقوی میزد بمجلس شریف ایشان آمده بود طعام آوردند

واتفاقاً نمکدان حاضر نبود وی خادمان را گفت نمکدان بیارید تا ابتدا به نمک کنیم ایشان بر سبیل طیبت فرمودند که نان نمک دارد پس بطعام خوردن مشغول شدند درین اثنا کسی را دید که نان را بیکدست بشکست بآن کس تعرض کرد و گفت نان بیکدست شکستن مکروه است ایشان فرمودند وقت طعام خوردن دردست و دهان مردم نگریستن از آن مکروه تر است وی ساکت شد بعد از زمانی باز بسخن آمد و گفت در وقت طعام خوردن سخن گفتن سنت ست ایشان فرمودند که پر گفتن مکروه است نگم تا آخر مجلس خاموش بود

رشحه روزی کسی از ایشان التماس نمود که مرا تعلیمی فرمایند که بقیة العمر بآن مشغول باشم فرمودند که کسی از حضرت مخدوم ما مولانا سعد الدین قدس سره همین التماس کرده بود ایشان دست مبارک بر پهلوی چپ نهادند و اشارت بقلب صنوبری کردند و فرمودند که باین مشغول باشید که کار همین است یعنی دوام توجه و قوت قلبی را لازم گیرید و متضمن این معنی ست آن رباعی که فرموده اند رباعی ای خواجه بکوی اهل دل منزل کن + در پهلوی اهل دل دلی حاصل کن + خواهی بینی جمال محبوب ازل + آئینه تو دل است رو در دل کن ؛

من خوارق عادته قدس سره عزیزی از جملهٔ علما و متقی که در سفر حجاز از هرات همراه ایشان رفته بود وی فرمود که من در بغداد مریض شدم و مرض من امتداد و اشتداد یافت و ایشان مرا دیر پرسیدند و از آن جهت بغایت ملول بودم تا روزی یکی از یاران بتعجیل آمد و گفت اینک ایشان بعبادت تو می آیند از آن بشارت مرا کیفیتی و طبیعت من قوتی گرفت که سر از بالین بر داشتم و بر فراش خود باز نشستم ناگاه ایشان در آمدند و نزدیک من نشستند و از احوال من پرسیدند و فرمودند که مرض تو دیر کشید من این بیت مشهور خواندم بیت گر بر سر بیمار خود آئی بعیادت + صد ساله امید تو بیمار توان بود ؛ ایشان بر سبیل انبساط فرمودند که بیت بر ما میخوانی بعد از آن لحظه مراقب شدند و سکوت کردند و در آن اثنا عرق بر جبین من نشست ایشان سر بر آوردند و قطرات عرق بر جبین من دیدند فرمودند که تکیه گیر تو انم بود که باین عرق تخفیفی در مرض پیدا شود من تکیه گرفتم و ایشان برخاستند و کسان من مرا با جامهای زیادتی پوشیدند و عرق بسیار از من روان شد و همان روز تپ مفارقت کرد و بعد از سه روز برخاستم و بملازمت ایشان رفتم یکی از صلحای موالی که وی نیز در سفر حجاز همراه ایشان بوده است حکایت کرده است که بعد از مراجعت چون بحلب رسیدیم کسی

بمنزلی نزول کردم من در کاروان سرائی فرود آمدم و بیمار شدم و ضعف من آنچنان مستولی شد که از حیات
قطع طمع کردم و رفیقان از من نا امید شدند گرمگاه روزی بود و در خانه من پیش کرده بودند ناگاه دیدم
که کسی در راه اندک باز کرد چنانچه گوشهٔ دستار وی نمود لیکن ندانستم که چه کس بود با خود گفتم هم از یاران
من است که آمده تا از حال من خبری گیرد و بگمان آنکه من در خوابم توقفی میکند که مبادا بیدار شوم گفتم
هر که هست درآید و میدانستم که ایشان را از مرض من آگاهی است اما گمان نداشتم که بر سر بالین من آیند
چون در باز شد دیدم که خانه از فروغ روی ایشان روشن گشت مرا کیفیتی شد که خواستم برخیزم و در من
خود قوت برخاستن یافتم و حال آن بود که درین مدت مرا مجال حرکت نبود فرمودند که ساکن باش
همچنان برحال خود قرار گرفتیم و ایشان آمدند و نزدیک من نشستند و فرمودند که چه حال داری مرا
از خفتی که بر دیدار ایشان حاصل شده بود این بیت ایشان بخاطر رسید خواندم که بیت ٭ خوشست
از یاد تو پیوسته جامی ٭ ولی اکنون بدیدار تو خوشتر + دست راست مرا گرفتند و آستین مرا
تا آنجا که آب وضو میرسد در چیدند و بر کنار خود نهادند و چند نوبت دست مبارک خود بر آنجا کشیدند
چنانچه کسی را وضوی نماز دهند و دست من همچنان در کنار ایشان بود که از خود غایب شدند من هم
بر موافقت ایشان چشم خود پوشیدم و متوجه شدم زمانی نیک برآمد چشم میکشادم تا ببینم که ایشان
از آن غیبت باز آمده اند یا نه دیدم که هنوز چشم پوشیده اند باز چشم برهم نهادم چون ساعتی گذشت
سر بر آوردند و دست مرا بر سینه من نهادند و فاتحه خواندند و فرمودند که اطبا ترا چه شربت فرموده اند
گفتم رب بهی و در آن وقت در حلب رب بهی یافته نمی شد گفتند ما ترا شربت بهی فرستیم و برخاستند
و رب بهی فرستادند و در همان ساعت در خود خفت تمام دریافتم و مرض من بعد از سه روز تمام زایل شد
که اثری باقی نماند خدمت مولانا رضی الدین عبد الغفور علیه الرحمة والغفران میفرمودند که روزی فقیر
بحجرهٔ ایشان درآمدم همانا که وقت ایشان مقتضی آن نبود چون این معنی دریافتم اندوه عظیم مستولی شد
و ثقل قوی در جمیع اعضا ظاهر گشت چنانچه طاقت نشستن نماند برخاستم و بیرون آمدم این حالت
مفضی بمرضی گشت و بصعوبت انجامید چنانچه اطبا مایوس گشتند و در روز نهم قلق و اضطرابی
عظیم دست داد و حال متبدل گشت چنانچه جزم شد برفتن آرزوی دیدار مبارک ایشان
کردم ببالین فقیر آمدند در وقتی که در هیچ عضو مجال حرکت نبود و تشویش تمام عرض حال خود کردم

داشتم عامی تلقین شغلی نمودم بآنچه اشارت فرمودند مشغول شدم و احضار صورت ایشان هم با مر ایشان
کردم و ایشان نیز متوجه شدند بعد از لحظه آن کیفیت روی در تنزل نهاد و بحالتی خوش مبدل گشت
و لذت آن حالت بجمیع قوی و اعضا رسید چنانچه برخاستم و دو زانو نشستم چون ایشان سر مبارک
برآوردند مرا نشسته دیدند فرمودند که تشویشی نخواهد بود و فاتحه خواندند و روان شدند فقیر تا در
حجره بمشایعه ایشان رفتم و آن مرض همان روز تمام زائل شد و دیگر گذشت چون ازین قصه چند سال
برآمد یکی از اصحاب حضرت خواجه عبد الله قدس سره از تصرفات حضرت ایشان حکایات
میگفت فقیر این قصه را بوی گفتم همانا که وی رفته و بایشان گفته استدعاء تفصیل آن نموده فرموده اند
که چون صورت حال و غلبه مرض وی را شنیدیم متالم شدیم ببالین وی آمدیم و مشغول گشتیم که
بار از وی برداریم دیدیم که مرض از وی برخاست و بما متوجه گشت تضرع نمودیم که ما را تحمل
این بار نیست از ما نیز در گذشت عزیزی از اهالی و اعیان ولایت گیلان چند روز بیمار
شده بوده است و آخر مشرف بر موت گشته چنانچه اولاد و اصحاب و عشائر را تربا و متعلقان وی
گریبان با چاک کرده اند و خروش و افغان برآورده و بترتیب تجهیز و تکفین مشغول شده اند ناگاه
درین محل آثار حس و حرکت در وی پیدا شده و اندک اندک ازان سکرات و غمرات افاقت
یافته و در همان روز از فراش برخاسته با کمال صحت و عافیت و هر که بر آن حالت وقوف داشته اند
متعجب و متحیر مانده اند و کسی بر حقیقت آن حال اطلاع نیافته بعد ازان تا چندگاه با بعضی از محرمان
و مخصوصان در میان نهاده که دران اشتداد و اضطراب مرض که روح من نزدیک بمفارقت
رسیده بود حضرت مولانا نور الدین عبد الرحمن جامی ظاهر شدند و التفاتی نمودند که مرض من فی الحال
زائل شد و بعد ازین واقعه آن عزیز گیلانی مقدار بیست هزار دینار کپکی را اجناس نفیسه از صوف
و کتان و غیر آن بطریق معامله گویان نزد ایشان فرستاده و نیازمندی بیحد و غایت کرده التماس
طریقت نموده و ایشان رساله مختصر مفید در طریق خواجگان قدس الله تعالی ارواحهم نوشته در برای
وی فرستادند و در آخر آن رساله چنین نوشته اند که گفتن و نوشتن امثال این سخنان نه طریقه
فقیر بود اما چون از انجانب رائحه اخلاصی بمشام ذوق رسید باعث تقریر و تحریر این معانی شد
رباعیه با این همه بی حاصلی و هیچ کسی ٭ درمانده بپای رسائی و بوالهوسی ٭ دادیم نشان ز گنج مقصود ترا ٭

اگر ما نرسیدیم تو شاید برسی ۞ و مثل این واقعه دیگری را از اعزهٔ بلخ واقع شده بوده است و جمعی
که آن عزیز را دیده بودند و از وی آن قصه را شنیده حکایت میکردند در راه حجاز عربی که اشتران بار
ایشان بکرایه داده بوده به اشتری خوب که خاصه ایشان بوده است طمع کرده و بمبالغه و ابرام تمام از
ایشان خریده و بجای خود بهاء داده و در زیر بار کشیده و بعد از ده روز در بیابان اشتر فرومانده و
در پای تل ریگی مرده است آن عرب نزد ایشان آمده و آغاز خشونت و بیحیائی کرده که شتر شما معیوب
و معلول بوده که بمن فروخته اید و در روی ایشان بسی درشت گفته و بهای او پیدا کرده و زر خود را با برام تمام
گرفته ایشان فرموده اند که درین عرب تغیری شده است غالباً مرگ او نزدیک است چون از آنکه بازگشتند
و بپای همان تل ریگ رسیده اند عرب افتاده و مرده و بر آن تل ریگش برا دفن کردند جمعی از اصحاب که در
سفر حجاز همراه ایشان بودند چنین فرموده اند که فتحی سواد خوان که در بغداد به روافض در آمیخت و آن ایام
گرفته بر انگیخت و مرده و ده مطرود نظر سعادت اثر ایشان شد و حج ناگذارده از بغداد بجانب تبریز
برگشت هنوز ایشان از مکه مراجعت نکرده بودند که وی در تبریز وقت شام اسپ خود را جو داده بود تا
بعد از ساعتی آمده دست در توبره کرده تا معلوم کند که اسپ تمام جو خورده یا نی فی الحال اسپ دهن
فراز کرده و انگشت شهادت وی را بدندان گرفته و از بیخ بر کند و وی از غایت صعوبت و شدت الم
آن مرده است و جان بسختی و بدبختی سپرده و خدمت مولانا شمس الدین محمد روجی علیه الرحمه که از کبار اصحاب
حضرت مولانا سعد الدین بود چنین فرمودند که روزی با خدمت مولانا نور الدین عبدالرحمن جامی
بر کنار رود مالان نشسته بودیم در فصل طغیان آب ناگاه خارپشتی مرده بر روی آب ظاهر شد ایشان
وی را از روی آب فرا گرفتند و دست مبارک وی میکشیدند و هیچگونه اثر حیات از وی پیدا نبود بعد
از لحظه بحرکت در آمد و بر خلاف طبیعت خود میل کنار ایشان نمود و همچنان در کنار ایشان می بود
تا وقتیکه متوجه شهر شدیم ایشان وی را از کنار خود بر زمین نهادند و برخاستند و روان شدند وی
سراسیمه وار از عقب ایشان دوان شد بسی راه از پی ما دوید تا بجائی رسید که از انبوهی و کثرت
سواران و پیادگان ما از نظر او پوشیده شدیم وی نیز ناپیدا شد جوانی صاحب جمال که چندگاه
منظور نظر ایشان بود حکایت کرده است که روزی در ملازمت حضرت ایشان برسم سیر به ده
سیاوشان رفته بودیم و جمعی کثیر از اصحاب و متعلقان همراه بودند چون شب در آمد و وقت خواب رسید

هر کس بگوشهٔ افتاد و ایشان در خانهٔ وسیع یک زاویه اختیار کرده تکیه فرموده‌ند و شمعی بزرگ تا صباح آنجا می سوخت
و من نیز دران خانه در گوشهٔ بخواب رفتم که دورترین جای بود از ایشان چون دو سه ساعتی گذشت
بی موجبی بیدار شدم خود را بر هیأت قعود و تشهد نشسته دیدم متعجب شدم و با خود گفتم این چه حالت
است من خود را وقت خواب دراز کشیده بودم و حالا برین هیأت نشسته می بینم چون نیک نظر کردم دیدم
که حضرت ایشان بجای خود دو زانو مراقب نشسته اند من باز تکیه کردم و در خواب شدم زمانی
گذشت بازبی جهتی بیدار شدم و همچنان خود را بر هیأت دو زانو نشسته یافتم تحیر من زیاده شد
و آن شب چند کرت این صورت واقع شد آخر دانستم که بواسطه توجه خاطر شریف ایشان است
بیرون رفتم و وضو ساختم و آمدم و تا صباح پیش ایشان به دو زانو نشستم عزیزی از مخلصان
ایشان نقل کرده است که مرا داعیهٔ شد که از شهر بسمرقند نقل کنم و رخت اقامت بآنجا کشم چون
پیش ایشان آمدم و داعیه خود را عرض کردم فرمودند که بغایت مناسب است زود از شهر بیرون
آی و در زود آمدن اهمال مکن که فرصت غنیمت است و حوادث در کمین و بنا به اهتمام کردم که خادم
را طلبیدند و منزل تعیین فرمودند و بار دیگر در زود آمدن مبالغه نمودند چون بشهر آمدم بنا بر بعضی
عوارض و موانع دران داعیه فتوری واقع شد و از ان عزیمت گشتم بعد از هفته دزد در خانهٔ من
افتاد و هزار شاهرخی نقد داشتم آنرا با هر متاعی که دران خانه بود پاک برد و مرا عریان ساخت روزی
حضرت مولانا سیف الدین احمد شیخ الاسلام هرات با سائر اصحاب تدریس بصحبت شریف ایشان
آمده اند و ایشان بعد از تقدیم مراسم ضیافت خوانندگان و سازندگان را فرموده اند تا دران
مجلس غزلها خوانده اند و نقشها پرداخته و سازها نواخته اتفاقاً بعد از ان صحبت به دو سه روز
حضرت مخدوم بجانب نزیارتگاه برسم سیری بیرون رفته اند و آنجا با شیخ شاه که از مشائخ منور
مین بوده ملاقات کرده اند و کیفیت صحبت شیخ اسلام و خوانندگی و سازندگی آن مجلس پیش از رفتن
ایشان بشیخ شاه رسیده بوده است در اثنای صحبت شیخ بایشان گفته است که شما مقتدای علمای عالم
و پیشوای عرب و عجم باشید چگونه است که در مجلس شریف شما نی و اسباب طرب می نوازند و اصول دائره
و امثال آن میسازند چون شیخ این اعتراض کرده است ایشان سر پیش گوش وی برده اند و سخنی
در پرده گفته‌اند که سر و ضمنا بسمع وی رسانیده که هیچکس از اهل مجلس بر مضمون آن اطلاع نیافته است

یکبار فریادی از نهاد شیخ برآمده وبیهوش افتاده وبعد اززمانی چون بحال خود آمده درنظر ایشان نیازمندی
بسیار نموده دیگر بامثال آن سخنان زبان نگشوده والد این فقیر علیه الرحمه میگفتند که روزی بعضی تفاسیر پیش
داشتم ودر کریمه ایة لهم اللیل نسلخ منه النهار نظری وتاملی میکردم ناگاه درخاطرم افتاد که این آیت را
بحسب تاویل بران معنی حمل میتوان کرد که از نهار نور وجود گیرند واز لیل ظلمت عدم خواهند یعنی
هرگاه که از وجود ایشان مرتفع شود درظلمت عدم باشند بعد از خطور این معنی نیت کردم که این صورت
را بحضرت مخدوم عرض کنم روز دیگر حرام ملازمت بسته پیش ایشان رفتم چون
نشستم فرمودند که شما را در مطالعه تفاسیر هیچ وقتی آنچنان می باشد که در بعضی آیات قرآن
معنی مناسب مشرب این طائفه بخاطر آید که در کتب قوم بنظر شما نرسیده باشد نظر بر کنند من بشرح
آن مقدمات قیام نمودم وایشان تحسین فرمودند دانشمندی فاضل که از کبار تلامذه حضرت
بود چنین فرمود که روزی قصد ملازمت ایشان کرده اند از شهر متوجه سرفراز شدم در بیرون شهر نزد
لنگر مولانا محمد جوانی بغایت صاحب جمال پیش آمد و بی اختیار رگید ونظر بجانب وی افتاد ومقارن
این حال شخصی میگذشت که نمدهای رنگین پوشیدنی بر دوش داشت گوشه نمدی چنان بر چشم راست
من می آمد که پنداشتم تیری بود که بر چشم زوند ساعتی بر لنگر نشستم وآب بسیار از چشم بچکید
بعد از ان بملازمت ایشان رفتم ودیدم که با جمعی از عزیزان بر در مجلس نشسته اند من هم نشستم بعد
لحظه سر مبارک بر آوردند و فرمودند درویشی در طواف حرم بجوانی صاحب جمال نظری کرده
وحشتی پیدا شده ودر روی وی چنان طپانچه زده که یک چشم وی آب شده ودر روی وی فرود
پس هاتفی آواز داده که نظرة بلطمة ان زدت فزدنا یک نظر بیک طپانچه اگر زیاده کنی ما هم
کنیم بعد از تقریر این سخن روی بفقیر کردند و فرمودند چشم نگاه می باید داشت تا دست نگاه داشتن
عزیزی از اهل علم وصلاح که بحضرت مخدوم اخلاص وبازگشت تمام داشت چنین گفت که روزی
بنیت ملازمت ایشان بسمرقند رفتم وایشان در درون حرم بودند وعزیزی از صوفیه آنجا
منتظر ایشان نشسته بود واز هر جا سخنی میگذشت در اثنای سخن از حضرت شیخ محی الدین
العربی قدس سره نقل کرد که ایشان فرموده اند که هر سال در گذشتن مدت دوازده
وحشت عموم در یکی از ماههای دوازده گانه وارد شده وهر ماه که باشد بی قید

تخصیص محسوب ست ومخصوص بماه رمضان نیست فقیر از استماع این نقل بغایت متاثر وملول گشتم
زیراکه بحضرت شیخ محی الدین عقیده تمام داشتم واز وی بامثال این سخنان راضی نبودم فی الحال
ازان مجلس برخاستم وحضرت مخدوم را ملازمت ناکرده بشهر آمدم وآن عزیز ایشان را ملازمت ناکرده
ازعقب من بیرون آمد من روز دیگر بجهت تحقیق این سخن بملازمت ایشان رفتم وپیش ازانکه عرض حال کنم
ایشان بانقای هر نوع از مقدمات زبان بگشادند تا سوق کلام بدان انجامید که فرمودند مارا از طور وطریق
فقهای زمان خود راضی می باید بود که حضرت شیخ محی الدین قدس سره در کتاب فتوحات مکیه در مذهب بعضی
فقهای زمان چنین نوشته اند که در فلان وقت شخصی از زمره فقهای مصر بنا بر مصلحت رای سلطان
وقت بمثل چنین صورتے درباب روزهٔ فرض فتوی نوشت یکی از فرزندان مولانا جلال رومی
قدس سره که شیخی بود وعارف از روم بخراسان آمده بود وچند وقت بملازمت حضرت مخدوم
بود وایشان بوی التفات بسیار داشتند وبرای وی بر سر مزار علیحده منزلی تعیین کرده بودند روزے
میفرمودند که درین ایام شبی حضرت مخدوم بمنزل ما تشریف آوردند نماز خفتن گذاردیم وبخدمت ایشان
بصحبت نشستیم تا وقت صبح بطریق سکوت وآن شب بر من چون یک نفس گذشت میگفت همانا که طریق
خواجگان قدس الله ارواحهم چنین ست که تا بحال کسی التفات نکنند وی را چیزی حاصل نمیشود وے
حکایت کرد که شبی براهی افتادم هوا بغایت تاریک بود وباران می بارید درحین اضطرار توجه بطرف
ایشان کردم راه روشن شد واز تشویش ظلمت خلاص یافتم

در تاریخ وفات حضرت مخدوم وایماے ثمرات شجرهٔ ولایت ایشان

چون خدمت مولوی استادی مولانا رضی الدین عبدالغفور علیه الرحمه والغفران در تکملهٔ حاشیه نفحات
الانس که مشتمل بر ذکر فضائل وشمائل حضرت مخدوم است کیفیت انتقال وارتحال ایشان را بطریق
تفصیل آورده اند وآن کتابی ست مشهور ومضمون آن بر السنه مذکور لاجرم اینجا بطریق اجمال
ایراد می یابد بدانکه ابتداء مرض ایشان روز یکشنبه سیزدهم ماه محرم الحرام سنه ثمان وتسعین وثمانمائة
بود ودر صباح جمعه که روز ششم عروض مرض ایشان بود نبض ایشان ساقط شد وچون بانگ سنت نماز
جمعه دادند نفس مبارک ایشان منقطع شد واز فنا دار بقا رحلت فرمودند وفضلای وقت وشعرای
زمان در مرثیه وتاریخ وفات ایشان قصائد ومقطعات ورباعیات بسیار گفتند ازانجاهست این قطعه

قطعهٔ اولی غوث آفاق حضرت جامی ؛؛ کان فی مقلة الوری نورا ؛ چون عنان تافت از دیار فنا
کرد در کعبهٔ بقا ورا ؛؛ سال و ماه وفات روزش بود ؛؛ پانزدهم روز ماه عاشورا + قطعهٔ ثانی جامی
که بود بلبل جنت قرار یافت ؛؛ فی روضة مخلدة ارضها السماء ؛؛ کلک قضا نوشت روان بهر از بهشت
تاریخه و من دخله کان آمنا + مخفی نماند که خدمت خواجه کلان ولد بزرگوار حضرت مولانا سعد الدین
کاشغری قدس سره دو صبیه داشتند که یکی بحبالهٔ حضرت مخدوم در آمده و دیگری بوالدهٔ راقم این حروف
شده و درین معنی گفته شده بود قطعه دو کوکب شرف از برج سعد ملت و دین + طلوع کرد و بر آمد بسان
دُر ز صدف ؛؛ از آن یکی بصفا گشت بیت عارف جام ؛؛ وزین خجسته بال صفی شد اوج شرف + و حضرت
مخدوم را از آن صبیه چهار پسر سعادت اثر بوجود آمده است و فرزند نخستین ایشان یک روز بیش زنده
نبوده و باسمی مسمی نشده اما فرزند دوم ایشان خواجه صفی الدین محمد بوده است و وی بعد از یکسال
فوت شده و ایشان از وفات وی بغایت متاثر شده اند چنانچه از مرثیه که برای وی نظم کرده اند و در
دیوان اول مرقوم است معلوم میشود و از اتفاقات عجیبه آنست که لقب وی را که صفی ست بعد از
وفات وی تخلص این حقیر ساخته بودند و لقب این فقیر را که فخر است تاریخ ولادت وی کرده بوده اند
چنانچه درین رباعی که از خط مبارک ایشان نقل افتاد نظم فرموده اند که رباعی فرزند صفی دین محمد که
جهان + شد زنده باو چنانکه تن زنده بجان ؛؛ چون شد بوجود او جهان فخر کنان ؛؛ شد سال ولادت
وی از فخر عیان + و بعد از نقل وی امیر نظام الدین علی شیر در تاریخ وفات وی این فقره مشتمل بر چهار
کلمه را مرتب ساخته پیش حضرت مخدوم فرستاده بوده است که بقای حیات شما باد اما فرزند سوم
ایشان خواجه ضیاء الدین یوسف بوده و تاریخ ولادت وی چنانچه بخط مبارک ایشان دیده شده برین
وجه است که ولادت فرزند ارجمند ضیاء الدین یوسف انبته نباتا حسنا فی النصف الاخیر من لیلة الاربعاء
التاسع من شهر شوال سنه اثنتین و ثمانین و ثمانمائة روزی حضرت مخدوم در مزار بر کنار حوض آب که
در شمال مسجد قدیم واقع است نشسته بودند یکی از خدام خواجه ضیاء الدین را بر دوش گرفته از حرم
بیرون آورد ظاهراً خواجه در آن وقت پنج ساله بود چون نزدیک رسید گفت بابا من خواجه عبید الله را
ندیده ام ایشان تبسم شدند و فرمودند که تو خواجه را دیده اما بخاطرت نمی آید پس گفتند که درین اوقات شبی
چنان بخواب دیدم که حضرت خواجه عبید الله درین موضع حاضر شدند و اشارت بر واقی کردند که بر شمال مسجد

واقع است ومن ضیاء الدین یوسف را بر روی دست گرفته پیش ایشان آورده ام وگفتم امید وارم که نظر عنایتی بجانب این طفل اندازند و وی را بشرف التفات وقبول مشرف سازند حضرت خواجه او را از روی دست من فرا گرفتند و دهان مبارک بر دهان او نهادند وچیزی بغایت سفید از دهان مبارک خود در دهان او ریختند چنانکه دهان او از آن پر شد وچیزی زیاده آمد بعد از آن او را بدست من دادند ومن از خواب در آمدم ومضمون این واقعه را در دیباچهٔ خورد نامهٔ اسکندری در اثناء منقبت حضرت ایشان نظم کرده اند و اما فرزند چهارم خواجه ظهیر الدین عیسی بود که بعد از ولادت خواجه ضیاء الدین یوسف بمدت نه سال متولد شد وتاریخ ولادت وی چنانچه از خط مبارک ایشان نقل افتاده نسبت که ولادت فرزند ارجمند ظهیر الدین عیسی وسط وقت الظهر من یوم الخمیس خامس محرم سنه احدی وتسعین وثمانمائة انبته الله نباتا حسنا ورزقه الله سعادة الدارین بجده وآله الطیبین الطاهرین وبعد از چهل روز کمابیش وفات یافت و ایشان در تاریخ ولادت ووفات وی این دو قطعه نظم کرده اند قطعه فرزند ظهیر دین پنجم ز محرم ؛؛ در تنفیف ظهر شد آرام دل ما ؛؛ چو ز ملک عیسی نشد از غیب اشارت ؛؛ جستیم چو نامش ز رقم نامهٔ اسما ؛؛ ملفوظ ز عیسی چو شمارند نه مکتوب ؛؛ تاریخ ولادت بود وش ز ملک عیسی ؛؛ قطعه اخری نور دیده ظهیر دین که فتاد ؛؛ زادن و بر دنش بهم نزدیک ؛؛ بود بر تی ز آسمان کرم ؛؛ زادن و مردنش بهم نزدیک

مولانا عبد الغفور رحمه الله

لقب ایشان رضی الدین ست از شهر لار بوده اند و از اعیان آن دیار چنین استماع افتاده که از اولاد سعد عباده رضی الله عنه بوده اند که از کبار انصار است و در قبیله خزرج و خدمت مولوی از اجلهٔ تلامذه و اصحاب حضرت مولانا نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سره بوده اند و در همه اصناف علوم عقلی و نقلی یگانه زمان و فرزانه دوران و اکثر مصنفات آنحضرت را پیش ایشان گذرانیده بودند و آنحضرت بعد از مقابله شرح فصوص الحکم در آخر کتاب مولوی این کلمات قدسیه سمات نوشته بودند که تمت مقابلة هذا الکتاب بینی و بین صاحبه وهو الاخ الفاضل والمولی الکامل ذو الرای الصائب والفکر الثاقب رضی الملة والدین عبد الغفور استخلصه الله سبحانه لنفسه ویکون له عوضا عن کل شئ فی اواسط شهر جمادی الاول المنتظمة فی سلک شهور سنه ست وتسعین وثمانمائة وانا الفقیر عبد الرحمن الجامی عفی عنه

خدمت مولوی در تکملهٔ حاشیهٔ نفحات از حال خود باین عنوانان تعبیر کرده اند که فقیری را دغدغهٔ شغل باین طریق دست داده بوده است و بملازمت ایشان آمده و استدعاء تعلیم کرده ایشان او را تلقین ذکر لا اله الا الله محمد رسول الله کرده اند و مشروط بحفظ صورت مبارک خود ساخته آن شخص در همان صحبت بفرموده ایشان مشغول گشته فی الحال در وی اثر معهودهٔ این طائفه بظهور آمده و خود را در فضاے روشن دیده و بیرا لذت قوی و شوق عظیم دست داده و نشان یوم تبدل الارض هویدا گشته این حالت را با ایشان عرض کرده فرموده اند که این سریست که از یار و دوست نیز اخفا باید کرد و بعد بتکرار شغل و کثرت عمل کیفیت بیخودی در وی تزاید می شده روزی این شخصے از بعضے اشغال که سبب فتور این نسبت می شده نزد ایشان شکایت کرده فرموده اند که چاره نیست آن نسبت را باشغلے از اشغال ظاهری جمع می باید ساخت و صحبت کسی را که این نسبت از وی دریافته لازم داشت این ملک دیگر نیست که در بین کس منعکس شده چنان باید کرد که ملک این کس شود و این بدوام صحبت میسر گردد و فرموده اند که اشتغال بامری بحسب ظاهر ضرورست تا این کس از سائر خلق ممتاز نشود و نشانه منونگرود شنیده که شخصے نزد یک بزرگی رفت و التماس تعلیم طریقے کرد فرمود که هیچ پیشه دار گفت نی فرمود که برو پیشه روزی بیاموز که معنی روشن این طائفه بی صورت شغلے نمی باشد و فرمودند که حصول این حالت و تحقیق این نسبت آنی است زیرا که از مقوله ادراک و انفعال است و حقیقت کار اعراض و اقبال است اعراض از ماسوی و اقبال بحق سبحانه و این در یک آن ممکن است نفس آدمی بمنزله مرآتی است که روی بجانب دیگر دارد و بیرا می باید گردانید که رویش بجانب حق افتد عزیزی در صحبت یکی از مشایخ صفقه زده و بیفتاد چون برخاست صوفی برخاست و فرمودند که بعد از آنکه ربط قلب بحضرت حق سبحانه حاصل شد و نسبت آگاهی متحقق گشت گاه این نسبت مذهل ماسواست و این را حال گویند و گاه مذهل ماسوا نیست و این را علم گویند و علم را در حال مندرج دارند و محسوب از حال شمرند و این تفاوت بحسب تفاوت استعداد شخص ست در صفا و کدورت و فرمودند در زمان شغل بذکر چون غیبت معهوده دست دهد آنرا چون خط مستقیم فرض باید کرد چه تخیل این معنی و شغل خیال با مرواحد ممد جمعیت ست حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم امیر المومنین علی را رضی الله عنه فرموده اند که راه را چون خط مستقیم فرض باید کرد و میفرمودند که طریق خواجگان ما قدس الله تعالی روا حهم یک زیبائی دارد

که همه جا با همه کس در همه حال ورزش این نسبت میتوان کرد و ورزش این نسبت را اصل میباید ساخت و بغیر آن بقدر ضرورت پرداخت این نسبت شریف بغایت لطیف است و ویرا حدی مضبوط و وقتی معین نیست بجزوی امری زائل میگردد و گاه در وقتی که شخصی مترقب نیست ظاهر میشود هر گاه در نسبت فتوری شود در جوع بسبب وی باید کرد و ملاحظه نمود که چه چیز مفضی باین شده بدفع آن مشغول باید گشت و می فرمودند که ملاحظه بسیاری از امور حسی هست که ممد نسبت و حالت می شود و مقوی جمعیت میگردد و این امریست نامضبوط و بحسب احوال و اوقات مختلف و متفاوت افتاده است از جمله صحرا که صورت اطلاق ست معین ست ملاحظه معنی اطلاق را و مشاهده جمال صورت معنی هیبت و عظمت است و آواز آب بطریق امتداد و اتصال در وقت مراقبه مقوی مراقبه است و ملاحظه تبعیت ظل مردی ظل را صورت خروج از حول و قوت خود است و ملاحظه چشمان جانوران وحشی و توحش ایشان صورت نسبت حیرت است و ملاحظه جنازه مقوی نسبت فناست و آواز گریه از محبوب گم کرده یاد دهد و میفرمودند که یک روز در ملازمت حضرت مولانا سعدالدین قدس سره میرفتیم اتفاقاً گذر بر دراز گوشی مرده افتاد که چشمانش باز مانده بود فرمودند که عجب استهلاکی دارد و دران حین نسبت ایشان بغایت قوی گشت و میفرمودند که روزی قبضی عظیم واقع شد بصحرا بیرون رفتیم چون نزدیک باغ آهو رسیدیم و اژدها در نظر آمد در خاطر گشت که همانا اینها بحسب استعداد خود از مبداء فیاض فیض میگیرند و بآن آرام و اوند فی الحال قبض برطرف شد و نسبت عظیم فرو گرفت و بسیاری در شبهای ماهتاب چون قبضی حادث شدی بملاحظه سایه و تبعیت وی مرتفع می شد خدمت مولوی میگفتند که روزی پیش ایشان در آمدم و از اختلاط مردم شکایت میکردم میفرمودند که خلق خدا را از عالم بیرون نمی توان کرد چنان باید زیست که خلوع را برین کس دست تصرف نباشد و در آن ایام بتالیف کتاب نفحات الانس مشغول بودند فرمودند که یک صفحه یاد و صفحه نوشته می شود و شعور بنوشتن نیست بلکه قلم بطریق عادت جاری می شود و فرمودند که بعضی اکابر گفته اند که تکلم با شغل باطنی جمع نمی شود این سخن از ایشان بغایت غریب است

من فوائد انفاسه المسموعه و آن در ضمن چهار رشحه ایراد میابد +

رشحه روزی در تحقیق احوال جن سخن میرفت خدمت مولوی فرمودند که حضرت شیخ محی الدین ابن العربی

قدس سره در بعضے از رسائل خود آورده اند که اختلاف است در آنکه ابو الجن ابلیس است یا غیر او وتحقیق آنست که وی غیر ابلیس بوده وابلیس یکی از ایشان است وابو الجن خنثی بوده است وهر دو ران خود را بر هم می سوده وفرزندان ازان تولد می کرده وچون ترکیب وجود ایشان از آتش وهواست که دو رکن خفیف ست لاجرم در ایشان سخافتی وخفتی ست به تخصیص که روح بآن منضم شده باشد وپس ایشان بغایت سبک وسریع السیر وکثیر الحرکت اند وترکیب ایشان بسیار است وبے بنیاد است واندک ایذائی وآزاری یا گرانی وباری که از بنی آدم وغیرهم بایشان میرسد از هم میریزند وهلاک میشوند وازین جهت عمر ایشان کوتاه می باشد وچون جنیان بر کسے ظاهر شوند بصورت ممثل زود بگریزند واز نظر وے غائب شوند وحضرت شیخ قدس سره فرموده اند که طریق حبس ایشان بر وجهے که از نظر نتوانند گریخت آنست که نظر بر صورت ایشان دوزند وبهیچ طرف از یمین ویسار نه نگرند وتا نظر کسے بر صورت ایشان است بهیچ وجه از نظر وے غائب نتوانند شد ومثل محبوسے بر جاے خود بمانند ولهذا کارها وحرکت ها کنند وتسویلات وتخیلات نمایند تا باشد که ناظر بآن توجه کند ونظر وے از ایشان منصرف گردد وایشان بتوانند گریخت وحضرت شیخ قدس سره فرموده اند که تعلیم حبس ایشان برین وجه بتعریف الله است که مرا بآن ملهم گردانید وفرموده اند که در میان جن علم ودانش کم بود وادراکات ایشان در امور معنوی بغایت قاصر بود خصوصًا در معرفة الله واکثر ایشان بلید وبی فهم باشند ودر اختلاط وصحبت ایشان فائده چندان نبود بلکه صحبت ایشان ضرر کند وصفت کبر در نهاد آدمی از مصاحبت ایشان حاصل شود زیراکه ایشان مرکب از جزو ناری وهوائی اند وجزو ناری در ترکیب ایشان غالب ست واز خواص نار است کبر وسرکشی وفرموده اند که در بیابان ها گردبادے که می باشد بعضے ازان اثر مضاربه ومحاربه ایشان است ودر میان آن گرد باد ایشان اند که بایکدیگر در جنگ وجدال اند ومیان ایشان آشوب وفتنه ومجادله ومحاربه بسیار می باشد بواسطه همان تکبر وتجبر که لازم ذات ایشان است وچون یکی از ایشان وفات کند منتقل میشود ببرزخ ودیگر امکان مراجعت به فضاء دنیوی نباشد ومقام وی هم در برزخ بود تا وقتیکه حشر ابد الآباد قایم شود وجمعے که از ایشان دوزخی باشند ومستحق تعذیب در جهنم ایشان را بزمهریر عقوبت کنند چون از آتش چندان متاثر نمیشوند

نمیشوند و اگرچه از آتش دوزخ می شاید که معذب و معاقب شوند چه آن آتش بمراتب از آتش عنصری گرم تر و سوزان تر است

رشحۀ ۲ صاحب کتاب حق الیقین در بیان عبادت اضطراری و رحمت عام ست اد رک ادراک که علم است مستلزم عبادت اختیاری و سیر و سلوک و رحمت خاص ست در شرح معنی این سخن فرموده اند که ادراک را معرفت گفت بنا بر اصطلاحی و مراد ازین ادراک بسیط ست چه حق سبحانه هر که را بر وجهی آفریده که بحسب فطرت واجد وجود حق تعالیٰ است در باب خواطر شیطانی و نفسانی میفرمودند که حضرت شیخ قدس سره در فتوحات آورده اند که شیطان دو است یکی شیطان صوری و دیگری شیطان معنوی شیطان صوری ابلیس است وی گاهی امر حقانی القا کند و در خاطر کسی افگند تا شیطان معنوی که نفس است دران تصرف کند و آنرا از امور باطله گرداند و گاه گاه شیطان معنوی کارها کند که شیطان صوری نتواند کرد مثلاً شیطان صوری القاء سنت حسنه کرد در دل کسی و این از امور حقه است زیرا که در حدیث واقع است که هر که سنت حسنه پیدا کند که تا قیامت بران سنت عمل نماید و یرا از ثواب آن بهره باشد پس شیطان معنوی دران ملقی تصرف کرد و برابر آن داشت تا احادیث بنام پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم وضع کرد و آنرا سنت حسنه نام نهاد تا مردم بآن عمل کنند و ویرا در آن اجری بود و ازان حدیث غافل ماند که هر که دروغ بپیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم بندد جای او آتش ست مثال دیگر هم حضرت شیخ قدس سره فرموده اند که شیطان صوری مثلاً تلاوت قرآن را بآواز بلند در دلی القا کرد و این امر حقانی است پس شیطان معنوی استماع غیر را بآن منضم ساخت تا او را اهالی گویند و آنرا بمرتبۀ سمعه باطل گرداند و امثال این امور بسیار است

رشحۀ ۳ صاحب کتاب حق الیقین در بیان عبادت اضطراری و اختیاری فرموده که آنچنان که نفس ادراک که معرفت است موجب عبادت اضطراری و رحمت عام ست ادراک ادراک که علم است مستلزم عبادت اختیاری و سیر و سلوک و رحمت خاص ست در شرح معنی این سخن فرموده اند که ادراک را معرفت گفت بنا بر اصطلاحی و مراد ازین ادراک بسیط ست چه حق سبحانه هر که را بر وجهی آفریده که بحسب فطرت واجد وجود حق تعالیٰ ست بے شعور بآن و این وجدان بحسب فطرت او را حاصل زیرا که هر چیزی از موجودات که مدرک آن را در یابد اول وجود را دریافته است بعد ازان

آن چیز را پس وجود بمثابهٔ نوریست که اول وی مدرک شود و بادراک بصر آنگاه اشیاء محسوسه چون مدرک
بحسب فطرت واجد وجود حق تعالی است پس متاثر است آثار وجود و لوازم آن بروجه اضطرار و
تاثر انقیاد و تذللی است که ویرا نسبت بوجود حق تعالی واقع است که اگر خواهد و اگر نی متاثر شده و
قبول وجود خارجی و لوازم آن کرده و نفس این انقیاد و تذلل حقیقت عبادتست که بحسب حال
او را حاصلست پس عبادتی است ویرا اضطراری بحسب حال و این ادراک بسیط موجب ظهور
رحمت عام است که عبارت از فیض وجودست که منبسط است بر مدرکه و سائر موجودات و ملقب
است بنفس الرحمن و آن ادراک ادراک را علم گفت بنا بر اصطلاحی یعنی چون ادراک کرد این معنی را که
مدرکه او واجد وجود حق تعالی است و منقاد و مستسلم او بحسب واقع و بحسب حال اینجا خواست که صفت
ارادی او مطابق صفت واقعی حال باشد پس عبادت حق سبحانه و قبول او امر و نواهی او بحسب
ظاهر اختیار کرد تا ظاهر او مطابق باطن باشد و حال ارادی او موافق حال واقعی گردد و این ادراک
مرکبست که موجب عروج بر مراتب عالیه و سیر و سلوک و رحمت خاص است که رحمت رحیمی است
قوله تعالی و ما خلقت الجن والانس الا لیعبدون درین مقام تطبیق وی درست می افتد چه باعتبار
عبادت اضطراری و چه باعتبار عبادت اختیاری و اکابر گفته اند که سر عبادت آنست که این
عبادت اختیاری مطابق شود بآن عبادت اضطراری که مدرکه را همیشه بحسب انقیاد و تذلل حاصل
است و لذات مطابق شود بحال واقع

رشحه در تعذیب جاودانی کفار و اختلاف اکابر در آن میفرمودند که بعضی سوال کرده اند که مقتضای
عدل و حکمت آنست که گناه متناهی را عذاب متناهی باشد پس جهت چیست که کفر متناهی را عذاب
نامتناهی است امام غزالی قدس سره در جواب این سوال فرموده اند که قدر جزای اعمال حق سبحانه
میداند و ادراک این معنی فوق دریافت عقول ناقصه است پس جزائی که مماثل کفر باشد در نشاء
اخروی جاودانی خواهد بود و بر حقیقت و سر جزای اعمال جز حق سبحانه را اطلاع نیست و بعضی دیگر
گفته اند که چون قصد و نیت کفار آنست که همیشه بر کفر باشند پس در آن نشاء نیز جزای ایشان
همیشه باشد اما آنها که بعذاب جاودانی قائل نیستند میگویند که کفر جهلیست عارضی و چسپان و ملائم
مزاج در وح نیست بلکه مناسب مزاج روح ادراک حقائق و امور حقه است و صفت جهل آخر

مرتفع میشود در چند موضع از کلمات قدسیهٔ حضرت ایشان که بعضے مخادیم جمع کرده د عاز نمه بهو د بخدامت
مولوی استادی علیه الرحمه عرض کرده می شد وجواب می شنود و بعضے ازان انیست که درضمن ششش
رشحه ایرادمی یابد

رشحه ۵۱ حضرت ایشان فرموده اند که انچه از مردم واقع میشود اگر در شریعت آنرا حدی وتعزیری
مقرر نیست ازان نمی باید رنجید زیرا که آن با قدرا و تمکین وخلق حق سبحانه موجود شده است درمعنے
این سخن فرموده اند اگرچه هر فعلے خواه سد شرعے متوجه شود وخواه نشود ازین قبیل ست که باقتدار و
تمکین وخلق حق سبحانه موجود شده است لیکن مراد آنست که درین قسم که مذکور شد نظر برحقیقت قضا و
قدرمی باید داشت تا جنگ وآشوب نشود ودر آن صورت دیگر نظر با حکام شریعت می باید کرد تا
سلسله امور این عالم برانتظام خود بماید واهانتی بشرع شریف راه نیابد در آن صورت رنجیدن و
جنگ وآشوب کردن موجب رضای حق سبحانه وخوشنودی رسول او است صلی الله علیه وسلم و در
ضمن آن جنگ وآشوب هزار فائده صورةً ومعنیً مندرج واهمال وامهال دران جز الحاد وزندقه
هیچ نیست

رشحه ۵۲ در شرح این سخن که حضرت ایشان فرموده اند که بدیدهٔ قضا وقدر نظرمی باید کرد وهمه کس را تمثیل
امر تکوینی دهد تا جنگ نشود میفرمودند که یعنی تمثیل آن چیزی که بامر تکوینی حاصل شده باشد واین
اضافت است بادنی ملابسه وامر تکوینی امر بی واسطه را گویند یعنے در حصول آن امر احتیاج بوسائط
بسیار وامتداد زمان نیست

رشحه ۵۳ در معنی این سخن که حضرت ایشان فرموده اند که ارادهٔ وجه باقی مسخر است میفرمودند یعنے اراده
حصه وجودی که هر موجودی را حاصل ست وآئینهٔ وجود مطلق اوست مسخر همان حصه است بآن معنی
که سالک بران حصه غالب می تواند شد ودیرا آئینهٔ جمال مطلق میتواند گردانید وفرمودند معنی دیگر نیز
بخاطرمی آید که از اراده وجه باقی توجه بوجه خاص گیرند وچون نتیجه این توجه افتاد غیر است و
اثبات حق سبحانه پس آنجا که حق سبحانه مثبت بود وهمه اشیا مسخر باشند ودران حال حق سبحانه
از باطن صاحب این اراده مسخر این اشیا بود

رشحه ۵۴ در معنے این سخن که حضرت ایشان فرموده اند که در فتوحات مذکور است که سر ظهور عالم

معلوم نمیشود الا بمجاهدات کثیره و ریاضات شبهها آنهم میفرمودند که مراد از شبهها آنهم آنست که مرد بے قصد و همت او ذات حق سبحانه باشد و تا همت موجود نشود و صاحب این همت مجاهدات کثیره و ریاضات عظیمه بر خود نگیرد و بهر طور عالم که از جمله اسرار غامضه است بروی منکشف نشود و مجرد این همت بی اتحاد مجاهده و ریاضات یا مجرد مجاهده و ریاضت بی تحصیل این همت هیچ فائده و نتیجه ندهد ❊

رشحه ❊ در معنی این سخن که حضرت ایشان فرموده اند که بعضے عارفان را قدرت آن داده که هرچه خواهند خلق کنند و فرق میان مخلوق حق و مخلوق عارف آنست که مخلوق عارف باقی ست مادام که آنرا در حضرتی از حضرات اثبات کند میفرمودند که لازم نیست که عارف متوجه مخلوق خود بود و بتوجه حسی شهادی بلکه اگر در حضرت مثال متوجه صورت مثالے وی بود کافی ست در ابقای وجود خارجی آن موجود شهادی پس مادام که آن توجه از عارف باقی ست بآن موجود شهادی در حضرت مثال با حضرت شهادت آن موجود نیز باقی ست در حضرت شهادت و هرگاه آن توجه منقطع گردد آن موجود فی الحال

معدوم صرف شود

رشحه ❊ درین سخن که حضرت ایشان فرموده اند که شیخ بهاء الدین عمر قدس سره چند گاه با سپی سفید سوار می شدند از بعضے محرمان ایشان سبب آن پرسیده شد وے گفت اختیار اسپ سفید بجهت آنست که بعضے تجلیات صوری چنین مشهود حضرت شیخ شده است میفرمودند که خصوصیت هر صورتی به نسبت ارباب مکاشفات و مشاهدات بنا بر اختلاف استعداد و اختلاف معانی و حقائق ست که در صور اشیا بر ایشان منکشف می شود مثلاً موسے را علیه السلام تجلی صوری در لباس درختی که در وادی ایمن بود واقع شد و حضرت رسالت را صلے الله علیه وسلم در صورت جوانی مخطط روی نمود چنانچه بعضے احادیث بآن ناطق شده انتهی کلامه پوشیده نماند که حضرت شیخ اعظم محی الدین بن العربی قدس سره در بعضے از مؤلفات خود نوشته اند که رایت ربی علی صورة الفرس و حضرت شیخ رکن الدین علاء الدوله قدس سره در بعضے از مصنفات خود در شرح این سخن فرموده اند که سالکان حق را سبحانه به تجلیات صوری می بینند و آن بآثار نسبت دارد و به تجلیات نوری می بینند و آن با فعال نسبت دارد و به تجلیات معنوی می بینند و آن بصفات نسبت دارد و به تجلیات ذوقی می بینند و آن بذات نسبت دارد و در تجلیات صورے

که باثمار نسبت دارد حق تعالی در صورت جمیع اشیا بر بنده تجلی میکند از مفردات عنصریات و معادن و
نباتات و حیوانات و افراد انسان و چون در یکی از موالید ثلاثه تجلے کند وقتے که تجلے ازان مرتبه
و مرتبه دیگر که فوق اوست خواهد پیوست در افق آن مولود تجلے کند بعد ازان بدیگر مولود که فوق
اوست ابتدا کند همچنانکه هرگاه تجلی کند از معادن وقتے که بنبات خواهد پیوست در صورت مرجان که
افق معادن است تجلی کند چه وی اقرب معادن است بمرتبه نبات که در ونشاهٔ از نمو هست و هرگاه
که از نبات بحیوان خواهد پیوست در صورت نخل تجلی کند که افق نبات است و اقرب نباتات است
بمرتبه حیوان که بعضے از خواص حیوانات در وبود که اگر سرش از تنه بردارند خشک شود و تلقیح نیز
مخصوص اوست که تا شاخی از درخت نر بر درخت ماده نزنند بار نگیرد و این نیز از خواص حیوانات
است که تا نر باده نه پیوند ماده بار نگیرد و هرگاه که از حیوان بانسان خواهد پیوست در صورت قرین
تجلے کند که افق حیوان ست و اقرب حیوانات است بانسان از حیثیت شعور و زیرکی و صورت
دیگر فوق افق انسان نباشد در تجلیات صوری غایتش آنکه نهایت تجلی صوری در مرتبهٔ انسان آن بود
که حق سبحانه بصورت صاحب تجلی متجلی شود و سالک را مزلة القدم صعب تر ازین نبود که حق سبحانه بروی تجلی
کند هم بصورت او چنانچه سالک در آن تجلی بر خود دیگر کسے نه بیند هرچند نظر کند همه خود را بیند و کل
موجودات را محافظ خود یابد و سبحانی ما اعظم شانی و انا الحق و لیس فی جبتی سوی الله و هل فی الدارین
غیری و امثال آن همه ازین تجلی روی نماید و بیشتر از اهل کشف را که قدم لغزیده درین تجلی صوری
بوده تا چنین جرأتها نموده اند و حکما را مزلة القدم در تجلے معنوے بوده که روی از متابعت انبیا
علیهم السلام گردانیده اند و بمدرکات معنوی خود مغرور گشته در بادیهٔ ضلالت هلاک شده اند و چون
اولیا بیمن متابعت پیغمبر صلے الله علیه وسلم محفوظ اند اگر در غلبات شکر از ایشان سهوی در وجود آمده
در حال سهو ازان توبه کرده اند لاجرم حق سبحانه ایشان را از منازل تجلیات صوری و نوری و معنوی
عبور داده به تجلیات ذوقی ذاتی رسانیده و از مزلهٔ اقدام رهانیده و سر ایشان را بنعیم مقیم تجلے
ذات رفیع درجات واصل گردانیده ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم ؂

رشحه بخدمت مولوی استادی مولانا عبد الغفور علیه الرحمة والغفران در بیان وجود باری تعالی و نسبت
معیت وی با شیا نموده اند که وجود ممکن غیر حقیقت اوست و عارض حقیقت او مثلاً گویند مصور

در ذهن حقیقتی است که این وجود خارجی عارض آن حقیقت شده و منضم بوی گشته و آن حقیقت بواسطه این
ضمیمه مبداء آثار شده پس بحقیقت این وجود عارضی مبداء آثار باشد چه از وجود تعبیر بچیزی می کنند که مبداء
آثار باشد و وجود واجب عین حقیقت اوست بخلاف وجود ممکن پس آن حقیقت بخود مبدای آثار
است بی انضمام هیچ شئی بوی و اختلاف است حکماء صوفیه را که آن وجودی که مبداء آثار موجودات
شده چه وجود است شیخ رکن الدین علاء الدوله و قلیلی از صوفیه و اکثر حکما و متکلمین بر آنند که آن صفتی ست
از صفات حق سبحانه که افاضه وجود کرده بر موجودات و مسمی است بفیض وجودی و وجود عام و نفس الرحمن
و غیر آن و حضرت شیخ محی الدین بن العربی و اتباع ایشان و اکثر صوفیه و محققین از متقدمین و متاخرین و
قلیلی از حکما و متکلمین بر آنند که آن وجودی که مبداء آثار شده هم وجود حق ست سبحانه که عین حقیقت
او ست لا غیر پس همه ممکنات موجود بوجود واجب اند یعنی ذات را باشیا علاقه معیتی واقع ست که
آن معیت مجهول الکیفیت است و هیچ احدے از ارباب تحقیق از انبیا و حکما پی بسر آن معیت و حقیقت
وی نبرده غایتش آنکه جمعی از افراد انسان مطلع شده اند بر سر معیت بقدر استعداد و قابلیت خود تمثیلی
کرده مشابه این علاقه است که بقدر مناسبتی دارد نه آنکه فی الواقع چنان باشد به نسبت عارض است
معروض فقیری بعد از وفات خدمت مولانا عبد الغفور علیه الرحمة و الغفران بچند روز شبی ایشان را
بخواب دیده و بخاطرش آمده که از دنیا رحلت کرده اند پیش رفته و سلام کرده و جواب شنیده بعد از آن
پرسیده که مخدوما چون بدار آخرت نقل کردید از سر توحید وجود و نسبت معیت وی باشیا که حضرت
شیخ محی الدین ابن العربی دران سخن گفته اند و غلو کرده شما را چه معلوم شد فرموده اند که چون باین
عالم آمدم مرا با حضرت شیخ ملاقات واقع شد و از ایشان سر این مسئله پرسیدم فرمودند سخن همانست
که نوشته ایم باز آن فقیر پرسیده که آیا در عالم آخرت عشق و عاشقی و تعلق خاطر بمظاهر جمیله میباشد فرموده اند
که چه میگوئی مذاق و عاشقی آنست که اینجا هست زیرا که حسن عالم اجسام که از ترکیب اجزاے
مختلف حاصل میشود زود متغیر و متبدل میگردد بواسطه ضدیت آن اجزاء با یکدیگر و بدان سبب عشق
زائل میشود و تعلق خاطر نماند اما حسنهای این عالم که از جمع بسائط حاصل شده قابل فنا و زوال
نیست و هرگز تغیر و تبدل نمی پذیرد چه میان اجزاء آن ضدیت و مخالفت نیست لاجرم همیشه اینجا
عشق و عاشقی برقرار است غایتش آنکه در ابتداء انقطاع روح از بدن بواسطه علاقه انسی که روح

روح را ببدن می باشد دو سه روزی تشویشی بجوهر روح راه می یابد اما چون صاف و پاک شود باز بپایان
برسر مذاق و عاشقی می آید چون این سخنان فرموده اند آن فقیر گفته که آنچه شما فرموده اید از جمله اسرار آخرت
است و میگویند اموات ماذون نیستند بافشاء اسرار آخرت این چگونه است گفتند که آن سخنی سست
واهی که عوام گویند و اصلی ندارد که مردم در واقعات بسیار پیغمبر را صلی الله علیه وسلم و کبراء این
امت را قدس الله ارواحهم دیده اند و از ایشان غرائب و عجائب عالم آخرت معلوم کرده و اگر افشاء اسرار
آخرت جائز نبودی قرآن و حدیث بآن ناطق نشدی بار دیگر در همان ایام آن فقیر بخواب دیده که
خدمت مولوی بیمار اند بخاطرش گذشته که آیا درین چه سر است که دوستان حق سبحانه اکثر اوقات
بآفات و بلیات مبتلا می باشند فرموده اند که سر امراض آنست که ریاضات موجب تنقیه دماغ و
تصفیه قوای دماغی هست و چون دماغ تنقیه می یابد هر آئینه متعلق این قوت دماغی می شود و آن نور مطلق
بسیط که محیط جمله موجودات است و مقصود همه کونات و ظهور این معنی مخصوص نیست به بعضی بلکه من و تو
و هر فردی از افراد انسانی را که این تنقیه و تصفیه دست دهد آن نور مطلق بقوت دماغی وی متعلق
می شود وفات خدمت خواجه مولوی عبد الغفور علیه الرحمه در صباح یکشنبه پنجم شعبان سنه اثنی عشر
و تسعمائه بود بعد از طلوع آفتاب و بعضی از اکابر زمان در تاریخ وفات ایشان این قطعه نظم
کرده اند قطعه چو شد عبد الغفور آن کامل عصر + بیقینی غرقه دریای غفران ❊ بسر آمد روزگار دین
و دانش ❊ فرو رفت آفتاب علم و عرفان ❊ چو خواهی روز و ماه و سال فوتش ❊ بگو یکشنبه
پنجم ز شعبان ❊ ۹۱۲

مولانا شهاب الدین برجندی رحمه الله

از کبار اصحاب حضرت مولانا سعد الدین قدس سره بوده اند و عالم بعلوم ظاهری و باطنی و از دانشمندان
مقرر هرات مولد ایشان برجند است که قصبه ایست از ولایت قاین و نام ایشان احمد بن محمد است
والد ایشان حکایت کرده که شبی در واقعه دیدم که بر کوه طور سینا ایستاده ام ناگاه شیخ الاسلام احمد جام
قدس سره پیدا شدند پیش ایشان رفتم و سلام کردم جواب دادند فرمودند که حق سبحانه ترا فرزند صالح
خواهد داد باید که او را بنام ما کنی که او از ماست بعد ازین واقعه باندک فرصتی شهاب الدین متولد شد و
او را احمد نام نهادم و بوی امیدوار شدم گویند از صغر سن آثار زهد و صلاح و تقوی از ایشان ظاهر بوده

چنانچه دران زمان نماز تهجد و نوافل عبادات از ایشان فوت نمی شده و چون بسن شباب رسیده اند
رخت اقامت بمدرسه کشیده اند و به تحصیل علم اشتغال نموده و باندک زمانی گوی مسابقت از
اقران ربوده و چندگاه بدرس مولانا نور الله خوارزمی و مولانا شمس الدین محمد جاجرمی و مولانا خواجه
علی سمرقندی و غیر ایشان از علمای محققین و عظمای مدققین آمد و شد میکرده اند و در مجموع آن درسها بر اکثر
مستفیدین فائق میبوده اند و در مجلس حضرت خواجه برهان الدین ابونصر پارسا قدس سره حاضر
می شده اند و استماع کتب احادیث مثل مصابیح و مشارق و صحیح بخاری و مسلم می نموده و حضرت خواجه
بجهت ایشان اجازت روایت حدیث نوشته اند و بعد از تحصیل علوم عقلی و نقلی روی ارادت
بصحبت مشائخ طریقت آورده اند و ملازمت و خدمت صوفیه اختیار کرده و بخدمت شیخ زین الدین
خوافی و شیخ بهاء الدین عمر و خواجه شمس الدین محمد کوسوی و غیر ایشان قدس الله ارواحهم میرسیده اند
و آخر الامر بصحبت حضرت مولانا سعد الدین قدس سره پیوسته اند و از ملازمت این و آن باز رسته
میفرموده اند که در مبادی حال پیرامن حضرت مولانا بسیار میگشتم و هیچ اثری از نسبت این عزیزان
در باطن خود نمی یافتم و ازین جهت بغایت ملول و محزون بودم تا روزی بعد از نماز جمعه در پیش مقصوره
هرات میان کثرت مردم و ازدحام عوام سیری میکردم ناگاه ایشان را در میان آن کثرت
دیدم سر راه بر ایشان گرفتم و نیازمندی تمام کردم فرمودند که وادر تا این علوم رسمی که در سینه
داری قی نکنی فائده نیست و درین گفتن باطن مرا بخود منجذب گردانیدند و متوجه بیرون مسجد شدند
و من بی اختیار در عقب ایشان روان شدم و از دور ایشان را نگاه میداشتم تا از مسجد جامع
بیرون آمدند و روی نیاز از خویش نهادند و از دروازه فیروزآباد بیرون رفتند و من هم در
عقب ایشان بیرون رفتم دیدم که بدر دکان چوب فروشی رفتند و دو پل پنج گزی سطبر جهت عمارت
بخریدند و هیچ خود را ته کرده بر دوش مبارک نهادند و خواستند که پلی بردارند من روانی پیش رفتم و
گفتم اگر رخصت فرمایند من این خدمت بجای آورم فرمودند اگر ناموس دانشمندی مانع تو نمی شود پل دیگر را
بردار و ایشان یک پل را برداشتند و من نیز پل دیگر را بضرورت بر دوش گرفتم و با انفعال هرچه تمامتر
از عقب ایشان میرفتم و عرق تشویر میریختم و گاهی چشم خود می پوشیدم و گاهی میکشادم و
ایشان فارغ البال پیش پیش میرفتند و بی تحاشی پشت پشت میگفتند تا از دروازه درآمدند

باخود گفتم چه باشد که بمحلهٔ پای پاره فرو روند که به نسبت بازار خلوت است ایشان خود برات
بازار در آمدند و چون نزدیک سر چهار سوق رسیدیم باخود گفتم چه باشد که بیازار خوش در آیند که
در بازار ملک از کثرت خلق راه نمی توان رفت خصوصاً که پلے دراز بر دوش باشد ایشان
خود روی بیازار ملک نهادند و من از پی ایشان میرفتم بحالے غریب و خجالتی عجیب که از پندار
دانشمندی بر بودم تا از بازار ملک بکوچه راندند که بپای مسجد میرفت چون پل را بدر خانهٔ ایشان
رسانیدم و از دوش بر زمین نهادم درین محل چندین عنایت و حسن تربیت ایشان مرا کیفیت عظیم
دست داد و نسبت این عزیزان در افتاد و بعد ازان دامن متابعت و ملازمت ایشان را
محکم گرفتم هم ایشان فرموده اند که باعث افسردگی من از درس و افاده آن بود که دران ایام
که در مدرسه خواجه علی فخر الدین بیرون دروازه خوش مدرس بودم روزی بملازمت ایشان رفتم
و بر در سرا ایستادم ناگاه بیرون آمدند با کیفیتے عظیم که هرگز ایشان را بآن کیفیت ندیده بودم بظاهر
و باطن تضرع تمام نمودم و بدل التماس التفاتے کردم فرمودند که از مباحثه و مجادلهٔ علوم و رسوم دل
آدمی سیاه می شود و ازین جهت است که حضرت خواجه علاء الدین عطار قدس سره فرموده اند طالبعلم
را باید که بعد از مباحثهٔ علم بیست بار استغفار کند و مقارن این سخن التفاتے کردند که در دل من چراغے
روشن شد و باطن مرا منور گردانید بمثابهٔ که پرتو آن بر جمیع قوی و جوارح من تافت و در مجموع اجزا
و اعضای من سرایت کرد و حلاوتی عظیم از آن روی نمود و ایشان درین محل فرمودند که چراغ
روشن شده از بادهای مخالف نگاه می باید داشت تا کشته نشود این گفتند و مرا اجازت داده بخانه
در آمدند و من بپاس انفاس مراقبت و محافظت آن چراغ روشن میکردم و در مطالعه و مذاکرهٔ علمی
نیک حاضر وقت می بودم تا روزی مرا در حوزهٔ درس با یکی از طلبهٔ علم که در مسئله سخنان ناموجه میگفت
بحثی افتاد و سخن دراز کشید و باعراض انجامید بعد از فراغ و الزام خصم دیدم که آن نور بظلمت
مبدل شده است و آن چراغ فرو مرده بغایت ملول و محزون شدم و درس را به نیمه گذاشتم و بدر خانهٔ
ایشان آمدم در نهایت ملالت و خجالت بعد از لحظه بیرون آمدند و چون نظر مبارک ایشان
بر من افتاد فرمودند که داور سر این نسبت با غضب راندن جمع نمی شود مگر ندانسته که راندن
غضب طرف باطن را از نور تهی می سازد من سر در پیش انداختم و بباطن زارے

ونیازمندی تمام نمودم وآب درچشم کردم ایشان ترحم کرده بازالتفاتی نمودند که همان چراغ افروخته شد
بعدازآن سروکاردرس وافاده رابرهم زدم وبیکبارگی همت خود رابرحفظ آن نسبت گماشتم وهرچه
مانع ظهور آن بود بتمام بازگذاشتم سن شریف ایشان پنجاه وپنج سال بوده ودرشهور سنه ست وخمسین وسبع
وخمسین وثمانمائة ازدنیا رفته اند وقبر مبارک ایشان برتخت مزار حضرت مولانا سعدالدین ست قدس سره

مولانا علاء الدین آبیزی رحمه الله تعالیٰ

نام ایشان محمد بن المومن ست ومولود ایشان آبیز ست که دهی است از ولایت قوهستان
از کبار اصحاب حضرت مولانا سعدالدین قدس سره بودند وبعدازنقل حضرت مولانا بخدمت
مولانا نورالدین عبدالرحمٰن قدس سره بازگشت تمام داشتند وایشان را بمولانا علاء الدین التفات
بسیار بود روزی بتقریبی میفرمودند که طینت مولانا علاء الدین وفرزند وی مولانا غیاث الدین از
خاک پاک سرشته شده است وشیوهٔ خدمت مولوی بکتب داری می بوده واین شغل را پردهٔ کار
وقباب روزگار خود ساخته بودند میفرمودند که درزمان سلطان ابوسعید میرزا حضرت خواجه
عبیدالله قدس سره بهری تشریف آورده بودند اول بار که بملازمت حضرت ایشان رفتم پرسیدند
که چه کسی وچه کار میکنی گفتم فقیری ام ازخادمان مولانا سعدالدین کاشغری ومکتب داریکی میکنم فرمودند
که مکتب داریکی مگوی وبتصغیر نام آن مبر که مکتب داری کاری بزرگ ست وبسی فوائد و
عوائد برآن مترتب است بعدازان حضرت مولانای ما حکایات گفتند واز خصوصیاتی که میان
ایشان واقع بوده است چیزها نقل کردند والتفات بسیار نمودند خدمت مولوی می گفتند که درمبادی
حال درهرات به تحصیل علوم اشتغال داشتم چون ملازمت حضرت مولانا سعدالدین قدس سره اختیار
کردم فتوری درمطالعه پیدا شد متردد بوده ام که آیا بتمام ترک تحصیل نمایم یا گاهی مشغولی کنم درین
اندیشه روزی ازشهر بیرون آمدم چون بمدرسهٔ امیر فیروزشاه رسیدم بجماعت خانه وی
درآمدم ودر را ازدرون بستم وپشت برمحراب نشستم ودراندیشهٔ تحصیل وترک آن افتادم
ناگاه ازگوشهٔ محراب آوازی شنیدم که گوینده گفت ترک نمای وبیاسای حال برمن بگشت
ازآنجا بیرون آمدم وروی بخیابان نهادم تا بتل قطبان رسیدم درآن گورستان دیوانه بود
نجم الدین عمر نام ناگاه ازدور پیدا شد وباخود زمزمه میکرد گفتم پیش وی روم ببینم که درین باب چه میگوید چون

نزدیک اورسیدم گفت حالی که در مسجد فیروزشاه بودی نه ترا گفتم که ترک نمائی و بیاسائی متحیر شدم و از پیش برگشتم و داعیهٔ ترک و تجرید غالب شد بر همان قدم بملازمت حضرت مولانا سعد الدین قدس سره آمدم و دران محل ایشان تنها در مسجد جامع بجائی مراقب نشسته بودند چون پیش ایشان نشستم سر بر آوردند و فرمودند که اطرح وافرح مثلے مشهورست حاصل آنکه ترک تحصیل بیحاصل می باید کرد و تمامے روی درین نسبت می باید آورد و ازین که ایشان فرمودند خاطرم تمام از تردد خلاص یافت و یگی همت بر طریق خواجگان قدس الله اسرارهم اقبال نمودم میگفتند که روزے همراه حضرت مولانا سعد الدین قدس سره بمجلس وعظ خواجه شمس الدین محمد کوسوی قدس سره رفتم ایشان فرمودند که در عقب من نشینن و من گاه گاه در مجلس وعظ و صحبت سماع نعره ها میزدم چون خواجه بمنبر بر آمدند و آغاز معارف حقائق کردند در آن اثنا کار بجائے رسید و حالی پدید آمد که وقت نعره زدن بود خواستم که نعره زنم آواز من بر نیامد بار دیگر حالتی شد که نعره می بایست زدن هم آواز بر نیامد همچنین سه بار دانستم که ایشان مرا محافظت کردند و نگذاشتند که فریاد کنم درین اثنا دیدم که ایشان را غیبتی و ذهولی دست داد و استغراق و استهلاکی روی نمود ناگاه مرا حالتے شد که سه نعره پیاپے زدم بعد از انکه مجلس آخر شد و برخاستم ایشان فرمودند که زود باشد که نعره ها ترا در گوشه کند یعنے واردات و احوال پیدا شود که در وقت استیلاء آن بے اختیار نعره و فریاد بسیار کنی و من دران ایام بیمار شدم و ضعف بمرتبهٔ رسید که قوت حرکت نماند یاران من جازم شدند که امشب می میرم و من درین خیال افتادم که حضرت مولانا ما آن روز فرمودند که زود باشد که نعره ها ترا در گوشه کند سخن ایشان حق و صدق ست و هنوز آن معنی بظهور نیامده و حالا من می میرم این چگونه است ناگاه در خواب شدم دیدم که ایشان آمدند و فرمودند که بسم الله ربی الله حسبی الله توکلت علی الله اعتصمت بالله فوضت امری الی الله ماشاء الله لاحول ولاقوة الا بالله چون بیدار شدم این کلمات بر زبان من جاری بود و صباح آن مقدار قوت شد که وضو ساختم و نماز نشسته گذاردم و هم خدمت مولوی گفتند که دران روز که حضرت مولانا سعد الدین قدس سره مرا بطریق نفی و اثبات فرمودند در آن اثنا گفتند که حضرت حق سبحانه را بالذات محیط بهمه اشیاء اعتقاد می باید کرد آیهٔ کریمهٔ والله بکل شیء محیط شاهد این معنی است که علمائے ظاهر تاویل نکنند ازین سخن که حضرت مولانا فرمودند بسیار ترسیدم بفراست دریافتند فرمودند

کہ اہل ظاہر گفتہ اند کہ علم حق سبحانہ بجمیع اشیا محیط بدلیل آیت وقد احاط بکل شئی علما این نوع اعتقاد می باید کرد
ازین چارہ نیست باین سخن خوشوقت شدم روز دیگر کہ بملازمت ایشان رسیدیم فرمودند مولانا
علاء الدین فائدہ نیست ہمچنین اعتقاد می باید کرد کہ احاطہ ومعیت ذاتی ہست معتقد اہل تحقیق است
انتہی کلامہ قدس سرہ پوشیدہ نماند کہ احاطہ ومعیت حق سبحانہ باشیا چنانچہ بعضے از کبرای محققین تحقیق
کردہ اند بر دو وجہ است ذاتی و صفاتی اما معیت ذاتی بر دو قسم است قسم اول معیت ذات
بجمیع ذرات موجودات بے کم وکیف کردہ اند بر سبیل عموم کما قال تعالی واللہ بکل شئی محیط دوم معیت
ذاتی اختصاصی کہ آن خاصۂ خواص مقربان ست کما قال اللہ تعالے لاتحزن ان اللہ معنا وقال
تعالے ان اللہ مع المحسنین اما معیت صفاتی معینی است بحسب علم وقدرت وسائر صفات حضرت
الوہیت کما قال اللہ تعالی وقد احاط بکل شئی علما وقال اللہ تعالی ان اللہ علی کل شئی قدیر ومقصود حضرت
مولانا سعد الدین قدس سرہ قسم اول است از دو قسم معیت ذاتی واللہ اعلم ؛؛

ذکر ملاقات ومقالات مولوی شیخ عبد الکبیر یمنی قدس سرہ پوشیدہ نماند کہ مولد حضرت
شیخ حضرموت است کہ یکی از شہرہای یمن است وایشان در مبادی حال وآوان طلب اکثر
دیار عجم وبلاد عرب را سیاحت کردہ بودہ اند وبعد از بیست سال در حرم مجاورت نمودہ ودر
وقت خود شیخ حرم ومرجع طالبان بودند خدمت مولانا علاء الدین علیہ الرحمہ دران اوقات کہ مجاور
حرم محترم زادہ اللہ تعالی شرفاً وکرامۃً بودہ اند بحضرت شیخ بازگشت بسیار میکردہ اند ومنظور نظرات
عنایت ایشان می شدہ ومعارف ولطائف می شنیدہ وبعضے از آن اینست کہ ایرادی یابد خدمت
مولوی میفرمودند کہ روزی شیخ از من پرسیدند کہ ظلم چیست گفتم وضع شئی در غیر موضع فرمودند کہ دل
محل یاد کردن حق ست ہرچہ غیر حق آنجا نہند ظلم ست میگفتند کہ شیخ از من پرسیدند کہ ذکر کدام ست
گفتم لا الہ الا اللہ فرمودند کہ ما ہذا الذکر ہذا عبادۃ گفتم پس شما فرمائید فرمودند کہ ذکر آنست کہ بدانی کہ
نیتوان دانست وہم شیخ فرمودند کہ روے در جہل می باید آورد ونیت نماز چنین مے باید کرد کہ
خدا را می پرستم کہ نمیدانم اللہ اکبر خدمت مولوی میگفتند مرا روزی حالتے شد وشہود امری بی کم و
کیف دست داد کہ از آن ہیچ عبارتے تعبیرنے توان کرد ناگاہ درین حالت حضرت مولانا ے ما
مولانا سعد الدین قدس سرہ ظاہر شدند و فرمودند کہ ای دادر ہمین حالت را الحکم گیر کہ معنے سخن

شیخ عبد الکبیر که روی در جبل می باید آورد همین است میگفتند که مرا در حین مجاورت حرم بخانهٔ کعبه
علاقهٔ محبتی محکم شده بود که هیچ جای دیگر قرار و آرام نداشتم چنانچه روزی در طواف بودم بادی
بوزید و استار خانه را حرکت داد و بعضی از دیوار خانه مکشوف شد مرا کیفیتی روی نمود که نعره زدم
و بیهوش افتادم بعد از افاقت منفعل برخاستم و متوجه حضرت شیخ شدم چون نزدیک ایشان نشستم
خواستم که از گرفتاری خود شکایت کنم پیش از آنکه من آغاز سخن کنم فرمودند یا عجم البیت لک فی البیت
من گریان شدم و بحسب باطن بایشان توسل جستم فرمودند یا عجم ما تری فی البیت فهو غیر
محدود بل فی الجبال و فی الجدار و فی السماء و فی الارض و فی الحجر و فی المدر موجود و
مشهود بل کل ذلک هو و هو الاول و الآخر و الظاهر و الباطن و هو الله الذی لا اله الا هو و درین
محل بهر چیزی از این اشیا که آنحضرت اشارت میکردند نظر می کردم آنچه موجب علاقه بخانه شده بود
از آن شی لائح می شد و در همه اشیا آن معنی مشاهده میگشت و بواسطه تصرف و التفات حضرت شیخ
نسبت حبی بخانه و غیر خانه برابر شد و بحسب باطن از قید جهت خلاص یافتم میگفتند که روزی
بر شیخ عبد الکریم در آمدم جمعی کثیر از سادات و مشائخ حرم علما و فقرا در مجلس ایشان حاضر بودند
و ایشان در معارف الٰہی سخن میگفتند ناگاه از میان علما فقیهی غلیظ الطبع که منکر اہل الله و کلام
ایشان بود بر سبیل اعتراض در سخنان شیخ دخلی کرد یکی از اعیان مجلس بانگ بروی زد که
خاموش باش وی گفت اگر نا مشروعی یا نا معقولی میگویم مرا منع کنید و اگر مشروع و معقول است
چرا مانع می شوید چون وی این سخن بگفت حضرت شیخ روی بفقیر کردند که یا عجم تخلصنی منه فقیه گفت
آیا ستمی و ظلمی میکنم که خلاصی میخواهید شما سخنی میگوئید و من شبهه میکنم جواب می باید گفت اینهمه
مبالغه چیست دیدم که حضرت شیخ در غضب شدند و متوجه گشته فرمودند که بگوی چه شبهه داری
وی خواست که سخن گوید ناگاه در روی افتاد و بیهوش گشت شیخ برخاستند و بخلوت
خود در آمدند و آن مجلس بر شکست و همچنان فقیه در روی افتاده بود آخر زیری آوردند
و ویرا بر آن نهاده بیرون بردند هنوز از دهلیز منزل شیخ قدم بیرون ننهاده بودند که جان بداد روزی
دیگر که بملازمت شیخ آمدم در خاطرم گذشت که اولیا اہل کرم اند و این فقیه مردی بود جاهل و غافل
از احوال باطنی ایشان چه بودی اگر از وی عفوی کردندی شیخ فرمودند ای عجم شمشیر مست

کرد و روی دارد بغایت تیز و دسته آنرا در زمین محکم کرده اند و سر تیغ را بالا گذاشته ناگاه جاهلی عریان می آید
و سینهٔ برهنهٔ خود را بر سر آن شمشیر می نهد و بهر قوتی که دارد زور میکند و خود را هلاک میسازد گناه شمشیر
چه باشد میگفتند که روزی حضرت شیخ از من پرسیدند که چون پیر از شما در قهر می شد چه میگفت گفتم میفرمودند
که من مردی فقیرم وقتیکه پیش من می آیید خود را بدست میگیرید و بخدا آگاه می باشید و چون
بیرون میروید خدای را فراموش میکنید و دیگر نمی شناسید حضرت شیخ فرمودند که شما در
مقابلهٔ شیخ خود چه میگفتید گفتم سکوت میکردیم فرمودند که عجب سستی چند بوده اید بایستی که در مقابله
میگفتید ما خدا را نمی شناسیم ما ترا می شناسیم انتهی کلامه قدس سره راقم این حروف گوید که
بعضی اکابر گفته اند که پیر در آئینهٔ مرید خود را می بیند آیا مرید در آئینهٔ پیر خدای را می بیند
از حضرت ایشان در سمرقند استماع افتاده که میفرمودند اکنون که من در حال حیاتم شما خدا بین نمی شوید
کی خواهید شد

من جملة انفاسه النفیسة الشریفة و آن دو قسم است اول آنچه از حضرت مولانا سعد الدین قدس
سره نقل میکردند دوم آنچه بخودی گفتند اما قسم اول و از آنجمله است این هفت رشحه ❊ ❊ ❊

رشحه میگفتند که حضرت مولانا ما میفرمودند ما نبودیم و خدا بود و ما نباشیم و خدا باشد و اکنون نیز
ما نیستیم و خدا است بنگرید که بعد از چند سال از که خواهید جدا بود و با که مصاحبت اکنون نیز با او
مصاحب باشید و از هرچه بر سر گور شما باز خواهد ماند دل منقطع کنید

رشحه میگفتند که هم ایشان میفرمودند آنکه پیر هروی قدس سره فرموده است که درویشی خاکی است
بیخته و آبکی بر آن ریخته نه کف پا را از آن دردی و نه پشت پا را گردی نه حقیقت درویشی است
بلکه صفت و رسم درویشیست حقیقت درویشی با خدای بودن است

رشحه میگفتند که روزی بر در سرای حضرت مولانا ما جمعی از اصحاب نشسته بودند دو تن از ایشان
مباحثه کردند یکی گفت ذکر گفتن افضل است دیگری گفت تلاوت کردن افضل است و درین اثنا ایشان
بیرون آمدند و پرسیدند که چه سخن در میان داشتند مباحثه را عرض کردند ایشان فرمودند که با خدا بودن افضل است

رشحه میگفتند که هم ایشان فرمودند که هر که بخدا حاضر است در بهشت نقد است و هر که از خدا غافل است
در دوزخ نقد است

رشحه میگفتند که روزی یکی از گرانجانان زهاد مجلس حضرت مولانا ما درآمدند عصای بدست و رداے بردوش افگنده شانه دانی و مسواکی و تسبیحه ازان درآویخته مرا از دیدن او تنفر عظیم شد هر چند خود را ملامت کردم سود نداشت چون وی برفت فرمودند ای فلان همچنانکه اهل آخرت متنفر اند از اهل دنیا اهل الله نیز متنفر اند از اهل آخرت

رشحه میگفتند که روزی حضرت مولانا ما سکوت بسیار کردند بعد ازان سر برآوردند و فرمودند که یاران حاضر باشید که یار علی معین است

رشحه میگفتند که هم ایشان فرمودند که والله که دو دست شما گرفته و در طلب خود گرد در ها میگرد پس این دو بیت خواندند بیت آنکه نی نام بدست است مرا زو نه نشان + دست بگرفته مرا در عقب خویش کشان + او ست دست من و پا نیز بهر جا که رود + پای کوبان زپیش میروم و دست فشان ❊ اما قسم دوم و از انجمله است این رشحات بیست و چهارگانه

رشحه میفرمودند که طالب را سه چیز لازم است که از آن گزیر نیست اول دوام وضو دوم حفظ نسبت سوم احتیاط در لقمه ❊

رشحه میفرمودند که اکابر در معنی لا اله الا الله گفته اند که ذاکر در مراتب سلوک خود گاهی لا معبود الا الله گوید و گاهی لا مقصود الا الله گاهی لا موجود الا الله پیش از شروع در سیر الی الله چون لا اله الا الله گوید باید لا معبود الا الله اندیشد و در سیر الی الله لا مقصود الا الله و تا سیر الی الله منتهی نشود و قدم در سیر فی الله ننهد لا موجود الا الله اندیشیدن کفر است

رشحه میفرمودند که هر طالبی که سنت را بر خود فرض نکرد آن نقصان دین او ست بعضے سنتها بر حضرت رسول صلی الله علیه وسلم فرض بود فتهجد به نافلة لک اشارت باین ست از التزام سنن و آداب شرعی کما ینبغی ناگزیر است و همه سعادتهای ظاهری و باطنی بران موقوف

رشحه میفرمودند که این فهم یعنے حصول نسبت نه بکار می شود نه بی کار بکار نمی شود اگر نا قابل ست و بیکار نمے شود اگر قابل است ❊

رشحه میفرمودند که هر طالب بندی که کار نیکو کند و کسے او را استحسان نماید و آن استحسان نفس او را خوش آید ظلمت این خوش آمدن نفس هر طالب را کم از ان نیست که با ذی رحم محرم زنا کند

رشحه میفرمودند که این کار که آدمی را افتاده است هیچ موجودی را نیفتاده از دائے شعریتی و عبادت

عادتی هیچ کار نگشاید میان را در بندگی چیست می باید بستن و در گفتن و نگریستن و خوردن احتیاط بلیغ باید کردن

رشحه میفرمودند که درین طریق باید که هیچ چیز ملحوظ طالب نبوده نه دنیا نه آخرت نه نفس خودش اگر چنین باشد علامت آنست که او را برای شناخت خود آفریده اند و اگر نه برای بهشت آفریده اند یا برای دوزخ

رشحه میفرمودند که هر که درین عالم از خود خلاص نشد بعد از خرابی بدن روح او در تحت فلک قمری ماند هر گرا در خاک غربت پای در گل ماند و این سخن حضرت شیخ محی الدین بن العربی است که فرموده اند هر که در تحت فلک قمر ماند ماند من این سخن را بحضرت مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی گفتم و اظهار ملال کردم که این قضیه پیش من بغایت مشکل است که شیخ فرموده اند و حال آنکه اکثر مومنان از خود خلاص ناشده می میرند حضرت مولانا قدس سره فرمودند هر که بخدا ایمان آورده او رخنه در فلک انداخته که عاقبت از آن رخنه بیرون خواهد جست

رشحه میفرمودند کمال مسلمانی در تسلیم و تفویض است اگر صاحب تسلیم را مثل ابلیس طوق در گردن افگنند باید که چنان از فعل حق سبحانه راضی باشد که مومن از ایمان خود بنده صادق از قضاے حق راضی ست نه از فعل خود

رشحه میفرمودند که چون مکروهی بمردم رسد اگر بنده خود دست او را تفاوت کند و اگر بنده خداست تفاوت نکند بیت نفع و ضر تا گر تفاوت میکند ۞ بت گری باشی که او بت میکند ۞

رشحه میفرمودند که اصل مسئله اینست که هر کرا عشق شور انگیز نیست این کار بر وی حرام است +

رشحه میفرمودند که در طریقه خواجگان قدس سره الله اسرارهم هوش در دم اهل اعظم است اگر دمی بغفلت گذرد آنرا گناه بزرگ و انند تا حدی که بعضے کفر شمرند و شعر شیخ عطار قدس سره تایید این قول میکند آنجا که میفرمایند بیت هر آنکو غافل از حق یک زمانست ۞ در آندم کافر است اما نهانست اگر آن غافلے پیوسته بودی ۞ در اسلام بروی بسته بودی

رشحه میفرمودند که مولانا ابویزید پورانی علیه الرحمه میگفتند همچنان که عوام را از معصیت اجتناب واجب است خواص را از غفلت احتراز لازم ست همچنانکه عوام بمعصیت مواخذ می شوند خواص بغفلت معاتب میگردند بیت یا مکن با پیلبانان دوستی ۞ یا بنا کن خانه در خورد پیل ۞ کم نشین با یار

از زرق پیرهن + یا بکش بر رخان خو ان انگشت نیل ٭

رشحه ۱۴ میفرمودند جمعی که بهم می نشینند هر کدام در طور خود راسخ تر اند دیگران را بخود میکشند چه حکم غالب راست همچو پلهٔ ترازو که هر کدام گران تر ست آن دیگر پله را از جا بر میدارد و بخود میکشد پس همت چنان باید که اگر همه اهل عالم باین کس اقتدا کنند همه را بطور خود کشد و رنگ خود دهد انتهی کلامه راقم این حروف مؤید این سخن بخط مبارک حضرت ایشان بر ظهر کتابی نوشته دیده بود این کلمات قدسیه را که بکمال سلطنت و سلطانی آنکه بتصرف خود تمام رعایا و خواص خود در کسوت خود پوشاند چنانکه نظر او هر که افتد جز را به بیند کمال بندگان او وه آنکه از خود بتمامی تهی شوند و در خود غیر انچه از بادشاه در ایشانست نه بیند و ندانند از ما و من و دو شخص نیز تهی شوند اذا تم فقر هم فلا هم الا انا

رشحه ۱۵ میفرمودند که نعره زدن علامت غفلت ست زیرا که نعره وقتی زنند که بعضی حاضر شود و اگر همیشه حاضر باشد هیچ نعره نزند بلکه حضور و آگاهی موجب فنا و بی شعوری ست در آن مقام نعره زدن نمی باشد کسی که نعره میزند حکم چوب تر دارد که در میان آتش افتاده تا نمی باقی است آواز میکند بیت کف مکن و مهر مرو سر بگشای دیگ را پ بینک بجوش دم مبر کز انکه یی بی نیز انفت رباعی زاول که مرا عشق نگارم نو بود ٭ همسایه بشب ز ناله من غنود + کم گشت مرا ناله چو عشقم بفزود + چون آتیه همه بسوخت کم گردد دود +

رشحه ۱۶ میفرمودند که خواجه بزرگ قدس سره در معنی الکاسب حبیب الله گفته اند که مراد کسب رضاست معنی این سخن آنست بنده باید که کسب کند انمعنی را که راضی باشد بهرچه حق سبحانه کند و حصول این معنی بحقیقت وقتی میسر شود که بنده متحقق گردد به فنا حقیقی

رشحه ۱۷ میفرمودند که عوام خدا را بخلق شناسند و خواص خلق را بخدا چون از ان طرف در بر روی خواص گشاده شود ایشان را چیزی معلوم گردد که دانند که همه خلق رو در ان درد ارند

رشحه ۱۸ روزی این حدیث خواندند که افضل ایمان المرء ان یعلم ان الله معه حیث کان و گفتند همین تعلیم کافی ست اگر کسی ادراک دارد بیت یار با تست هر کجا هستی ٭ جای دیگر چه جوئی ای اوباش + با تو در زیر یک گلیم هست باده پس بروای حریف و خود را باش ٭

رشحه ۱۹ میفرمودند که روزی درین فکر افتادم که ایمان شهودی یا از احوال ظاهر ست یا از احوال باطن

شنیدم از آبنده گه گفت نسبت به بنده از احوال باطن ست و نسبت بحق از امور ظاهر زیرا که بنده درین حال بحقیقت باطن خود میرسد و حق سبحانه باسم و صفت بظاهر برو تجلی می کند

رشحه ۱۸ روزی این رباعی خواجه ابو الوفاء خوارزمی علیه الرحمه خواندند که رباعی چون بعضی ظهورات حق آمد باطل :: پس منکر باطل نشود جز جاهل :: در کل وجود هر که جز حق بیند :: باشد ز حقیقت الحقایق غافل :: فرمودند که چهل سال ست که بمضمون این رباعی ایمان آورده ام شبی در آوان جوانی بداعیه فسادی از خانه بیرون آمدم و در ده ما عسسی بود بغایت شریر و بد نفس که بشرارت نفس او کسی نمیدانستم و همه اهل ده از وی میترسیدند در ان دل شب دیدم که جائی در کمین ایستاده چون او را دیدم از وی ترسیدم و ترک آن فساد کردم و در ان محل دانستم که بدینز درین کارخانه هیچ نیک در کار بوده است و آن بزرگ از روی تحقیق فرموده است که بیت لاتنکر الباطل فی طوره فانه بعض ظهوراته انتهی کلامه + این شعر شیخ ابو مدین مغربی ست قدس سره و بعض ابیات دیگرش اینست بیت واعطه منک بمقداره + حتی توفی حق اثباته + فالحق قد یظهر فی صورة + ینکرها الجاهل فی ذاته +

رشحه ۲۱ میفرمودند که اگر میان آن کس که لقمهٔ حلوا در دهان تو می نهد و میان آن کس که سیلی بر قفای تو میزند فرق کنی علامت نقصان تست در توحید +

رشحه ۲۲ میفرمودند که روزی از حضرت مولانا نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سره پرسیدم که در دعوات ماثوره آمده که اللهم اشغلنا بک عن سواک چون غیر و سوی نیست پس این دعا چه معنی دارد فرمودند که کاف خطاب اشارت بنفس ذات ست یعنی ما را مشغول ساز بذات از غیر ذات که صفات و افعال است یعنی ما را بشهود ذاتی از تجلیات اسمائی و صفاتی و افعالی خلاص گردان +

رشحه ۲۳ میفرمودند که حسین بن المنصور که انا الحق گفت حقیقت خود را میگفت و فرعون که انا ربکم گفت صورت خود را میگفت که اگر او نیز حقیقت خود را بشناختی آن انا گفتن از وی مقبول بودی

رشحه ۲۴ میفرمودند که شبی امری غلبه کرده بود که روی خود را بر در و دیوار و سنگ و کلوخ می مالیدم و فریاد و بی طاقتی میکردم پس گفتند هر ذره از ذرات وجود خالی ست بر رخسار محبوب که حسن او را می افزاید بیت هر کرا ذره بود دانش + پیش هر ذره در سجود بود +

من خوارق عادات خدمت مولانا علاء الدین را الطاف و اشراف و تصرف تمام بود در ان نزدیکی

که راقم این حروف از ماوراء النهر آمده بود بخدمت ایشان رفته بود دید که دو طالب علم پیش ایشان
نشسته آمده وسبقی از مصابیح میخوانند و ایشان کتاب مصابیح را در دست دارند و دران می نگرند
فقیر را چنان معلوم شد که چشم ایشان بر صور خطی کتاب است و دل ایشان مشغول بامر دیگر بخاطر رسید که این
چه نوع درس گفتن ست که جمعی قرأت کنند و ایشان بآن حاضر نباشند ایشان را بران خاطر اشراف
شده متوجه فقیر شده تبسم کنان فرمودند هر چند یاران را میگوئیم که مرا اهلیه درس گفتن نیست از من باور
نمیدارند شما بگوئید شاید قبول کنند خدمت مولانا غیاث الدین احمد ولد عزیز ایشان علیه الرحمه که از
علماء متقی بود و شرف ملازمت و قبول حضرت مولانا سعد الدین قدس سره دریافته بود میگفت که
شب تابستانی در محله شمع ریزان بعد از نماز خفتن بیام برآمدم که خواب کنم اتفاقاً اوائل ماه بود و اندک
ماهتابی می تافت و متصل منزل فقیر سرائی بود که تعلق بمردم ده میداشت و اکثر اوقات خالی می بود
خاصه تابستان ناگاه آواز کسی ازان سرا بگوش من آمد چون عجب نمود بکنار آن بام رفتم و فرو
نگریستم مردی و زنی دیدم که رو برو نشسته بودند و باهم سخنی میگفتند فی الحال برگشتم و بجامهٔ خواب
خود رفتم چون شب گذشت و نماز بامداد گذاردم و بملازمت والد خود بمحلهٔ استربانان رفتم چون پیش ایشان
نشستم فرمودند که بر بام همسایه رفتن و بسرای او نگریستن جائز نیست کسے چه کار دارد که آن چه
آواز است که از خانه همسایه می آید بحال خود می باید بود و فضولے نمی باید کرد مولانا غیاث الدین احمد
میگفت که ازان روز باز مرا یقین تمام حاصل شد که این طائفه را در ای قوت باصره نظر دیگری میباشد
که در شب تاریک از مواضع بعیده چیزها مشاهده میکنند و بعد مکانی مانع آن نظر نیست و هم وے
میفرمود که روزی در آوان جوانی با جمعے شاگردان بسیر گازرگاه رفته بودیم و در میان ایشان پسری
صاحب جمال بود وقت خواب در پایان پای من تکیه کرد چون چراغ نشانده شد بخاطر من افتاد
که پای بجانب وی دراز کنم دو سه بار این خاطر مزاحم شد آخر با خود گفتم که پدر از حال تو واقف
است و اکثر اوقات بتو حاضر فردا که بشهر خواهی رفت این صورت را بر پیشانی تو خواهد نهاد
پای خود نگاه داشتم و بخواب رفتم صباح که بشهر آمدم و بملازمت ایشان رسیدم فرمودند که آنرا
تجویز میکنی که مخلوقی بتو حاضر است و شرم میداری و پای دراز نمیکنی از خالق خود که ازلاً و ابداً
در موطن دنیا و آخرت بتو حاضر است بطریق اولی که شرم داری و بی ادبی نکنی یکے از یاران

ایشان نقل کردکه در مبادی احوال که بملازمت ایشان رسیدیم روزی در مکتب خانه نشسته بودند
پیش ایشان رفتم دیدم که کاغذی در دست دارند گاه در هم می پیچند و گاه از هم میکشایند چون مرا دیدند
گفتند فلان بیا و این کاغذ را بستان من دویدم و دست دراز کردم که بستانم ایشان دست پس کشیدند
من متحیر ایستادم باز دست دراز کردند که بگیر چون خواستم که بگیرم باز دست کشیدند و در کرت سوم
آن کاغذ را بدست من دادند چون کاغذ بدست من رسید آتشی از وی چون برق خاطف بیرون آمد
و بدست من فرو رفت و از ره عروق در غایت سرعت بدوید تا بدل رسید و دل من از ان آتش چنان
بسوخت که پنداشتم خاکستر شد از ترس آنکه مبادا هلاک شوم کاغذ را از دست بر زمین نهادم ایشان
بانگی بر من بهیبت زدند که بردار چون برداشتم کیفیتی ظاهر شد که بیهوش افتادم و مدتی در ان
بیهوشی ماندم و درین حال کفی بر لبهای من پیدا شده بوده است و اطفال مکتب تا دو سه ماه هرگاه
پیدا میشدم باهم میگفتند اینک اشتر مست آمد بعد از ان که از ان بیخودی بشعور آمدم گریه عظیم بر من مستولی
شد که موجب آن ندانستم بیرون آمدم و زار زار میگریستم و روز دیگر که بملازمت ایشان رسیدم با خود
گفتم که نزدیک ایشان نمی باید نشست مبادا که باز دولت سوختن گیرد چون از در مکتب خانه در آمدم
ایشان مراقب نشسته بودند هم در صف نعال نشستم ایشان سر بر آوردند و گفتند ای فلان گفتم لبیک
دیدم که تیز تیز در من می نگرند یکباره همان آتش در دلم افتاد و فی الحال باز غلطیدم و مدتی بیخود افتاده
بودم چون بخود آمدم این کرت گریه مستولی نشد خدمت مولانا در مرض موت خود قریب پنج ماه صاحب
فراش بودند این فقیر در اول مرض ایشان برسم عیادت بخدمت رفته چون پیش ایشان نشستم
فرمودند که ای فلان آب مارا از سر برق باز بستند بعده پنجاه روز پیش از فوت خود خبر رفتن
خود دادند بعد از ان ساعتی سکوت کردند پس فرمودند خدای موجود است و مقارن این سخن نعره
بلند زدند و در ان نعره لفظ الله گفتند آنگاه فرمودند که سعی در ان کنید که خدای موجود را پرستید
نه خدای موهوم را وفات ایشان روز شنبه بود از اواسط ماه جمادی الثانی سنه اثنین و تسعین
و ثمانمائة و قبر ایشان بر پشت مزار حضرت مولانا سعد الدین است قدس سره و این قطعه در تاریخ وفات
ایشان گفته شده بود قطعه پیر اهل حق علاء الدین که رفت + روح پاکش بر فراز سدره + خواستم
تاریخ سال رفتنش + عقل در اندیشه گفتا رفت پیر +

مولانا شمس الدین محمد روجی رحمه الله

از اجلّهٔ اصحاب حضرت مولانا سعدالدین قدس سره بوده اند و سالها طالبان را در جامع هرات
بحق دعوت می نمودند مولد ایشان قریه روج بود که دهی ست بر نه فرسنگی هرات از جانب قبله ولادت
ایشان در شب برات از شعبان سنه عشرین و ثمانمائه بوده است والده ایشان را پسری مقبول
پنجساله وفات یافته بوده است و از ان جهت بغایت متاثر و مجروح خاطر شده آن شب حضرت
رسالت را صلی الله علیه وسلم بخواب دیده که فرموده اند غم مخور و دل خوش دار که حضرت حق سبحانه
ترا پسری خواهد داد که صاحب ولایت و دراز عمر باشد بعد از ان چندگاه خدمت مولانا محمد متولد شده اند
والده ایشان دائم ایشان را میگفته که آن فرزندی که مرا بوی بشارت داده اند توئی و ایشان
در صغر سن بانزوا و انقطاع مائل بوده اند و از ابنای جنس مجتنب و محترز و در منزل والده خود خلوت خانه
داشته اند که اکثر اوقات آنجا بسر می برده اند و آبا و اجداد ایشان تاجر و متمول بوده اند و طریق تجارت
می پیموده اند و هرگز ایشان بطور پدران رغبت نمی نموده اند میفرموده اند که مرا دائم آرزوی آن می بود
که حضرت رسالت را صلی الله علیه وسلم بخواب بینم تا روزی بخانه در آمدم دیدم که والده با جمعی ضعفا از اقربا
نشسته اند و کتابی در پیش دارند و میخوانند و من بخلاف معهود در میان ایشان رفتم شنیدم والده ان
کتاب دعاء میخواند که هر که آنرا شب جمعه چند بار بخواند البته حضرت پیغمبر را صلی الله علیه وسلم در خواب بیند
چون آن شنیدم دغدغه و آرزوی من زیاده شد و اتفاقاً شب جمعه بود با والده گفتم که امشب این
دعا را میخوانم شاید مقصود حاصل شود ایشان فرمودند برو بخوان که ما نیز میخوانیم بعد از انکه بخلوتخانه
خود رفتم مشغول شدم و بآن شرائط که نوشته بود قیام نمودم و نیز شنیده بودم که هر که شب جمعه هزار
بار بران حضرت صلوات فرستد آن حضرت را در خواب بیند آنهم کردم تا نیم شب نزدیک شد بعد از ان
سر نهادم و در خواب شدم دیدم که از در سرای خود در آمدم والده من بر کنار صفه زمستانی ایستاده
مرا که دید میگوید ای پسر چرا دیر آمدی که من انتظار تو می بردم اینک حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم بخانه ما
آمده اند بیا تا ترا بپیش آنحضرت برم پس دست من گرفته بجانب صفه تابستان روان شد من نگاه کردم دیدم
که آن حضرت بر کنار صفه پشت بجانب قبله نشسته اند و پیرامن آنحضرت جمع کثیر نشسته و جمعی دیگر
ایستاده و حلقه بسته و آن حضرت باطراف و جوانب عالم رسایل و مکاتیب میفرستند

وکسی پیش آن حضرت نشسته مکا شفانی که آن حضرت املا میکنند وی مینویسد مرا چنان نمود که آن مولانا
شرف الدین عثمان زیارتگاهی بود که از علماء ربانی واز اکمل متقیان زمان خود بود چون والده مرا
پیش آورد آن مقدار توقف نکرد که آن حضرت از مهمات باز پردازند پیش آمد و گفت یا رسول الله
مرا وعده داده بودید بفرزندی صاحب دولت دراز عمر این آن هست یانی آنحضرت بجانب من
نگریستند و تبسم کنان فرمودند که آری این آن فرزند است پس روی بمولانا شرف الدین
عثمان کردند و فرمودند که برای وی مکتوبی نویس مولانا قلم و کاغذ برداشت و من در آن نظر میکردم
سه سطر نوشت و دیدم بر آن سطور مثل آن گواهی مردم که بر قبالها باشند نامهای بسیار جدا جدا نوشت
و درهم پیچید و در دست من داد و من روان شدم دران اثنا با خود گفتم که مضمون این مکتوب را
ندانستی باز گرد و بحضرت پیغمبر صلی الله علیه وسلم نمای تا آن حضرت مضمون را بتو گویند باز گشتم و پیش
آن حضرت صلی الله علیه وسلم آمدم و گفتم یا رسول الله ندانستم که درین مکتوب چه نوشته شده آن
حضرت از دست من فرا گرفتند و بخواندند و من بیک خواندن آنحضرت هر سه سطر را یاد گرفتم پس
آن حضرت مکتوب را درهم پیچیدند و بدست من دادند و من میخواستم سخن دیگر پرسم که ناگاه آواز
در برآمد و والده من شمعی بدست از در خانه در آمد من از خواب برجستم فرمود که ای محمد هیچ
خواب دیدی گفتم آری ایشان گفتند من دیدم و بیان کردند که بخواب دیدم که بر کنار صفه زمستان
پشت بر قبله ایستاده ام و حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم باین سر آمده اند در صفه تابستانی پشت
بر قبله نشسته و من انتظار تو می بردم که ناگاه از در در آمدی و من دست تو گرفته پیش آن
حضرت بردم و از ان حضرت پرسیدم که یا رسول الله ان فرزند موعود هست آن حضرت فرمودند
که آری اینست و پیش ایشان کسی نشسته بود و کتابتهامی کرد آن حضرت وی را فرمودند
تا از برای تو کاغذی نوشت و بدست تو داد و تو بدست آنحضرت دادی و آنحضرت مضمون
را بر تو خواندند و باز بدست تو دادند و آن واقعه را که فقیر دیده بودم والده تمام باز گفتند بی تفاوتی
و هر دو خواب از اول تا آخر موافق و مطابق بود میفرمودند که در ابتداء جوانی که در قریه رزوج بودم
و مرا داعیه این طریق پیدا شد از بعض مردم استفسار کردم که در هرات هیچ بزرگی ظاهر باشند که بخدمت
وی روم نام شیخ صدر الدین رواسی بردند و گفتند وی از خلفاء حضرت شیخ زین الدین خافی است

قدس سره که حالا بارشاد سالکان و تعلیم طالبان مشغول است فی الحال بجانب شهر متوجه شدم و
از راه بسر مزار حضرت شیخ رفتم شیخ صدر الدین دران وقت آنجا می بود اتفاقاً دران محل باصحاب
ذکر میگفتند بر کنار حلقه ذکر ایشان زمانی ایستادم و غوغای ایشان را مشاهده کردم مرا در نیفتاد و
از انجا روی بشهر نهادم در راه حافظ اسمعیل مرا پیش آمد و وی عزیزی بود هم از روح که پیش از خدمت
مولانا محمد بملازمت حضرت مولانا سعد الدین قدس سره رسیده بوده اند و شرف قبول ایشان دریافته
و بعد از نقل ایشان در ملازمت حضرت مخدومی مولانا نور الدین عبد الرحمٰن قدس سره حج
گذارده بود و ازین طریق بهرهٔ تمام داشت فرمودند که حافظ مرا گفت از کجامی آئی و چه داعیه داری
قصه باز گفتم گفت بدر مسجد جامع رو آنجا عزیزیست که با جمعی از اصحاب گاهی در دالیز مسجد جامع صحبت
میدارند ایشان نیز همین غالب آنست که صحبت ایشان ترا در خواهد افتاد بر همان قدم روی بدر
مسجد نهادم اتفاقاً حضرت مولانا با جمعی از عزیزان در دالان مسجد نشسته بودند و سکوت
کرده من بیرون در ایستادم و تکیه بر دیوار کرده در ایشان می نگریستم و سکوت ایشان میدیدم
و از حلقه ذکر شیخ صدر الدین و غوغای اصحاب او می اندیشیدم و با خود میگفتم که آن فریاد و اضطراب
چه بود و این سکوت و آرام چیست ناگاه حضرت مولانا سر بر آوردند و مرا گفتند و اورا پیش آئی
من بیخود پیش رفتم مرا پهلوی خود نشاندند و فرمودند اگر بندهٔ یا نوکری پیش شاهرخ میرزا ایستاده باشد
و دائم در پیش وی به بانگ بلند میگوید شاهرخ شاهرخ شاهرخ بسی بی ادبی و سرونیست ادب
آنست که نوکر پیش بادشاه و بنده پیش خواجه ساکت و حاضر باشد و فریاد و غوغا نکند پس این بیت
خواندند که بیت کار نادان کوته اندیش است ٭ یاد کردن کسیکه در پیش است ٭ بعد ازان در دست
من نگریستند و زهگیر در دست و انگشت من دیدند فرمودند کسیکه دست حاجت پیش می آرد اگر
دست وی خالی بود نه بهتر است من فی الحال زهگیر از انگشت بیرون کردم و ایشان برخاستند
و بمسجد در آمدند بعضی از حاضران مرا اشارت کردند که از پی ایشان در آئی من نیز از عقب ایشان
رفتم جائی نشستند و مرا پیش خود نشاندند و طریقه بیان کردند و فرمودند که مسجد جامع خوش جائی
است هم اینجا اقامت کن و کار را باش من باشارت ایشان مشغول شدم و والدهٔ من نیز
ازین معنی آگاهی یافت از روح بخدمت ایشان آمد و طریقه فرا گرفت بعد از چندگاه در گنبد مسجد جامع

که پنج وقت نماز گذارده و تهجد گذارده بودم و مراقب نشسته ناگاه نوری ظاهر شد مثل چراغی که سقف
گنبد را از شعاع آن درست دیدم و آن نور هر زمان زیاده میشد تا برابر اناری بزرگ شد و تمام
گنبد از ان روشن گشت مثل روز و مدتی بدو داشت چون صباح شد مرا ازان صورت غرورے و
پنداری حاصل شده بود بمجلس ایشان درآمدم و نشستم و بجانب من از روی غضب نگریستند که ترا
بر باد می دهیم باینقدر که کسی نور وضوی خود ببیند اینچنین مغرور شود من درآن فرصت که بملازمت مولانا
نظام الدین خاموش علیه الرحمه میکردم شبهای که در کوچهای گشتم ده دوازده مشعل نور از یمین و یسار من
می تافت و هر جا که میرفتم همراه من می بود و هرگز مرا آن التفاتی نشد و از ان حسابی نگرفتم بعد ازین
تند شدند و گفتند برخیز و دیگر برین صفت پیش من میا و مرا از مجلس راندند و من از پیش ایشان شکسته
خاطر بیرون آمدم و گریان شدم و ازان حالت استغفار کردم و بسے کوشش نمودیم تا خاطر من ازان
غرور پاک شد و بیمن التفات ایشان آن پندار مرتفع گشت و بر والدهٔ من نیز مثل آن نور ظاهر شده بود
لیکن ازان نتوانست گذشت و ویرا از مشاهدهٔ آن نور حظی و روحی تمام بود و بدیدن آن انسی عظیم
داشت میفرمودند که در همان ایام که این نور ظاهر شده بود شخصی بمن تواضع و فروتنی بسیار میکرد و دلق
و نیاز را از حد می برد او را گفتم چه قصد داری و سبب اینهمه نیازمندی چیست که پیش می آری گفت
شبی تاریک در کنج سقایهٔ مسجد جامع نشسته بودم ناگاه کسے از در سقایه درآمد درآن دل شب تاریک
و سقایه روشن شد چون نظر کردم تو بودی و با تو هیچ شمعی و چراغی نبود چون بیرون رفتی باز سقایه تاریک
شد و دانستم که راست میگوید میفرمودند که چون بملازمت حضرت مولانا پیوستم اضطرابی قوی پیدا شد در
نسبت خواجگان قدس الله ارواحهم در نمی افتاد و در مسجد جامع شبها سر بر زمین میزدم و زار زار
میگریستم و روزها بصحرا بیرون میرفتم و فریاد و زاری و تضرع میکردم و قریب هفت هشت ماه
احوال من برین منوال گذشت روزی ایشان مرا گریان و بریان دیدند فرمودند که داد و بسیار
گرئید و زاری کنید و خود در انچنان سازید که محل رحم شوید که این گریه و زاری اثرهای عظیم دارد
ما نیز در جوانی چنین گریه ها داشتیم و در اثنای این سخن التفاتی فرمودند که فی الحال اثری از نسبت این
عزیزان ظاهر شد بعد ازان شبی در مسجد جامع در پس پیل پایه مراقب نشسته بودم نزدیک نیم شب شد و مرا
خواب گرفت برخاستم تا دفع خواب کنم ناگاه دیدم که ایشان در پس پشت من مراقب نشسته اند و من غافل بوده ام

موافقت نشده ام که کی تشریف آورده اند منفعل گشتم و قصد کردم که در عقب ایشان بنشینم
ایشان سر برآوردند و فرمودند که فلان چرا برخاستی گفتم مرا خواب گرفت خواستم که دفع آن کنم بسخن گفتن لطفی کردند که مرا طریقه
عزیزان بتمام در افتاد و خدمت مولانا شهاب الدین برجندی رحمه الله میفرموده اند که روزی علی الصباح
بملازمت حضرت مولانا سعد الدین قدس سره رسیدم فرمودند که امشب ساربان پسری را فتحی دست
داد و نسبتی در او افتاد که ملائکه هفت آسمان بران رشک بردند خدمت مولوی فرموده اند که چنین معلوم شد که پسر
ساربان مولانا محمد روجی بود که پدر وی شتران خاصه میداشته خدمت مولانا محمد میفرمودند که حضرت مولانا
مارا قوتی و قدرتی بود که هرگاه میخواستند نسبت خواجگان میچشانیدند و بکیفیت غیبت و بیخودی میرسانیدند
روزی در ملازمت ایشان بمسجدی رسیدیم بانگ نماز شام دادند در آمدیم و نماز گذاردیم اتفاقا در آن
مسجد ختمی تمام می شد و حافظان و خوانندگان آمده بودند و شمعها روشن کرده بودند و مردم بسیار جمع شده ایشان
بجهت توقف کردند و در گوشه روی بقبله نشستند و من از عقب ایشان دو زانو نشستم و متوجه ایشان
بودم ناگاه سر برآوردند و باز نگریستند مرا اشارت کردند که بپهلوی من آی از جای جستم و بپهلوی ایشان آمدم که بنشینم
هنوز میان قیام و قعود بودم که التفاتی نمودند و مرا بتمام از من ربودند چنانچه ندانستم که بچه کیفیت نشستم و آن نسبت بیخودی
امتداد یافت وقتی حاضر شدم که موذن تکبیر نماز خفتن گفت و دران فرصت اصلا از تلاوت قرآن و
خواندن اشعار و مشغله مردم خبر نداشتم میفرمودند که در مبادی حال وقتی در سقایهٔ مسجد جامع بودم
و کتاب مثنوی در دست داشتم ناگاه حضرت مولانا بسقایه در آمدند و فرمودند که آن چه کتاب است
که در دست داری گفتم مثنوی ست فرمودند که از خواندن مثنوی کاری نمیگشاید سعی کنید که معانی آن از
دل شما جوشد میفرمودند که وقتی ایشان بحجرهٔ من در آمدند و مصحفی بر کنار طاق دیدند فرمودند که آن چه کتاب
است گفتم که مصحف است فرمودند که اینها علامت بیکاریست یعنی مبتدی باید که در بدایت سلوک بطریق
نفی و اثبات مشغول گردد تلاوت قرآن کار متوسطان است و نماز گذاردن کار منتهیان اهل بدایت را اهم مهمات
نفی و اثبات است میفرمودند که در اثنای ملازمت حضرت مولانا مشغولیهای قوی میداشتیم و بسعی بلیغ خود را
بر نسبت عزیزان می گماشتیم شبها که تا دم صبح می نشستیم مجال آن نمی بود که از زانو بزانو دیگر گردم و اگر مقدار جوز
یا بادام سنگها در زیر زانو افتاده بودی هرگز پروای آن نمی کردم و فرصت آن نمی بود که دور اندازیم
میفرمودند که در ابتدای مشغولی روزی در صحن مسجد جامع مربع نشسته بودم و مراقبه داشتم

ناگاه آوازی شنیدم که قایلی گفت ای بی ادب بندگان پیش پادشاهان اینچنین نشینند بیخود از جای
در جستم و بدو زانو چنان نشستم که محکم بر خشت پخته خورد و بسیار درد کرد و از آن وقت چهل سال ست که
دیگر نشستن بطریق مربع اتفاق نیفتاده است و اگر چه اکنون هر نوع که نشینم تفاوت نمیکند بر آن وجه خو
شده است بطریق مربع نشستن خوش نمی آید میفرمودند که حضرت مولانا ما بدیدن شیخ بهاء الدین عمر بجانب
میرفتند بردراز گوشی سوار بودند و من در ملازمت ایشان پیاده میرفتم و مرکب میراندم و بیگاه طعامی
اتفاق افتاده بود و تشنگی غالب شده و مجال آب خوردن نمی شد آخر ایشان مرا گفتند که فلان تشنه
هستی گفتم آری فرمودند که تا از شهر برآمده ایم من خود در تشنگی بازمی یابم که نه از من ست برو آب خور که
تشنگی تست که در من اثر کرده است رفتم و آب خوردم بعد از آن بدر شیخ در آمدیم و من کفش و عصای
ایشان گرفتم و از دور نشستم و شیخ سخنان میگفتند و چون من دورتر بودم و نمی شنودم با خود گفتم که بیکار
نباید نشست بیا تا بشیخ توجهی کنیم پس بحسب باطن خود را برشیخ راست گرفتم و چون دل من در محاذی
دل ایشان راست ایستاد معاً شیخ روی بمن کرده فریادی زدند که هی چه کار میکنی پس تبسمی نمودند
و حضرت مولانا نیز تبسم کردند و باوجود آنکه یک لحظه بیش آن توجه واقع نشد اثری عظیم بر آن مترتب گشت و
کیفیتی قوی ظاهر شد و تا چار و پنج روز لحظه لحظه اثری قوی که موجب روح عظیم بود و چون باران متواتر نازل
می شد بعد از آن از حضرت مولانا پرسیدم که فقیری از روی اخلاص توجهی میکند چرا بزرگان تاب
نمی آرند فرمودند بنا بر آنکه ایشان را بجناب حق سبحانه اتصال تمام بر سبیل دوام حاصل ست
درین توجه که طالبان میکنند حایلی میان ایشان و حق سبحانه پیدا میشود و بقدر آن حجابی دست می دهد
فریاد ایشان از آنست میفرمودند که روزی هم در مبادی حال در صحن مسجد جامع نزدیک صفه شرقی
روی در قبله نشسته بودم و شغلی داشتم ناگاه دیدم که در پیش تخت مقربان شخصی ظاهر شد بغایت سیاه
و باریک و دراز بمثابه که سرا و نزدیک بسقف مقصوره میرسید سری بغایت خرد داشت مثل جوز هندی
و دهنی کشاده و پر دندان سفید و گردنی دراز و تنی خرد و پایهای باریک دراز دیدم که از آنجا
خندان خندان متوجه من شد و آهسته آهسته بجانب من آمدن گرفت و کژ و راست می شد و حرکات
میکرد و من با خود گفتم دیوی ست میخواهد که ترا از نسبت عزیزان باز دارد و شغل ترا برهم زند من خود را
بر طریقه دوختم و بجد مشغول شدم هر چند وی حرکات کرد و کارها آورد که من از وقت خود بیفتم میسر نشد

وی هرچند بیشتر آمدن پیشتر بشغل خود پیچیدم تا بغایت نزدیک برسید و دید که من از کار خود نمیگردم
تیز کرد و بر گردن من سوار شد و پاهائی چون دوالی بر کمر من پیچید و من همچنان بر کار خود متمکن بودم
و هیچ اضطراب و تهتک ننمودم بعد از زمانی پاها از کمر من جدا کرد و چون دود بهوا بالا رفت و ناپدید شد
و دیگر هرگز مثل آن صورتی مرا تشویش نداد میفرمودند که هم در مبادی حال شبی در مسجد جامع بر تخت
مقربان تکیه داشتم و در آسمان نظر میکردم ناگاه دیدم که هر ستاره که بر آسمان است متوجه زمین شد و بحیز
نزاله فرو آمدن گرفت و جمله روی بمن آوردند و چنان بمن نزدیک شدند که گمان بردم که اگر دست
دراز کنم بستاره رسد از مشاهده این حال کیفیتی عظیم روی نمود و بیخودی تمام دست داد تا قریب
صبح آن کیفیت برداشت میفرمودند که هم در مبادی حال روزی پیش والدهٔ خود نشسته بودم دیدم که
واردی بغایت قوی متوجه من شد دانستم که مرا بیخود خواهد ساخت بوالدهٔ گفتم که از حال من باخبر باشید و
بشمارید که از من چند نماز فوت میشود این گفتم و مرا این کیفیت فرو گرفت و از حس غایت ساخت و
من بیخود افتادم چون چشم گشادم والده را بر سر بالین خود گریان دیدم گفتم چرا میگریید گفتند چون نگریم
که سه شبانه روز است که تو چون مرده افتاده که هرچند شوربا و آب در دهان تو میکردم بگلوی تو
فرو نمیرفت و من دل از حیات تو برکنده بودم حساب کردیم پانزده فریضه از من فوت شده بود بر جستم
و قضا کردم میفرمودند که در مبادی حال روزی در مسجد جامع سنت پیشین گزارده بودم و مشغول
داشتم ناگاه کیفیت بیخودی مستولی شد و مدتی برداشت و در هر دو سه روز یکبار آن بیخودی روی
مینمود تا چنان شد که هر روز دست میداد و بآن مرتبه رسید که هر روز دو سه بار پیدا میشد و زمان زمان
روی در تزاید داشت تا حدی که متواتر و متعاقب شد و چندگاه حال این بود که غیبت و بیخودی
بر شعور و آگاهی غلبه مینمود خویش خوش گم شدن گرفت از فتور آن ترسیدم و بحضرت مولانا عرض
کردم که غیبت و بیخودی روی بزوال آورده و من از آن هراسانم فرمودند که مترس که بسیاری
غیبت از ضعف باطن بود حالا ادراک قوتی شده آن کیفیت معهوده زائل گشته و این زمان سوء
حکم همان بیشعوری وارد و آن حال بود و این زمان مقام شد انتهی کلامه قدس سره پوشیده نماند که حال
باصطلاح صوفیه قدس الله ارواحهم عبارت از واردیست که نازل شود بر دل محض موهبت حق سبحانه که
صاحب حال را در آمدن و رفتن آن اختیاری نباشد مثل حزن و سرور و قبض و بسط و از شرائط حال یکی آنست که التبه

زوال یابد واز عقب آن مثل آن وارد گردد و چون حال سالکین ملکهٔ شود و ثابت گردد آنرا مقام گویند و مقام باصطلاح این طائفه عبارتست از مرتبه از مراتب و منازل که در تحت قدم سالک درآید و محل اقامت و استقامت او گردد و زوال نپذیرد پس حال که تعلق بفوق دارد و در تحت تصرف سالک نباید بلکه وجود سالک محل تصرف او باشد و مقام که نسبت بتحت دارد و محل تصرف و تملک سالک بوده و ازین جهت است که صوفیه قدس الله ارواحهم گویند احوال از قبیل مواهبست و مقامات از قبیل مکاسب میفرمودند که در مبادی حال با مر حضرت مولانا پیوسته در مسجد جامع هرات می بودم و مشغولی تمام داشتم شبها در مسجد میگشتم و زار زار میگریستم و سر خود بر پیل پایهای مسجد میزدم از فقدان این نسبت چنانچه در روز بر پیشانی و سر من ورمها چون جوز و بادام پیدا شده بود و از مسجد هرگز بیرون نمیرفتم الا بضرورت وضوء و طهارت یکبار چهل روز در بندان شده بود و مردم در آن ایام بمسجد جامع بسیار می آمدند هرگز از کسے نپرسیدم که این کثرت مردم در غیر جمعه چرا است تا بعد از آنکه این علیه گذشته بود شنیدم که کسے با کسے میگفت که وقت در بندان چنین و چنین شد من پرسیدم که کدام در بندان گفت مگر تو درین شهر نبوده که من هیچ نگفتم فرمودند دران مبادی که معتکف مسجد جامع بودم سه شبانه روز بر من گذشت که هیچ طعامی نرسید بی طاقت شدم برخاستم که بطلب قوتی بیرون آیم پای چپ از آستانه مسجد پیش نهادم و هنوز پای راست برنداشته بودم که الهامی بدلم رسید که محبت ما را به نانی فروختی پای پس کشیدم و طپانچه چنان سخت بر روی خود زدم که اثر آن ضرب یک هفته بر روی من مانده بود آنگاه به پیشان مسجد رفتم و در گوشه نشستم و پای در دامن پیچیدم و با نفس گفتم اگر بمیری بطلب قوت بیرون نروم درین حال روی عظیم و نسبتی قوی فرو گرفت بشانه که میل طعام نماند ناگاه مردی نزد من آمد که هرگز او را ندیده بودم و یکپاره قند سفید زیاده برده سیر پیش من نهاد و سخن ناکرده برگشت و برفت و مرا قند آوردن او چنان خوش نیامد که برگشتن او و مرا بخود مشغول ناساختن میفرمودند که در اثنای مشغولی ها و ملازمت حضرت مولانا مرا بجوانے صاحب جمال تعلق خاطر افتاد و رابطهٔ محبت قوی شد بمرتبه که بکلی دل را خیال او فرو گرفت و بغیر او هیچ علاقه نماند تا کار بجائی رسید که بشیخ ظاهر او نیز میل و توجه نماند و بهمان نفس حرقت و محبت آرام بود و در آن ایام بکلی ترک ملازمت ایشان کردم که شرم میداشتم که برین صفت پیش ایشان نشینم و هیبت و حشمت

بجای رسید که هرگاه ایشان را از دور میدیدم میگریختم و در گوشهٔ می‌خزیدم که بغایت خجل و شرمسار بودم
در عشق و محبت آن جوان بی‌صبر و قرار اتفاقاً بعد از چند گاه در گوشهٔ میگذشتم ناگاه ایشان را دیدم
که از مقابله پیدا شدند و هیچ مفری و گریز گاهی نبود در کمال انفعال باز ایستادم و سر خجالت پیش
افگندم و عرق تشویر بر جبین من نشست ایشان پیش آمدند و دست مبارک بر سینهٔ من نهادند و
این بیت را از مثنوی خواندند که بیت ناگزیر تو منم ای حلقه گیر * یک نفس غافل مباش از ناگزیر
و درین محل بحسب باطن التفاتی کردند که تمامی عشق و محبت آن جوان از لوح دلم شسته شد و رابطهٔ
محبت او منقطع گشت و علاقهٔ حبی با ایشان انتقال یافت میفرمودند که جوانی تاشکندی بود مجرد و
مرتاض و از ملازمان حضرت مولانای ما و آن عزیز بجوانی علاقهٔ محبتی شده بود و میلی مفرط بر باطن او
استیلا یافته بصد خواری و محنت چیزی زر یا تحفهٔ دیگر پیدا ساختی و بر سر راه آن جوان انداختی و
در کمین نشستی که دیگری بر ندارد و تا وقتی که آن جوان برسیدی و برداشتی و او خود را در آن محل
اصلاً بجوان ننمودی و چنان نکردی که او بر آن صورت اطلاع یابد من از آن قصه واقف شدم او را
گفتم بمحنت بسیار چیزی پیدا میکنی و بر سر راه می افگنی باری چنان مکن که او مر ترا به بیند تا رنج تو ضایع
نشود چون من بگفتم آب در دیده بگردانید و آهی از دل برکشید و گفت نمیخواهم که بار منتی از جانب
من بر دل نازک او نشیند خدمت مولوی میفرمودند که از معاملهٔ آن یار تاشکندی معلوم شد که محبت
او محبت ذاتی بود میفرمودند که روزی حضرت مولانا مرا گفتند هیچ میدانی که فلانی چه حال دارد و اشارت
بطالب علمی غریب کردند که از ولایت در وقت تحصیل علوم بهرات آمده بود و ملازم ایشان شده و ترک تحصیل
نموده و در مدرسهٔ مولانا جلال الدین قاینی علیه الرحمه حجرهٔ داشت و در کمال ترک و تجرید بود و با اصحاب
ایشان کم اختلاط میکرد و اکثر اوقات ساکت و محزون بود با ایشان گفتم حال وی مرا معلوم نیست
اینقدر میدانم که شغلی دائمی دارد فرمودند که از وی تحقیق حال وی بکن و از وی تا چیزی معلوم نکنی
ترک وی نگیری من بفرمودهٔ ایشان بحجرهٔ وی رفتم و گفتم شما چه حال دارید که بیاران ایشان هیچ
آمیزشی نمیکنید و دائم در گوشهٔ حجره تنها نشسته اید و در خروج و دخول بر یاران فرو بسته آید گفت من
مرد فقیر و غریبم و در خود اهلیت اختلاط اصحاب نمی بینم لاجرم مزاحم وقت ایشان نمی شوم من ابرام
کردم که البته شما را حالی هست که آن مانع شماست از صحبت و بمن اظهار باید کرد وی گفت

این چه مبالغه است که میکنید گفتم من باین امر ماموروم از نزد ایشان و تا حال خود نگوئید ترک این مبالغه
نخواهم کرد چون دانست که ابرام من از جای دیگر است آهی کشید و گفت ای فلان مرا حالی عجیب غریب
واقع است و شمه از ان اینست که چون نماز خفتن بجماعت میگذارم و بحجره می آیم لحظه مراقب می نشینم
و بطریقه معهوده خود مشغول میشوم لساعتی که میگذرد نوری بی نهایت بر من فایض میشود و جهات سته مرا
فرو میگیرد و من در ظهور آن نور از خود غایب می شوم و تا وقت صبح در ان غیبت و بیخودی می مانم
و روز همه روز در خوشی و روح آنم اینست حال شبانه روزی من چون مرا طریق وی معلوم شد از غیرت
در شک وی بسوختیم چنانچه بی اختیار آب از چشم روان شد و آن سخن عظیم در باطن من کار کرد و از پیش
بیرون آمدم و دیگر حضرت مولانا از من نپرسیدند که چه معلوم کردی همانا مقصود ایشان آن بود که مرا معلوم
شود که همچنین مردم در گرد ایشان می باشند و همچنین مشغولے ها میدارند خدمت خواجه کلان ولد بزرگوار
حضرت مولانا سعد الدین قدس سره فرمودند که بار حضرت والد گاه گاه برای آن طالب علم خوردنی
می بردم و وی در هر سه چار روز یکبار افطار میکرد وقتے که دست بطعام دراز کردمی بدان می مانست
که حمّلے است خواجه قطب الدین حصاری از منعمان بود و باین طائفه اعتقاد تمام داشت از حال آن
طالب علم واقف شد غلامی را تعیین کرد که هر روز از خوان خواجه یک کاسه طعام لذیذ و یک قرص نان
میده برای وی بمدرسه برد روز اول که طعام برده غلام را پیش خود نشانده و آن طعام را بتمام بغلام ان
خورانده غلام کاسه خالی بخانه آورده و خواجه را گفته که آن ملا آن طعام شما را عجب از روی رغبت بخورد
و شما را دعای خیر کرد خواجه خوش دل شده و غلام هر روز کاسه طعام می برده و بغلام نموده آن طالب علم
میخورده و این معنے را اخفا میکرده تا مدت یک سال این قضیه ظاهر شد و خواجه غلام را مالت کرده و دیگر طعام
بمدرسه نفرستاد خدمت مولانا محمد میفرمودند که روزی والد فقیر پیش حضرت مولانا نشسته بودند و من بخدمت
ایستاده بودم ناگاه والد فرمودند که محمد فلان کار کن ایشان وی را گفتند ای فلان این آن محمد نیست
که تو دیده آنگاه فرمودند که والد حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره بیمار شده بوده است حضرت خدمت
خواجه و درویش را بخدمت و تعهد وی مقرر کرده اند و والد حضرت خواجه با آن درویشان درشتی و
بد خوئی میکرده حضرت خواجه از ان حال واقف شده برخاسته اند و بیالین والد آمده اند و فرموده اند
که ای پدر این درویشان که بصحبت ما می آیند برای خدا می آیند طالب خدا اے اند بر ما حرمت داری

وخدمتگاری ایشان واجب ولازم است با ایشان چرا سخت روی و درشت خوئی میکنید والد ایشان
گفته که ای بهاء الدین مرا پند میدهی وحال آنکه من پدر توام حضرت خواجه فرموده اند که آری شما
پدر من اید بصورت ولیکن من پدر شمایم بمعنی شما مرا بصورت تربیت کرده اید و من شما را بمعنی تربیت
میکنم والد حضرت خواجه خاموش گشته و ترک آن درشتی و بدخوئی کرده چون آن حضرت مولانا این سخن
فرموده اند والد فقیر قوی متاثر شدند و دیگر هرگز مرا کاری نمیفرموده اند و همیشه تعظیم و تقدیم می نمودند
و هر چند من فروتنی و نیازمندی میکردم ایشان در رعایت حرمت و ادب می افزودند و کار تا بجای رسید
که هیچ راهے قدم پیش من نمی نهادند و مرا در پیش می فرستادند و اگر ابا میکردم چندان مبالغه می نمودند
که عاجز می شدم و دیگر مجال مخالفت نمی ماند می فرمودند که روزے در مرض موت حضرت مولانا
شیخ مظفر کوکنی که بزرگی بود از سلسله خلوتیه با یک مرید بعیادت ایشان آمد و بعد از لحظه گفت اگر
اجازت فرمائید بطریقه خود ذکری چند بگوئیم ایشان فرمودند نیکو باشد پس آن شیخ با مرید خود چندی
ذکری بطریق جهر بگفتند و زمانے سکوت کردند و مراقب شدند بعد از آن شیخ سر بر آورد و از ایشان
پرسید که شما سید بوده اید ایشان فرمودند آری گفت چونست که درین مدت عمر سیادت خود را
ظاهر نکردید و حال آنکه اخفاء این نسبت روا نیست ایشان فرمودند که چون والد ما وفات یافت
از ایشان شجره و نسبت نامه بماند ما را شرم آمد که از آن دکانی برسازیم و آنرا بهر طرف بریم و بمردم
نمائیم رفتیم و آنرا در شگاف دیواری نهادیم و خشتی گل بر آن زدیم و با خود قرار دادیم که هر که از ما
نسبت ما پرسد پوشیده نداریم و چون درین مدت عمر هیچکس از ما نپرسید هیچ نگفته امروز که پرسیدند
اخفا نکردیم و آنچه واقع بود گفتیم پس از شیخ پرسیدند که سبب استفسار شما از سیادت ما چه بود
گفت درین مراقبه چنان مشاهده کردم که حضرت رسالت صلے اللہ علیه وسلم ظاهر شدند و فرمودند
که فرزند ما سعد الدین دو تن را از مریدان خود بارسانید و بمرتبه ولایت واصل گردانید ایشان
متبسم شدند و فرمودند میباید که آنحضرت بیشتر گفته باشند مرید شیخ گفت گوش شیخ ما اندک گرانی
دارد که آنحضرت سی و دو تن فرمودند و شیخ دو تن شنیدند ایشان آن مرید را گفتند راست
اینست که تو میگوئی و ویرا تحسین کردند بر آن تیزگوشی و تیزهوشی پس فرمودند که بعنایت حق سبحانه
سی و دو تن از اصحاب من بدرجه ولایت رسیده اند خدمت مولانا محمد گفتند درین محل که حضرت مولانا

این سخن فرمودند بخاطر من گذشت که آیا من داخل آن سی و دو تن هستم یا نی ایشان بر خاطر من مشرف
شده بجانب من نظر کرده تبسم نمودند اما بلا دفعم هیچ نفرمودند

ذکر صحبت ایشان بشیخ عبد الکبیر یمنی قدس سره و بعضی سخنان که از شیخ شنیده اند

وقتی که خدمت مولانا محمد علیه الرحمه در مکه مبارک زادها الله شرفا ذکراً مجاور بوده اند حضرت شیخ را ملازمت
بسیار کرده اند میفرمودند که شیخ بغایت عالی مشرب و بزرگوار بودند و در زمان خود قبله مشایخ حرم از
بسیار مردم ثقه دران دیار استماع افتاد که چون ایشان از جانب یمن بمکه آمدند مدت یک سال متصل
هیچ طعام و شراب نخوردند و نیاشامیدند و از طواف حرم بیارامیدند و دران مدت یک سال
از پای ننشستند مگر در قعود تشهد میفرمودند چون بار اول بصحبت حضرت شیخ رسیدم اکابر بسیار دران
مجلس حاضر بودند من در آستانه نشستم بعد از لحظه سر بر آوردند و بجانب من نظر کردند آنگاه پرسیدند
که من هو بعضی که مرا می شناختند گفتند که از سلسله نقشبندیه است ایشان فرمودند ملیح ملیح هم المخلصون
هم الصدیقون و شیخ در تعریف مردم بغایت بخیل بودند گاهی که از جنید و شبلی نقلی در افتادے
که مناسب مشرب ایشان نبودی میگفتند که فلان سرد گفته است یا فلان بارد گفته میگفتند روزی
حضرت شیخ فرمودند که مرا پدری بود که بر روی آب میرفت و قدم بر هوا می نهاد لیکن بوی از توحید
نداشت روزی در مجلسی که بسے از اکابر علما و عرفا و فقرا حاضر بودند بتقریبے فرمودند که حق سبحانه
عالم الغیب نیست اکثر حاضران از ان سخن بر خود بلرزیدند و بعضے بجنبیدند چه بحسب ظاهر خلاف نص
می نمود حضرت شیخ دریافتند که آن سخن در حوصله دانش بعضے نمی گنجد از قصد خود تنزل نمودند و فرمودند
آنجا که حق است همه شهادت است و بروی هیچ چیز پوشیده نیست تا غیبت توان گفت چون غیبت عدم
باشد علم بمعدوم نباشد پس عالم الغیب که در قرآن واقع است نسبت بما باشد نه نسبت بحق سبحانه
راقم این حروف روزی دیگر در خلوتی از خدمت مولانا محمد علیه الرحمه پرسید که وی شما فرمودید که شیخ دران
سخن از قصد خود تنزل نمودند اگر تنزل ننمودی آن سخن بر چه معنی محمول بودی فرمودند که در مرتبه ذات بحت
و هویت صرف جمیع نسب و اضافات ساقط است و چون دران مرتبه اضافت نسبت علمیت
نباشد پس دران مرتبه عالم الغیب نگویند فرمودند که حضرت شیخ حیوانی نمی خوردند و از خوردن گوشت
پرهیز میکردند میگفتند مرا عجب می آید از مردم که چیزی را که دو چشم دارد و ایشان می نگرد کارد بر گلوی وی می نهند

و ویرا میکشند و گوشت ویرا بر آتش میگردانند و میخورند از این سخن حضرت شیخ که ایشان نقل کردند بوی
آن می آید که شیخ در آن متحقق بمقام ابدال بوده باشند چه این صفت مخصوص بطبقه ابدال است که هیچ حیوانی
را نکشند و دنیا را زارند و حیوانی نخورند بواسطه آنکه شهود سریان حیات حقیقی در اشیا بر ایشان در آن مقام
غالب است میفرمودند که حضرت شیخ صائم الدهر بودند ایشان را خریطه بود که در آن مقداری سویق
داشتندی و کاسه چوبینی چون وقت افطار شدی آن کاسه چوبین را از آن خریطه بیرون می آوردندی و قدری
آب زمزم در آن میریختندی و بسه انگشت از آن خریطه یکبار مقدار کے سویق بیرون می آوردندی و بآن
آب می آمیختندی و می آشامیدندی و تا شب دیگر غذا و شربت ایشان همین بود میفرمودند که چون از ملازمت
حضرت شیخ بمصر آمدم شنیدم که بعضے از کبار مشایخ مصر بخواب دیده اند که یکی از اعاظم اولیا نابینا میشود و
بعد از آن قطب زمان و غوث روزگار میگردد و مدت دو سال در مرتبه غوثیت متمکن می باشد پس
وفات می یابد در آن چند روز خبر آمد که هر دو چشم شیخ عبد الکبیر پوشیده شد و بعد از آن دو
سال دیگر در قید حیات بودند آنگاه در مکه مبارک نقل کردند و قبر مبارک ایشان انجا مشهور است
یزار و یتبرک به

من فوائد انفاسه المسموعة و آن در ضمن یازده رشحه مذکور می شود؛

رشحه [۱] میفرمودند که از حافظ کاشغری رحمة الله تعالی که ملازمت مجلس حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره
بسیار کرده بود شنیدم که گفت روزی در مبادی احوال پیش حضرت خواجه نشسته بودم و ایشان
سکوت کرده بودند و آن سکوت امتداد تمام یافت آخر گفتم ای خواجه سخنی فرمائید که از ان فائده
گیرم و بهره برم فرمودند که هر که از خاموشی ما بهره نمی یابد از سخن ما نیز بهره نخواهد یافت

رشحه [۲] هم از حافظ نقل کردند که گفت روزی حضرت خواجه این بیت خواندند بیت بهر صفت که میسر شود
بکن جهدی ؛ که خویش را بسر کوی آن نگار کشی ؛ و لفظ کشی را بفتح کاف خواندند و باز مصرع دوم را
تکرار فرمودند - که خویش را بسر کوی آن نگار کشی ؛ و این بار لفظ کشی را بالضم کاف خواندند ؛

رشحه [۳] میفرمودند که روزی خواجه شمس الدین محمد کوسوی قدس سره میگفتند که باز صفت می باید بود یک
پرواز کرد اگر صیدی بچنگش افتاد خوش و الا قرار گرفت و ما میگوئیم بلکه همای صفت می باید بود که آن یک
پرواز هم نکند و بغیر سوده استخوانی قناعت نماید

رشحه میفرمودند که مردم از غایت کسالت میگویند که فردا کاری کنیم نمی اندیشند که امروز فردای دی روز است
ودرین روز چه کار میسازند که فردا خواهند کرد مضمون این سخن که فرمودند درین قطعه نظم کرده شد قطعه
مکن در کارها زنهار تقصیر ٭ که در تاخیر آفتهاست جانسوز ٭ بفردا افگنی امروز کارت ٭ زکندیهای طبع حیلت
آموز ٭ قیاس امروز گیر از حال فردا ٭ که هست امروز تو فردای دی روز ٭

رشحه میفرمودند که خدمت مولانای ما میگفتند که در سمرقند دلم بگرفت بحصار رفتم آنجا نیز ملول شدم زیرا که دران
سفر نیت دینی از خود باز نیافتم روزی در راهی میرفتم شخصی مرا پیش آمد و این بیت بر من خواند که بیت
با عاشقان نشین و همه عاشقی گزین ٭ با هر که نیست عاشق هرگز مشو قرین ٭ پس آن شخص گفت ای
جوان این بیت از من یاد گیر و بمضمون آن کار کن تا سفر تو بیهوده نبوده باشد گفتم الحمد لله که
درین سفر غنیمتی کلی یافتم این بیت یاد گرفتم و برگشتم میفرمودند هر که باین بیت عامل بود بسعادتی
رسد که هرگز او را شقاوت درنیابد ٭

رشحه میفرمودند که روزی مولانا محی الدین واعظ در سن نود سالگی پیش حضرت مولانای ما آمده بود و نیازمندی
بسیار میگفت همتی دارید که حق تعالی مرا توجهی راست بجناب خود کرامت فرماید یا در ان مجلس بباطن برو
اعتراض کردیم که پیری صوفی بعد از نود سال بزاری و نیاز توجه راست میطلبد اکنون که پیر شده ایم
ما را معلوم میشود که حق بجانب آن پیر فقیر بوده است زیرا که توجه راست آنست که قبله سالک ذات بحت
باشد و از توجه باسما و صفات خلاص یافته باشد و این غایت صعب و دشوار است ٭

رشحه در آخر عمر میفرمودند که سی سال باشد که قدرت بر غفلت نمانده است اگر خواهم که زمانی خود را غافل
گردانم بران قادر نیستم بعد از ان این بیت از غزل خسرو خواندند که بیت بجان تو که فراموش نیستی نفسی
اگرچه می شدمی اکنون نمی شود چکنم ٭

رشحه روزی در معنی خلوت در انجمن و بباطن با حق و بظاهر با خلق بودن سخنان فرمودند بعد از ان این بیت
خواندند بیت قصاب وه اگرچه که ما را بکشت زار ٭ ما هم بیچریم در ده و هم برقناره ایم ٭

رشحه میفرمودند که مثل من مثل مرغابی است که بر روی بحر است اگر میخواهد سر بآب فرو می برد و اگر میخواهد
بر روی بحر میرود درین سخن بیان تحقیق بمقام جمع الجمع کردند که جمع کردن شهود حق و خلق است
با یک دیگر ٭

رشحه روزی میفرمودند که حضرت شیخ محی الدین بن العربی قدس سره گفته اند که بعضی اولیا را بعد از
ریاضت بسیار سر ظهور عالم کشف می شود من دوش این معنی از حضرت حق سبحانه در خواستم امری
ظاهر شد که قوت بشریت من طاقت احمال آن نداشت نزدیک بآن رسید که وجود عنصری من از هم
فرو ریزد و متلاشی گردد و روح از بدن مفارقت کند باز مناجات و زاری کردم تا حق سبحانه آن
معنی را بپوشید و هنوز اثری از آن باقی ست و این گفت و گوی امروز من کلمتنی یا حمیرا ی من ست و
بخلاف معهود آن روز بیشتر سخن می گفتند

رشحه روزی میگفتند اگر مرا بگذارند هرگز لب نه کشایم سخن گفتن من بحسب ضرورت است پس این
دو بیت خواندند که بیت عاشقان را چه روی با تو خبر آنکه ؛ لب بدوزند و در تو می نگرند ؛ بر در
تو مقیم نتوان بود ؛ حلقهٔ میزنند و میگذرند

من خوارق عادات قدس سره بعضی مردم عزیز از قریه روج که بخدمت مولانا سابقه قدیم و اخلاص
تمام داشتند حکایت کردند که والد ایشان را ساربانی بود بغایت غلیظ الطبع که شتران ایشان را
تعهدی نمود و خدمت مولانا در آن وقت خرد سال بودند روزی بر شتری سوار شده بوده اند و بهر طرف
میرانده اند آن ساربان شغلی داشته است و حاضر نبوده چون بر سر شتران آمده دیده است که ایشان
بر یک شتر سوار اند و بهر جانب میرانند و نشاطی دارند آغاز خشونت و سفاهت کرده است و شتر
بعنف خوابانیده و ایشان را از بالای رحل بر زمین انداخته چنانچه بعضی از اعضای ایشان را
کوفته ساخته ایشان گریان بخانه آمده اند والده ایشان که بران صورت اطلاع یافته اند ساربان
درشت گفته ملامت کرده اند چون شب شده است خدمت ایشان بران ملال و کلال در خواب
رفته اند و آن ساربان بطریق معهود خود نزدیک شتران خواب کرده چون پاسی از شب گذشته
است همان شتر که ایشان وی را سواری کرده بوده اند از خوابگاه خود برخاسته است و بر سر ساربان
آمده و وی را در زیر سینه خود گرفته آغاز مالیدن کرده ساربان بیدار شده و نعره صعب زده است
چنانچه مردمی که در آن حوالی و نواحی بوده اند بیدار گشته بر سر وی دویده اند چون بران منوال دیده اند
اضطراب کرده هیچ بهانه بر سر و روی آن شتر شکسته اند و هر چند سعی کرده اند اصلا او را نگذاشته است
و همچنان در زیر سینه می مالیده تا بخاک برابر ساخته و مشاهده این صورت موجب مزید عقیده و نوح

والدین واقربا و احباب شده است نسبت مولانا بخدمت مولانا جوانی بود بنا که بسیار خوش طبع بود و اہلیت تمام داشت اما بفسنهای غلیظه و ادمان خمر مبتلا شده بود و در عمارت مدرسه و خانقاه سلطان حسین میرزا بامر بنائی قیام می نموده روزی بر پشت دروازهٔ که میان خانقاه و مدرسه است خوازه بسته بوده اند و وی بر بالای آن نشسته و پایها فرو آویخته بکار بنائی مشغول بود و مردمان پیاده و سوار از زیر آن خوازه میگذشتند اتفاقاً آن روز خدمت مولانا از مزار خدمت مولانا سعد الدین قدس سره سوار برگشته بودند و گذر ایشان از زیر آن خوازه بود چون نزدیک رسیدند آن جوان بنا بر حسن ظنی که با ایشان داشت رعایت ادب کرده هر دو پای خود را بر کشید و بتعظیم ایشان برخاست و نیازمندی بسیار نمود و ایشان را دران محل این ادب از وی بیک پسند خاطر افتاد بجانب وی توجهی نمودند و امعان نظری فرمودند گوئیا آن نظر تیری بود که وی را صید نمود چون ایشان از زیر آن خوازه گذشتند وی را بر آن بالا بیطاقتی و اضطرابی عظیم پیدا شد بمثابه که اختیار از دست و پای پر گچ و گل خود را از ان خوازه بزیر انداخت و در پی ایشان روان شد و عقب عقب تا در مسجد جامع بیامد چون ایشان بمنزل خود در آمدند وی بسقایه در مسجد رفت و دست و پای شسته و غسلی بر آورد و چون از سقایه بیرون آمد ایشان نیز مقارن این حال از منزل خود بدر آمدند و بوی التفات بسیار کردند و بمسجد جامع تنها در آمدند و وی از پی ایشان رفت و همان زمان او را طریقه گفتند و بنفی و اثبات مشغول ساختند و از جمله مقبولان شد و بیکبار ترک صحبت و اختلاط یاران قدیم خود کرد و صحبت را منحصر ساخت بر ملازمت و خدمت ایشان و اصحاب ایشان و دوستان و یاران قدیم او در کار او متعجب و متحیر بودند که آیا او را چه افتاد که بیکبار از چنان پریشانی و ادمان خمری که داشت مجتنب و متنفر شد و ابواب معاشرت احباب را بکلی مسدود ساخت و بعد از ان تا در قید حیات بود هرگز کسے از وی ترک ادبی مشاهده ننمود و بعد از سه سال از ابتداء انابت و بازگشت وفات یافت یکی از طلبه علم که ترک تحصیل بحاصل کرده بود و روی بملازمت ایشان آورده حکایت کرد که روزی ایشان در مسجد جامع نشسته بودند و جمعی اصحاب گرد ایشان حلقه بسته هر یک بحفظ امری که بآن مامور بودند و من نیز بر موافقت ایشان چشم پوشیده بودم و نفی خاطری می نمودم ناگاه در اثنا بخاطرم گذشت که شنیده ام که خواجگان این سلسله قدس الله تعالی ارواحهم گاه گاه خاطر بر کسے می گمارند و در باطن وی تصرف میکنند و هرگز مثل این امرے از ایشان

مشاهده نیفتاد و آن خود نیست که ایشان را قوت تصرف نباشد پس مقرر است که در استعداد
ما قصوری و فتوریست که قابلیت قبول تصرف ایشان نداریم چون این خاطر بگذشت و از شغل باطنی
باز داشت ناگاه دیدم که دل من بلرزید و طپیدن گرفت و تغیری عظیم در باطن من پیدا شد سر
برآوردم دیدم ایشان تیز تیز در من می نگرند حال بر من بگشت و قلق و اضطراب در باطن من
پیدا شد سر برآوردم دیدم ایشان نیز در من تیز تیز می نگرند حال بر من بگشت و قلق و اضطراب
در باطن من زیاده شد از مشاهده صورت ایشان و آن نوع نگریستن که خلاف معهود بود کیفیتی عجب
در من حال شد که بی اختیار نعره زدم و بیخود افتادم و مدتی در ان بیخودی بماندم و چون بشعور
آمدم ایشان را با اصحاب بمراقب دیدم و کیفیتی قوی در باطن خود باز یافتم که هرگز مثل آن نیافته بودم
و تربیب ده روز اثر آنرا در خود مشاهده میکردم و از ان لذتی عظیم بمن میرسید در مبادی حال که
راقم این حروف در مسجد جامع هرات هر روز بملازمت ایشان میرسید روزی از عقب ایشان
نماز میگذاردم دیدم که ایشان در وقت قیام بر پای راست حمل کرده اند و پای چپ را آسایش
میدهند در خاطر افتاد که یکی از آداب قیام در نماز آنست که بهر دو پای قائم ایستند بی آنکه میل بجانب
یمین و یسار کنند مگر آنکه مانعی شرعی باشد از اوجاع و آلام که بر هر دو پا ایستادن متعذر بود و حال آنکه در بدن
ایشان اثر عارضه ظاهر نیست ترک ادب این از ایشان چگونه است و این خاطر غلبه کرد چون از نماز
فارغ شدیم بصحبت نشستند و لحظه سکوت کردند بعد از ان فقیر را مخاطب ساخته فرمودند که روزی در ایام
صغر سن پدر مرا به زیارت حضرت شیخ بهاء الدین عمر قدس سره بردند و حضرت شیخ در ان اوقات
ساکن زیارتگاه بودند و اتفاقاً فصل زمستان بود و هوا در غایت سردی و آبهای بسته مرا بر مرکبی
نشانده بوده اند و پایهای مرا پوشیده چون از شهر بیرون آمدیم پای چپ من برهنه شد
و من از غایت حیا در رعایت ادب هیچ نگفتم و دم نمی زدم و بجود قدرت آن نداشتم که پای خود را
بپوشم و باد می خنک می جست و پای من سرمای سخت میبافت تا بزیارتگاه رسیدیم چنان پای
من از کار رفته بود که چون مرا از مرکب فرود گرفتند بسی فرصت گذشت تا اندک حسی و حرکتی در
پای من پیدا شد از ان روز باز نقصان بوی راه یافته است که در نماز بران پا نمی توانم ایستاد
شبی این فقیر بخواب چنان دیدم که در صحن مسجد جامع هرات ایستاده ام ناگاه بخدمت مولانا پیدا شدند

و فقیر باستقبال ایشان بیرون رفتم دیدم که هر دو چشم مبارک ایشان پوشیده است از مشاهده این صورت
بغایت متالم و متوحش شدم بامداد که بملازمت ایشان رفتم متامل و متالم بودم که این خواب را بعرض
ایشان چگونه رسانم و آیا آنرا چه تعبیر باشد آخر خاطر بر آن قرار دادم که هیچ نگویم و منتظر نشینم تواند بود
که ایشان سخنی گویند که این مشکل حل شود زمانی نیک صحبت بسکوت گذشت و این دغدغه از خاطر محو نمی گشت
بعد از انتظار بسیار آغاز سخن کردند و روی بفقیر آورده فرمودند که انسان را دو چشم است یکی
ناظر بعالم ملک و دیگری ناظر بعالم ملکوت پس اگر کسی در واقعه بیند که شخصی را چشم راست نابینا است
و چشم چپ روشن است تعبیرش آنست که نظر او از عالم ملکوت پوشیده است و توجه او بعالم
ملک است و این حال اهل حجاب و مرتبه عوام است اگر در واقعه بیند که چشم چپ آن شخص نابیناست
و چشم راست او روشن ست تعبیرش آنست که نظر او از عالم ملک پوشیده است و توجه او بعالم ملکوت
است و این واقعه حال اهل کشف و مرتبه خواص است و اگر بیند که هر دو چشم شخصی ازین طایفه نابینا
است تعبیرش آنست که نظر او از ملک و ملکوت و عالم ناسوت بتمام پوشیده است و ناظر
بعالم جبروت و لاهوت است و این حال اخص خواص است انتهی کلامه قدس سره پوشیده نماند که در
اصطلاح صوفیه قدس الله ارواحهم عالم ملک که آنرا عالم خلق نیز گویند عبارت از مرتبه شهادت است
یعنی عالم اجسام و جسمانیات آن از محدب دائره فلک الافلاک است تا مرکز کره خاک و این عالمی
است که وجود وی موقوف بر مدت و ماده است و عالم ملکوت که آنرا عالم امر نیز گویند عبارت از عالم
ارواح و روحانیات و ملائکه است و آن عالمی است که وجود وی موقوف نیست بر مدتی و ماده بلکه
بر امر حق سبحانه بی واسطه وجهی موجود شده است و شیخ کمال الدین عبدالرزاق کاشی در اصطلاحات
خود آورده که این عالم را ازان جهت عالم امر گویند که بمجرد امر کن موجود شده است و حضرت شیخ بزرگ
شیخ محی الدین قدس سره فرموده اند که این عالم را عالم امر ازان جهت گویند که در وی همه امر محض
است و هیچ نهی نیست زیرا که استعداد اهل این عالم که ملائکه اند بر وجهی ست که هیچ مخالفت را در ایشان
راه نیست تا نهی را بر آن مرتب باید شد و عالم جبروت عبارت از عالم اسماء و صفات الهی ست و عالم لاهوت
عبارت از مرتبه ذات ست بی اعتبار اسماء و صفات و عالم ناسوت عبارت از عالم اجسام و جسمانیات
است و این لفظ لاهوت و ناسوت که در مقابله یکدیگر ست از جمله عبارات النصاری و اصطلاحات

واصطلاحات ایشان ست که گاہے صوفیه آنرا بر مرتبه غیب وشهادت اطلاق میکنند والله اعلم

ذکر کیفیت انتقال وارتحال ایشان از دار فنا به دار بقا و وفات ایشان

در وقت چاشت روز شنبه شانزدهم ماه رمضان سنه اربع وتسعمایه واقع شد در اوائل شعبان این
سال باعث شده اند وسعی جمیل بتقدیم رسانیده اند که راقم این حروف را نسبت مصاهره بخدمت خواجه
کلان ولد بزرگوار حضرت مولانا سعد الدین قدس سره دست داد و خود در مجلس عقد نیز باتفاق خدمت مولانا
استادی رضی الدین عبد الغفور علیه الرحمة والغفران حاضر شده اند و بحضور ایشان عقد منعقد گشت و بعد از آن صورت
قریب بیکماه بیش مریض شده اند و ابتداء مرض ایشان روز شنبه نهم ماه رمضان بود و در آخر روز جمعه پانزدهم
این ماه پیش ایشان در آمدم التفات بسیار نمودند و فرمودند که اکنون تو بسلک اولاد حضرت مولانا قدس سره
در آمدی دیگر کسی را بر تو دست نیست بعد از ان تو در ظل حمایت وعنایت ایشانی امیدوار باش و دل
خوش دار که کارها مراد دست و نوازش واستحسان بسیار کردند و درین اثناء بعضی از اصحاب ایشان
پرسیدند که خدام شما بعد از شما بکجا باز گشت کنند فرمودند بهر جا که عقیده بیشتر دارند گفتند اگر هم بر گرد شما
گردند چگونه باشد فرمودند دور نیست بعد ازین این عبارت گفتند آنا که متعین اند ایشان از حالی
بحالی واز صفتی بصفتی نقل میکنند فقیر را در ان مجلس از ان عبارت این معنی بخاطر افتاد که یعنی آنانکه
متعین اند در مرتبه ولایت خواه ارشاد از دنیا که بآخرت میروند بحکم آن اولیاء الله لا یموتون ولکن
ینقلون من دار الی دار از حالی بحالی واز صفتی بصفتی نقل میکنند و این انتقال وارتحال موجب
انقطاع وانفصال افاضه وافاده ایشان نیست بلکه تا بوجود بشریت مقید اند میتواند بود که در
افاضه ایشان بواسطه عوارض بشری گاه گاه فتوری واقع شود لیکن وقتی که از ان قید تمامی
خلاص یابند و قدم در عالم برزخ نهند هر آئینه افاضه وافاده ایشان اتم واکمل خواهد بود چنانکه
سلطان ولد فرزند بزرگوار مولانا جلال الدین رومی قدس سرهما در حین وفات مریدان را گفت اگر
روح من از بدن من مفارقت میکند غم مخورید و نا امید مباشید که تا شمشیر از نیام برنیاید هیچ کاری
نتواند کرد و بعد از انکه خدمت مولانا آن سخن گفتند کسی از ایشان طریق مراقبه را پرسید فرمودند
طریقه مراقبه ما که می ورزیم نادر است وبغایت مستحسن اما حفظ آن دشوار است شما را بطریق نفی
واثبات مشغول می باید بود بحقیقتی که اعتقاد کرده آید که حق است می باید پیوستن و پیوسته آن حقیقت را

از خود طلبیدن پس فرمودند که اکنون باری در دل یا الله الله است فقیر این سخن ایشان را خدمت
مولانا عبد الغفور علیه الرحمه عرض کردم فرمودند که اگر پیش ازین این سخن می شنیدم بیش ازین ملازمت
ایشان می نمودم و بر فوت صحبت ایشان تاسف خوردند و چون صبح شنبه شانزدهم شد خاک پاک
طلبیدند و تیمم کردند و باشارت نماز گذاردند و وقت طلوع آفتاب بود که انفاس نفیسه ایشان متواتر
و متعاقب شد و تا وقت چاشت برداشت و درین اثنا شعور تمام داشتند و چنان فهم می شد که خود را
بجد تمام بر نسبت خواجگان قدس الله ارواحهم گماشته بودند و از انفاس شریفه ایشان کلمهٔ مبارک الله
می شد و درین اثنا یکی از صلحا و زهاد که باین طریقه مناسبتے چندان نداشت نزدیک ایشان نشسته بود
بلند گفت لا اله الا الله لا اله الا الله ایشان بدست مبارک اشارت بدهان او کردند که لا اله الا الله
مگوی خدمت مولانا عبد الغفور علیه الرحمه و الغفران حاضر بودند ویرا گفتند کلمهٔ الله گوی وی بلند گفت
الله الله ایشان بابروے مبارک خود اشارت کردند که همین کلمه گوے یعنی این نه مقام نفی
و اثبات است بلکه مقام اثبات صرف است همچنین الله گویان نفس مبارک ایشان منقطع شد
و روز یکشنبه هفدهم ماه نعش ایشان را بخیابان بردند و خاص و عام شهر و ناحیت هرے در
صحرای عیدگاه بر ایشان نماز گذاردند و بر تخت مزار در عقب مرقد منور حضرت مولانا سعد الدین
قدس سره دفن کردند و بعد از چهار ماه صورتے واقع شد که بعضے اصحاب ایشان ابرام کردند
و ایشان را از انجا بحوالے مزار فائض الانوار حضرت شیخ الاسلام خواجه عبد الله الانصاری
قدس سره بگازرگاه بردند و در حظیرهٔ که خدمت مولانا براے خود ساخته بودند دفن کردند و
بعضے اکابر در تاریخ وفات ایشان این قطعه فرمودند قطعه شیخ روجی که بود ز اهل تحقیق ؛
زبدهٔ عارفان روی زمین ؛ کرد پرواز از نشیمن خاک ؛ روح پاکش باوج علیین ؛ مرشد
عصر بود و تاریخش ؛ ز اتفاقات دهر گشت همین ؛ تمام گشت مقاله که مشتمل بود بر ذکر طبقهٔ
خواجگان سلسلهٔ شریفهٔ نقشبندیه قدس الله ارواحهم العلیه و بعد ازین در مقاصد ثلاثه و
خاتمه وعده که مشتمل است بر ذکر آبا و اجداد کرام و اولاد و اصحاب عظام حضرت ایشان
و احوال و اطوار و شمائل و فضائل و معارف و لطائف و کرامات و خوارق عادات و انتقال و
ارتحال آن حضرت شروع می افتد و پوشیده نماند که از جمله حکایات و امثال و حقائق و دقائق که

درخلال احوال ازحضرت ایشان بے واسطه ودرمقصد دوم ایراد خواهد یافت اند که ازان قبیل
است که حضرت امیر عبدالاول وخدمت مولانا محمد قاضی رحمهما الله تعالی درمسموعات خود آورده اند
چون فقیر نیز ازحضرت ایشان سخنان را بے واسطه شنیده بود روا نداشت که آنرا فروگذارد
ودرین مجموعه شریفه بیارد لاجرم آن چند نقل مسموع راهم بعبارتی که آن عزیزان آورده
بوده اند ایراد نموده تا بحکم ان الله یامرکم ان تؤدوا الامانات الی اهلها بے شائبه خیانت ازعهده
ادای امانت بیرون آمده باشد وبالله التوفیق وبیده ازمة التحقیق

مقصد اول درذکر آبا واجداد واقربای حضرت ایشان وتاریخ ولادت آنحضرت واحوال ایام صبا وشمه ازشمائل واخلاق واطوار حضرت ایشان وابتدای سفر ودیدن مشائخ زمان چه درماوراءالنهر وچه درخراسان مشتمل برسه فصل

فصل اول درذکر آبا واجداد واقربای حضرت ایشان **فصل دوم** درذکر تاریخ ولادت حضرت ایشان واحوال ایام صبا وشمه ازشمائل واخلاق واطوار آن حضرت **فصل سوم** دربیان ابتدای سفر حضرت ایشان ودیدن مشائخ زمان ؛

فصل اول درذکر آبا واجداد واقربای حضرت ایشان مخفی نماند که اکثر آبا واجداد واقربای پدری ومادری حضرت ایشان ارباب علم وعرفان واصحاب ذوق ووجدان بوده اند ودرین اوراق بعضی احوال ایشان واصحاب خلفای ایشان برسبیل مذکور میشود ؛

خواجه محمد الشامی رحمه الله

جد اعلای پدری حضرت ایشان بوده اند ودراصل از بغداد اند وگویند از خوارزم واز جمله اصحاب شیخ عالم عامل امام ربانی ابوبکر محمد بن اسمعیل قفال شاشی علیه الرحمة بوده اند که از اعاظم علمای شافعیه اند درمقامات شیخ ابوبکر قفال مذکورست که ایشان سنین عمر خود را سه قسم ساخته بوده اند یک سال بغزای کفار میرفته اند بجانب روم ویک سال بحج اسلام توجه میکرده اند ویک سال در ولایت خود می بوده اند وبافادهٔ علوم شریعت وطریقت مشغولی می نموده ودرسالے که بزیارت حرمین شریفین زادهما الله تعالی شرفاً وکرامةً رفته بوده اند بعد از مراجعت چون به بغداد رسیده اند خواجه محمد شامی که از اعیان ونامداران بغداد بوده اند بصحبت حضرت شیخ رفته اند

وبقید ارادت ایشان درآمده اند وترک وطن مالوف خود کرده اند با جمال واثقال وعیال واطفال خود همراه شیخ بولایت شاش رفته اند وبقیة العمر آنجا اقامت نموده اند وتا آخر حیات در خدمت وملازمت شیخ بوده اند حضرت ایشان در مبادی حال که در ولایت شاش می بوده اند بزیارت قبر شیخ مداومت می نموده اند ومیفرموده اند که حضرت شیخ بحسب روحانیت بغایت مدد ومعاون اند منقول است که روزی اسمعیل اتاکه ذکروی در سلسلهٔ خواجه احمد یسوی قدس سره ایراد یافته از پیش قبر شیخ میگذشته است از بعض مردم آنجا پرسیده که از وفات شیخ چند سال گذشته گفته اند سی وشش سال است وتاریخی یاد کرده اند اسمعیل اتا گفته که کاه بوده بکاری نمی آید فی الحال مقارن این مقال از هوا برگ کاهی فرو آمده ودر چشم وی افتاده هر چند سعی کرده اند بیرون نیامده ودر چشم وی منجلیده تا کار بجایی رسیده که آن چشم ضایع شده است

شیخ عمر باغستانی رحمه الله

از ده باغستان بوده اند که از کوه پایهای تاشکند است وشیخ جد اعلای مادری حضرت ایشان اند ونسبت شیخ بایشان نزده واسطه به عبد الله بن عمر خطاب میرسد رضی الله تعالی عنهما واز کبار اصحاب قطب الواصلین شیخ مجذوب محبوب شیخ حسن بلغاری بوده اند وشیخ حسن مرید شیخ شمس الدین محمد رازی است ووی مرید شیخ حسین مقاد ووی مرید شیخ ابو النجیب سهروردی ووی مرید شیخ احمد غزالی ووی مرید شیخ ابو بکر نساج ووی مرید شیخ ابو القاسم گرگانی قدس الله ارواحهم ونسبت شیخ ابو القاسم تا حضرت رسالت صلے الله علیه وسلم در اول این کتاب ایراد یافته وشیخ حسن در اصل از نخوان بوده که قصبهٔ ایست معروف در آذربیجان وپدر وی خواجه عمر نام از اعیان تجار بوده وشیخ حسن در سن بیست وسه سالگی بدست کفار در دشت قپچاق افتاده ووی را باسیری برده اند وهفت سال در میان ایشان بوده است ودر سن سی سالگی بجذبهٔ قوی مشرف شده است وتوبه وانابت نموده ودر اطراف وجوانب عالم سیر کرده وبسی اولیا ومشایخ بزرگ را دریافته است ومدت نه سال در بلغار بوده وسه سال در بخارا وبیست وهفت سال در کرمان ویک سال در مراغه تبریز ودر سن شریف وی چنانچه از کلمات قدسیه وی معلوم میشود نود وسه سال بوده است زیرا که فرموده است که من در سن سی سالگی بجذبهٔ الهی مشرف شدم ومن قطبی ام که بر غلب حضرت

محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم واقع شده ام ومرا درین هیچ شکی نیست و همچنانکه سنین عمر آن حضرت شصت و سه سال بوده است سال عمر من نیز از ابتداء جذبه تا آخر حیات شصت و سه تمام خواهد بود وفات وی در شب دوشنبه بیست و دوم ماه ربیع الاول سنه ثمان وتسعین وثمانمائه بوده است و قبر مبارک وی در شهر غاب نبرپز است و دران مدت سه سال که حضرت شیخ حسن در بخارا می بوده خدمت شیخ عمر باغستانی در صحبت و ملازمت ایشان بوده اند و کسب کمالات میفرموده اند حضرت ایشان میفرمودند که چون بملازمت مولانا یعقوب چرخی علیه الرحمه رسیدم احوال من پرسیدند و فرمودند که از کجائی گفتم از ولایت شناس گفتند بحضرت شیخ عمر باغستانی نسبتی داری مرا خوش نیامد که در اول امر قرابت خود بشیخ اظهار کنم اخفا کردم و گفتم پدران من مرید و معتقدان خانواده اند خدمت مولانا فرمودند که حضرت خواجه بزرگ خواجه بهاء الدین قدس سره طریقه ایشان را معتقد بودند و می پسندیدند و میفرمودند که در طریقه ایشان جذبه باستقامت جمع است پس خدمت مولانا یعقوب گفتند که این بنیک تعریفی است زیرا که بعد از ظهور جذبه و استیلاء آن که عبارت از نسبت ذوقیه است استقامت در شریعت دشوار است اکثر از ان قبیل اند که اهل جذبه را استقامت نمیباشد اما اقویا جمع می توانند کرد پس حضرت خواجه شیخ عمر را بکمال قوت توصیف کرده باشند رشحه حضرت ایشان میفرمودند که شیخ عمر فرزند بزرگ وارخود خاوند ظهور را میگفته اند که ظهور رها مشو صوفی شو این مشو آن مشو مسلمان شو ؛

رشحه میفرمودند که کسی از راه دور پیش حضرت شیخ عمر قدس سره آمده بود که طریقه گیرد فرموده اند که دران موضع که تو بودی مسجد بود گفته که بود پرسیده اند که احکام مسلمانی میدانی گفته که میدانم گفته اند پس آمدن اینجا بی فائده بوده است احکام عبادت معلوم و جای عبادت معلوم بازگرد و مشغول باش ؛

رشحه میفرمودند که شیخ عمر فرموده اند که دل مرید را از غیر خالی میکنیم و ناظر بجناب احدیت میگردانیم اینهمه میکنیم امانه ما میکنیم ؛

شیخ خاوند طهور رحمه الله

ایشان فرزند بزرگوار حضرت شیخ عمراند و عالم بوده اند بعلوم ظاهری و باطنی و در ظل تربیت و عنایت والد شریف خود بدرجات عالیه اهل ولایت رسیده اند و باوجود آن از صحبت بعض مشائخ ترک فوائد کثیر و کسب کرده اند حضرت ایشان از عم خود خواجه محمد علیه الرحمه نقل فرموده اند که ایشان گفتند

شیخ خاوند طهور بترکستان رفته اند و با تنکوز شیخ که از کبار خاندان اتالیسوی بوده صحبت داشته و از وی فوائد گرفته اند چون در منزل وی نزول کرده اند شیخ بخود مباشر طبخ شده است و او ضعیفه بوده است مسلطه خدمتهای که تعلق بزنان می دارد از آش پختن و نان ساختن او میکرده تنکوز شیخ بنفس خود در مقام آش پختن شده هیزم تر بوده است و آتش روشن نمی شده شیخ سر خود نزدیک آتشدان و خاکستر برده و اهتمام کرده که آتش افروخته شود ضعیفه شیخ آمده و لگدی بر سر شیخ زده بروجهی که روی و محاسن وی بخاکستر آلوده شده شیخ بر جفای آن ضعیفه صبر کرده و هیچ نگفته بعد از طبخ و فراغت از طعام خوردن جمیع واقعات و مشکلات شیخ خاوند طهور را بخلوت بیان کرده و همه را حل فرموده و شیخ محمد خلوی نام شخص ملازم شیخ خاوند طهور بوده که طریقه او پیش ایشان پسندیده نبوده و بسیار در مقام دفع او می بوده اند اما او ابرام میکرده و از صحبت ایشان نمیرفته است و در سفر ترکستان نیز همراه بوده است بعد از چند روز که شیخ خاوند طهور با تنکوز شیخ صحبتها داشته و استفاده و استفاضه کرده در اواخر کار تنکوز شیخ ایشان را گفته که این مرد خلوی مناسب صحبت شما نیست و گفته که من فردا در وقت وداع او را هدیه خواهم داد شما مرتبه او را از آن هدیه معلوم خواهید کرد روز دیگر که شیخ خاوند طهور در مقام رفتن شده اند تنکوز شیخ تراکی یعنی دفی بزرگ بی زره بشیخ محمد خلوی داده اند و وی در قبول آن تردد میکرده شیخ خاوند طهور فرموده که تراکی شیخ تبرک است بی حکمتی نخواهد بود قبول کنید بعد از امر ایشان قبول کرده و شیخ خاوند طهور بجانب بخارا متوجه شده اند بجائی رسیده اند که سر دو راه بوده است یکی بجانب خوارزم میرفته و یکی بطرف بخارا شیخ خاوند طهور او را گفته ما را بیش ازین با شما صحبتی نیست شما باید که بجانب خوارزم روید و وی را بآن راه روان ساخته اند و خود بجانب بخارا متوجه شده اند و او را گفته اند که هدیه تنکوز شیخ اشارت به آنست که پیش تو اصحاب عقول ناقصه جمع خواهند شد همچنانکه بآواز تراک اطفال و کنیزکان و بی عقلان جمع می شوند و آنچنان بوده است که چون وی بخوارزم رفته بعضی از جهال و عوام الناس بر وی جمع آمده اند مرید وی شده از بعضی اعزهٔ این سلسله قدس الله ارواحهم استماع افتاده که چون تنکوز شیخ در خلوت حل وقائع و واقع مشکلات شیخ خاوند طهور کرده اند ایشان گفته اند این مشکل دیگر ما را نیز حل کنید که با وجود قوت معنویه و علوم ظاهریه آن چه تحمل بود که بر جفای منکوحه خود نمودید و او را بآن بی ادبی هیچ زجر نفرمودید

شیخ گفته اند ما را ظهور این علوم و احوال بواسطہ صبر و تحمل است بر جفای جہال

رشحہ[۱] حضرت ایشان میفرموده اند کہ شیخ خاوند طهور را در طریق صوفیہ مصنفات ست و در یکی از رسالہای خود نوشته اند کہ توحید یگانہ گردانیدن تن است از شهوات برای عبادت و یگانہ گردانیدن دل از خطرات برای عبودیت والا حق واحد است و توحید محال کما قیل بیت ما وحد الواحد من واحد ؛ اذ کل من وحده جاحد ؛

رشحہ[۲] هم شیخ فرموده اند کہ توحید در شریعت حق را یکی گفتن و یکی دانستن است اما در طریقت جدا کردن دل است از غیر حق سبحانہ ؛

رشحہ[۳] هم شیخ فرموده اند کہ رو و دل از دشمن بردار و دوست را طلبیدن چہ حاجت است و ایشان را اشعار معارف شعار بسیار است و حضرت ایشان گاه گاه در اثنا ادای معارف و لطائف چیزے از ان میخوانند و از ان جملہ است این ابیات ابیات نگاهبان دو چشم است چشم دلدارے ؛ نگاه دار نظر از رخ و گرباری ؛ هلا مباد کہ چشمش بچشم تو نگرد ؛ درون چشم تو بیند خیال اغیارے ؛ کجاست در همہ عالم چنان سر اندازی ؛ کہ عاشقی بخیالش او کند رازی ؛ ای بیخبران عشق مورزید کہ غیب بست ؛ الا بجالی کہ پس پردهٔ غیب است ؛ شیر زاد بیشہ عشقم قوی در کار خود ؛ گو حریف من بیا تا زور بازو بنگرد ؛

خواجه داؤد رحمہ اللہ تعالے

فرزند شیخ خاوند طهور بوده است و والدهٔ حضرت ایشان صلبیہ خواجه داؤد از جانب آبای کرام خود سید بوده است و والد شیخ خاوند طهور نیز از طبقہ سادات بوده و خواجه داؤد علیہ الرحمہ صاحب آیات و کرامات و خوارق عادات بوده است منقول است کہ دران فرصت کہ حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره از ولایت اندجان متوجہ سمرقند بوده اند یکی از مخصوصان خود را از راه شناسش پیش خواجه داؤد فرستاده اند بجہت استخاره سفر حجاز در وقتی کہ آن قاصد باز می گشتہ خواجه داؤد دو پراو پستین روباهی داده اند و برای حضرت خواجه محمد پارسا تبر تیشہ فرستاده اتفاقاً در زمان هوا بغایت گرم بوده است بخاطر آن قاصد گذشتہ کہ این چہ وقت انعام پوستین است باز بخاطر آورده کہ کارهای اولیاء اللہ بے حکمتے نیست و چون تبر تیشہ را بنظر حضرت خواجه آورده فرموده اند کہ این را نیک نگاه دارید کہ درضمن این سری

خواهد بود گویند چون حضرت خواجه را در مدینه حضرت رسول صلی الله علیه وسلم وفات رسیده آلت بجهت قبر کندن ایشان حاضر نبوده بآن تبر تیشه قبر مبارک ایشان کنده اند و بآن قاصد که پوستین داده بوده اند اتفاق چنان افتاده بوده که راه سرمای عظیم شده که اگر آن پوستین نمی بوده آن قاصد هلاک می شده آن روز حکمت پوستین دادن بروی ظاهر شده حضرت سید عبد الاول قدس سره در مسموعات خود نوشته اند که در عشر اخیر ذی القعده سنه ثمان وثمانین وثمانمایه حضرت ایشان در تاشکند بر از حضرت شیخ خاوند طهور بودند پرسیده شد که از نقل حضرت شیخ چند سال شده است فرمودند که مدت شصت و پنج سال است که خواجه داؤد نقل فرموده اند ایشان در نقل حضرت شیخ هفت ساله بوده اند و مدت عمر خواجه داؤد هفتاد و پنج سال بوده چنانچه درین سال سنه ثمان وثمانین وثمانمایه صد و بیست و هفت سال بوده باشند

بابا آبریز رحمه الله تعالی

از کبار اصحاب حضرت شیخ عمر باغستانی است و صاحب جذبه عظیم بوده از وی پرسیده اند که شمارا آبریز چرا میگویند فرموده است که چون حق سبحانه روز ازل گل آدم می سرشت من بران گل آب میریختم ازان روز باز مرا آبریز لقب کردند وی در مبادی جذبات و غلبات آن گاهی که بر سرراهی می نشسته است همچون اطفال از نی و بوریا و خاشاک تیری و کمانی می ساخته و تیری ازان بطرف هر که می انداخته فی الحال می افتاده است و جان می داده گویند وی را گاوی بوده است که گاهی چیزی بروی بار میکرده و برسم معامله پیش شیخ عمر باغستانی تنها روان میکرده و میان ایشان چند فرسنگ مسافت بوده هر که در آن راه گرد آن گاو میگشته فی الحال وی را درد شکم عظیم عارض می شده کسی مجال تصرف نبوده آن گاو تنها میرفته و می آمده بی آنکه کسی وی را براند

شیخ برهان الدین آبریز رحمه الله تعالی

از اولاد و احفاد بابای آبریز بوده است و وی نیز جذبه قوی داشته است و مرید باب ماچین است که بزرگی بوده است از ماچین که بولایت شاش آمده و در تاشکند ساکن شده حضرت ایشان فرموده اند که نوبت اول که حضرت سید قاسم تبریزی قدس سره به سمرقند آمده بوده اند شیخ برهان الدین بدیدن ایشان رفته است اتفاقاً حضرت سید مرا نشسته بوده اند و اصحاب جمع بوده اند شیخ برهان الدین را

این نوع نشستن از ایشان خوش نیامده است گفته است که شما شیخ اید وقتی که مربع نشیند مریدان
شما خواهند خسپید از شما این نوع نشستن مناسب نیست و دران باب مبالغه کرده اصحاب حضرت سید بوی
در مقام خشونت شده اند و وی مبالغه خود در الگذاشته تا وقتیکه حضرت سید را به دو زانو در آورده و
بعد از ساعتی حضرت سید بطهارت خانه در آمده اند و از هر طرف اصحاب چون میر مخدوم و حافظ سعد سیاف
وغیر ایشان بشیخ برهان آغاز تعرض کرده اند و سخنان مشکل توحید از وی پرسیده و وی گفته من اینها نمیدانم
این مقدار میدانم که باغبان حضرت سید سه روز دیگر میمیرد و بعد از آن حضرت سید را مرض فلج عارض
میشود و از آن مجلس برخاسته و بیرون آمده و چون حضرت سید از طهارتخانه بیرون آمده اند پرسیده اند
که این عزیز کجا شد اصحاب قصه را باز گفته اند و حضرت سید ایشان را بران تعرض ملامت کرده اند و
چون سه روز ازین صحبت گذشته باغبان مرده و هوا دران چند روز بغایت گرم بوده حضرت سید
برای دفع گرما به یخدانی در آمده اند و خواب کرده بعد از آن که بیدار شده اند فی الفور ایشان را
فلج عارض شده باین سبب حضرت سید نسبت بشیخ برهان در مقام نیازمندی و حسن عقیده شده اند
و در هر سه روز چند سیر نبات کرمانی و چند پری سفید برای شیخ برهان میفرستاده اند حضرت ایشان
میفرمودند که کرت دوم که حضرت سید بسمرقند آمده بوده اند من شیخ برهان را بپیش ایشان بردم
اول نشناختند گفتم ایشان را ملاقات و ملازمت شما بوده است از ساکنان محله کفشیر اند
و نام ایشان شیخ برهان الدین است حضرت سید شناختند و باز با و مصافحه کرده اند و گریستند و
بعد از آن فرمودند که من از قاضی زاده روم بسیار استفسار احوال شما میکردم و ایشان هیچ جواب
نتوانستند و من از احوال شما هیچ خبر نیافته بودم الحمد لله که شما را در قید حیات یافتم حضرت ایشان
میفرمودند که حضرت سید از شیخ برهان لتی خورده بوده اند و میفرمودند از شیخ برهان الدین شنیدم که میگفت
در آداب طعام خوردن نوشته اند که زنهار بر سر سفره کرنج کوبی نکنی یعنی باید که استخوان مغزدار را
بعنف بر طبق و بر نان نزنی ::

شیخ ابوسعید آبریز رحمه الله تعالی ::

نیز از احفاد بابا آبریز است و شیخ برهان الدین جد مادری وی بوده است و وی بشیخ ابوسعید تیمچیان
مشهور بوده و در محله کفشیر می نشست بزرگ و مجذوب و مستقیم الاحوال بود حضرت ایشان وی را بسیار

معتقد بودند و وی بحضرت ایشان در کمال اخلاص و ارادات بود و ملازمت آنحضرت بسیاری نمود خدمت
مولانا محمد قاضی که از جمله خادمان و مقبولان حضرت ایشان اند و در مقصد سوم مذکور خواهند شد در
کتاب سلسلة العارفین که اکثر آن مشتمل است بر ذکر شمائل و مناقب آن حضرت چنین نوشته اند که یکبار در
سمرقند وبای عظیم شد و حضرت ایشان بکوچ دشت عباس رفتند و بر لب جوی عباس چند روز نشستند
و دران حوالی همه زراعت شیخ ابوسعید بود و نزدیک برسیدن شده بود و شیخ دائم بصحبت حضرت ایشان
آمد شد میکرد و هرگز نظر بجانب زراعت خود نینداخت و از متعلقان خود هیچ کس را نگذاشت که بطرف
زراعت رود و بضبط و جمع آن اهتمام نماید هرچند حضرت ایشان فرمودند که مشغول بامر زراعت باشید و
آمدن مارا مانع آن شغل مسازید میسر نشد و اصلا بزراعت ملتفت نگشت عاقبت جمعی از یاران بفرمودهٔ
حضرت ایشان غلهای شیخ را درویدند و کوفتند و برای شیخ فرستادند حضرت ایشان میفرمودند که شیخ
ابوسعید منعم و توانگری نیست که از فوت این حصول او را تفاوتی نکند اما از انجا که کمال ادب و
حرمت داشت او بود اینچنین کرد و هم دران کتاب نوشته اند که در وقت فوت شیخ ابوسعید حضرت
ایشان فرمودند که در فوت خواجه علاء الدین غجدوانی علیه الرحمه خواجه ابونصر پارسا قدس سره وعظ گفته اند
و فرموده که خواجه علاء الدین در همسایگی ما بودند و ما در حمایت عنایت و برکت و همت ایشان بودیم
این زمان ایشان بجوار رحمت الهی رفتند اکنون محل ترس است شیخ ابوسعید نیز در همسایگی ما بودند
و از جمله مستغفرین بودند و مادام که در میان جمعی استغفار باشد بلا و عذاب مندفع است استغفار آن
نیست که کسی بزبان استغفر الله گوید بلکه می باید که همه اعمال و اقوال وی موجب مغفرت باشد و این
عزیز که از میان ما رفت ازین قبیل بود جزاه الله عنا خیرا وفات شیخ ابوسعید شیخان در شهور سنه اربع و تسعین
و ثمانمایه بود و قبر وی در محله کفشیر در محوطه حضرت ایشان است

شیخ بخشش رحمه الله تعالی

از درویشان و منتسبان خانوادهٔ شیخ عمر باغستانی بوده است و صاحب جذبات و احوال پسندیده
حضرت ایشان میفرمودند که نوبت اول که از سمرقند عزیمت هرات کردم خدمت مولانا سعد الدین کاشغری
قدس الله تعالی ارواحهم و سره نمیخواستند که من از ایشان جدا شوم عزیزی بود در سمرقند از خانوادهٔ
خواجگان قدس الله ارواحهم و اصحاب شیخ بخشش علیه الرحمه مروی آبادان و ویرا ابن معنی

ور افتاده بود که درین عالم چگونه می باید باشید و چه کاری باید کرد خدمت مولانا سعد الدین وی را بشفاعت پیش من فرستادند وی در بازار هرا پیش آمد و گفت زنهار بهری نروید که خدمت مولانا سعد الدین از رفتن شما بغایت ملول و متالم اند و دران باب مبالغه بسیار نمود من در جواب گفتم که دغدغه آن ولایت بسیار قوی است و عزیمت مصمم شده و امکان پاشیدن نمانده گفت چون میروید یک صیحت من قبول کنید که ازان کشایشها یابید بعزیمتی کلان میروید و مطلبی قوی دارید برشما باد که توجه بخانواده شیخ عمر باغستانی را لازم خود گیرید و ازان غافل نباشید که من شیخ بخشش را که از طبقه آن خانواده است دیده ام و نسبت از ایشان فراگرفته ام ایشان با کمال جذبه استقامت در شریعت داشتند و این مقامی بس عالی است و از جمله نوادر است و نمی باشد این مرتبه مگر اقوی یار او بعد ازان این رباعی برمن خواندند و من یاد گرفتم رباعی عشق آمد و شد چو خونم اندر رگ و پوست :: تا ساخت مراتهی و پرساخت ز دوست :: اجزای وجودم همگی دوست گرفت :: نامی ست ز من برمن و باقی همه اوست ::

مولانا تاج الدین درغی رحمة الله

از اجداد بزرگوار حضرت ایشان اند و والده حضرت ایشان از نبیرهای خدمت مولانا تاج الدین است و ایشان از اکابر زمان خود بوده اند و عالم بعلوم ظاهری و باطنی و بکمال تقوی و ورع و فتوه و احوال جایئه و کرامات ظاهره معروف بوده اند

رشحه حضرت خواجه محمد پارسا قدس الله سره در تفسیر سوره یسین در اوائل آن در حاشیه نوشته اند که مولانا تاج الدین درغی رحمه الله در باب تلاوت قرآن فرموده اند که حق تلاوت بحضور قلب خواندن است با خشیت و ایثار در اوامر و انتها از مناهی و اعتبار از قصص و امثال و سرور و فرح بوعده و حزن و بکا از وعید ::

مولانا محمد پشاغرے رحمه الله

از قریه پشاغر بوده اند که دیهی بزرگ است از ولایت سمرقند میان شرق و شمال و ازانجا تا شهر دو و ازده فرسنگ است خدمت مولانا از بزرگان وقت خود بوده اند و عالم بعلوم ظاهر و علوم این طائفه بحقیقت اویسی بوده اند و بواسطه ورزش شریعت و متابعت سنت ابواب علوم باطنی

بر ایشان مفتوح شده بوده است و احوال و مقامات عالیه ارباب ولایت میسر گشته و ایشان از اقربای خدمت مولانا تاج الدین درغمی اند و حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره ایشان را دیده بوده اند حضرت ایشان میفرمودند که بخدمت مولانا محمد پشاغری مرا خویشی هست بواسطه حضرت مولانا تاج الدین درغمی رحمهما اللّٰه

خواجه ابراهیم شاشی رحمه اللّٰه

خال حضرت ایشان بوده اند عالم و عارف و فاضل و کامل بوده اند و از اذواق و مواجید این طائفه نصیب تمام داشته اند در مبادی حال بحضرت سید شریف جرجانی علیه الرحمه در سمرقند مصاحب بوده در مدرسه الغ بیگی تیمور و از ایشان استفاده علوم متداوله میکرده اند و باتفاق ایشان ملازمت حضرت خواجه علاء الدین عطار قدس سره می نموده اند و دران مجلس عالی استفاضه این نسبت شریفه میفرموده اند حضرت ایشان می فرمودند که خال من خواجه ابراهیم علیه الرحمه بر سر تعلیم من این بیت نوشته بوده اند که بیت پیداست حال مردم رند آنچنان که هست ؛ خرم کسیکه فاش کند هر نهان که هست ؛ میفرمودند که روزی خال من کیفیتی داشت که در گورستان چاکردیزه میگشت و بر دو دل این بیت میخواند و می گریست که بیت فراق دوست اگر اندکست اندک نیست درون دیده اگر نیم موست بسیار است ؛ میفرمودند که از خال خود یاد دارم این رباعی را که میخواندند رباعیه تا بنده زخود فانی مطلق نشود ؛ توحید بنزد او محقق نشود ؛ توحید حلول نیست نابودن تست ؛ ورنه بگزاف آدمی حق نشود ؛

خواجه عماد الملک رحمه اللّٰه

خواجه عماد الملک شیخی بوده اند فاضل و کامل و حاجی الحرمین و منبسط الحال که همشیره حضرت ایشان در عقد ایشان بوده میفرمودند که خواجه عماد الملک بدیدن پدر کلان من بتاشکند آمده بودند و شب اینجای را باشیدند شب از غایت گذشته بود و خدمتگاران همه رفته بودند و سر بخواب نهاده من و یک پسر پیش ایشان مانده بودیم و من بسیار خورد بودم از من متوقع نبود که این مقدار توانم نشست ایشان از نشستن من تعجب می نمودند و باهم حکایت می گفتند و من استماع میکردم از انجمله خواجه عماد الملک این سخن فرمودند که از مجموع احوال و مواجید استقامت بهتر و محبوب تر است چنان که

گفته اند بیت یارب ملک استقامت ده بنو کاستقامت ز حد کرامت به ۞ مولانا مسافر عزیزی بوده
از سلسلهٔ مشایخ ترک و حضرت ایشان در مبادی اسفار و احوال بادی مصاحبت داشته اند میفرمودند
که در اوائل مسافرت یک زمستان با مولانا مسافر در شاهرخیه بحجره بودیم وقتی مولانا مسافر بولایت
شاش آمده بود فرمود که دران فرصت که در فرکت بودیم خواجه عماد الملک نزد ما آمدند و التماس
کردند که ایشان را طریقه گوئیم ما گفتیم اوّل شما وجود معنوی پیدا کنید بعد ازان ما طریقه گوئیم و سه روز
شما را مهلت دادیم خدمت خواجه عماد الملک بعد از سه روز هیچ نگفتند ما نیز هیچ نگفتیم حضرت ایشان
فرمودند که من مولانا مسافر را گفتیم عجب بوده است که خدمت عماد الملک نگفته اند که ما را وجود معنوی
حاصل است مولانا مسافر گفتند وجود معنوی چیست من دانستم که وجود معنوی که مولانا مسافر میگوید
وجود معنوی مصطلح نیست گفتم وجود معنوی آنست که طالب وجود معنویست مولانا مسافر تعجب کرد و گفت
می بیند که بواسطهٔ صحبت ما لطافت و تنبیه امثال این سخنان شما را چگونه حاصل شده است حضرت
ایشان فرمودند مولانا مسافر نمیدانست که ما آنرا پیش از صحبت و مصاحبت و ملاقات وی
میدانستیم انتهی کلامه قدس سره پوشیده نماند که وجود معنوی باصطلاح صوفیه قدس الله ارواحهم عبارت
از ولادت ثانیه است که بیرون آمدن سالک است از مشیمهٔ طبیعت و احکام وی چنانچه حضرت عیسی
علیه السّلام فرمود که لن یلج ملکوت السموات من لم یولد مرتین یعنی در نیاید بملک آسمانها کسی را
متولد نشود دو باره و هر که بوجود معنوی باین معنی که مذکور شد مشرف شده باشد هر آئینه وی را حاجت
بآن نخواهد بود که از کسی طریقه التماس کند پس وجود معنوی درین محل محمول بران باشد که طالب این وجود
ثانی است و آنکه وی طالب وجود شده بسبب آنست که از نور این وجود اثری بروی تافته پس
بمجاز میتوان گفت که وی را این وجود معنوی حاصل است والله اعلم بالحق عزیزی از اعاظم حضرت
ایشان دران ایام از تاشکند آمده بودند پیش ایشان این حکایت گذشت فرمودند که آخر الامر
مولانا مسافر خواجه عماد الملک را طریقه گفته اند و خدمت خواجه از مریدان مولانا بودند از بعضی مخادیم
این سلسله استماع افتاده که فرمودند در بخارا پیری دیدم از خلفاء مولانا مسافر که میگفت خدمت
مولانا در تنظیف و تطهیر لباس و سائر آداب شریعت و طریقت احتیاط بلیغ و اهتمام داشتندی
پیش ایشان نشسته بودم که صباغی دو آبغت از برای ایشان رنگ کرده آورد ایشان بعد از حفظ

او را گفتند این آفتابه را بار بار زیر آب انداز و بسیار بمال تا پاک شود که در خاطر من تردد می آید صباغ
گفت ای مخدوم هم رنگ و طراوت اینها ضائع میشود و رنج و محنت من باطل میگردد ایشان مبالغه کردند
آن مرد بیچاره شده برخاست و آفتابه را ببرد و خدمت مولانا مراقب شدند در خاطر من اعتراضی
افتاد که فقیری یک دو هفته زحمت کشیده آفتابها را رنگ خوب کرده و بخدمت آورده و هیچ نجاستی و ناپاکی
ظاهری نی اینهمه مبالغه چه بود که خدمت مولانا کردند آخر نفی آن خاطر کرده من نیز مراقب شدم و چشم
پوشیدم در ان اثنا غیبتی واقع شد دیدم که براهی میروم و مولانا در پیش من میروند ناگاه کوهی عظیم
بغایت بلند پیش آمد و راهی دارد بسیار باریک و تاریک و ناهموار و خدمت مولانا را دیدم که بران
راه بآسانی بالا میروند و همچو مرغ تیز پر پرواز کنان میگذرند و من بمحنت و مشقت بسیار چون مور ضعیف پاشکسته
افتان و خیزان بالا میروم و در هر گامی که می نهم وهم آنست که بیفتم و پاره پاره شوم ناگاه حاضر شدم و متفکر
این حال خدمت مولانا نیز از مراقبه سر بر آوردند و فرمودند ای فلان ما اگر در تنظیف و تطهیر لباس و سائر امور
احتیاط بلیغ نکنیم بر امثال آن کوه بلند و راه تنگ و تاریک چنانکه دیدی آسان بالا نمیتوانیم رفت ؛؛

خواجه شهاب الدین شاشی رحمه الله

بعد پدری حضرت ایشان اند و صاحب آیات و کرامات و احوال و مواجید بوده اند و با مجانین
و مجاذیب صحبت بسیار رسیده اند و اکثر اوقات بر زراعت و گاهی به تجارت مشغول بوده اند و غالب
چنان بوده است که در سفرهای خود بهمراه مقید نمی شده اند و تنها سفر میکرده اند اگر گاهی قطاع طریق
سر راه بر ایشان میگرفته اند ایشان بآواز بلند مجذوبان را یک یک نام می برده اند و بدو میخوانده اند فی الحال آنجماعت
حاضر می شده اند و دفع دزدان میکرده اند و ایشان را بسلامت میگذرانیده و ایشان را دو پسر بوده است
یکی خواجه محمد و دیگری خواجه محمود که والد بزرگوار حضرت ایشانند منقول است که چون خواجه شهاب الدین را وفات
رسیده هست بفرزند بزرگوار خود خواجه محمد گفته اند که فرزندان خود را بیار تا ایشانرا وداع کنم و خواجه محمد را دو پسر بوده است
خواجه اسحاق و خواجه مسعود هر دو را آورده است خواجه شهاب الدین ایشانرا نواخته اند و فرموده که محمد فرزندان تو بسی
پریشانی و سرگردانی خواهند کشید خاصه مسعود و سبب سرگردانی خواجه اسحاق وی خواهد شد و بعضی از اوصاف نامرضی از ایشان گفته اند
بعد از آن خواجه محمود والد حضرت ایشان را که برادر خرد خواجه محمد بوده گفته اند تو نیز فرزند خود را بیار و حضرت ایشان در آن
محل بغایت خرد بوده اند ایشان را در خرقه پیچیده آورده اند چون نظر خواجه شهاب الدین بر ایشان

افتاده اضطراب کرده اند که مرا چرا اینقدر ایشان را خیر اینده وانما ایشان حضرت را بر کنار خود نهاده اند
وروی خود را بر تمام اعضای ایشان مالیده گریه بسیار کرده اند و فرموده آن فرزندی که من مطلبیدم
انیست و دریغ که در ایام ظهور وی نخواهم بود و تصرفات وی را در عالم نخواهم دید زود باشد که این
پسر عالم گیر شود و شریعت را ترویج کند و طریقت را رونق دهد و سلاطین این روزگار سر بر خط
فرمان او نهند و تن بامر و نهی او در دهند و کارهای که از وی در وجود آید پیش از وی از مشائخ
کبار نیز نیامده باشد و هر چه از مبدا تا منتها بر حضرت ایشان گذشته است همه را یگان یگان بر سبیل اجمال
ظاهر کرده اند و یکبار دیگر روی خود را بر همه اعضای ایشان مالیده اند پس بخواجه محمود داده اند و ایشان را
وصیت کرده اند که این فرزند مرا نیک نگاه داری و تربیت وی چنانچه باید و شاید بجای آری بعد از آن روی
بخواجه محمد کرده و فرموده اند که بخاطرت نیاید که پدر فرزندان مرا چندان ننواخت و بفرزند محمود بسیار بدو رحمت
چه توان کرد فرزندان ترا آن نوع ساخته اند و فرزند محمود را این نوع ذلک تقدیر العزیز الحکیم العلیم
من چه کنم ٭

خواجه محمد شاشی رحمه الله

برادر پدری خواجه شهاب الدین بوده اند حضرت ایشان میفرمودند که خواجه محمد برادر خواجه شهاب الدین
نیز از اذواق طور ولایت بهره تمام بوده است خواجه شهاب الدین که میفرموده اند ما امام برادرم خسرو
خداداد حسینی را که از احکام آن دیار بوده قبول نکرده بودند میان ما و ایشان کسی واسطه بود و مفاصد
یکدیگر را بی نامه و قاصد معلوم میکردیم و چون خسروی قبول کردند و بوی اختلاط نمودند بشومی آن اختلاط
این معنی از ما مفقود شد و بواسطه احتیاج افتاد و بکتابت و قاصد محتاج شدیم ٭

خواجه محمود شاشی رحمه الله تعالی

ایشان فرزند خود خواجه شهاب الدین بوده اند و والد بزرگوار حضرت ایشانند و از مذاق این طائفه
شربی تمام و حظی وافر داشته اند و حضرت ایشان باستدعای خدمت والد رساله بغایت نافع در طریقه
خواجگان قدس الله ارواحهم تالیف کرده اند چنانچه مشهور است و در اول آن فرموده اند که سبب تالیف
این مختصر آن بود که خدمت والد این فقیر رزقه الله ولنا العمل بما فیه بنا بر حسن ظنی که ایشان را باین فقیر
بود امر فرمودند باینکه باید که برای چیزی نویسی از سخنان اهل الله که عمل بآن سبب بمقامات علیه حصول اعلام حقیقه

یکی از ... (marginal note, illegible)

که خارج از طور نظر واستدلال است گردد کما قال النبی صلی الله علیه وسلم من عمل بما علم ورثه الله علم ما لم یعلم و
امتثال امر ایشان مر این فقیر را واجب نمود چرا که ادب با حضرت ربوبیت مقتضی اینست زیرا که وصول
اثر ربوبیت حق سبحانه باین فقیر اولاً بواسطهٔ ایشانست و قال بعضهم فی تحقیقه از آداب حضرت ربوبیت
آنست که مظاهری که قبول اثر ربوبیت کرده اند تعظیم ایشان از حیثیت مظهریت واجب داند زیرا که این
تعظیم نیز بحکم والیه ترجع الامور عاید بآن حضرت است آنچه منقول ست که خدمت خواجه محمود را
علیه الرحمه پیش از انکه حضرت ایشان از صلب ایشان برحم والده نقل کنند جذبه قوی وارد شده
بوده است که چند گاه بمجاهدات و ریاضات شاقه اشتغال داشته اند و تقلیل طعام و سکوت بر دوام
و ترک اختلاط خواص و عوام قیام نموده اند و آن جذبه مدت چهار ماه بر داشته است درین
اثنا حضرت ایشان از صلب خواجه محمود برحم والده نقل کرده اند و بعد از ان جذبهٔ خواجه
تسکین یافته

فصل دوم در ذکر تاریخ ولادت حضرت ایشان و احوال ایام صبا و شمه از شمائل و اخلاق و اطوار آن حضرت

پوشیده نماند که ولادت حضرت ایشان در ماه رمضان سنه است
و ثمانمائه بوده بعضی عزیزان که حضرت ایشان قربت قریبه داشتند و از بنی اعمام آنحضرت بودند میفرمودند
که بعد از ولایت حضرت ایشان تا والدهٔ ایشان از نفاس پاک نشده اند و غسل نکرده اند آن حضرت
پستان ایشان نگرفته اند و چهل روز شیر ایشان نمکیده حضرت ایشان میفرمودند که من یکساله بوده ام
میخواسته اند که سرم را تراشند سوری ساخته بوده اند که ناگاه خبر فوت امیر تیمور در افتاده و مردم
در هم زده شده اند چنانچه آشها که می پخته اند فرصت نشده است که آنرا بخورند و دیگها خالی
کرده اند دیگر بر آمده و دران زمان آبای کرام حضرت ایشان در باغستان می بوده اند
حضرت ایشان را از زمان صبا و صغر سن باز آثار رشد و سیمای سعادت و انوار قبول و عنایت
حق سبحانه در جبین مبین روشن و پیدا و ظاهر و هویدا بوده است تا غایتی که هر که را نظر بر جمال مبارک
ایشان می افتاد بی اختیار ایشان را ثنا میگفته و دعا میکرده بیت ستاره خط ترا خوانده
و ثنا گفته فرشته روی ترا دیده و دعا کرده حضرت ایشان را از سه چهار سالگی باز نسبت آگاهی
بجناب حق سبحانه حاصل بوده است میفرموده که در طفولیت بمکتب آمد شد میکردم دل من بحق سبحانه

همه وقت بحق سبحانه حاضر و آگاه می بوده. دران وقت مرا عقیده چنان بود که همه مردم عالم خرد و بزرگ
برین وجه اند یکبار در آن اوقات فصل زمستان بود در صحرائی پای من به لائی فرو رفت و کفش از پای
من جدا شده و در گل بماند و هوا بغایت سرد بود و تا برآوردن کفش از گل غفلتی عارض شد و از نسبت
آگاهی باز ماندم فی الحال خود را ملامت کردم و نیک متاثر شدم چنانچه گریه برمن مستولی شد دران
نزدیکی غلام دهقانی گاو میراند با خود گفتم که این غلام دهقان با وجود شغل گاو راندن و زمین
شگافتن از نسبت آگاهی بجناب حق سبحانه غافل نیست تو باین مقدار مشغولی غافل شدی و گمان
من دران سن آن بود که همه کس را در همه حال این نسبت حاصل ست میفرمودند که تا من بحد بلوغ
شرعی نرسیدم ندانستم که مردم را غفلت می باشد خدمت مولانا جعفر علیه الرحمه که از کبار اصحاب
حضرت ایشان بودند و ذکر ایشان در مقصد سوم خواهد آمد میگفتند که آن حضرت میفرمودند که من دوازده
ساله بودم نمیدانستم که کسی از حق سبحانه غافل می باشد گمان می بردم که حق سبحانه همه خلق را برین وجه آفریده
است که از وی غافل نمی باشند از ان معلوم شد که آن عنایتی که بوده است از حق سبحانه مخصوص بعضی
و بریاضت و اجتهاد بسیار بعضی را این مرتبه میسر شده است و بعضی را نمی شده از خدمت خواجه
اسحاق که پسر عم حضرت ایشان بوده است منقول است که میفرموده که ما و سائر اطفال در صغر سن
هر چند میخواستیم که حضرت ایشان را به بعضی افعال و لعبها که مقتضی کودکی است مشغول سازیم هرگز میسر
نشد در اول خود را چنان می نمودند که مگر مشغول خواهند شد چون وقت آن میرسید فرار می نمودند
همیشه در ایشان معنی عصمتی مشاهده می افتاد حضرت ایشان میفرمودند که در صغر سن بر در مزار
شیخ ابوبکر قفال شاشی حضرت عیسی علیه السلام را بخواب دیدم که ایستاده اند من خود را در قدم مبارک
ایشان انداختم ایشان سر مرا از خاک برداشتند و فرمودند غم مخور که ما ترا تربیت خواهیم کرد و تعبیر این
خواب نوعی بخاطر من آمد این خواب را پیش بعضی از یاران خود گفتم ایشان تعبیر بطب کردند یعنی ترا
از علم طب نصیبی خواهد شد و باین راضی نبودم در خواب ایشان گفتم که تعبیر شما مرضی من نیست من بوجه
دیگر تعبیر کرده ام و آن آنست که حضرت عیسی علیه السلام مظهر احیا اند تا از اولیا هر که بصفت احیا
ظاهر شود میگویند او درین قدم عیسی المشهد هست و چون ایشان تربیت این فقیر بر خود گرفتند
درین فقیر صفت احیاء قلوب هر آینه حاصل خواهد شد میفرمودند که بعد از اندک مدتی بموجب این تعبیر

حق سبحانه بقبولی و حالتی مشرف گردانید که این معنی بظهور پیوست و بسی مردم از تنگنای غفلت بفضای
حضور و شهود رسیدند میفرمودند که در مبادی حال بخواب دیدم که حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم با جمعی
انبوه از اصحاب و غیرهم در پای کوهی بغایت بلند ایستاده اند ناگاه بفقیر اشارت کردند که بیا مرا بر دار و
باین کوه بالا بر من آن حضرت را بر گردن گرفته بالا بردم و بقلهٔ آن کوه رسانیدم آن حضرت صلی الله
علیه وسلم استحسان فرمودند و گفتند من دانستم که ترا قوت این هست و این کار از تو می آید لیکن خواستم که
دیگران نیز بدانند میفرمودند در مبادی حال حضرت خواجه بزرگ خواجه بهاء الدین را قدس الله سره
شبی بخواب دیدم که آمدند و در باطن من تصرف کردند چنانچه پاپهای من سست شد بعد از آن روان شدند
و من بر وجهی که توانستم خود را بحضرت خواجه رسانیدم روی باز پس کردند و فرمودند که مبارک باد و
میفرمودند که بعد ازین واقعه خدمت خواجه محمد پارسا را قدس سره بخواب دیدم و ایشان نیز خواستند
که در من تصرف کنند اما نتوانستند میفرمودند که پیری بود پیساول بر درگاه الغ بیگ میرزا که مردم را
گاهی از برای سیاست می انداخت و چو بها میزد روزی بتاشکند پیغام فرستاد که شیخزادها در مزار
جمع شوند که بدیدن ایشان می آیم همه جمع شدند هفده تن بودند و من از همه خردتر بودم چون آن پیساول بیامد
با هر کدام که مصافحه و معانقه کرد آن کس را کیفیتی شد که از پای در افتاد و بغلطید چون با من مصافحه کرد مرا این
کیفیتی شد اما سبکدستی کردم و بروی پیچیدم و بغلطیدم و برا این چستی و چابکی از من بغایت خوش آمد
و متعجب شد و با آنکه من خردترین همه بودم و مرا بر همه تقدیم کرد و در سخن روی بمن آورد و درین اثنا بر خاطر
بگذشت که با وجود تصرف و استیلا بر باطنها این چه کار است که ایشان اختیار کرده اند و برابر آن خاطر
اشراقی شد فرمود که من مرید خواجه حسن عطار بودم و مدتی در ملازمت ایشان بسر بردم و بسبق باطن اشتغال
داشتم و هیچ گونه فتحی نمی شد آخر درد دل خود را بخواجه عرض کردم فرمودند که ترا بر درگاه سلاطین
خدمتی اختیار می باید کرد که مدد تو بروزگار مظلومان تواند رسید پس مرا باین شغل اشارت فرمودند و با میر سعید
که از امرای میرزا الغ بیگ بود سفارش نوشتند و مرا وصیت کردند که همیشه در کفایت مهمات مسلمین و
امداد فقرا و مساکین سعی بلیغ نمائی و اگر مسلمانی را مهمی پیش آید که از کفایت آن عاجز باشی باید که در غم
آن شوی و خود را ملول دلهدی و بر ملالت خواب کنی امید است که این معامله مفضی بفتحی شود بعد از ان
من بفرموده حضرت خواجه مشغول شدم در آن اثنا مرا فتحی دست داد و عقدها بگشاد حضرت ایشان میفرمودند

که دران اوائل حال چنان نیازمندی بر باطن من مستولی بود که هر کس از آزاد و بنده و سفید و سیاه
و صغیر و کبیر پیش آمدی سر بر پای او می نهادم و تضرع و ابتهال تمام همت و التفات خاطر از وی درمیخواستم
میفرمودند که در اوائل پدرم مرا از زراعت در گلشن بود و یکبار غله بدست ترک صحرائی پیش من فرستاده بود
که آنرا در جای کنم و من بضبط غله مشغول شدم و آن ترک جوالهای خود را گرفت و رفت وقتی واقف
شدم که رفته بود در باطن من اضطرابی عظیم پیدا شد که از وی همتی و دریوزه گری و نیازی پیش نیاوردم
اندوهی عجب ازین تقصیر در خود دریافتم غله را همچنان گذاشتم و در عقب وی به تعجیل تمام رفتم و ویرا در نیمه را
شهر یافتم به نیاز و تضرع تمام سر راه بروی گرفتم و از وی درخواستم که گوشه خاطری بمن دارد نظری
در کار من باشد که ببرکت توجه حق سبحانه بر من رحم نماید و گره بستهٔ من بگشاید آن ترک صحرائی متعجب و متحیر شده
گفت غالبا شما بقول مشائخ ترک عمل می نمائید که گفته اند هر کیم کورسانک خضر بیلی هر تون کورسانک
قدر بیل وگرنه من ترکی ام صحرائی بغایت بیحاصل که روی خود را بضرورت می شویم ازین معنی که شما طالب
آید مرا هیچ خبر از کثرت نیاز من دران ترک اثری و کیفیتی پیدا شد و دست بدعا برداشت و مرادها چند کرد و
من بسی کشادها از دعای وی در باطن خود مشاهده کردم میفرمودند که در خوردی واهمه من بسیار قوی بود
تنها از خانه بیرون نمی توانستم آمد شبی امری عارض دل من شد و زور آورد و قوت کرد و کار بجائی رسید
که صبر و قرار نماند و اختیار از دست رفت بی اختیار و بی طاقت از خانه تنها بیرون آمدم ذوق آن
شد که بمزار شیخ ابوبکر قفال شاشی روم بمزار در آمدم و ساعتی پیش قبر شیخ نشستم هیچ خوف نشد از انجا
دغدغه طواف مزار شیخ خاوند طهور شد آنجا نیز رفتم و هیچ نترسیدم و از انجا بمزار خواجه ابراهیم کیمیاگر رفتم
و از انجا بمزار شیخ زین الدین دعای عارفان رفتم و هیچ خوفی و ترسی در خود نیافتم دیگر بعد در دو جانب ست
عزیزان دران خوردی در هیچ مزاری و موضعی مهیب نترسیدم میفرمودند که در مبادی حال که محل غلبات
احوال بود شبها گرد مزارات تاشکند می گشتم و آن مزارات بسی از یکدیگر دور است گاه بودی که در یک شب
همه را بگشتم و دران زمان پس بلوغ شرعی رسیده بودم متعلقان را توهم شده که مبادا بعمل نامرضی مشغول شوم
شخصی را که با این فقیر همشیر بود و اخوت رضاعی در میان ما ثابت بود از عقب من فرستاده بوده اند
تا احوال مرا تفحص و تجسس نماید شبی در مزار شیخ خاوند طهور در مقابله قبر ایشان نشسته بودم این شخص آمده
پیش من رسیده دست در من زد و بلرزید گفتم ترا چه می شود گفت چیزهای عجب در نظر می آید نزدیک است

که هلاک شوم او را انجا نه رسانیدم پیش مردم ما رفته و گفته از وی اندیشه مکنید و دل جمع دارید که وی را کار
دیگر پیش آمده است درچنین شب تاریک دو مرد مردانه بآن مزار نتوانند درآمدن و وی تنها رفته است
و در مقابله قبر شیخ خاوند طهور نشسته بعد از ان مردم ما دانستند که ما را ابتدائی واقع است میفرمودند
که در بدایت حال سحری در مزار شیخ ابوبکر قفال شاشی که جای بغایت مهیب و هولناک است چنانچه در
روز کسی آنجا تنها می ترسید نشسته بودم و در تاشکند یکی جهری بود که با ما در مقام عناد و انکار تمام بود و دایم
فرصتی می جست و مترصد بود که با ما آزاری و ایذائی رساند وی درین سحر در کمین ما بوده است چون
ما آنجا نشستیم و سر در پیش افگنده زمانی باشیدم ناگاه از کمین گاه دوان و نعره زنان و عربده
کنان برای ترسانیدن و هراس دادن ما بر سر ما دوید ما را خود مجال آن نبود که از نعره و صدمهٔ وی ترسیم
یا هولی و سهمی از ان حرکات بدل ما راه یابد همچنان سر در پیش افگنده برقرار و حال خود بودیم و قطعا پروای
وی نکردیم وی چون آن حال مشاهده نمود بغایت انفعال زده شده و از افعال خود خجل گشته پیش ما
گریان گریان بروی در افتاد و زمین بوسیدن گرفت و یکی از یاران و محبان شد و میفرمودند که شبی دیگر
در مزار شیخ زین الدین کوی عارفان نشسته بودم و آن مزاریست که از شهر بریک کنار است و در ان
حوالی و نواحی مردم کمتر می باشند و در تاشکند یکی دیوانه بود بلند بالا و قوی هیکل که روز روشن در میان
بازار مردم از وی می هراسیدند و دران ایام کسی را کشته بود ناگاه درین دل شب درین گورستان
پیدا شد و خشم بر سر من آورده و غوغا برداشت که ازینجا برخیز و بیرون رو من اصلا بوی التفات نکردم
و از نسبت خود نگشتم و از توجهی که داشتم باز نایستادم وی همچنان ابرام و مبالغه می نمود ناگاه وی دید و
شاخهای درختان که در سر مزار بود شکستن گرفت و دسته بزرگ بهم بسته آورد و بمسجد سر مزار در آمد
و آنجا چراغی می سوخت بیرون آورد غرضش آنکه آتش دران چوبها زند و بر سر من افگند درین کار بود
که بادی بوزید و آن چراغ بمرد و آتش غضب وی برافروخت و غوغا و آشوب در گرفت و جنون وی
طغیان کرد چون رعد می غرید و گرد من می دوید و با خود چیزها میگفت و من مطلقا بوی التفات نمیکردم و
هیچ تردد و تزلزل بخاطر خود راه نمی دادم تا روز معامله وی با من این بود چون صباح شد به بازار تاشکند
در آمد و باز شخصی را بکشت مردم هجوم کردند و وی را بقتل رسانیدند میفرمودند آنکه مردم میگویند که
در مزارات ما را چیزها پیش می آید هرگز نسبت بمن واقع نشد غیر آنکه شبی پیش ایوان مزار حضرت

شیخ خاوند طهور نشسته بودم ناگاه از بالای ایوان چیزی سیاه بر زمین افتاد و می غلطید اندک تشویشی در خاطر من پیدا شد برخاستم و رفتم یکبار دیگر بشی نشسته بودم از تنگ سروهای که در پیش ایوانست آواز سرفه آمد برخاستم و بیش ننشستم دیگر چیزی واقع نشد این همه که بر گرد مزارات می گشتم میفرمودند که منتسبان خواجه عبد الخالق روح الله روحه که در بازارها میروند همه آوازها بگوش ایشان ذکر می آید بغیر ذکر هیچ نمی شنوند در مبادی حال ذکر چنان غالب شده بود که از باد و بهر آواز که بگوش می آمد ذکر شنوده می شد یکی از مردم تاشکند که او را محمد جهانگیری میگفتند دل و جای داشت سودی ساخته بود و فرستاده واز سمرقند خواننده و سازنده و عودی و چنگی با آن ولایت آورده در شبی غوغای عظیم داشت بضرورت موافقت کسی نزدیک آن منزل رفته بودم همه آوازهای مردم و نغمهای عود و چنگ ایشان مرا آواز ذکر بنود و غیر ذکر هیچ نمی شنودم دوران وقت در مین بره سالگی بودم

ذکر فقیر و تجرد حضرت ایشان در مبادی حال میفرمودند که در زمان میرفواشایخ در هری بودم و مرا بر فلسی قدرت نبود دستاری داشتم که ماهیچه از وی آویخته بود هر بار که یک ماهیچه را نمی کردم یکی دیگر فرو می آویخت روزی در بازار ملک می گذشتم گدائی از من سوال کرد و من هیچ نداشتم که بوی دهم دستار از سر خود برگرفتم و بپیش آش پزی انداختم و گفتم این دستار پاک ست بعد از دیگ شستن بینوان و دیگ مالیدن آنرا نگاه دار و این گدا را چیزی ده آش پز گدا را خشنود ساخت و دستار مرا با دب تمام بپیش آورد من قبول نکردم و بگذشتم میفرمودند که بسیار مردم را خدمتها می کردیم ما را نه اسپی بود و نه مرکبی در یک سال قبائی می پوشیدیم که پنبهای وی بیرون می آمد و در مدت سه سال یک پوستین می پوشیدیم و در هر سه سال یک موزه تابستان میفرمودند که در اوائل مسافرت یک زمستان با مولانا مسافر در شاهرخیه بودیم خانه داشتیم که در آن بر کوچه بود و زمین خانه از کوچه بسیار پست بود و در وقت باران آب ولای در می آمد سحرها بمسجد میرفتیم و آنجا نماز میگذاردم در زمستان جامهای من بسیار تنگ بود نصف اسفل بدن من هیچ گرم نمی شد میفرمودند که اسباب جمعیت را مهیا کرده ایم کسی می باید که کار کند اگر اسباب جمعیت را سبب تفرقه و بطالت سازند غبنی پس عظیم خواهد بود و هرگز ما را در غربتها که بطلب این کار رفته بودیم دو ابریق آب گرم برای طهارت بی تشویش بدست بنامد از صحبت شیخ بهاء الدین عمر بجهت وضو و طهارت ساختن گاهی بشهر میرفتیم

بخاطر بگذشتست که چه شدی اگر شیخ آن مقدار کردندی که آب گرمی و ریختندی برای طهارت فقرا این
جا میسر شدی چه میسر نبود ما خود حجره و شمع و آب طهارت و جای طهارت و حمام و مایحتاج خوردن و پوشیدن
همه برای اصحاب مهیا کرده ایم بیش از هجوم مشاغل فرصت بغایت غنیمت است میفرمودند که پنج سال
در هری بوده ایم گاه بود که هر هفته دو بار سه بار بخانه شیخ بهاء الدین عمر میرفتیم درین مدت آنجا دو بار چیزے
خورده ایم و سبب آن بود که برادر میر فیروزشاه میر محمود شاه بخانه شیخ آمده بود ظاهرا گوسفندی آش ساخته
بودند ما و مولانا سعد الدین در بیرون نشسته بودیم پیش ما طعام آوردند و یکبار دیگر خدمت شیخ
بسبب افطار کردن و دندانهای ایشان سالم بود و سیب بسیار تناول فرمودند دران ایام دندان های
من درد میکرد اندکی سیب برسم موافقت خوردم میفرمودند که ما و مولانا سعد الدین روزی بخدمت
شیخ رفته بودیم دران روز هوا بغایت صاف بود خدمت شیخ میخواستند که بسطے کنند ما را گفتند که
که پیش مولانا جلال الدین روید که برای شما طعامی سازد و این مولانا جلال الدین برادر طریقت
ایشان بود و شیخ و متولی مزار خواجه سرمه بود و حال آنکه من هیچ وقت طعام متولی نخورده ام
بنا بر فرموده شیخ رفتیم مولانا جلال الدین دران جوی بزرگ که در پیش مزار واقع است ماهی گرفته بود
بیست مثقال بوده باشد آنرا کباب ساخت و پیش ما آورد و بعد ازان مدتے مدید بمراقبه
مشغول شد بمولانا سعد الدین اشارت کردم که بیرون آییم برخاستیم و بیرون آمدیم میفرمودند که استاد
فرح تبریزی مردی بود که در زمان میرزا شاهرخ صاحب عیار و مهتر صرافان و زرگران بود و بخانواده
خواجگان قدس الله ارواحهم ارادت بسیار داشتست و از حضرت خواجه پارسا قدس سره
بتعلیمی و التفاتی خاص مشرف شده بود من در هری طعام کسی نمیخوردم وی این معنی را دانسته بود در
غره ماه رمضان سوگندی خورده بود و حیله ساخته که اگر شبے در خانه وی افطار نمیکردم زن بر وی طلاق
می شد بحسب ضرورت شبهای رمضان آنجا می بایست رسید از وی لبی خدمتها و شفقتها دیدیم و ما را
دران زمان استعداد آنکه وی را بخدمتے مکافات کنیم نبود بعد ازان که مکنتی شد وی وفات یافته بود
اما پسر وی آمد از دو هزار دینار زیکی رعایت کردیم و غیر ازان خدمات دیگر بجائے نیز آوردیم
حضرت ایشان از ابتداء عمر تا انتها هرگز هدیه و تحفه کسے قبول نکردند مولانا احمد کاریزے
علیه الرحمه مردے عزیز بوده و از حضرت مولانا سعد الدین قدس سره بتعلیمی مشرف شده بود

ومشغولی تمام داشت بعد از وفات حضرت مولانا سعد الدین قدس سره برای حضرت ایشان از پشم بره
سفید بدست خود جامه دار باریک رشته بود و چکمه ساخته و در همه کار آن غایت احتیاط مرعی داشته بود
و از کاریز برسم تحفه بسمرقند فرستاده و التماس کرده که حضرت ایشان آنرا بپوشند چون بنظر مبارک
ایشان رسانیدند فرمودند که این جامه را میتوان پوشید و از ان بوی صدق می آید لیکن ما بهمه
عمر خود چیزی از هیچکس قبول نکرده ایم خدمت مولوی از ما عذر خواهی کنید پس آن
چکمن را با چند بند کاغذ برسم هدیه برای مولانا احمد بکاریز باز فرستادند روزی حضرت
ایشان در صحرای که چند فرسنگ از شهر دور بود میگذشتند و جمعی کثیر از اصحاب و خدام سواره
و پیاده در پای محفهٔ ایشان میرفتند و هوا بغایت گرم بود ناگاه از دور سیاه خانه چند نمود
و از انجا سه تن متوجه این جانب شدند و با ایشان چیزی بود و به تعجیل بسر راه حضرت ایشان
می آمدند تا در جاده سر راه گرفتند مهتر آن سیاه خانها بود و یک بزغاله فربه بر گردن کس نهاده
و یک کاسه چوبین بغایت بزرگ پر جغرات بدست دیگری داده در میان راه پیش محفهٔ ایشان زانو
بر زمین نهاد و خادمان اسپ و محفه را نگاه داشتند پس وی از روی نیازمندی گفت خواجم این
بزغاله ایست حلال که نذر ملازمان شما کرده ام و این کاسه جغرات پاک است که آورده ام تا خادمان شما
خورند حضرت ایشان فرمودند که من نذر و هدیه کسی نمیگیرم بزغالهٔ خود را بر سر خود برا ما جغرات تو میگیرم
بها میدهم گفت جغرات را درین صحرا بهائی باشد و قدری ندارد فرمودند که من چیزی کسی مفت
نمیگیرم پس خادمی را گفتند تا یک شاهرخی بوی داد آنگاه جغرات را پیش طلبیدند و چشیدند پس همه
یاران و پیاده و سواره از ان خوردند و روان شدند

ذکر غنا و تمول حضرت ایشان در نهایت کمال حضرت ایشان میفرمودند که در مبادی حال
که در هری بودم بملازمت حضرت سید قاسم تبریزی قدس سره بسیار میرسیدم و ایشان کاسه آش
نیم خورد خود میدادند و میفرمودند ای شیخ زادهٔ ترکستان همچنان که این ناخوشان ما قباب ما شده اند
زود باشد که دنیای تو قباب تو شود در آن وقت که حضرت سید این سخن میفرمودند مرا هیچ دنیای نبود
و در کمال ترک و تجرید بودم حضرت ایشان در سن بیست و دو سالگی بوده اند که خال ایشان
خواجه ابراهیم علیه الرحمه ایشان را از تاشکند که وطن مالوف ایشانست به نیت تحصیل علم به سمرقند

آورده اند و ایشان را غلبهٔ شغل باطنی از تحصیل علوم ظاهری مانع شده بنابران میل صحبت و ملاقات عزیزان
این سلسلهٔ شریفه قدس الله تعالی ارواحهم کرده اند و روی بطلب این کار آورده چنانچه در فصل سوم ازین
مقصد ایراد خواهد یافت و مدت دو سال در ماوراءالنهر پیرامن اکابر این خانواده می گشته اند و در بست
و چهار سالگی متوجه شهر هرات شده اند و پنج سال در هرات با مشایخ وقت صحبت داشته اند و در بیست و
نه سالگی بوطن مالوف باز گشته اند و آنجا بنیاد زراعت کرده و باکسی شریک شده اند و باتفاق وی
یک زوج از عوامل روان کرده و بعد ازان حضرت حق سبحانه در زراعت ایشان برکت بسیار ظاهر
کرده اند و پوشیده نماند که مال و منال و ضیاع و عقار و گله و رمه و مواشی و اسباب و املاک حضرت ایشان از
حد و اندازه افزون بود و از حیطهٔ حساب و دائرهٔ شمار بیرون در کرت دوم که راقم این بشرف آستان بوسی
حضرت ایشان مشرف شد از بعضی سرکارداران ایشان می شنید که مزرعهای آن حضرت از هزار و سی صد
در گذشته است و دران اوقات مشاهده افتاد که چندین مزرعهٔ دیگر خریده شد و حضرت مخدومی مولانا
نور الدین عبد الرحمن الجامی قدس الله سره السامی در کتاب یوسف و زلیخا باین معنی در اثناء منقبت
حضرت ایشان اشارت کرده اند آنجا که فرموده اند بیت هزارش مزرعه در زیر کشت است که زاد
رفتن راه بهشت است ؛ در آن فرصت که راقم این حروف متوجه آستان بوسی بود بقرشی رسید و شبی
در منزل یکی از سرکارداران حضرت ایشان بود وی میگفت که من صاحب نسق جوبیار قرشی ام که مزرعه
است از جملهٔ هزار و سی صد مزرعهٔ حضرت ایشان فقیر پرسید که برین جوبیار چند زوج از عوامل زراعت میشود
گفت هر سال بجهت جوی پرداختن بعدد هر زوجی یک مرد بیرون میرود و سه هزار مرد جمع میشود روزی
حضرت ایشان بتقریبی فرمودند که من هر سال از مزرعهای خاصهٔ سمرقند هشتاد هزار من غله بتنگ سمرقند
عشر محصول خود بدیوان سلطان احمد میرزا جواب میگویم و فرمودند که حق تعالی در اموال من برکتی نهاده
است که هر خرمنی را که خراز ان صاحب وقوف هزار من غله خرز میکنند در وقت کشیدن هزار و چهار صد و هزار و پانصد من
می آید یکی از ملازمان که بعضی انبار غلات حضرت ایشان تعلق بوی میداشت میفرمود که خرج غله گاهی از دخل
زیاده می شد و در آخر سال می نگریستم هنوز در انبار خانه غله بسیار باقی می بود و مشاهدهٔ این حال سبب مزید
یقین میگشت بحضرت ایشان یکبار این معنی را از حضرت ایشان استفسار کردم فرمودند که مال ما برای فقرای است اینچنین مال را خاصیت است
رشحه سلوزی حضرت ایشان در معنی آیت کریمه انا اعطیناک الکوثر می فرمودند که محققان در تفسیر این آیه تحقیق

چنین گفته اند که وادیلم نزاکوثر یعنی شهود احدیت در کثرت پس کسیکه این مشهد مقام اوست هر آئینه هر ذره
از ذرات کائنات او را آئینه ایست که دران جمال وجه باقی مشاهده میکند اینچنین کسی را که سببی باسوی
سبب مزید شهود و تجلی وجود باشد اسباب دنیوی چگونه حجاب جمال مقصود گردد و محجوب او در انچگونه صورت
بندد و حضرت مخدومی قدس سره درکتاب تحفة الاحرار در منقبت حضرت ایشان اشارت باین معنی کرده اند
آنجاکه فرموده اند بیت زد بجهان نوبت شاهنشهی ٭ کوکبهٔ فقر عبید اللهی ٭ آنکه ز حریت فقر آگه است
خواجهٔ احرار عبید الله است ٭ روی زمین گشته نه سر و نه بن است ٭ در نظرش چون روی یک ناخن
است ٭ یک روی ناخن چو بدست آیدش ٭ کی بره فقر شکست آیدش ٭ لجه بحر احدیت دلش ٭
صورت کثرت صدف ساحلش ٭ هست دران لجه متاع خراب ٭ قبهٔ نه توی فلک یک حباب ٭٭

ذکر خدمت و شفقت حضرت ایشان نسبت بکافه انام از خواص و عوام ٭

حضرت ایشان از ابتدای حال تا انتهای مراتب کمال بر خدمت و شفقت آشنا و بیگانه و اعانت و رعایت
دوست و دشمن حریص و مولع بوده اند و در مجالس و محافل بر همه کس در خدمت سبقت مینموده اند
میفرموده اند وقتیکه در سمرقند در مدرسه مولانا قطب الدین صدر می بودم دو سه بیمار را که مرض خصیه داشتند
تعهد و بیمار داری میکردم بسبب شدت مرض بی شعور بودند جامه و بستر ایشان شسته می شد من آنها را
می شستم و دفع و رفع اذی از ایشان میکردم و این واقعه نزد من دمی شد و مرا بواسطه بیمار داری
و لوازم آن خصیه شد در شبی که تب محرق داشتم سه چار سبوی آب آوردم و جامها و بسترهای بیماران شستم
میفرموده اند که وقتی در هری بودم سحرها بحمام پیر یاری میرفتم و مردم را خادمی میکردم گاه بودی که پانزده
و شانزده کس را خدمت کردمی و درین خدمت امتیاز نمیکردم میان نیک و بد و سفید و سیاه و آزاد و بنده گاه
چنان بود که در گرم خانه حمام پنج شش کس را خادمی میکردم و بعد از خدمت مردم میگریختم تا کسی را
داعیه اجرت نشود و اگر شود مرا نیابد در آخر حیات میفرموده اند از بس که در حمام اینچنین خدمتها میکردم اثر
حرارت حمام کوفتی بطبیعت رسیده است ازین جهت حالا بحمام رغبت نمی شود بحمام کم تشریف می بردند و
این جهت میگفتند میفرموده اند که در طریقهٔ خواجگان قدس الله تعالی ارواحهم همت و خاطر صرف نما
آن می باشد که مقتضای وقت چیست ذکر و مراقبه وقتی است که دران وقت خدمتی نباشد که از ان
راحتی بمسلمانی رسد خدمتیکه سبب قبول دلی است بر ذکر و مراقبه مقدم است بعضی گمان برده اند که اشتغال

بنوافل عبادات از خدمت اولی است ثمرهٔ خدمت و محبت و تمکین در دلهاست جبلت القلوب علی حب من احسن الیها مبین اینست هر گز ثمرات نوافل باثر و ثمرهٔ نتیجهٔ محبت مومنین است برابر نخواهد بود میفرمودند آنکه حضرت خواجه بهاء الدین و متابعان ایشان قدس الله تعالی ارواحهم بآسانی خدمت کسی قبول نمیکنند از جهت آنست که خدمت و تواضع از جملهٔ احسان است و حب محسن ضروری و بقدر محبت علاقه واقع چون ایشان بتمامی همت مشغول اند بنفی خلق و نمی خواهند که ایشان را هیچگونه علاقه باشد بضرورت سعی و اهتمام دارند که تا توانند خدمت کنند نه قبول خدمت و از کسی خدمت قبول میکنند که در وی استعداد آن می یابند که روزی روز از طریقه و طور ایشان بهره مند شود و علاقه وی از عالم بسبب قبول و التفات خاطر ایشان کمتر گردد و عالی از جمعیت باطن او معمور و منور شود میفرمودند که من این طریقه را از کتب صوفیه نگرفته ام بلکه از خدمت مردم گرفته ام نه آنکه مرا آموخته باشند اما خدمت را خاصیت اینست میفرمودند هر کسی را از دری در آورده اند مرا از در خدمت در آورده اند از جهت است که خدمت مرضی و مختار و محبوب من است هر که امید داری دارم وی را خدمت می فرمایم و این بیت خواندند که بیت همت ترا بکنگرهٔ کبریا کشد ٭ آن سقفگاه را بدین نردبان مجو ٭ بعد ازین فرمودند من هم چنین میخوانم که خدمت ترا بکنگرهٔ کبریا کشد

ذکر مراعات ادب و خدمت حضرت ایشان نسبت بعامهٔ خلق حضرت

ایشان همیشه در خلا و ملا بکمال ادب ظاهر و باطن متصف بودند و در صحبت و خلوت آداب ظاهری و باطنی را رعایت می نمودند راقم این حروف در آن اوقات میمنت سمات که ملازم آستانه ولایت آشیانه بود و شب و روز بر ملازمت و خدمت مداومت می نمود مدت چهار ماه در کرت اولی و مدت هشت ماه در کرت ثانیه هر گز ندید که حضرت ایشان خمیازه کشیده باشند و یا سرفه و غیر آن بلغمی و آبی از دهان مبارک بیرون آورده باشند یا بینی افشانده و هر گز ندید که در ملا و خلا وقتی از اوقات شب و روز مربع نشسته باشند خدمت مولانا ابو سعید اوبهی علیه الرحمه که از جملهٔ ملازمان آن آستان بود و مدت سی و پنج سال سر بر آن آستان سود چنین میفرمود که در آن مدت که بملازمت و خدمت حضرت ایشان قیام می نمودم در هیچ صحبتی و خلوتی هر گز ندیدم که ایشان پوست دانهٔ انگور و پوست سیب و امرود و آبی و امثال آن از دهان مبارک بیرون آورده باشند و هر گز ندیدم که بینی افشانده باشند

ویا بلغمی از دهان بیرون افگنده باآنکه گاهی زکام و نزله میداشتند وهرگز چیزی که موجب کراهت و نفرت
طبایع باشد ازان حضرت مشاهده نیفتاد و از هیچ عضو ایشان حرکتی نامقبول صادر نشد همیشه در خلا و ملا
بکمال ادب و حسن معامله متحقق و متخلق بودند جناب نقابت مآب سید عبد القادر مشهدی مدظله العالی
در زمان سلطان ابوسعید میرزا بسمرقند رفته بوده اند بصحبت حضرت ایشان رسیده میفرمودند که شبی
میرمزید ارغون در محلهٔ کفشیر بملازمت ایشان آمده داعیه کرده که آن شب در صحبت ایشان احیا
کند و فقیر دران مجلس حاضر بود چون نماز خفتن گذاردند ایشان فرمودند که میرمزید مهمان ماست
ومیخواهد که ما او امشب احیا کنیم و مراعات جانب مهمان لازم ست ما با بعض یاران خواهیم نشست
شما خواهید رفت و بروید و خواب کنید و اگر خاطر شما کشد سحر آیید من گفتم اگر اجازت فرمایید فقیر نیز باشم فرمودند اگر
در خود قوت نشستن می یابید مانعی نیست فقیر با سه کس دیگر از اصحاب ایشان دران مجلس نشستیم و من
از اول شب تا دم صبح مترقب احوال ایشان بودم بهمان وضع دوزانو که در اوّل شب نشسته بودند اصلاً
وقطعاً ازین زانو بران زانو نگشتند و مطلقاً از هیچ عضو ایشان حرکتی صادر نشد تا وقتیکه بنماز تهجد
برخاستند وچون از نماز فارغ شدند باز بهمان نوع نشستند بر یک قرار از روی تمکین و وقار تا وقت طلوع
فجر بی آنکه اثر نعاس و پینکی از ایشان ظاهر شود و فقیر با وجود قوت جوانی در هر یک دو ساعت
ازین پا بران پا می نشستم و ازین زانو بران زانو می گشتم و بتکلف خواب را از خود دور میکردم و
میرمزید نیز ببرکت التفات ایشان کمتر حرکت میکرد و با وجود آنکه مرد مرطوبی بود و مقدمات خواب نیز ازوی
ظاهر نمی شد ایشان همچنین مراقب می بودند تا صبح دمید بعد ازان بسنت نماز بامداد برخاستند و نماز
صبح را بوضوی نماز خفتن گذاردند و مشاهده این حالت موجب تحیر و تعجب فقیر شد و سبب مزید حسن اعتقاد
و اخلاص فقیر گشت نسبت بحضرت ایشان

ذکر ایثار و شفقت و مرحمت حضرت ایشان نسبت باصحاب و سائر درویشان

کرم و لطف حضرت ایشان را حد و نهایت نبود همیشه محبت و شفقت خود اظهار میکردند و فراغت و راحت
خدام و اصحاب را بر نفس خود ایثار می نمودند خدمت میر عبد الاول علیه الرحمه در مسموعات خود نوشته اند
که وقتی در اوائل بهار جمعی از ملازمان و خادمان در ملازمت حضرت ایشان بولایت کش میرفتند
روز بیگاه شد و شب بضرورت در میان کوه توقف نمودند خدام خیمه نصب کردند بعد از

نماز شام باران گرفت حضرت ایشان فرمودند که مرا در طهارت این خیمه تردد است من اینجا می باشم
اصحاب آنجا باشند و درین باب الطاف نموده مبالغه فرمودند و همان یک خیمه بیش همراه نبود بموجب امر ایشان
فقرا و اصحاب دران خیمه باشیدند و آن شب تا روز باران میریخت و سیلها روان شد چون صباح شد
و نماز بامداد گذاردند به بعضی عنایت کرده چنین فرمودند که ما شرم داشتیم که در خیمه باشیم و اصحاب در بار
باشند و آنچه در باب خیمه فرموده اند سری بوده است تا یاران بی تردد باشند بعضی از اصحاب نقل کرد
کرده که وقتی در فصل تابستان که هوا بغایت گرم بود حضرت ایشان بجانب مزرعه که بز آورد گویند
توجه فرموده بودند و جمعی از فقرا و اصحاب در ملازمت بودند مزارعان آن موضع یک الاچوق داشتند آ
برای حضرت ایشان یکجا برپای کردند اصحاب را ایجاب می شد که با ایشان یکجا نشینند و غیر ازان سایه
چون هوا آغاز گرم شدن میکرد حضرت ایشان اسپ می طلبیدند و می فرمودند که خواهم بعضی اشغال کارها
ببینم و سواری شوند و بصحرا میرفتند و در آفتاب می گشتند چون هوا بغایت گرم می شد و در سایه جر
آب کنند تا که تمام بدن ایشان را سایه نبود همین سر مبارک ایشان در سایه می بود استراحت می
تا هوا باعتدال می آمد بعد ازان بالاچوق در می آمدند چند روز که آنجا بودند معامله این بود که بالآخره
معلوم کردند که حضرت ایشان از جهت فراغت و راحت اصحاب آن سواری و در آفتاب گشت
را اختیار کرده اند

فصل سوم در بیان ابتدای سفر حضرت ایشان و دیدن مشایخ زمان میفرمودند

که خال من خواجه ابراهیم علیه الرحمه بسیار خاطر مشغول داشتند که من تحصیل کنم مرا از تاشکند بجهت این مصل
بسمرقند آوردند و اهتمام بسیار کردند لیکن هر بار که برای خواندن روز آوردند مرضی عارض شدی که
تحصیل گذشت آخر الامر نسبت قوی شد بخال خود گفتم که مرا حالتی است که تحصیل نمیتوانم کرد و شما نمیگذ
در زیاده مبالغه نمایید وهم است بعد ازین هلاک شوم خال من ازین سخن بغایت متاثر شدند و فر
که من حال ترا تا غایت نمیدانستم بعد ازین ترا گذاشتم بهر طریق که خاطرت میخواهد مشغول باش نو
دیگر قصد تحصیل کرده بودم درد چشم عارض شد و چهل و پنج روز برداشت آخر ترک نمودم میفر
که مجموع تحصیل ما از مصباح نحو یک دو ورق بیش نیست خدمت خواجه فضل الله ابو اللیثی که
اکابر علماء سمرقند بوده اند میفرموده اند که ما کمال باطن حضرت ایشان را نمیدانیم اما اینقدر میدا

که ایشان بحسب ظاهر از علوم رسوم چیزی بغایت کم خوانده اند و کم روزی باشد که در تفسیر قاضی تشبه پیش ما
نیارند که همه از ان عاجز نیائیم خدمت مولانا علی طوسی که بمولانا علی عران مشهور ند و از عظماء علماء زمان
بوده اند بحضرت ایشان عقیده بسیار داشته اند بمجلس آن حضرت بسیاری آمده اند اما بغایت کم سخن میکرده اند
روزی حضرت ایشان فرموده اند که پیش شما سخن گفتن ما بغایت بی شرمی است باید که شما گویید و ما شنویم
خدمت مولانا فرموده اند جائی که از مبدا فیاض سخن بی واسطه رسد سخن گفتن ما اینجا بی شرمی است حضرت
ایشان میفرمودند که من از برای خدمت مولانا نظام الدین خاموش علیه الرحمه بسمرقند آمده بودم پدر من
کسی پیش ایشان فرستاده بود که من دختر برادر خود را برای وی نگاه داشته ام اگر حالا می آید و این نسبت
قبول میکند برادر از من میرنجد و در این باب الحاح بسیار کرده بوده خدمت مولانا نظام الدین نصیحت
بسیار کرده اند و در آخر فرموده اند ما نمیدانیم اگر در ماندگی و اضطراب بمرتبه باشد که نتوانند هیچ جا خود را قرار
دادن و هیچ کار و هیچ چیز آرام نداشته باشد آنزمان معذور است بتقریب ترک تحصیل موالی این
حکایت را مکرر میفرمودند حضرت ایشان در مبادی حال که از تاشکند سفر کرده اند در سمرقند و بخارا و غیر
آن بسیاری از کبار اصحاب حضرت خواجه بهاء الدین و اصحاب ایشان و کثیری را از اجله طبقه خواجگان
قدس الله ارواحهم دیده بوده اند و صحبتها داشته چنانچه پیش ازین تبفاریق در ذکر سلسله خواجگان قدس الله
ارواحهم ایراد یافته است و هم در سمرقند پیش از انکه بخراسان آیند بصحبت و ملازمت حضرت سید قاسم
تبریزی قدس سره مشرف شده و چون بخراسان تشریف آورده اند بار دیگر بخدمت سید قدس سره و بعضی
دیگر از کبار مشائخ هرات ملاقات میفرموده اند و بصحبت ایشان مداومت می نموده اند چنانچه بعد ازین
مذکور خواهد شد حضرت ایشان در سن بیست و دو سالگی تقریبا از تاشکند بسمرقند آمده بوده اند و چندگاه آنجا
اقامت نموده و در ان اوقات باتفاق حضرت مولانا سعد الدین کاشغری قدس سره ملازمت مولانا نظام الدین
علیه الرحمه میکرده اند و بصحبت ایشان بسیار میرسیده عزیزی از کبار اصحاب حضرت ایشان میفرموده اند
که از بزرگی شنیدم که گفت روزی در سمرقند بصحبت مولانا نظام الدین رسیدم و پیش ایشان نشستم
ناگاه دیدم که جوانی در آمد بغایت نورانی و باهیبت و مهابت عظیم و زمانی نشست بعد ازان
که بیرون آمد از خدمت مولانا پرسیدم که این جوان چه کس بود فرمودند وی خواجه عبید الله
است زود باشد که سلاطین عالم مبتلای وی شوند و مولانا درویش محمد سرپلی از خدمت مولانا عبید الله

سیرپلی که از جملهٔ قدمای اصحاب حضرت ایشان ست و در سیرپل ساکن می بوده که موضعی مشهور ست در
سمرقند چنین نقل کرده که وی فرموده که من خردسال بودم و پدرم از مخلصان و معتقدان خدمت مولانا
نظام الدین بود و اکثر اوقات خدمت مولانا در منزل ما می بودند و پدرم بملازمت و خدمت ایشان
قیام می نموده اغلب احوال ایشان مراقب بودند اتفاقاً روزی مراقب بوده اند و سر در پیش افگنده
و پدرم نزدیک ایشان بکاری و خدمتی مشغول بوده ناگاه مولانا سر برآورده اند و فریادی بلند کرده و
پدرم دست ازان کار باز داشته سبب آن فریاد از ایشان پرسیده فرموده اند که از جانب شرقی
شخصی پیدا شد خواجه عبیدالله نام و تمام روی زمین را گرفت عجب شیخ بزرگی و ما نام حضرت ایشان را
از خدمت مولانا نظام الدین شنیدیم و یاد گرفتیم و منتظر مقدم شریف ایشان می بودیم و با سایهٔ ایشان
عشقبازی ها میکردیم تا زمان دولت سلطان ابوسعید میرزا شد و حضرت ایشان را از تاشکند بجانب
سمرقند آورده و اول کسی که بشرف صحبت و ملازمت ایشان شتافت از سمرقند ما بودیم و بسعادت
خدمت مستسعد گشتیم حضرت ایشان در مبادی حال بعد از چندگاه که در سمرقند بوده اند از انجا میل بخارا
فرموده اند و در راه بده شیخ سراج الدین پرسی رسیده اند و یک هفته آنجا با شیخ صحبت داشته اند و از آنجا
به بخارا رفته اند و مولانا حسام الدین بن مولانا حمید الدین شاشی را دیده اند و بخواجه علاء الدین غجدوانی
صحبتها داشته اند چنانچه در مقالهٔ کتاب در ذکر خواجگان قدس الله ارواحهم مذکور شده بعد ازان
عزیمت خراسان کرده اند از راه مرو بهرات آمده و مدت چارسال پیوسته آنجا بوده اند و دران
مدت به صحبت سید قاسم تبریزی و شیخ بهاء الدین عمر قدس سرهما بسیار میرفته اند و صحبت حضرت مولانا
شیخ زین الدین خوافی قدس سره اینجا نامیرسیده اند و بعد از چهار سال از هرات به نیت صحبت حضرت
مولانا یعقوب چرخی قدس سره از راه بلخ و شبرغان متوجه ولایت حصار شده اند و در بلخ بصحبت مولانا حسام الدین
پارسا رسیده اند چنانچه در ذکر مولانا گذشته و از آنجا بچغانیان رفته اند به نیت زیارت قبر حضرت خواجه
علاء الدین عطار قدس الله سره بعد ازان بهلغتو آمده اند و خدمت مولانا یعقوب را آنجا دریافته اند و دست بیعت
بایشان داده و از ایشان طریقه گرفته چنانچه بعد ازان مذکور خواهد شد و دران سفر مدت سه ماه مانده بوده اند باز بهرات
مراجعت کرده یک سال دیگر کما بیش آنجا بوده اند و بر صحبت اکابر وقت مداومت فرموده و بعد از انکه پنج سال در
هرات اقامت کرده اند عزیمت مراجعت بوطن مالوف کرده اند و در تاشکند مقیم شده بامر زراعت قیام نموده اند

وتشکل و هیئت اقدام فرموده میفرمودند که تا سن طبیعت و نه سالگی در شهرهای مردم بوده‌ایم بعدت
پنج سال پیش از وباء زهری بتاشکند آمدیم و واقعه وبا در شهور سنه اربعین وثمانمایه بوده است و بعد از آن
بتاشکند رفته‌اند بخدمت مولانا نظام الدین رحمه الله آنجا بوده‌اند باز با ایشان صحبتها داشته‌اند و میان
ایشان امور عجیبه واقع شده چنانچه شمه از ان در ذکر مولانا نظام الدین گذشته است

ذکر صحبت حضرت ایشان در سمرقند و خراسان بحضرت سید قاسم تبریزی قدس الله
تعالی سره میفرمودند که من بهمه عمر خود کسی کلان‌تر از حضرت سید قاسم تبریزی قدس سره ندیدم
بصحبت هر کس از مشائخ زمان که در آمدم نسبتی ظاهر میگشت و کیفیتی حاصل میشد که آخر گذاشتنی
بود اما در صحبت سید قاسم نسبتی ظاهر می‌شد که آخر الامر آنرا می بایست گرفت میفرمودند هر گاه
پیش سید قاسم در می‌آمدم چنان مشاهده میشد که جمله کائنات برگرد ایشان میگردد و در ایشان فرو
میرود و گم میشود میفرمود که سید قاسم در مبادی حال در حوالی بادرد با حضرت خواجه بزرگ خواجه
بهاء الدین قدس سره ملاقات کرده بوده‌اند و صحبت داشته و بعد از ان خود را بر طریقه و نسبت
ایشان میداشته‌اند بعض اوقات در مجالس صحبت چنان معلوم می‌شد که حضرت سید قاسم خود را بر طریق
خواجگان قدس الله ارواحهم میدارند میفرمودند که سید را دربانی بود که کسی را بی اجازت و رخصت
پیش حضرت سید نمیگذاشت که در آید بخدمت سید با آن دربان گفته بودند که هر گاه این جوان
ترکستانی آید مانع وی نشوی تا بیاید و گفت که من هر روز بدر خانه سید میرسیدم لیکن با وجود
دستوری هر دو روز و هر سه روز یکبار پیش ایشان در می‌آمدم کسان ایشان تعجب میکردند
که شما دستوری یافته‌اید چرا هر روز در نمی‌آیید دیگران را خود اجازت نیست و الا هرگز از پیش ایشان
نمیخواستند کسی را خوش نمی‌آمد که از پیش ایشان برخیزد لیکن ایشان مردم را زود اجازت
میدادند اما هرگز مرا نه خیزانیدند میفرمودند که یکبار در مبادی ملازمت از من پرسیدند که بابا چه
اسم داری و عادت ایشان آن بود که مردم را بابا میگفتند گفتم عبیدالله فرمودند که باید که تحقیق اسم
خود کنی انتهی کلامه قدس سره خدمت مولانا محمد قاضی علیه الرحمه در شرح این سخن چنین نوشته‌اند که
باید که تحقیق اسم خود کنی یعنی گمان مبر بجای آری که بندگی حق سبحانه بر وجه اکمل کنی و آنچه راقم این حروف
را در معنی این سخن بخاطر میرسد آنست که تحقیق اسم خود کنی یعنی آن اسمی که مربی تست و مبداء فیض او است

و بحقیقت حقیقت تو مظهر آن اسم است و رب تو که آخر الامر باز گشت و رجوع تو با او خواهد بود او ست و متحقق
شدن بآن اسم آنست که حقیقت سالک آئینه شود که آن اسم ورا با لوازم خود بتمام تجلی کند و از مظهر وی
بر وجه کمال ظاهر گردد و وی در ظهور آثار و احکام آن تجلی مستغرق و مستهلک شود حضرت ایشان میفرمودند
که همیشه نظر سید قاسم قدس سره بر عاقبت اموری بود و شیخ بهاء الدین عمر این نظر نداشتند یکبار پیش حضرت
شیخ در آمدم اتفاقاً جمعی فقیران از ظلمه داد خواهی میکردند و پیش ایشان گفت و شنود بسیار بود شیخ بجانب
من نظر کردند و فرمودند که شب کجا بوده اید من مقصود ایشان فهم کردم یعنی مناسبتی کسب کرده اید
که در چنین محل آمده اید حضرت ایشان میفرمودند که اگر شیخ نظر بر عاقبت و استعداد آدمی داشتند چنین
نمی گفتند از مولانا فتح الله تبریزی علیه الرحمة منقولست که گفته من در ملازمت حضرت سید قاسم قدس سره
بسیار می بودم و بمسائل تصوف شغف تمام داشتم تا غایتی که بسیار شبها در تعقل یک مسئله از دقائق
این طائفه بروز می آوردم که خواب نمی آمد یکبار در صحبت حضرت سید قاسم نشسته بودم که حضرت
ایشان در آمدند سید قاسم تلقی کردند و اقبال تمام نمودند معارف غریب و دقائق عجیب فرمودند
و هر بار که حضرت ایشان پیش حضرت سید می آمدند سید بی اختیار آغاز حکایات و اسرار غامضه میکردند
و حقائق عجیبه و لطائف غریبه از ایشان سر بر می زد که در اوقات دیگر مثل آن اتفاق نمی افتاد در روز
بعد از آن که حضرت ایشان از مجلس برخاستند حضرت سید متوجه فقیر شده فرمودند که مولانا فتح الله
سخنان این طائفه علیه اگرچه بغایت خوش است اما بمجرد گفت و شنید کاری کفایت نمی شود اگر میخواهی
که بسعادتی رسی که نهایت متمنای ارباب همت است دست در دامن این جوان ترکستانی زن که اعجوبه
زمان است از وی طرفه کاری در حساب است زود باشد که جهان بنور ولایت او روشن شود و دلهای
مرده بهوای نفس افسرده از برکت صحبت شریفش زنده گردد و مرا بموجب اشارت حضرت سید قاسم همیشه
از روی ملازمت حضرت ایشان می بود تا زمان سلطان ابو سعید میرزا که حضرت ایشان از تاشکند بسمرقند
آمدند من اکثر اوقات در خدمت و ملازمت حضرت ایشان می بودم و آنچه حضرت سید اشارت کرده بودند
زیاده از آن مشاهده می نمودم ازین محقق شد که نظر حضرت سید بر عاقبت امور و استعداد
مردم بود و موید این معنی است آن سخن که پیش ازین در ذکر عفا و قبول حضرت ایشان گذشت که حضرت
سید فرمودند که ای جوانان که این ناخوشتان آفتاب شده اند زود باشد که دنیای تو قباب تو شود حضرت

ایشان میفرمودند که در صحبت حضرت سید قاسم هیچ ناخوشی نبود جز مریدی چند و آنچه مردم نسبت با ایشان
میگفتند یکی از دو چیز بود یا آنکه مطلع شده بودند بسر قضا و قدر و دانسته بودند که ایشان برین وجه اند
که چنین ناخوشان گرد ایشان خواهند بود و چاره نبود از نگاهداشت آن مردم یا آنکه همچنان که بر سر دیوار
باغ میوه دار خار می بندند تا مانع باشد از در آمدن دزدان و جانوران ایشان نیز پیراهن خود
که چنین مردم را راه داده بودند از جهت ستر حال و صیانت حقیقت خود از نظر اغیار میفرمودند که پیش
حضرت سید نشسته بودم که پیرکیل نام شخصی بود از مریدان ایشان که معارف و حقایق بلند این مردم را
بی تحاشی بر علانیه دلیر میگفت و دران مبالغ بود از در در آمد و چون چشمش بحضرت سید افتاد رنگش
متغیر شده و هر لحظه بلونی میگشت از بسکه تعظیم و توقیر سید در باطن او قوی بود در هر قدم که بیشتر می آمد یکبار
سر خود را بر زمین می نهاد و حضرت سید هر بار میفرمودند بله درویشان بله درویشان بهمان طریق که مشغول اند
ایران باشید و جد کنید تا درا و ساط نمایند پیرکیل باز بهمان طریق که پیش آمده بود عقب عقب در میرفت
تا بیرون آمد بعد از بر آمدن او حضرت سید فرمودند چکنیم در استعداد وی غیر ازین طور چیز دیگر گنجایش
ندارد و بکمال همان چیز فرمودیم زیرا که بکمال هر چیز بهتر از نقصان اوست میفرمودند که حضرت سید قاسم
فرمودند یا یوسف هیچ میدانی که درین زمان چرا حقایق و معارف که ظاهر میشود بواسطه آنکه بنای کار بر تصفیه
باطن است و بنای تصفیه بر لقمه حلال چون درین زمان لقمه حلال کم است لاجرم باطن صاف نمانده
که اسرار و معارف الهی از وی ظاهر شود و باین تقریب فرمودند تا زمانیکه دست من بکار بود بمعرفت طاقیه
هزار بخیه میدوختم و قوت خود را ازان می ساختم و چون بواسطه فلج دست من بیکار شد کتابخانه از آباد اجداد
من میراث مانده بود آنرا فروختم مایه تجارتی ساختم و این زمان قوت من از آنست ازان
میخورم احتیاط حضرت سید در خوردنی چنین بود اما مردم نوع دیگر عقیده کرده بودند و غیر واقع بود
مردم ازان مریدان که برگرد ایشان می گشتند استدلال کرده بودند و آن خود قیاب ایشان بود میفرمودند
که حضرت سید بسیار عالی همت بودند ملازمان و کسان ایشان بطریق کسب مشغول بودند آنچه پیدا می ساختند
بموجب کرم و مروت مصروف می شد شفقت و ترحم ایشان بسیار بود اگر شنیدندی که
بجائی طالب علمی و کسی بیمار است بسیار متالم می شدند ملازمان بعیادت او می فرستادند و بمقدار
خرچی تعهد و تفقد می نمودند حضرت ایشان میفرمودند که مرا در سمرقند حصبه شده بود و اندکی بهتر

شده بودم و ایام نقاهت بود و در مدرسه مولانا قطب الدین حیدر رمی بودم ناگاه خدمت مولانا
سعد الدین کاشغری آمدند و گفت بشارت شمارا که حضرت سید قاسم تشریف آوردند و مرا آنقدر
قوت نبود که فی الحال بملازمت ایشان توانم رفت گفتم شمار وید که حالا مرا قوت آن نیست که بخدمت
ایشان توانم رسید بعد از چند روز فی الجمله در خود قوتی یافتم شنیدم که حضرت سید بحمام در خانقاه شیخ
ابو اللیث آمده اند آنجا رفتم بعد از ساعتی حضرت سید از حمام برآمدند و بر تخت روان نشستند من تخت را چهار کس
برمی داشتند اتفاقاً یک کس غایب بود یک پایه را من گرفتم بار عظیم بر من افتاد چنانچه خم شدم نزدیک بود
که بینی من بر زمین رسد و تخت روان از دست من بیفتد اندیشه خوبی را در خود جای دادم آن اندیشه
صورت جمعیت و حضور تمام شد و قوت عظیم در خود باز یافتم که تا در مدرسه امیر شاه ملک تخت روان
را بردم بعد از آن مریدان حضرت سید مرا گفتند این زمان در رنگ آدمیان در آمدی که حامل امانت
شدی انتهی کلامه قدس سره این سخن را بتقریب آن فرمودند که میگفتند خود را باندیشهای خوب مسرور
می باید گردانید چنین بخاطر میرسد که خود را باندیشهای خوب مسرور گردانیدن آن باشد که داند که او در
نفس الامر حبیبی است مستوا که مظهر اسما و صفات و مصدر افعال حق تعالی شده است و هر صفت و فعل که
از وی ظاهر است بحقیقت از جای دیگر است پس باید که همیشه بنده خود را باین اندیشه مسرور دارد بیت
شادی جاوید کن از دوست تو ٭ تا نه گنجی همچو گل در پوست تو ٭ میفرمودند که خدمت سید قاسم
گفتند که از جنس موالی دو کس دیدم که ایشان را مذاق صوفیه بود یکی مولانا جانی رومی دیگر مولانا ناصر بخاری
حضرت سید قاسم قدس سره در مبادی حال گرد مجاذیب و مجانین بسیار می گشته اند فرمودند که در روم
بودم از مردم حال مجذوبان می پرسیدم گفتند در فلان موضع مجذوبی قوی حال است آنجا رفتم وی را
دیدم بشناختم مولانا جانی بود که در تبریز با هم تحصیل میکردیم تبرکی بادی گفتم که مولانا جانی منی وی نیز مستین
گفت وی نیز دم مولانا سید حسن گفتم ترا چه حال افتاد گفت من نیز مثل تو سرگشته بودم همیشه هر چیز مرا
بهر طرف می کشید ناگاه چیزی نمود و مرا از همه در ربود پس بزبان ترکی رومی گفت ونکلاندوم دونکلاندوم
یا یعنی بیاسودم بیاسودم حضرت ایشان میفرمودند که هر بار که حضرت سید این حکایت میگفتند آب از
چشم ایشان فرو میریخت معلوم می شد که سخن مجذوب در باطن ایشان تاثیر عظیم کرده بوده است میفرمودند
که حضرت سید فرمودند که در شهر سبزوار مجذوبی بود بدیدن وی رفتم در خاطر گذشت که آیا

بابا محمود طوسی بهتر باشد یا این مجذوب فی الحال متوجه من شد و گفت چندان میزنم و چندان میزنم که بابا محمود را آب برد و آکدر راقم این حروف علیه الرحمه چنین میگفتند که از بعض اعزه شنیده ام که چون حضرت سید قاسم قدس سره باین مجذوب سبزواری که بمیر دیوانه مشهور است و قبر وی در ان دیار معروف است ملاقات کرده اند و دران خاطر گذرانیده که آیا وی بهتر باشد یا بابا محمود دی آن سخن که از حضرت ایشان نقل کرده شد بر زبان رانده بعد ازان گفته که بابا محمود از ترکش من یک تیر است حضرت سید از سبزوار پیش بابا محمود طوس رفته اند و سخن میر دیوانه را بخاطر آورده که گفت بابا محمود از ترکش من یک تیر است بابا محمود سر از آستین بخذ بیرون کرده و گفته بی پر و بی پیکان حضرت ایشان میفرمودند که شبی در خواب دیدم که در میان شاهراهی بزرگ ایستاده ام و ازین شاهراه راه باریک بهر طرف رفته است ناگاه دیدم که خدمت شیخ زین الدین خوافی علیه الرحمه بر سر یک راه ایستاده اند مرا گرفتند و گفتند قال النبی علیه السلام السماع اهل لاهل الله پس اشارت کردند که بیا تا ازین راه ترا بده خود برم و مرا خاطر می کشید که ازان شاهراه براه دیگر روم ناگاه دیدم که حضرت سید قاسم قدس سره بر اسپی سفید سوار ازان شاهراه بر آمدند و گفتند این شاهراه شهر می کشد بیا تا ترا بشهر برم بعد ازان مرا ردیف خود ساختند و بآن شاهراه در آمدند بعضی مخادیم میگفتند که اشارت باین معنی است آنچه حضرت سید در بعضی اشعار معارف شعار خود فرموده اند بیت من ازان شهر کلانم نه ازان ده که توئی ❊ با همه خلق جهان دار مداری دارم ❊

ذکر صحبت حضرت ایشان بخدمت شیخ بهاء الدین عمر قدس الله سره

حضرت ایشان میفرمودند که مرا از مشائخ خراسان اطوار شیخ بهاء الدین عمر قدس سره بسیار خوش آمد بود و اکثر اوقات نشسته بودند هر که بدیدن ایشان می آمد مناسب خاطر و طبع او زندگانی می کردند و خود را بهیچ نوعی ممتاز نمیگردانیدند اینقدار بود که احیاناً حیله اختیار میکردند بنابر آنکه طریق مشائخ ایشان بوده میفرمودند که در مدت پنج سال که در هری بودم گاه بود که در هفته دو سه نوبت بصحبت شیخ میرسیدم مرا از صحبت شیخ زیاده فائده نبود اینقدار که نسبت خود را بصحبت شیخ روشن تر می یافتم حضرت میر عبد الاول علیه الرحمه در مسموعات خود نوشته اند که حضرت ایشان فرمودند وقتی که در هری بودم در واقعه دیدم که از منزلی میگذرم که تعلق بخدمت شیخ زین الدین خوافی دارد و مریدان و اصحاب ایشان آنجا ملالت

میگفتند که اینجا باشید آنجا خاطر من نکشید نا شدم از آنجا گذشتم بجایی رسیدم که بسیار نزهت و خوبی داشت
چنین معلوم شد که منزل شیخ بهاء الدین عمر است دیدم که حوضی پر آب است در غایت صفا و میدانی
بسیار وسیع و حضرت شیخ بر کنار حوض نشسته اند میخواهند که نماز جمعه گذارند آنجا حاضر ام بسیار خوب نمودی
حاضر شدم میل ملاقات شیخ بهاء الدین عمر بیشتر شد و پیش ایشان بسیار میرفتم و فرمودند که بسیاری از
کلانان اصحاب حضرت خواجه بزرگ خواجه بهاء الدین را قدس سره دیده بودم طریقه شیخ زین الدین پیش
من چنان ننمود طریقه شیخ بهاء الدین عمر بسیار خوب می نمود همه روز نشسته بودند هر کس که می آمد حکایت
او حکایتی میگفتند احیاناً چله می نشستند انتهی کلامه قدس سره میفرمودند وقتی که بمنزل شیخ بهاء الدین
عمر میرفتم اول بسر راه منزل شیخ زین الدین میرسیدم خود را از همه نسبتها تهی می ساختم و عنان خود را می
گذاشتم میل رفتن بخانه شیخ زین الدین نمی شد کشش خاطر بخانه شیخ بهاء الدین عمر می شد میفرمودند
که روزی بخانه شیخ زین الدین رفته بودم ایشان را استغراقی بود و مولانا محمود حصاری که خود را
از خلفاء شیخ میداشت با جمعی از اصحاب حاضر شدند و چنان معلوم شد که کتابی که تصنیف کرده شیخ
است میخواهند که پیش شیخ بخوانند پای بر زمین میزدند و می سرفیدند حرکات ناخوش میکردند که
باشد که شیخ از مراقبه باز آیند که وقت سبق میگذشت و شیخ حاضر نمی شدند آخر گفتند با یکدیگر نمی شود
اولی آنست که بباطن بشیخ مشغول شویم تا بحال خود آیند پس نشستند و خاطرها بشیخ گماشتند شیخ حاضر
شدند و فرمودند برای سبق خواندن آمده اید بیائید پس شیخ و اصحاب نشستند و با فاده و استفاده
مشغول شدند حضرت ایشان میفرمودند که مرا این بی ادبی از مولانا محمود و سائر اصحاب شیخ بغایت ناخوش
آمد که عزیزی را از چنان حال جهت سبق خواندن باز باید آوردن و فرمودند که میان خاطر کسی گماشتن
و در وی دلالت کردن و کاردی زدن هیچ فرقی نیست ازین جهت بخانه شیخ زین الدین کمتر میرفتم میفرمودند که روزی
در خدمت شیخ زین الدین مولانا محمود حصاری و درویش عبد الرحیم رومی را اجازت ارشاد میکردند و بولایت
خود شان میفرستادند من دران مجلس حاضر بودم بعض مخادیم از حضرت ایشان نقل کردند که فرمودند روزی
پیش شیخ بهاء الدین عمر در آمدم چنانچه عادت ایشان بود پرسیدند که در شهر چه خبر است گفتم دو خبر فرمودند
کدام است گفتم شیخ زین الدین و اصحاب ایشان میگویند همه از دست و سید قاسم و اتباع ایشان میگویند
که همه اوست شما چه میگوئید شیخ فرمودند که شیخ زین الدین راست میگویند و در اثبات دلیل گفتن بتقویت قول شیخ زین الدین

واصحاب ایشان چون گوش فرو داشتم همه دلائل ایشان مقوی سخن سید قاسم و اتباع ایشان بود گفتم این دلائل یاری
تقویت قول سید قاسمیان میکند شیخ باز بدلائل قوی تر زبان بکشادند هم در تقویت قول سید قاسم و اتباع ایشان
درین وقت بخاطر من افتاد که بحسب باطن معتقد قول سید قاسمیان می باید بود تا بحسب ظاهر خود را باعتقاد
شیخ زین الدینیان فرا می باید نمود حضرت ایشان میفرمودند که خدمت شیخ بهاء الدین عمر را بسیاری مالیدم
ایشان بس میگفتند و من ترک نمیکردم ایشان را استغراقی بود مثل آنکه کسی خواب رود و پینکی زند گاه گاه
حاضر می شدند و میگفتند مگر رسم ولایت شما نیست من میگفتم آری شیخ میگفتند چه خوش جائی آنجا
رود کسی میفرمودند که بخدمت شیخ بهاء الدین عمر بسیار می رفتم مرا می گفتند بیا شیخ زاده کتف مرا بمال من
کتف مبارک ایشان را بسیاری مالیدم و گاهی موزه از پای ایشان میکشیدم هرگز هیچ بوی مرا خوشتر
از بوی پای ایشان نیامد

ذکر ملاقات حضرت ایشان بخدمت مولانا یعقوب چرخی قدس سره

حضرت ایشان میفرمودند که اول بار که بهری میرفتم بچهل دختران رسیدم بازرگانی بسیار بی جمال بر در رباط
نشسته بود چنین فهم کردم که بطریق خواجگان قدس سره الله ارواحهم مشغول است پرسیدم که این طریقه از کدام
عزیز بشما رسیده است چنانچه طریقه مردم بازار و تجار می باشد فی الحال ظاهر کرد و گفت عزیزی هست در ملغو
از خلفاء حضرت خواجه بهاء الدین نقشبند قدس سره که ایشان را مولانا یعقوب چرخی میگویند این نسبت از
ایشان بمن رسیده است و بیان فضائل و شمائل ایشان کرد و در آن بسی مبالغه نمود خواستم که از همان جا
مراجعت کنم بعد از آن ملازمت مولانا یعقوب شتافتم بهری رفتم و آنجا مدت چهار سال مکث افتاد و خدمت
شیخ بهاء الدین عمر دل نگاه داشت اهتمام داشتند بعد از چهار سال بجانب هلفتو روان شدم چون بولایت
چغانیان رسیده شد بجهت ضعف و بیماری که عارض شده بود و مدت بیست روز تب سر راه کشیده بودم
نتوانستم که زود از آنجا بیرون آیم و بعضی مردم در نواحی چغانیان غنیمت خدمت مولانا یعقوب بسیار کردند
و درین مدت بیماری بسبب شنیدن سخنان پریشان فتوری عظیم در داعیه ملاقات با ایشان واقع شد آخر
الامر با خود گفتم این مقدار مسافت بعیده قطع کرده نیک نباشد که با ایشان ملاقات نکنی چون رفتم
و ایشان را دیدم بسیار التفات نمودند و از هر باب سخنان فرمودند و چون روز دیگر بملازمت ایشان
رسیدم بسیار بسیار غضب کردند و بخشونت و درشتی پیش آمدند بخاطر آمد که غضب ایشان بسبب

استماع آن غیبت بود و فتوری که بسبب آن شده بود اگرچه تصریح نکردند لیکن سهل باشد که کسی آمدن کسی را پیش از دو ماه نه بیند حضرت ایشان فرمودند که مرا یقین پیوست که سبب غضب ایشان استماع غیبت و آن فتور بود در ملازمت بعد از آن ساعتی باز بطریق لطف پیش آمدند و التفات و عنایت بسیار نمودند و کیفیت ملاقات خود را بحضرت خواجه بهاء الدین قدس سره بیان فرمودند و بعد از بیان کیفیت ملاقات بحضرت خواجه دست دراز کردند که بیا بیعت کن طبیعت من بر گرفتن دست ایشان اقبال نکرد از آن جهت که بر پیشانی مبارک ایشان بیاضی بود مشابه مرضی که موجب نفرت طبیعت می شود ایشان کراهت طبیعت مرا دریافتند و دست خود را بتعجیل کشیدند و بطریق خلع و لبس تبدیل صورت خود نموده بصورتی ظاهر شدند که اختیار از دست رفت نزدیک شد که بیخودانه بخدمت مولانا چسپم ایشان باز دست خود را دراز کردند و فرمودند که حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره دست من گرفته بودند و فرمودند که دست تو دست ماست هر که دست تو گرفت دست ما گرفت دست خواجه بهاء الدین میگیری بی توقف دست مولانا یعقوب را گرفتم بعد از تعلیم طریقه خواجگان قدس الله ارواحهم بر وجه نفی و اثبات که آنرا وقوف عددی گویند خدمت مولانا یعقوب فرمودند که آنچه از حضرت خواجه بزرگ قدس سره بما رسیده است اینست اگر شما بطریق جذبه طالبان را تربیت کنید اختیار شما راست گویند که بعضی اصحاب از خدمت مولانا یعقوب پرسیدند که طالبی را که این زمان طریقه گفتند چگونه بود که فرمودید که اختیار شما راست اگر بجذبه تربیت کنید خدمت مولانا فرمودند که طالب اینچنین می باید که پیش مرشد آید مجموع امور مهیا کرده بود و همین موقوف اجازت بود و در اقوت هرچه گویند هست حضرت مولانا نور الدین عبد الرحمن قدس سره در نفحات الانس نوشته اند که چنین استماع افتاده است که خدمت مولانا یعقوب میفرموده اند که طالبی که بصحبت عزیزی می آید چون خواجه عبید الله می باید آمد چراغ مهیا ساخته بود و روغن و فتیله آماده کرده همین گوگردی بادمی بایست داشت حضرت ایشان میفرمودند که خدمت مولانا یعقوب علیه الرحمه انصاف میدادند میفرمودند که چون از خدمت مولانا یعقوب علیه الرحمه اجازت خواستم طریقهای خواجگان را قدس الله ارواحهم تمام بیان کردند و چون بطریق رابطه رسید فرمودند در گفتن این طریقه دهشت مکنی و بمستعدان برسانی ❊

مقصد دوم در ذکر بعضی از حقائق و معارف و دقائق و لطائف و حکایات

وامثال که درخلال احوال از حضرت ایشان بی واسطه استماع افتاده مشتمل بر سه فصل
فصل اول در ذکر معارف ولطائف در معنی آیات واحادیث وکلام اولیا میفرمودند فصل
دوم در ذکر حقائق ودقائق وحکایاتی که از مشائخ متقدمین ومتاخرین قدس الله ارواحهم نقل میکردند
فصل سوم در سخنان خاصه که از هر باب بر زبان مبارک حضرت ایشان میگذشت ومخاطباتی
که ازان حضرت باهل بدایت ونهایت در صحبت صادر می گشت

فصل اول در ذکر معارف ولطایفی که در معنی آیات واحادیث وکلام اولیا میفرمودند اما آنچه در معنی
بعضے آیات میفرمودند در ضمن شانزده رشحه ایراد مے یابد

رشحه ۱ در آیت الحمد لله رب العالمین میفرمودند که حمد را بدایتی است ونهایتی بدایت آنست که در مقابله
نعمتے که به بنده داده اند حمد میگوید از برای آنکه میداند که حمد نعمت را زیاده میگرداند نهایت حمد آن نیست که
حق سبحانه مثلاً دیرا قوتی داده که بآن قوت قیام بحق عبودیت می نماید از نماز وروزه وحج وزکوة وامثال
آن در مقابله اینچنین نعمتے که سبب قرب ورضای حق سبحانه گشته است حمد میگوید بلکه نهایت
حمد آن است که بنده داند که حامد از مظهر او غیر حق سبحانه نبوده است کمال بنده جز دران نیست که داند
که او معدومی است که او را نه ذات است ونه صفت ونه فعل باین اندیشه خود را مسرور گرداند که او را
مظهر صفات خود گردانیده اند

رشحه در آیه وقلیل من عبادی الشکور میفرمودند که شکر بحقیقت آنست که در نعمت مشاهده منعم کند و
فرمودند که امام غزالی قدس سره فرموده است که اگر از نعمت متلذذ شود منافی شکر نیست اگر تلذذ وازین
جهت باشد که سبب وصول می شود

رشحه ۳ در معنی آیت فاعرض عمن تولی عن ذکرنا میفرمودند که این آیت متناول دو معنی است یکی آنکه
از ظاهر آیت مفهوم میشود که اعراض کن از طائفه که از ذکر ما اعراض کرده اند که اهل جحود وغفلت اند د
دیگری آنکه طائفه هستند که از کمال استغراق واستهلاک در شهود مذکور صفت ذکر از ایشان مرتفع
شده است اگر فرضا ایشان را بذکر تکلیف کنند ذکر ایشان را مانع از شهود مذکور مستغرق شده بآن معنی که
ایشان را بذکر گفتن تکلیف نفرمائید

رشحه ۴ در معنی آیت وکونوا مع الصادقین میفرمودند که کینونت مع الصادقین را دو معنے است

کینونتی بحسب صورت است و آن آنست که مجالست و مصاحبت را با اہل صدق لازم وقت خود گیرد تا بسبب دوام صحبت ایشان باطن وی از انوار صفات و اخلاق ایشان منور شود و کینونت بحسب معنی آنست که از رہگذر باطن طریق رابطہ ورزد نسبت بطائفہ کہ استحاق و اسطگی دا شتہ باشد و صحبت را حصر نکند آنکہ ہمیشہ بچشم ناظر باشد بلکہ چنان سازد کہ صحبت دائمی شود و از صورت بمعنی عبور کند تا ہمیشہ واسطہ در نظر باشد چون این معنے را بر سبیل دوام رعایت کند ہر دیرا با ستر ایشان مناسبتے و اتحادے حاصل شود بدین واسطہ انچہ مقصود اصلی است حاصل حقیقت وی شود

رشحہ در معنی ہمین آیت میفرمودند کہ انچہ ازین امر واجب الامتثال مفہوم می شود انیست کہ می باید کہ دل مرتبط بیکی از صادقان باشد صادقان آن طائفہ اند کہ ہر چہ بسمی با لغیر است از پیش بصیرت ایشان برخاستہ است رمح صدوق آن نیزہ را گویند کہ انچہ نیزہ را باید از راستی و ہنر داشتہ باشد انچہ حقیقت انسانی را باید کہ بآن متجلی باشد تا بدرجہ کمال خود رسیدہ باشد غیر توجہ راست بجناب حق سبحانہ بر سبیل دوام ہیچ نیست

رشحہ در معنی ہمین آیت میفرمودند کہ بیت با عاشقان نشین و ہمہ عاشقی گزین + با ہر کہ نیست عاشق با او مشو قرین + بیت استادی کہ او نحوی بود + جان شاگردش از و نحوی شود + باز استادی کہ او محوی بود + جان شاگردش از و محوی شود + آدمی را ازان جہت کہ استعداد تاثیر تام ہمنشینان حاصل است مامور باین امر شدہ است کدام عمل باشد کہ از حق سبحانہ ببرکت صحبت این طائفہ واقع شود مقاومت تواند کرد جذبۃ من جذبات الحق توازی عمل الثقلین موید انیست +

رشحہ در کلمہ لا الہ الا اللہ میفرمودند کہ بعض اکابر ذکر لا الہ الا اللہ را ذکر عام گفتہ اند و ذکر اللہ را ذکر خاص و ذکر ہو را ذکر خاص الخاص و حالانکہ ذکر لا الہ الا اللہ را ذکر خاص الخاص می تواند زیرا کہ تجلیات حق را سبحانہ نہایت نیست و در آن صورت ہرگز تکرار متصور نی پس در ہر آنے نفی صفتے میکند و اثبات صفتی پس ابدالابدین از نفی و اثبات خلاص نباشد

رشحہ میفرمودند کہ معنے لا الہ الا اللہ پیش بعضی کہ اللہ اسم ذات است من حیث ہی آن تواند بود کہ لا الہ نیست اللہ کہ عبارت از مرتبہ الوہیت است یعنی ذات مع الصفات الا اللہ مگر ذات بحت معرا عن الکل این معنی را پر از خود دور نمی باید داشت زیرا کہ در زمان خلو دل اغیار مشہود مسر خز ذات

مقدس هیچ نیست واین به نسبت مبتدیان خواجه عبدالخالق قدس سره میسر است فهم من فهم
مصرع تا یک دو کردم اگر در ده کس است ✤ ودر همین معنی میفرمودند که مبتدیان طریقه خواجه بهاالدین را
قدس سره در اول قدم چاشنی از غیبت هویت حاصل است

رشحه ۹ در معنی کریمه قل الله ثم ذرهم میفرمودند که مراد آنست که به نفس ذات متوجه باش نه بصفات -
رشحه ۱۰ در معنی آیت یا ایها الذین آمنوا آمنوا میفرمودند که اشارت است بتکرار عقد یعنی ایمان که پیش این
طائفه عبارتست از عقد قلب بحق سبحانه امر کرده است که تکرار این عقد کنید یعنی سعی نمائید که بدانید
که این وصف از آن شما نیست ✤

رشحه ۱۱ در معنی آیت کریمه فمنهم ظالم لنفسه ومنهم مقتصد ومنهم سابق بالخیرات میفرمودند که می شاید فمنهم ظالم
لنفسه اشارت باشد بطائفه که بر نفس خود ظلم کرده اند بآن معنی که از هرچه مراد وی است از لذات و شهوات
ویرا محروم گردانیده اند ودر جمیع احوال مخالفت ویرا لازم داشته اند تا مستعد قبول موهبت گردد
نظر برین تحقیق این گروه از مقتصدان در پیش باشند و مقتصدان از سابقان بخیرات

رشحه ۱۲ در معنی آیت سواء علیهم أأنذرتهم ام لم تنذرهم لا یؤمنون میفرمود که شاید اشارت بطائفه باشد
از بنی آدم که بر قلب مهیمن واقع شده اند که طائفه اند از ملائکه که ایشان را از غایت استغراق
در شهود ذاتی هیچ آگاهی نیست بآنکه غیر ذات حق سبحانه موجودی هست و چون آن طائفه از هیچ
چیز آگاه نباشند ضرورة بهیچ چیز ایمان نداشته باشند لاجرم لا یؤمنون وصف آن بزرگواران آمد
رشحه ۱۳ در معنی آیت لمن الملک الیوم لله الواحد القهار میفرمودند شاید از ملک دل سالک خواهند
یعنی چون حق سبحانه بر دلی بقهر احدیت تجلی کند در آن دل از غیر خود نشان نگذارد و پس در آن دل
صدای لمن الملک الیوم در اندازد و چون در آن مملکت غیر خود نه بیند هم خود جواب دهد که لله الواحد
القهار صدای سبحانی ما اعظم شانی و انا الحق و لیس فی الدارین غیری و امثال آن ازین مقام است
رشحه ۱۴ در معنی آیت یا ایها الناس انتم الفقراء الی الله میفرمودند که آدمیان محتاج حق اند سبحانه و چون
حق تعالی بعلم قدیم خود میدانست که آدمی بحسب مقتضای بشریت بنان و آب و اسباب دنیوی
محتاج خواهد بود لاجرم جمال قیومیت را از مظاهر اشیا ظاهر گردانید تا آدمی بهرچه محتاج شود فی الحقیقت
بحق باشد سبحانه از وجه قیومیت وی تعالی شانه

رشحه روزے بعضے از حاضران مجلس را سیاست و ملامت میکردند و سخنان میفرمودند در آن اثنا فرمودند
بر در کوچها اگر ویدکاری کنید که کسی از شما نفع گیرد بهروجه که توانید خود را گم کنید سعی نمائید که شهود احدیت
در کثرت حاصل شود بعضے معنی انا اعطیناک الکوثر راچنین تفسیر کرده اند که دادیم ترا کوثر یعنے شهود
احدیت در کثرت +

رشحه در آیت کل یوم هو فی شان سخنان میفرمودند و در ان اثنا بتقریب گفتند و فرمودند که بقا
بعد الفنا را دو معنی است یکے آنکه بعد از ان که سالک تحقق شد بشهود ذات و دران رسوخ تمام
یافت و از استغراق و غیبت بشعور و حضور باز گشت مظهر تجلیات اسمار فعلی میشود آثار اسمار کونیه را
در خود بازے باید و میان هر یک از ان اسما امتیاز میکند و از هر اسمی حظی خاص فرا میگیرد و
معنی دیگر آنکه در هر آنی و جزوی لایتجزے از اجزای زمان در خود اثری از آثار اسمار ذاتیه که آنرا
در خارج مظاهر نمی باشد باز می یابد و آناً فاناً این آثار متنوعه و متلونه را در باطن خود درے یابد
و باعتبار اختلاف آثار امتیاز میکند میان هر یک از قصر زمانی از ازمنه و این بغایت نادر و عالی
است و اکمل افراد انسانیه را از ارباب ولایت خاصه اینمعنی بر سبیل ندرت حاصل می شود و آیت
کل یوم هو فی شان مبین اینمعنی است بیت هردم ازین باغ بری میرسد + تازه تر از تازه ترے
میرسد + آما آنچه در معانی بعضے احادیث میگفتند در ضمن هشت رشحه ایراد می یابد + +

رشحه در معنی حدیث القناعة کنز لایفنی میفرمودند که قناعت نزد ما آنست که چون کسی نان جو
نابیخته یابد آرزوی نان جو بیخته نکند آنرا نیز آنقدر خورد که دست و پای نجنبد از برای نماز گزاردن
و میفرمودند بر وجهی می باید بود که همیشه میسر شود در خوردن و پوشیدن قناعت باید کرد بچیزی که
از ان پایه تر نباشد پس دست مبارک خود را گشادند و فرمودند هرگاه کسی گرسنه شود یک ردی
دست کرنج یا آرد و یرا کفایت است هر که چنین کرد بیاسود و میفرمودند اگر کسی در بیابان افتد مثلاً
که در آن نه آب بود و نه آبادانی و از هیچ ممر امید طعام نباشد و ویرا برای طعام هیچ دغدغه نشود و
در باطن وے نیز هیچ تضرع نبود می توان گفت که این مرد را قناعت بحقیقت حاصل شده است +

رشحه در خبر التکبر مع المتکبر صدقة میفرمودند که تکبر دو نوع است مذموم و محمود تکبر مذموم تعظم است
بر خلق خدای و بچشم حقارت در ایشان نگریستن و خود را از ایشان زیاده و به دیدن و تکبر محمود

عدم التفات است بما دون حق سبحانه و تعظیم بر غیر حق سبحانه بآن معنی که هرچه غیر حق است سبحانه در نظر وی حقیر و بی مقدار شود و علاقه التفات وی ازان منقطع گردد و این تکبیر اصل است و موصل بمرتبهٔ فنا

رشحه میفرمودند که در حدیث وارد شده که شیبتنی سورة هود بنابر آنست که در سوره هود امر باستقامت واقع است کما قال سبحانه فاستقم کما امرت و استقامت امریست بغایت صعب زیراکه استقامت استقرار است در حد وسط در مجموع افعال و اقوال و اخلاق و احوال بر وجهی که تجاوز از آنچه ضرورت است در مجموع افعال صادر نشود و از طرفین افراط و تفریط مصون و محفوظ ظاهر باشد از ینجاست که گفته اند

که کار استقامت دارد و ظهور کرامات و خوارق عادات را اعتباری نیست

رشحه در معنی حدیث الیوم تسد کل فرجة الحدیث میفرمودند مسجدی که حضرت رسول صلے اللہ علیه وسلم دران نماز می گذاردند چندین در داشت آنحضرت صلے اللہ علیه وسلم در مرض اخیر فرمودند که آن فرجها را بستند و آن در که بخانه صدیق اکبر بود رضی اللہ عنه باز گذاشتند پس فرمودند الیوم تسد کل فرجة الا فرجة ابی بکر امروز بسته شد همه شگافها مگر شگاف ابی بکر ارباب تحقیق درین باب سخن دارند و آن آنست که حضرت صدیق را رضی اللہ عنه کمال نسبت حبی بحضرت رسول صلے اللہ علیه وسلم ثابت بود آن حضرت صلے اللہ علیه وسلم درین حدیث اشارت بآن کردند که همه نسبتها و طریقها در جنب نسبت حبی مسدود است و آنچه موصل بمقصود است جز این نسبت حبی نیست و راقم عبارت ازین نسبت حبی است بصاحب دولتی که اعتقاد و اسلک را لائق باشد و طریقه خواجگان قدس اللہ اسرارهم که بحضرت صدیق اکبر منسوب است از حیثیت این نسبت حبی است و طریقه این عزیزان بحقیقت نگاهداشت این نسبت حبی است و قتی دیگر در بیان تحصیل این نسبت حبی این ابیات خواندند که

مثنوی بین دریچه سوی یوسف باز کن ✦ وز شگافش فرجه آغاز کن ✦ عشقبازی آن دریچه کردن است کز جمال دوست دیده روشن است

رشحه میفرمودند که بعضی از کبار طریقت خواجگان قدس اللہ ارواحهم در معنی حدیث لی مع اللہ وقت گفته اند ای وقت مستمر شامل بجمیع اوقاته یعنی سر حضرت نبی را صلے اللہ علیه وسلم بحق سبحانه اتصالی و ارتباطی حاصل بود بر سبیل دوام که در آن هیچ چیز گنجائی نداشت اما در قوت مدرکه مسمی بالقلب است همه چیز را گنجائی بود از مصالح دنیا و محاربه اعدا و معاشرت از واج طاهرات و غیر آن و بعضی

گفته اند لی مع الله وقت ای وقت عزیزنا در و میفرمودند که خدمت خواجه علاء الدین غجدوانی علیه الرحمه میل بقول ثانی میکردند و میگفتند که کاملان را سبیل ندرت این حال واقع مے شود + + +

رشحه میفرمودند که حدیث شب معراج واقع است که چون جبرئیل از همراهی حضرت صلی الله علیه وسلم باز ماند فرمود که لو دنوت انملة لاحترقت اہل تحقیق در معنی آن گفته اند اگر نزدیک روم بقدر سر انگشتی از مقام خود که شهود ذات مع الصفات است هر آئنه که میسوزم یعنی من نمانم چیز دیگر میشوم یعنی صفت می سوزد و ذات می ماند

رشحه در حدیث اونبی ربی فاحسن تادیبی فرمودند ای بان اعطانی الجثة الجامعة لجمیع خصائص النعوت المرضیة والخصائل الحمیدة التی یقتضی ما یلایم حضرة المحبوب در سطوت سلطنت محبت که قطب دائره توحید است چه چیز باشد از انچه ملائم و مرضی حضرت محبوب نیست که مقهور و مرتفع نگردد و چه چیز ماند از خصائل حمیده و اخلاق مرضیه که حاصل نشود بعد از حصول محبت محب بنا بر جمیع دقایق مرادات حضرت محبوب مطلع شده خود را بجز در مراضی و ملایات حضرت محبوب صرف نمیکند

بیت استاد تو عشق است چو آنجا برسی + او خود بزبان حال گوید که چه کن + + + +

رشحه میفرمودند که حضرت امیر المومنین علی رضی الله عنه فرمودند که لو کشف الغطاء لما ازددت یقینا معنی که لازم استعمال حرف لو است آن کلمه ایست که معنی وی امتناع ثانیست از برای امتناع اول هیچ کس را بخاطر نیامده و آن آنست که یقین همیشه در تزاید است زیرا که کشف غطا هرگز ممکن نیست و این پیش ارباب تحقیق مقرر شده است که ذات من حیث هی هرگز ظاهر نمی شود مگر از پرده صفات چون این حقیقت همیشه در حجاب مکنون و استتار باشد کشف غطا هرگز ممکن نباشد پس یقین لایزال در تزاید باشد اما انچه در معانی بعضے از کلمات اولیا میگفتند هم در ضمن هشت رشحه ایراد مے یابد +

رشحه در معنی این سخن که اصحبوا مع الله فان لم تطیقوا فاصحبوا مع من یصحب مع الله میفرمودند که مراد بصحبت اینجا حضور و آگاهی است که لازم صحبت است زیرا که مصاحبین را لازم است که بیکدیگر حاضر و آگاه باشند چنین وارد شده است در توجه ایجادی به نسبت انسان که خلقته بیدی بالاوصاف المقابلة یعنی از جمیع اوصاف در وی چیزے هست و از جمله اوصاف است حضور ذاتی

دار السلطنه رسیده بودند لیکن خدمت میر عبد الوهاب شیخ الاسلام عراق بکرات و مرات نقل میکردند که در مکهٔ مبارکه بخدمت
حضرت شیخ عبد المعطی که بعد حضرت قطب العارفین شیخ عبد الکبیر یمنی قدس سره مقتدای اهل حرم بودند و
مرجع طالبان علم شریعت و طریقت میرسیدم روزی بتقریبی از مناقب و شمائل حضرت ایشان شمهٔ بشیخ
عبد المعطی در میان آوردم فرمودند حاجت بتعریف و توصیف نیست من اینجا با حضرت ایشان صحبت بسیار
داشته ام و ملازمت نیز کرده ام و دانسته ام و چندان از شمائل و خصائص حضرت ایشان بیان کردند که
بآن می بایست که سالها با آن حضرت مصاحبت کرده اند و بعضی عدول ثقات از حضرت مولانا زاده فرکتی که
مرید خدمت مولانا نظام الدین علیه الرحمة بوده و بعد از وفات خدمت مولانا ملازمت حضرت ایشان بسیار
میکرده نقل کردند که وی فرموده است که روزی در ملازمت حضرت ایشان از دهی بدهی میرفتیم و اتفاقاً فصل
زمستان بود و غایت کوتاهی روز در راه نماز عصر گذاردیم و روز بغایت بیگاه شده بود و آفتاب روی
بزردی آورده و تا منزل هنوز دو فرسخی راه مانده بود و در آن صحرا هیچ پناهی و آرامگاهی نبود در خاطر گذرانیدم
که روز بغایت بیگاه است و راه مخوف و هوا سرد و مسافت بسیار در پیش حالی چون خواهد بود حضرت ایشان
تند میراندند چون این خاطر مکرر دریافت و غلبه کرد روی بازپس کرده فرمودند بترسید و تردد در خاطر راه مدهید زودتر
برانید چه تواند بود که هنوز آفتاب تمام غروب نکرده باشد که بمقصد رسیم این فرمودند و تازیانه بر اسپ زدند و تندتر
راندن گرفتند و ما نیز در عقب حضرت ایشان تند میراندیم و هر زمان در جرم خورشید می نگریستیم میدیدیم که همچنان بر کنار
افق ایستاده است و هیچگونه غروبی و افولی ندارد و آن می مانست که گوئیا بر افق میخ دوز کرده اند تا وقتیکه بدیوه
پاره‌های آن ده رسیدیم در این وقت یکبار آفتاب چنان غائب شد که هیچ اثری از حمرت و بیاض شفق که بعد از
غروب پیدا شد باقی نماند و عالم یکبار تاریک شد بمثابه که رؤیت الوان و اشکال ممکن نبود حیرت و هیبت من غالب
شد و یقین دانستم که آن تصرفی بود که حضرت ایشان نمودند آخر بی طاقت شدم اسپ برانگیختم و نزدیک
حضرت ایشان راندم و گفتم خواهم جسته میفرمائید که این چه سر بود که مشاهده نمودیم فرمودند که این یکی از شعبه‌های طی وقت است

فصل سوم در ذکر کرامات و مقامات که اولاد و بعضی اصحاب از آن حضرت مشاهده نموده
و نقل فرموده و در ایراد هر نقلی شمهٔ از احوال ناقل بر سبیل اجمال مذکور خواهد شد

حضرت خواجه کلان خواجه رحمه الله تعالی فرزند نخستین حضرت ایشان بودند و آراسته بانواع و اصناف علوم
ظاهری و باطنی و دانشمند و متبحر بودند و در علوم نقلی و عقلی درجهٔ کمال داشتند و در حقائق علوم کتاب و سنت رتبهٔ

دقیق النظر و حدید البصر بودند که هیچ دقیقه از نظر حقیقت بین ایشان پوشیده نمی گشت و با وجود تبحر در علوم
ظاهری از نسبت باطنی حضرت ایشان بغایت بهره مند بودند و بعضی مخادیم که بر ملازمت حضرت ایشان
مداومت کرده بودند از تصرفات و خوارق عادات ایشان حکایت میفرمودند حضرت ایشان خدمت خواجه کلان
را تعظیم و توقیر بسیار میکردند زیاده از آنکه پدران نسبت بفرزندان بجا آرند روزی در محلهٔ خواجه کفشیر مشاهده
افتاد که حضرت ایشان در محوطهٔ ملایان در حجره بودند و قوطه شیر و شکر بسته و کلاه بسر نشسته و بعضی از خواص
اصحاب و خدام در ملازمت بودند ناگاه کسی خبر آورد که خدمت خواجه کلان می آیند و ایشان دران اوقات
در ورکسین می بودند که ده خاصهٔ ایشان بود و از شهر تا آنجا دو شرعی راه بود و در هر دو سه ماه یکبار بملازمت
حضرت ایشان می آمدند بنابر نقاری که میان ایشان و خدمت خواجه محمد یحیی برادر خردتر واقع بود چون حضرت
ایشان شنیدند که خواجه کلان می آیند فرمودند که دستار و فرجی و موزه مرا بیارید پس قوطه را از سر مبارک
برداشتند و دستار بستند و موزه پوشیدند و فرجی در بر کردند و برخاستند و چند قدم باستقبال خواجه کلان
پیش رفتند پس خواجه را بحجره درآوردند و نزدیک بخود بر همه اصحاب مقدم نشاندند و جمعی از علما و موالی سمرقند
نیز همراه خواجه آمده بودند از آنکه زمانی سکوت کردند حضرت ایشان خواجه کلان را گفتند سخن گوئید و فائده فرمائید
خواجه کلان تواضع کردند حضرت ایشان تفسیر قاضی را برداشتند و بگشادند و در آیتی آغاز گفتگوی کردند
و خواجه کلان دران آیت بسی اقوال علماء ظاهر و حقائق اهل باطن گفتند چنانچه همه دانشمندان حاضر از استحضار
و تبحر ایشان متحیر شدند بعد از ان خوانهای نان آوردند و چون فارغ شدند بعد از لحظه خواجه کلان برخاستند
و حضرت ایشان چند گام بمشایعه پیش نهادند بعد از ان نشستند و موزه کندند و قوطه بستند روزی حضرت
ایشان از محلهٔ خواجه کفشیر عزیمت پرسش خواجه کلان فرموده متوجه جانب ورکسین شدند و فقیر پیاده و تنها
از عقب روان شده و راه گم کرده سرگردانیها کشیده و آن شب در راه ماندم روز دیگر بورکسین رسیدم حضرت ایشان
به دهی دیگر تشریف برده بودند لیکن آنجا بشرف ملازمت خواجه کلان رسیده شد و ایشان پیش از ان
نام فقیر را شنیده بودند و بعض مصنفات والد را علیه الرحمه دیده چون فقیر را شناختند التفات بسیار کرده از
احوال والد چیزها پرسیدند و فرمودند که شنیده ام که نفس او را تاثیر تمام است در نفوس خواص و عوام و در دقائق
تفسیر و حقائق تاویل بی نظیر و بی عدیل است بعد از ان سخنان در میان آمد و تقریبی در آیت یا نار کونی بردا
و سلاما علی ابراهیم شروع کردند و اقوال علماء ظاهر و باطن بسیار گفتند و تاویل حکما را که میگویند مراد از

نار آتش غضب نمرود بود و برد آن اطفاء نائره غضب او ر رد کردند و هم بمقدمات معقوله ایشان اثبات کردند که آن نار عنصری بود که برودت عارض ماهیت آن شده و در اثناء این معنی چندان سخنان دقیق و اقوال اهل تحقیق بیان کردند که اگر کسی آنرا قید کردی دران باب رساله توانستی نوشتن بعد ازان فقیر را شبانه روز نگاه داشتند و جز بوقت خواب تنها نگذاشتند و دران ایام و لیالی بحسب ظاهر و باطن التفات می نمودند و عنایات می فرمودند و در خلوات بشرائط ملازمت و آداب صحبت حضرت ایشان اشارت میکردند و از دقائق طریقه این طائفه علیه نکات بر زبان می آوردند بعد از سه روز فقیر را رخصت دادند و سواره بمجلس خواجه کفشیر باز فرستادند و ایشان در ظهور شاه بخت خان و استیلای ازبک بسمرقند بجانب اندجان فرار نمودند و آنجا رحلت بدار القرار فرمودند پس ازان ایشان را ازان جانب بتاشکند آوردند و در مزار فائز الانوار حضرت شیخ ابوبکر قفال شاشی قدس سره نزدیک مرقد حضرت مولانا نظام الدین خاموش دفن کردند خدمت خواجه کلان میفرمودند که در مبادی حال که حضرت ایشان در تاشکند می بوده اند وقتی از اوقات عمه فقیر خواست انکه ضعیفه را از اقربا که در همسایگی ایشان بیمار بوده عیادت کنند حضرت ایشان فرمودند که عیادت حاجت نیست و مانع شده اند بعد ازان بجانب فرکت رفته اند عمه فقیر بعد از رفتن حضرت ایشان بدو سه روز قصد عیادت آن مریضه کرده اند و با خود گفته که حضرت ایشان بفرکت رفته اند بحظه روم و بیمار پرسی کنم و صله رحم بجا آرم چون قدم از خانه بیرون نهاده اند حضرت ایشان را دیده اند که سوار پیدا شده اند و فرموده اند که بعیادت میروید برگردید نمی ترسید که شما نیز بیمار شوید و شما را عیادت باید کرد ایشان برگشته اند و چون پای در خانه نهاده اند بیمار شده اند به تپ محرق بر بستر افتاده بعد از چند روز که حضرت ایشان از فرکت مراجعت کرده اند بعیادت عمه فقیر آمده اند و فرموده اند که چرا باید بیمار پرسیدن و بیمار شدن هم خاست خواجه کلان فرمودند که عمه من از نساء عارفات بودند و بواسطه التفات حضرت ایشان بدرجات عالیات رسیده بودند گاه گاه از حضرت ایشان نقلها میکردند میگفتند که حضرت ایشان در جوانیها در تاشکند بودند هرگاه که حضرت ایشان را قبضی عارض شدی بکرار از خانه بیرون می آمدند و باز درون میرفتند و هر بار که بخانه در می آمدند بطریق خلع و لبس در صورتی دیگر ظاهر می شدند اگر ده بار در آمدندی هر بار بصورت دیگر بر آمدندی چنانچه ضعفای در حرم بودند از شکل بیگانه بغلط افتاده فریاد میکردند و حضرت ایشان خلع آن صورت کرده تبسم می نمودند و آن قبض مرتفع می شد و این صفت خلع و لبس از حضرت ایشان اکثر در حالت قبض

[illegible] از سمرقند [illegible] بعد از فوت نعش خواجه کلان را بتاشکند آورده و در جوار فائز الانوار شیخ ابوبکر قفال شاشی در زیر پای والده خود مدفون شد

مشاهده می افتاده از جمله خلع و لبس آنحضرت است آنچه حضرت مخدومی مولانا نورالدین عبدالرحمن الجامی قدس الله سره السامی در نفحات الانس نوشته اند که جناب ارشاد مآبی خواجه ناصرالدین خواجه عبیدالله دام الله تعالی ظلال ارشاده علی مفارق الطالبین فرمودند که چون بصحبت حضرت مولانا یعقوب چرخی علیه الرحمة رسیدم بر روی مبارک ایشان اندک بیاضی بود مشابه آنچه موجب نفرت طبیعت می باشد با من در لباس سیاست و درشت گوئی ظاهر شدند و چندان سیاست نمودند و درشت گفتند که نزدیک بود که باطن من از ایشان منقطع شود و مرا یاس تمام حاصل گردد بسیار محزون و مغموم شدم بار دیگر که بمجلس شریف ایشان رسیدم بر من بصورت محبوبی ظاهر شدند که هرگز هیچ کس را چنان محبوب ندیده بودم با من لطف بسیار نمودند درین وقت که حضرت خواجه این سخن میفرمودند در نظر این فقیر بصورت عزیزی بر آمدند که مرا رابطه ارادت و محبت تمام بنسبت وی بود چندگاه بود که از دنیا رفته بود و فی الحال خلع آن صورت کردند مرا تصور آن شد که شاید آن صورت همین در خیال من بوده باشد بعد از ان از بعضی همراهان شنیدم که وی همان مشاهده کرده بود و عقیده این فقیر آنست که آن خلع و لبس بشعور و اختیار ایشان بود اثبات آن معنی را که از خدمت مولانا یعقوب نقل کردند راقم این از حروف خدمت مولانا حاجی مزاری و حافظ اسمعیل روحی که هر دو از اصحاب حضرت مولانا سعدالدین قدس سره بودند شنید که گفتند ما آن روز همراه حضرت مولانا نورالدین عبدالرحمن بودیم آن خلع و لبس را از حضرت ایشان مشاهده نمودیم که بصورت حضرت مولانا سعدالدین قدس سره بر می آمدند و این صورت در هرات واقع شده بوده است از لب جوی انجیل در منزل سید فتاده در زمان سلطان ابوسعید میرزا خدمت خواجه کلان علیه الرحمة میفرمودند که دران تاریخ که حضرت ایشان هنوز بالتماس میرزا سلطان ابوسعید از تاشکند بلوچ سمرقند نیامده بودند یکی از خدام حضرت ایشان بسمرقند رفته و پراگنده اند از آنجا بجهت ایشان چند قوتی عسل مصفا یاورده وی در سمرقند قوتیها تراشیده پر عسل کرده است و سرهای آنرا استخوان گرفته محکم کرده بر داشته روان شده اتفاقاً در بازار سمرقند بهمی یکی از نان برد دکان بزازی رفته است و قوتیها را پیش خود نهاده ناگاه زن جمیله مست آشنای آن بزاز بوده آنجا پیدا شده در کنار آن دکان نشسته و با آن بزاز گفتگوی کرده و آن خادم را دست نظر حرام ناشایست بجانب وی انداخته بعد از ان صرف نظر کرده و قوتیها را از پیش او بر داشته و تا شکند آورده چون بمنازل حضرت ایشان

رسیده آن حضرت بصحرا رفته بوده اند آن توتیها را محفوظ کرده و خواسته که از عقب روند ناگاه آنحضرت
رسیده اند وی آن توتیها را پیش آورده چون نظر مبارک حضرت ایشان بر وی افتاده در غضب شده اند
و فرموده که ازین توتیها بوی شراب می آید و نسبت بوی تند شده فرموده اند که ای بی سعادت من از تو
عسل طلبیدم تو از برای من شراب می آری وی گفته که من عسل آورده ام سر هر قوتی را کشاده اند پر شراب
بوده است پوشیده نماند که حضرت خواجه کلان داماد حضرت سید تقی الدین محمد کرمانی بوده اند و ایشان
را از صلبیه حضرت سید سه پسر و دو صلبیه بوده خواجه نظام الدین عبد الهادی و خواجه خاوند محمود و خواجه
عبد الحق ادام الله ظلال افضالهم و حضرت خواجه کلان بعد از وفات صلبیه حضرت سید نسبت دیگر بخواجه
محمد نظام که از اولاد صاحب هدایه بودند واقع شده بود و از صلبیه وی سه پسر و دو صابره داشتند پسران خواجه
عبد العلیم و خواجه عبد الشهید و خواجه ابو الفیض و نیز حضرت خواجه ایک پسر دیگر بود خواجه محمد یوسف نام

حضرت خواجه محمد یحیی رحمه الله

فرزند دوم حضرت ایشان بودند و بغایت محبوب و مقبول آن حضرت چنانچه در آخر حیات حضرت ایشان
خواجه را قائم مقام خود ساختند و تولیت مزار فائض الانوار خود را با ایشان تفویض فرمودند هرگاه
که خدمت خواجه بمجلس حضرت ایشان حاضر شدندی آنحضرت معارف و حقائق بسیار گفتندی و در آن
سخنان مخاطب خدمت خواجه بودندی با آنکه اصحاب کبار ایشان از علما و عرفا حاضر بودند حضرت
مخدومی مولانا نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سره السامی خدمت خواجه محمد یحیی را بغایت معتقد بودند
و تعریف میفرمودند روزی میگفتند که خدمت خواجه محمد یحیی بطریقه خواجگان قدس الله ارواحهم مناسبت
تمام دارد و نسبت علیه بر خدمت خواجه کلان غالب است و نسبت جذبه بر خواجه محمد یحیی در آن ایام که
خواجه محمد یحیی بهرات تشریف آورده بودند روزی فرمودند که بدیدن مولانا محمد روجی می رویم تو نیز همراه باش
در ملازمت ایشان رفتم و خدمت مولانا با دب و تعظیم هرچه تمامتر از منزلی که متصل مسجد جامع داشتند بیرون
آمدند و دست خواجه را دریافتند و بمنزل در آوردند و صحبت گرم داشتند و از اول تا آخر آن مجلس بسکوت
گذشت روز دیگر بخدمت مولانا رفتم فرمودند فلان این چه لطافت و حسن استعداد است که خدمت خواجه دارند
دیروز که بصحبت نشستند چنان شیفته لطف نسبت ایشان شدم که نزدیک بود که فریاد از نهاد من بر آید این سخن
را از ایشان بخدمت خواجه عرض کردم خوشدل شدند و فرمودند که من وی در صحبت مولانا نفی خود و اثبات ایشان

دیگر پسر خواجه [illegible] نظام الدین

کردم هرچه از من دیده اند از خود دیده اند خدمت خواجه بعد از وفات حضرت ایشان بر سر مزار فائض الانوار
آنحضرت بطریقهٔ خواجگان قدس الله ارواحهم مشغولی عظیم داشتند و خاطر شریف بر نسبت جمعیت این عزیزان
می گماشتند و چند سال وظیفهٔ ایشان آن بود که چون نماز خفتن بجماعت میگذاردند فوطه کم پاتی شش ذرعی
بر کمر محکم می پیچیدند و در مقابلهٔ قبر مبارک حضرت ایشان دو زانو بمراقبه می نشستند بر وجهی که جوارح
ایشان از حرکات فضولی محفوظ می بود و جز بنماز تهجد بر نمی خاستند لاجرم اصحاب از آثار نسبت ایشان
در صحبت همان جمعیت حضرت ایشان باز می یافتند و بغایت متاثر میشدند یکی از اهالی خراسان که بخواندن
خواجگان قدس الله ارواحهم ارادت و اخلاص تمام داشت بعد از وفات حضرت ایشان بسمرقند رفته بود
وی میگفت مدتی در محلهٔ خواجه کفشیر بر سر مزار حضرت ایشان بملازمت خواجه محمد یحیی بسیار میرسیدم و در صحبت
ایشان حضور تمام می یافتم تا روزی بدر خانهٔ ایشان رفتم و ایشان در حرم بودند در دالان بدر کانچه نشستم
و منتظر ایشان می بودم درین اثنا بخاطرم افتاد که حضرت ایشان گاه گاه در باطن مستعدان تصرف میکرده اند
و ایشان را بعالم بیخودی و بی شعوری میرسانیده آیا خدمت خواجه تصرف ندارند یا قابلی نیست که خاطر
بر جمعیت وی گمارند درین اندیشه افتادم و این خاطر بر من غلبه کرد ناگاه خواجه بیرون آمدند و
نزدیک من نشستند و زمانی سکوت کردند بعد از آن فرمودند که ارباب تصرف بر انواع اند بعضی ماذون
و مختار اند که باذن حق سبحانه و باختیار خود هرگاه خواهند در باطن هر که خواهند تصرف کنند و او را بمقام فنا
و بیخودی رسانند و بعضی دیگر از آن قبیل اند که باوجود قوت تصرف جز بامر غیبی تصرف نکنند و تا از پیشگاه ماذون
نشوند بکسی توجه نکنند و بعضی دیگر آنچنان اند که گاه گاه صفتی و حالتی بر ایشان غالب شود که در غلبهٔ آن
حال وقتی که مغلوب باشند در باطن مریدان تصرف کنند و از حال خود ایشان را متاثر سازند پس کسیکه نه
مختار بود و نه ماذون و نه مامور و نه مغلوب از وی چشم تصرف نباید داشت و درین گفتن التفاتی کردند که
مرا کیفیتی دست داد که بیخود شدم و بی شعور افتادم و از خود و غیر خود ذاهل شدم و این بیخودی خیلی بر داشت
بعد از آنکه بشعور آمدم و چشم گشادم دیدم که بر آن دکانچه بر یک پهلو غلطیدم و خدمت خواجه چشم پوشیده
مراقب نشسته اند فی الحال باز نشستم و مرا یقین حاصل شد بآنکه خدمت خواجه از ارباب تصرف بوده اند
خدمت خواجه بغایت غیور و تندخوی بودند و از غایت محبت بر حضرت ایشان غیرت عظیم داشتند کسی
که بمجلس آنحضرت در می آمدند اصحاب از ترس ایشان صحبت را باز می گذاشتند زیرا که بعضی از خواجه لتها

خورده بودند خواجه سه کرت از غیرت اصحاب ترک صحبت و ملازمت حضرت ایشان کرده و مجلس را بازگذاشته
متوجه سفر حجاز شده اند در کرت اولی تا بخارا رفته اند و کرت ثانیه تا هرات و کرت ثالثه تا یزد و لیکن هر بار که خواجه
سفر اختیار کرده اند حضرت ایشان بقوت جاذبه و توجه باطن خواجه را هم از راه بگردانیده اند روزی
خواجه در قرشی بعد از نماز پیشین بحضرت ایشان خلوتی ساخته بوده اند و عرض احوال باطنی خود می نموده
و آنحضرت التفات تمامی فرموده اند و صحبت بغایت گرم گشته و اصحاب در بیرون بوده اند تا وقت عصر
در آمده و موذن ازین خلوت و صحبت خبر نداشته در اول وقت بانگ نماز داده و حضرت ایشان بطهارت
برخاسته اند و بعضی سخنان با تمام نارسیده نیمکاره مانده است و خواجه گمان برده اند که مگر اصحاب غیرت
کرده و رشک آورده موذن را عمدا قصد بر آن داشته اند که زود تر بانگ نماز گوید و صحبت را برهم زند
بغضب هر چه تمامتر بیرون آمده اند و اصحاب را گفته کار نیک رفتم و حضرت ایشان را بشما گذاشتم
تا بی مزاحمت من بفراغت صحبت دارید و همان لحظه بی آنکه از حضرت ایشان رخصت سفر جویند
سوار شده بر عزیمت سفر حجاز روی بخراسان نهاده اند چنانچه بعد از فرصتی خادمان و متعلقان ایشان
واقف شده قطارهای شتر و استر و اسباب سفر ترتیب داده به تعجیل از عقب رفته اند و در لب آب
آمویه بخدمت خواجه ملحق شده اند و چون خواجه از قرشی در آن بیگاه روز روان شده اند در میان اصحاب
شور و غوغا افتاده و آن قصه را بحضرت ایشان عرض کرده اند و آن حضرت از رفتن خواجه متاثر شده اند
و قاصدی را بر سبیل تعجیل بخراسان فرستاده اند پیش حضرت مخدومی مولانا عبد الرحمن الجامی قدس
الله سره السامی که اگر توانند خواجه را بر گردانند و چون خواجه بهرات آمده اند بر سر مزار حضرت مولانا سعد الدین
قدس سره در منزل خواجه ابو البرکه نزول کرده اند و حضرت مخدومی مقدمات بر گشتن بحسن عبارت و لطف
استعارت در میان آورده اند و خواجه از روی ادب و تواضع گفته که عزیمت این سفر چنان در خاطر
تصمیم یافته که بر دفع آن قادر نیستم دیگر حضرت مخدومی هیچ نگفتند و قاصد حضرت ایشان مایوس برگشت
و خواجه بعد از هفته بجانب یزد متوجه شده اند و چون بیزد رسیده اند هر بار که از آنجا قصد رفتن میکرده اند
ایشان را تپ محرق میگرفته و چون فسخ عزیمت میکرده اند فی الفور تپ مفارقت میکرده آخر دانسته اند که
حضرت ایشان نمیگذارند تا آنکه در آن ایام که در یزد مانده بوده اند شبی خوابی دیده اند چون بیدار شده اند
همدران دل شب باضطراب تمام بیخود وار از فراش برجسته اند و پای بکفش بر طویله رفته اند و اسپ خاصه را

همچنان برهنه سوار شده اند که مجال موزه پوشیدن و اسپ زین کردن نداشته اند ملازمان و خادمان که به
پیش رفته اند خواجه فرموده اند که موزه و اسپ زین کرده از عقب من آرید که حضرت ایشان مرا طلبیده اند
و مجال مکث نیست پس پاشنه بر اسپ برهنه زده اند و بتعجیل هرچه تمامتر متوجه خراسان شده و ملازمان
و متعلقان بسرعت و استعجال احمال و اثقال را در منزل دیگر بخواجه رسانیده اند چون بهرات رسیدند
مجال توقف نداشتند راقم این حروف نیز در ملازمت و مرافقت ایشان متوجه سمرقند شد و آن سفر در
اوائل ماه ربیع الآخر سنه ثلاث و تسعین و ثمانمائة بوده با آنکه این فقیر اسپ و اشتر راهوار بیه ده رسد قیمت
تا جهل دختران مثنی همراهی نتوانست کرد از جهت آنکه خواجه بغایت بسرعت میرانده اند و اسپ
بسیار را ایشان در راه می ماند بارها بخاطر می گذشت که بخدمت خواجه عرض کنم که آن عزیمت مصمم حجاز
چه بود و این مراجعت بسرعت چیست باز ادب نگاه میداشتم تا خود اظهار کنند چون بجهل دختران رسیده
شد فرمودند که فلان من بغایت تند میروم و تو از همراهی من بتشویش می افتی باید که با متعلقان من که
شتر داران بفراغت آئی تا در سمرقند بما رسی و شاید بخاطرت گذرد که آن عزیمت مصمم حجاز چه بود و این
مراجعت بسرعت چیست حال آنست که شبی در نیزه و عزم سفر حجاز جزم کردم بخواب دیدم که حضرت ایشان
آمدند و کفش مرا بجانب سمرقند گردانیدند چون بیدار شدم قلقی و اضطرابی و شوقی و انجذابی بجانب حضرت
ایشان از باطن خود باز یافتم که مرا بی طاقت و بی آرام ساخت و مجال مکث و توقف نماند همدران دل
شب از جای جستم و پای بکفش بر سر طویله رفتم و اسپی برهنه سوار شدم و تازان تازان همچنین که مشاهده میکنی
روان شده ام و التفات حضرت ایشان بکمند جذبی در گردن جان من افگنده کشان کشان بجانب
خود میدوانند و یقین میدانم که تا بملازمت حضرت ایشان نرسم این قلق و اضطراب تسکین نخواهد یافت این
گفتند و تازیانه بر اسپ زدند و تند روان شدند و فقیر همراه جمعی از ملازمان و شتر داران ایشان بعد از دی
روز در سمرقند بملازمت واصل شدم خدمت خواجه میفرمودند که بعد از مراجعت از نیزه دغدغه گاه باز مرا داعیه
سفر حجاز در خاطر افتاده و قوت گرفت بخدمت مولانا سید حسن توسل جستم که برای من رخصت حاصل کنید
خدمت مولانا بر وقت فرصت عرض حال کردند حضرت ایشان پرسیدند که غرض وی از این سفر چیست مولانا
از من پرسیدند گفتم این حدیث مرا باعث میشود که حضرت نبی صلی الله علیه وسلم فرموده اند که من زارنی بعد مماتی
فکانما زارنی فی حیاتی حضرت ایشان فرمودند که ما را در جواب دادن سه روز مهلت دهید تا ببینیم که مصلحت چیست

در شب سوم بخواب دیدم که حضرت نبی صلی الله وسلم ظاهر شدند من سر در قدم آنحضرت ماندم فرمودند
والد خود را طلب تا صحبت داریم من دویدم و حضرت ایشان را تنبیه کردم تعجیل آمدند و حضرت نبی
صلی الله علیه وسلم ایشانرا بر دست راست خود نشاندند و من پیش روی ایشان نشستم و سر پیش افگندم
و چشم پوشیدم بعد از لحظه سر بر آوردم و نظر کردم حضرت نبی صلی الله علیه وسلم دو تن دیدم و حضرت
ایشان پیدا نبودند هر چند امعان نظر کردم میان آنحضرت و ایشان هیچ وجه امتیاز میسر نشد معلوم نگشت
که آن حضرت کدام اند و ایشان کدام درین حیرت و دهشت بیدار شدم وقت سحر بود فی الحال
طهارت ساختم و بملازمت حضرت ایشان آمدم دیدم که نماز تهجد گذارده اند و مراقب نشسته آهسته
آمدم و نشستم سر مبارک بر آوردند و فرمودند که خواجه غرض شما حاصل شد و مراد خود یافتید دیگر مارا تشویش بهم میدهید
پیر شده ایم و دیدار غنیمت است من سر بر قدم مبارک ایشان نهادم و نیز گرد امثال آن دواعی را در باطن
راه ندادم هم خواجه میفرمودند که حضرت ایشان مرا طریق رابطه اشارت کرده بودند وقتی در مبادی
آن شغل پیش حضرت ایشان نشسته بودم و جمعی از اصحاب حاضر بودند در خاطر من افتاد که آیا توجه به
مبارک حضرت ایشان باید کرد یا بچشم آن حضرت چون بجانب آنحضرت نظر کردم انگشت شهادت
بر میان دو ابروی مبارک خود نهادند معلوم شد که نظر در میان دو ابروی ایشان می باید کرد بعد
از آنکه اصحاب رفتند و خلوت شد بهمان وجه تصریح کردند هم خواجه میفرمودند که یک نوبت مرا در باطن
تشویشی بود بخاطری بغایت پریشان پیش حضرت ایشان در آمدم و جمعی شرکارداران حساب میگذرانیدند
و گفتگوی ایشان دور و دراز کشید و من بغایت ملول و تنگ دل شدم ناگاه چنانچه درختی پر گنجشک
باشد و کسی سنگی بران درخت اندازد و همه گنجشکان بیکبار بپرند و بگریزند مرا کیفیتی شد که باطن من تمام از
هجوم خاطر از آن پریشانی که داشتم خلاص و اطمینان دلی حاصل گشت درین حال بجانب حضرت
ایشان نظر کردم دیدم که چشم مبارک آنحضرت بر من است و تیز تیز در من می نگرند پس آهسته بجانبی که
من شنیدم و بس فرمودند که این هست و این نیز هست بعد از آن سرکارداران را گفتند خیزید که بوی
کار دارم چون مردم رفتند حضرت ایشان بمن تند شدند و فرمودند باین که کسی را در باطن تشویشی باشد
برای خاطر وی کار دیار خود را نتوان گذاشت این نوع چیزها انجا طرقی باید آورد و مبادا محلی افتد که آنجا
پدری و پسری نگنجد سعی در آن باید کرد که کسی از دیدن این چیزها تنگدل نشود و در تشویش نیفتد حضرت ایشان

درخلوت بخدمت خواجه محمد یحیی علیه الرحمه ذکر حضرت امام همام سعید شهید ابی عبدالله الحسین رضی الله
عنه بسیار میکرده اند و از ان حضرت حکایات و اقوال می آورده و میفرموده اند که استمداد تربروحانیت
حضرت امام مناسبتی و ملایمتی تمام است و از شرب آنحضرت بحظی وافر محظی خواهی شد بعد از وفات
حضرت ایشان چون شاه بخت خان بر ولایت سمرقند استیلا یافت در اوائل ماه محرم سنه ست و تسعمائه
خدمت خواجه را مواخذه نموده اند و مطالبه کردند و جمیع جهات و اموال و اسباب و املاک ایشانرا تصرف نمودند
خدمت خواجه دران اوقات میفرموده اند امید میداریم که درین ایام عاشورا اثر آن مناسبت که حضرت
ایشان بارها مرا بآن بشارت میداده اند ظاهر شود و دران ایام خان ایشانرا اجازت سفر خراسان داده است
ایشان با اولاد و ازواج و سائر متعلقان و ملازمان متوجه خراسان شده اند دران وقت جمعی بزرگ
از امرای او تربیک برای تدبیر قصد خود گذاشتن خواجه و اولاد ایشان را بخراسان صورت ندیده اند
بخان عرض کرده اند که روان کردن خواجه و اولاد او بخراسان مناسب نیست مبادا آنجا احداث
فتنه کنند صلاح ملک دران میدانیم هم اینجا ایشان را بقتل رسانیم خان تجویز این معنی نکرده و خود را
باین سخن نیاورده و ایشان مبالغه از حد گذرانیده اند و ابرام را بنهایت رسانیده چنانچه خان بیچاره شده
و فرموده هر که صلاح ملک و دین در آنست چنان کنید و در خفیه اسپی راهوار بهترین را از اسپان خاصه
خود بمجرمی داده و بر از نزد خواجه بتعجیل هر چه تمامتر فرستاده که جمعی از امرا قصد شما دارند و بمنع ما ممتنع
نمی شوند اسپی راهوار بقوت فرستاده ایم که مارا بران اعتماد تمام است و در هر شبی سی فرسنگ میرود
و ماندگی ندارد و باید که فی الحال از میان مردم خود بیرون آئید و تنها سوار شده متوجه خراسان شوید
و خاطر از جانب اولاد و ازواج و متعلقان جمع دارید که ما اینجا حامی و راعی ایشانیم و نخواهیم گذاشت
که ضرری و اهانتی بایشان رسد چون محرم خان اسپ را بخدمت خواجه رسانیده از انجا که غیرت
و همتی ایشان می بود تنها گذاشتن اولاد و ازواج و متعلقان را جائز نداشته اند بآن محرم خان گفته اند
که حضرت ایشان مرا در خلوت همیشه بشارتی میداده اند و اشارتی میکرده اند و من انتظار می برم و امید
میدارم که آنچه خیر من است پیش من آید خانرا گوئید که شاکریم و احسان نمودید جزاکم الله عنا خیرا و اسپ خانرا
باز فرستاده اند و از راه کرمینه متوجه خراسان شده تا بقصبه تاشکند رسیده اند که نه فرسنگ از سمرقند دور است
و در اثنای راه بر سبیل تعجب و تحیر میفرموده اند که بسیار حیرتی است یقین میدانیم که اشارت و بشارت حضرت ایشان

شهادت

قتل خواجه

حق وصدق بوده واثری ازان بظهور نیامده آیا در ضمن این چه حکمت است تا آنکه بقریه کبرات که از دهقانات تاشکند است رسیده اند و آن روز پانزدهم محرم بوده است از سال مذکور ناگاه جمع کثیر از قوم اوزبک قریب سه صد سوار از عقب خواجه دران صحرا رسیده اند و خواجه را با دو فرزند بزرگوار ایشان خواجه محمد زکریا و خواجه عبد الباقی را بدرجه شهادت رسانیده اند و سائر اولاد و متعلقان را بازسیم قند گردانیده وجمعی از محبان و مخلصان نعش خواجه و اولاد ایشان را بمحله خواجه کفشیر آورده اند و دران روز در سمرقند از کثرت ازدحام خواص و عام بجهت نماز جنازه خواجه و اولاد ایشان قیامتی قائم شده بوده است و بعد از نماز جنازه جسد مبارک خواجه و اولاد ایشان را در حوطه ملایان نزدیک بقبر مبارک حضرت ایشان دفن کرده اند رحمهم الله رحمة واسعة مخفی نماند که حضرت ایشان بعد از وفات والده حضرت خواجه کلان مخدومه را از اقربای خود بحباله ازدواج درآورده بوده اند و خدمت خواجه محمد یحیی ازوی در وجود آمده و خدمت خواجه را بعد زمانی حق تعالی سه پسر سعادت اثر وصبیه کرامت فرموده بود و پسران خواجه محمد زکریا و خواجه عبد الباقی و خواجه محمد امین روح الله ارواحهم مولانا سید حسن رحمه الله تعالی از اعاظم اصحاب حضرت ایشان بوده از سالقان و ملازمان قدیم بعضی مخادیم چنین گفتند که در مبادی حال که خدمت مولانا خرد سال بوده اند والد ایشان را در تاشکند بمجلس آورده اتفاقا پیش حضرت ایشان ظرفی عسل حاضر بوده خدمت مولانا متوجه آن عسل شده اند و مشغوف آنگشته در این اثنا حضرت ایشان از مولانا پرسیده اند که ای کودک چه نام داری مولانا گفته اند عسل حضرت ایشان تبسم کرده فرموده اند که این کودک را قابلیت تمام است باین مقدار که کام او از عسل شیرین شده است چنین مشغوف آنست که نام خود را در یاد عسل گم کرده جز نام عسل بر زبان نمی آرد اگر کام جان او را بچیزی شیرین تر از عسل چاشنی گردانند هر آئینه توجه و شغف او بآن بغایت قوی خواهد شد پس خدمت مولانا را از والد ایشان گرفته اند و بحجره ترتیب خود درآورده بمکتب فرستاده اند تا قرآن و سواد او و دان کرده اند بعد از ان بتحصیل علوم بامر حضرت ایشان مشغول شده اند تا دانشمند متبحر گشته و دران اثنا بتصرفات باطنی حضرت ایشان در مقامات باطن تا بمرتبه کمال بلکه بدرجه تکمیل و اکمال رسیده اند از بعضی اکابر استماع افتاده که خدمت مولانا سید حسن قوت تمام دارند در تصرف باطن مستعدان لیکن بنا بر مراعات ادب نسبت بحضرت ایشان در باطن کسی تصرف نمیکنند و خود را دران مقام نمیدارند بعضی اعزه نقل کردند که چند روزی خدمت مولانا

سید حسن در محوطهٔ ملایان بیمار شده بوده اند حضرت ایشان دران اثنا از خدمت مولانا قاسم پرسیده اندکه
مولانا سید حسن را عیادت کرده اید فرموده اند که نی حضرت ایشان تند شده گفته اند شما بروی چه گمان
برده اید آنچه شما گمان برده اید وی ازان برتر است تراکه مولانا قاسمی هنوز پنجاه سال ملازمت وی
می باید کرد از بعض عزیزان استماع افتاده که روزی حضرت ایشان در حق مولانا سید حسن این
عبارت فرموده اند که مولانا سید حسن در کمالات معنوی از شیخ رکن الدین علاء الدوله قدس سره
هیچ کم نبود فرق میان ایشان اینقدر بود که شیخ رکن الدین علاء الدوله شیخ شدند یعنی بر مسند شیخوخت
وارشاد نشستند و مولانا سید حسن شیخ نشدند حضرت ایشان میفرمودند که مولانا رکن الدین خوانی
علیه الرحمه میگفتند که هدایت شیخ بهاء الدین عمر نهایت شیخ رکن الدین علاء الدوله است این سخن را
پیش خواجه فضل الله شیخ ابو اللیثی نقل کردم بسیار در قهر شدند و استبعاد کردند لیکن هیچ دلیلی بر استحاله
این نداشتند بلکه حدیث مثل امتی مثل المطر الحدیث دلیل جواز است و از حضرت خواجه بزرگ خواجه
بهاء الدین قدس سره نیز منقول است که فرموده اند هدایت بهاء الدین و نهایت ابو یزید بسطامی
این سخن خواجه نیز بی جهت نخواهد بود لیکن حسن عقیده بسلف بعضی را باعث شده این معنی را دور
میدارند اما بنا بر حدیث مذکور وقوع کمالات اکابر متاخرین مستبعد نیست همه سلف و متقدمین به همه
خلف و متاخرین متصل نبوده اند راقم این حروف وقتی که حضرت ایشان در محلهٔ خواجه کفشیر می بوده اند
احیانا بملازمت خدمت مولانا سید حسن علیه الرحمه میرسید و از ایشان التفاتها میدید روزی حضرت ایشان
از سفری مراجعت کرده در محلهٔ خواجه کفشیر نزول فرمودند و پادشاه و امرا و اعیان سمرقند بملازمت آنحضرت
آمدن گرفتند و دو سه روز فقیران از صحبتهای خاص حضرت ایشان محروم بودند دران ایام بسیار این
معنی در خاطر میگذشت و این تمنا بر دل میگذشت که کاشکی حضرت ایشان محروم بودندی و حکام اختلاط
و آمیزش نبودی و در زاویه وطن ساختندی تا ازین مجال طالبان بپرداختندی با این خیال و
آن ملال بملازمت خدمت مولانا رفتم دیدم که ایشان با سه چهار عزیز از موالی و اهالی سمرقند نشسته
و کتاب احیاء العلوم چند اندرپیش نهاده اند مقابله و تصحیح میکنند چون مرا دیدند ترک مقابله کرده زمانی
سکوت آوردند بعد ازان متوجه فقیر شده فرمودند که دانشمندی نقل کرد که یکبار بملازمت حضرت ایشان
میرفتم بخاطرم افتاد که حضرت ایشان چرا در کنج گوشه نمی نشینند که در میان مردم این همه تفرقه میکشند و آمد و شد

سلاطین و حکام و ظلمه گرفتار شده اند و مجال آن ندارد ہر که روی بجمع طالبان آرند و خاطر مبارک برجمعیت باطن ایشان گمارند این خاطر مکرر آمده مستحکم شد چون پیش حضرت ایشان رفتم نشستم فی الحال متوجه من شده فرمودند که ما را مسئله مشکل شده است از شما پرسیم شخصی است که سلاطین و حکام و ظلمه سخن او می شنوند و بدرخواست او مسلمانان از ظلم ظالمان و ستمگاران نجات می یابند و بسبب او رسوم و عادات جباران بر طرف میشود آیا او را روا است که مظلومان را در دست ظالمان گذارد و در کنج گوهی رود و بعبادت و تربیت اهل ارادت مشغول شود او هم و اولی ازین دو کار نسبت ازین شخص کدام است و بکدام امر ازین دو شغل مشغول شود که بهتر بود من گفتم که ترک عزلت و اختلاط برین تقدیر فرض است نزدیک است که درین وقت اختیار عزلت و عبادت و گذاشتن مسلمانان بظالمان موجب وزر و وبال باشد حضرت ایشان بعد ازین سخن تبسم کنان فرمودند که چون خود فتوی میدهد پس اعتراض چرا میکنید خدمت مولانا سید حسن باین نقل رفع الم این فقیر کردند

مولانا قاسم رحمه الله تعالی

از اجلاء اصحاب و سابقان و خادمان قدیم از جمله مقبولان و محبوبان حضرت ایشان بودند عزیزان آن دیار ایشان را سایه حضرت خواجه می گویند در متابعت پیروی حضرت ایشان چون سایه از خود فانی بودند و آن حضرت باقی در مبادی احوال حضرت ایشان خدمت مولانا را بباغ داری فرموده بوده اند ایشان هر صباح قیش بر گردن نهاده متوجه باغ می شده اند و صاحبه ایشان یک دو قرص نان در جیب ایشان می نهاده و ایشان میرفته اند چون بخانه می آمده اند شب که میان میگشاده اند قرصها از جیب ایشان می افتاده از غایت مشغولی بطریق خواجگان و غلبه نسبت و کیفیت این عزیزان قدس الله ارواحهم در روح اشباحهم فراموش می کرده اند که نانی در جیب دارند یا طعامی می باید خورد و امثال این حکایات از فراموش کاری ایشان بواسطه استیلای نسبت این بزرگواران بسیار منقول است که تفصیل آن موجب تطویل است نسبت غیبت و کیفیت استغراق و بیخودی بر ایشان غالب بود در روزی حضرت ایشان در دهی بودند و در خرگاهی نشسته و جمعی از اجله اصحاب و اعزه خدام بیرون آنحضرت حلقه بسته و وقت ایشان عظیم خوش بود و رنگ رخساره مبارک حضرت ایشان بغایت افروخته بوده و معارف بلند و حقائق ارجمند مظهر بود زد خدمت مولانا قاسم درین مجلس شریف هر زمان از خود

ازجمله مقبولان و محبوبان حضرت ایشان

غائب می شدند و آنحضرت ایشانرا حاضر می ساختند و این حالت مکرر واقع شد آخر حضرت ایشان
متنبه شدند و فرمودند مولانا قاسم مگر ندانسته که هر که در دائره نشست گم شد و دائره می باید گشت قدم از دائره
بیرون نهادن طریق ادب نیست حضرت مخدومی مولانا نورالدین عبدالرحمن الجامی قدس الله سره
السامی از اصحاب حضرت ایشان هیچ کدام را برابر مولانا قاسم اعتقاد نداشتند و ستائش ایشان بسیار
میکردند بارها میفرمودند که مولانا قاسم درین نسبت همچنان انگشت کرده است در روغن یعنی حصه بسیار
او ازین نسبت ملو است راقم این حروف در کرت اولی که بعزیمت ملازمت و آستان بوسی حضرت
ایشان کرده بود از حضرت مخدومی اجازت خواست فرمودند که تو خرد سالی و حضرت خواجه بغایت کلان اند
و فقیر در آن وقت بیست و دو ساله بود فرمودند که حضرت خواجه حالا بطالبان کمتری پردازند مبادا آنجا
روی در رود و ملول شوی و اگر البته میروی باید که بخدمت مولانا قاسم بسیار برسی و ملازمت ایشان بیشتر
کنی گفتم اگر عنایت نموده بایشان دو سه کلمه سپارش نویسید باعث التفات ایشان خواهد بود حضرت مخدومی
بخدمت مولانا قاسم این رقعه نوشتند که بعد از عرض نیازمندی و شکستگی معروض آنکه خدمت مولوی
مولانا فخرالدین علی که نسبت بفقیران التفات خاطر بسیار دارد در بار روی زمین بوسی ملازمان آستان
ولایت آشیان توجه نموده است شک نیست که بعین عنایت ملحوظ و بادراک این ابنیت محظوظ خواهند شد
والسلام والاکرام الفقیر عبدالرحمن الجامی چون در مرافقت و ملازمت خواجه کلان ولد حضرت مولانا
سعدالدین کاشغری قدس سره در قرشی بآستان بوسی حضرت ایشان مشرف شد آن رقعه را بخدمت
مولانا داد ببوسیدند و بر پای خواستند و بسر نهادند و با فقیر آنجا محبت ظاهر و باطن التفات بسیار
می نمودند و الطاف میفرمودند و در کرت ثانیه که بار سعادت ملازمت مستعد گشت التفات زیاده
نمودند و سخنان در میان آوردند و از مبادی احوال خود حکایت میگفتند روزی فرمودند که در بدایت
صحبت حضرت ایشان چنان گرم بودم که در زمستان سرد که از ولایت فرکت بملازمت آن حضرت
می آمدم از آب برگ میگذشتم بجائیکه پای من یخ می بست و مرا از آن هیچ خبر نبود روزی خدمت
مولانا در خلوتی فقیر را بعضی از دقائق آداب و شرائط صحبت حضرت ایشان تنبیه میکردند فرمودند که
مرا غرضی دیگری نیست که ترا مسئله چیزی آموزم لیکن بسپارش حضرت مخدومی مولانا نورالدین عبدالرحمن
آورده و بی نیازمندی ترا چیزی و هم چیزی گویم از حضرت ایشانکه دیگری را نه گفته ام باید که این را از دانی

که حضرت ایشان مشرف اند بر جمیع احوال خلائق و مطلع اند بر ضمایر و حقائق آنچه در مدت شصت سال برمن
گذشته است از افعال و احوال ظاهری و باطنی بر همه حاضر و آگاه بودند و پیش از وقوع آن مرا بآن تنبیه
میفرموده اند و باین معنی مرا تربیه نفس حاصل شده است چون دانستی که حال برین منوال است پس
باید که همیشه در وقت حضور بحضرت ایشان حاضر باشی و در حال غیبت بدل بحضرت ایشان ناظر
که درین اوقات که حضرت ایشان را بسلاطین و حکام اختلاط است و مشاغل ظاهری ایشان بسیار شده
است ایشان را مجال آنکه طالبان را نفی و اثبات و توجهات و مراقبات فرمایند نمانده است حالا از
نسبت حضرت ایشان کسی بهره می یابد که بآن حضرت طریق رابطه ورزد بسیار طالبان و مستعدان از اقصای
عالم آمدند و چون این سررشته باز نیافتند محروم گشته روی برتافتند خدمت مولانا محمد قاضی علیه الرحمه در
مسموعات خود نوشته اند که در مرض اول حضرت ایشان که فقیر را به هرات بطلب طبیب فرستادند
خدمت مولانا قاسم علیه الرحمه در زمان صحت بودند این کمینه را مبالغه نمودند که زودتر طبیبی بیاری که مارا
دیگر طاقت دیدن مرض حضرت ایشان نیست و بسی راه بمشایعه این فقیر آمدند چون طبیب آوردم خدمت
مولانا وفات یافته بودند مجموع زمان مفارقت سی و پنج روز بود از حضرت ایشان کیفیت فوت مولانا
پرسیده شد فرمودند که روزی مولانا قاسم پیش ما آمد و گفت من خود را فدای شما میکنم من گفتم قاسم تو مرد فقیر عیالداری
و متعلقان بسیار داری اینچنین مکن گفت من بشما درین امر بمشورت کردن نیامده ام این کار کرده ام و حق سبحانه
قبول فرموده است هر چند مبالغه کرده شد او در مقابله جز این سخن نگفت و نیز برین برقت آن بوده است
که روز دیگر مرض حضرت ایشان بخدمت مولانا منتقل شده است و از عالم رفته اند و حضرت ایشان چنان صحیح
شده بودند که بطبیب حاجت نیفتاد بعض خادمیم که در حین فوت خدمت مولانا قاسم علیه الرحمه حاضر بوده اند
میفرمودند که چون مولانا محتضر شد حضرت ایشان بسر بالین وی آمدند و وی در حالت نزع بود و بحضرت ایشان
حاضر شد بعد از آن مدتی مدید چشمهای مبارک خود را در گوشه خانه دوخته بود و تیز تیز می نگریست تا گاه از گوشه
خانه صرف نظر کرده متوجه حضرت ایشان شد و در روی مبارک آنحضرت متصل می نگریست تا وقتیکه نفس وی
منقطع شد در آن محل حضرت ایشان فرمودند که بهشت را با هر چه در وی است از حور و قصور بنظر مولانا قاسم
در آوردند و بر وی عرض کردند و وی از همه روی برتافت و بما متوجه شد و در روی ما جان تسلیم کرد بعض
خادمیم فرمودند که چون مولانا قاسم علیه الرحمه نقل کردند حضرت ایشان قبر مولانا را در محوطه ملایان پیش روی

مولانا علی عمران بفقر ذر مودند و دران اثنا گفتند شاید که بعضی اعتراض کنند که وی عامی را پیش روی دانشمندی دفن میکنند و حال آنکه گنه شگیهای مولانا قاسم چیل مولانا علی مخادیم بار بود بعد ازان گریان شدند و فرمودند که مولانا قاسم را درین عالم کسی نشناخت قدر و کمال وی دران عالم ظاهر خواهد شد حضرت امیر عبد الاول علیه الرحمة در مسموعات خود نوشته اند که روز دوشنبه ششم ذی الحجه سنه احدی و تسعین و ثمانمایه در آخر وقت نماز دیگر خدمت مولانا قاسم علیه الرحمة فوت شدند بعد از نماز شام مشرف ملازمت رسیدم حضرت ایشان رقت کردند و اعمال پسندیده و اخلاق حمیده ایشان گفتند و فرمودند بفنا و تجرید باطن مثل نداشت ما را حالا که ماندم لحظه سکوت کردند و فرمودند اشتغال بذکر از توجه اولی می نماید امام غزالی رحمه الله تعالی فرموده اند سلوک یعنی سیر الی الله بی اعراض و اقبال میسر نیست کلمه لا اله الا الله ترجمه اینست خدمت میر بر حاشیه این سخن نوشته اند که یعنی از برای تحصیل فنا و تجرید باطن که مولانا قاسم بآن متصف بودند اشتغال بذکر از توجه اولی است بعضی اهالی در تاریخ وفات خدمت مولانا قاسم علیه الرحمة گفته اند این رباعی را که رباعی شمع فقرا قاسم انوار وجود پیش فلک بکر شمع و درباری شود زان روز که سرشته بود از فیض وجود تاریخ وفات او ز فیاض کشود

ذکر امیر عبد الاول رحمه الله تعالی

از کبار اصحاب حضرت ایشان بودند و بشرف صهریت و دامادی آنحضرت مشرف گشته بودند در مبادی حال از نیشاپور بملازمت حضرت ایشان بما وراء النهر آمده اند و طریق رابطه اختیار کرده اند مدت هفت سال متصل بورزش آن نسبت شریفه قیام می نموده اند و بشرائط آن اقدام فرموده اند و اکثر اوقات ازان قبیل بوده است که چون چشم مبارک حضرت ایشان بر خدمت میر می افتاده ایشانرا از مجلس میرانده اند و سخنان درشت میفرموده بعد از هفت سال ایشانرا بفرزندی قبول کرده اند و صبیه شریفه خود را بحباله عقد ایشان در آورده و آن شریفه را از خدمت میر سه پسر و دو صبیه بوده پسران میر کلان و میان وا میر خورد معروف و مشهور بودند خدمت میر میفرموده اند که دران مبادی کاهی که حضرت ایشان بمزرعها و قریها میرفتند من نیز پیاده از عقب میرفتم چنان میشد که شب در بیابان بان موضع میرسیدیم چون چشم مبارک حضرت ایشان بر من می افتاد میفرمودند که عجب سید زاده دون همت دنی همتی که برای طعام خوردن پیش من می آئی و بالفعل سوار می شدند و بجای دیگر میرفتند من گریان گریان بازدیب ایشان

روان می شدم یعنی تا هفت سال کشید گاهی بمقتضای بشریت ضعف و فتور روا قع میشد باز بنوعی از نذکات
میکردند که درین طور گرم تر می شدم میفرمودند که یکبار در حجرهٔ خود پا دراز کشیدم و فوطه بر روی خود پوشیدم
با خود گفتم ای عبدالاول بسیار کسانند که از دولت ولایت محروم اند تو نیز از آن جمله باشی حاصل محنت
همین باشد که کشیدی دیگر میسر نمی شود لحظه گذشت اثر قدمی در حجرهٔ خود احساس کردم با وجود آن ملتفت
نشدم و همچنان خسپیده بودم ناگاه شنیدم که حضرت ایشان میفرمایند که میر عبدالاول بفراغت می خسپ
که همه کار بارت تمام کفایت شده است باضطراب تمام از جای برجستم و حضرت ایشان را دیدم که از
حجرهٔ من بیرون رفتند و من بدستور سابق همچنان در سوز و گداز و قلق و اضطراب افتادم میفرمودند که
روزی حضرت ایشان در اثنای عتابها این بیت خواندند که بیت صحرا فراخست ای پسر تو گوشهٔ ما گوشهٔ همچنان
تلخ از کشت تر تو خوشهٔ ما خوشهٔ * و هم از ایشان استماع افتاده و در مسموعات مجود نیز نوشته اند که فقیری بطریق
رابطه مشغول بود و بسبب دوام اشتغال بسیار متاثر و از لوازم آن طریق بسیار مشوش و متالم بشرف
آستان نظر و خطاب مشرف گردانیده فرمودند بیت چون من خراب و مست را در خانهٔ خود ره دهی *
خود می ندانی این قدر را این بشکنم آن بشکنم * محمد روزی خدمت میر فرزند که از برکت التفات حضرت ایشان
این فقیر را نسبتی بی واسطهٔ قول و زبان حاصل شده بود و همیشه از راه باطن از آن حضرت تقویت
و تائید بی واسطهٔ قول و زبان می یافتم سینه را از آن نسبت انشراحی و دل را اطمینانی حاصل بود
و روز بروز در تزاید می بود تا مدتی بر آن گذشت تا گاه بی سببی ظاهر ترک آن تائید و تقویت کردند و در
مقام خطاب و عتاب شدند و قهر و غضب ایشان از حد متجاوز گشت بمثابه که نزدیک آن رسید که
نفس من از ربقهٔ انقیاد بیرون آید در خاطرم گذشت که یقین میدانم که آنچه از مجلس شریف حضرت
ایشان حاصل می بود آن حضرت بر آن مطلع بودند و در تقویت و تائید آن مدتی سعی می نمودند و التفات
و عنایت میفرمودند اگر آن با سببی بود چگونه است که حالا بر وفق آن نمیروند و اگر چنانچه درین طریق
خاص که طریق رابطه است دخلی نداشت چرا منع و زجر نفرمودند و تقویت و تائید نمودند چون این معنی
بکرات و مرات در خاطر آمد و زجر و جفای آن حضرت بسیار شد با خود گفتم که روز قیامت در حشر اکبر در جمع
انبیا و رسل و خواص اولیا خواهم پرسید که این همه تقویت بعض امور و اختیار نمود شما کرده بود و مدتی نیز التفات
و عنایت میداشتید اگر چنانچه آن همه بی موجب بود آن چرا فرمودید و اگر چنانچه همه بود چرا منع و زجر نفرمودید

بلکہ تقویت و تائید کردید چون این خاطر فقیر را مضطر گردانید خود را بحجرۂ حضرت ایشان رسانیدم و
از بی طاقتی خواستم کہ آنچہ در دل متمکن شده بود بعرض رسانم اتفاقاً در ملازمت حضرت ایشان شخصی بود
او را بجہت مہمی بیرون فرستادند متوجہ من شده فرمودند کہ در جمیع انبیا و رسل و خواص اولیا چرا با من
مخاصمہ میکنی سنت دارم کہ آنجا با من مخاصمہ نکنم بعده فرمودند کہ عملی کہ بسبب الم و تشویش تو شده است
من ترا کی فرمودم تو اختیار کردی تدبیر آنرا ہم تو خود میدانی بعد ازان از تندیہا فرود آمدند و از روی
عنایت و التفات فرمودند کہ در امور ہمیں می باید کرد اعتقاد مرید نسبت بہ پیران باید باشد کہ داند کہ ہمہ احوال
او پیش پیر ظاہر است و بعضی را مصلحت نیست کہ اظہار کند بے واسطہ قول و زبان باید کہ جواب یابد و فرمودند
کہ اگرچہ شیخ باشد کہ در مشرق باشد و مرید او در مغرب و از مجموع احوال مرید باخبر باشد و الد راقم این حروف
علیہ الرحمہ با خدمت میر عبد الاول رحمہ اللہ تعالی در مبادی حال در نیشاپور چند سال ہم حجره و ہم سبق
بوده اند و والد از سبزوار خاص برای تحصیل علوم بہ نیشاپور آمده بوده اند و پیش حضرت میر اعز الدین
طاہر نیشاپوری قدس سره کہ جد بزرگوار خدمت میر بوده اند و بکمال زہد و تقوی و علوم ظاہرے و
باطنی آراستہ بوده اند تلمذ میکرده اند و کتب متداولہ و تفاسیر و احادیث میگذرانیده چون این فقیر در
سمرقند بشرف آستان بوسی حضرت ایشان مشرف شد خدمت میر عبد الاول بنابر سابقۂ قدیمی کہ بوالد
فقیر داشتند و ملاحظہ رعایت حقوق کہ در میانہ واقع بود بحال این فقیر بسیار می پرداختند و انواع الطاف
می نواختند و بر دقائق ملازمت و آداب صحبت حضرت ایشان آگاه می ساختند و گاه گاه از مبادی
حال خود حکایات میگفتند میفرمودند کہ چون بسمرقند آمدیم قصد ملازمت حضرت ایشان کردم و چون آنحضرت
را دیدم ہمان یک دیدن گرفتار حضرت ایشان شدم و بارشاد ایشان بطریق رابطہ مشغول گشتم ہفت سال
متصل حضرت ایشان با من در مقام زجر و عتاب و سیاست بوده اند و اکثر اوقات با آثار قہر ظاہر میشدند و
درشتیہای نموده اند و چندان سوختند و گداختند کہ با خاک راه برابر ساختند اکنون در خود می نگرم خود را
چندان کرم زده می بینم کہ ہیچ کار نیاید و ہیچ چیز را نشاید بر تو باد کہ از التفات و عنایت حضرت ایشان ترسان باشی
کہ در زیر آن قہری و نکری پوشیده است و از زجر و سیاست حضرت ایشان امیدوار باشی کہ در ضمن آن
لطفی و عنایتی پنہان است

رشحہ این سخن خدمت میر عبد الاول علیہ الرحمۃ رنگ ہمان سخن داشت کہ روزی حضرت ایشان فرمودند

که حق سبحانه را نسبت به اولیای خود قهری ظاهر است و لطفی دران مخفی لطف مخفی آنست که میخواهد که باین
قهر ظاهر حقیقت ایشان را از قیود و لوازم بشری پاک و مطهر گرداند و باز حق سبحانه را نسبت با عداء خود
لطفی ظاهر است و قهری دران مخفی قهر مخفی آنست که میخواهد که بآن لطف ظاهر علاقه باطن ایشان را
بعالم اجسام استحکام دهد تا بواسطه گرفتاری بقیود این عالم از شهود آن عالم اطلاق و لذات روحانی
و معنوی محروم بمانند وفات حضرت میر عبد الاول علیه الرحمه در اوائل ماه مبارک ذی الحجه سنه خمس و تسعمائه
بود بعلت سوز کمابیش ماه از شهادت خواجه محمد یحیی و اولاد بزرگوار ایشان رحمهم الله تعالی

مولانا جعفر رحمه الله تعالی

از خاص اصحاب حضرت ایشان بودند عالم و عامل و عارف و کامل و کیفیت بیخودی و استغراق بر
ایشان غالب بود چون بنماز قیام می نمودند قرائت دور و دراز میکردند و در رکوع و سجود مکث بسیار
میفرمودند و سر از سجده بدشواری بر می آوردند و از جبین مبارک ایشان آثار غلبات جذبات الهیه
ظاهر بود و هر چند حضرت ایشان خواستند که خدمت مولانا جعفر نسبت باطنی خود را با شغلی از اشغال
ظاهری مثل زراعت یا تجارت جمع سازند بواسطه غلبه و استیلای نسبت استغراق و کیفیت بیخودی
هرگز میسر نشد وقتی که این فقیر بمحله خواجه کفشیر در ملازمت حضرت ایشان می آمد احیاناً در محوطه ملایان
بخدمت مولانا میرسید نسبت سکوت و گنگی بر ایشان غالب بود و بغایت کم سخن میگفتند روزی فرمودند
که در مبادی حال از تحصیل علوم رسمی دلم گرم گرفت و منجذب شد بطریق اولیا شب در خواب دیدم که
بملازمت حضرت ایشان رسیدم و پرسیدم که بنده کی بخدا رسد فرمودند وقتی که از خود فانی شود چون
بیدار شدم ازین خواب عظیم متاثر شدم و علی الصباح از حجره مدرسه برآمدم و قصد ملازمت حضرت
ایشان کردم و پیش ازان حضرت ایشان را از دور دیده بودم اما بسعادت صحبت نرسیده چون بملازمت
آنحضرت مشرف شدم فرمودند مولانا جعفر هیچ میدانی که بنده کی بخدا میرسد وقتیکه در بندگی از خود
فانی گردد بعد ازان این بیت مولانا جلال الدین رومی را قدس الله سره خواندند که بیت چون تو تو دیگر
بود جمله خدا بود و بس * چون تو نماندی که ماند جمله خدای گداء * در زمان مرض سوم مولانا جعفر حضرت
ایشان در محله خواجه کفشیر بودند و بعضی از عزیزان رفته بودند چون خبر شدت مرض مولانا جعفر بحضرت ایشان رسا
بتعجیل تمام روان شدند تا رسیدن آنحضرت خدمت مولانا نقل کرده بودند بعد از غسل و تکفین و تجهیز ایشان

آن حضرت با سائر اصحاب و موالی و اهالی و خواص و عوام شهر همه در محوطه ملایان بر ایشان نماز گزاردند و آن
روز هوا بغایت گرم بود حضرت ایشان همراه جنازه بکناره قبر آمدند و حفار هنوز فارغ نشده بود ساعتی
بر کنار قبر نشستند و این فقیر فرجی خود را بگشاد باتفاق خادمی دیگر بالای سر مبارک حضرت ایشان سایه
بان ساخته و در سایه بودند تا وقتیکه از دفن مولانا فارغ شدند چون حفار از قبر برآمد حضرت ایشان
بدست مبارک خود بند کفن مولانا را از طرف بالا گرفتند و بعد اصحاب که در قبر ایستاده بودند از بالا بدست
برآورده بقبر فرود آوردند بعضی اصحاب ایشان را در لحد بنهادند و حضرت ایشان از کنار قبر برخاستند
و حافظان قرآن خواندند و این واقعه در شهور سنه ثلاث و تسعین و ثمانمایه واقع شد هشت روز بعد از وفات
حضرت مولانا برهان الدین ختلانی و حضرت ایشان در ان تعزیه بعد از سه روز آشی بزرگ دادند چنانچه
هشتاد گوسفند بجهت بریان تنها کشته بودند

مولانا برهان الدین ختلانی رحمه الله تعالی

از کبار اصحاب حضرت ایشان بودند دانشمند و متبحر در صغر سن تحصیل متداوله کرده بودند اهالی سمرقند دو کس را
دانشمند مادرزاد میگفتند یکی مولانا زاده مولانا عثمان را و دیگری مولانا برهان الدین ختلانی را و خدمت
مولانا قریب چهل سال دولت ملازمت و صحبت حضرت ایشان را دریافته بودند و در سفر و حضر بخدمت
قیام نموده اند سفر بوده که یکبار سلطان احمد میرزا در فصل تیرماه که هوا خنک شده بود عزیمت سفر ترکستان
فرموده و از حضرت ایشان مرافقت و موافقت التماس نمود و آن حضرت بی توقف اقبال کرده
همراه رفتند و جمعی موالی را با خود بردند و من یکی از ایشان بودم و در ان سفر محنت بسیار بحضرت ایشان
و سائر ملازمان میرسید که هوا بغایت خنک بود و مرا چندبار در خاطر افتاد که اگر حضرت ایشان اختیار این
سفر نمیکردند میرزا را مجال مبالغه نبود اکنون اینهمه تشویش بنفس نفیس ایشان میرسد و خادمان و ملازمان
نیز بمحنت و مشقت افتادند و درین سفر حضرت ایشان را فائده و منفعتی ظاهر نیست هر چند نفی این خاطر
میکردم منتفی نمی شد و بباطن با میرزا در جنگ بودم که حضرت ایشان را بی فائده و بی جهتی در محنت
انداخته و جمعی کثیر را ازین جهت مشوش ساخته بعد از نزول لشکر خیمه به دو سه روز ناگاه غوغائی
در شهر افتاد که چهار هزار مغول و هزار اوزبک مجموع کافر و بت پرست قصد شاهرخیه کرده اند و تا باین نواحی
تاخت آورده و چندین قصبه را تاخته اند و زیر و زبر ساخته و خواص و عوام آن ولایت یکبار روی بحضرت

ایشان آوردند و آغاز تضرع و زاری کردند و گفتند که میرزا سلطان احمد لشکری مستعد همراه بیاورده
اند که باین کافران مقاومت توانند کرد و دفع این بلا جز بالتفات حضرت شما ممکن نیست و میرزا
سلطان احمد نیز باضطراب و اضطرار تمام بخدمت حضرت ایشان آمده و بذیل عنایت و حمایت ایشان متشبث شد
و حضرت ایشان با چندی از موالی بیرون آمدند و بمیان ایشان رفتند و با خانان و اعیان آن لشکر
صحبت گرم داشتند و همه را تسخیر کرده قومی متأثر گردانیدند بمثابه که اهل آن لشکر تمام تبرها از گردن بیرون کردند
و شمشیرها انگندند و بر دست حضرت ایشان ایمان آوردند و همه مردم خود را باسلام دلالت کردند و مجموع
آن لشکر از خرد و بزرگ و زن و مرد بشرف اسلام مشرف شدند و قریب ده هزار از دختر و پسر و زن
و مرد و بنده و آزاد و دو هزار شتر و اسپ و گاو و زیاده از گوسفند و گاو که در آن حوالی و نواحی غارت کرده بودند
همه را بحضرت ایشان بخشیدند و آن حضرت اسیران را با جانها با اوطان ایشان فرستادند و دو کس
از خدام خود همراه آن لشکر کردند یکی حافظ که ایشان را کلام الله آموزاند و یکی فقیه که ایشان را علم دین
تعلیم کند بعد از آن حضرت ایشان بشاهرخیه مراجعت کردند و از میرزا اجازت خواسته متوجه سمرقند شدند
خدمت مولانا برهان الدین میگفتند که چون حضرت ایشان یک منزل از شاهرخیه برآمدند در راه
بفقیر خطاب کرده فرمودند مولانا برهان الدین ما محنت سفر از برای امثال این صور که مشاهده کردید
قبول کرده ایم در مرض موت مولانا برهان الدین روزی حضرت ایشان در محله خواجه کفشیر در محوطه ایوان
بعیادت ایشان آمدند و راقم این حروف با دو خادم دیگر که حضرت ایشان را بر داشته بودند در ملازمت
بود چون آن حضرت بر سر بالین مولانا نشستند فرمودند که پهلوان محمود پوریار گفته است که **بیت**

جدائی مباد مرا از خدا ٭ دگر هرچه پیش آیدم شایدم ٭ بعد از آن فرمودند که جددوا ایمانکم بقول
لا اله الا الله واقع است تجدید ایمان هر باری که این کلمه را گویند آن تواند بود که سعی نمایند که هر بار که این کلمه
تکرار را بر تجدید میلی و انجذابی و محبتی بجناب حق سبحانه حاصل شود چون در تکرار این کلمه رعایت این معنی
کنند بمضمون امر جددوا عمل کرده باشند و فرمودند که خواجه محمد علی حکیم ترمذی قدس سره فرموده اند که
از مضمون جددوا ایمانکم مفهوم میشود که اگر ایمان کهنه میگردد فرموده اند که کهنگی ایمان آنست که کسی را بموجب
بی خودی و انجذاب و شوق و وله نماند پس باید که طالب صادق در همه احوال بتکرار این کلمه که موجب وله و شوق
و انجذاب است کسب وله و شوق و انجذاب کند خدمت مولانا بعد از این صحبت به سه روز

وفات یافتند و آن حضرت با سائر اصحاب و اعیان و خواص و عوام سمرقند بر ایشان نماز کردند و در
محوطهٔ ملایان دفن کردند و بعد از ایشان بهشت روز خدمت مولانا جعفر نقل کردند چنانچه گذشت طبیبی
خراسانی که در معالجهٔ مولانا برهان الدین و مولانا جعفر خطاها کرده بود و خطیها زده دران ایام تعزیه
مولانا جعفر علیه الرحمه در میان بود روزی بمجلس حضرت ایشان در آمد و یرا غضب کردند و تند شدند و
سخنان درشت گفتند و فرمودند که تو دو کس مرا کشته که در همه روی سپهر خود نداشتند اگر برابر هفت طبقهٔ آسمان
و زمین زر سرخ بریزی هنوز قیمت ایشان ازان زیاده است تو همچنین دو کس مرا کشته

مولانا لطف الله ختلانی رحمه الله

ایشان خواهرزادهٔ خدمت مولانا برهان الدین بودند و از کبار اصحاب و مقبولان حضرت ایشان و
عالم بعلوم شریعت و طریقت و همیشه صفت بسط بر ایشان غالب بود و اکثر اوقات متبسم و خندان بودند
و دائم حضرت ایشان را بسخنان شیرین بتبسم می آوردند و آن حضرت نیز با خدمت مولانا احیاناً طیبت
و مزاح میکردند روزی از خدمت مولانا بسبیل طیبت پرسیدند که وقتیکه کدخدا شوی چگونه زنی
خواهی خواست گفت سبز شیرین حضرت ایشان فرموده اند که غلط کرده اند انسب بعد از چند گاه شیری
سیر شود و سبزی میماند و بعد ازین سخن فرمودند که طالبان طریق را باید بایسی است که کدخدائی بعد ازان
این بیت خواندند که بیت کدخدائیت مایه هوس است * کد رها کن ترا خدائی بس است * خدمت
مولانا لطف الله چنان فرمودند که من در ایام صغر سن که در ولایت خود بودم شبی حضرت رسالت
صلی الله علیه وسلم بصورتی در غایت حسن و جمال بخواب دیدم و آنصورت همیشه حاضر دل من بود چون
بملازمت حضرت ایشان مشرف شدم روزی در اثنای سخن بتقریبی فرمودند که مردم گاهی حضرت
رسالت را صلی الله علیه وسلم بصورت تمامی بینند و گاه درین محل بسوی من نگریستند و بهمان صورت زیبا
که من دران فرصت حضرت رسالت را صلی الله علیه وسلم دیده بودم ظاهر شدند و الحق مشاهدهٔ این صورت
موجب گرفتاری من شد بحضرت ایشان و هم خدمت مولانا فرمودند که یکبار در دالج که دهی است در
سغد سمرقند بجهت فرنگی شهر در ملازمت حضرت ایشان بودم و جمعی از موالی همراه بود شرح منازل شیخ
کمال الدین عبد الرزاق کاشی علیه الرحمه در مجلس حاضر بود حضرت ایشان از انجا سخنی در میان انداخته
بودند و از موالی استفساری می نمودند چنانچه داب حضرت ایشان بود این فقیر را چیزی بخاطر رسید عرضه داشتم فرمودند که مذاق

سخنان این طائفه طوری دیگرست تا ولایت ملایانه را گذر را بدین سخن خاموش گشتم و بخود اندیشیدم که آنچه
بخاطر رسیده نیک مینماید حضرت ایشان چگونه است که قبول نمی فرمایند درین اثنا صورت غضب
از حضرت ایشان ظاهر شد و بسخن در آمدند گویان گویان گرم شدند من خود ثقلی و باری عظیم احساس
کردم و گمان بردم که صد من بار برمن حمل کردند و از غایت ثقل و بی طاقتی مختفی شدم و قوت حرکت
از من زائل شد درین محل چشم من بر روی مبارک حضرت ایشان افتاد دیدم که روی نورانی حضرت
ایشان بزرگ شدن گرفت و لب مبارک حضرت ایشان می جنبید و هیچ چیز را مسموع و مفهوم نمی شد
و چنان بزرگ شد که تمام خانه را فرو گرفت و جائی خالی نماند و من چنان تنگ شدم که نزدیک بود که نفس
بگیرد و این حالت مدتی برداشت تا دیدم که اندک اندک روی مبارک حضرت ایشان بحال خود می آمد
و من سبک می شدم تا بحال اصلی باز آمد و من از ان ثقل تمام خلاص شدم و اهل مجلس ازین احوال
هیچ خبر نداشتند و هم خدمت مولانا فرمودند که در محله خواجه کفشیر در ملازمت حضرت ایشان بودم گرم گاه
روزی بود که تنبه پیراهن از حرم بطرف حجره بیرون آمدند در حجره نشستند جثه مبارک حضرت ایشان
در نظر من بسیار حقیر نمود بخاطر گذشت که این همه آثار تصرف در ممالک از حضرت ایشان ظاهر است با این جثه
محض عنایت و قدرت حق است سبحانه بمجرد خطور این خاطر ناگاه بنسبت این فقیر در مقام عنایت
و التفات شدند و بسخن در آمدند و باز همچنان روی مبارک حضرت ایشان بزرگ شد تا بجائی رسید که همه
حجره از روی مبارک حضرت ایشان پر شد و من خود را در گوشه گرفتم و تنگ شدم و بدستور سابق حس و حرکت
از من ساقط شد آوازی می شنیدم لیکن فهم سخن نمیکردم و این حال به تطویل انجامید و من بیخود شده بودم
چون بخود باز آمدم دیدم که روی مبارک حضرت ایشان بحال اصلی باز آمده است هم خدمت مولانا
فرمودند که در مبادی احوال یکبار در ملازمت حضرت ایشان بجانب ده کمانگران میرفتیم و اسپ من
بغایت کاهل و بدراه بود ازین جهت پیش پیش حضرت ایشان به تشویش و محنت بسیار میراندم که مبادا
از همراهی آنحضرت باز مانم ناگاه حضرت ایشان از عقب من در آمدند و تازیانه بر اسپ من زدند و
فرمودند اسپ شاه راه وار بوده است فی الحال اسپ من بر وجهی راه وار شد هر چند که حضرت ایشان
تند راندند اسپ من همراه واری همراه اسپ ایشان رفت و یک گام باز نماند و من بر پشت وی آسوده شدم
و اصحاب که همراه بودند و حقیقت حال اطلاع داشتند متحیر و متعجب مانده بودند و بعد از ان تا آن اسپ

زنده بود بهمین طریق راه وار بود و هرگز اثر و کاهلی ظاهر نشد و شاهد این احوال سبب مزید یقین من شد بحضرت ایشان

مولانا شیخ ادام الله ظلال افاضته

از کبار اصحاب حضرت ایشان اند و سالها محل و عقد امور دینیه آنحضرت مفوض با ایشان بود
از بعض اعزه استماع افتاد که چون شب خدمت مولانا بمنزل خود میروند زمانی با اهلبیت خود می نشینند
و طعامی تناول میکنند و چون مردم ایشان سر بر بالین می نهند خدمت مولانا تخفیفه بسته تا دم صبح
روی قبله می نشینند و باهتمام تمام نسبتی را که از حضرت ایشان فرا گرفته اند می ورزند از سخنان خدمت
مولانا شیخ مدظله چنان معلوم می شد که بحبس نفس و نفی و اثبات مامور بوده و مؤید این معنی است آنکه روزی
در خلوتی بتقریبی فرمودند که در یک نفس پنجاه و یک نوبت ذکر گفته میشود با ملاحظهٔ نفی غیر و اثبات مقصود
و رعایت بازگشت و وقوف قلبی و وقوف عددی بی آنکه نفس کوتهی کند یا دل بخفقان آید یا اثری بر بشره
ظاهر شود روزی در صحن خواجه کفشیر در محوطهٔ ملایان در حجره یکی از طلبه با جمعی از خلص اصحاب نشسته بودند و سخن
از تصرفات عجیبه و کرامات غریبه حضرت ایشان میگذشت و هر کسی نقلی میکرد و خدمت مولانا خاموش بودند
بخاطر افتاد که چه باشد که ایشان نیز درین باب سخنی گویند بعد از لحظه فرمودند که شما همه از تصرفات آفاقی
حضرت ایشان گفتید هیچ از تصرفات انفسی ایشان ذکر نکردید اصحاب گفتند شما کرم کنید و از آن باب
حکایتی گویید فرمودند که در مبادی حال که بملازمت حضرت ایشان رسیدم و بتعلیم ایشان فائض گشتم جان بسیار
می کندم و ریاضت عظیم میکشیدم تا اندک اندک آثار نتائج مشغولی ظاهر شدن گرفت و بالتفات حضرت ایشان
روز بروز قوت می یافت تا بعد از چندگاه بقدر جمعیت خاطری دست داد فی الجمله نسبت آگاهی حاصل
شد ناگاه حضرت ایشان مرا بکفایت بعض مهمات زراعت و غیر آن امر فرمودند بسبب شغل با امور
دنیا فتور در عمل باطن آن نسبت اندک اندک ضعیف شدن گرفت و مرا ازین جهت الم عظیم بود و بی نهایت
و حزن تمام دریافت گشتم و روزی درد دل خود بعرض حضرت ایشان رسانم فرصت نگاه داشتم و در
خلوتی خود را بحجرهٔ حضرت ایشان رسانیدم و خواستم که شمهٔ از پریشانی حال خود عرضه داشت کنم فرمودند
که مولانا شیخ در طریق خواجگان قدس الله ارواحهم خلوت در انجمن اصل کلی است و بنای کار و بار
ایشان برین است و این اصل را خود را است از آیت کریمه رجال لا تلهیهم تجارة و لا بیع عن ذکر الله
نسبت شریفهٔ این بزرگواران محبوب است غیرت محبت مقتضی آنست که محبوب مستور باشد

یعنی بعد از اتمام رشحات چندگاه خدمت مولانا شیخ محمد ابن الشیخ در اواخر سلطنت بابر بادشاه وفات یافته و نعش ایشان را به سمرقند برده در سلسلهٔ خواجه احرار دفن کرده اند ۱۲

حسب غیورکی روادارد که محبوب بے پردہ باشد این نسبت را بے پردہ در زیدن داب این طائفہ نمی باشد ازان چارہ نیست کہ این نسبت را باشغلے از اشغال ظاہری جمع کنند من بباطن تضرع کردم کہ از جمع بین الامرین عاجزم درین محل فرمودند کہ ہمتی دارید وحملہ آرید باشد کہ حق سبحانہ قوتے کرامت فرماید وکار ہا برآید ومقارن این حال اتفاقی کردند کہ انچہ بہ تعمل وتکلف گاہ گاہ میسر شد بر باطن استیلا آورد وثابت وتمکن شد ودل بآن مطمئن گشت وخاطر از تردد خلاص یافت ودیگر در ہمہ اشغال واحوال ونوم ویقظہ نصب العین شد والحمد للہ علی ذلک

مولانا سلطان رحمہ اللہ

از اجلہ اصحاب حضرت ایشان بودند واز دانشمندان متجرد عالم بعلوم ظاہری وعلوم این طائفہ وباجازت حضرت ایشان سفر مبارک حجاز کردہ بودند وبزیارت حرمین شریفین زادہما اللہ شرفا وکرامۃ فائز گشتہ وباز بملازمت آمدہ میگفتند کہ در مبادی حال روزی بقریہ ماترید بسیرفتم بملازمت حضرت ایشان ہر چند در راہ جہد کردم کہ خود را بطریق توجہ یا مراقبہ تو انم جمع ساخت تا با جمعیت خاطر بنظر حضرت ایشان در آیم این معنی دست نداد آخر بطریق نفی واثبات مشغول شدم و ذکر چند با شرائطش گفتم تا اندک نسبت حضوری حاصل شد حفظ آن نسبت کردہ بمجلس حضرت ایشان در آمدم چون نشستم بعد از لحظہ فرمودند گاہی بطریق نفی واثبات مشغولی میکنی گفتم احیانا فرمودند چون نشستے نسبتے ظاہر شد کہ نتیجہ شغل نفی واثبات می باشد از سخن حضرت ایشان مرا معلوم شد کہ اگرچہ حضور مع اللہ یکی است اما نسبت حضوری کہ بر ذکر مترتب می شود رنگی خاص دارد ونسبتی کہ بر توجہ یا مراقبہ یا رابطہ مترتب شود ہر یکے علیحدہ رنگی دارد وفرق کردن میان آن رنگہای گوناگون موقوف است بر فراستے خاص کہ اخص خواص را از اولیا را اہل اختصاص کہ موید بعلم لدنی اند می باشد واللہ اعلم

مولانا ابو سعید اوبہی ادمیت فوائدہ

از جملہ اصحاب ومقبولان حضرت ایشانند وسی وپنج سال باستانہ آنحضرت باز گشت وآمد وشد کردہ اند میگفتند کہ سبب وصول وپیوستگی من بحضرت ایشان آن بود کہ در مبادی حال کہ بسمرقند رفتم در مدرسہ میرزا الغ بیگ بنیت تحصیل علوم اشتغال داشتم وخاطر خود را باہتمام بر مطالعہ گماشتم ناگاہ بے جہتی مرا از مطالعہ وتحصیل کلال وملالی دست داد وداعیہ درویشی بہ صحبت وخدمت درویشان در خاطر افتاد از حجرہ مدرسہ بیرون آمدم طالب علمی آشنا پیش آمد گفتم کجا بودی وچہ حال داری گفت

درکوه نور پیش شیخ الیاس عشقی بودم و حالا از ملازمت ایشان می آیم چندان تعریف وی کرد که مرا بصحبت
وی میل عظیم شد مرتبه که بحجره باز گشتم و بر بان قدم روی بکوه نور که لنگر وی آنجا بود آوردم اتفاقا گذر من
بدر مدرسه حضرت ایشان افتاد دیدم که آن حضرت نیز از راه رسیدند و بدر مدرسه فرود آمدند من با خود گفتم
که هرگز ملازمت حضرت ایشان نکرده ام اول با حضرت ایشان صحبتی دارم بعد از آن متوجه کوه نور شوم
پس از عقب حضرت ایشان بمدرسه در آمدم دیدم که با جمعی از اصحاب در صفه مدرسه نشستند من
نیز آمدم و روی بروی حضرت ایشان در صف یاران نشستم لحظه سکوت کردند بعد از آن سر مبارک
بر آوردند و مرا مخاطب ساخته این بیت خواندند بیت درکوه چه میروی بمن باش * امروز مغان
درحبل منست * از استماع این بیت حال بر من بگشت با خود گفتم اگر حضرت ایشان این بیت از برای من
خوانده اند بار دیگر هم بخوانند باز حضرت ایشان روی بمن کرده گفتند مولانا ابوسعید این بیت از اشعار
شیخ کمال خجندی است بیت درکوه چه میروی بمن باش * امروز مغان درحبل منست * این گفتند
و برخاستند و از مدرسه بیرون آمده سوار شدند و رفتند و باطن مرا بخود منجذب گردانیدند و من حیران و مضطرب
ماندم با خود اندیشیدم که حضرت ایشان هرگز نام من نشنیده چه دانستند و این چه بیت بود که بر من خواندند
مدهوش وار از مدرسه بیرون آمدم و بطلبه مدرسه میرزا الغ بیگ پیغام فرستادم که هر چه در حجره من است
از کتب و اجزاء و غیر با حق طلبه است در آن تصرف کنند بعد از آن رفتم و ملازمت آستانه آنحضرت را
لازم گرفتم تا مدت یکسال گذشت و درین مدت مطلقا آن حضرت بحسب ظاهر هیچگونه التفاتی نکردند
و انجذاب و ابتلاء من بحسب باطن روز بروز بحضرت ایشان در تزاید بود و در آن مدت تبر یک قبای
آژده کهنه بسر گذرانیدم که در زیر آن نه پیراهن بود نه ازار تا بعد از یک سال اندک التفات
بحسب ظاهر از ایشان پیدا شدن گرفت هم خدمت مولوی میگفتند که روزی از حضرت
ایشان باری عظیم بر من افتاد و آن موهبتی که زمان زمان بحسب باطن از حضرت ایشان بمن میرسید منقطع شد
و بمرتبه صفت قبض مستولی گشت که بیم هلاک بود و آن بار قبض تا مدت بیست شبانه روز برداشت
آخر ناطاقت شدم از بعض بزرگان شنیده بودم که چون در نماز تهجد یسین بخوانند بعد از آن هر دعا که کنند
مستجاب شود شبی در آن بی طاقتی بعد از نماز تهجد دعا کردم که خدایا اگر در نهاد من چیزیست که مکروه
حضرت ایشانست آنرا از من بیرون بر و اگر استعداد من وجهی است که سبب کدورت حضرت ایشان

می شوم مرا از میان بیدار یا از ین آستان دور افکن امثال این سخنان در مناجات خود میگفتم و گریبان گیر
کردم چون صباح بملازمت حضرت ایشان آمدم اول سخن که فرمودند این بود که ما بشما گفته ایم که کار سی
سیکنیم اکنون که شما را ناخوش می آید و مرگ و دوری خود میخواهید گو بر طرف باش از ین سخن حضرت ایشان
معلوم شد که آن بار و قبض که بفقیر حواله کرده بوده اند تربیتی بوده است بعد ازان هم در مجلس انبساط و انشراحی
تمام در دل پیدا شد و از فوائد انفاس خدمت مولوی است این سه رشحه که ایراد می افتد —

رشحه میگفتند که حاصل این کار و بار ذوق یافت و ادم نایافت است باید که طالبان آنچه یافته اند و از ادراک
و مواجید ذوق تمتع شوند و باز ازان ذوق تهی گشته برای آنچه نیافته اند و باقی مانده است متألم شوند
چه مقصود بی نهایت است آنچه از وی دریافته اند نسبت بآنچه در نیافته اند حکم شبنم قطره دارد نسبت بدریای
محیط پس اگر بآنچه دریافته بسر فرود آرند و بآن آرام گیرند و در ذوق آن بمانند و بآن ذوق از عالم بیرون
روند ابد الآبدین دران محبوس باشند و از اذواق و مواجید بی نهایت محروم و اگر بمجاهدی درین یافت
و نایافت سیر کنند هیچ نگرده باشند و هیچ راه نرفته

رشحه روزی در معنی آیات سورة الاخلاص میگفتند اول موجودی که بایجاد حق سبحانه بی واسطه شی
دیگر بوجود آمد صادر اول بود چون از مبدء فیاض اظهار صادر اول مشابه بود بزادن لاجرم حق سبحانه درین
سوره بآیه کریمه لم یلد نفی آن مشابهت فرمود و چون حق سبحانه بعد از ایجاد موجودات و اظهار تعینات در
مظاهر الهی و کونی بحسب ذات و صفات و اسما و افعال ظهور فرمود این چنین ظهوری از مظاهر مشابه بود بزاده
شدن لاجرم حق سبحانه درین سوره بآیت کریمه و لم یولد نفی آن مشابهت فرمود و چون بعد از ایجاد موجودات
نوع انسان را بحکم خلق الله آدم علی صورة الرحمن نسخه جامعه و مظهر جمیع اسما گردانید و در آئینه ذات و صفات
و افعال بی نهایت خود ساخت از حیثیت جامعیت درین اشتباهی و مماثلتی بآن ذات یگانه مقدس که آیت
قل هو الله احد الله الصمد صفت اوست پیدا شد که دران وهم تصور کفو بود لاجرم حق سبحانه بآیت کریمه
و لم یکن له کفوا احد نفی آن مشابهت و مماثلت فرمود

رشحه میگفتند که روزی همراه پدر خود بمجلس وعظ خواجه شمس الدین محمد کوسوی رفته بودم و دران مجلس از خواجه
خرق عادتی دیدم و تفسیر آیتی شنیدم که هر دو عجیب و غریب بود خرق عادت آن بود که خواجه در معارف
الهی و لطائف نامتناهی سخنی غامض و نکته باریک میفرمودند که بعد از اهل مجلس را بواسطه غموض آن سخن

وعدم دریافت آن نفاسی عارض شده بود و تنگی بیزدند خواجه را غیرت آمد فرمودند شما تنگی میزنید و حال
آنکه من اگر این سخن را بسقف این مسجد گویم شاید فرو شود و از جا در آید چون خواجه اشارت بسقف مسجد کردند زلزله
در سقف افتاد و آن سقف چوب پوش بود طراقا طراق از چوبها بر آمدن گرفت چنانچه اهل مسجد بر هم ریختند بعضی
که نزدیک در بودند بیرون گریختند و بعضی که نزدیک منبر بودند دویدند و در پایهای منبر آویختند چون
خرد سال تر بودم از حاضران تند تر دویدم و در پایه منبر چسپیدم و خواجه مدتی مدید بر بالای منبر سکوت کردند
بعد از آن باز بسخن در آمدند و مردم نیک حاضر و متوجه شدند و تفسیر آیت آن بود که فرمودند حق سبحانه میفرماید
احسن کما احسن الله الیک نکوئی کن همچنانکه نکوئی کرده است خدا تعالی بتو نکوئی خدا به بنده آن بود که
در ازل آزال خدا تعالی ظاهر بود و بنده پنهان پس نسبت به بنده این نکوئی کرد که بنده را ظاهر گردانید
و خود پنهان شد پس تعلیم میدهد بنده را و امر میکند که نکوئی کن همچنان که خدا تعالی نسبت بتو نکوئی کرده است
یعنی تو نیز خود را بنفی وجود پنهان کن تا خدای تعالی ظاهر گردد

مولانا محمد قاضی ادام الله برکات افاده

از جمله اصحاب و مقبولان حضرت ایشانند و در مناقب و شمائل و خصائص و فضائل آنحضرت کتابی
تالیف کرده اند مسمی بسلسلة العارفین و تذکرة الصدیقین در آنجا آورده اند که در تاریخ سنه خمس و
ثمانین و ثمانمایه بود که بملازمت حضرت ایشان رسیده شد و مدتی قریب به دوازده سال در ملازمت آنحضرت
بودم والحمد لله علی ذلک چون خدمت مولانا در ادراک لطائف و معارف صوفیه و درس افادات احکام طبعی
بلند و فهمی ارجمند داشتند لاجرم حضرت ایشان در وقت ادای حقائق و دقائق این طائفه خدمت
مولوی را بسیار مخاطب می ساختند میگفتند که روزی حضرت ایشان از من پرسیدند که باین سخنان دقیق کلام ما
می شود هیچ نقصان در ان عقائد که از پدر و مادر و استاد در خرد سالی فرا گرفته باز یافتی گفتم نی
فرمودند که پس با تو ازین رنگ سخن میتوان گفت از خدمت مولانا استماع افتاده و در سلسلة العارفین
نیز نوشته اند که ابتدای ملازمت من حضرت ایشان را آن بود که با طالب علمی کرمانی مولانا نعمت الله
نام از سمرقند بعزیمت هرات بیرون آمده بودم چون به ده شادمان رسیدیم بواسطه گرمی هوا توقف
کردیم نماز دیگر بود که حضرت ایشان رسیده بملازمت رفتم پرسیدند از کجائی گفتم از سمرقند بعد از ان بحکایت
مشغول شدند آنچه در خاطر بود همه را اظهار فرمودند از آن جمله سخنی بود که فقیر را سرگشته ساخته از ین ولایت

می بردم آنرا بر وجهی اظهار کردند که خاطر فقیر بجانب حضرت ایشان قوی منجذب شد و در اثنای سخن فرمودند اگر
مقصود تحصیل علوم باشد اینجا نیز میسر است و دران وقت محقق شد که از مخفیات این فقیر هیچ چیز نیست
الا که آن حضرت بر مجموع آن مطلع اند و یقین گشت که حضرت ایشانرا بر بواطن خلق اشرافی عظیم است
با وجود علم باینمعنی میل سفر کم نشد که قوی بسیر هرات مائل بودم قصد فرشی کردم منع فرمودند و گفتند
بجانب بخارا عزیمت کن و صباح آمدم تا اجازت خواهم کسی گفت به کتابت مشغول اند توقف کردم
لحظه گذشت دیدم که حضرت ایشان از آن موضع که نشسته بودند برخاستند و متوجه این جانب شدند و فرمودند
که راست گوی برای درویشی بهرات میروی یا برای تحصیل علم فقیر از غایت دهشت خاموش بودم
مولانا نعمت الله گفت درویشی باش غالب است تحصیل را دو پوش ساخته است تبسم کرده فرمودند اگر چنین باشد
نیک است و دست فقیر را گرفته متوجه پایان باغ شدند و آنقدر رفتند که از مردم دور تر شدند
ایستادند بمجرد آنکه دست مبارک حضرت ایشان بدست فقیر رسید از خود غائب شدم و زمانی برین غیبت
گذشت چون حاضر شدم بسخن مشغول شدند فرمودند که شاید که خط ما را نتوانی خواندن و از جیب مبارک
خطی بیرون آورده خواندند و درهم پیچیدند و بفقیر دادند و فرمودند کتابت ما را نیک نگاه داری و آن
کتابت اینست حقیقت عبادت خضوع و خشوع و شکستگی و نیاز است که از شهود عظمت حق سبحانه
بر دل ظاهر شود و آنچنین سعادت موقوف بر محبت است و ظهور محبت موقوف بر متابعت سید الاولین و
آخرین علیه من الصلوات اتمها و من التحیات اکملها و متابعت موقوف بر دانستن طریق متابعت
پس بضرورت ملازمت علما که وارثان علوم دینی اند برای این غرض می باید کرد و از ملازمت علما که
علم را وسیله معاش دنیوی و سبب حصول جاه گردانیده اند دور باید بود و از صحبت درویشان که رقص و
سماع کنند و هرچه باشد بی تحاشی گیرند و خورند پرهیز باید کرد و از شنیدن توحید و معارف که سبب نقصان
عقیده در مذهب اهل سنت و جماعت شود دور باید بود تحصیل از برای ظهور معارف حقیقت که وابسته
بمتابعت محمد رسول الله است صلی الله علیه وسلم باید کرد والسلام بعد ازان باز پیش مردم آمدند و فقیر را
اجازت سفر هرات کردند و فاتحه خواندند بموجب اشارت حضرت ایشان متوجه بخارا شدیم بمقداری
راه رفته بودیم که از عقب ما پیاده دوید و آمد و کتابتی دیگر آورد که برای خدمت خواجه کلان ولد بزرگوار
حضرت مولانا سعد الدین الکاشغری قدس سره نوشته اند که از احوال دارنده رقعه نیاز صاحب وقوف

باشند و درا نگتار شد که بیکاری کند و بهر که خواهد اختلاط کند این حظ تا بغیر عظیم کرد گویا تیری بود که بر سینه
مجروح آمد همگی دل مشغوف ملازمت آن حضرت شد غایتش قالب متوجه بخارا بود و بی طاقت و بی
آرام شدم و در هر منزلی چیزی واقع شد که می بایست برگشت اما اعجایب آن بود که دغدغهٔ سفر از خاطر
بیرون نمی شد تا رسیدن به بخارا شش مرکب گرفته شد و در هر منزلی صورتی واقع شد که آن مرکب
را نتوانستم سوار شدن چون به بخارا رسیده شد در کرشم قراری نمود و چند روز بواسطهٔ آن سفر
موقوف شد بعد از آن چند نوبت دیگر از آنجا قصد سفر کرده شد هر بار عارضه پیش آمد که مانع سفر شد بالآخر
تب لرزه شد با خود گفتم اگر پیش ازین سفر سعی میکنم بیم هلاکت است بالکلیه دغدغهٔ سفر از خاطر بدر کردم
مرض نیز برطرف شد بعد از آن عزیمت ملازمت حضرت ایشان کردم چون تا شکند رسیده شد بخاطر آمد
که لنگر شیخ زاده الیاس روم چون آن در رقعهٔ ارادت ایشانم در آخر ایشان را دیده باشم و باطنا نوعی
اجازت خواسته چه جذب محبت حضرت ایشان غالب شده بی آرام ساخته است مرکب خود را
با خرجین کتابها یکی از آشنایان سپردم و پیاده ز ار آمدم که اندرون درویشان شیخ کسی پیدا کنم که همراهی او
بلنگر روم کسی پیدا شد و گفت الاغ خود را بیارید تا متوجه لنگر شویم فقیر آمدم که الاغ خود را گرفته روم
یکی میگوید که الاغ تو با خرجین کتابها گم شده است و جمعی بجستن او مشغول اند بگوشه نشستم و سر بجیب
تفکر فرو بردم درین اثنا بخاطر افتاد که طبقهٔ خواجگان قدس الله ارواحهم بغایت مردم غیور اند این
مقدار بتو التفات نموده متوجه تو شده اند تو قصد زیارت دیگری میکنی نیک است که ازین زیاده بتو
ضرری نرسیده است در باطن خود ازین عزیمت برگشتم و استغفار نمودم ناگاه آوازی بگوشم
رسید که مرکب ترا یافتند بی هیچ قصوری سر برآوردم دیدم که مرکب مرا حاضر کرده اند آن آشنا میگوید امر
عجیب واقع شد مرکب ترا در پیش خود بسته بودم بیکبار چشم انداختم می بینم که مرکب تو نیست متعجب شدم
و بغایت دشوار است که در بازار تاشکند کسی گم کند آنرا باز یابد برای آنکه بغایت غلبه و ازدحام عظیم
میشود و این بسیار غریب است که بی هیچ نقصانی این چنین پیدا شود و از شادی این امر در فقیر کیفیتی پیدا شد
فی الفور سوار شدم و متوجه سمرقند گشتم و بلنگر شیخ نرفتم چون بصحبت حضرت ایشان مشرف شدم تبسم نمودند
گفتند خوش آمدی این فقیر را معلوم شد که از مجموع احوال گذشته من خبر داشته اند بلکه آن همه موانع سفر
از پیش حضرت ایشان بوده است و هم خدمت مولانا محمد امین میگفتند که یکبار در مبادی ملازمت این فقیر

[illegible] رحمه الله [illegible]

وقتی که حضرت ایشان در رباط خواجه می بودند بخاطر آمد که بطوف مزار خواجه ذکریا روی سیرسے روم چون بدر گنبد مزار آمدم پیش از آنکه قدم در گنبد نهم کیفیتے غریب واقع شد که بیفتادم و دردی عظیم در درون خود احساس کردم که مرا حلقه ساخت نزدیک بآن رسید که روح از بدن من مفارقت کند در خاطرم افتاد که از صحبت حضرت ایشان آمده می وبی اجازت حضرت ایشان بزیارت مزار متوجه شدی فیکونمود فی الحال استغفار کردم و قدم در گنبد نانهاده برگشتم چون پیش حضرت ایشان نشستم در نفس اول فرمودند نشنیده که اکابر گفته اند گربه زنده به از شیر مرده مشاهده این حال موجب ازدیاد یقین فقیر شد بحضرت ایشان بعضے از اعزهٔ اصحاب میفرمودند که حضرت ایشان وقتیکه محتضر بودند و جمعی از اولاد و احفاد و خواص اصحاب در ده کمانگران بر سر بالین حضرت ایشان حاضر بودند درین محل فرمودند که هر کسے از مردم ما چیزی اختیار کند از فقر و غنا و نخست متوجه خدمت مولانا محمد شدند که اول تو اختیار کن خدمت مولانا گفتند من آن اختیار کردم که مختار حضرت شماست حضرت ایشان فرمودند که مختار ما فقر است بعد از آن بیکے از سرکارداران اشارت کردند که چهار هزار شاهرخی بمولانا محمد بده که وی فقر اختیار کرد تا آنرا مایه سازد از برای فراغت فقرا که در گرد وی خواهند بود خدمت مولانا بنا بر امتثال امر آن وجه را گرفتند و سرمایهٔ معیشت خود و اصحاب خود ساختند

مولانا خواجه تاشکندی رحمه الله تعالے

از قدما اصحاب و از اجلهٔ وکلا حضرت ایشان بوده اند و در مبادی احوال در تاشکند بشرف قبول مشرف شده اند بعضے عزیزان از خدمت مولانا نقل کردند که گفتند در مبادی اوقات که حضرت ایشان از خراسان بوطن اصلی مراجعت فرمودند و بامر زراعت مشغولی نمودند من جوانی بودم در سن بیست سالگی بملازمت حضرت ایشان میکردم و آن حضرت بمن التفات تمام داشتند در آن اثنا جمعے از مصاحبان که داعیهٔ تحصیل علوم داشتند و متوجه سمرقند بودند مرا وسوسه بلیغ کردند که در تاشکند اوقات ضائع میکنی نه عامی و نه ملامی یا بی چندان گفتند که طبع من نیز مائل رفتن شد با خود اندیشیدم که اگر از حضرت ایشان اجازت سفر طلبم غالب حال آنست که مانع میشوند هیچ به از آن نیست که قصهٔ ذوق تحصیل و رفتن سمرقند را بر رقعه نویسم وقتیکه حضرت ایشان غائب باشند در آن موضع که می نشینند بنهم و نهاد متوجه شوم چون بر مضمون رقعه مطلع شوند و من حاضر نباشم مانع نخواهند شد و درین صورت اجازتی نیز حاصل

مثل المشهور [illegible]

کرده بودم پس این رقعه را نوشتم و بجا نهادم و رفتم اتفاقاً آن روز حضرت ایشان بآن خانه در نیامده اند
نماز شام که رسیده اند آن رقعه را دیده اند چون خوانده اند ازان صورت متغیر شده اند و فرموده اند که
او بزبان قلم با ما سخن می کند و بحیله از ما اجازت میخواهد میبینیم که چون خواهد رفت و در همان ساعت حضرت
ایشان متغیر شده اند و این عبارت فرموده که من بیاران تاشکندی در منزل اول نزول کرده بودم
میان شام و خفتن بود که صداعی بغایت شدید و تب عظیم محرق عارض شد بمثابه که مرا بی طاقت و
بی آرام ساخت فریاد و ناله در گرفتم تا وقت شبگیر شد و مردم بار کردن مرکبان مشغول شدند
یکی از یاران که باعث کلی بر سفر او بود بر زین کردن مرکب من قیام نمود و خواست که خرجین بر افگند و
مرا سوار کند دران محل صداع و حرارت من مضاعف شد بمرتبه که پنداشتم سرم شگافته شد و
میان آتش سوزان در آمدم و مشرف بر موت شدم فریاد کردم که ای یاران مرا گذارید و روید
که امکان حرکت و سواری نمانده هر چند یاران مبالغه رفتن کردند با شارت منع کردم که یارای سخن
کردن نداشتم چون یاران نا امید شدند و رفتند با خود اندیشیدم که غالباً این عارضه از ممر حضرت
ایشان است که برفتن من راضی نیند درین حالت نیت مراجعت کردم فی الفور صداع و حرارت
کم شدن گرفت بمرتبه که آن قوت حاصل شد که برخاستم و خرجین بر مرکب افگندم و سوار شدم
و روی براه تاشکند آوردم هر گامی که مرکب می نهاد تخفیفی دران عارضه دست میداد
تا وقتیکه بسواد تاشکند رسیدم اصلاً و قطعاً ازان صداع و حرارت اثری باقی نمانده بود فی الحال
بمنزل خود رفتم و مرکب خود را بستم و بملازمت حضرت ایشان آمدم و سلام کردم جواب گفتند
و تبسم کرده فرمودند چرا بسمرقند نرفتی گریه بر من مستولی شد قدمین بوسیدم و ازان بی ادبی عفو طلبیدم
عنایت کرده فرمودند برو خدمت را باش که من بعد با تو کارها داریم و امور کلیه در پیش است چون
حضرت ایشان بالتماس میرزا سلطان ابو سعید از تاشکند کوچ بسمرقند آمدند تمام مهمات دیوی بر ذمه
اهتمام مولانا خواجه علی نهادند و زمام امور بکف کفایت او دادند و تصرف مولانا در مهمات بمرتبه رسید
که روزی نبودی که از قبل حضرت ایشان جهت رقعه بپادشاه زمان و امرا و ارباب دیوان نوشتی
و هیچ احدی را یارای آن نبودی که از مضمون رقعه مولانا تجاوز نمودی و در امر و نهی تکاسل
فرمودی

شیخ حبیب تجار تاشکندی رحمة الله تعالی

از کبار اصحاب و مقبولان بوده است و حضرت ایشان ترتیب سفرهٔ اصحاب تاشکند بوی تفویض کرده بوده اند حکایت کرده است که یکبار حضرت ایشان در تاشکند از بعض یاران رنجیده بودند متوجه ذلت شدند یاران نیز از عقب حضرت ایشان به نیاز مندی و مسکنت تمام جهت معذرت رفتند چون آنجا رسیدند معلوم کردند که حضرت ایشان در ده منار بر سر قبر مولانا سیف الدین مناری اند در حجرهٔ مولانا اسمعیل فرکتی که ولد عزیز مولانا سیف الدین بوده اند یاران متوجه منار حجرهٔ مولانا اسمعیل شده‌اند در ان محل حضرت ایشان بصفت هیبت و جلال متصف بودند هر که از یاران قدم در ان حجره نهاد و چشمش بر حضرت ایشان افتاد بیهوش گردید و بسر در غلطید و نزدیک بآن رسید که اثر حیات از مجموع ایشان زائل گردد و آخر الامر مولانا اسمعیل با جمعی دیگر از مخلصان آن دیار برخاستند و سرها برهنه کرده درخواستند و حضرت ایشان بنا بر التماس آن مخلصان گناه یاران را عفو کردند و آثار لطف و رحمت ظاهر شدند بعد از ان یکیک از یاران بشعور می آمدند و برمی خاستند تا همه بحال اصلی باز آمدند

مولانا نور الدین تاشکندی رح

از جملهٔ مقبولان و منظوران بوده است روزی حضرت ایشان در محبت ذاتی سخن میگفتند فرمودند که باصطلاح صوفیه قدس الله ارواحهم محبت ذاتیه عبارت از ارتباط و تعشقی است بحضرت حق سبحانه بی آنکه آنرا سببی و انرا موجبی شناسند بلکه میل و انجذابی است که بر دفع آن قدرت نباشد و فرمودند که از ده پسرک در نواحی تاشکند این نسبت را یافتیم کی دائم بگرد حلقهٔ ما میگشت و از دور می نشست و گردن کج میکرد یک روز بجهت طهارت برخاستم بجانب ابریق طهارت مبادرت نمود چون طهارت ساختم از وی پرسیدم که سبب آمدن تو اینجا چیست و چرا گرد این حلقه میگردی گفت من هم نمیدانم لیکن اینقدر رسیده‌ام که هرگاه اینجا می آیم در باطن خود کششی و میلی بحضرت حق سبحانه از می یابم و خود را از همه بایستها خالی می بینم و از ان لذتی عظیم بدل من میرسد و چون بیرون میروم از ان نسبت تهی میشوم و آن پسرک دیگر صورتی بغایت خوب داشت و با اصحاب ما مختلط بود و در ان نواحی مردم بسیار بوی نفاق خاطر داشتند و اصحاب ما را نیز بآن متهم و مطعون میساختند گفتم کو را غدر خواهید نا رو دیگر

مبالغه کردند و رانده‌اند سود نداشت تا آخر در گریه شده و اضطراب بسیار کرد و گفت شما را درین چه فائده که من اینجا
نیایم و در بیرون مردم مرا تشویش دهند و دلم در کشاکش باشد پیوسته افتاد ازین حضور و جمعیت باطنی که درین
حلقه در خود می‌یابم دور افتم یاران وی را گذاشتند و متعرض وی نگشتند و کار او بجائی رسید که مغلوب
این نسبت شد بوجهی که بارها راه خانه خود گم میکرد و هرگاه که مرا بوی مهمی بودی چون خواستم
که وی را بکاری فرمایم آن کار کرده بودی یا دران کار بودی و این پسرک صاحب جمال که حضرت
ایشان از وی میگفتند مولانا نورالدین تاشکندی بوده است از بعض اجله اصحاب چنین استماع
افتاده که چون مولانا نورالدین در تاشکند در مبادی ظهور حضرت ایشان بشرف ملازمت رسیده
دو سیر نبات شکریانی پیش حضرت ایشان آورده و داب آن حضرت نمی بود که چیزی از کسی قبول کنند آنرا
از وی قبول کرده اند و بر حاضران قسمت فرموده و دران اثنا وی را گفته اند که فائده صحبت این طائفه آنست
که کسی را از گم شدهٔ وی یاد دهند مثلاً کسی گوهری قیمتی گم کرده است و خبر ندارد ناگاه بصحبت کسی افتاد
که او گم کردن گوهر و از گم شدهٔ او خبر دارد فائده این صحبت آنکه او حاضر شود به گم کردن گوهر خود و از آن
متاثر گردد و بعد از آن از گم شدهٔ خود خبر یابد این سخن در وی اثر عظیم کرده است و ملازمت
حضرت ایشان را لازم گرفته هر چند وی را اجازت میداده اند و دور میکرده اند نمی رفته میگفته که مراد درین
حضرت هیچ غرضی نیست جز آنکه گذارند که گاه گاهی دیدار مبارک حضرت ایشان ببینم وی را گذاشته اند و
وی را طریقهٔ رابطه افتاده است و بورزش آن نسبت بحد مشغول گشته و در اندک فرصتی مغلوب آن نسبت
شده است روزی مولانا زادهٔ فرکتی که در آخر فصل دوم ازین مقصد ذکر وی گذشته است بر طریق
مشغولی باطنی مولانا نورالدین اطلاع یافته است با وی از روی خشونت گفته که اگر در وقت نماز
باین طریق مشغول باشی بودی بکفر میشود زینهار که در وقت نماز باین طریق مشغولی نکنی از تکبیر احرام
تا حین بیرون آمدن از نماز بسلام خود را ازین نسبت باز آری و دل خود را نگاه داری وی در جواب
مولانا زاده این بیت میر حسینی رحمه الله خوانده که بیت زاهد وی که چشم تست احول ٭ معبود
تو غیر تست اول ٭ خبر تعرض مولانا زاده و جواب مولانا نورالدین را بعرض حضرت ایشان رسانیده اند
حضرت ایشان بمولانا زاده گفته اند که شخصی را در نماز دل با ملاک و اسباب و عبید و زنان و مواشی
و انبار و سائر اشیاء خسیسه میرود کافر نیست اگر مومنی را دل بمومنی مرتبط باشد چرا بودی بکفر شود

از بعض مخادیم چنین استماع افتاد که مولانا نورالدین آخر خود را فدای حضرت ایشان کرده است و
انچنان بوده است که حضرت ایشان را در وبای اول مرض طاعون پیدا شده است و دانه بزرگ
کبود رنگ از پهلوی چپ که آن اشد و صعب است و خطر آن عظیم تر چه بقلب صنوبری که
معدن روح حیوانی و منبع حرارت غریزی ست اقرب است بر آمده وی بملازمت حضرت ایشان
رفته و به نیازمندی تمام درخواست کرده و گفته که اجازت فرمائید تا این مرض را به دارم زیرا که در دنیا
هیچ امری نسبت بوجود من باز بسته نیست و در وجود مبارک حضرت شما صد هزار حکمت و مصلحت و حق سبحانه را
با حضرت شما کارها و بازارهاست حضرت ایشان فرموده اند تو جوان نو رسیده عالم ندیده و بخود امیدها
و در دل آرزوها داری وی گریان شده است و گفته که مرا هیچ امیدی و آرزوئی غیر از این نیست که خود را
فدای این حضرت کنم حضرت ایشان وی را اجازت داده اند و وی مشغول شده و بزیر آن بار در آمده
و مرض را جذب کرده و بر داشته و آن دانه کبود از پهلوی چپ حضرت ایشان به پهلوی چپ وی
منتقل شده است و حضرت ایشان بصحت تمام از بستر مرض برخاسته اند و مولانا نورالدین سر بر بالین
بیماری نهاده و بعد از سه روز بجوار رحمت حق سبحانه پیوسته بعضی اصحاب که بکشف قبور و غیر آن
از کشوف متحقق بوده اند فرمودند که روزی دران ایامی که مولانا نورالدین وفات یافته بود در ملازمت
حضرت ایشان سواره از شرقی گورستان تاشکند می گذشتیم دیدیم که مولانا نورالدین را که در
لحد بر گردید و روی بجانب حضرت ایشان آورد و آن حضرت فرمودند که ای مولانا نورالدین راست خسپ
وی باز گشت و روی بطرف قبله کرد و وفات وی در شهور سنه اربعین و ثمانمائه بوده است که تاریخ
وبای اول است

مولانازاده اتراری رحمه الله

از کبار اصحاب و اجلهٔ مقبولان حضرت ایشان بوده اند نام ایشان عبدالله است و بمولانازاده اتراری
شهرت یافته اند خدمت مولانازاده گفته اند که چون بشرف قبول حضرت ایشان مشرف شدم روزی
در مجلس شریف آن بخاطرم گذشت چون ست که حضرت ایشان مرا سبق ذکر تلقین نفرمودند و این
خاطر غلبه کرد ناگاه متوجه من شدند و گفتند هر کار مناسب هر کس نیست ذکر مردم دیگر را مناسب
است استعداد شما پر لطیف است شما را احتیاج بآن نیست و هم خدمت مولانازاده فرموده اند

که در مبادی حال که بملازمت حضرت ایشان پیوستم در خاطر من خلجانی می بود که پیش ازان بصحبت
طبقهٔ عشقیان رسیده بودم و چندگاه ورزش طریقهٔ ایشان می نمودم مبادا که اکنون از ربقهٔ ارادت
بیرون آمده ام از ارواح ایشان گزندی بمن رسد تا در سحر این دغدغه روز آورد و این وسوسه
غلبه کرد چون صباح بملازمت حضرت ایشان آمدم از من پرسیدند که بکدام طبقه از مشائخ اختلاط
کرده اید گفتم پیش ازین بعشقیان ارادتی میداشتم و خاطر بورزش طریق ایشان مشغول ساختم فرمودند
امشب چنان دیده شد که جمعی از مشائخ ترک با سلاحهای بزرگ بر گرد محوطه و حویلی ما میگشتند
و بهیچ نوع قوت آن نداشتند که توانند بدرون محوطه در آمدن و تصرفی نمودن غالباً بجهت شما
بوده باشد بعد ازان خاطرم از دغدغه و وسوسه تمام آرام یافت و بیقین دانستم که در ظل حمایت و
عنایت ایشان همیشه از آفات ظاهری و باطنی ایمن خواهم بود و هم خدمت مولانازاده فرموده اند
که یکبار حضرت ایشان بحجرهٔ فقیر آمده طلبی فرمودند و گفتند اسباب طبخ از مولانا خواجه علی بگیرید دران وقت
کافی مهمات و وکیل علی الاطلاق مولانا خواجه علی بودند چون طعام حاضر شد حضرت ایشان میل نفرمودند
ولیکن یاران تناول فرمودند بعد از خوردن طعام حضرت ایشان گفتند که درین طعام بی احتیاطی
رفته است تحقیق کنید و دران مبالغه کردند بعد از تحقیق بلیغ معلوم شد که در هیزم قصوری بوده است
بغایت عتب کرده فرمودند بنا بر آنکه غذاست دران امر احتیاط عظیم واجب است چه پدیدت
آنچه ظاهر می شود اثر خورد را در سالک ظاهر میکرداند اینهمه بی ذوقیها و پریشانیها که مشاهده میکنیم
اکثر از خوردن لقمهای پریشان است بعض مخادیم نقل کردند که روزی حضرت ایشان با جمعی
از درویشان در حجرهٔ مخلصی از اصحاب صحبتی گرم داشتند و اثر تصرف حضرت ایشان در مجموع
ظاهر بود تا غایتی که هر که بآن مجلس در می آمد و می نشست وی را کیفیتی در می یافت که نمیتوانست
برخاست دران میان طعام آوردند خدمت مولانازاده را استغراقی عظیم روی نموده و بوجهی
از خود غائب شده بودند که هر چند ایشان را تحریک می نمودند حاضر نمی شدند ناگاه حضرت ایشان را
نظر بآن جانب افتاد دیدند که کسی مولانازاده را میخواهد که حاضر سازد بروی تند شده فرمودند چرا
بی ادبی میکنی مگر ندانسته که هر کس از ما بحسب قابلیت و استعداد خود چیزی اخذ میکند درین ساعت
مولانازاده از ما بحالی مشرف است که خبر از گوش ندارد و اگر تو دانی که او چه حال دارد از رشک آن

لذت طعام خوردن از تو بردند پس این بیت خواندند؛ این شیوهٔ عشق هر خسی را نبود * این واقعه
هر بوالهوسی را نبود * مشکر چه شوی بحالت زنده دلان * هر چیز ترا نیست کسی را نبود * خدمت
مولانازاده هم در حال حیات حضرت ایشان اجازت سفر حجاز دریافته اند و بعد از زیارت حرمین
شریفین زادهما الله شرفاً و کرامةً بولایت شام آمده و در دمشق اقامت نموده اند و مدتی دران
بلاد مرجع طالبان بوده اند و از انجا از دنیا رحلت فرموده اند راقم این حروف بخط مبارک مولانا
نورالدین عبدالرحمن الجامی قدس الله سره السامی دیده است که بر ظهر کتابی نوشته بودند خدمت
خواجه عبید الله ادام الله بقاءه بمولانازاده اتراری و مولانا محمد عبدالله بدمشق نوشته بودند که بعد
از عرض نیاز مستدعی التماس آنکه همت بران دارند که در آخر حیات از آلایشی که بغیر ازان بآلایش کردن
موجب حیا باشد باید که نجاتی حاصل شود والسلام

مولانا ناصرالدین اتراری رحمه الله تعالی

از جملهٔ خادمان و مقبولان حضرت ایشان بوده است و وی برادر خرد مولانازاده اتراری است وی
گفته است که در اوائل حال که هنوز اهل سمرقند حضرت ایشان را نشناخته بودند جمعی از طرف تاشکند
آمده بودند و بعضی از شمائل و صفات و خوارق عادات حضرت ایشان نقل میکردند و امور عجیبه و
غریبه میگفتند از استماع آن حکایات که جز علامت ارباب ولایت نتواند بود خاطر مرا بجانب حضرت
ایشان انجذابی واقع شد اما بواسطه آنکه دل بیکی از مظاهر جمیله متعلق بود توقفی روی نمود چون
آن اخبار متواتر شد باوجود گرفتاری خاطر در توجه بدان صوب جازم شدم و با جمعی از طالبان
این طریق بتاشکند آمدم دران محل حضرت ایشان در باغستان بودند که از کوه پایهای تاشکند است
چون بملازمت رسیده شد آنچه می شنید زیاده ازان برأی العین دیده و بعد از چند روز که فصل ربیع
نزدیک بود خاطر مراجعت غالب گشت و خار خار عشق آن جوان دل را بی آرام ساخت و میخواست
که در سیر و تماشائی پشت کوهک چنانچه عادت اهل سمرقند است روز نوروز حاضر باشد و ملاقات
آن جوان دست دهد بجهت اجازت خواستن بملازمت آمدم و رخصت مراجعت جستم اجازت
ندادند و چون صباح نوروز در شد یاد آن جوان و سیر پشت کوهک مرا ملول ساخت و حزن عظیم
فرو گرفت و حضرت ایشان با جمعی از اصحاب سوار شدند و بدیهی متوجه گشتند و مرا در رکاب همایون خود

همراه بودند و دران سیر صحرا دل اصلا نمی کشود که بجانب آن جوان و سیراب کوه میل عظیم داشت
و من ازین صورت بغایت خجل و منفعل بودم ناگاه دران صحرا بلاله زاری رسیدند و از پشت اسپ
دست مبارک فراز کردند و لاله فرا گرفتند و بدست من دادند و فرمودند که مولانا ناصر الدین شهرم نمی‌دانی
اگر درچنین صحبت و صحرا و لاله زار یاد جوان و سیر لب آب کوهک بکنی چون حضرت ایشان اظهار این معنی
کردند من از فرق تا قدم غرق انفعال و تشویر گشتم و بغایت عظیم خجل و شرمسار شدم حضرت ایشان چون
آن حالت از من مشاهده کردند فی الفور التفاتے فرمودند که علاقهٔ محبت آن جوان از دل من بکلی
منقطع شد و بجای آن محبت حضرت ایشان غایت گشت و هم وی گفته است که چون سلطان ابو سعید
مرزا سمرقند را فتح کرد و حضرت ایشان با جماعهای وی از تاشکند بسمرقند آمدند روزی بصحبت اختیار
منزل در محلات و باغات بیرون سمرقند سیر میکردند تا آنکه بمحلهٔ خواجه کفشیر رسیدند و آن موضع را پسندیدند
و من دران سیر ملازم بودم چون شب درآمد و حضرت ایشان باستراحت مشغول شدند مرا در خاطر
افتاد که آن حضرت امروز بسیار رنجور شدند و میدانم که کوفته و مانده شده اند و من بخود آن جرأت
و بے ادبی ندارم که بے امر حضرت ایشان پیش روم و خدمتی کنم چه باشد که از حضرت ایشان امر شود
که بخدمت بعض از خطور این معنی انتظار اشارتی می بردم ناگاه فرمودند مولانا ناصر الدین تو نیز کوفته
و مانده شده و اگر نه خدمت در محلت چون این قدر اجازت یافتم برجستیم و بخدمت شتافتم وی گفته است
که دران مبادی که از سمرقند بملازمت حضرت ایشان بتاشکند رفته بودم آنجا دانشمندی بود در فن
منطق منفرد بود در سائر علوم ریاضی متبحر مولانا میر جمال نام که در کسوت قلندریه می زیست و کپنک
می پوشید و نماز نمیگذارد و در ارتکاب محرمات بغایت دلیر و بی حیا بود و منکر طریقهٔ مشائخ و طائفهٔ اولیا
و دائم الاوقات غیبت و مذمت حضرت ایشان میکرد و سخنان بے ادبانه ناشایست میگفت
روزی در مجمعی افتادم که وی آنجا بود و نسبت بحضرت ایشان سفاهت میکرد و خباثت می نمود
چون مرا دید و دید انست که از جملهٔ خادمان حضرت ایشانم آغاز تعرض کرد و گفت شما معتقد کسی
شده اید که نه علم دارد نه حال نه ذکر نه خلوت و من امروز بمجلس او می آیم و پنهان از وی دران تنگ
بخورم و بروی حکم میکنم که فلان طعام و حلوا برای من ترتیب نماید تا شما دانید که او را هیچ باطنی و حالی
نیست و کار او هیچ اصلی و معنی ندارد و من از هرزه و هذیان او عظیم سبے وقت شدم و لیکن دم

مقابلهٔ او غیر سکوت مصلحت ندیدم روانی برخاستم و ازان مجمع ملول بیرون آمدم و متوجه حضرت
ایشان شدم و وی متعاقب من با سه طلبهٔ علم که ایشان نیز در مقام هزل و ظرافت و تعرض
و سفاهت بودند در رسید و باتفاق بمجلس حضرت ایشان در آمدیم و من بغایت در بار بودم که مبادا
آن سفیه بی حیائی و بی ادبی کند چون نشست پیش از آنکه سخن آغاز کند مقداری تنگ از آستین
کننگ پنهان از حضرت ایشان بیرون آورده و در دهان نهاد و خواست که فرو برده در گلوی وی
محکم شد و راه تنفس بر وی بسته گشت هر چند سعی کرد و جد و جهد نمود که بگلوی وی فرو رود میسر نشد
آخر حال بر وی بگشت حضرت ایشان فرمودند تا مشتی محکم بر گلوی وی زدند و آن تنگ از گلوی وی
در میان مجلس افتاد همه حاضران بر وی خندیدند و بمثابهٔ خجل و منفعل شد که صفت نتوان کرد و دران خجالت
و انفعال با شاگردان از مجلس حضرت ایشان بیرون آمد و این قصه در ولایت تاشکند شهرت
یافت دران دیار فضیحت شد و دیگر آنجا نتوانست بود و ازان دیار فرار نمود و دیگر کسی از وی نشان نداد

هندو خواجه ترکستانی رحمه الله

از جملهٔ مقبولان و منظوران حضرت ایشان بوده و از جملهٔ قدما و سابقان اصحاب و وی جوانی بوده است
سپاهی از شیخ زاده های ترکستان که حضرت ایشان بوی التفاتی نموده اند بشغلی از اشغال امر فرموده اند
و از وی احوال غریبه و آثار عجیبه ظاهر می شده است تا آنکه روزی حضرت ایشان وی را در صحرائی دیده ام
که چون مرغان بلند پرواز در روی هوا طواف می کرده است حضرت ایشان را این طور از وی
پسندیده نیامده است در غضب شده اند و آن کیفیت را از وی سلب کرده اند و وی از هوا
چنان بر زمین افتاده است و اعضای وی کوفته شده بغایت بی نسبت و اجنبی گشته است برخاسته
و در مقام معذرت و نیازمندی شده و سر بر پای مبارک حضرت ایشان نهاده هر چند زاری
و تضرع نموده هیچ سود نداشته و قریب یکسال این بی التفاتی از حضرت ایشان آن نسبت بوی واقع بوده
آخر الامر هندو خواجه بی طاقت شده و آغاز خشونت و بی ادبی کرده و حضرت ایشان گفته که نسبت
و حالت مرا غارت و تاراج کرده اید اگر بمن باز رسید بهما فیها و الا حضرت شما را می کشم و اگر به حضرت شما
دست نیابم خود را می کشم باین سخن هم التفات نکرده اند و وی دائم در کمین می بوده است اتفاقاً وقتی
از اوقات آن حضرت را در کوچه باغی پیاده و تنها یافته است کارد بر حضرت ایشان کشیده و حمله آورده

در موضعی که سفری و ملجائی نبوده است حضرت ایشان بطریق خلع و لبس متشکل بصورت شبانی
صحرائی شده اند که طاقیه بره پر موی سیاه بر سر داشته و قبای پشمین سفید بر روی و عصائی سطبر شبانی
در دست چون وی فرمودی آن اجنبی دیده دست و کارد نگاه داشته متحیر و متعجب گشته و بر جای خشک
فرومانده و حرکت دست و پای وی تمام رفته حضرت ایشان کارد از دست وی فرا گرفته اند و بصورت
اصلی سعادت فرموده تبسم کرده گفته اند که اگر من ترا باین کارد بکشم چه میگوئی وی پیش حضرت ایشان
روی بر خاک مالیده و زار زار فرو گرفته و بغایت بدرد دل نالیده آخر حضرت ایشان بوی رحم کرده اند
دیانه او را بسر کار آورده و وی بر دست مبارک حضرت ایشان عهد کرد که دیگر امثال آن حرکات نکند
و کرامات و خوارق عادات ایشان بسیار شده و در خفای آن حسب المقدور میکوشیده راقم این حروف در سمرقند
از پیر عزیزی باشکوه که از بنی اعمام حضرت ایشان بود این حکایت شنید و آن عزیز فرمود که من در جوانی
هند و خواجه را دیده بودم و با وی صحبت داشته جوانی وجیه با هیبت بود و آثار جذبات از وی ظاهر
و این رباعی از وی یاد دارم که میخوانده رباعی هر لحظه بصورتی رخ دوست ببین ٭ در آئینه روی تو
همان روی دوست ببین ٭ تو دیده نداری که بدو بینی او را ٭ در بی بصرت تا قدمت اوست ببین

مولانا اسمعیل فرکتی رحمه الله

از جمله سابقان اصحاب و مقبولان حضرت ایشان بوده است و وی فرزند خدمت مولانا سیف الدین
منارسی است که از اکابر اصحاب خواجه بزرگ قدس الله سره بوده اند و ذکر ایشان در مقاله این رساله
گذشته است و خدمت مولانا سیف الدین را دو فرزند بوده است هر دو عالم و عامل و فاضل و کامل
فرزند بزرگ ایشان مولانا سلیمان فرکتی است که از تلامذه حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره بوده است
و اجازتی که خواجه برای وی بر جزو حدیث نوشته اند بنظر این ضعیف رسیده و آن اینست که از خط
مبارک خواجه نقل افتاده تیمنا بالله سبحانه و تعالی صاحب هذا الجزو صفوة الاقران مولانا سلیمان بن مولانا
سیف الدین زید توفیقه و رحم الله والده فی مجلس سمعوا علی هذا الفقیر من الاحادیث النبویه و المواریث المصطفویه
صلی الله علیه و سلم و طلبوا الاجازة العامة فانشد هذا الفقیر ایجابا لمسئولهم هذه الابیات الاربعة بعضها من
کلام احد اکابر السلف رحمهم الله و رضی عنهم اجمعین ابیات اجلائی اجزت لکم سماعی ٭ و ما صنفت
من کتب الحدیث ٭ اجزت لکل ذی دین و عقل ٭ یرید العلم بالطلب الحثیث ٭ علی شرط الاجازة مستحفظو ٭

من التصحیف والغلط الخبیث والصیکم بتقوی اللہ کما هو تاولی البرین رب مغیث لہ کتبہ العبد محمد بن محمد
بن محمود الحافظی البخاری یوم السبت الثانی من ربیع الآخر سنۃ تسع عشرۃ وثمانمایۃ حامداً ومصلیاً
ومسلماً اولا وآخراً وباطناً وظاهراً وفرزند دوم مولانا سیف الدین مولانا اسمعیل است کہ از قدماء اصحاب
ایشان بوده است پوشیده نماند کہ همچنان کہ در میان اصحاب حضرت خواجہ بزرگ قدس سره
چهارم مولانا سیف الدین بوده اند کہ اندکی از احوال هر یک در ذکر مولانا سیف الدین مناری ایراد
یافتہ در سلک اصحاب حضرت ایشان نیز چهار مولانا اسمعیل بوده اند وشمہ از احوال هر یک در ذکر

مولانا اسمعیل فرزند مولانا سیف الدین ایراد می یابد

اما اول مولانا اسمعیل فرکتی است فرزند مولانا سیف الدین مناری ووی در مبادی ظهور حضرت
ایشان در تاشکند بشرف قبول النسبت مشرف گشتہ وی فرموده است کہ در مبادی احوال بہ جهت
ملازمت حضرت ایشان از فرکت بتاشکند آمدم وحضرت ایشان بنا بر ملاحظہ نسبت ارادت
پدرم بحضرت خواجہ بزرگ قدس سره یا غیر آن خاطر شریف بجانب این ضعیف مصروف داشتند
ودر مقام تفقد وعنایت شدند وهم در آن مجلس بسبب التفات حضرت ایشان نسبتی بزرگ وجمعیتی قوی
حاصل شد وسوحیب سرور وانبساط باطن گشت چون شب خواب کردم در خواب چنان دیدم
کہ بازی سفید بر دست داشتم ومرا بآن بسیار میل ومحبت بود ناگاه از دست من بپرید چون از خواب
برآمدم قبض وملال عظیم غالب شد وازان نسبت وجمعیت خاطر اثری نماند در وقت سحر کہ محل انعقاد
مجلس بود بملازمت حضرت ایشان آمدم وبغایت ملول وغمگین بودم حضرت ایشان ملال مرا دریافتہ
پرسیدند کہ سبب ملال چیست من خواب خود را عرض کردم فرمودند تعبیر این خواب آنست کہ شما را
در صحبت نسبت خوب حاصل شده بوده است چون بخواب رفتہ اید آن نسبت ای چیزی کہ باد کسب
معارف وصید حقائق میتوان کرد وبصورت باز کہ از اسباب صید است دیده شده غمگین مباشد
شاید کہ باز بدست آید وسقارن این سخن التفات فرمودند کہ هم در مجلس جمعیت ونسبت خوبی ظاهر شد
وآن قبض وملال بانبساط وانشراح باطن مبدل شد وسرور عظیم حاصل گشت لعبدازمشاهده این احوال
دیگر از ملازمت حضرت ایشان هرگز جدا نتوانستم شد وسبب وصول وپیوستگی من بحضرت ایشان
این بود حضرت ایشان فرمودند کہ مولانا اسمعیل فرکتی ازین جهت کہ پسر مولانا سیف الدین مناری بود

خاطر بایست مصروف داشت تا در انسبتی خوب و جمعیتی قوی حاصل شد بعد از آن اینجا می باشید و دیگر
از ما بآن التفات نسبت شده جمعی دیگر نیز پیدا شدند و صحبت منعقد گشت بجهت کفایت مایحتاج این جماعت
بحسب ضرورت بامر زراعت و سرانجام آن می بایست کردن تا جمعی توانند که بفراغت مشغول باشند
خاطر ایشان بنسبت مایحتاج ضروری متفرق نشود و بسبب اشتغال بدنیا و تحصیل آن در دین بود چون
بقدر دنیا را تجویز کردم بیکبار ردی او در تمام فرو گرفت و آخر الامر از بن محقر خللی بکارخانه او لا در راه یافت
خدمت مولانا اسمعیل فرکتی فرموده است که روزی جمعی از اصحاب حضرت ایشان در فرکت بمنزل این
فقیر بودند و صحبت بغایت خوش میگذشت درین محل در خاطر همه افتاد که چه سعادتی بودی اگر حضرت
ایشان درین محل درین منزل تشریف داشتندی مقارن این حال حضرت ایشان از تاشکند دررسیدند
و باین مجلس در آمدند و آثار کیفیت عظیم از بشره مبارک حضرت ایشان ظاهر بود چون نظر حضرت ایشان
بر یاران افتاد و همه را بر جمعیت خاطر دیدند این بیت خواندند بیت بر شکر غلطیده ای سوداییان کم
از برای کوری صفرائیان حالتی قوی در باطن اصحاب ظاهر شد که همه یکبار غلطیدند و مدتی بیهوش
افتاده بودند بعد از آن بیک بار التفات حضرت ایشان بشعور آمدند تا همه برخاستند و هر یکی
را کیفیتی عظیم دریافته بود و اثر آن در باطن بعضی تا سه روز باقی بود و در بعضی تا یک هفته و در بعضی
تا ده روز و زیاده بسبب تفاوت استعداد و قابلیات اما دوم **مولانا اسمعیل قمری**
است وی دانشمندی متقی بود از ترکمان تبریز که از هرات بسمرقند آمده بود و ملازمت حضرت ایشان
اختیار کرده و اکثر اوقات همراه حضرت ایشان سواره می گشت و حضرت ایشان در مجالس گاه گاه
با وی مذاکره علمی میکردند بعضی از اصحاب چنین میگفتند چنان می نماید که نسبت علمیه بر مولانا غالب است
و از نسبت باطنی این عزیزان تاثیری چندان ندارد روزی حضرت ایشان در قریه شادمان در حجره
نشسته بودند مولانا اسمعیل قمری با جمعی از اصحاب و خدام حاضر بودند و حضرت ایشان شرح عربی
شیخ سعید فرغانی که بر قصیده تائیه فارسیه نوشته است بخط مبارک حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره
بدست داشتند فرمودند که میخواهم که این کتاب را بخط نسخ نیکو نویسانم که در سفرها دائم با من باشد هر کدام
از اهل مجلس خط نیکو دارید چیزی نویسید که من ببینم خط هر که مرا خوش آید این کتاب از وی نویسانم پس فرمودند
تا کاغذ و دوات و قلم آوردند چون خط نسخ فقیر که راقم این حروفم بقدر صورتی داشت خواستم که یک بیت

حسب حال خود نویسیم و باین بهانه درد دل عرض کنم دست فراز کردم که قلم و کاغذ بردارم مولانا اسمعیل
قمری با آنکه خط وی صورتی نداشت مبادرت نموده قلم و کاغذ را بعنف از فقیر در ربود حضرت ایشان
قصد فقیر در مبادرت در عنف مولانا را دیدند و وی بخطی شکسته نامطبوع این حدیث موضوع را نوشت
که زر غبا تزدد حبا پس بر خاست و بدست مبارک حضرت ایشان داد چون حضرت ایشان آن خط
نادرست و آن حدیث غیر صحیح را دیدند بغایت رنجیده شدند فرمودند مولانا اسمعیل شما از صحبت هر روزه ما
بتشویش بوده اید که آرزوی غیبت کرده اید اکنون بخیر بروید در مدرسه شهر سبز رفته بنشینید تا از ملازمت هر روزه ما
خلاص یابید و از همین مجلس مولانا اسمعیل را همراه مولانا لطف الله و مولانا سلطان و جمعی از موالی
شهر فرستادند تا وی را در مدرسه که حضرت ایشان در شهر ساخته بودند اجلاس کردند و وی از دوام
صحبت و ملازمت محروم شد اما سوم مولانا اسمعیل شمسی بود و وی مولویت و اهلیت
تمام داشت و از حضرت ایشان به تعلیم مشرف شده بود و آثار مشغولی باطن از وی ظاهر می نمود
و وی نیز از ترکه شهر سبز بود چون از خراسان همراه مولانا اسمعیل قمری رفته بود و میان ایشان اشتراک
اسمی بود لهذا اصحاب وی را در مقابله قمری شمسی گفتند و بآن مشهور گشت و حضرت ایشان وی را بعد از
چند سال که در خدمت و ملازمت بود بتاشکند فرستادند تا در مدرسه که آنجا ساخته بودند بامر
تدریس قیام نمود و بقیة العمر آنجا اقامت فرمود اما چهارم مولانا اسمعیل ثالث بود و وی طالب علمی
خوش طبع بود که کتب متداولات درزیده بود و اکثر کتب مشهوره دیده از هرات علیحده بملازمت حضرت
ایشان بسمرقند آمده چون دران اوقات مولانا اسمعیل قمری و شمسی هر دو در ملازمت بودند لهذا اصحاب
وی را ثالث گفتند و باین لقب شهرت یافت بعض اصحاب گفتند که چند روز پیش آمدن وی بسمرقند
روزی حضرت ایشان فرمودند که مردی قابل برای من می آید و در همان ایام مولانا اسمعیل ثالث از
هرات در رسید و حضرت ایشان بوی التفات بسیار کردند و اتفاقا دران مجلس بارکش انگور حسینی پیش
حضرت ایشان بود یک خوشه برداشتند و بدست وی دادند و مقارن آن حال در وی تصرفی کردند
که حال بر وی گشت و چون بجای خود نشست کیفیت غیبت و بیخودی بمثابه بر وی غالب شد
که خوشه انگور از دست وی در کنار او افتاد و مدتی از غیبت و بیخودی داشت بعد از آنکه بشعور آمد
بدست و بطلب فراغت بنشست و وی مردی تناور و قوی هیکل بود ... ملازمت حضرت ایشان عادات

مردانه می نمودند تا حضرت ایشان در قید حیات بودند در سفر و حضر حاضر بودند و بعد از حضرت ایشان بجانب
حجاز عزیمت کرده چون در حرم کعبه بنیت مجاورت اقامت نمودند همدران ارض مقدسه اند و بنا رحلت فرمودند

خاتمه در ذکر تاریخ وفات حضرت ایشان و کیفیت انتقال و ارتحال آنحضرت

از دار دنیا بدار آخرت در کیفیت ثانیه که راقم این حروف بشرف آستان بوسی مشرف بود در روز
دوشنبه بیست و چهارم ماه ربیع الآخر سنه ثلاثه و تسعین و ثمانمائه در سن شریف خود سخنان میفرمودند در آن
اثنا گفتند سه سال و چهار ماه دیگر بود تمام می شود و ابتداء مرض حضرت ایشان غره محرم الحرام سنه
خمس و تسعین و ثمانمائه بوده و انتقال بدار القرار در شب شنبه بیست و نهم سلخ ربیع الاول این سال
واقع شده که جمله ایام مرض حضرت ایشان هشتاد روز بوده باشد پیش از انتقال بده روز فرموده
اند که اگر حیات باقی باشد پنج ماه دیگر را هشتاد و نه سال کامل میشود و سال عمر بنود در می آید بعض عزیزان
فرموده اند سر در آنکه مدت ایشان هشتاد و نه روز بود بموافق سال عمر آن حضرت گویا آنست که تحقیق معنی
آن حدیث که حمی یوم کفارت سنه کرده اند خدمت مولانا ابو سعید ادهمی که در مدت مرض و نقل
حضرت ایشان هر شب روز حاضر بوده اند و بر خدمت و ملازمت مداومت می نمودند چنین فرمودند
که شب چهار شنبه بیستم ربیع الاول سنه خمس و تسعین و ثمانمائه تحویل حوت بوده در روز چهار شنبه
حضرت ایشان از محله خواجه کفشیر بعزیمت ده کمانگران روان شدند و بباغ محله نوچیان نزول
فرمودند شب شنبه آنجا بودند و صباح پنجشنبه خواستند که از راه مصر متوجه کمانگران شوند بسبب شدت
مرض و غلبه ضعف آن روز و آن شب در مصر ماندند و صباح جمعه بجانب کمانگران روان شدند
در راه زمان زمان توقف می نمودند لحظه لحظه مکث میفرمودند نماز خفتن شب شنبه بود
که بکمانگران رسیدند و هفت روز تمام آنجا بودند و از صبح جمعه تا آخر روز هر ساعت ضعف
آن حضرت زیاده می شد و در مدت آن سه ماه که مریض بودند در حفظ اوقات صلوات تکنو مبالغه
عظیم داشتند و همیشه اهتمام تمام می نمودند که نماز در اول وقت گذارده شود خصوصاً در ایام غلبه
ضعف و اشتداد مرض و چون ضعف بنهایت رسید در آن نماز شام شنبه سلخ ربیع الاول بود فرمودند که
نماز شام شده باشد بعرض رسانیدند که شده است نماز شام را باشارت گذاردند و از وقت نماز
خفتن اندکی گذشته بود نفس مبارک حضرت ایشان منقطع شد و بجوار رحمت حق سبحانه پیوست

چون حضرت ایشان را تقریر شده است و آن وقت پیشین روز جمعه بوده است زمین لرزیده و در شهر
سمرقند زلزلهٔ عظیم شده و غباری برخاسته و در آن وقت مردم در مسجد جامع بوده اند اکثر خلق از صعوبت
مرض آن حضرت خبر داشته اند چون آن علامت عظمی دیده اند جازم شده اند با آنکه حضرت ایشان را
صعوبتی واقع شده است بعد از نماز جمعه مجموع خواص و عوام از شهر بیرون آمده اند متوجه کمانگران
شده اند و وقت نماز خفتن در حین انقطاع نفس مبارک حضرت ایشان یکبار دیگر زمین لرزیده است
و زلزلهٔ شدیده در شهر سمرقند واقع شده و میرزا سلطان احمد با همه ارکان دولت و اعیان مملکت
وقت غروب از شهر بکمانگران رسیده اند و میرزا بعد از نماز شام حضرت ایشان را دریافته دیگاه
روز شنبه سید درویش محمد ترخان بتعجیل تمام از پیش میرزا آمده و نعش مبارک حضرت ایشان را در محفه
نهاده متوجه شهر شده اند و نماز پیشین را بمحلهٔ خواجه کفشیر آورده اند فی الحال بغسل و تکفین مشغول گشته اند
مجموع خواص و عوام شهر و ولایت در محوطهٔ ملایان بر حضرت ایشان نماز گذارده اند و هم در آن محوطه
دفن کرده اند و اولاد بزرگوار حضرت ایشان آنجا عمارت عالیه طرح نموده اند و قبر مبارک آنحضرت را
بر بهترین وضعی ساخته و پرداخته اند بعضی از اعزهٔ اصحاب که در حین ارتحال و انتقال حضرت ایشان
حاضر بوده اند و بعضی دیگر که از حضرت خواجه محمد یحیی رحمه الله تعالی شنیده بوده اند چنین نقل کردند
که چون نفس مبارک آنحضرت نزدیک بانقطاع رسید و آن میان شام و خفتن بود در آن خانه شمع
بسیار افروخته بوده اند و خانه بغایت روشن بود در این حال ناگاه مشاهده افتاد که از میان دو ابروی
مبارک حضرت ایشان نوری چون برق لامع بدرخشید چنانچه شعاع آن نور همه شمعها را که در آن خانه
می سوخت مغلوب و مستور گردانید و هر که در آنخانه حاضر بود آن نور را مشاهده نمود و بعد از درخشیدن
آن نور نفس مبارک حضرت ایشان منقطع شد اعلی الله تعالی درجته فی علیین من الذین انعم علیهم من النبیین
والصدیقین والشهداء والصالحین روح الله روحه واسلافه و طول عمر اخلافه و حضرت مخدومی
مولانا نور الدین عبد الرحمن الجامی قدس سره السامی از برای حضرت ایشان مرثیه فرموده اند
و در تاریخ وفات آن حضرت غزلی و قطعه نظم کرده اند و مجموع آن در دیوان
سوم مسطور است و آن غزل و قطعه اینست قطعه بوستان ولایت کهن درخت بلند
که ثمرها سپهر اطلس فکند چو شاخ سدره نه در سر بلندیش همتا چو باغ روضه نه در میوه بخششیش مانند

فروغ آن بفیض کرم گرانمایه؛ اصول آن بصفات قدم قوی پیوند؛ سبزل میوه غذای هزار روزه خواه؛ وبسط سایه پناه هزار حاجتمند؛ ستوده خواجه عبید الله آنکه در همه عمر + جز از شهود حقیقت دلش نشد خرسند؛ بهشت صد و نود و پنج صرصر اجلش + نکرد رحم بر اهل جهان زبیخ بکند + گذشت پاس شب آخرین از ماهی؛ که شمع جمع رسل را در ... در سپید گزند + نبود رفتن او هیچ و یگران جامی + زدهر حادثه زای و سپهر فتنه پسند؛ چو جذب معنی وحدت بعبارت آورده ممکن است که مانند بقید صورت بند؛ قطعه تاریخ هشتصد و نود و پنج در شب شنبه؛ که بود سلخ مه فوت محمد مرسل؛ کشید خواجه دنیا و دین عبید الله؛ شراب صافی عیش ابد زجام اجل؛ قرارگاه دلش باد در مدارج قرب؛ معارج درجات مشاهد بکمل؛ واین قصیده ایست که در صفت خواجگان و منقبت حضرت ایشان اتفاق افتاده قدس الله ارواحهم قصیده نقشبندیه عجب طائفه پرکارند + که چو پرگار درین دائره سر بر کارند؛ نقشبندند ولی بند بهر نقش نیند؛ هر دم از پرده عجب نقش دگر می آرند + هر زمان بوقلمون دار برنگ دگر اند + وین عجب ترکه ز رنگ دو جهان بیزارند + گرچه در ظاهر عام اند بباطن خاص اند + گرچه در صورت خصمند بمعنی یارند + آب نیل اند ولی بر لب قبطی خونند + روح محض اند ولی بر خر عیسی بارند + گرچه مرآت مقیل اند جلش را از زنگ اند + گرچه گلزار خلیل اند حطب را نارند + در قبا اند روش اهل عبا یاد دهند + نه چو زراق دو شان خرقه ازرق دارند + نز تلبیس بود شیوه آن عیاران + تلبیس بصفات ملکی سیارند + ستر این کثرت موهوم در آن وحدت صرف + چشم دارند از آن بر سر استغفارند + نکند کثرت آثار در ایشان تاثیر + خویش را دوخته بر مبداء این آثارند + پاس انفاس بود خصلت این شاه و شان + پاسبانند ولی پادشه اخیارند + دم نگه داشته چون نافه مشک اند دگر + لب کشایند روان بر در صد عطارند + خامشانند ولی وقت سخن طوطی وار + همه شیرین حرکات و شکرین گفتارند + نجم آسا همه را خلوت در انجمن است + شمع هر انجمن و در دل هر بازارند + چون مه هاله نشین شان سفر اندر وطن است + بتن استاده بدل در سفر و رفتارند + حال این گرم روان تحسبها جامده است + لیکن افسرده دلان چون خود شان بیدارند + اهل دل قافله کعبه عشق اند ولی + این جگرداران قافله را سالارند + در سیه خانه صحرای فنا کرده نزول + خیمه بر تر زده زین نه تتق زنگارند + هر یکی سنه امانند بمیدان جهاد

در نسخه ... آمده ... [illegible] ... واقف شده اند ... [illegible] ... بر کار اند + و در بعضی نسخ این شعر [illegible]

گوهری از لوح لائم بجوی فشارند + ماهیانند که در بحر صفا راست روند + ماهیچو در خنگ لب جوی نه گرفتار اند + بر لب تشنه لبان روح فزا یا قوت تر + در کف وسوسه کیشان زر رشت افشارند + دیده پاک کند بل روشنی دیده پاک + سر دین داری بل بر سر دین دستارند + شاهد شاه وجود ند درین دار دلی + نه چو منصور سر عربده جوئی دارند + میرسد شان رطب معرفت از نخل وجود باری از بخت خود این قوم چه برخوردارند + هفت بیت از غزل بی بدل عارف روم + بهمه باخبران واله آن گفتارند + میکنم تضمین کاندر صفت این ملکان + آن گهرها شرف از عقد ثریا دارند + چون صدف گوش نه و جای ده اندر دل پاک + این غزل را که بحر عقد در رشن ندارند + همه هشیار درین شهر دو سه طرارند + که بخند بر کلاه از سر سه بردارند + دو سه رندند که هشیار دل در همتازند + نه فلک را بیکی عربده در چرخ آرند + صورتی اند و لی دشمن صورتها اند + در جهان و لی از دو جهان بیزارند + یا آن صورت غیب اند که جان طالب اوست + همچو چشم خوش او خیره کش و بیمارند + سرها اند که تا سر ندهی سر ندهند + ساقیانند که انگور رهی افشارند + گر کف خاک بگیرند زر سرخ شود + روز گندم ز در وند اگرچه اشب همه کارند + ای صفی مردمی آموز از ایشان کایشان + مردم دیده بینای اولوالابصارند + مردمی کن مرو از صحبت شان مردم شو + زانکه این مردم و دیگر همه مردم خوارند + نیز عالم توحید که اندکون و مکانش + همه ذرات جهان شمس انوارند + خواجه زمره احرار که شاهان جهان + بر در حشمت او بنده و خدمتگارند + و دین پناها توئی آن قبله حاجات که خلق + بیخود انه رحمتی روی بتو می آرند + همه پا موقوف حلقه بگوش توانند + گر عبید اند درین راه و گر احرارانند + جاهلانی که سر از ربقه امرت پیچند + در چه گمراه ملامت خر بی افسارند گه سراسیمه فتاده به تبه ضلال + گاه حیرت زده در بادیه ادبارند + ناکسانی که ز احسان تو مجرد زنید + بر لب بحر جگر تشنه چو بوتیمارند + آن حریفان که می از ساغر عشقت نوشند + گر نه بس بیخود مستند و لی هشیارند + بیخودان را جناب تو دمادم کششی + بید لان را ز خم قلاب تو ماهی در بحر ماهیئی بحر توام در صفت مدحت پیر + چون صدف که لب ز در شهوارند + هر که شد غرقه بحر تو فزوده آب زرش + اهل سخن چو صدف ریزه بمیقدارند + جاودان عرق درین بحر صفا باد صفی + هر گر ز یارب انددین بحر فره تگزارند + رباعی آن گرم روان که عالم از غافل شان

پر بود سفر فنا دازین مرحله فنان + بیچاره صفی چون سالکی سوخته پای + افتان خیزان او عقب قافله شان + قطعه عربیه فی تاریخ اتمامها رشحات عین حیوتنا وصلت الی ردمن المنی بقبالاتها الذی اعطی الوراء برکاتها + کما رایت تماجهاشرعت فی تاریخه + ماکنت عطشانا لم قد فاض من رشحاتها + قطعه فارسیه فی تاریخ اتمامها آمد رشحات باکثیر البرکات + چون آب خضر منفجر از عین حیات + پاینده محاسبان سنجیده صفات + تاریخ تمامش ز حروف رشحات +

خاتمة الطبع

الحمد للہ والمنۃ کہ درین زمانہ فرخندہ فرجام کہ چشم جہانیان بدیدار حسن کلام ملفوظات و تذکرات اہل اللہ کہ خاصگان بارگاہ صمدیت و سلاطین ملک قدیم آخرت اند تذکرہ نفیس و بے مثل کہ چشم جہان شائق دیدہ و عرصہ دنیا بانتظار ان متفخر گردید اکنون در مطبع منشی نولکشور صاحب واقع کانپور برہبری مستی معلے القاب عالیجناب رائے بہادر منشی پراگ نراین صاحب بہادر گوہر مالک مطبع دام اقبالہ باہتمام کامل منشی بھگوان دیال صاحب عاقل ایجنٹ مطبع و مساعی جمیلہ دیگر سنجیدہ کارپردازان ماہ فروری سنہ ۱۹۱۲ء بار ہفتم طبع گردید

───

═══

≡